

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ATTİLÂ İLHAN'IN ROMANLARINDA

KUVA-YI MİLLİYE DÜŞÜNCEİ

Hazırlayan

Bekir Ozan ÖNER

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ

TOKAT – 2018

ATTILÂ İLHAN'IN ROMANLARINDA
KUVA-YI MİLLİYE DÜŞÜNCEİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 06 / 11 / 2018

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Ahmet BOZDOĞAN

Üye : Prof. Dr. Alpay Doğan YILDIZ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Emel HİSARCIKLILAR

A. Bozdoğan
A. Doğan
E. Hisarçıklılar

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun
24/10/2018 tarih ve 5204 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul
edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na göre, Prof. Dr. Alpay Doğan Yıldız'ın danışmanlığında hazırlamış olduğum “Attilâ İlhan'ın Romanlarında Kuva-yı Milliye Düşüncesi” adlı yüksek lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin ispat edilmesi hâlinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

14.10.2018

Bekir Ozan ÖNER

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	ii
ÖNSÖZ	viii
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	19
1. ATTİLÂ İLHAN'IN HAYATI VE ESERLERİ	19
1.1. Fikirselsel Olgunlaşmasının Dönüm Noktaları	19
1.1.1. İzmirli Aydın Bir Ailenin Çocuğu Olmak	19
1.1.2. Anadolu Yılları	21
1.1.3. Nâzım'la Tanışma	22
1.1.4. Paris'te Keşfedilen Mustafa Kemal	23
1.2. Eserleri	26
1.2.1. Şiir Kitapları	26
1.2.2. Hikâye.....	26
1.2.3. Romanları	26
1.2.4. Denemeleri-Söyleşileri	27
1.2.4.1. Deneme-Anı	27
1.2.4.2. Anılar ve Acılar	27
1.2.4.3. Attilâ İlhan'ın Defteri	27
1.2.4.4. Cumhuriyet Söyleşileri	27
1.2.5. Çevirileri.....	27
İKİNCİ BÖLÜM	28
2. KUVA-YI MİLLİYE VE ATTİLÂ İLHAN	28
2.1. Tarihsel Olarak Kuva-yı Milliye	29
2.2. Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye Düşüncesi	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	66

3. ATTİLÂ İLHAN'IN ROMANLARINDA KUVA-YI MİLLİYE DÜŞÜNCEŚİ.	66
3.1. Doğrudan Kuva-yı Milliyecisine Temas Etmeyen Romanlar	67
3.1.1. Sokaktaki Adam	67
3.1.1.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın Arayışının Başlangıcı: Kamarot Hasan.....	68
3.1.2. Zenciler Birbirine Benzemez	68
3.1.2.1. Öncü Bir Kuva-yı Milliyeci Aydın: Mehmed Ali	69
3.1.2.2. Öncü Bir Kuva-yı Milliyeci Aydın Olarak Mehmed Ali'nin Değişimi/Aydınlanması	69
3.1.2.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı	70
3.1.2.4. Sokaktaki Adam ile Kurtlar Sofrası Arasında Bir Köprü Roman Olarak Zenciler Birbirine Benzemez	71
3.1.3. Fena Hâlde Lemana	72
3.1.3.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın.....	72
3.1.3.2. Kuva-yı Milliye ve Sol Akımlar	73
3.1.3.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı	75
3.1.3.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Sermaye Karşıtlığı	76
3.1.3.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Aydın Karşıtlığı	77
3.1.4. Hacı Hanım Vay	80
3.1.4.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın.....	80
3.1.4.2. Kuva-yı Milliyeci Aydın Milliyetçiliği	85
3.1.4.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Aydın Karşıtlığı	85
3.1.4.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık	87
3.1.4.5. Yunan Ordusu'nun Anadolu'daki Mezalimi	88
3.1.4.6. Osmanlılığın İflası	90
3.2. Kuva-yı Milliye Düşüncesini İşleyen Romanlar	91
3.2.1. Kurtlar Sofrası	92
3.2.1.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın.....	94
3.2.1.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydın Değişimi/Aydınlanması	108
3.2.1.3. Mustafa Kemal Devrimi'nin Tahlili	116
3.2.1.4. Sosyalizm Meselesi.....	119
3.2.1.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Bir Diğer Adı: Ulusal Bileşim.....	124

3.2.1.6. Kuva-yı Milliyeci Sanat.....	129
3.2.1.7. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Dikta Olarak Demokrat Parti/Adnan Menderes İktidarı.....	131
3.2.1.8. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Dikta Olarak Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü İktidarı	138
3.2.1.9. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı	140
3.2.1.10. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Sermaye Karşıtlığı	142
3.2.1.11. Yanlış Batılılaşmanın Sonucu: Kültürel Yozlaşma	150
3.2.2. Bıçağın Ucu	152
3.2.2.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın.....	154
3.2.2.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydınımın Değişimi/Aydınlanması	165
3.2.2.3. Sosyalizm Meselesi.....	169
3.2.2.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Bir Diğer Adı: Ulusal Bileşim.....	180
3.2.2.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesi ve Ordu.....	185
3.2.2.6. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Dikta Olarak Demokrat Parti/Adnan Menderes İktidarı.....	188
3.2.2.7. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Güç Olarak Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü	200
3.2.2.8. Kuva-yı Milliye Düşüncesi Karşıtlığı.....	203
3.2.2.9. İktidar Yanlısı Basın	210
3.2.3. Sırtlan Payı.....	211
3.2.3.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın.....	213
3.2.3.2. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Bir Diğer Adı: Ulusal Bileşim.....	220
3.2.3.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Darbe Karşıtlığı.....	222
3.2.3.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı	225
3.2.3.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık	230
3.2.3.6. Kuva-yı Milliye'nin Karşısında Düşmanla İş Birliği Yapan İstanbul Hükûmeti ve Padişah Vahdettin	234
3.2.3.7. Kuva-yı Milliye Bilincine Erişememenin Sonucu: Toplumsal Yozlaşma	237
3.2.4. Yaraya Tuz Basmak	243
3.2.4.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın.....	244

3.2.4.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydının Değişimi/Aydınlanması	247
3.2.4.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Darbe Karşıtlığı	250
3.2.4.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı	259
3.2.4.5. Kuva-yı Milliye Karşıtı Bir Dikta Olarak Demokrat Parti/Adnan Menderes İktidarı	266
3.2.4.6. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Bir Güç Olarak Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü	272
3.2.4.7. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin İrkçılık/Turancılık Karşıtlığı	274
3.2.5. Dersaadet’te Sabah Ezanları	278
3.2.5.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın	278
3.2.5.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydının Değişimi/Aydınlanması	286
3.2.5.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı	288
3.2.5.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Aydın Karşıtlığı	290
3.2.5.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık	294
3.2.5.6. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıt Gücü Olarak Yunan İşgali	297
3.2.6. O Karanlıkta Biz	298
3.2.6.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın	299
3.2.6.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydının Değişimi/Aydınlanması	301
3.2.6.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinde Sultan Galiyef ve Galiyefçilik	306
2.6.4. Kuva-yı Milliyeci Sanat	314
3.2.6.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Dikta Olarak Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü İktidarı	316
2.6.6. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Aydın Karşıtlığı	320
3.2.6.7. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin İrkçılık/Turancılık Karşıtlığı	321
3.3. Dönemsel Olarak Kuva-yı Milliye’yi İşleyen Romanlar	322
3.3.1. Allah’ın Süngüleri “Reis Paşa”	322
3.3.1.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın	323
3.3.1.2. Emperyalizme Karşı Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya İş Birliği	326
3.3.1.3. Kuva-yı Milliye’nin Karşısında Düşmanla İş Birliği Yapan İstanbul Hükümeti ve Padişah Vahdettin	332

3.3.1.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık	337
3.3.1.5. Kuva-yı Milliye Karşıtı Komprador Aydın	338
3.3.1.6. Basının Kuva-yı Milliye Karşısındaki Tutumu	340
3.3.2. Gâzi Paşa	343
3.3.2.1. Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir.....	344
3.3.2.2. Emperyalizme Karşı Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya İş Birliği.....	345
3.3.2.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtılığı	348
3.3.2.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık	349
3.3.3. O Sarışın Kurt	352
3.3.3.1. Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir.....	353
3.3.3.2. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtılığı	355
3.3.3.3. Ayrılıkçı Hareketler	355
3.3.3.4. Kuva-yı Milliyeciler Arasındaki Fikir Ayrılıkları	356
3.3.3.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinde Kadının Yeri	358
SONUÇ	360
KAYNAKÇA	373
ÖZGEÇMİŞ	383

Kuva-yı Milliye şehitlerine

ve Kaptan'a...

ÖNSÖZ

Attilâ İlhan'ı ilk kez bir ortaokul öğrencisiyken *Böyle Bir Sevmek* kitabındaki şiirleriyle tanıdım. Daha sonra *Attilâ İlhan'la Zaman İçinde Yolculuk* ve *Attilâ İlhan'la Dip Dalgası* programlarındaki söyleşileri ile *Cumhuriyet* gazetesindeki yazıları, İlhan'a olan ilgimi arttırmış ve beni küçük yaşta bir Attilâ İlhan hayranı yapmıştı. Üniversite dönemindeyse bir Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencisi olarak İlhan'ın hem şiirlerini, romanlarını ve denemelerini yeni bir bilinçle okumaya başlamış, hem de edebî kişiliğini ve siyasi görüşlerini incelemeye çalışmışım. İşte bu dönemde kendime bir söz vermişim: Birgün muhakkak Attilâ İlhan'la ilgili bilimsel bir çalışma yapacaktım. Yıllar sonra kendime vermiş olduğum sözü tutmanın mutluluğunu yaşıyorum.

Türk romancılığının müstesna ismi Cengiz Aytmatov'un ölmez eseri *Cemile*'de söylediği gibi, bir çırpıda büyük bir eser ortaya koymak, kuşkusuz imkânsız; fakat, iyi bir eser yaratabilmek için çalışmak, bilhassa da Türk edebiyatının ve düşünce dünyasının en özgün adlarından biri olan Attilâ İlhan hakkında söz söyleyebilme şansına sahip olmak, tanımı zor bir bahtiyarlık. Umarım yorumlarımda aşırıya kaçmamış ve isabetli değerlendirmelerde bulunmuşumdur. Çalışmamın edebiyat bilimi için yararlı olmasını ümit ediyorum.

Attilâ İlhan'ın kardeşleri Cengiz ve Çolpan İlhan'ın da ifade ettiği üzere; başarı, yalnız yetenek değil, şüphesiz disiplin, özveri, bağımsız ve ödünsüz bir kişilik ile içten bir yurt ve insan sevgisi de gerektiriyor. Zira başarı, ancak o zaman gerçek ve hak edilmiş bir başarı oluyor. İşte, şiirden romana, hikâyeden denemeye telif ve tercüme 50'nin üzerinde eseriyle Attilâ İlhan, 80 yıllık ömrünün 60-65 yılını Türk edebiyatına ve düşünce dünyasına adanmış bir sanatçı, aydın ve düşünür olarak edebî ve düşünsel eserleriyle, geçmişten bugüne toplum üzerinde bıraktığı önemli etkilerle, bu başarıya hakiki bir örnektir.

Küçük bir fikrin bu denli kapsamlı bir eser hâline gelmesinde birçok değerli hocamın payı var. Bu bağlamda, öğrencisi olmaktan büyük onur duyduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Ahmet Bozdoğan'a, örnek bilim insanı kişiliğiyle edebiyat bilimi çalışmalarımda bana ilham kaynağı olduğu için; Dr. Öğr. Üyesi Fatih Yaşlı ve Doç. Dr. Deniz Yıldırım hocalarıma, çalışmanın siyasal kuramının çerçevesinin oluşturulmasında

gerek önerdikleri kaynaklar, gerekse fikir yönlendirmeleriyle yardımlarını esirgemedikleri için ve elbette Dr. Öğr. Üyesi Emel Hisarcıklılar ve Prof. Dr. Alpay Doğan Yıldız hocalarıma, hem yüksek lisans eğitimi, hem de tez yazımı boyunca bitmek tükenmek bilmeyen sorularıma içtenlikle yanıtlar verdikleri ve beni daha iyi bir eser ortaya koyabilmem adına teşvik ettikleri için teşekkür ediyorum.

Ve son olarak aileme teşekkür etmek istiyorum. Üç yıllık bu uzun ve yorucu tez yazım sürecinde her türlü kahrımı çekip beni birçok zahmetten kurtararak çalışmamın bitmesini mümkün kılan sevgili aileme de teşekkür ederim.

Ozan Öner
Ekim 2018
Ordu/Ünye

ÖZET

Bu çalışmada, Kuva-yı Milliye düşüncesinin Attilâ İlhan'ın romanlarına yansıması incelenmiştir. Türk edebiyatı ve düşünce tarihinde kendine özgü bir siyasal kuram oluşturabilmiş nadir isimlerin başında gelen İlhan, Kuva-yı Milliye düşüncesini, ilk kez 1950'li yıllarda, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal ve sosyal sorunlardan kurtulabilmesi için ileri sürmüştür. Bir yanı sıra Kemalizme yaslanıp diğer yanı sıra da sosyalizmi amaçlayan Kuva-yı Milliye düşüncesinde, nihai hedef, toplumsal ve iktisadi eşitliğin sağlandığı, antiemperyalist, antikapitalist ve tam bağımsız bir Türkiye'dir.

Bilimsel düzeyde Attilâ İlhan'ın edebiyatçılığı ve düşünürlüğüyle ilgili birçok araştırma yapılmış olsa da, söz konusu araştırmalarda İlhan'ın edebî ve düşünsel eserlerinin bütüncül bir yaklaşımla incelenmediği, özellikle de yazarın romanlarını Türkiye'ye/Türk halkına özgü bir çözüm yolu sunmak için yazmış oluşunun üzerinde yeterince durulmadığı görülmektedir. Ele alınan çalışma, bu eksikliği giderme amacındadır.

Üç ana bölümden oluşan çalışmanın “Attilâ İlhan'ın Hayatı ve Eserleri” başlıklı ilk bölümünde, İlhan'ın yaşam öyküsünden hareketle fikirsel dönüm noktaları açıklanırken, “Kuva-yı Milliye ve Attilâ İlhan” başlıklı ikinci bölümde de, Kuva-yı Milliye'nin tarihsel tanımı ve İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinin esasları ortaya konulmuştur. Çalışmanın üçüncü ve son bölümü olan “Attilâ İlhan'ın Romanlarında Kuva-yı Milliye Düşüncesi” başlığında ise, yazarın Kuva-yı Milliye düşüncesini romanlarında işleyişi ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Attilâ İlhan, Kuva-yı Milliye Düşüncesi, Kemalizm, Sosyalizm.

ABSTRACT

In this work, reflection of Kuva-yı Milliye thought on Attila İlhan's novels has been examined. Being leading figure among rare names who has political theory for his own in Turkish literature and history of thought İlhan put forward Kuva-yı Milliye thought for the first time at 1950's to get rid of political and social problems Turkey had. On the Kuva-yı Milliye thought based on Kemalism and aiming socialism, final target is anti-imperialist, anti-capitalist and fully independent Turkey which provides social and economic equality.

Although Attila İlhan's literary and thinking personality has been researched from scientific perspective, in these researches it has been seen that İlhan's literary and intellectual works had not been examined under a holistic perspective and it had not been noted that he wrote his novels especially for a solution appropriate for Turkey/Turkish people. This work is set to be fulfill this lack.

Consisted of three main chapters, at the first chapter of this work under the title of "Attila İlhan's Life and Works" departing from İlhan's life story, while milestones of his thought has been explained, second chapter under the title of "Kuva-yı Milliye and Attila İlhan", historical definition of Kuva-yı Milliye and foundations of İlhan's Kuva-yı Milliye thought had been put forward. At third and last chapter of the work whose title is "Kuva-yı Milliye Thought in Attila İlhan's Novels" work of Kuva-yı Milliye thought in his novels had been dealt with.

Key words: Attila İlhan, Kuva-yı Milliye Thought, Kemalism, Socialism.

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ASRP	: Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"
BU	: Bıçağın Ucu
CENTO	: Central Treaty Organization (Merkezî Antlaşma Örgütü)
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
drl.	: Derleyen
DSE	: Dersaadet'te Sabah Ezanları
FHL	: Fena Hâlde Leman
GP	: Gâzi Paşa
HHV	: Haco Hanım Vay
hzl.	: Hazırlayan
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
OKB	: O Karanlıkta Biz
OSK	: O Sarışın Kurt
KP	: Komünist Parti
KS	: Kurtlar Sofrası
KUTV	: Kominiçevskii Universitet Trujeniki Vastoka (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi)
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SA	: Sokaktaki Adam
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SP	: Sırtlan Payı
SFSRC	: Sovyetik Federe Sosyalist Rusya Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
YTB	: Yaraya Tuz Basmak

ZBB

: Zenciler Birbirine Benzemez

GİRİŞ

Sanat, özellikle de edebiyat, siyasal düşünceden bağımsız düşünülemez bir olgudur. Çünkü sanatın/edebiyatın temel malzemesi insandır ve insanın toplumsal bir varlık olarak siyasallaşması kaçınılmazdır. Hâliyle sanatçıyı/edebiyatçıyı da siyasal hayattan ayrı düşünmek mümkün değildir. Türk edebiyatının geçmişine bakıldığında, birçok edebiyatçının az ya da çok siyasetle ilgilendiği ve edebî eserleriyle olduğu kadar düşünsel eserleriyle de halka seslendikleri görülmektedir. Modern Türk edebiyatının başlangıcı sayılan Tanzimat Dönemi'nden itibaren Namık Kemal'den Tevfik Fikret'e, Ziya Paşa'dan Mehmet Akif'e birçok yazar ve şair, siyasi düşüncelerle iç içe olmuş ve Türk toplumunun hafızasında edebiyatçılıklarının yanı sıra siyasal düşünceleriyle de yer edinmiştir.

Sanatın/edebiyatın siyasetle iç içeliği, siyasal yaşamın gelişimiyle beraber hiç kuşkusuz Cumhuriyet Dönemi'nde de sürmüştür ve özellikle Nâzım Hikmet, Necip Fazıl, Hüseyin Nihâl Atsız, Peyami Safa ve Kemal Tahir gibi isimler edebiyatçılıklarıyla birlikte siyasi kimlikleriyle de tanınmışlardır. Fakat, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, birçok sanatçı/edebiyatçı, belli başlı siyasal fikirlerin savunucuları olsalar da, tüm bu isimlerde görülen ortak bir özellik, hemen hepsinin sol ya da sağ öğretisi içerisinde belirli bir siyasetin taraftarı olmaları, kendi özgün bileşimlerini yaratamamalarıdır. Söz gelimi, Nâzım Hikmet, Türk düşünce hayatında sosyalist/komünist kimliğiyle dikkat çekerken, Hüseyin Nihâl Atsız Türkçü/milliyetçi, Necip Fazıl'sa muhafazakâr/İslamcı kimliğiyle bilinmiştir.¹

Ancak, ele alınan çalışmada romanları incelenen Attilâ İlhan'ı, tüm bu isimlerden farklı bir yerde konumlandırmak gerekmektedir. Zira İlhan, her ne kadar başlangıçta sosyalist öğretiyi benimseyip belli bir müddet bu öğretinin sınırları çerçevesinde fikir

¹ Doç. Dr. Hakan Reyhan'a göre siyasal düşünceleriyle de tanınan edebiyatçılardan Kemal Tahir ve Peyami Safa, tarih araştırmaları yapan ve bir ölçüde belli bir tarih kuramı da oluşturmaya çabalayan iki isim olarak değerlendirilebilirler; fakat, bu isimlerin düşüncelerini ortaya koyarken açık bir şekilde sosyal bilim argümanlarına dayandıkları ve net bir biçimde bir siyasi düşünce savunusunu tarihsel, sosyolojik ve metodolojik bir çerçeveye oturttukları ileri sürülemez. Ayrıca Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl da, her ne kadar edebiyatçılıklarının yanında Türk düşünce hayatında önemli birer siyasi figür olarak dikkat çekmiş olsalar da -Nâzım Hikmet Türkiye Komünist Partisi'nin ve Türk sosyalist hareketinin öncülerindenken, Necip Fazıl da radikal bir siyasi hareketin, Büyük Doğu'nun fikri öncüsüdür- kendi başlarına bir siyasi düşünür olabilecek sosyal bilimsel metodolojik yöne, sistematik olarak ortaya koydukları bir siyasi düşünce çözümlemesine sahip değillerdir (Reyhan, 2012: 22-23).

beyan etmiş olsa da, zaman içerisinde kendi özgün siyasal bileşimini oluşturmasıyla Türk edebiyatı ve düşünce tarihindeki tüm figürlerden ayrılmaktadır. Attilâ İlhan, “*siyasi olayları/olguları tarihsel süreç içerisinde, belli bir sosyal bilim metodolojisiyle sistematik olarak inceleyen, entelektüel özelliği ağır basan fikirler beyan eden ve âdeta bir sosyal bilimci gibi çözümlemeler yapan, hatta belli bir tarih ve siyaset kuramı oluşturmaya çalışan*” bir düşünce insanıdır. Öyle ki, İlhan, toplumca esasen edebiyatçı olarak tanınmasına rağmen, “*bir sosyal bilimci titizliğiyle bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak siyaset ve tarih çözümlemeleri yap(mış) ve söz konusu çözümlemelere dayanarak hararetle savunduğu özgün siyasi düşüncelerini toplumsal tabanı olan yeni bir siyasi harekete dönüştürmeye çalış(mış)*”tır (Reyhan, 2012: 22).

Attilâ İlhan’ın siyasal düşüncesi üzerine bilimsel bir araştırma hazırlayan Doç. Dr. Hakan Reyhan’ın da işaret ettiği gibi, İlhan’ı diğer edebiyatçı siyasi düşünürlerden ayıran en önemli özelliği, kendine özgü bir siyasal kuram oluşturmayı başarmış olmasıdır.² Attilâ İlhan, tarihsel süreçte kendini “sosyalist”, “komünist”, “Atatürkçü” ve “Kemalist” olarak tanımlarken, siyaset bilimcilerce İlhan’ın siyasal düşüncesi “ulusal sol”, “ulusalcılık”, “ulusal sosyalizm”, “sol Kemalizm”, “sosyalizm” ve “komünizm” gibi tanımlarla adlandırılmıştır (Reyhan, 2012: 26, 174, 358, 365; Gülsunar, 2015: 22; Kahraman, 2016: 94-97, 99-103).

² Reyhan, Attilâ İlhan’ın siyasal düşüncesinin özgünlüğünü şu şekilde açıklamaktadır: “(1) Esas olarak içinde bulunduğu/benimsediği sosyalizm ideolojisinin dünyadaki uygulamış biçimlerine ve Türkiye’deki algılanış biçimlerine eleştiri getirmiş ve millî, özgürlükçü, demokratik bir sosyalizmi benimsemiştir. (2) Mustafa Kemal Atatürk hayranı bir Kemalist olmakla birlikte, ‘Batıcı’ ve ‘antidemokrat’ olarak nitelediği Atatürkçüleri cesurca eleştirmiş, Türk halkının değerlerine aykırı hareket içinde olmakla eleştirdiği bu tür Atatürkçülerin (‘İnönü Atatürkçülüğü’ adını koymuştur bu zihniyete.) aslında Mustafa Kemal Atatürk’ün de yanlış değerlendirilmesine yol açtıklarını vurgulamıştır. Atatürk’ün Batıcı değil, çağdaşlaşmacı ve ülkenin o dönemdeki koşulları gereği otoriter olmakla birlikte totaliter değil, nihayetinde demokrasiyi amaçlayan bir lider olduğunu sürekli vurgulamış ve yakın dönem tarihiyle ilgili geliştirdiği eleştirel çözümlemeleriyle özgün bir Kemalist portresi çizmiştir. (3) Türkiye’nin gündemine taşıdığı ‘sosyalist Turan’, Avrasya alternatifleri ve Sultan Galiyef tartışmaları ile milliyetçileri ve sosyalistleri emperyalizme karşı birleştirmeye çalışmıştır. (4) Her türlü antidemokratik eyleme -bu eylemler sosyalist, Kemalist amaçlarla bile olsa- şiddetle karşı çıkmış, halkla birlikte gelişen demokratik bir süreç olarak algıladığı ‘devrimcilikle’ halka rağmenci ‘darbeciliği’ tarihsel referanslar ortaya koyarak incelikte ayırmıştır. (5) Demokrasi, sosyalizm ve milliyetçilik gibi Türk siyasi hayatında genellikle bir arada bulunmaları zor olan düşünce biçimlerini, tarihsel dayanaklarını ortaya koyarak, kendi içerisinde tutarlı sistematik argümanlarla birbirlerini tamamlayan siyasal düşünceler olarak sentezleme yoluna gitmiştir. (6) Osmanlı-muhafazakâr Türk-Islam sentezi görüşüne karşı, Osmanlı geçişini de dışlamayan, ancak onu aşan ‘ulusal kültür sentezi’ kuramını ortaya atmış ve bu kültür temelinden hareket eden ve yukarıda bahsedilen siyasi düşüncelerin de ortak bileşeni olan ulusalcılık fikrinin öncülerinden olmuştur. (...) İlhan’ın Türk siyasi düşüncesine katkılarından en önemlilerinden biri, bu orijinal ulusalcı fikirleri olmuştur.” (Reyhan, 2012: 25-26).

Ele alınan çalışmadaysa İlhan'ın oluşturduğu siyasal kuramın “Kuva-yı Milliye düşüncesi” olarak tanımlanması uygun görülmüştür. Bu çalışmada siyaset bilimcilerden ayrılarak “Kuva-yı Milliye düşüncesi” gibi siyasi literatürde rastlanılmayan yeni bir adlandırılmaya gidilmiş olunmasında başlıca iki neden vardır. Bunlardan birincisi, İlhan'ın birçok kez kendisinin “Kuva-yı Milliyeci” olduğunu ifade etmesi ve hem edebî, hem de düşünsel eserlerinde ısrarlı bir biçimde “Kuva-yı Milliye” kavramına göndermelerde bulunmuş olmasıdır.

İlhan'ın siyasal kuramının yeniden adlandırılmasının ikinci nedeniyse, sanatçının ne “sosyalistliği”nin, ne de “Kemalistliği”nin genelgeçer kalıplara sığıyor oluşudur. Zira İlhan, hem asıl çelişkinin işçi sınıfı/emekçiler ile burjuva/sermaye arasında değil de, ezenler/emperyalistler ile ezilenler/mazlumlar arasında olduğunu söylemesi ve bu bağlamda sosyalizme ulusallığı ekleyerek Batılı/Marksist anlayıştan ayrılıp Doğulu/Galiyevist anlayışa yaklaşmasıyla klasik sosyalizmden, hem de Kemalizmin bilim egemen aklı savunan uygarlıkçı ve ilerlemeci yapısıyla ulusal kültür sentezi çerçevesinde muhakkak devrimci gelişmenin son konağı olan sosyalizme ulaşacağını ileri sürüşüyle egemen Kemalist öğretilerden ayrılmaktadır.

Dolayısıyla, yaşamı boyunca “ulusal bileşim”i gerçekleştirmeyi ve özgün bir siyasal kuram oluşturmayı kendine amaç edinen Attilâ İlhan'ın siyasal düşüncesinin de kendi toplumuna/kültürüne özgü yeni bir isimlendirmeye tanımlanmasının daha doğru olacağı düşünülmüş ve bu çalışmada -İlhan'ın siyasal düşüncesinin iki temel ayağını, Millî Mücadele'ye atfıyla Kemalizmi ve antiemperyalist yönüyle de sosyalizmi kapsadığı varsayılan- “Kuva-yı Milliye düşüncesi”, Attilâ İlhan'ın siyasal kuramı için özgün bir isimlendirme olarak teklif edilmiştir.

Sanat hayatı boyunca şiirden romana, hikâyeden söyleşiye ve senaryodan köşe yazısına birçok türde eser vermiş çok yönlü bir sanatçı/düşünce insanı olan Attilâ İlhan, bu geniş yelpazedeki üretimiyle akademi dünyasının da ilgisini üzerine çekmiş ve edebiyattan sosyolojiye, tarihten iletişime akademinin farklı dallarında yerli ve yabancı birçok araştırmacının bilimsel çalışmasına konu olmuştur. Söz konusu çalışmaların ön- de gelenlerinden ilki Doç. Dr. Gönülden Esemeli Söker'in “*Attilâ İlhan'da Kültür Sorunsalı*” (2002) isimli çalışmasıdır. Söker, *Herman Broch'un 'Schlaßwandler' ve Attilâ İlhan'ın 'Aynanın İçindekiler' Başlıklı Roman Dizisinde Kültür Krizi Sorunu* (1991)

başlıklı doktora tezinin kitaplaştırılmış hâli olan bu çalışmasında, “19. yüzyıl sonlarında bir burjuvalaşma süreci içine giren Türk toplumunun kültürel düzlemdaki en büyük sorunsalını, Doğu ile Batı değerleri arasında sıkışıp kalmış olmanın güçlüklerini” İlhan’ın *Aynanın İçindekiler* dizisindeki romanları üzerinden incelemeye çalışmıştır (Esemenli Söker, 2002: 7).

İlhan’ın edebî eserleri üzerinde gerçekleştirilen ikinci önemli çalışma, Prof. Dr. Yakup Çelik’in *Attilâ İlhan’ın Şiiri* (1996) adlı doktora çalışmasını temel alarak yayımladığı *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan’ın Şiiri*’dir (1998). Çelik, bu çalışmasında İlhan’ın şiirlerini, yayınladıkları ilk dönemden itibaren gösterdikleri gelişim çizgisi çerçevesinde ele alarak incelemiştir.

Attilâ İlhan’ın şairliği kadar romancılığı üzerinde de önemli bilimsel çalışmalar üretilmiştir. Prof. Dr. Tülin Arseven’in *Attilâ İlhan’ın Romancılığı* (2004)³ ve Doç. Dr. Sema Özher Koç’un *Romancı Kimliğiyle Attilâ İlhan* (2009) başlıklı araştırmaları, bu çalışmaların en kapsamlılarıdır. Koç’un çalışması, *Kaptan’ın Aynasından Yansıyanlar Romancı Yönüyle Attilâ İlhan* (2009)⁴ ismiyle yayımlanmıştır. Her iki çalışmada da İlhan’ın romanlarının metin merkezli bir biçimde yapısal ve tematik bakımdan incelendiği görülmektedir.

³ Arseven’in *Attilâ İlhan’ın Romancılığı* başlıklı doktora çalışmasına, YÖK Ulusal Tez Merkezi’nden ve Ankara Üniversitesi Kütüphanesi’nden ulaşılamamış, dolayısıyla söz konusu çalışmayla ilgili detaylı bir bilgi elde edilememiştir. Ancak, Prof. Dr. Yakup Çelik’in editörlüğünde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı’na hazırlanan *Attilâ İlhan* adlı çalışmanın “Attilâ İlhan’ın Romanları ve Romancılığı” bölümünün (Çelik: 2010: 251-286) Prof. Dr. Tülin Arseven tarafından kaleme alındığı ve ilgili bölümün yazımında, Arseven’in doktora çalışmasının da kaynak olarak kullanıldığı göz önüne alındığında, *Attilâ İlhan’ın Romancılığı* isimli araştırma hakkında fikir yürütmek mümkün olmaktadır. Buna göre, Arseven’in, İlhan’ın romanlarında ele alınan siyasal düşüncelere değinmekle birlikte, söz konusu siyasal düşünceleri incelemesinin merkezine almadığı, özellikle de İlhan’ın romanlarını, kendi özgün siyasal kuramı doğrultusunda Türk halkına bir “kurtuluş yolu” önerme amacıyla yazısına yeterli vurguyu yapmadığı ifade edilebilir.

⁴ Koç ise, Arseven’den farklı olarak, “Romanlarında bireyi ve toplumu diyalektik bir süreç içerisinde ele alan Attilâ İlhan, yedi ciltlik ‘Aynanın İçindekiler’ roman dizisinde Türk aydın sınıfının içine düştüğü yabancılaştırma sorunsalını 19. yüzyıl Osmanlı ekonomi-siyaset ilişkileriyle bağlantılı olarak irdelemiş ve çözümü tam bağımsızlık-millî ekonomi-millî kültür üçgeninde bulmuştur. Sanatçı, ‘Aynanın İçindekiler’ dizisinin çıkarımı olarak değerlendirebileceğimiz son romanı Gâzi Paşa’da yarattığı ‘Gâzi tipi’ ile de bu çözümü mitik bir kahramana dönüştürerek öne sürdüğü çözüme ilksel zamanların yaratıcı, yaşatıcı ve koruyucu gücünü eklemiştir.” tespitiyle İlhan’ın Türk toplumuna bir “çözüm yolu” sunduğunu ifade etmiştir (Özher Koç, 2009: 18). Fakat, Koç’un çalışmasında da, -her ne kadar “Batı Düşüncesi: Sömürü Düzeni”, “Tarih ve Kültür Olgusu”, “Aydın Sorumluluğu”, “Batılılaş(ama)ma”, “Bağımsızlık” ve “Bağımsızlık Düşüncesi: ‘Kurtuluş Savaşı’” gibi başlıklar ele alınmış olursa da- siyasal düşünce noktasında, İlhan’ın edebî eserleriyle düşünsel eserleri arasındaki paralellige ayrıntılı bir şekilde temas edilmediği, özellikle de İlhan’ın özgün bir siyasal kuramın yaratıcısı olarak söz konusu kuramını, bilinçli ve tutarlı bir biçimde romanlarında savunmasına tüm yönleriyle değinilmediği söylenebilir.

İlhan'ın romancılığıyla ilgili Pei-Lin Li'nin *Attilâ İlhan'ın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi* (2007) başlıklı doktora çalışması ile Serhat Işık'ın *Attilâ İlhan ve Batı* (2006) isimli yüksek lisans tezi dikkat çeken diğer iki önemli eserdir. Araştırmacılar bu çalışmalarında İlhan'ın romanlarındaki Doğu ve Batı algılarını incelemişlerdir.

Attilâ İlhan'ın edebî kişiliği kadar fikir insanı yönü de araştırmacıların/akademisyenlerin üzerinde durduğu bir husustur. Bu alanda yapılan çalışmaların en önemlilerinden biri Doç. Dr. Hakan Reyhan'ın *Türk Siyasal Düşünce Hayatında Attilâ İlhan* (2010) başlıklı yüksek lisans tezidir. Reyhan, İlhan'ı Türk düşünce dünyasında kendine özgü bir siyasal kuram oluşturabilen nadir isimlerden biri olarak tanımladığı çalışmasını daha sonra *Attilâ İlhan'ın Siyasal Düşüncesi Türkiye'de Ulusalçılığın Kökenleri* (2012) ismiyle yayımlamıştır.

İlhan'ın siyasal düşüncesine yönelik bir diğer önemli çalışmaysa, Dr. Öğr. Üyesi Nazan Kahraman'ın *Attilâ İlhan ve Ulusal Kültür Sentezi Kavrayışı* başlıklı doktora tezidir. Kahraman, çalışmasında İlhan'ın sanatçı kimliğini olabildiğince dışarıda tutup, daha ziyade yazarın sol ile milliyetçilik arasında varsaydığı ilişkiye yaslanarak kurguladığını ileri sürdüğü “sol/sosyalizm tahayyülü”ne odaklanmaya çalışmıştır.⁵

⁵ YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin verilerine göre Attilâ İlhan'la ilgili yapılan diğer akademik çalışmalar şunlardır: Cemile Balaban, *Attilâ İlhan'ın Romanlarında Kadınlar* (1995); Muzaffer Taşdemir, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Attilâ İlhan ve Ulusal Bileşim Düşüncesi* (1995); Turgut Göğebakan, *Gunter Grass'ın Dangiz Üçlemesi ve Attilâ İlhan'ın Aynanın İçindekiler Roman Dizisinde Toplumsal Panorama* (1995); Nuray Yazıcıoğlu, *Attilâ İlhan'ın Romanlarında İttihat ve Terakki* (1998); Aşkın Hüseyinoğlu, *Attilâ İlhan'ın Türkiye'de Aydın Sorununa Yaklaşımı* (2001); Gül Soydan Koç, *Attilâ İlhan'ın Şiirlerinden Mekân* (2006); Cemal Salman, *Attilâ İlhan'da Doğu Batı Sorunu ve 'Ulusal Kültür Bileşimi' 'Gâzi' ve 'Millî Şef' Dönemlerine Karşılaştırmalı Yaklaşım* (2007); Suat Soydemir, *Erol Güngör ve Attilâ İlhan'da Aydın Sorunu (Sosyolojik Bir Karşılaştırma)* (2007); Pelin Ekşi Altay, *Nâzım Hikmet ve Attilâ İlhan Şiirinde Paris İmgesi* (2007); Sibel Kahraman, *Attilâ İlhan'a Göre Atatürkçü Düşünce Üç Misak-ı Millî (Cumhuriyet Gazetesi Yazıları ile 1996-2005)* (2009); Kamile Gonca Göker, *David Ebershoff'un The Danish Girl ve Attilâ İlhan'ın Fena Hâlde Leman Adlı Romanlarında Toplumsal Cinsiyet Yapılandırılması ve Yapısökümü* (2009); Yasemin Çürük, *Attilâ İlhan'ın Kurtlar Sofrası Adlı Romanında Geçen İkilemeler* (2009); Arkin Hürtaş, *Attilâ İlhan'da Kalkınma Algısı: Türkiye Örneği* (2010); Bahar Eriş, *Attilâ İlhan'ın Dili Üzerine Bir İnceleme: Sokaktaki Adam ve Gâzi Paşa* (2010); Didem Gözükaraoğlu, *Attilâ İlhan Şiirlerinin Dili* (2011); Kutbettin Turan, *Attilâ İlhan'ın, Romanlarında Yakın Tarih* (2011); Gökhan Karsan, *Türkiye'de Marksist Sol Milliyetçilik ve Popülizm: Attilâ İlhan* (2011); Fatih Alper Taşbaş, *Attilâ İlhan'ın Romanlarında Tema, Dil ve Eğitim Ögeleri* (2012); Ali Haydar Fırat, *Türkiye'de Gazeteci ve Aydın Kimliği: Attilâ İlhan* (2012); Arif Erdem, *Attilâ İlhan Düşüncesinde Ulusalçılık* (2013); Esra Bal Esen, *Attilâ İlhan'a Göre Kültür, Dil ve Eğitim* (2015); Mert Kızıltepe, *Attilâ İlhan'da Erken Cumhuriyet Algısı: Toplum ve Politik Hayatın Dönüşümü* (2015); Merve Akıncı, *Attilâ İlhan'ın Romanları ve Şiirlerinde Hapishane ve Tutukluluk Teması* (2016); Onur Tınkır, *Attilâ İlhan'ın Şiirlerinde Mitik Unsurlar* (2017); Bilgehan Bilgin, *Milliyetçilik Kuramları Açısından Attilâ İlhan* (2017); Umut Selçuk, *Attilâ İlhan Şiirlerinde Korku ve Gerilim* (2018).

Ele alınan çalışmanın Attilâ İlhan'la ilgili yapılan bütün bu araştırmalardan temel farkı, İlhan'ın edebî ve düşünsel eserlerinin tümünün incelenmesiyle hazırlanmış olunmasıdır. Çalışmada İlhan'ın romanları esas alınmakla birlikte, şiirleri, denemeleri, söyleşileri, hatta sanatçının kendisiyle yapılan röportajlar ve konuşmalar da incelenmiş ve böylelikle İlhan'ın “Kuva-yı Milliye düşüncesi” tespit edilerek söz konusu düşüncenin yazarın romanlarındaki yansıması irdelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada böylesine detaylı bir araştırma yönteminin tercih edilmesinin nedeni, İlhan'ın “*Esasen, sanatçı, söyleyecek lafı olan bir vatandaştır. Diyeceğini şiir olarak diyebiliyorsa şiir olarak der; ama, olur ki, söylemek istediği şiir sanatının çevresini aşmak eğilimindedir, o da tutar, bu eğilime uyarak romana, piyese, ne bileyim, senaryoya gider.*” sözünde gizlidir (İlhan, 2011d: 292).

İlhan, “*söyleyecek lafı olan bir vatanş*” olarak en temel iddiasını, Mustafa Kemal Devrimi'nin Atatürk'ün vefatıyla akamete uğradığı, esasen Atatürk'ün başlattığı devrim hareketinin tarihsel seyri içerisindeki son konağının ulusal Türk sosyalizmi olduğu, Türk toplumunun 1940'lar itibarıyla yaşamaya başladığı siyasal ve sosyal sorunların yegâne çözümünün Mustafa Kemal Devrimi'nin tamamlanıp ulusal Türk sosyalizminin kurulmasında olduğu görüşünü, şiirden romana, denemeden söyleşiye, edebî ve düşünsel eserlerinin tümünde bir ortak tema olarak işlemiştir.

Başka bir deyişle, aslında İlhan, tek bir şeyi, Atatürk'ün “çağdaş uygarlıklar seviyesine ulaşma” hedefinin ancak “ulusal Türk sosyalizmi”yle mümkün olduğunu, kimi zaman şiir veya roman, kimi zamansa deneme ya da söyleşi aracılığıyla söylemiş; fakat bunu nasıl söylerse söylesin, neticede Türk halkına, hep antiemperyalist ve antikapitalist bir platformda “ulusal bileşim”i gerçekleştirme/“Kuva-yı Milliye düşüncesi”ni yaşama geçirme mesajını vermiştir.⁶

⁶ Prof. Dr. Yakup Çelik'in şu sözleri de, İlhan'ın edebî ve düşünsel eserlerinde ortak bir fikri işlediği görüşünü destekler niteliktedir: “*Attilâ İlhan'ın bütün eserleri incelendiğinde, düşüncelerini, türlerin imkânlarına göre, estetik süzgeçten geçirerek sunduğu dikkat çeker. Yani Attilâ İlhan, araştırarak, inceleyerek ve düşünerek elde ettiği bir fikri; seçtiği edebî türün imkânlarıyla yoğunlukla okuyucusuna iletir. Şiirleri, romanları, Attilâ İlhan'ın Defteri adı altında yayınlanan inceleme ve fikir kitapları, senaryoları, hatta gazetelerdeki köşe yazıları birlikte değerlendirildiğinde aralarındaki ilişki daha rahat görülür. Bu ilişki de, Attilâ İlhan'ın bir fikir adamı olduğunu, fikirlerini de kendisine o an için en uygun ifade biçimiyle sunduğunu ortaya koymaktadır.*” (Çelik, 2007: 15).

Hazırlanan bu çalışmanın Attilâ İlhan'la ilgili diğer akademik araştırmalardan bir diğer önemli farkı da, İlhan'ın siyasal düşüncesinin romanlarına yansıtışının bütün yönleriyle incelenmiş olunmasıdır. Şimdiye değin yapılan çalışmalarda yazarın ya edebî ya da düşünsel eserlerinin esas alındığı görülmektedir. Edebî eserlerin incelendiği çalışmalarda, özellikle de romanların konu edinildiği araştırmalarda, eserlere metin merkezli yaklaşılmış ve İlhan'ın düşünsel eserlerindeki siyasal yaklaşımlarla romanlarındaki siyasal yaklaşımlar arasında kurulan paralelliğe yeterince değinilmemiştir.

Aynı durum sanatçının siyasal düşüncesinin ele alındığı çalışmalarda da kendini göstermektedir. Bu araştırmalardaysa İlhan'ın yalnızca düşünsel eserleri incelenmiş, şiirleri ve romanları çalışmaların kapsamı dışında tutulmuştur. Oysa yukarıda da ifade edildiği gibi, İlhan, “*söyleyecek lafı olan bir vatandaş*” olarak aslında aynı şeyi, “ulusal Türk sosyalizmi fikri”ni/“Kuva-yı Milliye düşüncesi”ni, bazen şiir ve roman, bazense deneme ve söyleşi olarak söylemiştir. Dolayısıyla, hangi alanda olursa olsun, Attilâ İlhan'ın siyasal düşüncesinin incelenmek istendiği bir çalışmanın, sanatçının bütün eserlerini kapsamı gerekmektedir. Ele alınan çalışmada bu bütüncül yaklaşım ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Attilâ İlhan, edebiyat dünyasına adımını her ne kadar 1946'da ikinci olduğu CHP Şiir Armağanı Yarışması vesilesiyle atmış ve adını daha ziyade şiirleriyle duyurmuş olsa da, şairliğiyle başat bir şekilde romancılığını da sürdürmüştür. Yayımlanan ilk romanı *Sokaktaki Adam*'dan önce ortaokul yıllarından başlayarak 11 tane roman yazdığını, ancak bunları beğenmediği için yayımlatmadığını ifade eden İlhan, toplumsal ve diyalektik eleştiri yöntemleri ışığında kaleme aldığı romanlarında, Türk toplumunun özellikle 1908-1960 döneminde geçirmiş olduğu sosyal ve siyasal değişmeyi ana izlek olarak işlemiştir.

İlhan'ın önemli bir kısmı “nehir roman” tarzında yazılan bu eserlerinde görülen ortak nokta, Türk toplumunun içinde bulunduğu olumsuz şartlardan, ancak devletin kurucu felsefesine/Kuva-yı Milliye felsefesine dönerek kurtulacağı savının dile getirilmiş olunmasıdır. Zira İlhan'a göre, Türk aydını, 19. yüzyılda Tanzimat'la başlayan “Batılılaşma” serüveninde, uygulanan yanlış iktisadi ve siyasi politikalar nedeniyle öz kültürüne “yabancılaşmış” ve giderek “komprador” bir vasfa bürünmüştür. Osmanlı'da başlayıp Atatürk'ün vefatıyla Cumhuriyet'te de devam eden, Türk toplumunu emperya-

lizminin yarı sömürgesi hâline getiren “yanlış Batılılaşma” meselesine, İlhan’ın romanları aracılığıyla sunduğu çözüm teklifi, tam bağımsızlık, antiemperyalizm ve antikapitalizm ile ulusal bileşim ilkeleri üzerine inşa ettiği Kuva-yı Milliye düşüncesidir.

Kuva-yı Milliye düşüncesinin Attilâ İlhan romanlarındaki sembolü, hiç şüphesiz Mustafa Kemal’dir. Zira İlhan, bir bakıma *Kurtlar Sofrası*’ndaki Mahmut Ersoy ve Hüsni Faik Bey’le, *Bıçağın Ucu*’ndaki Miralay Ferid’le, *Sırtlan Payı* ve *Yaraya Tuz Basmak*’taki Ümid Ersoy ve Binbaşı Demir’le, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*’ndaki Münif Sabri ve Neveser’le ve *O Karanlıkta Biz*’deki Ahmet Ziya’yla hep bir kişiyi, Mustafa Kemal’i anlatmaya çalışmıştır. Çünkü tüm bu isimler, aynı hedef doğrultusunda, emperyalizmin yarı sömürgesi durumundaki Türkiye’yi, Kuva-yı Milliyeci bir tutum içinde, yeniden Mustafa Kemal Atatürk’ün tam bağımsız, müreffeh ve devrimci Türkiye’ sine döndürme amacıyla hareket etmişlerdir.

Şurası bir gerçek ki, tarih bilincinden yoksun bir sanatçının çağını kavrayıp anlaması olanak dışıdır. Bu bilinci edinmenin yegâne yoluysa, bilimsel bir yöntemle tarih, iktisat ve toplum bilim araştırmaları yapmaktan geçmektedir. Zira sanatçı, eğer içinde yaşadığı toplumun uzak ve yakın geçmişini, iktisadi ve sosyolojik olarak bilimsel bir anlayışla incelerse, kendisini geleceğe yöneltecek sağlam bir tarih bilincine kavuşabilecektir. Attilâ İlhan, yaptığı tarih, iktisat ve toplum bilim araştırmalarıyla söz konusu “sağlam tarih bilinci”ni edinmiş ve bu bilinç temelinde oluşturduğu düşünsel ve edebî eserleriyle de çağının ötesine seslenebilmiştir.

Dolayısıyla, İlhan’ın eserlerini, özellikle de bu çalışmada “Kuva-yı Milliye düşüncesi” olarak adlandırılan siyasal kuramını anlayabilmek için, ilk elde “Kuva-yı Milliye” ismine odaklanmak ve her şeyden önce silahlı bir örgütlenme olan bu yapının nasıl ortaya çıktığını ve tarihsel süreçte “Kuva-yı Milliye”ye hangi anlamların yüklendiğini incelemek gerekmektedir.

Tarih bilimcilerin genel kanaati, 20. yüzyılın, Türk siyasi tarihinin en çalkantılı döneminin adı olduğu yönündedir. Bu dönemde Türkler, Balkan Savaşlarını, 1. Dünya Savaşı’nı ve Kurtuluş Savaşı’nı bizzat yaşamışlar, 2. Dünya Savaşı’ndansa en az savaşa dâhil olan uluslar kadar etkilenmişlerdir. Yüzyılın başında Balkan Bozgunu’nda ve 1. Dünya Savaşı’nda sahip olduğu toprakların büyük bir kısmını yitiren Türk ulusu, savaş

sonrasında Batı emperyalizminin kendisine dayattığı Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması'yla handiyse anavatanı Anadolu'yu da kaybetme noktasına gelmiştir.

Şüphesiz anavatanın kaybedilme tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasında dönemin Osmanlı Hükûmeti'nin ve Padişah Vahdettin'in payı büyüktür. Zira, Prof. Dr. Halil İncalcık'a göre hükûmet, Müttefikler'i kızdıracak bir şey yapmaktan özenle kaçınıp ateşkes maddelerine aykırı yeni işgal hareketlerini dahi etkili bir biçimde protesto etmeyecek Türk milletini kendi kaderine ve Müttefikler'in insafına bırakırken, padişah da İngilizlerin yardım edeceğine inandığı için Müttefikler'e hoş görünmeye çalışmış ve bağımsızlık mücadelesi verilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. İncalcık, padişahın asıl beklentisinin İngiltere'nin Müslümanların halifesine karşı radikal bir harekete girişmeyerek kendisini himaye altına alması yönünde olduğu fikrindedir. Öyle ki, söz konusu beklenti sonucunda 1919 Ağustos'unda bir İngiliz Muhipler Cemiyeti kurulmuş ve Damat Ferid Paşa ile Padişah Vahdettin de bu cemiyete üye olmuştur (İncalcık, 2016: 72).

Fakat, aynı dönemde hükûmetin ve padişahın yürüttüğü yaranma siyasetinin doğru olmadığını, düşmandan merhamet dilenme anlayışının memleketi büsbütün esarete götüreceğini düşünen vatanseverler de vardır. Bu vatanseverlerin başında gelen Mustafa Kemal Paşa, İncalcık'ın Tevfik Bıyıklıoğlu'ndan aktardığına göre, 19 Kasım 1919'da kaleme aldığı bir mektupta şunları yazmıştır:

“Fransızların hoş tutulmasında ne kazancımız olacağına doğrusu bizim aklımız ermiyor. Garp zihniyeti tabasbus/yalvarma ve riyakârlığın hassaten zulüm ve itisafına uğradığı bir milletten çıktığını görürse, o milletin yaşamak hakkı olmadığına, zelil, hakir, duygusuz bulunduğuna hükmeder ve haince maksatlarını tatbik ebeis görmez... Dilimiz döndüğü derecede yüzlerine vurmalyız ki, hayatımıza kastetmiş olan Avrupa nazarında yaşamak hakkına sahip olduğumuz anlaşılsın. Mümaşat ve riyakârlıktan ibaret olan Babialı politikasının mürevvici değiliz!” (İncalcık, 2016: 72).

Mustafa Kemal'in bu görüşünü paylaşanlar, işgaller karşısında ulusal direnişi başlattıkları zaman, padişah ve hükûmet, Müttefikler'e yaranma politikası çerçevesinde Millî Mücadele'yi kötüleyerek durdurmaya çalışmışlardır. İncalcık'a göre Osmanlı idaresinin bu tutumu, daha Mustafa Kemal Samsun'a çıkıp ulusal direnişi örgütlemeye başlamadan önce Adana'nın ve başka yerlerin işgali sırasında kendini göstermiştir. İncalcık, padişahın bu boyun eğen, her şeyi kabullenen siyaset anlayışının, Müttefikler'e, Osmanlı Devleti'ne her şeyi kabul ettirebilecekleri, Türkiye'nin ölü bir vücut hâline gelmiş olduğu sanısını verdiği kanaatindedir (İncalcık, 2016: 73).

Osmanlı İmparatorluğu'nun son derece güçsüz bir durumda olduğunu düşünen Müttefikler, Türk toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için birtakım faaliyetlere girişmişlerdir. Bu kapsamda; çeşitli bahanelerle memleketin muhtelif yerlerinde yeni işgal hareketleri organize edilmiş, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti oluşturmak için eylemler düzenlenmiş, Rumlara İstanbul'da ve Karadeniz sahillerinde çeteler kurulmuş ve son olarak Yunanların İzmir'i ve Batı Anadolu'yu işgal etmesi sağlanarak bu bölgede bir istila hareketi başlatılmıştır (İnalçık, 2016: 73).

Emperyalizmin Türk milletini anavatanında yok etme girişimine hükûmetin ve padişahın sessiz kalması, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bir millî direniş hareketinin başlamasına ve "istiklâl-i tam" ülküsünün giderek ülke yönetimine egemen olmasına neden olmuştur. Mustafa Kemal, İzmir'in işgalinin hemen ardından, 19 Mayıs 1919'da çıktığı Samsun'da, "manzara-i umumiye"yi şöyle görecektir:

"Osmanlı Devleti'nin dâhil olduğu grup, Harb-i Umumi'de mağlup olmuş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütarekename imzalanmış. Büyük Harb'in uzun seneleri zarfında, millet yorgun ve fakir bir hâlde. Millet ve memleketi Harb-i Umumi'ye sevk edenler kendi hayatları endişesine düşerek memleketten firar etmişler. Saltanat ve hilafet mevkiini işgal eden Vahdettin, mütereddi, şahsını ve yalnız tahtını temin edebileceğini tahayyül ettiği deni tedbirler araştırmakta. Damat Ferid Paşa'nın riyasetindeki kabine aciz, haysiyetsiz, cebin, yalnız padişahın iradesine tabi ve onunla beraber şahıslarını vikaye edebilecek herhangi bir vaziyete razı.

Ordunun elinden esliha ve cephanesi alınmış ve alınmakta...

İtilaf Devletleri, mütareke ahkâmına riayete lüzum görmüyorlar. Birer vesile ile İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana vilayeti, Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntap, İngilizler tarafından işgal edilmiş. Antalya ve Konya'da, İtalyan kıtaat-ı askeriyesi, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her tarafta ecnebi zabıt ve memurları ve hususi adamları faaliyette. Nihayet, mebde-i kelam kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15 Mayıs 335'te İtilaf Devletleri'nin muvafakatiyle Yunan Ordusu İzmir'e ihraç ediliyor." (Kemal, 2018: 7).

Kemal Paşa'nın 1919 Mayıs'ında Samsun'da gördüğü "genel manzara" oldukça olumsuzdur. Osmanlı Devleti, mağlup olduğu 1. Dünya Savaşı'ndan sonra şartları son derece ağır bir mütareke imzalamak zorunda kalmış, millet uzun savaş yıllarının beraberrinde getirdiği yorgunluğu ve fakirliği yaşamaya başlamıştır. Ülkeyi savaşa sokanlar, kendi hayatlarını kurtarmak için memleketten kaçmış, padişah ise saltanatını korumak ve tahtını kurtarmak için tedbirler aramaya koyulmuştur. Tüm bunların yanı sıra, İtilaf Kuvvetleri, ara vermeksizin işgal hareketlerini genişletmeye devam etmiş; bu bağlamda, Adana'da Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep, Merzifon ve Samsun'da İngilizler; Antalya ve Konya'da ise İtalyanlar işgal güçleri olarak kendilerini göstermişler; son hamleyse İngi-

lizlerin gözetimindeki Yunanlardan gelmiş ve İzmir, 15 Mayıs 1919'da Yunan Ordusu tarafından işgal edilmiştir.

İşte tüm bu şartlar altında, hükûmetin ve padişahın, ülke dört bir yandan işgale uğramışken kendi iktidarlarını korumak için İngilizlerin insaf ve merhametine sığınmaları ve Türk halkını düşman kuvvetleri karşısında savunmasız bırakmaları, doğal olarak bir öz savunma mücadelesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (İnalçık, 2016: 82). Her ne kadar İzmir'in işgalinden önce özellikle Adana, Antep ve Maraş yörelerinde işgallere karşı küçük çaplı savunma birlikleri oluşturulmuşsa da, ciddi manada ilk sivil-asker karışımı örgütlenmeler İzmir ve çevresinde Yunan Ordusu'na karşı kurulmuş ve bu örgütlenmelere genel olarak Kuva-yı Milliye adı verilmiştir (Kalyoncuoğlu, 2011: 62; Özkaya, 1981: 35).

Ancak, burada dikkati çeken önemli bir nokta, 1920 yılının sonuna doğru TBMM'ye bağlı düzenli ordu birliklerinin kurulması ve Kuva-yı Milliye örgütlerinin de bu birliklere katılmasına rağmen, Türk ulusunun emperyalizm karşısında göstermiş olduğu mücadeleye Kuva-yı Milliye mücadelesi, bu mücadelede canını ortaya koyanlara da Kuva-yı Milliyeci denilmeye devam edilmiş olunmasıdır. Diğer bir söyleyişle, Kuva-yı Milliye, Türk tarih yazımında, Kurtuluş Savaşı'na katılan sivil-asker bütün kesimleri kapsayan genel bir ad olmuştur.

Ele alınan çalışmada romanları incelenen Attilâ İlhan da, Kuva-yı Milliye'yi, daha çok bu yönüyle değerlendirmektedir. Zira, İlhan'a göre Kuva-yı Milliye, "köylüsünden işçisine, aydınından eşrafına, askerinden tüccarına Türk halkının Millî Mücadele'yi gerçekleştiren bütün sınıflarının bir araya geldiği Müdafaa-i Hukuk'un ruhu ve 20. yüzyılın ilk antiemperyalist 'Halk Kurtuluş Ordusu'dur". Başka bir deyişle, İlhan'ın tasavvurundaki Kuva-yı Milliye, basit bir silahlı örgütlenmeden ziyade, "Türk ulusunun emperyalist işgale karşı direnişi ile oluşan milliyetçi bir tepki ve bu tepkinin harekete geçirdiği ulusal bilince sahip halk hareketi"dir (İlhan, 2014g: 33-34; 2005ı: 15, 23, 107).

İlhan'ın edebî ve düşünsel eserleri incelendiğinde, çalışmada "Kuva-yı Milliye düşüncesi" olarak tanımlanan siyasal kuramını "*tam bağımsızlık, ulusal demokratik devrim ve sosyalist devrim*" temellerine dayandırdığı görülmektedir. İlhan'a göre bu temeller gerçekleştirildiğinde sonuç, "*özgür ve adil bir toplumsal düzen*" olacaktır (İlhan,

2005e: 83). İlhan, söz konusu tasarımını, Mehmet Ali Aybar'ın "*Kuva-yı Milliye ruhu*" tarifini alıntıylaşarak şu şekilde ortaya koyar:

"Kuva-yı Milliye ruhu siyasi ve iktisadi istiklâlimizi, toprak bütünlüğümüzü her şeyin üstünde tutar. Kuva-yı Milliye ruhu, her şeyden evvel Türk halk kütlelerinin menfaatını göz önünde bulundurmayı emreder. Çünkü Kuva-yı Milliye ruhu emperyalizm düşmanıdır. Kuva-yı Milliye ruhu, dünya barış idealinin hizmetindedir. Dünya milletleriyle ve komşularımızla dostluk bağları kurmamızı ister. Çünkü Kuva-yı Milliye ruhu savaş kıskırtıcılığının her türlüşünü reddeder." (İlhan, 2016: 268).

Attilâ İlhan'a göreşse, diğeri bir adı "*Anadolu İhtilâli ruhu*" olan Kuva-yı Milliye ruhu, "*'çağdaşlaşma'nın 'Koca' Reşit Paşa kafasıyla olmayacağını, bunun için 'ulusallaşma' gerektiğini, ulusallaşmanın da neresinden bakarsanız bakınız, ancak 'tam bağımsızlıkla' mümkün olduğunu anlayan ruh*"tur. Bunun içindir ki, İlhan da, her şeyden önce antiemperyalizm, tam bağımsızlık ve ulusal kültür bileşimi demekte ve siyasi kuramını oluştururken Kuva-yı Milliye anlayışına güçlü bir atıf yapmaktadır (İlhan, 2015d: 103).

İlhan'ın Kuva-yı Milliye'ye verdiği önemin temelinde, Mustafa Kemal'in "*Tam istiklâl denildiği zaman, tabii, siyasi, mali, iktisadi, adli, askerî, kültürel vs. her hususta tam bağımsızlık, tam serbestlik kastedilmektedir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin hakiki manasıyla bütün istiklâlden mahrumiyeti demektir.*" sözü vardır (İlhan, 2015d: 104). Zira İlhan'a göre Kuva-yı Milliye demek, "*Türk ulusunun, emperyalist sistemin Sevr Antlaşması ile manda ve himaye önerisi gibi yollarla kabul ettirmeye çalıştığı gerçekte bir tutsaklık olan sözde iş birliğini, savaş pahasına reddedebilme yeteneği*" demektir (İlhan, 1996: 293). Dolayısıyla, İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde en önemli ilkelerden birinin antiemperyalizm ve tam bağımsızlık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İlhan için önemli bir diğeri husus da, Mustafa Kemal Devrimi'nin tarihsel seyri içindeki son konağı olduğunu ileri sürdüğü ulusal Türk sosyalizminin kurulmasının gerekliliğidir. Gerçi Attilâ İlhan, Kemalizm ile sosyalizm arasında ilgi kurarken hiçbir zaman Mustafa Kemal'in sosyalist olduğunu ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarken gerçekleştirdiği Ulusal Demokratik Devrim'i, sosyalist devrimle nihayetlendirmeyi düşündüğünü iddia etmemiştir. İlhan'a göre "*Mustafa Kemal, elbette sosyalist değildir; ama, solcu bir devrimcidir*". Çünkü "*solculuk, siyasi yelpazede köklü toplumsal değışiklikleri öngören ve gerçekleştirmek isteyen taraf*"tır; hatta "*Fransız Büyük Devrimi ile siyasi*

sahneye çıkan Jacobin ekibinin ve onların uzantısı olan Radikal Sosyalistlerin Fransız parlamentosundaki niteliği” de bu kapsamda değerlendirilir ki, tüm bunlar Mustafa Kemal’in “solculuğu” için birer delildir (İlhan, 2005f: 271-272).

Attilâ İlhan’a göre “Osmanlı toplumu, ümmetçi, feodalımsı ve sultan egemenliğine dayalı bir toplumdur. (Hâliyle) Mustafa Kemal’in Amasya Genelgesi’nden itibaren kademe kademe ortaya serdiği, sonra da gerçekleştirdiği halk egemenliği doğrultusunda(ki) düzen değişikliği”, apaçık bir şekilde onun “solculuğu”yla ilgilidir. Çünkü, değil midir ki, “ümmetçilik gitmiş, ulusçuluk gelmiştir; teokratik yapı gitmiş, laiklik gelmiştir” ve değil midir ki, “Hâkimiyet, bilâ-kayd u şart milletindir!..” denilmiştir; şu hâlde, “Osmanlı kafasına göre Mustafa Kemal bal gibi solcu”dur. Öyle ki, Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal, devrimci atılımı nedeniyle, muhaliflerince “‘Bolşevik’ boyasına (dahi) boyanmış”tır (İlhan, 2005f: 272-273).

İlhan, “başucu şairleri(nin), iki özgürlük şairi, Namık Kemal ve Tevfik Fikret; parolası(ninsa), Büyük Fransız Devrimi’nin sloganı, hürriyet/müsavat/uhuvvet” olmasından hareketle, Mustafa Kemal’in “solculuğu”nun “1789 Devrimi’nden geldiği” kanaatini de dile getirir ve buradan şu sonuca varır: “İster siyasal etkiler yönünden alınsın, ister tasarladığı ve gerçekleştirdiği düzen değişikliği yönünden alınsın, Mustafa Kemal’i ‘sağcı’ sayabilmek olasıdır. Bunun böyle olduğunu, gelmiş geçmiş bütün sağcıların (Mustafa Kemal’e) derin düşmanlığı da (göstermektedir)” (İlhan, 2005f: 271-273).

Mustafa Kemal’in sosyalist olmamakla beraber “solcu bir devrimci” olduğunu ifade eden Attilâ İlhan, onun Ulusal Demokratik Devrim’inin tarihsel seyri içindeki son konağının da ulusal Türk sosyalizmi olduğunu ileri sürer. İlhan bu iddiasını, “Mustafa Kemal’in eylemi de, düşüncesi de, Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk çerçevesi içinde yeniden ele alınıp diyalektik bir görüşle değerlendirilmeli” görüşüne dayandırmaktadır (İlhan, 2014g: 165). Kuşkusuz buradaki “diyalektik bir görüşle yeniden değerlendirme”den kasıt, Kemalizm ile sosyalizmin bir sentezini oluşturabilme tasavvurudur.

İlhan’ın söz konusu tasavvuruna göre “sosyalist ‘solcuyla’ ilerici ‘Kemalist’” pekâlâ “ulusal bileşim”i gerçekleştirebilecektir. Bu düşünceye karşı çıkanlar “Kemalist ‘ilericiliği’ fena hâlde ‘cuntacı Atatürkçülük’le karıştıranlar ile sosyalizmi ‘az gelişmiş’ ülke ‘gerillacılığı’ sananlar”dır. Oysa “‘Kemalist’le ‘sosyalist’in ortak paydası,

ikisinin de ‘toplumsallığı’; yani, önce yurt, önce toplum düşüncesi”dir. Zira İlhan, bireysel mutluluğun “düzeni toplumsal olarak düzeltmek”le sağlanacağı fikrindedir. İlhan’a göre “toplumsal düşünmek, işçiyi de, aydını da, bürokrati da, bireyi aşan bir idealde bütünleştirmektedir: Üretimde, hizmette, görevde ‘aslolan’; işçinin, memurun, aydınının ‘şahsi’ çıkarı değil, yurdunun ve toplumun (ülkenin) yararadır: ‘Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir!..’ prensibi, milleti, yani onu tek tek oluşturan yurttaşları, hâkimiyetin sahibi yapar ama, bu sahiplik her birine toplumsal sorumluluklar da yükler. ‘Tam bağımsız’, ‘antiemperyalist’, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti’ni ‘yapan’ budur.” (İlhan, 2005d: 201).

İlhan’ın Kemalizm ile sosyalizm arasında bulunduğunu varsaydığı benzerlik, “Kemalizmin sürekli devrimciliği”nden ileri gelmektedir. İlhan bu düşüncesini, Mustafa Kemal’in -ekonomik ve sosyal diyalektiğin bir özeti kabul ettiği- şu sözleriyle temellendirir:

“(...) millet zikrettiğim tahavvül ve inkılapların tabii ve zaruri bir hakikati olarak, umumi idarenin ve bütün kanunların, ancak dünya ihtiyaçlarından ilham almasını ve ihtiyaçların gelişme ve değişmeleriyle aralıksız gelişip değişmesini kabul eden, ‘dünyevi bir idare’ anlayışını ‘hayati’ saymıştır.” (İlhan, 2005i: 14).

Mustafa Kemal’in toplumsal hayatın değişimiyle ilgili açıklamasını, çağdaş uygarlık düzeyinin cumhuriyetten demokrasiye, demokrasiden sosyal demokrasiye ve sosyal demokrasiden de sosyalizme ulaşacağı sonucuyla bağdaştıran İlhan, Kemalizm-sosyalizm ilişkisine dair şu nihai yorumu yapar:

“Çağdaş uygarlık düzeyi, amaç diye alınırsa; metafizik değil, bu diyalektik bir kavramdır; Gâzi’nin bu amaca ulaşmak için önerdiği metot, ne; ‘dünyevi tahavvülden tahavvüle duchar eden’ ilmin, ta kendisi, eğer ‘hayatta en hakiki mürşit ilim’ ise; o, zaman içinde nasıl değişiyorsa, çağdaş uygarlık düzeyi de öyle, sürekli değişecek; Kemalist Devrim de, aslına ve metoduna sadık kalmak istiyorsa, kendi kendini sürekli yenilemek zorunda olacaktır. Söz gelişi, hâkimiyetin halka intikali, hiç kuşkusuz bir çağdaşlık hamlesidir; o düzey, dün ‘cumhuriyet’ti, sonra ‘demokrasi’ oldu, bugün ‘sosyal demokrasidir’, yarın ‘sosyalizm’ olacaktır: Ulusal Demokratik Devrim’in (Kemalizmin), sosyalizmle buluşacağı yer, işte burasıdır.” (İlhan, 2005i: 14-15).

İlhan’a göre sürekli değişimi esas alan Kemalist Devrim’in tarihsel süreçteki son konağı, diyalektik yasa gereği sosyalizm olmalıdır. Çünkü bir manada egemenliğin halka geçişi demek olan Kemalist Devrim, bir çağdaşlık atılımı olarak zaman içerisinde önce Cumhuriyet’e, sonrasındaysa demokrasiye ve sosyal demokrasiye evrilmiştir. Sosyal demokrasinin tarihsel süreçteki ileri konağıysa sosyalizmdir. İlhan, bu mantıktan

hareketle Kemalizm ile sosyalizm arasında bir ilgi kurmakta ve Mustafa Kemal'in başlatmış olduğu Ulusal Demokratik Devrim'in zamanla sosyalist devrime dönüşeceğini ileri sürmektedir.

Sonuç itibarıyla, Attilâ İlhan, temelini Ulusal Demokratik Devrim'den alan, fakat yönünü de sosyalist devrime yönelten bir siyasal öğreti yaratmaya çalışmış, bunu yaparken de 20. yüzyılın ilk antiemperyalist kurtuluş mücadelesinin önderi olan Mustafa Kemal Atatürk'ün eylem ve söylemlerini esas almıştır. Çalışmada “Kuva-yı Milliye düşüncesi” olarak adlandırılan söz konusu siyasal öğretinin temel ilkeleri, emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığı ile tam bağımsızlıkçılıktır. Sosyal eşitliğin savunulduğu, ağır sanayi kalkınmasının gerçekleştirilmesinin ve bilişim çağının yakalanmasının önemsendiği Kuva-yı Milliye düşüncesinde, bütün bunların bir sonucu olarak amaçlanan temel hedefse, özgür ve adil bir toplumun oluşturulduğu müreffeh bir Türkiye'dir.

İlhan, kapsamlı bir şekilde ilk kez *Kurtlar Sofrası* (1963) romanında Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının ülkeyi içine sürüklediği siyasi çıkmazdan kurtulmak için bir çıkış yolu olarak teklif ettiği Kuva-yı Milliye düşüncesini, sonraki romanlarında da ana izlek olarak işlemeye devam etmiş ve bu bağlamda emperyalizm ve kapitalizmi, DP/Menderes iktidarını, İnönü yönetimindeki CHP'yi ve İttihatçı anlayışı (darbe geleneğini) Kuva-yı Milliye düşüncesinin başlıca karşıt güçleri olarak konumlandırırken, Kemalizm ile sosyalizmin sentezi olarak düşündüğü “ulusal bileşim”i de, Türk toplumunun yaşadığı siyasal ve sosyal sorunlardan kurtulabilmesi için yegâne yol olarak tanımlamıştır.

Türk edebiyatının ve düşünce dünyasının en önemli isimlerinden Attilâ İlhan'ın romanlarında Kuva-yı Milliye düşüncesinin bir tema olarak nasıl kullanıldığını tespit etmek ve söz konusu düşüncenin yazarın romanlarındaki diğer temalarla ilişkisinin ne boyutta olduğunu ortaya koymak, ele alınan çalışmanın başlıca amacıdır. Bu amaç doğrultusunda çalışma üç ana bölüme ayrılmış ve birinci bölümde İlhan'ın hayatı ve eserleri, ikinci bölümde Kuva-yı Milliye'nin tarihsel tanımı ve Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesi ve üçüncü bölümde de Kuva-yı Milliye düşüncesinin İlhan'ın romanlarındaki yansımaları açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın “Attilâ İlhan’ın Hayatı ve Eserleri” başlıklı birinci bölümünde öne sürülen temel tez, İlhan’ın Kuva-yı Milliye düşüncesini oluşturmasında İzmirli aydın bir ailenin çocuğu olmasının ve ilk gençlik yıllarında -sonradan askerlik görevini yaptığı dönemde de- Anadolu’yu/Anadolu insanını yakından tanımış olmasının payının önemli olduğudur. Zira İlhan, İzmirli aile büyüklerinden sık sık Kuva-yı Milliye anıları dinleyerek daha çocukluk döneminde millî bir bilinç edinirken, anne ve babasının edebiyata/sanata/kültüre önem veren ve siyasal düşüncelerle ilgilenen eğitilmiş bireyler olmasıyla da, yine küçük denilebilecek yaşlarda edebiyat ve siyaset alanında kendini geliştirmeye başlamıştır.

Çalışmanın bu ilk bölümünde üzerinde durulan ikinci bir hususa, İlhan’ın edebiyat ve siyasete olan ilgisinin ona Nâzım Hikmet’i ve sosyalizmi tanıtmış olmasıdır. İlhan, Nâzım’a öncelikle büyük bir şair, daha sonraysa önemli bir sosyalist olarak yakınlık duymuştur. Öyle ki, bu yakınlık, İlhan’ı henüz 16 yaşında bir lise öğrencisiyken “komünistlik” suçlamasıyla cezaevi düşürmüştü; ancak, İlhan, bu tutukluluk döneminde yaşadıkları ve tanıdığı insanlar aracılığıyla siyasal gelişiminde önemli bir mesafe katmıştır.

Fakat, Attilâ İlhan’ın siyasi düşüncesini asıl şekillendirecek ve onu klasik sosyalist/komünist anlayıştan ayrılarak ve kendine özgü bir siyasal kuram oluşturmasını sağlayacak olan esas neden, Nâzım Hikmet’i Kurtarma Komitesi’nde bulunmak üzere gittiği Paris’te Mustafa Kemal’i yeniden keşfetmesidir. İlhan, “Paris Seferi”nde bir taraftan Nâzım’ı hapishaneden kurtarmak için çalışmalara girişmiş, diğer taraftansa hem Mustafa Kemal Devrimi’nin, hem de sosyalizmin “asıl mahiyeti”ni anlamak için araştırmalar yapmaya başlamıştır. Bu bölümde üzerinde durulan bir diğer önemli husus da, İlhan’ın Kuva-yı Milliye düşüncesinin Paris’teki bu araştırmaların bir neticesi olduğudur.

Çalışmanın “Attilâ İlhan ve Kuva-yı Milliye” başlıklı ikinci bölümünde ise ilk olarak Kuva-yı Milliye’nin tarihsel tanımı yapılmış, ardından da İlhan’ın Kuva-yı Milliye düşüncesinin esasları belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümün ilk alt başlığı olan “Tarihsel Olarak Kuva-yı Milliye” başlığında, Kuva-yı Milliye’nin ne olduğu, bu kavrama hangi anlamların yüklendiği, tarih araştırmacılarının eserlerinden hareketle incelenmiş ve bu bağlamda tarih yazımında üzerinde uzlaşılan Kuva-yı Milliye tanımı ortaya konulmuştur.

İkinci bölümün ikinci alt başlığı “Attilâ İlhan’ın Kuva-yı Milliye Düşüncesi”ndeysen, öncelikle siyaset bilimcilerden farklı olarak İlhan’ın siyasal kuramının “Kuva-yı Milliye düşüncesi” gibi siyasi literatürde ilk kez kullanılan yeni bir adlandırmayla tanımlanmasının nedenleri ifade edilmiş, daha sonraysa sanatçının düşünsel eserlerinin yanı sıra, roman ve şiirleriyle birlikte çeşitli konuşmaları ve röportajları da bütünsel bir yaklaşımla incelenerek siyasal düşüncesinin çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümüyse üç alt başlıktan oluşan “Attilâ İlhan’ın Romanlarında Kuva-yı Milliye Düşüncesi” bölümüdür. Bu bölümün “Doğrudan Kuva-yı Milliye Düşüncesine Temas Etmeyen Romanlar” başlığında, sırasıyla *Sokak’taki Adam*, *Zenciler Birbirine Benzemez*, *Fena Hâlde Leman* ve *Haco Hanım Vay* romanları incelenmiştir. Bu romanların ilk ikisinde, bir manada Kuva-yı Milliye düşüncesinin işleneceği romanların bir ön hazırlığının yapıldığı, diğer iki romandaysa dolaylı yollardan da olsa Kuva-yı Milliye düşüncesine temas edildiği görülmektedir.

Üçüncü bölümün ikinci alt başlığı “Kuva-yı Milliye Düşüncesini İşleyen Romanlar”sa, esasında çalışmanın asıl konusu içermektedir. Bu başlıkta incelenen romanlar *Kurtlar Sofrası*, *Bıçağın Ucu*, *Sırtlan Payı*, *Yaraya Tuz Basmak*, *Dersaadet’te Sabah Ezanları* ve *O Karanlıkta Biz*’dir. İlhan’ın bu romanlarda ortaya koyduğu temel say, başta emperyalizm ve kapitalizm olmak üzere, DP/Menderes ve CHP/İnönü iktidarları ile ırkçı/Turancı düşünce ve İttihatçı anlayışın (darbeci gelenek) ülkede yarattığı siyasal ve toplumsal krizden ancak Kuva-yı Milliye düşüncesi çerçevesinde Mustafa Kemal Devrimi’nin tarihsel seyri içerisindeki son konağı ulusal Türk sosyalizmine ulaşılarak çıkılabileceğidir.

Üçüncü bölümün son alt başlığıysa “Dönemsel Olarak Kuva-yı Milliye’yi İşleyen Romanlar”dır ve bu başlıkta *Allah’ın Süngüleri* “*Reis Paşa*”, *Gâzi Paşa* ve *O Sarışın Kurt* incelenmiştir. Bu romanların ortak özelliği, aslında bir film senaryosu olan *O Sarışın Kurt*’tan romanlaştırılmış olmalarıdır. Olay zamanı olarak 1919-1926 dönemine odaklanılan söz konusu romanlarda Kuva-yı Milliye’nin düşünsel yönünden çok eylemsel yönünün ön planda olduğu görülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk’ün Kurtuluş Savaşı’nı örgütleyişi, İstanbul Hükûmeti’nin ve Padişah Vahdettin’in savaş boyunca Kuva-yı Milliye karşıtı ve İngiliz emperyalizmi yandaşı tutumları, Ankara Hükûmeti’nin SSCB’yle birlikte emperyalizme karşı mücadelede geliştirdiği iş birliği ve Millî Müca-

dele’de ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında Mustafa Kemal’e gösterilen muhalefet, çalışmanın bu son bölümünde incelenen konular olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ATTİLÂ İLHAN'IN HAYATI VE ESERLERİ

Çalışmanın bu ilk bölümünde, öncelikle Attilâ İlhan'ın yaşam hikâyesinden hareketle siyasal düşüncesinin oluşumundaki temel etkenlere değinilmiş, sonrasında yazarın düşünsel ve edebî eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu başlıkta ulaşılan sonuçlara göre İlhan'ın sosyalist ve Kemalist düşünceleri benimsemesindeki başlıca nedenler; İzmirli aydın bir ailenin çocuğu olması, ilk gençlik yıllarında ve askerlik görevini yaptığı yıllarda Anadolu'yu tanıma fırsatını yakalaması, henüz 16 yaşındayken Nâzım Hikmet'in şiirlerini okuduğu/yazdığı için "komünistlik" suçlamasıyla tutuklanması ve tutukluluk sürecinde sosyalist düşünceyi daha kapsamlı öğrenmesi ve son olarak Paris seyahatlerinde hem sosyalizmi birincil kaynaklarından okuması, hem de Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerini/Kemalizmi yeniden keşfetmesidir.

1.1. Fikirselsel Olgunlaşmasının Dönüm Noktaları

Attilâ İlhan'ın hayatına kronolojik olarak odaklanıldığında dikkati çeken ilk unsur, sanatçının İzmir gibi hem Kuva-yı Milliye ruhunu taşıyan, hem de Cumhuriyet'in çağdaş yüzünü temsil eden bir şehirde, edebiyata ve politikaya meraklı avukat bir babayla yine edebiyata ve düşünce hayatına yakından ilgi duyan tahsilli bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olmasıdır.

İlhan'ın düşünsel gelişiminde etkili olan ikinci bir husus da, babasının görevi sebebiyle ilk gençlik yıllarında Anadolu'nun çeşitli şehirlerini görme şansına erişmesidir. İlhan böylelikle sonradan hayatı boyunca sosyalist bir aydın olarak esenliği için mücadele edeceği Türk halkını yakından tanımıştır. Ancak, bütün bunlarla birlikte, Attilâ İlhan'ın "ulusal bileşim"ini gerçekleştirmiş bilinçli bir aydın olmasında asıl etkiye sahip iki önemli isim vardır ki, bunlar Nâzım Hikmet ve Mustafa Kemal Atatürk'tür. İlhan, -kendi deyimiyle- Nâzım'ı tanıdıktan sonra hakiki bir "sosyalist", Gâzi'yi esas manasıyla anladıktan sonra da gerçek bir "Türk aydını" olmuştur.

1.1.1. İzmirli Aydın Bir Ailenin Çocuğu Olmak

Attilâ İlhan'ın düşünce hayatının belirleyici unsurlarının başında şüphesiz aydın bir ailenin çocuğu olması vardır. İlhan, 15 Haziran 1925'te İzmir/Menemen'de, Kadıza-

de Muharrem Bedri Bey ile Perihan Memnûne Hanım'ın ilk çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlhan'ın deyimiyle, “*diğer kardeşleri arasında okumaya, yazmaya çok meraklı bir kız olan, rüştiyeyi bitiren ancak idadiye Yunan işgali yüzünden gidemeyen*” Perihan Memnûne Hanım'ın hem kitap hem de dergi okuma alışkanlığı vardır (Çelik, 2010: 12). Bedri Bey ise avukatlık mesleğinin yanı sıra hem gazetecilikle iştigal etmekte olup dönemin yerel gazetelerinden *Hizmet*'in mesul müdürlüğünü yapmakta, hem de eski usulde yazdığı şiirleri çeşitli gazetelerde yayımlamaktadır. Dolayısıyla eve hem birçok yerli ve yabancı gazete ve dergi girmekte, hem de yine yerli ve yabancı birçok yazarın kitabı Perihan Hanım ve Bedri Bey tarafından okunmaktadır (İleri, 2002: 7-8). Attilâ İlhan da, anne ve babasının kültür, bilim ve sanata önem verişinin kendisinin fikrî ve edebî gelişiminde etkili olduğu kanaatindedir. İlhan, Selim İleri'nin “*O yıllarda bu okuma şansınız, biraz da ailenizin aydın insanlar olmasına bağlanabilir mi?*” sorusuna şu yanıtı vermiştir:

“*Evet, onunla ilgisi var. Benim şiirler ilgilenmem de, romanla ilgilenmem de oradan geliyor. Çünkü evde babam mütemediyen şiir okurdu, annem birçok şiiri ezbere bilirdi. Bu yüzden okula başlar başlamaz ben şiirle ilgilendim.*” (İleri, 2002: 10-11).

Attilâ İlhan'ın yaşamının sonraki döneminde geliştireceği edebî ve siyasi tavırda, bilgiye, kültüre ve sanata önem verilen bu aile ortamının olduğu kadar, ailenin İzmirli oluşunun da etkisi vardır. Zira İlhan'ın aile büyükleri Yunan işgali döneminde İzmir ve çevresinde bizzat Kuva-yı Milliye mücadelesine katılmış kişilerdir. İlhan'ın çocukluğu aile büyüklerinin anlattığı Kuva-yı Milliye anılarıyla geçmiştir. İlhan, çocukluğunda dinlediği bu anıların Kuva-yı Milliyeciliği üzerindeki etkisini şu şekilde ifade eder:

“*İzmir'den birbiriyle karşıt, iki şekilde etkilendiğimi sanıyorum. Birincisi, 1920'li yıllarda, Ege bölgesinde dünyaya gelmiş, her çocuğun, ölünceye kadar üzerinde taşıyacağı etki ve üç yıl Yunan işgali altında kaldıktan sonra 'bizim asker' tarafından kurtarılmış bir şehrin dolu dolu yaşadığı 'Kuva-yı Milliye etkisi'. Annemin ailesi, işgali bütün dehşetiyle yaşamıştı: Menemen 'katliam'nda, büyük dedem 'Arap' Hasan Efendi, büyük dayım Esat Efendi, İstasyon civarındaki evde, bütün bir gece Yunanlıya silahla direndikten sonra, sabahleyin kurşuna dizilmek üzere iken, tesadüfen kurtarılmış, Yunan Divan-ı Harbi'ne çıkarılarak mahkûm edilmiş kişilerdir. Çocukluğum onların hikâyesini dinleyerek geçti. Annem, işgalde, çocukluktan genç kızlığa geçiyor. Hâlâ daha o günlerin lafı açıldı mı, heyecanla ürperir; 'Yunan'ın İzmir'den kaçışını, 'bizim asker'in gelişini gözyaşlarıyla anlatır. Bütün bunları çok küçük yaşından başlayarak (kimbilir kaç kere) dinlemiş bir çocuğun Kuva-yı Milliyeci bir fikir ve heyecan tabanı olmamasına şaşmalı mı?’ (Sarmaşık, 2004a: 334).*

İlhan'ın ifadesinden de anlaşılacağı üzere, onun Kuva-yı Milliyeci bir fikir ve heyecan tabanına sahip olmasında Millî Mücadele'yi yaşamış İzmirli bir aileye mensup oluşu önemli bir etkiye sahiptir. İlhan, yaşamının ilerleyen dönemlerinde söz konusu fikir ve heyecan tabanını geliştirecek ve bu tabanı sistemli düşünsel bir boyuta ulaştıracaktır.

1.1.2. Anadolu Yılları

Attilâ İlhan her ne kadar İzmir'de aydın bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olsa da, çocukluğunun sonraki yıllarında babasının memuriyeti dolayısıyla Anadolu'yu da tanıma fırsatını yakalamıştır. Babası Bedri İlhan'ın kaymakamlık görevi nedeniyle Konya/Ilgın, Balıkesir/Balya ve Adana/Bahçe'de geçirdiği yıllar, Attilâ İlhan'ın hayatının dönüm noktalarından biri olmuştur. Zira İlhan, “*Eğer babamın tayiniyle birlikte Anadolu'ya intikalimiz olmasaydı, ben, ben olmazdım.*” demekte ve özellikle düşünsel gelişiminde Anadolu'yu, Anadolu insanını tanımalarının çok önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmektedir (İleri, 2002: 28).

Anadolu yılları Attilâ İlhan'ın fikrinsel olgunlaşmasındaki dönüm noktalarından biridir; çünkü İlhan, Ilgın'a geldiği vakit, İzmir'de okulda okurken kendisine anlatılanlardan, şarkılardan, marşlardan yarattığı Anadolu'dan farklı bir manzarayla karşılaşmıştır. Attilâ İlhan'ın hayalindeki Anadolu, İzmir'den çok farklı olmayan bir Anadolu'dur; oysa gerçek hiç de öyle değildir. İlhan ciddi bir hayal kırıklığına uğrar. Anadolu şarkılardaki gibi güzel değildir, çok zor durumdadır. İşler kötüdür, yoksulluk diz boyudur. Toprak evlerdeki hayatlar çok çetindir. İlhan, orada daha önce hiç duyumsamadığı, kendisini yıllar içerisinde halkçılığa/sosyalist anlayışa götürecek bir kokuyu, çok acı bir koku olan sefalet kokusunu duyumsayacaktır (İleri, 2002: 30-31).

Attilâ İlhan'ın çocukluk ve ilk gençlik yıllarından sonra Anadolu'yu ikinci tanıtışı askerlik görevini yerine getirdiği yıllarda olmuştur. Kuşkusuz bu tanıma ilkinde göre daha bilinçli, daha kapsamlı bir tanımadır. İlhan, askerliğinin Erzincan döneminde “*köyleri, köylüleri, Anadolu yaşantısında doğanın ve insanın yerleşme ve etkileşim biçimlerini yakından gözleme*” şansını yakalar. İlhan'ın Anadolu'yu görüşünün, Anadolu insanıyla muhatap oluşunun üzerinden uzun yıllar geçmiştir. Bu yıllar içerisinde çocukluk İzmir-Paris-İstanbul üçgeninde bir yaşam süren İlhan için, “*uzun zamandır pek göremediği Anadolu halkıyla yeniden karşılaşmak, Anadolu halkının ne türlü yokluklar içeri-*

sinde yaşamaya uğraştığını görmek”, toplumcu fikirlerinin pekişmesinde ve Kuva-yı Milliye düşüncesinin zihninde kuvvetlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur (İlhan, 2011a: 146). İlhan bu etkiyi, o dönem yazdığı şiirlerle ilgili yaptığı bir değerlendirmedeki şu sözlerle dile getirir:

“İçinde yaşadığım, hatta büyük ve haklı davaları için nice belâları göze aldığım şehir çerçevesine oranla, orada rastladığım gerçekler beni Paris’ten beri son derece önem vermeye başladığım Kuva-yı Milliye kökenine çok daha fazla yaklaştırmışlardı. Bu şiirler arasında sık sık Mustafa Kemal Paşa’dan, atlılardan ya da Kuva-yı Milliye hareketinden söz edilmesi boşuna değildir. Birden fark etmişim ki, Türkiye’de önemli yapıcı güç soyut olarak değil, somut olarak bu halktır, Kuva-yı Milliye bu halkı harekete geçirmiştir, onu harekete geçirebilmek ise ancak ‘üretimde ve kültürde’ onunla bir ve beraber olmakla olasıdır.” (İlhan, 2011a: 147).

Aynı dönemde *Kurtlar Sofrası* romanında işlemeye başlayacağı Kuva-yı Milliye düşüncesini, İlhan, Erzincan’daki askerliği döneminde Anadolu halkından aldığı ilhamla şiirlerinde de kullanmış, hatta “*mustafa kemal’in sofrası*” şiirinde “*köylüleri, işçileri, aydınları Mustafa Kemal’in sofrasına, yani yeni bir Kuva-yı Milliye’ye çağırması*”tır (İlhan, 2011a: 147).⁷ Dolayısıyla denilebilir ki, eğer Attilâ İlhan’ın şiirlerinde ve romanlarında bir “Kuva-yı Milliye düşüncesi” ortaya konmuş ve ortaya konan bu düşünce yıllar içerisinde sistemli bir şekilde geliştirilmeye çalışılmışsa, bunda İlhan’ın Anadolu’da geçirdiği yılların payı bir hayli büyüktür.

1.1.3. Nâzım’la Tanışma

Attilâ İlhan’ın fikirsel olgunlaşmasının dönüm noktalarından bir diğeri de önce bir şair, daha sonraysa bir sosyalist olarak Nâzım Hikmet’i tanımış olmasıdır. İlhan, daha önce de belirtildiği gibi, çocuk yaşlarda şiire ilgi duymuş biridir. İlhan’ın bu ilgisi yaşamının ilgin döneminde de devam etmiş, hatta Ilgın’da Ayşe Öğretmen’inin kendisine verdiği edebiyat kitabından Faruk Nafiz, Necip Fazıl ve Mehmet Akif gibi şairleri de tanımıştır (İleri, 2002: 33).

Ancak İlhan’ın hayatındaki asıl büyük olay, Nâzım’ın şiiriyle tanışmasıdır. İlhan, her ne kadar Necip Fazıl, Yahya Kemal ve Faruk Nafiz gibi şairleri beğenip okuyor olsa da, Nâzım Hikmet’in şiiriyle karşılaşınca kendisi için işler değişir. Fakat buradaki önemli bir nokta, Nâzım’ın şiirleri o dönem ortada yoktur. Attilâ İlhan, Nâzım’ın şiirle-

⁷ Attilâ İlhan, “Kuva-yı Milliye” imgesini, ilk kez -yine Anadolu’daki yaşamının (Adana/Bahçe’deki yıllarında) verdiği ilhamla “*cebbar oğlu mehemmed*” şiirinde kullanmıştır (İlhan, 2013a: 19-23). İlhan’ın bu şiirinden sonra yayımlanan son şiirine kadar birçok şiirinde “Kuva-yı Milliye” imgesini kullandığını görülmektedir.

rini bir türlü doğru dürüst bulamaz. Nihayet, İzmir/Kemeraltı'nda, sokak kitapçılarının birinde, Nâzım Hikmet'in bir kitabıyla karşılaşır. Bu, Nâzım Hikmet'in kapağında bir kafatası yanında Nazi işareti olan *Alman Faşizmi ve Irkçılığı* isimli bir kitabıdır. İlhan, kitabı alır, vapurla Karşıyaka'ya dönerken okumaya başlar. Her satırını anlayamasa da okumaya devam eder. Ne de olsa artık kendini komünist saymaktadır. Nazilere düşmandır. Almanya hakkında çok kötü fikirleri vardır (İleri, 2002: 36-37).

Attilâ İlhan'ın Nâzım sevdası ve dolayısıyla komünistliği, çok geçmeden kendisini cezaevinde bulmasına neden olur. Nâzım Hikmet'in *Gece Gelen Telgraf, Taranta Babu'ya Mektuplar ve Bedrettin Destanı* gibi kitaplarını okumaya yoğunlaştığı bu dönemde, sevgilisine gönderdiği bir mektupta Nâzım Hikmet'in bir şiiri yazılı olduğu için henüz 16 yaşındayken komünistlik suçlamasıyla tutuklanır. Devamında bir müddet akıl hastanesinde de kalacağı bu tutuklanma, onun hem edebî, hem de düşünce hayatındaki en önemli kırılma noktalarından biridir. Zira İlhan, bu hapisane döneminde Türkiye Komünist Partisi üyelerinden Ömer⁸ ile tanışmıştır. Ömer, Moskova'da eğitim görmüş bilinçli bir komünisttir. İlhan, Nazillili bir fabrika işçisi olan Ömer'in yaşamı üzerindeki etkisini şu şekilde ifade etmiştir:

“(…) cezaevinden çıkıncaya kadarki süre içinde, Ömer bizimle çok meşgul oldu. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, hayatımın sonraki safhasında, davranışlarım üzerinde en etkili olan adamlardan biridir: Bir mücadele adamı nasıl olmalıdır? Solcu bir aydın ne demektir? Tutarlılık nasıl sürdürülür? Bir militanın nasıl davranması gerekmektedir?.. Bu konularda basit fakat çok etkileyici şeyler anlatmıştır.” (İleri, 2002: 48).

Attilâ İlhan'ın Nazillili Ömer vasıtasıyla romantik bir devrimciden bilinçli bir sosyaliste dönüştüğü bu tutuklanma süreci, onun Paris'te Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komisyonu'nda göreve alacak bir siyasi olgunluğa erişmesinin de başlangıcı olmuştur. Söz konusu Paris yıllarıysa İlhan'ın fikirsiz olgunlaşmasındaki bir başka önemli dönemin, Mustafa Kemal'i yeniden keşfettiği dönemin adıdır.

1.1.4. Paris'te Keşfedilen Mustafa Kemal

Attilâ İlhan, 1949 Ekim'inde, görünürde Sorbonne Üniversitesi'nde hukuk okumak, gerçekte ise Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi'ne katılmak için kardeşi Cengiz İlhan ve yakın arkadaşı Nâm-ı Diğer Mırç⁹ ile birlikte Paris'e gider. Gerçi İlhan, bu ilk

⁸ Nazillili Ömer, Attilâ İlhan'ın romanlarındaki “Tornacı Ömer” karakterinin de ilham kaynağı olmuştur.

⁹ Attilâ İlhan'ın gerek şiirlerinde, gerekse *Sokaktaki Adam ve Zenciler Birbirine Benzemez* gibi romanlarında yer verdiği arkadaşı, asıl adı Cahit Güçbilmez'dir. Aslen Ankaralı olan Güçbilmez, Dil, Tarih ve

“Paris Seferi”nde umduğunu bulamayacaktır. Paris’te “çok gri, çok kapalı, karanlık, kötü bir hava” vardır. Cengiz İlhan bu havaya daha fazla dayanamaz ve kısa sürede Türkiye’ye geri döner. Attilâ İlhan ve Mirç ise bir müddet daha Paris’te kalacaklardır (İleri, 2002: 105).

Bu ilk Paris döneminde, Attilâ İlhan, her ne kadar hem maddi imkânların yetersizliği, hem de ikamet belgesi alamayışi nedeniyle Sorbonne’da hukuk okumak hedefinden vazgeçmek zorunda kalsa da, diğer hedefini gerçekleştirmek, Nâzım Hikmet’i hapishaneden kurtarmak için çabalamaya devam eder. Bu çaba çerçevesinde Paris’teki solcu muhitlere girmeye başlar. İlerici Jöntürkler Birliği’ne dâhil olur. Artık Nâzım Hikmet’i Kurtarma Komitesi’nin de bir üyesidir. Bu arada siyasal düşünce sistemini geliştirmek adına o dönem devam ettiği İşçi Üniversitesi’nde sosyalizme dair okumalar yapmaya başlar. Zira o zamana kadar kendisini “*Stalinci bir komünist*” olarak görse de, sosyalizmin/komünizmin esaslarına dair temel eserleri okumuş değildir.

Sosyalizme dair bu okumalar, İlhan’ın fikirlerinde öyle bir değişim yaratır ki, İlhan birgün, arkadaşı Fransız Komünist İşçi Konfederasyonu’nun kıdemli üyelerinden Camarada Paul’a, Fransız ve Rus sosyalizmlerine dair şu yorumu yapar:

“Siz kendi kültürünüz içerisinde, Fransa’da bir sosyalizm uygulaması ve sosyalist yaşama biçimi oluşturabilirsiniz. Bunda daha şanslısınız, çünkü siz burjuvaziye zaten çok güzel yaşadınız. Ondan sonra proletaryanız geliştirdi. Şimdi normal olarak iktidara oynuyorsunuz. Bunun için Ruslardan ders almaya ihtiyacınız yok. Çünkü Ruslar daha burjuvaziye doğru dürüst yaşamadılar...” (İleri, 2002: 120-121).

İlhan’ın yorumuna Paul çok şaşırır; çünkü İlhan, “Her ülkenin kendi özgü bir sosyalizmi olabilir.” demek suretiyle “ortodoks” sosyalizm anlayışının dışına çıkmıştır. Bu sosyalizm yorumunda dikkati çeken en önemli nokta, İlhan’ın sonraki yıllarda düşünce sisteminin temelini oluşturacak olan “ulusal sosyalizm”i imleyen bir anlayışı, daha 1949-1950’de dile getirmiş olmasıdır.

Attilâ İlhan, Paris’te sadece sosyalizme dair düşüncelerini değiştirmekle kalmaz, düşünce hayatını yeni baştan şekillendirecek bir keşfi de yaşar. O keşfin adı, “Mustafa Kemal”dir. Kuşkusuz bir Cumhuriyet çocuğu olarak daha ilkokul yıllarından itibaren Mustafa Kemal ve Cumhuriyet devrimleri bilincini edinmiş genç bir şairdir Attilâ İlhan.

Coğrafya Fakültesi’nde okurken solcu hareketlere karıştı. 10 yıl kadar Paris’te yaşayan Güçbilmez, bu dönemde Nâzım Hikmet’i Kurtarma Komitesi’ne dâhil oldu. 1960’tan sonra İstanbul’a dönen Cahit Güçbilmez, İstanbul ve Paris’te uzun yıllar Attilâ İlhan’la arkadaşlık yaptı (İlhan, 2011: 180).

Öyle ki, henüz 23 yaşındayken “*yıllar gelir geçer kuşlar gelir geçer/her geçen seni bizden parça parça götürür/mustafa'm mustafa kemal'im*” mısralarını da barındıran “*mustafa kemal*” şiirini yazmıştır (İlhan, 2012d: 137). Ancak onun gerçek Mustafa Kemal’i tanınması, Paris’teki Fransız komünisti arkadaşlarından birinin “*Sizin devrimci bir lideriniz var. Adı Kemal miydi, neydi? Onun ideolojisi nedir?*” sorusu üzerine olmuştur (İleri, 2002: 121).

İlhan, arkadaşından “*Mustafa Kemal’in ideolojisi nedir?*” sorusunu duyunca “*birdenbire çok fena bozul(ur)*”; çünkü, Mustafa Kemal’in düşünce dünyasına dair “*yurtta sulh, cihanda sulh’tan başka doğru dürüst hiçbir şey bilmiyor(dur)*”. Attilâ İlhan’ın o tarihte Mustafa Kemal’e ilişkin bilgisi duygusal birtakım şeylerden ibarettir. İlhan, o ana kadar ideolojik açıdan Atatürk’e yaklaşmış değildir. Fransız arkadaşına “*Biraz zaman ver, ben sana bunu anlatacağım.*” der ve hemen Türkiye’deki arkadaşlarından Fikret Uray’a bir mektup yazar. Mektupta Uray’dan “*Mustafa Kemal Paşa’nın Söylev ve Demeçleri ile Nutuk’unu toparlayıp yollaması*”nı isteyen İlhan, kitaplar kısa bir zamanda gelince çok detaylı bir şekilde “*Gâzi*”yi okumaya başlar (İleri, 2002: 121-122).

İşte bu andan sonradır ki, Attilâ İlhan, gerçek anlamda Mustafa Kemal’i keşfe başlamıştır. İlhan’ın sonradan oluşturacağı -çalışmada “*Kuva-yı Milliye düşüncesi*” olarak adlandırılan- “*ulusal sentez düşüncesi*”nin başlangıcı, arkadaşının sorduğu “*o çok ince, hassas soru*”da saklıdır. Bu soru sayesinde İlhan’ın kafasında her şey birdenbire netleşir: “*Asya’daki kurtuluş savaşlarının özelliğiyle Avrupa’daki Marksizmin kendine mahsus özellikleri (vardır); yani Avrupa, onlar klasik şemaya göre gelişmişlerdir, hâlbuki Asya klasik şemaya uygun değil(dir), başka türlü(dür)*” (İleri, 2002: 122). Bir başka deyişle, İlhan’ın fikrinde, nihai hedef kuşkusuz sosyalizmdir; ama bu, tek örnek bir sosyalizm değil, her ülkenin/ulusun kendi toplumsal koşullarına göre, kendi ulusal sentezinden yaratacağı bir sosyalizm olmalıdır. İşte İlhan, bu kanaati, Paris’te, komünist arkadaşının “*Mustafa Kemal’in ideolojisi nedir?*” sorusu üzerine Atatürk’ün fikirlerini öğrenmeye çalışırken geliştirmiş ve o andan sonra da Kemalizm ile sosyalizmin sentezlendiği ulusal Türk sosyalizmini, yani Kuva-yı Milliye düşüncesini oluşturma çabasına girişmiştir.

1.2. Eserleri

Her ne kadar yayımlanan ilk eseri *Duvar* (1948), bir şiir kitabı olsa da, Attilâ İlhan'ın yazın yaşamında şiir, roman ve deneme başat gitmiştir. İlhan, birçok kez belirttiği üzere, çok küçük yaşlardan itibaren roman denemeleri, şiirler ve gazete yazıları yazmıştır (İleri, 2002: 33-34). Yayımlanan ilk romanı *Sokaktaki Adam*'dan (1953) önce 10-11 roman yazdığını ama bunları beğenmediği için yayınlamadığını ifade eden İlhan, ilk gençlik yıllarında yazdığı gazete yazılarının da çeşitli gazetelerde yayımlandığını söylemektedir. Attilâ İlhan'ın üçü tercüme, 50'si telif olmak üzere, yayımlanmış toplam 53 eseri vardır. Telif eserlerinin 12'si şiir, biri hikâye, 13'ü roman, 24'ü ise deneme-anı-söyleşi kitabıdır. İlhan'ın 51'i sağlığında, 2'si ise vefatından sonra yayımlanan eserlerinin kronolojik tasnifi şu şekildedir.¹⁰

1.2.1. Şiir Kitapları

Duvar (1948), *Sisler Bulvarı* (1954), *Yağmur Kaçağı* (1955), *Ben Sana Mecburlum* (1960), *Bela Çiçeği* (1962), *Yasak Sevişmek* (1968), *Tutuklunun Günlüğü* (1973), *Böyle Bir Sevmek* (1977), *Elde Var Hüzün* (1982), *Korkunun Krallığı* (1987), *Ayrılık Sevdaya Dahil* (1993), *Kimi Sevsem Sensin* (2002).

1.2.2. Hikâye

Yengecin Kiskacı (1999).

1.2.3. Romanları

Sokaktaki Adam (1953), *Zenciler Birbirine Benzemez* (1957), *Kurtlar Sofrası* (1963), *Bıçağın Ucu* (1973), *Sirtlan Payı* (1974), *Yaraya Tuz Basmak* (1978), *Fena Hâlde Lemana* (1980), *Dersaadet'te Sabah Ezanları* (1981), *Hacı Hanım Vay* (1984), *O Karanlıkta Biz* (1988), *Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"* (2002), *Gâzi Paşa* (2006), *O Sarışın Kurt* (2007).

¹⁰ Attilâ İlhan'ın eserlerinin tasnifinde Prof. Dr. Yakup Çelik'in editörlüğünde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları'na hazırlanan *Attilâ İlhan* isimli çalışma esas alınmıştır (Çelik (Ed.), 2010: 23-34). Ancak Çelik'in tasnifinde *O Sarışın Kurt* "senaryo" olarak kabul edilmiştir; oysa, kitabın yayıncısı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları -Selim İleri'nin "Sunuş" yazısının başlığındaki ifadeden (Attilâ İlhan'dan Bir 'Görsel Roman') hareketle-, eseri "Görsel Roman" olarak takdim etmiştir (İlhan, 2014f: 5). *Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"* ve *Gâzi Paşa*'nın *O Sarışın Kurt*'un senaryo hâlinde romanlaştırıldığı; bu bağlamda, *O Sarışın Kurt*'un yaklaşık son 200 sayfalık kısmının da, İlhan'ın vefatıyla yarım kalan *Gâzi Paşa*'nın devamı niteliğinde olduğu düşünüldüğünde, *O Sarışın Kurt*'u, senaryodan ziyade bir roman olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

1.2.4. Denemeleri-Söyleşileri

1.2.4.1. Deneme-Anı

Abbas Yolcu (1957), Yanlış Kadınlar Yanlış Erkekler (1985).

1.2.4.2. Anılar ve Acılar

Hangi Sol (1970), Hangi Batı (1972), Hangi Seks (1976), Hangi Sağ (1980), Hangi Atatürk (1981), Hangi Edebiyat (1991), Hangi Laiklik (1995), Hangi Küreselleşme (1997).

1.2.4.3. Attilâ İlhan'ın Defteri

Faşizmin Ayak Sesleri (1975), Gerçeklik Savaşı (1980), Batı'nın Deli Gömleği (1981), İkinci Yeni Savaşı (1983), Sağım Solum Sobe (1985), Ulusal Kültür Savaşı (1986), Sosyalizm Asıl Şimdi (1991), Aydınlar Savaşı (1991), Kadınlar Savaşı (1992).

1.2.4.4. Cumhuriyet Söyleşileri

Bir Sap Kırmızı Karanfil (1998), Ufkun Arkasını Görebilmek (1999), Sultan Galiyef-Avrasya'da Dolaşan Hayalet (2000), Dönek Bereketi (2002), Yıldız Hilâl ve Kalpak (2004).

1.2.5. Çevirileri

Umut (André Malraux) (1967), Kanton'da İsyân (André Malraux) (1967), Çalardı Basel'in Çanları (Louis Aragon) (1969).

İKİNCİ BÖLÜM

2. KUVA-YI MİLLİYE VE ATTİLÂ İLHAN

Bu bölümde öncelikle alanın yetkin isimlerinin çalışmaları ışığında “Kuva-yı Milliye” kavramının tarihsel açıklaması yapılacak, daha sonraysa İlhan’ın düşünsel ve edebî eserleriyle çeşitli söyleşilerindeki ifadelerinden hareketle “Kuva-yı Milliye düşüncesi”nin çerçevesi çizilmeye çalışılacaktır.

Günümüz Türkçesindeki karşılığı “millî kuvvetler/ulusal güçler” olan Kuva-yı Milliye, İzmir’in 15 Mayıs 1919’da Yunanlarca işgal edilmesinden sonra Batı Anadolu’da ortaya çıkan yerel direniş örgütlenmelerine verilen isim olmuştur. Kuşkusuz İzmir’in işgalinden önce, Mondros Mütarekesi’ni takiben yurdun muhtelif bölgelerinde düşmana karşı direniş hareketleri geliştirilmiş ve böylelikle işgal unsurlarına mukavemet gösterilmiştir. Ancak düşmanla örgütlü bir mücadelenin yürütüldüğü ilk yer İzmir ve çevresidir.

Yunan kuvvetlerinin İzmir’den sonra işgali Anadolu içlerine genişletme teşebbüsü, henüz düzenli ordunun kurulmadığı bu dönemde bir vatan savunması refleksini de beraberinde getirmiştir. İşte, Kuva-yı Milliye, söz konusu bu refleks sonucu Batı Anadolu merkezli oluşan, fakat Millî Mücadele boyunca yurdun dört bir yanına yayılarak hem iç, hem de dış düşmanla mücadele eden asker-sivil karışımı birliklerin genel adıdır.

Attilâ İlhan’ın siyasal düşüncesi bugüne kadar birçok isimle tanımlanmıştır. Söz gelimi, İlhan kendisini zaman içerisinde “sosyalist”, “komünist”, “Atatürkçü” ve “Kemalist” olarak tanımlarken, çeşitli araştırmacılar da İlhan’ı, “solcu”, “ulusalcı”, “ulusal solcu”, “sol Kemalist” ve “Galiyefçi” gibi tanımlarla tarif etmişlerdir. Ele alınan çalışmada İlhan’ın siyasal düşüncesinin “Kuva-yı Milliye düşüncesi” olarak adlandırılmasının başlıca iki nedeni vardır. Öncelikle İlhan, birçok kez kendisinin “Kuva-yı Milliyeci” olduğunu söylemiş, ayrıca düşünsel ve edebî eserlerinde de yine birçok kez “Kuva-yı Milliye” ve “Kuva-yı Milliyecilik” kavramlarına atıfta bulunmuştur.

Fakat “sosyalizm”, “Kemalizm”, “ulusalcılık” ya da “Galiyefçilik” gibi isimlerle tanımlanan Attilâ İlhan’ın siyasal düşüncesinin, çalışmada “Kuva-yı Milliye düşüncesi” olarak adlandırılmasının asıl nedeni, İlhan’ın ne “sosyalistliği”nin, ne de “Kemalistli-

ği”nin genelgeçer/klasik tariflere uyuyor olmasıdır. Dolayısıyla, yaşamı boyunca hep kendisine özgü düşünceler üreten, sürekli “ulusal bileşim”i gerçekleştirme iddiasında olan bir fikir insanın siyasal düşüncesinin de kendine özgü yeni bir isimle adlandırılmasının daha doğru olacağı düşünülmüş ve bu yüzden ilk kez bu çalışmada Attilâ İlhan’ın siyasal düşüncesi “Kuva-yı Milliye düşüncesi” olarak tanımlanmıştır.

2.1. Tarihsel Olarak Kuva-yı Milliye

Kuva-yı Milliye, her şeyden evvel, silahlı bir direniş örgütlenmesinin adıdır. Bu yüzden, Kuva-yı Milliye’nin tanımını yapabilmek adına, öncelikle söz konusu silahlı direniş örgütlenmesine ihtiyaç duyulmasının nedenlerine değinmek gerekmektedir. Bilindiği üzere, Osmanlı İmparatorluğu, 1. Dünya Savaşı’nda çok çetin geçen bir mücadelenin ardından, ittifak hâlinde olduğu devletlerle birlikte İtilaf Kuvvetleri karşısında mağlup olmuştur. Bu mağlubiyet sonucunda İtilaf Devletleri ile Mondros Mütarekesi’ni imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti, antlaşma şartları gereği orduları dağıtılmış, tersaneleri ele geçirilmiş, askerleri terhis edilmiş ve belki de hepsinden önemlisi, başkenti fiilen işgal edilmiş bir devlet olarak topraklarının bütünü işgale açık bir imparatorluk konumuna düşmüştür.

Müttefikler’ce yeni yerlerin işgalini mümkün kılmak için Mütareke’ye özellikle konan 7. ve 24. maddeler, kısa zamanda ülkenin birçok yerinin işgal edilmesine yol açmış; böylelikle, Musul ve Kerkük ile Karadeniz bölgesinde İngilizler ve Rumlar, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu’da İtalyanlar ve Fransızlar, Doğu Anadolu’da Müttefikler’in kontrolündeki Ermeniler ve Batı Anadolu’da yine Müttefikler’in gözetimindeki Yunanlar işgal hareketlerine girişmişler, başkent İstanbul’da Müttefikler’in ortak işgali altında kalmıştır.

Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, söz konusu işgaller karşısında Osmanlı Hükûmeti’nin ve Padişah Vahdettin’in takındığı teslimiyetçi tavrıdır. Prof. Dr. Halil İncalcık’a göre bu dönemde “*Hükûmet, Müttefikler’i kızdıracak bir şey yapmaktan dikkatle kaçınıyor, hatta onların bazı isteklerini siyaset gereği diyerek kabul ediyordu. Bilhassa, memleket dâhilinde herhangi bir direniş ve hoşnutsuzluk hareketine meydan vermemek, azınlıklar aleyhinde hareketleri önlemek konusunda birinci derecede dikkat ediliyordu. Bu siyasetin bir neticesi olarak, Müttefikler’in ateşkes mad-*

delerine aykırı yeni işgal hareketini dahi lazım geldiği şekilde protesto etmeyecek, milleti kendi kaderine ve Müttefikler'in eline bırakacaktır.” (İnalcık, 2016: 72).

İnalcık, Müttefikler'e hoş görünmek politikasının özellikle padişahın siyaseti olduğu kanaatindedir. İnalcık bu konuda şunları ifade eder:

“O (padişah), İngilizlerin yardım edeceğine inanıyordu. Zira İngiltere, Rusya'daki Bolşeviklere düşmandı ve Türkiye'yi ayakta tutmaya muhtaç olduğu düşünülüyordu. İkinci olarak, İngiltere'nin, Hindistan'daki Müslümanların hislerini göz önünde tutarak bütün Müslümanların halifesi sıfatını taşıyan Osmanlı sultanına karşı radikal bir şekilde hareket edemeyeceği, aksine onu himayesi altına alacağı sanısı vardı. Başlıca bu noktalar göz önünde tutularak, İngiltere'nin yardım ve himayesine güveniliyor, İngiltere'ye yaranılmak isteniyordu. Bu siyasetin bir sonucu olarak sonraları 1919 Ağustos'unda, İstanbul'da bir İngiliz Muhipleri Cemiyeti kuruldu. Padişah ve Damat Ferid Paşa bu cemiyete üye oldular.” (İnalcık, 2016: 72).

Hükûmetin ve padişahın işgaller ve halka yapılan zulümler karşısında takındığı söz konusu teslimiyetçi tavırla birlikte 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlarca işgal edilmesi ve bu işgale de sessiz kalınması, halkın sabrını son haddeye vardırırmış ve nihayetinde halkın vatanını ve canını korumak adına Kuva-yı Milliye örgütlenmesine gitmesinin önünü açmıştır.

15 Mayıs 1919 sabahı İngiliz, Amerikan ve Fransız savaş gemilerinin refakatinde başlayan ve derhâl bir katliama dönüşen Yunan İşgali, devam eden günlerde tüm vahşetiyle sürmüştür. Bu süre içerisinde, *“önceden silahları elinden alınmış Türk garnizonuna bağlı askerler ve diğer yüksek rütbeli subaylar soğukkanlılıkla öldürül(müş), Müslümanlara ait binden fazla mağaza yağma edil(miştir). Yunanlara yalnız stratejik noktalar, kalelerin işgali izni verilmiş olduğu hâlde, Yunan kuvvetleri süratle memleketin içine ilerlemeye başla(mışlar), hatta Paris Konferansı tarafından tayin edilmiş olan işgal sınırlarını aşmaya yelten(mişlerdir). Katliama uğrayan halk yerlerini yurtlarını bırakıp memleketin iç taraflarına kaçmaya başla(mıştır).”* (İnalcık, 2016: 77).

Bütün bu işgal ve mezalim hareketi karşısında hükûmet, *“Yunan hareketlerini protesto ederek bir soruşturma komisyonu gönderilmesini ister; zira Yunan İşgali'nin geçici olduğunu, bölgenin kaderinin ancak barış konferansında yapılacak antlaşma sonunda belli olacağı düşüncesindedir. Yunan ilerlemelerini durdurmak için Müttefikler nezdinde harekete geçer. Batı Anadolu'da Türk halkının korunması ve jandarma miktarını artırmak için önlemler alır, fakat hâlâ yatıştırma politikasına bel bağlayarak halkın direnme hareketlerine girişmesine ve silahlanmasına meydan vermek istemez. Yatıştırıcı*

bildiride bulunur. Çünkü silahlı bir direnişin barış konferansında devletin durumunu zayıflatacağı kanısındadır” (İnalçık, 2016: 78).

Fakat yukarıda da belirtildiği üzere, hükûmetin ve padişahın Yunan işgali ve mezalimi karşısında göstermiş oldukları pasif tavır, halkın vatan savunmasında inisiyatif ele almasına sebep olmuş ve böylelikle Batı Anadolu’da başlayıp yurdun tüm bölgelerine yayılan Kuva-yı Milliye örgütlenmesi ortaya çıkmıştır.

Kelime anlamı “ulusal güçler”, “millî kuvvetler” olan Kuva-yı Milliye, çeşitli sözlüklerde farklı anlamlarla karşılanmıştır. Örneğin, TDK’nin *Türkçe Sözlük*’ünde “*1. Dünya Savaşı’ndan sonra Yunanların İzmir’i işgal etmeleri ve Anadolu’da ilerlemeleri üzerine kurulan ve onlara karşı savaşan millî teşkilat.*” şeklinde tanımlanan Kuva-yı Milliye, Dil Derneği’nin *Türkçe Sözlük*’ünde “*Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasını sağlayan sivil ve askerî güçlerin ortak adı: Ulusal Güçler*” biçiminde tanımlanırken Ferit Devellioğlu’nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*’ında da “*Millî (ulusal) kuvvet. İstiklâl Savaşı boyunca Anadolu’da kurulan hükûmet ve bu hükûmetin askerî kuvveti.*” şeklinde tanımlanmıştır.

Kuva-yı Milliye’nin tanımında olduğu kadar yazımında da ihtilaf olduğu söylenebilir. Zira, Devellioğlu’nun *Lûgat*’ında “Kuvâ-yi Milliye” şeklinde yazılan kelime, TDK’nin ve Dil Derneği’nin *Yazım Kılavuz*’unda “Kuvayımilliye” biçiminde yazılmıştır. Bu hususta akademik ya da popüler düzeyde konuyla ilgilenen tarih araştırmacıları arasında da tam bir uzlaşma yoktur. Kimi araştırmacılar “Kuvâ-yi Milliye”, “Kuvayimilliye” ya da “Kuvây-ı Milliye” yazarken, kimi araştırmacılar da “Kuvayi Milliye” veya “Kuva-yi Milliye” yazımlarını tercih etmişlerdir. Ele alınan çalışmada -Attilâ İlhan’ın da eserlerinde tercih ettiği gibi- “Kuva-yı Milliye” yazımı kullanılmıştır.

Kuva-yı Milliye’nin sözlük tanımında ve yazımında görülen ihtilaf, kavramın tarihsel izahında da kendini göstermektedir. Söz gelimi, Prof. Dr. Yücel Özkaya, Kuva-yı Milliye’yi “*vatanın işgali karşısında halkın canının, dininin, ırz ve namusunun korunması, kısaca ülkeye karşı olabilecek her türlü saldırıya karşı eski askerî komutan ve askerler ile bunlara katılan askerlerin kendi aralarında oluşturdukları savunma birlikleri*” olarak tanımlamaktadır (Özkaya, 1992: 451). Ancak tarih araştırmacısı Zeynep

Kalyoncuoğlu, *Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu* başlıklı doktora tezinde, Özkaya'nın bu tanımını yetersiz görmekte ve konuyla ilgili şunları söylemektedir:

“Kuva-yı Milliye, sadece askerlerin oluşturduğu silahlı savunma birlikleri değildir. Halka dayanan bir yapı olan Kuva-yı Milliye'nin bir de sivil temeli bulunmaktadır. Bu sivil temel de varlığını tüm yurttaki kurulan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak teşkilatlarından almaktadır. Bu sebeple, Kuva-yı Milliye, askerî, idari, sosyal ve toplumsal açılardan çok yönlü bir oluşumdur.” (Kalyoncuoğlu, 2011: 61).

Kalyoncuoğlu'nun yanı sıra Kuva-yı Milliye'nin çok yönlülüğüne dikkati çeken bir başka isim de Şevket Süreyya Aydemir'dir. *“Millî Mücadele'de Kuva-yı Milliye kavramını, hem bir teşkilat fikri, hem bir halk hareketi olarak iki yönde ele almak lazımdır.”* diyen Aydemir, teşkilat fikrinin çeşitli gelişmeler sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şekline ulaştığını ifade ederken Kuva-yı Milliye'nin halk hareketi yönünü şu şekilde tanımlamıştır:

“Bu hareket, çeşitli saldırılar, can ve yurt tehlikeleri karşısında Halk'ın, kendi içinden beliren bir savunma çabasıdır. Bu çaba, yersel veya bölgesel davranışlar, silahlanmalar, gruplaşmalar ve direnişler şeklinde, 1919 Haziran'ı ile 1920 sonbaharı arasında Millî Mücadele'nin anlarına karışır. Bu hareketler, bazen kahramanlık sahneleri kaydetmiştir. Bazen, Çerkez Ethem, Demirci Efe hareketlerinde görüldüğü gibi, sonunda kendi içinde bozularak soysuzlaşarak kendi kendini yemiştir. Güney cephelerinde, mesela Gaziantep'te ise bütün ölçüleri aşan yüceliklere ulaşarak bir destan şeklinde İstiklâl Savaşı tarihine mal olmuştur.” (Aydemir, 2011b: 139, 141).

Tüm bu tanım ve tariflerden başka, Alev Coşkun'un da Kuva-yı Milliye'yi, *“Kurtuluş Savaşı'nı yürüten ulusal direniş kuvvetlerinin genel adı”* olarak tanımladığı ve Kuva-yı Milliye'nin *“Kurtuluş Savaşı'nda düzenli ordular kurulmadan önce düşmana karşı çetecilik kuralları içinde mücadele veren direniş kuvvetlerini simgelediği”*ni söylediği görülmektedir (Coşkun, 2009: 71). Coşkun, *Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu* adlı çalışmasında, kendi açıklamasının dışında çeşitli araştırmacıların Kuva-yı Milliye tanımlarını da ortaya koymuştur. Coşkun'un ifadelerine göre, Prof. Dr. Sina Akşin, *“Kuva-yı Milliye, önce Yunan istilası ve sonra da Güneydoğu'da Fransız işgaline karşı oluşan milis kuvvetleriydi.”* derken, Rahmi Apak, Kuva-yı Milliye için *“Asker-milis karışımı bir kuvvettir.”* tanımını getirmektedir (Coşkun, 2009: 71).

Yine Coşkun'un ifadesine göre, Prof. Dr. Ergün Aybars, Kuva-yı Milliye için *“Halkın, askerinin, efelerin oluşturduğu bir direniş hareketinin ortak noktası vatan savunması ve Türklük duygusu idi. Böylece oluşan bir direniş hareketi, Ayvalık'tan Denizli'ye kadar uzanan geniş bir çizgi üzerinde millî cephenin doğmasına yol açtı. Bu millî*

cepheyi oluşturan kuvvetlere ve harekete dar anlamda 'Kuva-yı Milliye' hareketi denildi. Bu anlamıyla Kuva-yı Milliye, silahlı direnişi ifade etmekteydi." tanımını tercih ederken, Prof. Dr. Hamza Eroğlu ise, "Kuva-yı Milliye, bugünkü dildeki kullanımı ile Millî Kuvvetler, Yunanların İzmir'i işgal etmeleri ve Anadolu'daki ilerlemeleri üzerine kurulan ve düşmana karşı savaşan kuruluşlardır. Kuva-yı Milliye, ordu ile iş birliği yapan, Kurtuluş Savaşı'nın ilk çete ve silahlı savunma kuruluşudur." açıklamasını kullanmaktadır (Coşkun, 2009: 72).

Ancak burada dikkati çeken önemli bir husus, Kuva-yı Milliye'yle ilgili ileri sürülen bu görüşlerin hiçbirinde Mustafa Kemal isminin geçmiyor oluşudur. Oysa, Metin Aydoğan, "Mustafa Kemal, yaklaşık iki ay kaldığı Erzurum'da en az kongre kadar, belki de ondan daha çok, Kuva-yı Milliye hareketinin ülke düzeyinde gelişip yayılması için uğraştı." görüşünü dile getirmektedir. Aydoğan'a göre Mustafa Kemal Paşa, "alınan kararların yaşama geçirilmesinde eylemin, eylemin gerçekleştirilmesinde ise birlikte davranmanın değerini bildiği için, örgüt sorununa çok önem veriyordu. Yakın çevresinden kimi arkadaşları, yöneldiği hedefin ne olduğunu başlangıçta tam olarak kavrayamamışlar ve kendiliğinden ortaya çıkan, birbirinden kopuk, denetimsiz yerel örgütlere neden bu denli önem verdiğini anlayamamışlardı. Oysa, işgalle birlikte kurulup yayılan bu örgütler, düşmana karşı koyan ve halkı temsil eden silahlı bir güç, Millî Mücadele'nin ilk direniş birimleriydi. Ön hazırlığını, ordu komutanıyken Halep ve Adana'da o yapmış, o güne dek her aşamada ve her düzeyde ilgi ve ilişkisini sürdürmüştü" (Aydoğan, 2017b: 254).

Aydoğan'ın aktardığına göre, Mustafa Kemal Paşa, daha Millî Mücadele'nin başlangıç safhasında "Kuva-yı Milliye'yi ileride Kurtuluş Savaşı'nı yüklenecik ulusal ordunun çekirdeği olarak görüyor, onu 'milletin namusu' olarak tanımlıyordu". Hatta birgün, "Erzurum'da, 'başıbozuk Kuva-yı Milliye birliklerinin' büyük devletlerin düzenli orduları karşısında ne işe yarayacağını, olumsuz bir yaklaşımla soran bir arkadaşına; 'Kuva-yı Milliye, namuslu bir adamın yastığının altındaki silaha benzer. Namusunu kurtarma umudunu yitirdiği zaman, hiç olmazsa çekip kendini vurabilir.'" yanıtını vermişti. Metin Aydoğan'ın kanaatine Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözü, "Kuva-yı Milli-

ye'yi anlatan, hatta belki de en iyi anlatan tanımlamadır” (Aydoğan, 2017b: 254-255).¹¹

Metin Aydoğan'ın Mustafa Kemal üzerinden yaptığı Kuva-yı Milliye/Kuva-yı Milliyeci tanımlamasına benzer başka bir tanımlamayı Enver Behnan Şapolyo, *Kuva-yı Milliye* adlı eserinde şu şekilde dile getirmiştir:

“*Kuva-yı Milliyeci, yalnız millî vicdanından emir alan, mücadelesinde yılmadan hayatını istihkâr eden, ferdî menfaatlerden tamamıyla uzak, millî bir aşkla içi yanan, emperyalistlere ateş püskürten, cesur, yiğit, milliyetçi ve halkçı bir gücü temsil ediyordu. Kuva-yı Milliyeciler, hürriyet ve istiklâl için Millî Mücadele'ye giriştiler.*”¹²

Bir başka deyişle, Aydoğan diğer araştırmacılardan farklı olarak Kuva-yı Milliye örgütlenmesindeki Mustafa Kemal etkenine dikkat çekerken, Şapolyo da Kuva-yı Milliyecilerin milliyetçi, halkçı ve antiemperyalist yönlerine vurgu yapmıştır. Bu iki farklılık önemlidir; zira Attilâ İlhan da, tıpkı Aydoğan ve Şapolyo gibi Kuva-yı Milliye kavramını kendi anlam dünyasında şekillendirirken iki ana olguyu ön planda tutmuştur. Bunlar Mustafa Kemal'in Kuva-yı Milliye mücadelesinin simgesi oluşu ile Kuva-yı Milliye'nin antiemperyalist bir esasa dayanıyor olması düşüncesidir.

Sonuç olarak, Mütareke'den sonra her ne kadar “*işgallere karşı ilk direniş İzmir'in işgalinden önce Aralık 1918 gibi daha erken bir tarihte Dörtyol'un Fransızlar tarafından işgali sırasında gerçekleşmiş (olsa da) Kuva-yı Milliye ifadesi İzmir'in işgalinden sonra Batı Anadolu'da işgalin genişlemesi üzerine oluşan silahlı milis güçlerine verilmiştir. Daha sonra bu kavram Anadolu'daki bütün silahlı direniş güçlerini kapsar hâle gelmiştir. Dolayısıyla bu da bize Kuva-yı Milliye'nin ilk çıkış yerinin Batı Anadolu olduğunu, İzmir'in işgalinden önce Anadolu'nun güneyinde oluşan direniş güçlerinin*

¹¹ Mustafa Kemal Paşa'nın Kuva-yı Milliye'yi sahiplenici mahiyette sarfettiği şu sözler, Aydoğan'ın Kuva-yı Milliye-Mustafa Kemal ilişkisine dair yaptığı yorumu destekler niteliktedir: “(...) Bizim de dâhil olduğumuz Kuva-yı Milliye'nin, bir iki kişinin eser-i tahrikatı olmayıp tamamen millî ve umumi bir şekil ve mahiyette olduğunu ittılamız dâhilinde bâ-rapor mercilerine bildirmişlerdir.” (Kemal, 2018: 142). Mustafa Kemal Paşa, ayrıca kendisine yöneltilen “*Kuva-yı Milliye'nin vücuda gelmesinin ilk sebepleri nelerdir?*” sorusuna, “*Milletin ma'rûz kaldığı muâmelât-ı hak-şikeâne. (...) Kuva-yı Milliye'mizin hâkim-i müessiri ancak millet ve makasid-i âliye-i milliyedir. Başka hiçbir ferd veya cemaat müessir olamaz.*” cevabını vererek Kuva-yı Milliye'nin Türk milletinin karşılaştığı haksızlıklar neticesinde ortaya çıktığını ve Kuva-yı Milliye'ye hâkim olanın Türk milleti ve millîlik unsuru olduğunu vurgulamıştır (Kemal, 2018: 955-956).

¹² Enver Behnan Şapolyo'dan aktaran Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II*, Remzi Kitabevi, 2011b, İstanbul, s. 162.

sonradan Kuva-yı Milliye olarak nitelendirildiğini göstermektedir” (Kalyoncuoğlu, 2011: 62).¹³

Netice itibarıyla, popüler ve akademik alandaki tarih araştırmacılarının Kuva-yı Milliye’ye ilişkin getirmiş oldukları farklı tanım ve açıklamalar ışığında, bu kavramın genel anlamda, Mondros Mütarekesi’nden sonra Kurtuluş Savaşı dâhilinde düzenli ordunun kurulmasına kadar geçen zaman içinde, memleketin işgaline ve bu işgal içerisinde Rumların ve Ermenilerin saldırılarına karşı mukavemet etmek amacıyla bizzat halk tarafından oluşturulan, ancak daha sonra TBMM’ce de desteklenen silahlı bir direniş örgütünün adı olduğu ifade edilebilir.

Söz konusu direniş örgütü ilk kez Batı Anadolu’daki Yunan işgaline karşı kurulmuş, ancak ülkenin dört bir tarafında işgal harekâtı hızla yayıldığı için, örgütün eylemliliği de aynı hızla bütün vatan sathına sirayet etmiştir. Fakat burada vurgulanması gereken bir nokta, Mustafa Kemal Paşa’nın da Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi’nin önderi olarak Kuva-yı Milliye mücadelesinin yürütücülerinden biri olduğu gerçeğidir.

İlerleyen süreçte, 1920 yılının sonlarına doğru, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne bağlı düzenli ordu birliklerinin kurulmasına ve Kuva-yı Milliye üyelerinin de bu düzenli orduya katılmasına rağmen, Türk milletinin emperyalizm karşısında gösterdiği mücadeleye Kuva-yı Milliye mücadelesi, bu mücadeleye dâhil olanlarsa Kuva-yı Milliyeci denmeye devam edilmiş; başka bir deyişle, Uğur Mumcu’nun da işaret ettiği gibi, “*Kuva-yı Milliye, sonradan Kurtuluş Savaşı’na katılan herkesi kapsayan bir kavram olarak kullanılmıştır*” (Mumcu, 1992: 17).¹⁴

Attilâ İlhan da, çalışmanın esasını oluşturan “Kuva-yı Milliye düşüncesi”ni daha ziyade bu anlamda ele almış ve ülkenin içinde bulunduğu mevcut politik, ekonomik ve sosyal zorluklardan kurtulması için ileri sürdüğü siyasi düşüncenin temelini “antiem-

¹³ Kalyoncuoğlu’nun bu yargısı, tarih araştırmacılarınca genel kabul gören bir yargıdır. Öyle ki, Prof. Dr. Yücel Özkaya da Kuva-yı Milliye örgütlenmesinin başlangıcıyla ilgili şu tespiti yapmıştır: “*23 Mayıs 1919’da, 57. Tümen Komutanı Albay Şefik, Harbiye Nezareti’ne gönderdiği yazıda, ‘Durumun düzeltilmesi için Kuva-yı Milliye teşkilatı vücuda getirmenin en iyi tedbir olabileceğini’ bildirmesi ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevad Paşa’nın son fıkranın önemli olduğunu bildirmesi Kuva-yı Milliye’nin başlangıcı kabul edilebilir.*” (Özkaya, 1981: 35).

¹⁴ Alev Coşkun da *Kuva-yı Milliye’nin Kuruluşu* adlı çalışmasında aynı kanaati dile getirir. Coşkun’a göre de “*Kuva-yı Milliye, dar anlamda düzenli ordunun oluşmasından önceki direniş kuvvetlerini tanımlamak için kullanılır(ken) geniş anlamda, 19 Mayıs 1919’dan başlayarak Cumhuriyet’in kuruluşu 29 Ekim 1923 tarihine kadar geçen sürede, düşmana karşı yürütülen tüm çabaları ve çalışmaları kapsa(maktadır)*” (Coşkun, 2009: 88).

peryalizm” ile “ulusal birlik” olgularını yerleştirmiştir. Zira İlhan’a göre, ülke, tıpkı 1919 şartlarında olduğu gibi bir “ulusal kurtuluş mücadelesi” içindedir ve bu mücadelede ancak bir Kuva-yı Milliye ruhuyla galip gelinebilir. İlhan’ın fikrinde, Türk aydını, “ulusal sentez”i gerçekleştirip Atatürk devrimlerini tarihsel akışı içerisindeki son konasına, yani “ulusal sosyalizm”e ulaştırmalıdır; zira Türk halkının ve devletinin Atatürk’ün işaret ettiği “çağdaş uygarlıklar seviyesi”ne ulaşabilmesinin yegâne yolu budur.

2.2. Attilâ İlhan’ın Kuva-yı Milliye Düşüncesi

Attilâ İlhan’ın siyasal düşüncesi üzerine yüksek lisans ve doktora tezi düzeyinde çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmış, özellikle de çalışmada “Kuva-yı Milliye düşüncesi” olarak adlandırılan “ulusal Türk sosyalizmi” fikrine dair birçok akademik makale kaleme alınmıştır. Dolayısıyla İlhan’ın siyasal düşüncesini bütün yönleriyle inceleyip söz konusu düşüncenin siyaset bilimi açısından geçerliliğini tartışmak, bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Burada sadece İlhan’ın romanlarının temel izleği olan “Kuva-yı Milliye düşüncesi”nin yazarın edebî ve fikrî eserleri ışığında ana hatları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Doç. Dr. Hakan Reyhan’ın *Attilâ İlhan’ın Siyasal Düşüncesi Türkiye’de Ulusalçılığın Kökenleri* adlı çalışmasındaki tespitlerine göre “*Attilâ İlhan, siyasal düşüncelerini genellikle tarihsel/kültürel/siyasal temelleriyle, diyalektik bir tarih çözümlemesi yaparak ortaya koymuş (ve) benimsemiş olduğu diyalektik metodolojisi çerçevesinde siyasal düşüncelerinin argümanlarını, bu argümanların karşıtlarını eleştirerek, benzer ve farklı düşünceleri entelektüel düzlemde tartıştırmak, sentezleyerek savunmuştur.*”. Reyhan, Attilâ İlhan’ın “*bu anlamda katı bir ideolojiyi benimsemekten veya yeni bir ideoloji yaratmaya çalışmaktan ziyade kendi siyasal düşüncelerini bir ‘siyasal kurama’ dayandırmaya, siyasal düşüncelerini nesnel tarihsel/sosyolojik gözlemler ve çözümlemelerle besleyerek bir siyasal duruş belirlemeye özen göster(diği)*” kanaatindedir. Reyhan’ın kanaatine “*İlhan’ın düşünce üretiminde sentezlemeye verdiği önemden dolayı onun siyasal düşüncesinde, güncel ve ideolojik politik çerçevede birbiriyle zıt gibi algılanan siyaset tarzlarını da iç içe, birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görmek*” de mümkündür (Reyhan, 2012: 173).

Reyhan’ın işaret ettiği tüm bu karşıtlıkları sentezleme çabası içerisinde, Attilâ İlhan’ın siyasal fikirlerinin filizlenip olgunlaştığı döneme kadar -son dönemlerinde

“Kemalistlik” vurgusunu arttırmakla beraber- kendisini her zaman öncelikle “sosyalist/komünist” olarak tanımladığı görülmektedir. Fakat Reyhan’a göre İlhan’ın “sosyalistliği kalıplaşmış bir ideoloji olmadığı için, (İlhan) dünyadaki sosyalizm uygulamalarını ve sosyalistleri de açık bir şekilde eleştirebilmiştir. Üstelik onun sosyalistliği, sentezlemeci (diyalektik) metodolojisi gereğince, tarihsel ilerlemeye ve ulusallığa verdiği önem çerçevesinde Türkiye’nin koşullarında öncelikle Türk İnkılâbı ve çağdaş demokratik kazanımlar üzerine inşa edilen bir sosyalizm anlayışıdır. Bu kapsamda, İlhan’ı hem sosyalist (ve) demokrat, hem de Kemalist, milliyetçi (ve) ulusalcı olarak nitelendirmek mümkündür” (Reyhan, 2012: 174).

Reyhan ayrıca “Attilâ İlhan’ın bütün yazıları, söyleşileri çerçevesinde siyasal düşüncesini belirleyen dört ana unsurun Kemalizm, demokrasi, sosyalizm ve bütün bu düşüncelerin ortak paydası olarak kabul edilebilecek olan ulusalcılık olduğu” kanaatini de ifade etmektedir (Reyhan, 2012: 174). Benzer bir kanaati, Türkiye Solunda Bir Figür Olarak Attilâ İlhan adlı makalesinde, Dr. Öğr. Üyesi Nazan Kahraman da dile getirmiştir. Kahraman’a göre İlhan’ın “milliyetçilik, sosyalizm ve Kemalizm kavramları üzerinden antiemperyalizm ve bağımsızlık temelinde Türkiye’ye özgü sosyalizm kavrayışı” vardır ve “hayatının sonuna kadar Türk ulusal sosyalizmi kavrayışı üzerine düşünen ve yazan İlhan, 2005 yılında öldüğünde teorisini Sultan Galiyef’in, pratiğini Kemalizmin, çerçevesini ‘ulusal kültür sentezi’nin, tabanını tüm toplum kesimlerinin oluşturduğu bir ‘ulusal sol’ üzerine sayısız yazı bırakmıştır” (Kahraman, 2016: 93-94).

Gerçekten de Attilâ İlhan’ın “sol” anlayışının temelinde tam bağımsızlıkçılığın, ulusalcılığın ve ülkenin ekonomik, sosyolojik ve tarihsel gerçeklerinin dikkate alınması ilkesinin olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle İlhan, her toplumun/devletin kendi ulusal koşullarına göre bir “sosyalizm” oluşturması gerektiğine inanmaktadır. İlhan bu görüşünü “Bir sosyalistin, eğer o Türk sosyalistiyse, Marksizmin metodunu kendi ulusal koşullarına uygulayarak oradan çıkaracağı tenkide göre davranışının olması lazım. Sağdan soldan alacağı bilgilerle bu iş olmaz. Halkın kabul edeceği formülü bulması lazım.” sözleriyle ifade etmiştir (İlhan, 2015c: 286).

Attilâ İlhan’ın siyasal düşüncesi, “sosyalizm”, “komünizm”, “Kemalizm”, “sol Kemalizm”, “ulusal/millî sol/sosyalizm”, “ulusal/millî Türk sosyalizmi”, “ulusal kültür sentezi/bileşimi” ve “ulusal sentez/bileşim” gibi isimlerle adlandırılmıştır. Ancak, İlhan

kendini genellikle “sosyalist/komünist”, “Kemalist” ve “Kuva-yı Milliyeci” olarak tanımlamıştır. Ele alınan çalışmada İhan’ın siyasal düşüncesi “Kuva-yı Milliye düşüncesi” olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırmanın tercih edilmesindeki temel noktalardan biri, İhan’ın 1940’lı yıllarda zihninde oluşmaya başlayıp 1950’li yıllarda hızla gelişen siyasal düşünce evreninin iki esas unsuru olan sosyalizm ve Kemalizmin, İhan’ın anlayışı içerisinde klasik çerçeveye sığmıyor oluşudur. Başka bir deyişle, Attilâ İhan’ın bu kendine özgülüğü, onu genelgeçer sosyalist anlayıştan da, egemen Kemalist düşünceden de uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda, İhan’ın siyasal düşüncesinin yeni bir isimlendirmeyle, sosyalizm ile Kemalizmin bileşimi olduğu varsayılan “Kuva-yı Milliye düşüncesi” ismiyle adlandırılması daha doğru bir tercih olmaktadır.

“Kuva-yı Milliye düşüncesi” adlandırılmasının bir diğer nedeni, İhan’ın birçok kez kendisini “Kuva-yı Milliyeci” olarak tanımlamasıdır. Söz gelimi İhan, “*Ben kesin Kuva-yı Milliyeciyimdir ve kesin Mustafa Kemal Paşa’dan yanayım; çünkü Mustafa Kemal Paşa, iki büyük işi birden yaptı. Hem millî demokratik devrimi yaptı, yani laikliği getirdi.*” (Sarmaşık, 2004b: 98) diyerek kendisinin Kuva-yı Milliyeci olduğunu söylemektedir. İhan’ın “Kuva-yı Milliye” vurgusunu roman kahramanlarında da görmek mümkündür. Çalışmanın ilham kaynağı olan şu cümleyi, *Kurtlar Sofrası*’nın Kemalist aydınlarından Avukat Sadık söylemektedir: “*Bu çıkmazdan kurtulmak için, acaba ne yapmalı? Kuva-yı Milliye devrimciliğiyle demokrat sosyalizmi bağlayabilirsek, mümkündür ki...*” (İhan, 2014e: s. 49).¹⁵

İhan’ın sözünü ettiği Kuva-yı Milliyecilik, henüz 20’li yaşlarının başında genç bir şairken kaleme aldığı “*cebbar oğlu mehmed*” şiirinde ilk kez kendini göstermiştir (İhan, 2013a: 19-23). İhan bu şiirde, aileden Kuva-yı Milliyeci bir “Cumhuriyet çocuğu” olmanın verdiği seziyle, Kurtuluş Savaşı zamanında düşmana karşı istiklâl mücadelesi veren Kuva-yı Milliyeci Anadolu insanının hikâyesini anlatmıştır. Şiirde dikkati çeken en önemli nokta, Mustafa Kemal isminin, verilen bağımsızlık mücadelesinin ön-

¹⁵ İhan, Kuva-yı Milliye düşüncesini oluşturmasına neden olan durumu dolaylı yoldan şu şekilde açıklamıştır: “*Sonraları adı bir halk deyimine dönüşecek olan Kurtlar Sofrası’ni yazdığım yıllarda (1954-1957) değerlendirmem kesinleşmişti: Müdafaa-i Hukuk, Anadolu İhtilâli’ni başarmış, Halk Furkası, Anadolu İnkılabı’ni yarıda bırakmıştı. Türkiye, ulusal demokratik devrim sürecini, Kemalist düzeyde, son neticelerine ulaştırmak zorundaydı; oysa, bürokratik merkezîyetçi, düpedüz totaliter bir devlet kapitalistliği çerçevesinde donup kalmıştık.*” (İhan, 2005d: 147). İhan ayrıca, *Kurtlar Sofrası* romanını “Kuva-yı Milliyeci tezler” üzerine inşa ettiğini şu sözleriyle ifade eder: “*Kurtlar Sofrası’ni Kuva-yı Milliyeci tezler üzerine kurduğum için toplumcu bir eleştircimiz bana açıkça çatmıştı.*” (İhan, 2005f: 38).

deri olduğunun vurgulamak istenmesidir. Prof. Dr. Yakup Çelik'e göre de İlhan, şiirde, *“Atatürk'te ifadesini bulan Millî Mücadele'nin Anadolu topraklarında tabii olarak başladığını sezdirir. Millî Mücadele'yi bu mekânda beslenen kültüre bağlar. Atatürk bu mücadelenin sembolü olarak söz konusu mekânın her bölgesinde doğar. Cebbaroğlu'nun ölümünden hemen sonra 'mavi gözlü bir çocuk' ile 'Kemal' adının ortaya çıkması bu kanaati doğrular mahiyettedir.”* (Çelik, 2007: 63-64).

İlhan, *“cebbar oğlu mehmed”* şiiriyle âdeta ileride oluşturacağı siyasal öğretinin önderini ve ilk ipuçlarını imlemeye çalışmıştır. İlhan'ın bu tutumunun -yaşamının son anına kadar kendisini sosyalist/Kemalist/Kuva-yı Milliyeci biri olarak gördüğü düşünüldüğünde-, onun siyasal düşüncesindeki bilinçliliğin ve tutarlılığın da bir kanıtı olduğu ifade edilebilir.

1940'lı yıllarda Cumhuriyetçi bir gencin önsezisiyle Kuva-yı Milliyeci düşünceye yönelen İlhan, 1950'lilerde *“Kemalizm konusunda verilen tavizlerin Türkiye'yi yeni bir savaş durumu ile karşı karşıya getirdiğini düşünmeye”* başlar ve *“Türkiye'nin antiemperyalist bir milliyetçiliği sahiplenerek Kurtuluş Savaşı'nda ortaya çıkan yirminci yüzyılın ilk 'Halk Kurtuluş Ordusu' olarak adlandırdığı Kuva-yı Milliye'nin ruhuna tekrar ihtiyaç duyduğu”* görüşünü dile getirir (Kahraman, 2016: 105).

Bu bağlamda *“antiemperyalizme karşı milliyetçi bir tepki olarak 'Kuva-yı Milliye' kavramının, İlhan'ın Kemalizm ve dolayısıyla ulusal sosyalizm algısındaki yeri(nin) çok önemli”* olduğunu belirtmek gerekir. Zira, İlhan'ın Kuva-yı Milliye kavramına Mustafa Kemal'den bile daha fazla anlam yüklediğini ve bu kavramla bazen somut bir gerçekliği, bazense romantik bir imgeyi işaret etmeye çalıştığını söyleyen Kahraman'a göre *“Kuva-yı Milliye, İlhan için Cumhuriyet ve Kemalizme giden yolda Millî Mücadele'yi gerçekleştiren tüm toplum kesimlerinin birlikteliği olarak Müdafaa-i Hukuk'un ruhu ve yirminci yüzyılın ilk Halk Kurtuluş Ordusu'dur. Aynı zamanda, Kuva-yı Milliye, işçi, köylü ve yoksul Anadolu halkının işgale karşı direnişi ile oluşan milliyetçi bir tepki ve bu tepkinin harekete geçirdiği ulusal bilince sahip halk hareketidir”* (Kahraman, 2016: 105).¹⁶

¹⁶ Nazan Kahraman, *Türkiye Solunda Bir Figür Olarak Attilâ İlhan* adlı makalesinde, Attilâ İlhan'ın *“Kuva-yı Milliye”* kavramını *“1960'larla birlikte antiemperyalist Millî Mücadele kavrayışı ile kullanmaya başladığı”*nı ifade etmektedir (Kahraman, 2016: 106). Oysa İlhan, *“Kuva-yı Milliye”* kavramını

“Kuva-yı Milliye düşüncesi”ni, “*Tam Bağımsızlık+Ulusal Demokratik Devrim+Sosyalist Devrim= özgür ve adil bir toplumsal düzen!*” şeklinde formüle eden İlhan (İlhan, 2005e: 83), Mehmet Ali Aybar’ın “Kuva-yı Milliye ruhu”¹⁷ tanımını da alıntılararak bir manada kendi Kuva-yı Milliye anlayışının ilkelerini ortaya koymuştur:

“*Kuva-yı Milliye ruhu siyasi ve iktisadi istiklâlimizi, toprak bütünlüğümüzü her şeyin üstünde tutar. Kuva-yı Milliye ruhu, her şeyden evvel Türk halk kütlelerinin menfaatını göz önünde bulundurmaya emreder. Çünkü Kuva-yı Milliye ruhu emperyalizm düşmanıdır. Kuva-yı Milliye ruhu, dünya barış idealinin hizmetindedir. Dünya milletleriyle ve komşularımızla dostluk bağları kurmamızı ister. Çünkü Kuva-yı Milliye ruhu savaş kıskırtıcılığının her türlüünü reddeder.*” (İlhan, 2016: 268).

1960’lardan çok önce, 1940’ların sonunda ve 1950’ler boyunca hem şiirlerinde hem de romanlarında “antiemperyalist Millî Mücadele kavrayışı”na da vurgu yaparak sıklıkla kullanmıştır. Kahraman’ın ifadesi, kuvvetle muhtemel yazarın edebî eserlerinin incelenmemesinden ileri gelmektedir. Bununla birlikte Kahraman aynı makalede “(...) antiemperyalist mücadeleyi öncelediği ve sosyalist mücadelenin bugünün işi olmadığını hatta ulusal demokratik devrimin sosyalizm değil, demokrasi amaçladığını düşündüğü için, İlhan’ın sosyalist mücadele yanlısı olmadığı söylenebilir.” diyerek bir kez daha yanlısı bir kanaate varmaktadır (Kahraman, 2016: 108). Attilâ İlhan, kuşkusuz “ulusal demokratik devrim”in “sosyalizm”i amaçlamadığını düşünmüş ve bunu birçok kez dile getirmiştir. Fakat burada atlanılan bir nokta, İlhan’ın Mustafa Kemal’in yapmış olduğu devrimin sosyalizmi amaçlamamakla beraber diyalektik düşünce içerisinde sosyalizmi de kapsadığını ifade edisidir. İlhan’a göre Kemalist devrimin tarihsel süreçteki nihai konağı sosyalizmdir (İlhan, 2004e: 295; İlhan, 2015e: 219-220; İlhan, 2015e: 210-211). Dolayısıyla hem fikrî düzeyde Türkiye’nin kendine özgü sosyalist düzeni kurması gerektiğini ifade etmiş, hem de siyasi düzeyde Türkiye Sosyalist Partisi’nin bir mensubu olarak sosyalist bir düzen için fiilen çalışmış biri olan Attilâ İlhan’ın (Aliye, 2001: 22; Ankara, 1996: 33, İlhan, 2011a: 139) “sosyalist mücadele yanlısı olmadığı”ni söylemek doğru olmayacaktır.

¹⁷ “Kuva-yı Milliye ruhu”nun başka bir bakış açısından tanımını *Kuva-yı Milliye Ruhü* adlı eserinde Samet Ağaoğlu, şu şekilde yapmıştır: “*Millî istiklâl davasına atılmış olan Türk milletini bu dava devam ettiği süre, bu istiklâle inanan ve onu gerçekleştirmek için hesapsız fedakârlığı göze alan bir ruh hâleti sarsıyordu. Bu ruh hâletine ‘Kuva-yı Milliye Ruhü’ diyoruz. Bu ruh, Millî Mücadele Devri’nde bütün memlekete ve millete aynı derecede hâkimdi. O, memleketin her yerinde ve her köşesinde her fırsatta kendisini gösteriyordu. (...) ‘Kuva-yı Milliye Ruhü’, yüksek bir siyasi olgunluk seviyesine gelmiş bir milletin, bu siyasi kudretini en azametli ve göz kamaştırıcı şekilde kullanmasından başka bir şey değildir. Bu kullanışta her çeşit ferdî endişe ve iktidar sifra indirilmiş ve her yetki en büyük sorumlulukla karşı karşıya konulmuştur. (...) Türk milletine bu ruh binlerce yıldan beri dünyanın bilinen her köşesinde, müstakil devletlerle dünya kaderine hükmetmiş olmasından geliyordu. Bu geçmiş, en mükemmel üniversitelerden daha çok bu milleti yetiştirmiştir. Müstakil devlet fikri Türk milleti için babadan oğula kanla geçen fikrî bir mirastır. Eğer bu geçmiş olmasaydı 1918’in yenilmiş Türk’ü, 1923’ün muzaffer Türk’ü olmazdı.*” (Ağaoğlu, 2011: 32-33).

Attilâ İlhan’a göre ise diğer bir adı Anadolu İhtilâli ruhu olan Kuva-yı Milliye ruhu, “‘çağdaşlaşma’nın ‘Koca’ Reşit Paşa kafasıyla olmayacağını, bunun için ‘ulusallaşma’ gerektiğini, ulusallaşmanın da neresinden bakarsanız bakınız, ancak ‘tam bağımsızlıkla’ mümkün olduğunu anlayan ruhu(r)”. İlhan, bu anlayışa Mustafa Kemal’in şu sözlerinden hareketle varmıştır: “*Tam istiklâl denildiği zaman, tabii, siyasi, mali, iktisadi, adli, askerî, kültürel vs. her hususta tam bağımsızlık, tam serbestlik kastedilmektedir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin hakiki manasıyla müstakil istiklâlden mahrumiyeti demektir*” (İlhan, 2015d: 103-104). İlhan ayrıca “Kuva-yı Milliye ruhu”nu, “*Emperyalist sistemin Sevres Antlaşması, manda önerisi, himaye vs. gibi yollardan bize kabul ettirmeye çalıştığı sözde iş birliği, aslında tutsaklığı savaş pahasına reddedebilme yeteneğimizdir.*” şeklinde de tanımlamaktadır (İlhan, 1996: 293).

O Kuva-yı Milliye ruhudur ki, Mustafa Kemal'i ve diğer sivil aydınları, “*‘o ahval ve şerait altında dahi’ aklı durgunluk veren ‘feda-yı nefis’ yetenekleriyle, gözlerini kırpmaksızın*” Anadolu’ya geçirtmiştir (İlhan, 2004a: 192). İlhan’ın “Kuva-yı Milliye ruhu”nda Mustafa Kemal’e gönderme yapması, bilinçli bir tercihtir; zira, İlhan’ın “Kuva-yı Milliye düşüncesi”nin en önemli iki temelinden biri, Mustafa Kemal Atatürk’ün fikirleridir.

“*Mustafa Kemal’in eylemi de, düşüncesi de, Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk çerçevesi içinde yeniden ele alınıp diyalektik bir görüşle değerlendirilmelidir.*” görüşünü savunan Attilâ İlhan’ın (İlhan, 2014g: 165) “diyalektik bir görüşle yeniden değerlendirme”den kastı, şüphesiz ki, Kemalizm ile -“Kuva-yı Milliye düşüncesi”nin ikinci önemli temeli olan- sosyalizmin bir sentezini oluşturabilme tasavvurudur. İlhan bu tasavvura dair şunları söyler:

“*(...) sosyalist ‘solcuyla’ ilerici ‘Kemalist’, nasıl aynı kaba konabilirmiş? Yanıldıkları ise, şu: Kemalist ‘ilericiliği’ fena hâlde, ‘cuntacı Atatürkçülük’le karıştırıyorlar; sosyalizm sandıkları dersiniz, ‘az gelişmiş’ ülke ‘gerillacılığı’! (...) ‘Kemalist’le ‘sosyalist’in ortak paydası, ikisinin de ‘toplumsallığı’; yani, önce yurt önce toplum düşüncesi; düzeni toplumsal olarak düzeltereceksin ki, bireysel mutluluk oluşabilsin! Toplumsal düşünmek, işçiyi de, aydını da, bürokratu da, bireyi aşan bir idealde bütünleştiriyor: üretimde, hizmette, görevde ‘aslanan’; işçinin, memurun, aydının ‘şahsi’ çıkarı değil, yurdunun ve toplumun (ülkenin) yararadır: ‘hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir’ prensibi, milleti, yani onu tek tek oluşturan yurttaşları, hâkimiyetin sahibi yapar ama, bu sahiplik her birine toplumsal sorumluluklar da yükler. ‘Tam bağımsız’, ‘antiemperyalist’, laik ve demokratik Türkiye Cumhuriyeti’ni ‘yapan’ budur.*” (İlhan, 2005d: 201).

İlhan’ın Kemalizm ile sosyalizm arasında gördüğü bir başka aynılık, “*Kemalizmin sürekli devrimciliği*”nden ileri gelir. İlhan bu kanaatini, ekonomik ve sosyal diyalektiğin bir özeti olarak gördüğü Mustafa Kemal’in şu sözlerine dayandırmaktadır:

“*(...) millet zikrettiğim tahavvül ve inkılapların tabii ve zaruri bir hakikati olarak, umumi idarenin ve bütün kanunların, ancak dünya ihtiyaçlarından ilham almasını ve ihtiyaçların gelişme ve değişmeleriyle aralıksız gelişip değişmesini kabul eden, ‘dünyevi bir idare’ anlayışını ‘hayati’ saymıştır.*” (İlhan, 2005i: 14).

İlhan bu alıntının hemen ardından çağdaş uygarlık düzeyinin cumhuriyetten demokrasiye, demokrasiden sosyal demokrasiye ve sosyal demokrasiden de sosyalizme ulaşacağı sonucuna vardığı şu yorumu yapar:

“*Çağdaş uygarlık düzeyi, amaç diye alınır; metafizik değil, bu diyalektik bir kavramdır; Gâzi’nin bu amaca ulaşmak için önerdiği metot, ne; ‘dünyevi tahavvülden tahavvüle dışar eden’ ilmin, ta kendisi, eğer ‘hayatta en hakiki mürşit ilim’ ise; o, zaman içinde nasıl değişiyorsa, çağdaş uygarlık düzeyi de öyle, sürekli değişecek; Kemalist devrim de, aslına ve*

metoduna sadık kalmak istiyorsa, kendi kendini sürekli yenilemek zorunda olacaktır. Söz gelişi, hâkimiyetin halka intikali, hiç kuşkusuz bir çağdaşlık hamlesidir; o düzey, dün ‘cumhuriyet’i, sonra ‘demokrasi’ oldu, bugün ‘sosyal demokrasidir’, yarın ‘sosyalizm’ olacaktır: Ulusal demokratik devrimin (Kemalizmin), sosyalizmle buluşacağı yer, işte burasıdır.” (İlhan, 2005i: 14-15).

İlhan’ın “Kemalizm ile sosyalizm arasında öğretisel bir bağ vardır.” görüşünün altında, Mustafa Kemal’in de sosyalizm düşüncesine yakın olduğu kanaati vardır. İlhan’a göre “*Kemalizmin ‘tutarlı iki ideolojik teşebbüsü olmuştur. Şevket Süreyya Bey ve arkadaşlarının ‘Kadrocu’ temel arayışları, bir; İnönü/Peker ekibinin, partiyi devletleştirme teşebbüsü, iki! İlki, Sovyet İhtilâli’nden, ama daha çok Sultan Galiyef’in tezlerinden ilham almıştı; antiemperyalist bir halkçılık üzerine oturuyor, diyalektik bir gelecek projeksiyonu öneriyordu; halkçılığı ve antiemperyalistliği, ‘ulusallığının’ güvencesiydi. İkincisi, görünüşte çok ‘Batılı’ bir projeksiyon içindeydi, oysa gizliden gizliye, chauvin, hatta ırkçı hevesleri vardı (II. Dünya Savaşı’nda Gestapo ile iş birliği); halkçılık iddia ediyor, devlet kapitalistliğini tercih ediyordu (bürokrasi ağırlığı, memurun imtiyazı); kültürde, Yunan/Latin tabanlı, açıkça ‘komprador’ bir kültürden yanaydı: Tanzimat alafrangalığı!”*. İlhan, “*Gâzi*”nin başından itibaren Kadro’yu tuttuğu, hatta açıkça desteklediği, İsmet Paşa’yı da desteklemeye davet ettiği iddiasındadır (İlhan, 2005e: 47).

İlhan’a göre “*neresinden bakılsa, ‘sosyalist sol’, Türkiye’de Gâzi Mustafa Kemal’e sahip çıkmıştır.*” İlhan, bu sahip çıkışın sadece edebiyat alanında Nâzım Hikmet’in *Kuva-yı Milliye Destanı* ile Hasan İzzettin Dinamo’nun *Kutsal İsyan*’ı eserleriyle sınırlı kalmadığını, asıl sahip çıkışın ideolojik düzeyde olduğu fikrindedir. İlhan’ın kanaatine bu ideolojik sahiplenmede “*elbet 20’li yıllardaki Komintern desteğinin etkisi var(dır) ama, o olmasa da, Gâzi de, vazettiği Müdafaa-i Hukuk Doktrini de, Türk sosyalistlerinin ‘dünyasında’, muteber bir yer sahibidir. 68 Kuşağı’na gelinceye kadar, ‘sosyalist sol’ Türkiye’de Kemalizmi savunmuştur, ona arka çıkmıştır; ancak 70’li yılların ilk yarısından sonradır ki, sosyalistler arasından Gâzi’ye karşı çıkmak, onu ‘karalamak’ yaygınlaş(mış), ‘Kemalist olmadığını’ açıklamak, ‘devrimciliğin’ şartı bile sayıl(mıştır).*” İlhan, bu “*vahim yanlış*”ın şu “*iki veçheli tek bir sebebe dayandığı*” görüşündedir: “*Gâzi Mustafa Kemal ile ‘ara rejimler’in ‘paşaları’ni karıştırıyorlar; ‘Kemalist’ cumhuriyet ile de, ‘ara rejimleri’; bu da besbelli, Kemalizm’in ‘Marksist tahlilini’ Türkiye’nin kendine özgü koşulları içerisinde, objektif olarak yapamayıştan iler geliyor*” (İlhan, 2005e: 116).

Attilâ İlhan, Kemalizm ile sosyalizm arasında ilgi kurarken Mustafa Kemal'in sosyalist olduğunu iddia etmez. İlhan'a göre "Mustafa Kemal elbette sosyalist değildir; ama, solcu bir devrimcidir." (İlhan, 2005f: 271). İlhan bu kanaatini şu ifadelerle destekler:

"Eğer solculuk siyasal yelpazede köklü toplumsal değişiklikleri öngören ve gerçekleştirmek isteyen tarafta, Mustafa Kemal solcunun önde gidenidir. Yok öyle değil de, Fransız Büyük Devrimi ile siyasal sahneye çıkan Jacobin ekibinin ve onların uzantısı olan Radikal Sosyalistlerin Fransız parlamentosundaki niteliği ise, yine de öyledir. Osmanlı toplumu ümmetçi, feodalımsı ve sultan egemenliğine dayalı bir toplumdur. Amasya Genelgesi'nden itibaren Mustafa Kemal'in kademe kademe ortaya serdiği, sonra da gerçekleştirdiği, halk egemenliği doğrultusunda bir düzen değişikliğidir. Ümmetçilik gider, ulusçuluk gelir. Teokratik yapı gider, laiklik gelir. Osmanlı kafasına göre Mustafa Kemal bal gibi solcu olmasa, onu 'Bolşevik' boyasına boyamak mümkün mü olurdu? Bir yandan sultan iradesi, bir yandan hâkimiyet bilâ-kayd u şart milletindir sloganı! Bu ikincisinden yana olanlar, tarihsel gelişme süreci içinde, birincisinden yana olanlarca hep solcu sayılmışlardır. (...) Mustafa Kemal 1917 Ekim Devrimi döneminde yaşamıştır ama, Osmanlı'da o zaman esen devrimcilik yelleri 1789 Devrimi'nden geliyordu: Namık Kemal ve Tevfik Fikret, iki özgürlük şairi, onun başucu şairleri olmuşlardır. Parolası da hürriyet/müsavvat/uhuvvet! Bildiğiniz gibi bu Büyük Fransız Devrimi'nin sloganıydı! Demek ki, ister siyasal etkiler yönünden alınsın, ister tasarladığı ve gerçekleştirdiği düzen değişikliği yönünden alınsın, Mustafa Kemal'i 'sağcı' sayabilmek olasıdır. Bunun böyle olduğunu gelmiş geçmiş bütün sağcıların derin düşmanlığı da göstermez mi?" (İlhan, 2005f: 271-273).

Attilâ İlhan'ın siyasal söyleminde "Atatürkçülük", "Kemalizm", "ulusal sosyalizm", "Kuva-yı Milliyecilik" ve "ulusalcılık" gibi kavramların aynı anlam evreni içerisinde kullanıldığı düşünüldüğünde, İlhan'ın Atatürkçülük algısını incelemek, onun Kemalizm-sosyalizm ilişkisinden ne anladığını öğrenebilmek adına önemli olacaktır.¹⁸

¹⁸ Burada, Attilâ İlhan'ın özellikle 1970'li, 1980'li yıllardan itibaren Atatürkçülük ile Kemalizm arasında bir ayrıma gittiğini ve "Kemalist"i "aynen Mustafa Kemal Paşa gibi, 'Türkçü', 'antiemperyalist' ve 'solcu'" şeklinde tanımlarken; "Atatürkçü"yü, "Batıcı, komprador/kapitalist ve liberal" biri olarak gördüğünü ifade etmek gerekir. İlhan'ın nazarında, "Kemalistler, Anadolu İhtilâli'ni yaşamış olanlar"ken, "onu ilkel, tek yönlü bir irtica düşmanı laikliğe indirgeyenler, 'Atatürkçüler'dir; yani Gâzi'nin söylemini de, eylemini de sürekli tahrif eden, unutturan ve yozlaştıranlar." (İlhan, 2014g: 413). İlhan bu ayrımı şu temelde açıklamıştır: "Onlar 'Kemalist'e özellikle içeriyorlar; çünkü o, 'Atatürkçü'den farklıdır: Adını 20'li yılların (ateş, barut ve kan) emperyalist öfkesinden almıştı; o Müdafaa-i Hukuk 'mücahidi'dir ki, aynı zamanda 'Türkçü' ve 'antiemperyalist', 'Bolşevikler'le de dosttur; onlara ecnebi ajanlar 'Kemalist' diyor, 'Kemal'in Adamları' anlamına! 'Atatürkçü' deyimi, bir kere Gâzi Mustafa Kemal Paşa, 'Atatürk' olduktan; daha ilginç, ebediyete intikal ettikten sonra ortaya atılmıştır: Daha çok, 'İnönü Cumhuriyeti'nin, sosyal ve siyasal tavrına ve tutumuna yakıştırdığı, bir 'etiket' bu: Antiemperyalizm es geçilmiştir; Türkçülüğün yerini Yunan/Latin 'söylemi' alır; Bolşevik Rusya ile, kara gün dostluğu sona eriyor." (İlhan, 2014g: 411). Oysa aynı İlhan, 1950'li yıllarda, "Kemalist" tabiri yerine "Atatürkçülük"ü tercih etmektedir. İlhan bu yıllardaki yazılarında Türk edebiyatçısına "Doğu-İslam ve Batı-Latin kültürünün temelleri üzerinde kurulmuş millî ve Atatürkçü bir senteze gidebilmek için mutlaka toplumcu ve gerçekçi bir yöntem tutturma(sını)" salık verirken (İlhan, 2004c: 33), kendi edebî eserlerinde uygulamaya çalıştığı "sosyal realizm" anlayışının da "Atatürkçülüğe dayandığı"nı ifade etmektedir (İlhan, 2004c: 75).

Attilâ İlhan, Atatürkçülüğün, bilim egemen akli savunmasıyla birlikte uygarlıkçı ve ilerlemeci yapısıyla muhakkak devrimci gelişmenin son konağı olan sosyalizme ulaşacağı düşüncesindedir. Çünkü İlhan'a göre "Atatürkçülük, emperyalizmle savaşıarak onu yenmiş ve ülkesinden kovmuş bir ülkenin, az gelişmişlikten kurtulmak, 'muasır medeniyet seviyesine' ulaşmak mücadelesidir. Amaç, 'çağdaş uygarlık çizgisi'(dir); duruk, değişmez ve katı olmayan, tam tersine, esnek, ilerlemeye açık ve elverişli bir amaç(tur) bu. Atatürk çağında, Batı uygarlığı temsil ediyordu bu çizgiyi, o da, haklı olarak ona ulaşmayı öngörmüş, onun için gerekli saydığı araçlara başvurmuştur. Bizim, Atatürk devrimleri dediklerimiz bu araçlardır işte, yoksa Atatürk'ün 'nihai' amacı değil." Zira "Mustafa Kemal'de ulaşılması öngörülen 'amaç' Batı kültürü ve uygarlığı değildir, 'muasır medeniyet seviyesi'dir. 'Batı kültürü ve uygarlığı' bu amaca ulaşmak için bir araç olarak önerilmiştir. Asıl istenilen, ulusal bir kültürün, ulusal bir bileşimin yaratılmasıdır." (İlhan, 2015c: 89, 223).

Attilâ İlhan için Atatürkçülük/Kemalizm, "sosyalizmle Fransız İhtilâli'nin getirdiği demokrasi arasında bir sentez hâlinde görünüyor"dur. İlhan, Kemalizmi, "sosyalizmin en uçlarından liberalizmin ve hatta Müslümanlığın bir uçlarına kadar hepsini içerecek bir çerçeve içinde düşün(mektedir)". Dolayısıyla İlhan göre "Türkiye'de Kemalist olmak yeterli(dir). Başka şey olmaya gerek yok(tur). Yalnız Kemalist ol(mak), çok solda, çok sağlam bir yerde iyi bir devrimci (olmak demektir)" (İlhan, 2015c: 322-323).

İlhan, Müdafaa-i Hukuk öğretisine, diğer bir deyişle Kuva-yı Milliye düşüncesine de aynı "sol/sosyalist" anlamları yükler ve özellikle "aralıksız devrim ve atılım" ifadesiyle bir manada "sosyalizm"i işaret etmeye çalışır:

"Emperyalizme karşı mazlum milletlerin kurtuluş savaşı, istiklâl-i tam ilkesi, kapitülasyonların lağvı, aynı zamanda halife olan sultanın egemenliğine karşı ulusal bileşim, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmek için aralıksız devrim ve atılım!" (İlhan, 2015e: 187).

Attilâ İlhan'a göre Mustafa Kemal Paşa, devrimciliğini, "İrade-i Milliye ve Kuva-yı Milliye kavramları üzerine oturtuyordu; milletin iradesi, milletin gücüyle iktidarın yapısal niteliğini değiştirecek, egemenlik kayıtsız şartsız milletin olacaktı; buyusa 'idarenin bütün kademelerinde' halkın söz sahibi olması demektir; bir yandan toprak reformu

ile, bir yandan endüstri devrimi ile, Osmanlı'nın feodal yapısı değiştirilecek, bir burjuva demokrasısından liberal düzeni gerçekleştirilecekti; bu arada milletleşecek Osmanlı toplumundan, geçmiş köklerini bilen, tarihine ve diline sahip, kendi kendisiyle mutabık bir Türk milleti çıkarılacak, bir ulusal bileşim yapılacaktı. Bu girişimin amacı çağdaş uygarlığa ulaşmak oluyordu, çağdaş uygarlık diyalektik bir kavram olduğu için, Atatürk Türk toplumuna değişen ve gelişen bir amaç veriyor, böylelikle kendi içinde bulunduğu aşamada bu amaç bir liberal burjuva düzeni olabildiği gibi, daha ilerideki aşamalarda pekâlâ bir sosyalist düzen olabiliyordu. Başka türlü söylenirse, Mustafa Kemal Paşa'nın diyalektiği, sosyalizmi öngörmüyor, ama içinde bir 'çağdaş uygarlık tohumu' olarak taşıyordu" (İlhan, 2015e: 204-205).

Diğer bir deyişle İlhan, her ne kadar Mustafa Kemal'in öğretisinde sosyalizmi öngörmediğini söylese de¹⁹, bu öğretinin diyalektik anlayışın tabiatı gereği bir sosyalist düzeni içerdiğini ifade etmektedir. İlhan'a göre "Mustafa Kemal Paşa'ya ve yaptığı devrime bakanlar eğer sağdan bakıyorlarsa onu solculuk, soldan bakıyorlarsa sağcılık gibi görürler." İlhan, "kimilerin(in) Mustafa Kemal'i ülkenin altını üstüne getirecek radikal değişiklikleri gerçekleştiren, sultanı ve egemenliğini ortadan kaldırıp iktidarın temelini halkın iradesine bağlayan basbayağı solcu bir devrimci (saydığını); kimilerin(in) ise, liberal ekonomi düzenine bağlı, zengin yetiştirmekten yana, kadrosunun iktidarı konusunda sinek uçurtmayan sağcı bir devlet adamı" olarak gördüğünü belirtmektedir (İlhan, 2015e: 210-211).

Oysa durum İlhan'ın fikrinde çok daha farklıdır. Mustafa Kemal Paşa, "nesnel koşullarının gerçek anlamda oluşmamış olduğu bir ülkede ulusal demokratik devrimi gerçekleştirmiştir". Esasında "ulusal burjuvazinin mutlakiyet düzeni içerisinde gelişerek ekonomik altyapının sahibi durumuna gelmesi, giderek devrimi gerçekleştirip gerçek iktidarı eline geçirmesi" gerekmektedir. Ancak Türk Devrimi'nde böyle olmamıştır. "İktidarı -üstelik ulusal bir kurtuluş savaşı ve vatan savunması sonunda- aydınlardan, halktan, bürokratlardan oluşmuş tarihsel bir blok ele geçir(miş ve) devrimin gereklerini yerine getirmeye" çalışmıştır (İlhan, 2015e: 211).

¹⁹ İlhan, başka yazılarında da "Türkiye Cumhuriyeti, demokratik bir devrimden doğmuştur, sosyalizm değil, demokrasi amaçlıyordu, burası muhakkak. Ama bağımsız ve özgür bir demokrasiydi amaçladığı." ve "Mustafa Kemal Paşa sosyalist değildi, büyük bir demoklattı." gibi ifadeleri kullanmıştır (İlhan, 2014g: 188, 306).

Başka bir ifadeyle, Mustafa Kemal, İrade-i Milliye’yi Kuva-yı Milliye zoruyla teokrat sultana karşı egemen kılmıştır; ki, bu egemenlik, demokratik devrimin de ana mayası olmuştur. İşte buradan doğacak rejimin gittikçe liberalleşerek burjuva demokrasisine evrilmesi lazımdır. Bunu hiç kuşkusuz Mustafa Kemal de biliyordur; öyle ki, İzmir İktisat Kongresi’nde şahsi teşebbüsün esas alındığı bir iktisat programının istenildiği ifade edilmiştir. Ancak ülkenin nesnel koşulları henüz o burjuva sınıfının yaratılması için uygun değildir. Üstelik millet, tümüyle sömürülmüş, ezilmiş, yoksul düşürülmüş mazlum bir millettir. Sözü edilen bu şartlar altında, demokrasi -tıpkı Rus devrimindeki sosyalizm gibi-, ana amaç olarak kalmış ve Türkiye âdeta bir geçiş dönemine girmiştir (İlhan, 2015e: 212).

İlhan’ın kanaatine göre bu geçiş dönemi bir yandan ulusal burjuvaziyi yaratma süreciyken bir yandan da planlı ekonomiye başvurup ülkenin endüstrileşmesini, kalkınmasını sağlama sürecidir. Fakat bu süreç içerisinde devrim lideri olarak Mustafa Kemal ve devrimin diğer ileri gelenleri ilginç bir siyasal tavır sergilerler. Devrimin amacı çoğulcu ve özgürlükçü bir düzendir, yani demokrasidir. Demokrasi ise elbette siyasal partileri gereksinmektedir. Devrimi yapanlar işte bu gereksinmenin farkında olarak sözü edilen geçiş sürecinde çeşitli siyasi partilerin kurulmasını sağlamışlardır (İlhan, 2015e: 212).

Attilâ İlhan, söz konusu siyasi partilerden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin (sonradan Cumhuriyet Halk Fırkası) siyasi yelpazedeki yerinin tespitinin, Mustafa Kemal’in solculuğu/sağcılığı hakkında hüküm vermek için oldukça önemli olduğu fikrindedir. İlhan’a göre “*Mustafa Kemal Paşa, o geçiş döneminde bile, karşı-devrimlere, isyanlara, suikastlara rağmen, çoğulcu ve özgürlükçü düzeni gerçekleştirmeye kalkışmış, bununla asıl amacının ne olduğunu göstermiştir, devrimin gerçekleştireceği demokrasi düzeni içerisinde partinin nerede yer alacağını da, o denemeler sırasında kurulan partilerin daima solunda kalmak suretiyle belli etmiştir. Terakkiperver Fırka da, Serbest Fırka da, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın sağında olan partilerdir*” (İlhan, 2015e: 212).²⁰

²⁰ Attilâ İlhan her ne kadar Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı CHP’nin sağında bir parti olarak nitelese de, Mustafa Kemal’in SCF’nin kuruluşu sürecinde Fethi Okyar’a yaptığı “*Yalnız bugünkü fırkanın sağında hiçbir teşekküle müsaade edemem. Yeni teşekkül ancak Halk Fırkası’nın solunda olmalıdır.*” şeklindeki uyarısının, Attilâ İlhan’ın savını çürütür mahiyette olduğu ifade edilebilir (Okyar; Seyitdanlıoğlu, 2017b: 105).

İlhan tüm bu yorumlardan sonra, “*Kemal Paşa için, devrimin nihai amacı elbette demokrasinin, yani liberal burjuva ekonomi düzeninin geçerli olacağı bir cumhuriyet yönetimidir ama, bu düzende kurulacak ve iktidara oynayacak partiler arasında kendi devrimci örgütünün yeri ortanın solunda, hayli radikal, temelde halkçı, uygulamada epeyce devletçi bir partidir.*” görüşünü dile getirir (İlhan, 2015e: 212). Ayrıca İlhan, o yıllarda Türkiye’ye gelen Fransız Radikal Sosyalist Partisi Lideri Herriot’un, CHP’nin programını kendi programlarına yakın bulmasını önemli görür; zira, Herriot’un partisi, Fransız Devrimi’ni gerçekleştiren Jakobenlerin uzantısı niteliğindedir. İlhan’a göre bu ayrıntı, CHP’nin/Kemalizmin solculuğuna dair bir başka kanıttır (İlhan, 2015e: 213).

Ancak Attilâ İlhan’ın bütün bu yorum ve kanaatlerin bir sonucu olarak vardığı asıl netice, Mustafa Kemal Devrimi’nin -sağdan ve soldan farklı bakış açılarına ve İnönü döneminin faşizan uygulamalarına rağmen- köklerindeki Kuva-yı Milliyeci maya sayesinde hâlâ “solcu” vasfını koruyor oluşudur:

“Sağcı, Mustafa Kemal’e ve devrimine bakınca partisiyle devrimini bir tutuyor, o zaman partisi için koyduğu temellere bakınca onu solcu sanıyor, devrimin nihai sonuçları için koyduğu kurallara bakınca benimsiyor. Solcu ise, partisine ayırdığı yere baktı mı onu sola yakın, solda sayıyor, ama bu solculuğunu sosyalist bir devrimle bütünleştirmesi gerektiğini düşünüp de devrimin genel amaçlarına bakınca aradaki farkları görüp sağcı diye içerliyor.

Mustafa Kemal Paşa, o dönemde, Türkiye’de gerçekleştirilmesi ‘mümkün’ toplumsal aşamayı gerçekleştirdiği için ileri, ama Türk toplumunun özel koşullarını çabucak görüp o koşullara uygun bir siyasal örgüt geliştirmek istediği için de solcu bir devrimcidir. Nitekim İnönü dönemindeki faşizan bürokrasi diktası deneyini yaşadıktan sonra bile, sonunda bu partinin bugünkü yerine gelebilmesi, sosyal demokrat bir nitelik kazanabilmesi, temelindeki bu Kuva-yı Milliyeci maya sayesinde olmuştur.” (İlhan, 2015e: 213).

CHP, Kuva-yı Milliye’nin başından itibaren Mustafa Kemal’in savunduğu halkçılığa, devletçiliğe ve inkılapçılığa sarılıp bir şeyler becermeye uğraşmıştır. Bu da kuşkusuz CHP’yi siyasal yelpazede “*solumtrak*” bir yere oturtmuştur. Atatürk’ün milyoner yetişmesini istemesi, başarmaya niyetlendiği demokratik devrimin doğal gereğidir. O, hiçbir zaman sosyalist bir mücadele vermemiştir; emeğin hukukuna dayanan sosyal düzen dediği zaman, ifade etmek istediği de sosyalizm değil, halkçılıktır. Ki “*Gâzi*” onu da şöyle tanımlamıştır zaten: “*Kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin ve idarenin doğrudan doğruya halka verilmesi.*”. İlhan’a göre “*Mustafa Kemal’in solculuğu antiemperyalistliğindedir bir; padişahçılığa karşı irade-i milliyetçiliğindedir, iki. Fakat bu solculuk sosyalistlik değildir, demokratik solculuktur; demokratik devrim sürecinin olağan ge-*

lişmesindeyse burjuvazinin ön plana geçmesi, milyonerlerin yetişmesi doğal bir sonuç, ekonomik ve toplumsal bir zorunluluktur.” (İlhan, 2015e: 216-217).²¹

Attilâ İlhan, Kemalizm-sosyalizm ilişkisi savını²², Mustafa Kemal’in sözlerinden alıntılar yapmak suretiyle de kanıtlamaya çalışır. Söz gelimi, Atatürk’ün 1933’te söylemiş olduğu “*Şarktan şimdi doğacak olan güneşe bakınız! Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Şark milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. İstiklâl ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha müteveccih olacaktır. Bu milletler bütün güçlülere, bütün mânilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerinde milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve iş birliği çağı hâkim olacaktır.*” sözünü alıntılaman İlhan, bir anlamda Atatürk’ün de -bilinçli bir şekilde olmasa da- renk, din ve ırk farkı gözetmeyen, antisömürgeci ve antiemperyalist bir düzeni, yani sosyalizmi işaret etmek istediğini vurgular (İlhan, 2014g: 295).

Kısacası Attilâ İlhan’ın söylemek istediği şey, Mustafa Kemal Devrimi’nin nihai amacının sosyalizm olmamakla birlikte, sosyalist bir düzeni de reddetmediğidir. Zira Mustafa Kemal her ne kadar mücadelesini sosyalist bir düzen kurmak için değil, bir ulusu emperyalist bir işgalden kurtarmak için yapmış olsa da; yaptığı mücadele, hem antiemperyalist ve antipadişahçı, hem de ilerici, inkılapçı ve halkçı bir mücadele olduğu için, diyalektik gereği ucu sosyalizme açık bir konumdadır²³. İlhan bu görüşünü Mustafa Kemal’den de alıntılar yaptığı şu sözlerle kanıtlamaya çalışır:

²¹ İlhan başka bir yazısında da aynı noktaya temas etmektedir: “*Kemal Paşa ’nın sosyalist ya da Bolşevik olmadığı, demokratik bir rejimi özlediği ne kadar gerçekse, özenilen demokratik rejimin sağı solu kesilmiş bir yasaklar rejimi olmadığı da, o kadar gerçektir. (...) Mustafa Kemal devriminin asıl amacı, aşama aşama bütün özgürlükleri, bütün karşıtlıkları içeren bir hoşgörü ve serbestlik toplumuna ulaşmaktır. Bu toplumda sosyalistlerin de yeri olacaktı, nasıl ki hareketin daha başlangıç konağında bile olmuştu.*” (İlhan, 2014g: 53).

²² İlhan’ın sosyalizmle/toplumculukla Kemalizmin/Atatürkçülüğün koşut olduğu savını, sanat anlayışına dair söylediği şu sözlerde de görmek olasıdır: “*Biz Mustafa Kemal ile bir hizadaydık. Türk sanatında toplumcu ve Mustafa Kemalci bir bileşim arıyorduk. (...) Atatürkçü bir sanat görüşü ister istemez toplumcu olmalıdır. Mustafa Kemal sanatçıyı, ulusunun yücelmesi için, yalnız sanatını kullanmakla görevli tutmuyor; ondan kılavuzluk etmesini, halkın yolunu aydınlatmasını, ışık tutmasını istiyor.(...) Mustafa Kemal için sanat toplumsaldır: ulusal mutluluk yolunda Kuva-yı Milliye hareketinin temel ilkelerini, devrimlerinin anlam ve yöntemlerini belirtmek, işlemek, yansıtmakla görevlidir.*” (İlhan, 2004b: 100-101, 104).

²³ Attilâ İlhan, Anayasa’nın da sosyalizme açık olduğu kanaatinde: “*Türk Anayasası, Anayasa Mahkemesi’nin kararlarıyla silahlı Bolşevikliğe, zor kullanan sosyalizme kapalı sayılmıştır. Özgürlükleri kaldı-*

“Mustafa Kemal Paşa, 1919’da söylediğinden çok daha ‘tüfekçi’ sözler de söylemiş olabilir, ama bu geliştirilen hareketin antiemperyalist, demokratik, milliyetçi niteliğini değiştirmez; potansiyel olarak, hele çağdaş uygarlık düzeyi mantığı içerisinde ileriki aşamalarda sosyalizmi de içerir. Zira Kemal Paşa iktisat bilmediğini söyler, içtimaiyat ile uğraşmadım der ama, şunları da söyleyip kurucusu olduğu demokratik devrim düzeninde nasıl her değişikliğe açık olduğunu da belirler:

‘Medeniyet yolunda başarı, yenileşmeye bağlıdır. Toplumsal hayatta, ekonomik hayatta, bilim ve fen alanında başarı kazanmak için tek gelişme ve yükselme yolu budur.’ ‘Hayata ve geçime egemen olan hükümetlerin zaman ile değişmesi, gelişmesi ve yenileşmesi zorunludur.’

Şimdi elbet durumu diyalektik formülle açıklamak, çocuk oyuncağı: Bir devrim demokratik devrim ise; sosyalist devrim, demokratik devrimin karşıtı ise; demokratik devrim, sosyalist devrimi kapsar, içerir.” (İlhan, 2015e: 219-220).

Attilâ İlhan’ın tasavvurundaki Kuva-yı Milliye düşüncesinin/ulusal Türk sosyalizminin tabanında “Müdafaa-i Hukuk ‘Kemalizm’i” vardır. Yani İlhan’ın deyişiyle “siyasette, iktisatta ve kültürde ‘tam bağımsızlık!’”. İlhan için bunlar gereklidir, ama yeterli değildir; İlhan, “hem geriye doğru (retrospektif) bir ‘totaliterlik’ özeleştirisi, hem de ileriye doğru bir demokratik ‘sivil toplum’ tasarımı (proction) gerçekleştirilme(si)” gerektiğini ifade eder (İlhan, 2005d: 100). İlhan bu gerekliliği şöyle açıklamaktadır:

“Bu iki çaba diyalektik olarak yürütüleceğinden, bir bakıma ‘merkez sol’ ile ‘sosyalist sol’un karşılığını ve birlikteliğini netleştirecek; kimin nerede nereye kadar, neyi savunduğu; neden ‘merkez sol’un, antiemperyalist Kemalistliğe ‘dönmesi’, neden ‘sosyalist sol’un ulusallaşması, yani halklaşması (işçileşmesi) ve Türklerin dikey ve yatay kültürlerine ve tarihlerine sahip çıkması gerektiği anlaşılacaktır. Niçin, ‘sistem’e karşı antiemperyalist bir bileşkeyi savunmak zorunda oldukları da!” (İlhan, 2005d: 100).

Burada da görüldüğü üzere, İlhan’ın Kuva-yı Milliye düşüncesine taban olarak Mustafa Kemal’in fikir ve eylemlerini aldığı, egemen sosyalist anlayıştan farklı olarak Marks’a atfının çok fazla olmadığını söylemek mümkündür. İlhan’ın “Türkiye’ye özgü sosyalizm için yönünü sadece Kemalizm’e çevirerek Kemalist kavramlarla da bir sosyalizm tahayyül etmesinin nedeni, Marks’ın söylem ve kavramlarının hem teorik hem de pratik olarak Avrupa dışındaki ülkeler için gerçekliğinin olmadığını düşünmesi”ne bağlanabilir (Kahraman, 2016: 99). Dile getirilen bu kanaati, İlhan’ın şu sözleri güçlendirmektedir:

“Marks diyor ki, ‘Zincirlerinizden başka kaybedecek hiçbir şeyiniz yok. Dünya işçileri birleşiniz.’ Dünya işçileri derken, Marks’ın kafasındaki ‘dünya’, Avrupa’dan ibaret. Tipik

racak olan totaliter sosyalizme kapatılmıştır. Yabancı çıkarlarına uygun davranışlar gösterecek olan sosyalist hareket ve eylemlere kapatılmıştır. Ama demokrasinin gereklerine uyan, bağımsız yani şuna buna bağlanmamış, özgürlükçü yani totaliter ve kapalı değil, ayrıca Kuva-yı Milliye esprisi ve Müdafaa-i Hukuk doktrini çerçevesini koruyan sosyalizme ya da sosyalizmlere açıktır.” (İlhan, 2005f: 300).

19. yüzyıl Avrupa aydını. Öbürleri sömürge, onları insandan saymıyor. (...) Marks'ın söylediklerinde çok ciddi hatalar var. Mesela 'Önümüzdeki yüzyıl proletaryanın yüzyılı olacaktır ve sosyalizm olacaktır.' diyor. Hâlbuki sonraki yüzyıl antiemperyalist savaşların yüzyılı ve sömürgeciliğin sonu oluyor. Sömürgeleri hiç hesaba katmamış. İnsanlar Batı'ya karşı harekete geçiyorlar.' (Aliye, 2001: 175-176).

Türkiye'deki/Doğu'daki asıl çelişkinin, Batılı toplumların aksine, işçi sınıfı/emekçiler ile burjuva/sermaye arasında değil de, ezenler/emperyalistler ile ezilenler/mazlumlar arasında olduğunu düşünen İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde/ulusal Türk sosyalizmi fikrinde, *"Avrupalı bir bilim adamı olarak Avrupa merkezci düşünen ve 'mazlum milletler'le Batılı emperyalist 'sistem'in karşıtlığını hafifseyen"* Marks'tan ziyade *"Batı proletaryasından hayır yoktur, devrim mutlaka mazlum ülkelerden, yani sömürge ya da yarı sömürge durumuna indirgenmiş Doğulu ülkelerden gelecektir."* diyen -"Mazlum Milletler" kuramının kurucusu- Sultan Galiyef'in²⁴ düşüncelerini esas alınması, doğal kabul edilmelidir (İlhan, 2005d: 98). Çünkü Attilâ İlhan, Kuva-yı Milliye düşüncesinin temeline konumlandığı Mustafa Kemal'in, *"ilerici aydınlarla halk arasında gelişmiş bir tarihsel blokun sürdürdüğü ve kazandığı savaşın diyalektiğine dayanarak ana çelişkiyi Türkiye'nin 'mazlum' halkı ile emperyalizm arasında gördüğü, böylece mazlum uluslarla emperyalizmler arasındaki çelişkiyi ön plana aldığı"* görüşündedir. Bu görüşse, *"o tarihlerde Sultan Galiyef'in de işleyip geliştirdiği, daha sonraları üçüncü dünyanın emperyalizmle mücadele kuramına temel sayacağı görüş"*tür (İlhan, 2014g: 307).

Mustafa Kemal, emperyalizme karşı savaşında sınıf savaşımını geri plana iterken, Sultan Galiyef de, Sovyet Devrimi'nde, *"Sınıf mücadelesinin müstemlekelerde tatbiki tam gerçekleşmez."* ve *"İstiklâl mücadelesi için, müstemleke halkının bütün sınıfları arasında bir birleşme gereklidir."* diyerek asıl çelişkinin "mazlum milletler" ile "emperyalistler" arasında olduğuna vurgu yapmıştır (İlhan, 2014g: 315). Öyle ki, bu vurgu, Galiyef'in *"emperyalizme öldürücü darbeyi indirmek için Şark'ı onun elinden kurtarmak gerektiği' önkoşuluyla, Mustafa Kemal'in 'Anadolu yalnız kendisi için değil, bütün mazlum milletler için savaşıyor' ilkesi(ni), (bir başka deyişle) içerideki sınıf savaşımın-*

²⁴ Sultan Galiyef ile ilgili detaylı bilgi, çalışmanın *"Kuva-yı Milliye Düşüncesinde Sultan Galiyef ve Galiyefçilik"* başlığında verilmiştir. Bu arada, çeşitli kaynaklarda, hatta Attilâ İlhan'ın bazı metinlerinde de "Galiyev" yazımının görüldüğünü söylemek gerekir. Ancak, İlhan'ın sağlığında yayımlanan son kitaplarından *"Sultan Galiyef/Avrasya'da Dolaşan Hayalet"*teki yazım şekli dikkate alınarak çalışmada da "Galiyef" yazımı tercih edilmiş, dolayısıyla, yazım bütünlüğünün sağlanması için alıntı yapılan eserlerdeki "Galiyev" yazımı da "Galiyef" olarak değiştirilmiştir.

dan önce, antiemperyalist (yani dışarıdaki sınıf savaşımı) savaşın kazanılması saptaması”nı aynı platformda buluşturmuştur (İlhan, 2014g: 317).

İlhan’a göre “Galiyef ile Mustafa Kemal arasındaki asıl önemli benzerlik, ikisinin de emperyalizme karşı mücadeleye öncelik vermesi kadar, mazlum milletlerin kurtarılması, bağımsızlığa kavuşturulması konusunda, Rus Bolşeviklerine karşı da aynı tutumda bulunması”dır (İlhan, 2014g: 317). İlhan, Galiyef’in dünyanın bütün mazlum milletlerine tanınan bağımsızlık ve özgürlük hakkından Sovyetler Birliği sınırları içindeki Müslümanların ve Türklerin de yararlanmasını istediğinde Moskova tarafından “kötü kişi” olarak görüldüğünü ifade eder. Diğer bir söyleyişle, Galiyef, “Rusya’daki Türk halkının, kendi kaderini kendisinin tayin etmesini istemiş, eğer bir sosyalizm yapılacaksa, Türklerin bunu, Ruslarla iş birliği hâlinde, fakat kendi kafasına göre yapmasını arzulamıştır” (İlhan, 2014g: 317-318).

Attilâ İlhan, Mustafa Kemal’in tavrının da, Galiyef’ten farksız olduğu kanaatinde. İlhan, Tevfik Rüştü’nün Mustafa Suphi’ye, “Biz Ankara komünistiyiz.” demesini kanaatini güçlendirici bir kanıt olarak ileri sürer (İlhan, 2014g: 318). Ayrıca Mustafa Kemal de, Moskova ziyaretine giden Tevfik Rüştü’ye, şunları söylemiştir: “Bizi dünya tanımızsa, komünistlerle birlik olur, kurulan yeni dünyada yerimizi alırız. Fakat memleketeye yabancı eli sokmayız. Görüşümüzde samimiyiz, bu bir oyun değildir. Ama ne olursak biz oluruz, asla yabancı eli karıştırmayız.” (İlhan, 2014g: 318). İlhan’ın yaptığı tüm bu alıntılar ve ileri sürdüğü görüşler, onun sosyalizm anlayışında Marks’tan ziyade Galiyef’in düşüncelerinin etkili olduğunu göstermektedir.²⁵

²⁵ Attilâ İlhan’ın Mustafa Kemal-Sultan Galiyef fikrinsel müşterekliğine dair söylediği şu sözler, onun sosyalizm anlayışındaki Galiyef etkisini göstermesi bakımından da son derece önemlidir: “Mustafa Kemal, Ocak 1921’de Ruslarla mutlaka temasa geçmeliyiz, Kafkas Birliği kurmalıyız diye bir durum muhakemesi yapıyor. Ondan sonra da yanılmıyorsam, Süleyman Sami vasıtasıyla Ruslarla bir ittifak kurulur. Tabii Kemal Paşa’nın sosyalist olmayı düşünmüş müdür meselesi çok tartışılır. Net olarak Bolşevik olmayı düşündüğünü sanmıyorum. Ama Kâzım Karabekir’e yazmış olduğu bir mektupta tartışıyor. Böyle bir şey olsa bile bunun ancak milli bir sosyalizm olabileceğinden söz ediyor. Rusların bize hükmetmesi şeklideki bir sosyalizmin asla kabul edilemez olduğunu söylüyor. Bağımsız bir Türkiye Cumhuriyeti isterse sosyalist olabilir. Ama bilahare sosyalizmi yeni tanıyan bir kişidir. 1930’dan itibaren Ruslardan kuşulanmaya başlar. Bu tarihten sonra bir Amerikalı gazeteciye verdiği beyanatta, ‘Sovyetler kendilerine bağlanan ümitleri boşa çıkardılar, mazlum milletlere el koyuyorlar ve onları müstemleke gibi kullanıyorlar’ gibi tespitleri vardır ve bu tespit Galiyef ile buluşurlar. Galiyefçi hareketi izlediği belli ki bu tespiti yapıyor. Zaten Sovyetler’e tavrının değişmesi, Sovyetler’de Stalinciliğin ağır basmasına paraleldir.” (Reyhan, 2012: 211-212). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, İlhan’ın sosyalizm anlayışında, Sultan Galiyef’in “bağımsızlıkçı/mazlum milletçi sosyalizm” düşüncesi etkili olmuştur. İlhan’a göre aynı “bağımsız/ulusal sol” düşüncesi Mustafa Kemal’de de vardır.

Attilâ İlhan'ın tasavvurundaki sosyalist düzene ulaşmanın yolu Kemalizmden geçmektedir. Çünkü İlhan'a göre “sosyalist bir devrimin, demokratik devrim aşamasını yadsıyabilmesi olası (değildir). Çin niye Sunyatsen'i yadsımadıysa, Türk sosyalizmi de o nedenden Mustafa Kemal'i yadsıyama(yacaktır). Kaldı ki, Mustafa Kemal devrimciliğinin, ilginç bir diyalektiği var(dır): (bu devrimciliğin) amacı çağdaş uygarlıklar düzeyi, yöntemi ise -hayatta en hakiki mürşit olan- bilim(dir)! Hâl böyle oldu mu, çağdaş uygarlık düzeyinin sosyalizm olduğu bir dönemde, Mustafa Kemal devrimciliği, bilimle-ri yöntem diye kullanırsa, elbette sosyalizmi amaç edinecektir. Bu bakımdan, ulusal bileşim, diyalektik yöntem gereği Türkiye'nin koşullarından çıkarılacaksa, bu koşullara Anadolu İhtilâli'nin de dâhil olduğunu kimsenin unutmaması zorunludur” (İlhan, 2004b: 16).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesindeki en önemli unsurlardan biri de “ulusal bileşim”dir. İlhan'ın Türkiye'nin muhakkak gerçekleştirmesi gerektiğini düşündüğü ulusal bileşimin “toplumsal kökeni ulusal burjuvazi (karşıtların birliği ilkesine göre, aynı zamanda), ulusal proletaryadır. Her iki toplumsal sınıf, ancak Kemal Paşa'nın demokratik devrimi ve onun uygulanışı sayesinde tarihsel birer gerçek olarak ortaya çıkabilmişler, bürokrat iktidarların karşısında ağırlıklarını duyurmuşlardır. Türkiye'nin uluslaşması, sanayileşmesi ve kentleşmesi, gerçekte Mustafa Kemal devriminin kendine saptadığı ilk aşamaya yönelmesidir” (İlhan, 2014g: 43).

İşte bu ilk aşamada “uluslaşmasını sanayileşme ve kentleşme ile bütünleyecek olan Türkiye, hem geçmiş kültür ve uygarlığından yararlanacak, hem de ulusal özgürlüğünü, daha ileri toplumsal aşamalara doğru atılımlar yapmak için dayandığı birikimlerden çıkaracaktır” (İlhan, 2014g: 43-44). Peki, İlhan'ın bağımsızlık ve özgürlük olarak tanımladığı ulusal bileşimin dayandığı birikimler nelerdir; İlhan bu sorunun yanıtını şu cümlelerle verir:

“Günümüzde Atatürkçü olmak, Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği ulusal demokratik devrimi, toplumsal sürekli değişme içerisinde, bir sonrakine ulaşmak için geçerli bir birikim, bir aşama saymakla başlar. Hem ümmet olarak kalmak, hem de çağdaşlaşmak hiçbir yerde gerçekleşmemiştir ki, Türkiye'de gerçekleşsin. Elbette uluslaşacaktık, uluslaştık, uluslaşıyoruz. Bu Mustafa Kemal demektir. Ama hepsi değil. Türk ulusu, ulusluluğunu saldırgan emperyalist sisteme karşı savaşılarak elde etmiştir; bu da Müdafaa-i Hukuk doktrinini, ülkenin sonraki yaşantısı için geçerli ve sürekli kılar. Ulusallığın bir başka belirgin karakteristiği kültürse, özgürlük ve bağımsızlık alanında, 'sistem'e karşı gösterilecek direnişin, kültür alanında da gösterilmesi gerekiyor. Ulusal kültürü, ulusal geçmişten yararlanmadan yaratamayız. Bu da, İnönü döneminde olduğu gibi Yunan/Latin klasiklerini ba-

şucu kitabı yapmakla olmaz, tam tersine, Mustafa Kemal döneminde olduğu gibi, Türk Tarih Kurumu'nun, Türk Dil Kurumu'nun, işi ciddiye alıp, ulusal tarihi ve dili, üzerinde çalışacak zemin olarak belirlemesi ile olur. Buysa, içinden geldiğimiz Doğu/İslam/Türk/Bizans kültürlerinin, çağdaş yöntemlerle kaynaştırılması, bileşkesinin alınması anlamına gelir.” (İlhan, 2014g: 44).

Attilâ İlhan'ın “ulusal bileşim”i, Atatürk'ün “çağdaş uygarlıklar seviyesi”ne çıkmak için bir araç olarak kullanmak istediği düşünüldüğünde, ortaya şu sonuç çıkar: *“Kemal Paşa'nın iki büyük hüneri vardır ki, birisi 'çağdaş uygarlık' deyimi, ötekisi bunun içinden çıkan bir düşünüş biçimi. (...) Çağdaş uygarlık düzeyini hedef diye aldın mı, bir kere sürekli devrimciliğe mecbursun, çünkü çağdaş uygarlık düzeyi dogmatik değil diyalektik bir kavram, kendi karşıtlarıyla çarpışa birleşe gelişiyor. Dünyün uygarlık düzeyiyle bugünün uygarlık düzeyi bir mi, aynı şey olabilir mi, olamaz elbet. Her geçen gün insanlık yeni buluşlarla uygarlık düzeyini daha ileri götürüyor, götürdükçe de Mustafa Kemal'in Türkiye'ye tespit ettiği amaç yenileşiyor, gelişiyor, başkalaşılıyor. (...) (Dolayısıyla) Türk aydınları kendilerini sahiden Mustafa Kemal'in savaşçıları sayıyorlarsa, bir kere bilimsel olmak zorundadırlar; ikincisi, zaman içinde verilmiş hedefleri sık sık yeniden değerlendirmek, çağdaş uygarlık düzeyinin hâlâ aynı yerde mi, yoksa başka bir yerde mi olduğunu saptamak zorundadırlar.”. Özetle Türk aydınının, çağdaş uygarlık düzeyi kavramı, bu kavramın içeriği, kapsamı ve sınırları üzerinde düşünmesi ve günümüz koşullarında bu kavramın en ilerici yorumuna varıp onu nasıl uygulayacağını tartışması gerekmektedir (İlhan, 2014g: 157-159).*

“Çağdaş uygarlık düzeyi kavramının en ilerici yorumu”ysa, şüphesiz Kemalist Devrim'in diyalektik gelişimdeki son konağı kabul edilen ulusal sosyalizmdir. Ulusal sosyalizm kurulduğunda İlhan'ın tasavvurundaki nihai sonuca, *“güçlü ve bağımsız Türkiye”*ye ulaşılmış olunacaktır. İlhan bu sonucu şu şekilde özetler:

“Gücün ne olduğunu biliyoruz: Uzay (elektronik ve sibernetik) teknolojisi düzeyinde, bilgi toplumu; sanayi potansiyelinin, ulusal savunmaya yansması; bağımsızlık dersiniz, bunların 'olmazsa olmaz' koşulu: Ödünç ya da aktarma teknolojiyle, daima, size o teknolojiyi veren 'ötekinin', denetiminde kalırsınız; bu da 'gücünüzü' sizin değil, aslında başkasının denetlemesi (kullanması) anlamına gelir; gerçekten Türkiye'yi düşünüyorsak, öyleyse, ulusal eğitim ve öğretime paralel olarak, ulusal bir altyapısal kalkınma planında mutabık olmamız gerekir; şu hâlde, ne Amerika, ne Rusya, ne Avrupa Topluluğu, her şeyden, hepsinden önce Türkiye!” (İlhan, 2011g: 173).

Kuva-yı Milliye düşüncesi tasavvurunda kurulacak ulusal sosyalizmle ulaşılmak istenen en temel hedef, Türkiye Cumhuriyeti'ni “büyük devlet” yapmaktır. Zira, *“Gâzi'nin Anadolu İhtilâli'ne (yani Kuva-yı Milliye'ye) gösterdiği diyalektik hedef, yani*

'muasır medeniyet seviyesine ulaşmak' hedefi, gerçekte Türkiye Cumhuriyeti'nin Orta-doğu'nun vasat bir ülkesi olmak gibi bir 'sıradanlığı' değil, Osmanlı'nın kaybettiği 'büyük devlet' statüsünü kazanmak amacını içermektedir: 'çağdaş uygarlık düzeyi'ni (...) elbette adına 'dünya devleti' dediğimiz 'büyük' devletler (temsil etmektedir); Gâzi işte Türkiye Cumhuriyeti'ne o düzeyi yakalamak hedefini verirken, aslında bu 'büyük devletler'den birisi olmak amacını belirliyor'dur (İlhan, 2015d: 188).

Bu amaç doğrultusunda önce şehirleşme rayına oturtulacaktır. Bu da kuşkusuz büyük ölçüde sanayileşmeden geçmektedir. Zira, sanayileşmeden sanayi toplumu olmak imkânsızdır. İlk elde sanayileşme tamamlanmalı ve artık sanayi şehirlerinde yaşamaya başlayacak insanlarımız o sanayi toplumunun üst yapısını edinmelidir. Ancak sadece sanayileşmek de yetmeyecektir. Mutlaka ulusal kültür bileşiminin²⁶ de tamamlanması gereklidir. Aksi hâlde hem aydın-halk ikiliği sürüp gidecek, dolayısıyla iki millet olarak yaşama durumu devam edecek, hem de tarihin derinliklerinden gelen ulusal kimlik yitilecektir. Oysa *"gerçek çağdaşlık, gerçek ilerleme, "Batı'nın 'maymunluğuna' soyunmak değil, uyguladıkları metodu kendi koşullarımıza uygulayıp kimliğimize ve geçmişimize uygun, geleceğimizi güvence altına alabilen orijinal bir sentez üretebilmek"*tir (İlhan, 2004a: 12).

Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesindeki önemli kavramlardan biri de milliyetçiliktir. Nazan Kahraman'ın da işaret ettiği gibi *"Türkiye'nin kendine özgü koşullarını koruyan bir bağ olduğuna inandığı milliyetçiliği ulus devletle ilişkisi dolayısıyla merkeze alan İlhan, Türk sosyalizminin işçi sınıfının yeterince gelişemediği ülkelerde olduğu gibi ancak milliyetçilik üzerinde oluşup gelişebileceğini savunur"* (Kahraman, 2016: 101). Ancak İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinin önemli bir bileşeni olarak gördüğü milliyetçilik anlayışında ırkçılığa yer yoktur. İlhan bu anlayışını şu sözlerle dile getirir:

"Attilâ İlhan'a yöneltilen hücumlar, Attilâ İlhan 'milliyetçi' olmadığı için değil; ırkçı olmadığı, bu gibi zararlı işlere girenlerle uğraştığı, maskelerini düşürdüğü; üstelik, 'milliyetçilik' ile 'Batılılık' kavramlarının arasını bulmaya çalıştığı içindir. Yoksa onlar da bi-

²⁶ İlhan, sözünü ettiği "ulusal kültür bileşim"ini tarifiniyse şu şekilde yapar: *"(...) Akılcı metotlarla, o görkemli Türk-İslam sentezine yaslanıp, ondan yararlanarak; yeni yaşama koşullarının, çağdaş, yani laik, yani demokratik, yani orijinal kültür sentezini gerçekleştirmek! Bu, ulusal kültür bileşimidir: Akılcıdır, şu hâlde hem laik, hem demokratiktir; geçmişin kültür değerlerini 'ceffelkalem' reddetmez, onlardan yararlanmayı öngörür; şu hâlde hem ulusal ve ulusçudur; yabancı kültürleri incelemekten yanadır, ama taklidi reddeder, şu hâlde orijinal ve antiemperyalisttir."* (İlhan, 1986: 139).

lirler ki, Attilâ İlhan milliyetçidir, memleketçidir, vatanını sever, vatanını seven ve savunan vatandaşları için destanlar yazar. Yazmıştır. Daha da yazacaktır.” (İlhan, 2004b: 124).

İlhan’ın Kuva-yı Milliye düşüncesindeki Türkiye tasarımı, “*etnik kökeni ne olursa olsun, yasalar karşısında eşit, özgür ve bağımsız yurttaşlardan meydana gelmiş ortak bir yurdu ve kültürü paylaşan, ortak bir tarih ve ekonominin sahibi, laik ve demokratik bir ülke*”dir. İlhan’a göre bu ülke hâliyle milliyetçidir, ama milliyetçiliğinde ırkçılık yoktur. Bu milliyetçilik, yurt milliyetçiliğidir. Yurt milliyetçiliğinde emperyalizmin, yani başka ve güçlü devletlerin (ekonomilerin) ulusal sınırlar içindeki hükümlerini tartışma konusu dahi edilemez; çünkü “*hâkimiyet verilmez, alınır*”. Kuva-yı Milliye Türkiye’si de öyle yapmış, ulusal demokratik devrimini antiemperyalist bir kurtuluş savaşıyla pekiştirmiştir (İlhan, 2015d: 119).

İlhan, milliyetçilik hususunda da fikirlerini Atatürk’e yaslandırır²⁷. İlhan’a göre “*Atatürk milliyetçiliği gerçekte insancı olan, insancılığı temel alan, bu yüzden de bütün ırk, dil, din farklarını reddeden bir milliyetçiliktir. Esasen (Atatürk’ün), ünlü özdeyişinde ‘Ne mutlu Türk olana!’ değil de, ‘Ne mutlu Türk’üm diyene!’ demiş olması, bu düşüncenin veciz bir ifadesi sayılmalıdır.*” İşte bu nedenden dolayı “*milliyetçilik ilkesi kesinlikle emperyalizme ve emperyalizmin yurtiçindeki iş birlikçilerine karşı*”dır ve “*bu milliyetçiliğin eylem düzeyinde somutlaşması yurt halkından ‘Türk’üm’ diyen herkesin ulusal egemenliği ve tam bağımsızlığı gerçekleştirmek amacıyla birleşmesini içeriyor*”dur (İlhan, 2014g: 90, 93).

Kuva-yı Milliye düşüncesinde insan gruplarını ırksal kökenlere ayırmak gibi bir çağdışılık yoktur. Çünkü asıl önemli olan tarihsel yazgı beraberliklerine, ekonomik ortaklıklara ve kültürel birikimlere göre beraber düşünebilmektir. Zira çağdaş ulus anlayışını ortaya çıkaracak olan bu türlü bir düşüncüdür. Bu düşünüş sistemi kurulduğu zaman birey kendisini içinde yaşadığı ulusun bir parçası hissedecek, böylelikle bireyin şu ya da bu asıldan olmasının bir önemi kalmayacaktır. İlhan bu anlayışa Mustafa Kemal’in Meclis’te milletvekillerine yaptığı konuşmayı örnek verir. Mustafa Kemal konuşmasında “*Buradaki ögeler yalnız Türk değildir, Kürt değildir, Çerkez değildir, Laz değildir.*” demiştir. İlhan’a göre yıllar sonra Türk milliyetçiliğini tanımlarken söylenecek olan “*Ne*

²⁷ İlhan milliyetçilik konusunda da Atatürk’e atıf yapar; çünkü, Atatürk’ün önderi olduğu “*Müdafaa-i Hukuk ulusalcılığı, ırksal bir ulusalcılık değildir, tam tersine antiemperyalist bir ulusalcılıktır, ‘mazlum milletler’in kurtuluşu fikrine dayanır*” (İlhan, 2016: 372).

mutlu Türk'üm diyene!" sözünün temeli de bu konuşmada yatmaktadır (İlhan, 2014g: 95-96).

Diğer bir deyişle, Atatürk milliyetçiliğinde "Türklük" kişinin benimseyişine bırakılmıştır. Oysa İlhan'a kanaatine göre Atatürk sonrası dönemde Türk yönetimleri, milliyetçiliği soğuk savaş milliyetçiliği diye almış ve bunun doğal bir sonucu olarak soruna ırksal bir açıdan yaklaşmışlardır. Böylesi bir yaklaşımsa hiç şüphesiz bu konudaki en büyük yanlışlık olmuştur. Hâlbuki milliyetçilik bir ırk sorunu değil, bir yurt sorunudur. Türk olmak da ırksal bir ayrıcalık değil, bir bilinç ve tercih meselesidir. İlhan'ın nezdinde, dolayısıyla Kuva-yı Milliye düşüncesinde "*Türk olmayı böyle (ırksal bir ayrıcalık olarak) almak, böyle koymak, düpedüz faşistliktir. Ama bunun tersi de doğru(dur): Kürt olmak, Ermeni olmak, Rum olmak da ırksal bir ayrıcalık değildir, bunu böyle almak ve koymak (da) düpedüz faşistliktir.*" (İlhan, 2014g: 97).

Attilâ İlhan bu manada "Türkçü" tanımına da farklı bir yaklaşım getirir. İlhan'a göre her şeyden önce "*Kuva-yı Milliye'yi ve Müdafaa-i Milliye'yi örgütleyenler*"dir Türkçüler. Bununla beraber "*Türkçü, Batılı emperyalizme karşı ayağa kalkan ve ona karşı çıkan adam demektir. Türkçü, Türk kimliğini açığa çıkarıp, Batılının ona olan baskısına karşı koyan adam demektir. Türkçü, (Türkiye'nin) tam bağımsız ve özgür bir ülke olarak devam etmesini sağlayan adam demektir.*" (İlhan, 2014g: 370).

Mustafa Kemal'in öğretisinin oturduğu fikrî zemin de İlhan'ın tanımını yaptığı bu Türkçü zemindir. Mustafa Kemal esasında Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'ın bir sentezini yapmıştır. Akçura ve Gökalp'ın ileri sürmüş olduğu düşünceler, Mustafa Kemal tarafından kendi düşüncesi içinde yoğurulmuş ve dönemin bilginleriyle paylaşılarak ortaya bir Türk milliyetçiliği fikri çıkarılmıştır. Attilâ İlhan'ın nazarında ortaya çıkan "*bu milliyetçilik kesinlikle şoven değildir, ırkçı değildir. Çünkü (Mustafa Kemal) açıkça söyler, dünya milletleri kardeş olmuşlardır. Bunlar tartışılmaz. Ve Türkiye'deki Cumhuriyet hareketlerini ve İstiklâl Savaşı'nı yapanların da Türkler, Lazlar, Çerkezler, Kürtler, hepsinin bir araya gelerek yaptıklarını söyler. Ve bu böyle karma bir harekettir.*" (İlhan, 2014g: 372).

İlhan, Atatürk dönemi milliyetçiliğinin de farklı evrelere ayrıldığı kanaatindedir. İlhan'a göre "*Anadolu İhtilâl'i bir 'milliyetçilik' zemini üzerinde gerçekleşmiştir; ancak*

Müdafaa-i Hukuk'un 'milliyetçiliği başkadır; rejim, 1930'ların ikinci yarısından itibaren, faşizan bir totaliterliğe yönelirken, 'altı ok'tan birini teşkil eden 'milliyetçilik' başka!' İlhan'ın nezdinde 1920'li yılların milliyetçiliği, “*bir yandan emperyalist ve sömürgeci Batı'ya (Sistem'e) karşı 'tam bağımsızlık' kavgası vermek; bir yandan da, öteki 'mazlum milletler'le dayanışma içinde olmak demek (olan) 'mazlum milletler'in anti-emperyalist milliyetçiliği'*”dir. Bu antiemperyalist milliyetçilik, “*hükümetlerin ecnebi sermayesinin jandarmalığını yapmasını*”, “*esaret*” sayan bir milliyetçiliktir. Bu milliyetçiliğin mazlum milletlerle dayanışmasıysa “*Gâzi'nin ünlü sözleriyle tarif edilmiş*”tir: “*Türkiye önemli ve büyük bir çaba harcıyor, çünkü savunduğu bütün 'mazlum milletler'in, bütün 'şark'ın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, Doğu milletleriyle beraber yürüyeceğinden emindir.*”. İşte Türklerin sonradan “*Doğu milletleriyle beraber yürüyemediği*” için unuttuğu, savunamadığı milliyetçilik, yurtseverlikten teşekkül eden bu antiemperyalist milliyetçiliktir (İlhan, 2011g: 159-160).

Kuva-yı Milliye düşüncesinin milliyetçilik anlayışında “*emperyalizm karşıtlığı*” önemli bir unsurdur. Öyle ki, Attilâ İlhan, Müdafaa-i Hukuk'un, “*ecnebi*” istilacıya yani emperyalizme karşı bu yurttan yaşayanların ve bu yurdun haklarının savunulması anlamına geldiğini, Misak-ı Milli'nin ise, bu yurdun sınırlarının savunulması olduğunu özellikle vurgular. İlhan'ın bu vurgusunda ırkçılık karşıtlığı da bir kez daha kendisini göstermiştir. İlhan'a göre Mustafa Kemal, Millî Mücadele'den söz ederken bir kere bile Türk ırkından söz etmemiş, hep millet kavramını kullanmıştır. İlhan'ın söylemiyle, “*Gâzi yaptığı çeşitli konuşmalarda, 'millet'ten tarih, kültür ve çıkar birliği içindeki herkesi; 'milliyetçilik'ten de ırkı değil, yurt milliyetçiliğini anladığını ifade etmiştir*”. Dolayısıyla Cumhuriyet'in temelindeki milliyetçiliğin, hem insancı, hem kapsamlı, hem de yurt, tarih ve çıkar bileşkesine oturtulmuş, çağdaş ve diyalektik bir milliyetçilik olduğuna dikkat etmek gerekmektedir (İlhan, 2011g: 163-164).

Attilâ İlhan'ın “millet” ve “milliyetçilik” kavramları üzerinde ısrarla durması bilinçli bir tercihtir. Zira İlhan'ın sosyalizm anlayışında temel çelişki -egemen sosyalist anlayıştan farklı olarak- sınıflar (işçi-işveren) arasında değil, “mazlum milletler” ile “emperyalizm” arasındadır. İlhan bu görüşünü Mustafa Kemal ile Lenin arasındaki fikir birliğine vurgu yaparak desteklemeye çalışır:

“Gâzi Mustafa Kemal Paşa ve Vladimir İlyiç Lenin, asıl çelişkiyi bir güzel saptayıp ortaya koyarak yıllardır kan dökülmesine neden olan bu yapay karışılığı çözmüşlerdir: Avrasya (Turan) Halkları -Rus, Türk, Azeri, Çuvaş, Moğol, Gürcü, Ermeni, Başkurt, Tatar vb. - ‘mazlum’dur; ‘zalim’ ise, liberal ve sömürgeci, Batılı emperyalist ‘Sistem’; ‘zalim’, ‘mazlum’u, iliklerine kadar sömürüyor; bundan kurtulmanın yolu, hayli zor ama yok değil: ‘Mazlum’ Avrasya halkları, ‘zalim’ Batılı emperyalizme karşı, omuz omuza verecek!” (İlhan, 2004e: 102-103).

İlhan, “mazlum milletler” kavramını bir anlamda Mustafa Kemal’in “solculuğu”nu kanıtlamak için kullanır. Çünkü “*Anadolu İhtilâli ve İnkılâbı’nda görüldüğü gibi, ‘Kemalist Sol’ ile ‘Ulusal Komünizm’; ‘Mazlum Milletler’in, ortak antiemperyalist, laik ve demokratik platformu üzerindedir*”. Daha da önemlisi, Mustafa Kemal’in çerçevesini çizdiği “*Müdafaa-i Hukuk Doktrini’ni, daha o yıllarda, Avrasya’daki çetin ve yavuz Türk inkılapçıları gibi Ulusal Demokratik Devrim’in sol kanadında geliştirmeyi amaçlamıştır.*” (İlhan, 2004e: 270).

İlhan’a göre “*Mazlum Millet*” bir bakıma “*Sistem*”in “*proleter*”dir. Bu fikir - Kuva-yı Milliye düşüncesinin iki sacayağının- Gâzi’nin ve Sultan Galiyef’in ortaklaşa fikridir. *Kadro*²⁸, işte o fikirden yola çıkıp yurt içinde “*yabancı bir kapitalizmin ayrılmaz neticesi olan sınıflaşmadan*” memleketi korumak istemiştir. “*Kemalist Sol*” da aynı amacı kendisine şiar edinmiştir. Oysa II. Dünya Savaşı sonrasında, Anadolu İhtilâli ve İnkılâbı’nın, “*yabancı uşağı bir kapitalizm*”e handiyse “*tutsak*” edilişi yaşanmıştır; ki, bu tutsaklığın adı burjuvazidir. İşte Türkiye’de de “*sosyal makas*”ın dehşet verici açılı-

²⁸ *Kadro* dergisi (1932-1934), Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’ndan oluşan bir grup aydın tarafından yayımlanmıştır (Türkeş, 1999: 9). Atatürk ve İnönü’nün izniyle yayımlanmaya başlanan *Kadro*, faaliyet gösterdiği dönemde tek parti rejimine yakın durarak eleştiri ve muhalefet tutumundan daha çok, iktidarı etkilemeye ve giderek yönlendirmeye çalışmıştır. Türk Devrimi’nin önder kadrosunun geliştirdiği resmî ideolojiyle çelişmemeye özen gösteren dergi, yaptığı çalışmalarla bu devrimi yorumlama ve ona teorik bir temel oluşturma amacını gütmüştür. *Kadro* dergisi, yayın hayatı boyunca “*tarihi maddeciliği (materyalizmi)*” ve “*tezatların mantığını (diyalektiği)*” savunduğunu ileri sürmüştür. Buna bir de henüz Marksist terminolojiden kurtulamayan dilleri (yazı dilleri) eklenince, genel olarak yayımlandığı dönemde sol bir dergi sayılmıştır. Oysa bu yeni dergi, bazı eleştirilerin dışında, hiçbir zaman resmî görüşlere karşı çıkmamış, yalnızca onları daha sistemli hâle getirmeye çalışmıştır. *Kadro* yazarları, kendi deyimleriyle “*inkılâbın ideolojisi*”ni oluşturmaya çalışmışlardır. Ancak bu dönemde *Kadro*’ya hep kuşkuyla bakılmıştır. Dergiyi çıkaranların büyük bölümünün önceki yıllarda Türkiye Komünist Partisi üyeliği yapmış olmaları bu kuşunun başlıca nedenidir. Bu anlamda *Kadro*’un önermiş olduğu “*devletçilik*” modeli “*komünistlik*” olarak algılanmış, bu algı da özellikle iş çevrelerini ve söz konusu iş çevreleriyle iç içe olan birtakım bürokrati ve CHP yöneticisini tedirgin etmiştir. *Kadro*’nun devletçilik ekonomisi politikasını “*kolektivizm*” olarak yorumlayan burjuvazi sınıfı giderek *Kadro*’yu kendi çıkarlarına tehdit olarak görmeye başlamış ve kendileriyle iş birliği hâlinde olan devlet yöneticilerinin de yardımıyla derginin kapatılması ve hareketin sonlandırılması için hükümet nezdinde baskı yapmaya başlamıştır. Bu baskının ve değişen siyasi koşulların nihayetinde dergi yayına başlamasından üç yıl kadar sonra kapatılmıştır (Yanardağ, 2018: 25, 27, 113).

sına, -“sınıf mücadelesi”nin keskinleşmesine- başlıca nedeni de bu burjuvazi olmuştur” (İlhan, 2004e: 272-273).

İlhan, bu duruma *Kadro* ekibinin önerdiği çözümü, “aklı başında, sağduyu sahibi bütün Kemalist ya da Galiyevistlerin, kısacası ‘Ulusal Solcular’ın” kabul edeceği fikrindedir. Söz konusu “çözüm”, Şevket Süreyya Aydemir’in *Suyu Arayan Adam* adlı eserinden alıntılanan şu cümlelerle ortaya konur:

“(…) şuurlu ve hesaplı bir ‘devletçiliği’, yani hantal bir ‘bürokrasi’ veya ‘iktisadi devlet teşekkülleri aristokrasisi’ hâline gelmeyen, planlı bir gelişmeyi, bu maksada ulaşmak için bir vasıta olarak görüyorduk. *Kadro*, Türk İnkilâbı’nın ideolojisini araştırmaya ve açıklamaya çalışırken, böyle bir ‘devletçiliği’ temel unsur olarak ortaya atmıştı. Devletçilik bir gaye değil, bir vasıta olacaktı. Gayesi, siyasette olduğu gibi iktisatça da kendine hâkim, ileri teknikli ve sınıf kavgalarına, kanunların zoruyla değil de sosyal yapı dolasıyla sürüklenmeyen, ahenkli bir emniyet nizamına vücut vermektir. (...) Sanayi kurmak, fakat bu sermaye üstünde bir oligarşinin şımarıklığına yol açmamak; devleti geliştirmek, fakat ferdi köle hâline getirmemek; hülâsa iptidailikten kurtulmak, fakat hem sınıf mücadelelerini besleyen ‘liberal’ bir demokrasinin, hem de kanlı bir sınıf ‘diktatörlüğünün’ ağına düşmemek! Hülâsa bir sosyal devlet yapısında planlı, disiplinli bir ‘Karma Ekonomi’! *Kadro*’nun müdafaa ettiği ‘devletçilik’ buydu. Memleket ölçüsünde bir teşkilatlanma ve kalkınma davasıydı!..” (İlhan, 2004e: 273).

Kadro’nun bu çözümü, “sağdan ve soldan sert tepkilerle karşılaşır. Moskova komünistliği ona ‘faşist’, Batı liberalliği ‘komünist’, iş çevreleri ise ‘totaliter’ der. Gerçekte *Kadro*’nun bütün kabahati, yüzyılın ikinci yarısında, gezegen ölçüsünde doğrulanacak bir ‘gerçeği’, çok önceden görmek ve söylemiş olmaktır”. İlhan’a göre Gâzi Mustafa Kemal Paşa’nın da *Kadrocular*ın arkasında durması, daha o zamandan “*ufkun arkasını görebilmesinden*” kaynaklanır (İlhan, 2004e: 274).²⁹ Şüphesiz bu yorumuyla birlikte İlhan, bir kez daha Kemalizmin sosyalizme açıklığını işaret etmeye çalışmıştır.

Attilâ İlhan’ın Kemalizmi sosyalizme açtırır; ama bu sosyalizm, klasik anlayıştan ayrılarak “*hümanizm*”i esas almıştır. İlhan’ın, Doğan Avcıoğlu’nun *Yön*³⁰ dergisinde

²⁹ Prof. Dr. Taner Timur da, *Kadro* dergisine İlhan’la benzer bir yaklaşım getirmektedir. Timur’a göre, “*Kadrocular*, Türk Devrimi’nden özellikle iktisadi siyaset ve siyasi rejim konularında ayrılmışlardır. Özel teşebbüse karşı ve yaygın devletçilik anlayışları kendilerinin Marksist oldukları kanısını uyandırmıştır. Bu kanı temelsizdir; çünkü, *Kadrocular*, Marksizmin temel kategorisini, sınıf kavgasını reddetmektedirler. Devrimci rejimin doktriner bir nitelik taşımayan otoriter sitemini, ‘millî rehberlik formu’ ile bir nevi ideolojik temele oturtma gayretleri ise, faşist bir eğilim olarak görülmüştür. Bu görüş de yanlıştır; çünkü, *Kadrocular* özel kapitalizm yerine, devlet kapitalizmini savunarak -idealist planda- devleti burjuvazinin aracı olmaktan kurtarmayı düşünmüşlerdir. Bütün bunları dayandırmak istedikleri ‘hareket ve tezat mantığı’, yani diyalektik mantık ise, uygulanmış ya da keyfi uygulanmış bir temenniden ibaret kalmıştır.” (Timur, 2018: 184).

³⁰ *Yön*, Doğan Avcıoğlu idaresinde 20 Aralık 1961’de “*haftalık fikir ve sanat gazetesi*” olarak yayın hayatına başladı ve 30 Temmuz 1967’deki son sayısına (222. sayı) kadar yayın hayatını sürdürdü (Atılğan, 2008: 240, 260). *Yön* dergisine adını veren “*Yön-Devrim Hareketi*” ise, “*küçük bir aydın grubu olarak*

yayımlanmış olan bir yazısından alıntı yaparak ileri sürdüğü “hümanist sosyalizm” tasarrımı, onun Kuva-yı Milliye düşüncesini anlamak için son derece önemlidir:

“(…) asıl gayenin insanın gelişmesi olduğunu unutabilecek kadar insafsız metotlara yönelmek, arzu edilecek bir şey olmadığı gibi, zaruri de değildir. Böyle bir ‘sosyalizm’ anlayışına -kalkınma konusundaki müessiriyetine rağmen- karşıyız. Radikal fakat insani bir sosyalizmden yanayız!..” (İlhan, 2004e: 296).

Attilâ İlhan’ın bütün bu siyasal kuramını 1917 ve 1919 devrimlerinden gelen “Mazlumların Müdafaa-i Hukuk Doktrini”ne ve o doktrinin lideri Mustafa Kemal’e dayandırır:

“‘Çok partili düzenimiz’, gerçekte, Türkiye’yi ‘Sistem’e tutsak etmiş, tek ve ‘soğuk savaş’ zihniyetli bir ‘partinin’, ‘çıkarcı gruplarına’ göre fraksiyonlara bölünmüş, parçalı görüntüsünden ibarettir. Yurt ve millet, dolayısıyla tarih bilincine sahip, ne bir vizyon sahibidir; ne de, ülkenin geleceğine dair, kapsamlı ve umut verici bir projeksiyon yapabilir. Onun için, Türkiye’nin -ve Avrasya’nın, yani Turan’ın-, yeni nesilleri; kökleri ta 1917’den, 1919’dan gelen, ‘Mazlumların Müdafaa-i Hukuk Doktrini’ne -yani ‘Yıldız, Hilâl ve Kalpak’a-, sahip çıkıyorlarsa, bu onlara tarihin emridir. (Zira), son Ergenekon serüveninde, hepimizi düzlüğe ve aydınlığa çıkaran kılavuz ‘... o sarışın kurt’ da aynı emre baş koy(muştur).” (İlhan, 2004e: 304).

Bu arada ifade etmek gerekir ki, İlhan’ın bir dönem kendisinin de yazarları arasında bulunduğu, fakat “süreç içerisinde hareketin militarist/cuntacı bir çizgiye kayması nedeniyle yazılarına son verdiği Yön’e” atıf yapması temelsiz değildir (Reyhan, 2012: 281). Zira, “Yön’e göre Türkiye’nin temel sorunu iktisadi kalkınmadır. Siyasi buhran, iktisadi buhranın sonucu olarak doğmuştur. O nedenle, Türkiye’ye ‘yön’ verebilecek kesimler hızlı iktisadi kalkınmayı sağlayacak bir felsefenin ışık tuttuğu ‘yeni bir Atatürkçü program’ etrafında birleşmelidir. Söz konusu bu ‘yeni Atatürkçü program’, ‘eski’nin hatalarından kaçınmalıdır. ‘Samimi Atatürkçüler’, yeni programlarını, ‘Neden yolumuzu şaşırdık? Nerede yanıldık? Şimdi ne yapmalıyız?’ sorularına cevap vererek oluşturmalıdır” (Atılğan, 2012: 52).

Yine “Yön’e göre, Mustafa Kemal Hareketi’nin en büyük eksiği ‘ekonomi politikasının yanlış seçilmesi’ olmuştur. Kemalist kadrolar, kapitalist gelişme yolunu seçerek yanlış yola sapmışlardır. Ayrıca, Kemalizmin hedeflerine ulaşabilmesi için sosyalist

demokrasi ve kalkınma vaadiyle iktidara gelen DP’nin baskı rejimine yönelmesiyle 1950’li yıllarda CHP etrafında oluşan muhalefetin içinde bir eğilim olarak doğdu. 27 Mayıs’la gelen görece özgürlük ortamında ise bağımsız bir akım olarak ortaya çıktı. Türkiye’yi ‘çağdaş uygarlık’ hedefine ulaştırabileceğini varsaydığı Kemalizmin eksiklerini tamamlamayı hedefliyordu. Temel tezlerini, ‘eksiği tamamlamak’ için Kemalist ilkeleri Marksizmden yararlanarak bir kalkınma stratejisi etrafında yeniden anlamlandırarak oluşturdu” (Atılğan, 2012: 33).

bir yola girmesi gerekmektedir. Zira, emperyalizme karşı bağımsızlık savaşı veren azgeleşmiş ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Türkiye’yi de ekonomik kalkınmaya götürecektir yol sosyalizmdir. Çünkü sosyalizm, Kemalizmin devletçilik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılapçılık ilkelerinin en doğan sonucudur. Yapılması gereken şey, bu ilkeleri sosyalist bir yönelişle yeniden tarif etmektir.” (Atılğan, 2012: 52).

Kuşkusuz, *Yön* dergisinde Doğan Avcıoğlu tarafından dile getirilen bu temel ilkeler, özellikle de Kemalizmden ilhamını alan ve yönünü sosyalizme çevirmiş bir siyasi ve sosyal kalkınma programı, Attilâ İlhan’ın dile getirmeye çalıştığı ulusal Türk sosyalizminin, yani Kuva-yı Milliye düşüncesinin de esasını teşkil etmektedir. İlhan da, bu esastan itibarla kendi siyasal düşüncesini kurarken Avcıoğlu’nun fikirlerine atıf yapmaktadır.

“*Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş felsefesini yansıtan ‘hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir!’ düsturunu öncelikle benimseyen ve her şeyden önce bu temelden beslenen bir siyasal sistem ile gerçek demokrasinin inşa edilebileceğini düşünen bir aydın*” olan Attilâ İlhan (Reyhan, 2012: 250), “Kuva-yı Milliye düşüncesi” tasavvurunda, darbeci geleneğe karşı çıkmış ve halk hâkimiyetini/ulusal egemenliği savunmuştur. İlhan’a göre Mustafa Kemal de orduyla politikayı inatla birbirinden ayırmış, devrimlerini başından sonuna meclislerle, hem de halk meclisleriyle yapmıştır. Mustafa Kemal’in yönetimindeki ordu, önce vatani emperyalistlerden temizlemiş sonra da vatan savunmasında görev almıştır. Başka bir ifadeyle, Kemalist Devrim sürecinde Osmanlı yapısına karşı yürütülen düzen değişikliği, “sivil” iktidar tarafından yapılmış, “asker” yönetime dâhil edilmemiştir (İlhan, 2005f: 274-275).³¹

³¹ Prof. Dr. Ümit Özdağ, bu konuda Attilâ İlhan’la aynı fikirde değildir. “*Cumhuriyet’imizin kuruluş döneminde ordu siyasal bir güç olarak sürekli siyasetin içindedir ve yine bu dönemde ordu Kemalist devrimin de ana dayanağı, silahlı örgütü olmuştur.*” diyen Özdağ (Özdağ, 2017: 12), Atatürk dönemi Türkiye’de ordu-siyaset ilişkisine dair şunları söylemektedir: “*1923-1938 dönemini, ‘askersiz militarizm’ dönemi olarak niteleyebiliriz. Çünkü, bu dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri siyasete siyasal iktidardan bağımsız olarak değil, kendisini özdeşleştirdiği siyasal iktidarın emrinde siyasal yaşama müdahale etmiştir. Bu dönemde devrimci siyaset özde askerî araçlarla sürdürülen bir savaş olarak belirir ve siyasal seçkinler de savaşçılardan oluşmaktadır. Cem’in ifadesi ile ordu kendi sivil kadrosu ile devleti yönetmektedir. Siyasal gelişimin temel unsurunun millî devleti oluşturma ve ‘millet kurma’ şeklinde belirlediği bu dönemde, kendilerini devletin temel direği olarak gören Kemalistlerin, devrimci siyasetinin ana gücü olarak TSK karşımıza çıkmaktadır. Doğruyu tekelinde tuttuğuna inanan ve halka benimsetmeyi görev edinen Kemalist siyasal seçkinlerin ordudan başka dayanacağı eylemci/organize güç odağı yoktur. Kemalist elitin uyguladığı milliyetçi politikanın iki çıktısı olan, Bozdemir’in ifadesi ile ‘tekelci-merkeziyetçi devletçi devrimciliğin’ gerçekleştirici gücü ordu olmuştur. Ve bu ordu, 31 Mart Vakası’nı bastıran ama*

İlhan, siyasal düşüncesinin birçok noktasında olduğu gibi, “darbe karşıtlığı” ve “ordu-siyaset ilişkileri” hususunda da kendisine Mustafa Kemal’i referans alır. İlhan’a göre, Mustafa Kemal Paşa, İttihatçılarla Hürriyet’in ilanına kadar beraber olmuş; ancak, İttihatçıların orduya siyaset bulaştırma işini ileriye götürdüklerini anladığı an, askerinin siyasete karışmasına itiraz etmiş, hatta Edirne Kongresi’nde İttihatçılara da bu fikri telkin ve kabul ettirmeye çalışmıştır. İlhan, Mustafa Kemal Paşa’nın Millî Mücadele’yi de diğer paşalarla birlikte pekâlâ bir askerî cunta olarak yönetebilecekken tam aksine sivil bir yönetimi tercih ettiği fikrindedir. Kemal Paşa, “*evvela sivile soyunmuştur, saniyen halk murahhaslarından kongre toplamıştır, salisen meclis kurmuştur, rabian orduyu o meclisin emrine vermiştir*”. Bu bakımdan “*Bonapartiste türü cuntacılıkları*³² *Mustafa Kemal’in adına bağlamak*” mümkün değildir (İlhan, 2015e: 190).

Ayrıca Mustafa Kemal, “*inkılâbın ilk yıllarında ordu komutanlarının aynı zamanda milletvekili olmasından doğan sorunu çözümleyişi*”yle de -milletvekili olmak isteyenler askerlikten, asker olarak kalmak isteyenlerse milletvekilliğinden istifa etmişlerdir- “*askerin siyasetle, cuntacılıklarla uğraşmasına karşı olduğunu*” göstermiştir. Üstelik Mustafa Kemal, “*yalnız davranışlarıyla değil, orduyu vatan savunmasına ayırdığını, siyasetten uzak tutmak niyetinde olduğunu sözleriyle de belli etmiştir*” (İlhan, 2015e: 191). Dolayısıyla, temellerinde Mustafa Kemal’in eylem ve söylemleri olan Kuva-yı Milliye düşüncesinde de cuntacılığın/darbeciliğin yeri yoktur. Zira Kuva-yı Milliye düşüncesi, “*tepeden inme Bonapartisme’e karşı halk örgütlenmesiyle aşağıdan yukarıya bir devrimciliği geçerli saymakta, orduyla girişilecek hareketlerin önünde sonunda memleketin başına türlü dertler açacağını Meşrutiyet dönemi deneyleriyle gördüğünden*

İttihatçılara muhalefeti ezdirmeden hakemlik rolü üstlenen Meşrutiyet ordusu değil, taraf olan ve Kemalist seçkinler adına muhalefeti susturan bir ordudur. 1923-1938 döneminin ilk aşaması olan 1923-1927 yılları arasında ordu, siyasetin içinde, Kemalist siyasal elit ile muhalif siyasal elitleri kendi taraflarına çekmek için üzerinde siyasi oyunlar oynanan, Kemalist devrimin destekleyici gücü olan bir örgüttür. 1927-1938 aşamasında ise Türk Silahlı Kuvvetleri iç düzenlemelerine yönelmekle birlikte rejimin silahlı koruyucu gücü olarak belirir.” (Özdağ, 2017: 25-27).

³² Burada kastedilen “Bonapartiste türü cuntacılık”, 27 Mayıs Hareketi ve devamında “Atatürkçülük” adına kalkışılan ve kalkışılmak istenen askerî müdahalelerdir. İlhan’ın bu konudaki ifadesi şöyledir: “27 Mayıs’tan sonra bir moda peydahlandı: Ordunun yönetime müdahalesi ya da ona benzer bir şey, Atatürkçülük sayılıyor. Son on beş yıl içinde basında bunun savunmasını yapan çok adam çıkmıştır, ama neden Atatürkçülük olduğunu açıklayabilen çıkmamıştır. Çıkamaz da ondan. Neden mi, benim bildiğim Mustafa Kemal Paşa, oldum olası, ordunun değil yönetime, siyasetin en ilkel şekline bile karışmasına karşıdır da ondan.” (İlhan, 2015e: 190).

ordunun kesinlikle siyasetin dışında kalması gerektiğini” kabul etmektedir³³ (İlhan, 2015e: 192).

Attilâ İlhan’ın bütün bir yaşamı boyunca mücadelesini verdiği, çalışmada “Ku-va-yı Milliye düşüncesi” ismiyle adlandırılan “ulusal Türk sosyalizmi”nin ilkelerini, İlhan’ın Şevket Süreyya Aydemir’in Sosyalist Kültür Derneği’ne gönderdiği bir yazıdan alıntılıdığı şu satırlarda bulmak mümkündür:

“1. Antiemperyalizm: İstiklâlcilik! 2. Antikapitalizm: Millî ve halkçı ekonomi! 3. Karma ekonomiyi reddetmeyen, fakat parazit bir istismarcılığı reddeden ‘devletçilik’. 4. Halk için, halkla beraber halkçılık. Faydanın, halk yararına kullanılışı, yani sosyal adalet! 5. Mustafa Kemal’in anladığı manada, bir ‘vatan’ anlamı: Saldırğanlığa ve istilacılığa karşı çıkış!.. 6. Mustafa Kemal’in anladığı manada, bir ‘millet’ anlamı: Dil, tarih ve kültür işlerinde, bilimsel bir ‘milliyetçilik’. 7. Devlette, rejimde, dış politikada ve ekonomide ‘millî’ olmak vasfı... 8. Demokratik düzende ‘sosyal devlet’ anlamının işlenmesi ve organlarının yaratılması... 9. Millî hayatın bütün kollarını içine alan bir ‘Plancılık’. 10. Emegün ve hizmetin korunması ve teşkilatlandırılması: Güçlü ve bağımsız sendikacılık. 11. Din ve devlet işlerinin kesin olarak birbirinden ayrılması: Laiklik!..” (İlhan, 2004e: 295-296).³⁴

Bu yoruma göre Kuva-yı Milliye düşüncesi; antiemperyalist, antikapitalist, devletçi, halkçı, milliyetçi, millîci, plancı, laik, Kemalist ve sosyalist özellikler göstermektedir. Öyle ki, İlhan’ın siyasal düşüncesini inceleyen Hakan Reyhan da hemen hemen aynı noktalara temas etmekte ve bilhassa İlhan’ın siyasasının “ulusal” ve “sol” yönüne dikkat çekmektedir:

“(1) Global kapitalist sömürü düzenine karşı İnsaniyet temelinde özgürlükçü ve millî bir sosyalizm. (2) Her türden emperyalist saldırıya karşı mazumluk bilinci ve kültür temelinde bir devrimci milliyetçilik. (3) Her türden gericiliğe, dogmatizme karşı kuvvetli bir aydınlanmacılık ve inkılapçılık. (4) Global büyük güçlerin (ABD, AB vs.) stratejik hegemonyasına karşı Kemalist perspektifli bir alternatif stratejik birlik tasarımı olan Avrasya Birlikteliği. (5) Globalleşmeye karşı ulusal devlet, ulusal sanayi, ulusal kültür mücadelesi. (6) Askerî bağımlılığa karşı ulusal savunma bilinci ve ulusal savunma sanayinin geliştirilmesi. (7) Kapitalizm/piyasa tahakkümüne ve özelleştirmeciliğe karşı kalkınmacılık, devletçilik, planlamacılık. (8) Her türden faşizme ve darbeciliğe karşı demokrasi ve hukuk

³³ Attilâ İlhan’ın “darbeciliği/cuntacılığı”, “sosyalizm”in de dışında gördüğünü, “İttihatçı cuntacılığı” “Atatürkçülük”, “sosyalistlik” olarak kabul edenlerin olduğunu, oysa “cuntacılığın serüven”, “sosyalizmin ise bilim” olduğunu ifade ettiğini belirtmek gerekir (İlhan, 2015e: 87).

³⁴ İlhan’ın başka bir yazısında yine Aydemir’den alıntılıdığı benzer siyasal ilkeler şöyledir: “-Antiemperyalizm. Yani kayıtsız şartsız istiklâlcilik. Millî istiklâle hiçbir yabancı kuvvetin hiçbir suretle gölge vuramaması. -Yabancı sermayenin iktisadi imtiyaz ve kontrollerine karşı kayıtsız şartsız direniş. -Kayıtsız şartsız halk hâkimiyeti. Millî iradeyi hâkim kılmak. -Millî misak sınırları içinde millî vatan. -Millî gurur. Başka milletler karşısında her türlü aşağılık duygusundan silkiniş. -Siyaseti bir spekülasyon konusu değil, bir program, organ ve inşaa işi olarak almak. -Din ve dinî inançları mutlak olarak siyaset dışı bırakmak. -Her türlü dogmatizme karşı direniş. -Kelimecilik değil, aksiyon.” (İlhan, 2005f: 273-274).

devleti bilinci. (9) Kendisinin de sıkça dile getirdiği gibi, bütün bu düşünceleri özetleyen 'Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk doktrini'." (Reyhan, 2012: 14).

Sonuç itibarıyla İlhan'ın "*bir İkinci Kurtuluş mücadelesinin fikri*" olarak gördüğü (İlhan, 2005f: 64) ve "entelektüel bir hayalden ziyade bir halk gerçeği olarak tanımlayıp Türkiye'nin geleceğinde gittikçe büyüyen bir önem ve işleve sahip olduğu"nu ileri sürdüğü (İlhan, 2004e: 295) "Kuva-yı Milliye düşüncesi" için, nihai amacı ulusal Türk sosyalizmi olan bir siyasi öğreti tasavvurudur denilebilir.

İlhan bu tasavvuru antiemperyalist ve antikapitalist temellere oturtmuş ve bu temelden hareketle ırkçılığa karşı çıkararak hümanizmi ve yurtseverliği esas alan bir milliyetçiliği savunmuştur. Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde üzerinde ısrarla durduğu bir başka konuya, "ulusal egemenlik" meselesidir. "*Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir!*" anlayışının esas alındığı bu düşünce sisteminde, doğal olarak askerî darbeler/ordunun demokratik siyasete müdahalesine de karşı çıkmıştır.

Attilâ İlhan, "Kuva-yı Milliye düşüncesi"yle, ilhamını Mustafa Kemal Devrimi'nden alan, fakat yönünü de sosyalist devrime yöneltmiş olan bir öğreti yaratmaya çalışmıştır. Bu öğretilerde tam bağımsızlıkçılık ve sosyal eşitlik savunulmuş, ayrıca ağır sanayi kalkınmasının gerçekleştirildiği, bilişim çağının yakalandığı ve her şeyden önemlisi, özgür ve adil bir toplumun tesis edildiği bir Türkiye tahayyül edilmiştir.

Attilâ İlhan'ın çalışmada "Kuva-yı Milliye düşüncesi" olarak tanımlanan siyasal düşüncesi, başta da belirtildiği üzere, birçok araştırmacı tarafından farklı isimlendirmelerle tarif edilmiştir. Hatta İlhan bizzat kendisi, siyasal düşüncesini, yaşamının çeşitli dönemlerinde "sosyalizm", "Kemalizm", "komünizm", "ulusal sol", "Türk sosyalizmi" ve "Kuva-yı Milliyecilik" olarak muhtelif şekillerde tanımlamıştır. Fakat İlhan'ın gerek siyasasını oluştururken kendisine temel aldığı "Kemalizm" ve "sosyalizm" öğretilerini egemen anlayışlardan farklı algıladığı göz önüne alındığında, gerekse edebî ve düşünsel eserlerinde birçok kez Kuva-yı Milliye kavramına atıf yaptığı ve kendini de bir Kuva-yı Milliyeci olarak tarif ettiği düşünüldüğünde, onun siyasal düşüncesini "Kuva-yı Milliye düşüncesi" olarak isimlendirmek daha doğru olmaktadır.

İlhan, 1950'li yıllarda, yarım kalan Kemalist Devrim'i, son neticelerine (ulusal sosyalizme) ulaştırabilmek adına ileriye sürdüğü ve ilk kez *Kurtlar Sofrası*'nda ülkeyi içinde bulunduğu siyasi çıkmazdan kurtarabilmek için en önemli sav olarak işlediği

Kuva-yı Milliye düşüncesini, sonraki romanlarında da ana izlek olarak ele almış ve sonuçta Türkiye'nin emperyalizm ve kapitalizmden kurtulması noktasında yegâne yolun Kuva-yı Milliye düşüncesi olduğunu ifade etmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Attilâ İlhan'ın romanlarına dair öne sürülen bu temel tez incelenmeye çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ATTİLÂ İLHAN'IN ROMANLARINDA KUVA-YI MİLLİYE DÜŞÜN- CESİ

Çalışmanın asıl konusunu ihtiva eden bu bölüm, üç alt başlıktan oluşmaktadır. Sırasıyla “Doğrudan Kuva-yı Milliye Düşüncesine Temas Etmeyen Romanlar”, “Kuva-yı Milliye Düşüncesini İşleyen Romanlar” ve “Dönemsel Olarak Kuva-yı Milliye’yi İşleyen Romanlar” başlıklarının ele alınacağı bu bölümde, “Kuva-yı Milliye düşüncesi”nin İlhan’ın romanlarında nasıl işlendiği incelenmeye çalışılacaktır.

İlk başlıkta ileri sürülen temel tez, İlhan’ın doğrudan Kuva-yı Milliye düşüncesine temas etmediği romanlardan *Sokaktaki Adam* ve *Zenciler Birbirine Benzemez*’de, söz konusu düşüncüyü işleyeceği romanların bir manada ön hazırlığını yaptığı; diğer iki romanda, *Fena Hâlde Leman* ve *Haco Hanım Vay*’da ise, doğrudan olmasa bile, yine de Kuva-yı Milliye düşüncesinin kapsamı içinde yer alan konulara değindiğidir.

İkinci başlık altındaysa Kuva-yı Milliye düşüncesinin etraflı bir şekilde işlendiği romanlar -*Kurtlar Sofrası*, *Bıçağın Ucu*, *Sirtlan Payı*, *Yaraya Tuz Basmak*, *Dersaadet’te Sabah Ezanları* ve *O Karanlıkta Biz*- incelenmiştir. Bu romanlarda dikkati çeken en önemli husus, emperyalizm ve kapitalizmin yanı sıra, İttihatçılık ve ırkçılık/Turancılık ile CHP/İnönü ve DP/Menderes iktidarlarının da Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında konumlandırılmış olunmasıdır. Bununla birlikte, bu romanlarda vurgulanan bir başka nokta da, hemen hemen bütün Kuva-yı Milliyeci aydınların belli bir “değişim/aydınlanma” yaşadktan sonra Kuva-yı Milliye düşüncesini benimsemeye başlamaları ve yarım bırakıldığını düşündükleri Mustafa Kemal Devrimi’ni tarihsel seyri içerisindeki ileri konaklarına/ulusal Türk sosyalizmine taşımaya çalışmalarıdır.

Bu bölümün son başlığında ise, Kuva-yı Milliye’nin fikir yönünden ziyade eylem yönüne odaklanılan romanların, *Allah’ın Süngüleri* “*Reis Paşa*”, *Gâzi Paşa* ve *O Sarışın Kurt*’un üzerinde durulmuştur. 1919-1926 döneminin ele alındığı bu romanlarda, Kurtuluş Savaşı’nda Gâzi Mustafa Kemal Paşa’nın önderliği, Kuva-yı Milliyecilerin vatan savunmasındaki mücadeleleri, İstanbul Hükûmeti’nin ve Padişah Vahdettin’in

Kuva-yı Milliye karşıtlığı ile Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal ile silah arkadaşları arasında yaşanan fikir ayrılıkları gibi konular işlenmiştir.

3.1. Doğrudan Kuva-yı Milliye Düşüncesine Temas Etmeyen Romanlar

Bu başlıkta dört roman incelenecektir. Bunlar *Sokaktaki Adam*, *Zenciler Birbirine Benzemez*, *Fena Hâlde Leman* ve *Haco Hanım Vay*'dir. Bu romanların ilk ikisinde, doğrudan Kuva-yı Milliye düşüncesine temas edilmediği, daha ziyade Kuva-yı Milliye düşüncesinin işleneceği esas romanların bir ön hazırlığının yapıldığı görülmektedir. Diğer iki romandaysa, dolaylı yollardan da olsa, Kuva-yı Milliye düşüncesiyle ilişkilendirilebilecek konulara değinilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

3.1.1. Sokaktaki Adam

Sokaktaki Adam, Attilâ İlhan'ın yayınlanan ilk romanıdır. Romanda, bir arayışın peşinde olan, bu yönüyle ulusal bileşime ulaşmak isteyen Kuva-yı Milliyeci aydınının hazırlık evresinin başlangıcı sayılabilecek Kamarot Hasan'ın hayatına odaklanılmaktadır.

Roman ilk kez, "*Sokaktaki Adam - ve seni babil'den öte götüreceğim*" adıyla, 1952 yılında *Pazar Postası*'nda tefrika edilmiştir. Romanın ilk baskısıysa 1954'te Seçilmiş Hikâyeler Yayınları tarafından yapılmıştır (Özher Koç, 2009: 55). İlhan'ın yayınlanan ilk romanı olan *Sokaktaki Adam*'ın son baskısı 2015 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'na gerçekleştirilmiştir.

Sokaktaki Adam'da toplumsal ve bireysel anlamda iflas etmiş bir delikanlı adam vardır. Bu adam, Kamarot Hasan'dır. Kamarot Hasan, anlayışlıdır, duyarlıdır, fakat aynı zamanda kötümserdir. Kendisinin de dediği gibi, "*Neyi istemediğini bilmekte, fakat neyi istediğini bilmemektedir.*". Onun yanı başında, "*Sokaktaki Adam*", delikanlının bir türlü bağlanıp bağdaşamadığı memleket gerçeğini, memleket sorunlarını temsil eder. Bu ikisi arasındaki ilişki, delikanlı yönünden ne yazık ki kurulamamaktadır (SA, s. 15).

Roman, anlatının başkişisi Kamarot Hasan'ın bir kaçaklık işine karışmasını ve bu kaçakçılık işi sonrası bir sokak kavgası sırasında öldürülmesini merkeze almaktadır. Söz konusu ana olayın gerisindeyse, Cumhuriyet sonrası dönemde, Doğu ile Batı kültürleri arasında sıkışıp kalmış, bu tarafıyla memleketine gittikçe yabancılaşan ve bir türlü doğru yolu bulamayan yeni kuşağın içinde bulunduğu çıkmaz anlatılmıştır.

3.1.1.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın Arayışının Başlangıcı: Kamarot Hasan

Attilâ İlhan, *Sokaktaki Adam*, *Zenciler Birbirine Benzemez* ve *Kurtlar Sofrası*'nda, aynı sorunun başka başka yönlerden, başka serüvenler içinden ele alınışını, tartışmasını vermeye çalışmıştır. İlhan, adı geçen bu üç romanında okuyucu önünde, okuyucuyla birlikte, memleketin ve memleket halkının esenliği için el birliğiyle bulunması gereken olumlu tipi, gerçek vatandaşı (Kuva-yı Milliyeci aydın) aramaktadır (SA, s. 15). *Sokaktaki Adam*'ın önemi, Kamarot Hasan tipinin bu arayışın başlayış noktası olmasından ileri gelmektedir.

Hasan, Kuva-yı Milliyeci aydın arayışının başlangıcıdır; çünkü esasında Hasan, yolunu şaşırılmış, ne kendisiyle ne de etrafıyla uzlaşabilmiş, yanlış bir Batılılaşmanın pençesinde çırpınan ve bu çırpınmanın neticesinde sorunlarıyla mücadele etmektense kaçıp kurtulmayı tercih eden Türk aydınının simgesidir. Öyle ki, Hasan, içi sıra sürdürdüğü tereddüdü sonlandıramadığı için sevdiği kızı, okuduğu okulu ve yaşadığı şehri geride bırakıp uzak yol gemilerinde kamarotluk yapmaya başlamıştır.

Attilâ İlhan, Kamarot Hasan tasviriyle, Türk halkına yanlış aydın tipini göstermiştir. *Zenciler Birbirine Benzemez*'deki Mehmed Ali ise, tıpkı Hasan gibi belli bir tereddüdü yaşayan, fakat Hasan'dan farklı olarak tereddüdünü sonlandırmayı ve doğru yola ulaşmak için çabalamaya başlamayı başaran aydındır. Doğru yolu halka gösterecek aydınsa *Kurtlar Sofrası*'nın Mahmud Ersoy'u olacaktır. Başka bir deyişle, Kamarot Hasan Kuva-yı Milliyeci aydın arayışının başlangıcı, Mehmed Ali bu arayışın devamı, Mahmud Ersoy ise sonucudur.

3.1.2. Zenciler Birbirine Benzemez

Zenciler Birbirine Benzemez, Attilâ İlhan'ın yayımlanan ikinci romanıdır. Roman, *Sokaktaki Adam* ile Kuva-yı Milliyeci aydın tipinin ilk kez işlenmeye başlandığı *Kurtlar Sofrası* arasında bir köprü romanı vazifesi görmektedir. Zira romanın başkişisi Mehmed Ali, Kamarot Hasan gibi hayattan vazgeçen, umutsuz, kötümser bir tip değil, bir bileşime varılması gerektiğini görmeye başlayan, bu yönüyle de *Kurtlar Sofrası*'nın Mahmud Ersoy'unun öncülü sayılabilecek bir karakterdir.

Romanın ilk baskısı 1957'de Dost Yayınları tarafından yapılmıştır. Roman son kez 2011'de Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'na basılmıştır. Romanda, İstanbul'da

başlattığı iç tartışmasını Paris’te sürdüren Mehmed Ali’nin, bu yabancı şehirde, yabancı insanlar arasındaki bir-bir buçuk yıllık yaşamına odaklanılmaktadır.

İstanbul’da bir tamir atölyesinin sahibi olan Mehmed Ali, kafasındaki soruların yanıtını bulmak için Paris yolculuğuna çıkar. Paris’in siyasi çevrelerinde birçok yeni kavramla karşılaşan Mehmed Ali, bu kavramlardan üreteceği bileşimle içinde büyütüp durduğu tereddüde bir son verecektir. Mehmed Ali’nin ulaştığı bileşim, onu, hayatını kurtarmak için son çare olarak gördüğü Afrika yolculuğundan vazgeçirir. Mehmed Ali artık kaçmayacak, hayatla mücadele edecektir.

3.1.2.1. Öncü Bir Kuva-yı Milliyeci Aydın: Mehmed Ali

Attilâ İlhan’a göre “*Mehmed Ali, henüz bitmemiş, yarısı kemirilmiş bir tiptir. O tip, bir kararsızlığın ağrısını çekmektedir*” (SA, s. 15). İlhan, Mehmed Ali’yi aynı zamanda küçük bir İstanbul adamı olarak görmektedir. Mehmed Ali, toplumsal bir rahatsızlığı yaşamaktadır. Bu rahatsızlığa çare diye “*gericilik*”e ve “*komünistlik*”e bulaşır. Umduğunu bulamayınca da Paris’e gider (ZBB, s. 301).

Mehmed Ali’nin, bu yönüyle, *Sokaktaki Adam*’ın Kamarot Hasan’ının bir devamını niteliğinde kurgulandığı ifade edilebilir. Zira Hasan, “neyi istemediğini bilen, fakat neyi istediğini bilmeyen” bir tipken, Mehmed Ali, memleketini, İstanbul’u geride bırakıp Paris’e gitme kararını gerçekleştirmiştir. Paris’te birçok çevreyi tanıyan Mehmed Ali, bu yeni çevrelerde de umduğu bulamaz. Bu sefer de Afrika’ya gitmeye niyetlenir. Ancak bu noktada da, Attilâ İlhan’ın romanlarının genelinde görülen “olumsuz tipten olumlu tipe değişim”le karşılaşılır. Mehmed Ali, bir kahvede tanıştığı Nevzat ve İlhan sayesinde kaçış fikrinden vazgeçer ve tıpkı onlar gibi Paris’in düşünce özgürlüğü havasından yararlanarak kendi düşünce dünyasını kurmaya yönelir.

Mehmed Ali’nin karşılaştığı sorunlardan kaçıp kurtulmak yerine kalıp bu sorunlarla mücadele etmeyi seçmesi ve bir anlamda “gericilik” ile “komünistlik”ten sıyrılıp kendi “ulusal bileşim”ini yaratmak için çalışmaya başlaması, onu öncü bir Kuva-yı Milliyeci aydın olarak tanımlamayı mümkün kılmaktadır.

3.1.2.2. Öncü Bir Kuva-yı Milliyeci Aydın Olarak Mehmed Ali’nin Değişimi/Aydınlanması

Attilâ İlhan'ın romanlarında görülen “değişim” *Zenciler Birbirine Benzemez*'de Mehmed Ali'yle beraber başlamıştır. *Sokaktaki Adam*'da Kamarot Hasan, durağan bir karakterdir; tıpkı Mehmed Ali gibi bir iç tartışmayı sürdürürse da, herhangi bir değişim yaşamaz. Oysa Mehmed Ali, bilhassa Paris yaşamı sırasında fikrî düzeyde önemli bir değişim/aydınlanma yaşar.

Mehmed Ali'nin hayatındaki bu aydınlanma, onun “solculuğu” tanimasından sonra başlamıştır. İlhan'ın deyişiyle, Mehmed Ali, artık hayatı “*sırtından atılması gereken bir bok çuvalı gibi değil de, hâll edilmesi gereken gayet karışık bir bilmece gibi*” görmeye başlar (ZBB, s. 137). Söz konusu bu solculuk, Troçkizm etrafında ele alınmaktadır. Söz gelimi, “*Biz insanın gücüne inanmışız. Her şey değişebilir, her şey değişecek.*” deşinildiğinde, Mehmed Ali'nin yakın arkadaşlarından Hernandez, Troçkistliğini hatırlar ve “*Ben de inaniyorum, Troçki'nin dediklerini gerçekleştirebilirsek...*” der (ZBB, s. 174).

Bununla beraber, Mehmed Ali'nin “*daima değişen, daima varlığını yücelten insana inandığı; daima değişen, daima yücelen mutluluğu da onun yaratacağına kani olduğu*”nun vurgulandığı görülmektedir. Mehmed Ali özelinde yapılan bu “değişim” ve “Troçkizm/solculuk” vurgusu, aslında bilinçli bir tercihtir. Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye anlayışının temelinde sosyalizm/solculuk vardır. İlhan'ın daha *Zenciler Birbirine Benzemez*'de (Kuva-yı Milliye düşüncesinin sistemli bir şekilde ilk kez işlendiği *Kurtlar Sofrası*'ndan önce) bu vurguyu yapmış olması, onun Kuva-yı Milliye düşüncesini romanlarında hangi bilinçle işlediğini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir.

Attilâ İlhan, Kuva-yı Milliye düşüncesini fikirsel boyutta işlediği ilk romanı *Kurtlar Sofrası*'nin Kuva-yı Milliyeci aydını Mahmud Ersoy'u, ulusal koşullara uygun, uluslararası koşullara ters düşmeyen, *Zenciler Birbirine Benzemez*'deki Mehmed Ali karakterinin aradığı, bir bakıma gerçek hayatta toplumun da aramakta olduğu sentez olarak gördüğünü ifade etmektedir (ZBB, s. 301). İlhan'ın bu ifadesi, başta ileri sürülen “Mehmed Ali, Kuva-yı Milliyeci aydın tipinin öncüsüdür.” görüşünü destekler niteliktedir.

3.1.2.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı

Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinin en belirgin özelliği emperyalizm karşıtlığına dayanıyor oluşudur. İlhan bu özelliği romanlarında da sıklıkla kullanmıştır. İlhan'ın romanlarında olumlu karakterlerin çoğu antiemperyalist bir tavır sergilemektedirler. Sözü edilen bu özelliği öncü bir Kuva-yı Milliyeci aydın olarak Mehmed Ali'nin de taşıdığı görülmektedir.

Sözün gelişi, anlatının Mısırlı Arap aydını tipini temsil eden El-Barudi, bir konuşmaları sırasında tarihî bir gönderme yaparak Mehmed Ali'yle alay etmek ister. Türklerin Viyana'yı alamadıklarını, hatta ellerindeki Budin'i de kaybettiklerini hatırlatan El-Barudi'ye Mehmed Ali'nin yanıtı, “*Budin'i de Kahire'yi de kaybettik, hatta Budin'i Macarlara verdik; fakat, Mısır'ı Araplara değil, İngilizlere verdik.*” şeklinde olur (ZBB, s. 104). Mehmed Ali bu cevabıyla şüphesiz İngiliz emperyalizmine ve onun iş birliği olduğu inandığı Araplara vurgu yapmıştır.

3.1.2.4. Sokaktaki Adam ile Kurtlar Sofrası Arasında Bir Köprü Roman Olarak Zenciler Birbirine Benzemez

Attilâ İlhan, *Zenciler Birbirine Benzemez*'in “Meraklısı İçin Notlar” bölümünde, kendini bir Cumhuriyet çocuğu olarak gördüğünü ve dolayısıyla Cumhuriyet'in ve Mustafa Kemal fikrinin ne demeye geldiğini, Kuva-yı Milliye'den itibaren satır satır sökmek gerektiğine inandığını ifade etmiştir (ZBB, s. 297). Kuva-yı Milliye düşüncesi çerçevesinde *Zenciler Birbirine Benzemez*'in Attilâ İlhan romanları içerisindeki önemi işte bu ifadede yatmaktadır. Zira bu roman, “ulusal bileşimi aramaya başlayan aydın tipi”ni anlatmasıyla, “Mustafa Kemal fikri”nin işlendiği *Kurtlar Sofrası* ile, henüz toplumundan, toplumunun gerçek sorunlarından ve onu bu sorunlardan kurtaracak olan fikrsel bileşimden uzak aydın tipinin ele alındığı *Sokaktaki Adam* arasında bir köprü vazifesi görmektedir.

İlhan, nihayet *Kurtlar Sofrası*'nda, sorunu görmüş, memleket koşullarını kavrayıp gerekli bileşimi yapmış olumlu tipi, Mehmed Ali'nin ardılı, Kuva-yı Milliyeci Mahmud Ersoy'u işlemeye başlayacaktır. İlhan bu ilişkiyi şu cümlelerle ortaya koymaktadır:

“*Sokaktaki Adam, Hasan'la bir inkâr tipini veriyordu. Yenik, kaybolmuş, kötümser ve kötümserliğini kabullenmiş bir tip. Hasan pasif bir inkârdı. Hiçbir şeyi kabul etmiyor, fakat karşılığında hiçbir şey getirmiyordu. Zenciler... 'de Mehmed Ali aktif bir inkâr. O da, bir itirazlar cehennemi yaşamaktadır: Fakat Hasan'a kıyasla hem daha az kötümser, çünkü*

bir çıkar yol olabileceğine inanıyor ve bunu arıyor; hem de daha talihsiz, çünkü bu aranma, bu çırpınma sırasında çatıştığı bir kaosa sürükleniyor. Bu kaos, dev tereddütleri ile gelmeyecek mi? Onun için de Mehmed Ali 'etli kemikli bir tereddüt'tür. Başka deyişle, bileşim öncesidir.' (ZBB, s. 299).

İlhan'ın bahsettiği bu bileşim, Mahmud Ersoy'dur. Hasan, "pasif inkâr"; Mehmed Ali, "aktif inkâr"ken; Mahmud, "inkârlık"ın ötesinde, bileşimini/Kuva-yı Milliye düşüncesini yaratmış bilinçli aydındır. Bu tespitten hareketle, *Zenciler Birbirine Benze- mez* (Mehmed Ali), bileşimin işlendiği *Kurtlar Sofrası* (Mahmud) ile bileşim öncesinin işlendiği *Sokaktaki Adam* (Hasan) arasında bir köprü roman vazifesi görmektedir demek yanlış olmayacaktır.

3.1.3. Fena Hâlde Leman

Attilâ İlhan'ın "Kuva-yı Milliye düşüncesi"ne doğrudan değinmediği romanlarından bir diğeri olan *Fena Hâlde Leman*, yazarın yayımlanan yedinci romanıdır. İlhan bu romanda sadece birkaç kez romanın aktüel zamanındaki siyasi gelişmelere göndermelerde bulunmakla yetinmiştir. Fakat, yine de yapılan bu göndermeler vasıtasıyla - İlhan'ın genel siyasi tutumu göz önüne alındığında ve göndermeleri yapan gazeteci karakterinin İlhan'ın gazeteci kimliğinden izler taşıdığı düşünüldüğünde-, Kuva-yı Milliye düşüncesinin kimi yönleriyle dolaylı bir ilişki kurulmaya çalışıldığı ifade edilebilir. Sözü edilen bu ilişki, daha ziyade Kuva-yı Milliye düşüncesinin emperyalizm karşıtlığı ve sol akımlarla yakınlığı üzerinden verilmiştir.

Fena Hâlde Leman'ın ilk baskısı, 1980 yılında Karacan Yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir. Sonraki yıllarda birçok yayınevince yeni baskıları yapılan romanın son basımı 2015'te Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nca yapılmıştır. Roman iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, bir gazetecinin Leman Bozkurt'u tanınması ve onun hakkında bilgi toplamaya çalışması anlatılırken, ikinci bölümde anlatının başkışısı Leman Bozkurt'tan hareketle 1960 sonrası İzmir çevresindeki iktisadi ve sosyal hayat ile toplum içerisindeki eşcinsel yaşamın panoraması işlenmiştir.

3.1.3.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın

Açıkça Kuva-yı Milliye düşüncesini benimsemiş bir aydın olarak tanımlanmasa da, romanın birinci bölümünün anlatıcısı konumundaki gazeteciyi, Kuva-yı Milliyeci bir aydın olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu kanaatin başlıca sebebi, söz konusu gazetecinin eylem ve söylem olarak Kuva-yı Milliyeci değerleri destekliyor oluşudur.

Bilindiği gibi gazeteci hakikatin peşinden koşan insandır. Bu hakikat mücadelesinde elbette çeşitli zorluklarla/engellemelerle karşılaşılacaktır. Fakat gazetecinin görevi, bu zorluklar/engeller karşısında gerçeği aramaktan vazgeçmek değil, halkı aydınlatmak için mücadeleye devam etmektir. Romanda hakikatin peşinde koşan, karşılaştığı zorluklar karşısında vazgeçmeyip mücadeleye devam eden, romanın bu ilk bölümünün anlatıcısı durumundaki gazetecidir. Muhsin Cıvan, onu rüşvetle Leman Korkut'u araştırmaktan vazgeçirmeye çalışır. Bunda muvaffak olamayınca, gazete patronunu devreye sokarak hazırlanan “*İzmir Çevresindeki Sanayi Sermayesinin Kökeni ve İlişkileri*” başlıklı araştırmanın yayınlanmasını engeller.

Anlatıdaki bu gazeteci aydın tiplemesinin, Attilâ İlhan'ın *Kurtlar Sofrası*'nda Mahmud Ersoy'la başlatıp diğer romanlarında kimi zaman Ümid Ersoy, kimi zaman Osman Nevres (Hasan Tahsin), kimi zaman da Hüsnü Faik gibi isimlerle devam ettirdiği, içinde kendi yaşamından da izler taşıyan, hakikat savunucusu, cesur, sorgulayıcı, Kuva-yı Milliyeci gazeteci tiplemesinin bir devamı niteliğinde olduğu ifade edilebilir. Zira anlatıcı konumundaki gazetecinin hem aktüel yaşamının -İzmir'de bir gazetede çalışıyor olması, İzmir/Çeşme'de tatil yapması, Paris'te yaşamış olması-, hem de günlük siyasi gelişmeler hakkındaki yorum ve değerlendirmelerinin İlhan'ın o dönemki yaşamı ve fikrî yazılarında belirttiği görüşlerle paralellik göstermesi, İlhan'ın bu gazeteci tiplemesiyle kendisi arasında bir özdeşlik kurduğunun, dolayısıyla ona Kuva-yı Milliyeci bir çerçeve çizmeye çalıştığının açık bir kanıtıdır.

3.1.3.2. Kuva-yı Milliye ve Sol Akımlar

Aktüel zaman olarak 12 Mart Muhtırası (1971) sonrasının tercih edildiği anlatının ilk bölümünde, Türkiye İşçi Partisi'nin kapatıldığı, bazı ünlü aydınların gizli komünist partisi örgütledikleri iddiasıyla tutuklandıkları ifade edilmektedir. Anlatının gazeteci karakteri bu konuyla ilgili bir yazı yazmak istemiş, ancak gazetenin yazı işleri müdürü yazıyı yırtıp atmıştır (FHL, s. 10). Kuva-yı Milliye düşüncesi içerisinde sol fikriyata önemli bir anlam yükleyen İlhan'ın, bu ayrıntı aracılığıyla dönemin sol hareketlerinin iktidarlarca baskılanmaya çalışıldığını vurgulamak istediği söylenebilir.

Anlatıda dönemin sosyalist gençlik hareketi liderlerinden Deniz Gezmiş'e de yer verdiği görülmektedir. Gezmiş ve arkadaşlarının idam kararını radyodan öğrenen gazeteci, kalın bir sessizliğe gömülür ve ne diyeceğini, ne yapacağını bilemez. Ayrıca, gaze-

tecinin aile dostu Avukat İsmail Hakkı Bey'in torunu Avukat Aynur da, Deniz Gezmiş'in idam kararını öğrendiğinde büyük bir üzüntü yaşar. Zira Deniz Gezmiş, Aynur'un fakülteden sınıf arkadaşıdır. Bu bölümde dikkati çeken asıl nokta, İsmail Hakkı Bey'in torununu teselli etmek için kullandığı şu ifadelerdir: “*Teessüre kapılma, siyasi davadır, Temyiz 'de kurtulurlar.*” (FHL, s. 38).

İlhan'ın İsmail Hakkı Bey'e bu sözleri söyletmesi, bir bakıma Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının suçsuzluğuna duyduğu inancın da vurgulanmasıdır. İlhan'a göre asıl suçlu Kuva-yı Milliye düşüncesinin de karşıtı olarak gördüğü dönemin siyasal iktidarındır. Öyle ki, İlhan, bu konuyu şiirlerine de taşımış, Deniz Gezmiş ve arkadaşları için “*mahûr*” adlı şiiri yazmıştır (İlhan, 2014c: 83). İlhan, “*bir yangın ormanından püskürmüş genç fidanlardı/güneşten ışık yontarlardı sert adamlardı/hoyrattı gülüşleri aydınlığı çalkalardı/gittiler akşam olmadan ortalık karardı/o mahur beste çalar müjgânla ben ağlaşırız*” mısralarıyla Deniz Gezmiş ve arkadaşlarına gönderme yaptığı şiiri için şunları söyler:

“*Bana öyle geliyor ki, 12 Mart sonrası kahrının en belirgin olduğu örnektir; bir sabah ağır ve kıyıcı haberleri radyodan dinlemiş, Karşıyaka'dan İzmir'e geçmek üzere vapura binmişim. Deniz bulanık, hırçın ve çalkantılıydı. Gökyüzü simsiyah alçalmıştı. Acı bir yel esiyordu. Şiirin ilk mısralarını içimde duydum.*” (İlhan, 2014c: 145).

Hiç kuşkusuz İlhan'ın duyduğu “*ağır ve kıyıcı haber*”, Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan'ın idamıdır. Fakat burada belirtilmesi gereken önemli bir husus, Attilâ İlhan'ın kendisini dönemin şiddet eylemini benimsemiş sol hareketlerden ayırmış olmasıdır. İlhan'ın Kuva-yı Milliye anlayışını kavramlaştırırken kullandığı sol düşünce, kendine has bir bileşimdir. İlhan bunun ipuçlarını şu cümleyle vermiştir: “*Serpil 'devrimci'dir, üyesi olmasa da Dev-Genç'e gönülden bağlı, silahlı eylemi eleştirdiğimden bana içerlediğini bilirim.*” (FHL, s. 24).

İlhan, fikrî eserlerinde sıklıkla işlediği “sol öğretide silahlı eylem karşıtlığı” düşüncesine öylesine önem atfetmektedir ki, bunu bir roman kurgusu içerisinde dahi, kendisini de gerçek kimliğiyle hissettirerek vurgulamıştır.³⁵

³⁵ Attilâ İlhan özellikle 1970'li yıllarda kaleme aldığı yazılarda birçok kez solcu grupların/sosyalist örgütlerin şiddet yanlısı tavırlarına eleştiri getirmiştir. Bu yazıların birinde İlhan şunları söylemektedir: “*Hep söyledim, yine söylerim, gençlik hareketlerinde de, işçi hareketlerinde de şiddet, hele bireysel ve rastgele şiddet, kışkırtmadan ileri gitmez. Böylesi kışkırtmalar da, olsa olsa iktidarın şiddete gitmesine, kısacası faşizme yol açar. Bazı hâllerde bazı iktidarların bazı baskı yasalarını geçirmek için buna ihtiyacı olabilir.*”

3.1.3.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı

Attilâ İlhan romanlarının temel karşıt gücünün emperyalizm olduğu rahatlıkla söylenebilir. Söz konusu emperyalizmin göze çarpan ilk özelliği, hem siyasal iktidarlar, hem ekonomik çevreler, hem de askerî yönetimlerle kurduğu ilişkiler aracılığıyla politik ve iktisadi çıkarlarını koruyor olmasıdır. Bu çok boyutlu emperyalist ağın sembolü ise Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Söz gelimi, *Fena Hâlde Leman*'da, dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un, "*Türkiye'yi 12 Mart durumuna getiren çeşitli sebepler vardır. Ana sebep milli irade sloganını kendine paravana edinen sandıksal neticelerle, Anayasal organlar ve elit düşünürlerin Türkiye sorunları ve çözüm yolları üzerinde birleşmemeleridir...*" demeci okunmakta ve hem Amerika'ya/emperyalizme, hem de onun ülke içindeki iş birlikçilerine dair bir eleştirinin getirildiği şu yorum yapılmaktadır: "*Öyle ya, işin kolayı halkı 'elit düşünürlerin', 'elit düşünürleri' ise Amerika'nın yönetmesi.*" (FHL, s. 22).

Romanda Amerika-Türkiye ilişkileriyle ilgili yapılan yorumlar bununla sınırlı kalmamıştır. Türkiye'de 12 Mart Muhtırası dönemi yaşanırken Yunanistan'da da Albaylar Cuntası yönetimdedir. Dönemin ABD Başkanı Nixon'a yöneltilen eleştiriler ve ABD-Türkiye ilişkilerine dair düşünceler şu cümlelerle dile getirilmiştir:

"Amerikan vergi yükümlüsünden, 'hür bir dünya kurmak için' alınan paralar, az gelişmiş ülkelerdeki kıyıcı cuntaları ayakta tutmaya nasıl harcanabilirmiş? Başkan Yardımcısı Agnew'ün Atina yolculuğu, belki bununla ilişkili: Albaylara baskıyı gevşetmelerini önerecek, dikta koşullarını yumuşatmalarını! Peki, Ankara'da komutanlara önerisi ne olacaktır? 'İdareyi doğrudan doğruya üstlerine almaları' mı? Hiç olmaz!" (FHL, s. 23).

Amerika Birleşik Devletleri cuntalarla iş birliği yapmakta, bunun da ötesinde, Türkiye'nin bağımsızlığını korumakla görevli Türk Silahlı Kuvvetleri, yabancı bir devletin direktifleri doğrultusunda hareket etmektedir. Bu durum açıkça Türkiye'nin siyasi bağımsızlığının sorgulanır hâle gelmesine sebep olmaktadır. Amerikan emperyalizminin 12 Mart Muhtırası döneminde Türkiye'nin siyasi karar alma mekanizmaları üzerindeki etkilerine dair yapılan yorumlardan bir diğeri de şu şekildedir:

"Başbakan'ın istifasını 'resmen' Cumhurbaşkanı'na verdiği sabah, Çankaya'da Milli Güvenlik Kurulu toplanmıştır. Toplantı sürerken, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nden, TRT aracılığıyla kamuoyuna bir duyuru: 'Cumhurbaşkanı, Başbakan'ın istifasını

kabul etmemiş. Hükümetin programını gerçekleştirmek üzere, göreve devamını istemiş'. Bu ne demek? Demirel'in yenilgiye uğraması, cuntanın bastırması mı? Gazetecilerin çoğu belki böyle yorumlayacak, benim değerlendirişim farklı: ABD Başkan Yardımcısı Agnew'ün gelişi etkisini gösterdi, cunta iktidara el koyamıyor, çoğunluk partisi güç sınamasından kârlı çıkmıştır, 12 Mart'ı fena hırpaladılar: 'Etkili çevreler'in desteği, Erim'i ayakta tutmaya yetmeyecek!'" (FHL, s. 45-46).

Yine İlhan'ın birçok romanında ısrarla üzerinde durulan "27 Mayıs Darbesi sonrası oluşan askerî yönetimin, yabancı sermayeyle ilişkilerini geliştirdiği, bu bağlamda Demokrat Parti döneminin mirası olan emperyalizmle iş birliği politikasının aynı kararlılıkla sürdürüldüğü" görüşü de "*Menderes'in devrilmesi, Türkiye'nin yabancı sermaye politikasını etkilemedi ki! Eldeki yasa elverişliydi, daha elverişli hale getirdiler. Bize düşen, yasanın olanaklarını iyi kullanıp, tüccarlıktan sanayiciliğe atlamak! Elbette, Mösyö Prevost'un yardımıyla.*" (FHL, s. 193) cümlesiyle *Fena Hâlde Leman*'da da satır aralarında okuyucuya duyumsatılmaya çalışılmıştır.

3.1.3.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Sermaye Karşıtlığı

Attilâ İlhan'ın romanlarında Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşıtı olarak gösterilen güçlerin başında, yabancı şirketlerle (emperyalizmle) iş birliği hâlinde olan ve bu anlamda devletle de çıkar ilişkileri içine giren komprador sermaye gelmektedir. TDK'nin *Türkçe Sözlük*'ünde "*Uzak Doğu ülkelerinde yabancı ortaklıklar hesabına iş sözleşmesi yapan yerli aracı.*" olarak tanımlanan "komprador" sözcüğünü, İlhan'ın daha geniş bir çerçevede ele aldığı ve "emperyalizmin bir ülkedeki yerli iş birlikçisi" olarak kabul ettiği görülmektedir. İlhan bu kabulünü şu şekilde açıklamaktadır:

"Malum, emperyalizm arazisi geniş, zenginliği bol bir ülkeye niye gelir; hammaddelerini ucuz kapatmak için, bir; mamullerini pahalıya satmak için, iki! Ülkeye girdi mi, girdi; birinci sorunu, yerli halkla bağlantı kurabilmek oluyor, nasıl yapsa da dilini huyunu bilmediği bu insanları sömürebilmek için yanaşsa?.. Yabancı, ayrı dinden biri olarak girdi mi, yerliler ürüyor ondan; çaresini şöyle bulmuşlar: Yerli ahaliden bir kısmını büyük paralarla temsilci seçiyorlar, yabancı sermaye adına yerli halkla onlar temas ediyor, ürünü onlar ucuz satın alıyor, mamul maddeyi onlar pahalıya satıyor, asıl emperyalistler geri planda oynuyorlar. Kullandıkları bu adamları yerlilerden soyutlamak içinse bir numara bulmuşlar: Hristiyanlaştırmak numarası! Zira, geri kalmışlık imparatorluk topraklarına emperyalist tüccarlarla birlikte misyonerler de üşüşüyor; diyelim ki, Çinlileri Konfüçyüs ya da Budha dininden caydırıp Katolik ya da Protestan yapmaya çalışıyorlar. Başarıyorlar da!

O zaman ne oluyor? Alışverişi yönettikleri için emperyalistlere göbekten çıkarıyla bağlı, onun dinini kabul ettiği için kendi halkından kopmuş, ulusunu, görenek geleneğini küçümseyen, emperyalistlerin papaz ya da rahibe okullarında okuduğu için de emperyalist metropolün kültürüne bağlı yabancılaşmış bir zenginler zümresi yetişiyor. Komprador burjuvazisi işte bu, komprador kültürü de bunun kültürü!" (İlhan, 1996: 59-60).

Romanda, “*emperyalizme göbekten bağlı komprador burjuvazi*”nin en önde gelen temsilcisi Leman Korkut’tur. İlhan, anlatının başkahramanı Leman Korkut nezdinde sermaye çevrelerinin yabancı şirketlerle ve devletle olan ilişkilerine değinir. Kuşkusuz komprador sermayenin söz konusu ilişkileri, halkın aleyhine, emperyalizminse lehine olacaktır.

Eşinin -Leman, Demokrat Parti milletvekillerinden Ekrem Korkut (Ekrem Korkut, 27 Mayıs Darbesi’nde Paris’tedir. Darbeden sonra da orada kalır ve kahrından ölür.) ile evlidir.- işlerini devraldıktan sonra ülkenin politik gündemiyle daha çok ilgilenmeye başlayan “sermayedar” Leman Korkut’a göre Erim yönetiminin öğrencilerce faşist olarak nitelendirilmesi yanlıştır. Zira böylesi özgür bir faşizm hiçbir yerde görülüş değildir. Siyasal partiler serbesttir, basın serbesttir, “*sadece teröristlerle onlara yaltaklık eden ya da onları kışkırtan aydınlar tutuklanmış*”tır. Leman aynı zamanda ülkenin kalkınmasının işçilerin aşırı ücret isteklerinden vazgeçmesi gerektiğine inanmaktadır. Buysa elbette “*anarşinin kökünün kurutulmasıyla gerçekleşebilecek*”tir (FHL, s. 17).

Gerek siyasal iktidarcı tutuklanan aydınları “terörist” olarak görmesiyle, gerekse işçi ücretlerinin artmasını isteyenleri “anarşistlik”le suçlamasıyla ve hepsinden önemlisi emperyalizmin simgesi çok uluslu şirketlerin Türkiye’deki temsilciliklerini yürütmesiyle komprador bir sermayedar olarak Leman Korkut, Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında konumlanmaktadır.

3.1.3.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Aydın Karşıtlığı

Attilâ İlhan, komprador sermayenin sadece iktisadi bir olgu olmadığı kanaatinde. İlhan’a göre “*emperyalist metropol, sömürdüğü az gelişmiş ülkede komprador burjuvazisini ‘maşa olarak’ kullanmak amacıyla yaratırken, sadece ekonomik düzeyde bir iş yapmaz, kültürüyle de onu teslim alır, kendi halkından koparır, yabancı kültüre katar, işi dininden ayırmaya, kendisini başka bir ulustan saymaya kadar vardırır*” (İlhan, 1996: 60).

Diğer bir deyişle, emperyalizm, sadece komprador bir sermaye yaratmaz, komprador sermayenin doğal bir sonucu olarak komprador bir kültürün de ortaya çıkmasına neden olur. Öyle ki, oluşan yeni kültürün en kararlı savunucusu da, kendi gelenek ve

göreneklerini aşağı görüp yabancı kültürü yüceltici bir tavır benimseyen “komprador aydın” olur.

İşte, İlhan’ın romanlarında Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında konumlanan en dikkat çekici güçlerden biri de bu “komprador aydın”dır. İlhan’ın “*doğrudan doğruya bir yerli halkın içinden seçilmiş, dini, dili ve kültürü değiştirilmiş, yani kültürsüzleştirilmiş bir adam, hâkim metropol ülkeye tâbi bir insan*” olarak tanımladığı (İlhan, 2015c: 294) bu aydın tipinin en bilinen örneği -*Hacı Hanım Vay*’da daha etraflıca işlenecek olan- Defterdar Râci Bey’dir. Leman Korkut’un eşinin babası olan Râci Bey’in *Fena Hâlde Leman*’da daha ziyade Kuva-yı Milliye karşıtlığına/emperyalizmle işbirlikçiliğine dikkat çekilmiştir:

“...tamam, anladım! Sen Defterdar Râci Bey’i soruyorsun. Allah Allah, nereden nereye yahu? Mumaileyhi Mütareke’de tanışmışımdır. Harb-i Umumi’yi Suriye’de geçirmişti zannedirim. Fevkalade derbeder, kalender meşrep bir zattu, hoşsohbet mi hoşsohbet, işrete düşkün, muhtemelen Bektaşî. Haa bak, İşgalde aleyhinde felaket koğu yapılmıştır: Osmanlı’nın Aydın Vilayeti, Yunan keferesinin İyonya Eyaleti olacaktı ya, Atina’dan bir Yüksek Komiser tayin ediyorlar, Stergiadis diye eli sopalı bir haddizatında İzmirli Rumlar bile şerrinden elaman diyor. Rivayet odur ki, Emrullah Râci Bey merhum, Stergadis’le fazla dostane münasebette bulunmuştur. Milletın ağız torba değil ki, büzesin: O tarihte, kendisinin, Osmanlı tebaasından çıkıp, Fransız tebaasına geçtiği de iddia edilmişti. Bunlar gayetle nâhoş şeyler, şu var ki, tamamen mesnedsiz olmamaları iktiza eder, zira Gazi tarafından mumaileyhin ‘Yüzellilikler Listesi’ne dâhil edileceğine muhakkak nazarıyla bakılıyordu, paçayı nasıl sıyrdı hâlâ mucib-i meraktır.” (FHL, s. 35-36).

Bu aydınların en önemli özelliklerinden biri, yabancı menşeli şirketlerin yurt içindeki temsilcisi olarak çalışmalarınıdır. Bu temsilcilikler onları kendi ülkelerinde emperyal devletlerin çıkarlarını korur bir duruma getirmiştir. Komprador aydınların yurt dışıyla ilişkilerini sağlayan yapıların başındaysa “mason locaları” gelmektedir. Anlatıda “Yahu mühim bir noktayı unutmuşuz: Defterdar Râci Bey, yüksek masondu, Fransız Obediyansına bağlı Güneş Locası’ndan! Bu locanın evveliyatı, Seferberlik dolayısıyla ‘uykuya yatırılan’ Homère Locası’dır, üstadıysa Avukat Diran Aşnan, bilahara Nafia Başmühendisi Nadir Bey oldu.” yorumuyla Emrullah Râci Bey’in “masonluğu”na da vurgu yapılır (FHL, s. 39).

Romanda üzerinde durulan “komprador aydınlar”dan bir başkası, Leman Korkut’un iş ortaklarından Muhlis Cıvan’dır. Muhlis Cıvan, aslen Selaniklidir. Balkan Savaşı’ndan sonra İzmir’e gelmiş, Frenk Mahallesi’nde Lotaryo Piyango bileti satarak iş hayatına başlamıştır. Bir ara American Tobacco Company ile iş yapan Muhlis Cıvan,

Kurtuluş'tan sonra Emval-i Metrûke'den hayli para kazanarak zenginleşmiştir (FHL, s. 27). Muhlis Civan'la ilgili asıl dikkati çeken nokta, anlatıcının onu betimlerken kullandığı olumsuz sıfatlardır:

“Yaşına göre, aşırı şık bir adam: Bej ipek gömlek, tarçın rengi ipek kravat, kemik rengi takım elbise, çorapları, kravatı ve mendiliyle aynı renkten pabuçları İtalyan mokaseni. İçeri girmesiyle acı bir çam kokusu ortalığı sarıyor, Pino Sylvestre kolonyasını neden sonra tanıyorum. Elini sıktım, parmaklarım sanki vicık vicık bir vazelin kavanozuna daldı, avuçları terli; elimi sıkıyor, kırılacak bir şeymiş gibi usulca tutuyor. Konuşması kaygan, kelimelerin ağzından yağlı yağlı döküldüğünü görebiliyorum.” (FHL, s. 42).

Savaş döneminde, savaş mağduru insanlardan kalan mallarla zenginleşen ve bu zenginliğini emperyal devletlerle kurduğu iş ilişkileri ağıyla arttıran Muhlis Civan, Kuva-yı Milliyeci gazeteciye, “iğrenme duygusu” dışında bir şey hissettirmemektedir.

İlhan'ın romancılığı üzerinde bir doktora çalışması hazırlamış olan Doç. Dr. Sema Özher Koç, anlatıda Âşık Veysel'in “*Uzun ince bir yoldayım/gidiyorum gündüz gece*” dizeleriyle başlayan şiirinden yapılan alıntıyla, Türkiye'deki komprador sınıfın Türkiye tarihindeki yerine vurgu yapıldığını düşündüğünü ifade etmektedir. Koç'a göre Türkiye'nin çağdaşlaşma girişimleriyle birlikte başlamış olan Batılılaşma macerası “uzun ince bir yol” gibidir: “*yeknesak*” ve “*hassas*”. Bu macera yüzyıllarca devam etmesine rağmen devleti ve toplumu götürmesi gereken bir ileri noktaya ulaştıramamıştır. Çünkü çağdaşlaşma çabaları ya ordunun yenilenmesi ya da Batı kültürünü benimsenmesi gibi yüzeysel bir duyuş tarzı olarak kalmıştır. Türkiye'nin gerçekleştirmeye çalıştığı çağdaşlaşma girişiminin “*uzunluğu*” ve “*inceliği*” yani hassas dengenin mutlak surette sağlanması gerekliliği de burada yatmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve beş yıllık kalkınma planlarıyla hedeflenen sanayileşme ve toplumsal yapıda demokrasiye geçiş, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlanan bu uzun yolculuğun en doğru uygulamaları olsa da, Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra devletin başına gelen hükûmetler sanayileşmeyi ve Yunan kültürünü ideal kültür kabul etmekle Osmanlı döneminde yapılan yanlışı tekrarlamaya başlamışlardır. Bu alıntı metin, aslında Attilâ İlhan'ın bu çağdaşlaşma macerası hakkındaki düşüncelerinin estetik bir ifadesi olmuştur. Çağdaşlaşma süreci Türk aydın ve bürokratlarının “*uyku*”daymışçasına bulanık bir bilinçle gerçekleştirdikleri, “*yeni*” adı altında her şeyi kayıtsızca kabul ettikleri bir yoldur. Bu yol “*düşünülürse derince*” menzil “*ırak görün (se de)*”, “*muassır medeniyet seviyesi ulaşmak*” imkânsız değildir (Özher Koç, 2009: 517-518).

Koç'un da işaret ettiği gibi, İlhan'a göre Türkiye'nin içinde bulunduğu durumun (1938 sonrası dönem) başlıca sorumlusu, Türkiye'deki komprador aydınlar ve onların yanlış Batılılaşma/çağdaşlaşma algılarıdır. Zira “kompradorluk, gerçekte sömürgeleşme yolunda bir acente mantığının bir ülkenin her şeyine hâkim olmasından başka bir şey değildir. Kompradorlukta ulusal hiçbir şey yoktur, ulusal olan her şey ikinci plana atılmıştır; edebiyattan politikaya, ekonomiden bilime egemen olan hep yabancıların değer ölçüleridir” (İlhan, 2015c: 307). Yıllardır memlekette hâkim olan bu komprador sarmaldan kurtulmak için yapılması gerekense, hiç şüphesiz Mustafa Kemal'in düşünce sistemine, Kuva-yı Milliye düşüncesine tekrar dönmek ve bu düşüncüyü ülkenin yönetiminde yeniden etkin kılmaktır.

3.1.4. Haco Hanım Vay

Sanatçının yayımlanan dokuzuncu romanı olan *Haco Hanım Vay*, Kuva-yı Milliye düşüncesinin ana temalardan biri olarak kullanılmadığı romanların sonuncusudur. Romanda, Kuva-yı Milliye düşüncesi, İzmir'in işgali vesilesiyle asıl hikâyenin arka planında okura hissettirilmeye çalışılmıştır.

Romanın ilk baskısı Altın Kitaplar tarafından 1984'te yapılırken, son baskı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nca 2011'de gerçekleştirilmiştir. Romanda, Tabip Yüzbaşı Feridun Hakkı'nın Şam'ın işgali döneminde tanıdığı Şam Defterdarı Emrullah Râci Bey'in eşi Haco'ya (Hatice Hanım) İzmir'in işgali sırasında tekrar rastlaması ve aralarındaki ilişkinin farklı bir noktaya evrilmesi anlatılmaktadır. *Haco Hanım Vay*'da da tıpkı *Fena Hâlde Leman*'da olduğu gibi insanın baskıladığı cinsel sapmalar anlatıya ayrı bir boyut katmıştır.

3.1.4.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın

Anlatının en önemli Kuva-yı Milliyeci aydını, Tabip Yüzbaşı Feridun Hakkı'dır. Feridun Hakkı bir subay olmanın verdiği ön kabulle, Kuva-yı Milliye düşüncesinin “yurtseverlik”, “milliyetçilik” ve “bağımsızlık” gibi ilkelerini benimsemiş durumdadır. Ancak o da, İlhan'ın diğer romanlarındaki pek çok kahramanda görülen değişimi/aydınlanmayı yaşayacak ve bilhassa İzmir'in Yunanlarca işgalinden sonra iç tereddütlerini sonlandırıp bilinçli bir Kuva-yı Milliyeci olacaktır.

Feridun Hakkı, Şam'ın işgali günlerinde, arkadaşı Yüzbaşı Celâlettin Nuri Bey'in, Şükrî El Eyyubîlerin, Defterdar Emrullah Râcilerin düşmanla iş birliği yapmasına dair söylediği "...Devlet-i Aliye Arabistan'ı kaybederse, müsebbibi bunlardır, bu gibi herifler: Şam eşrâfının kısm-ı âzâmı, evladını asker etmek arzu etmedi, türlü desiseye müracaat ettiler, kâffesinin altından bu defterdar teresi çıkar: aldığı rüşvetin hesabı tutulamaz!" sözlerini hatırlar (HHV, s. 147). Tam bu sırada yoldan esir Türk askerleri geçmektedir. Askerleri gören Feridun Hakkı, kendi kendine, "...bunların ahval-i perişanını görüp, mağlubiyetin hıncını ruhunda hissetmemek, acaba kaabil midir? Ağır vebal altındayız, üzerimize büyük mes'uliyetler terettüp ediyor, bunlardan neşet edecek vezâifi takabbülden tevâkki edemeyiz..." der (HHV, s. 148). Feridun Hakkı'nın Suriye'nin işgaliyle başlayan değişimi, İzmir'in işgali döneminde bir aydınlanmaya dönüşecek ve Feridun Hakkı romanının sonunda Anadolu'da bir Kuva-yı Milliyeci olarak şehit olacaktır.

Feridun Hakkı'nın değişimi/aydınlanması, İlhan'ın diğer romanlarındaki aydınların aksine fikirsel düzeyde değildir. Feridun Hakkı, bir asker olmanın verdiği içgüdüyle, düşmanla savaşmak için kendiliğinden bir kararlılık gösterir. Bu yüzden de kimi zaman sorumsuz davranışlarda bulunduğu olur. Ancak, onu bu durumlarda uyaran ve daha sorumlu davranması gerektiğini söyleyen biri vardır. O, anlatının bir başka Kuva-yı Milliyecisi Rüknettî Şahab'dır. Hem Darülmualimin'de öğretmenlik, hem de Ahenk gazetesinde musahhahlik yapmakta olan Rüknettî Şahab'ın anlatıdaki asıl işlevi, Feridun Hakkı'nın İzmir'de olup biteni öğrenmesini sağlaması ve onu gizli bir Müdafaa-i Hukuk teşkilatı olan Müdafaa-i Vatan Komitesi'ne dâhil etmesidir. Özetle Rüknettî Şahab, Feridun Hakkı'yı aydınlatan/değiştiren kişidir. Şahab bunu şu sözleriyle yapar:

"Bu vaziyet muvacehesinde, hatt-ı hareketimiz ne olacak? Devletten hayır umma, devair-i resmiye gaflet uykusundadır: Vali İzzet Bey, başka dert kalmamış gibi, gazete kapatıyor: Anadolu'nun neşriyatını tatil etti. Huzuruna kim çıksa, sabr-ü-sükûnet tavsiyesinde bulunuyormuş: bu itibarla, Müdafaa-i Vatan Komitesi'ni içtima davet eyledik: sahib-i hamiyet münevveranın, dakika fevt etmeden, harekete geçmesi derpiş olunuyor. Düşündüm ki, bu vatan uğruna kanını dökmüş bir zabıt olarak, sen de..." (HHV, s. 239-240).

Feridun Hakkı, sonraki günlerde, Rüknettî Şahab'a verdiği "*baştan savma*" cevapları hatırladıkça çok utanır. Âdet yerini bulsun diye o zaman nerede nasıl toplanılacağını sormuş, katılıp katılmayacağını "*muallakta*" bırakmıştır (HHV, s. 240). Fakat yine de, millîci bir subay olarak elbette memleketinin bilfiil işgal edilmesine kayıtsız

kalamamış ve nihayetinde silahlı mücadeleye katılmıştır. Ancak, daha önce de ifade edildiği üzere, burada dikkati çeken en önemli husus, Feridun Hakkı'nın, İlhan'ın diğer romanlarındaki Kuva-yı Milliyeciler kadar yüksek bir bilince sahip olmamasıdır. Bunun temelinde, *Haco Hanım Vay* romanın aktüel zamanının 1919 öncesine, yani bir anlamda Millî Mücadele'nin başlangıcının, Mustafa Kemal'in tarihî ve siyasi bir kişilik olarak ortaya çıkmasının hemen öncesine kurgulanması vardır. Her ne kadar anlatının aktüel zamanın bir kısmı Yunanların İzmir'i işgali dönemine denk gelse de, Feridun Hakkı, henüz Mustafa Kemal Paşa'yı tam anlamıyla tanımadığı için olgun bir bilinçten yoksundur. Ama her şeye rağmen, anlatının sonunda, asker önsezisinin de yardımıyla Millî Mücadele'ye/Kuva-yı Milliye'ye katılmakta tereddüt etmeyecek, hatta bu uğurda şehit olacaktır.

Anlatıda dikkati çeken bir diğer Kuva-yı Milliyeci de, Saatçi Tevfik Bey'dir. Tevfik Bey, eski İttihatçılardandır. İzmir'in Yunanlarca işgali sonrası direniş örgütlenmesi için çalışmaya başlamıştır. Tevfik Bey, bir görüşme sırasında Feridun Hakkı'ya söylediği şu sözlerle amcası Cerrahoğlu Hulusi Bey'in işgalcilerle kurduğu ilişkiyi/yaptığı iş birliğini vurgular:

“Fırka resikârda iken, amcanız beyefendi, etrafımızda pervane idi. Sayemizde az vagon tahsisi almamıştır! Şimdi İtilafçılarla hemdem imiş, öyle duyuyoruz; Belediye Reisi Hasan Paşa'nın, ruh gibi ahbabı diyorlar. Erbab-ı namus için bu, gayr-ı kaabil-i tahammül bir keyfiyettir. Efendim?” (HHV, s. 201).

İttihatçı gelenekten gelen birinin olumlu bir karakter olarak betimlenmesi oldukça önemlidir. Zira, İlhan'ın anlatılarının genelinde İttihatçı anlayış -bilhassa Enver Paşa'nın siyasi tercihleri- eleştirilmiş, hatta İttihatçılık, Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında bir karşıt güç olarak konumlandırılmıştır. Fakat hem *Haco Hanım Vay*'da, hem de diğer romanlarda, İttihat ve Terakki'nin lider kadrosuyla milliyetperver, vatansever düşüncelerle, safiyane duygularla hareket eden alt kadronun ayrı tuttuğu görülmektedir. Bu tutum, Attilâ İlhan'ın anlatılarında ele aldığı tarihsel süreçlerle ilgili tarafsız kalmaya, tarihi gerçekçi bir yaklaşımla anlatmaya çalıştığını göstermektedir.

Feridun Hakkı'nın kızı Nevnihal, romanda Kuva-yı Milliyeci olarak değerlendirilebilecek bir diğer isimdir. Nevnihal'in “vatanperverliği” ve Feridun Hakkı'nın biraz da kızından “eksiklenerek” Millî Mücadele'ye katılma isteğini içinde hissettiği şu satırlarla tasvir edilir:

“Feridun Hakkı, ‘Kanal faciasını’, ‘Suriye hezimetini’ yaşamadı mı; İttihatçı yönetimini, çoktan yargılayıp mahkûm etmişti. Saatçi Teyfik Bey’i ziyarete kalkışması, biraz dostunun ısrarından, daha çok Nevnihal’in ‘vatanperverliğini’ gördükçe, eksiklenmesinden! Kızı memleketin ‘istikbal’ini düşünüp bunca telâşlanırken; dört yıl savaşmış babasının, olup bitenlere ‘bigâne’ kalması bağışlanır mı? Hakikat şu ki, Suriye’den sonra, Garbi Anadolu, ciddi bir işgal tehdidi altındadır; oysa Dersaadet, İtilâf Devletleri’nin ‘Yüksek Komiserleri’ne ‘arz-ı ubûdiyet’ etmekle meşgul. Bir şeyler yapmak lâzım, ama ne?” (HHV, s. 202).

Ömer Seyfettin, Halide Edip ve Hüseyin Rahmi gibi milliyetçi yönleriyle bilinen edebiyatçıları okuyan ve Türklüğünü, Müslümanlığını vurgulamak için dışarıya çarşafı çıkararak Nevnihal, babasına, İzmir’deki sosyete çevresinin hazır olduğu bir davet ortamında, “‘Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’ battıyor.” deyince herkesin kendisine güldüğünü söyler. Feridun Hakkı’nın kızına yanıtı ise “O kadar bedbin olma, kızım, vaziyet ümitsiz değil: sahib-i hamiyet nice eşhas, vatana sahip çıkmaktadır.” şeklinde olur. Bu yanıt üzerine Nevnihal, babasının da “sahib-i hamiyet eşhas arasında” bulunduğunu sezer ve heyecanla babasının boynuna sarılır (HHV, s. 350-351).

Fakat burada asıl dikkati çeken husus, Feridun Hakkı’nın kızına Anadolu’daki mücadele hakkında bilgi verirken Amasya Genelgesi’ndeki şu maddenin üzerinde durmuş olmasıdır: “...mülkün tamamıyeti ve milletin istiklâli tehlikededir. Milletin istiklâli ni, yine milletin azm-ü-kararı kurtaracaktır...” (HHV, s. 351). Amasya Genelgesi’ndeki bu maddenin vurgulanmasıyla kuşkusuz Kuva-yı Milliye’nin gelecek günlerdeki asıl mücadelesi işaret edilmeye çalışılmıştır. Anlatının sonunda “Meraklısı İçin Not” başlığıyla verilen şu bilgiler, bunun açık kanıtıdır:

“1335 (1919) sonbaharına doğru, İzmir’in ‘münevver muhitlerinde’, Doktor Feridun Hakkı ve ‘Muharrir’ Rüknettın Şahab Beylerin, Anadolu’ya ‘iltihak ettikleri, şuyû bulmuştu’. Söзде ‘Gâvur’ Mümin Bey, Mim Mim Teşkilâtı aracılığıyla, bu işi başarmışlar. İşgal yılları boyunca, ikisinden de haber alınmadı.

Kurtuluştan sonra İzmir’e dönen ‘Muharrir’ Rüknettın Şahab Bey’in açıklamasına göre: Doktor Feridun Hakkı Bey, Ankara’ya varır varmaz, ‘ordudaki tabiplik vazifesine iadesini’ istemiş, ‘arzusunu derhal is’af etmişler’. Sakarya Muharebesi’ne ‘tekaddüm eden’ günlerde, gönüllü olarak katıldığı bir keşif taarruzunda kayboluyor. Şehit olduğuna, ‘mu-hakkak nazarıyla’ bakılmıyormuş. Allah rahmet eylesin.” (HHV, s. 535).

Böylelikle, başlangıçta sorumsuz, iç tartışmalarını sürdüren bir kimlikle ön planda olan, fakat yine de asker olmanın verdiği içgüdüyle vatansever ve milliyetçi duygularını kaybetmeyen Tabip Yüzbaşı Feridun Hakkı, değişimini yaşar, aydınlanmasını tamamlar ve milletin kurtuluş mücadelesinde bir Kuva-yı Milliyeci olarak şehit olur. Onun şehit oluşu, bir bakıma “milletin azim ve kararlılığının” da bir simgesidir.

Esasında İlhan, böylesi bir sonla, Kuva-yı Milliye düşüncesinin doğrudan işlediği romanlarına da bir göndermede bulunmuştur. Çünkü İlhan, Kuva-yı Milliye düşüncesini doğrudan işlediği romanlarında “*Zaman, feda-yı nefis zamanı.*” leitmotivini sıklıkla kullanmıştır. *Haco Hanım Vay*’da da Feridun Hakkı, bir “feda-yı nefis”te bulunmuş ve kendi canını milleti için feda etmiştir.

Nevnihal’e dönmek gerekirse, Nevnihal’in dikkat çekici bir özelliği de, öncü bir Kuva-yı Milliyeci olarak tanımlanmasının mümkün olmasıdır. Hatırlanılacağı üzere, *Zenciler Birbirine Benzemez*’de Mehmed Ali, öncü bir Kuva-yı Milliyeci aydın olarak değerlendirilmişti. Ancak bu değerlendirilme, Attilâ İlhan romanlarının kronolojik sıralaması -*Zenciler Birbirine Benzemez*, İlhan’ın yayımlanan ikinci romanıdır- çerçevesinde yapılmıştı. *Haco Hanım Vay*’daki Nevnihal ise, Kuva-yı Milliye düşüncesinin tarihsel gelişimi içinde bir öncü aydın niteliği göstermektedir.

İzmir’in işgali sırasında, toplumsal çevresinin aksine milliyetçi, vatansever bir karakter gösteren ve “*Kurtuluş Savaşı’nın kazanılmasının ardından doğacak yeni umutları simgeleyen bir roman kişisi*” olan Nevnihal’i (Özher Koç, 2009: 553), anlatıcı da bir öncü aydın olarak görmektedir. Anlatıcı, Nevnihal’e Tefik Fikret’in *Sabah Olursa* şiirinden, “...*evet, sabah olacaktır, sabah olur, geceler/tulû’-ı haşre kadar sürmez, âkıbet bu semâ/bu mai gök size bir gün açar, melûl olma...*” bölümünü okutur (HHV, s. 350). Şiirin romana alınmayan bölümü şu şekildedir:

“*Hayâta neş’e güneştir, melâl içinde beşer/Çürür bizim gibi... Siz, ey fezâ-yı ferdânın/Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!/Ufukların ebedî iştiyâkı var nûra./Tenevvür... Asrımızın işte rûh-ı âmâli;/Silin bulutları, silkin zilâl-i ehvâli,/Ziyâ içinde koşun bir halâs-ı meşkûre./Ümîdimiz bu: Öürsek de biz, yaşar mutlak/Vatan sizinle şu zindan karanlığından uzak!*” (Fikret, 2010: 278).

Romanda kullanılmayan bu bölüm de göz önüne bulundurulduğunda, Fikret’ten alıntılanan dizelerle, geleceğe dair duyulan umudun ifade edilmeye çalışıldığı ve bir bakıma, ileride başlayacak olan Kuva-yı Milliye mücadelesinin ve bu mücadelenin yürütücüsü olacak Kuva-yı Milliyeci aydınların işaret edilmek istendiği söylenebilir. İşte, milliyetçi tutumu, vatanseverliği ve bağımsızlığa düşkünlüğüyle Nevnihal, İlhan’ın işaret ettiği bu yeni aydın tipinin, Kuva-yı Milliyeci aydının öncüsüdür. Elbette sabah olacak (Kuva-yı Milliye mücadelesi başlayacak), karanlık (Yunan işgali) kıyamete kadar

sürmeyecektir. Nihayetinde yeni nesil (Nevnihal'in sembolize ettiği Kuva-yı Milliyeci aydınlar), vatani kurtaracak ve halkı aydınlık geleceğe ulaştıracaktır.

3.1.4.2. Kuva-yı Milliyeci Aydınım Milliyetçiliği

“Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye Düşüncesi” başlığında da belirtildiği üzere, Kuva-yı Milliyeci aydınım en belirgin özelliklerinden biri milliyetçi oluşudur. Elbette bu milliyetçilik, ırkçı bir milliyetçilik değildir; bu milliyetçilik, bir yurt milliyetçiliği, bir kültür milliyetçiliğidir. Anlatımın başkışilerinden Doktor Feridun Hakkı, her ne kadar anlatımın başında, bilinçli bir Kuva-yı Milliyeci olmasa -zira romandaki olay zamanı itibarıyla henüz Kuva-yı Milliye olgusu ortaya çıkmış değildir-, Attilâ İlhan karakterlerinin değişimini/aydınlanmasını yaşamamış olsa da, asker kimliğinin getirdiği farkındalıkla milliyetçi bir tutum göstermektedir.

Feridun Hakkı, Osmanlı Ordusu'nda, Şam'da görevlidir. Dikkatini “Devlet-i Aliye, ‘Fransa devlet-i fehimesi’ ile ‘hâl-i harpte’ olmasına rağmen ‘lobby’lerde çatır çatır Fransızca konuşanlar çekmektedir. Üstelik, Şam'daki yöneticilerin çoğu Yahudi, Katolik Ermeni ve Hristiyan Arap'tır. Bu yöneticiler, burundan sıkma gözlük, ‘dindon’ sakal, Avrupa kesimi beyaz keten ceket ve ince çizgili siyah pantolonlarla ortalıkta dolaşmaktadırlar. Feridun Hakkı, ilkin Victoria Oteli'ni, arkasından Damascus Hotel'i dener, ikisinde de barınamaz, sonunda Berada Oteli'nde kalmaya başlar, burası onun için ‘ehven-i şer’dir.” (HHV, s. 14).

I. Dünya Savaşı'nın bitiminden kısa bir süre sonra başlayan Kuva-yı Milliye mücadelesine katılacak olan Feridun Hakkı, daha Şam'dayken takınmış olduğu bu yabancılar/yabancı kültüre karşı ihtiyatlı tavırla, Kuva-yı Milliye düşüncesinin en önemli temellerinden biri olan milliyetçilik kavramını benimsediğini göstermektedir.

3.1.4.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Aydın Karşıtlığı

Romanın dikkat çeken en önemli karşıt gücü, “komprador aydın” kimliğiyle ön plana çıkan Defterdar Emrullah Râci Bey'dir. Râci Bey, “*gövdesi yağ bağlamış, redin-gotuna sığmaz bir ‘rind’, bir ‘pir-i fâni’dir. Kolları ve bacakları vücuduna kısa mı, yoksa kalın mıdır; anlaşılmaz bir oransızlıktır ki, göreni rahatsız eder. Suratı basbayağı şiştir, arı sokmuş gibidir. Albümini var denmektedir. Etili dudakları ıslak, konuşması şapırtılıdır. ‘Serâzât’ Bektaşî bıyıklarından, tükürük tozları eksik olmaz; ahlâksız gözle-*

ri torbalı, sürekli mahmur, ya henüz uyanmış, ya hemen uyuyacak izlenimi vermektedir. Kırçıl sakalı ise en az iki günlüktür. Ellerini göbeğinde kavuşturup sık sık göğüs geçirerek şükreder, ‘elhamdülillah’ der.” (HHV, s. 41).

Anlatıcının Emrullah Râci Bey’i bu denli olumsuz sıfatlarla tasvir edişinin nedeni, Râci Bey’in hem I. Dünya Savaşı süresince, hem de İzmir’in işgali döneminde düşmanla iş birliğini devam ettirmiş olmasıdır. Söz gelişi, “*Emrullah Râci Bey’in ailesi, Şam günlerinde Şükrî El Eyyubî’nin ‘himaye-i mahsusu’ altındadırlar. Şükrî El Eyyubî ise, İngilizlerin kurdurduğu ‘Arap Hükûmeti’nin başıdır; Eyyubî’nin Intelligence Service’le temasından hep şüphe edilmiş, Emrullah Râci Bey’le şurda burda, kadeh tokuşturduğu görülmüştür.*” (HHV, s. 147).

Feridun Hakkı’nın, Emrullah Râci Bey’in, İzmir’in işgalinde, Yunanlarla iş birliğini yaptığını öğrendiğinde hissettikleri de aynı kanaati destekler niteliktedir:

“Feridun Hakkı’nın bütün ışıkları söndü. Emrullah Râci’nin, Şam’da iken, Devlet-i Aliyye’nin aleyhinde çalışan, Şükrî el Eyyubî gibi ‘hainlerle’ sürdürdüğü ilişkileri hatırlamıştı. Yunan işgali gerçekleşince, anlaşılan onlarla ‘teşrik-i mesai’ yollarını arıyor. Kirye Mandikas’tan ‘can-ciğer ahbabı’ olarak söz etti, ama Feridun Hakkı, eskiden beri tanışmadıklarında emin...” (HHV, s. 264).

Anlatıdaki diğer bir komprador aydınsa, Feridun Hakkı’nın hem amcası hem de eşinin babası olan Cerrahoğlu Hulusi Bey’dir. Hulusi Bey, Feridun Hakkı’ya, “*Müsü*” Elyakim’in Şark Halı Kumpanyası’ndaki iş teklifini neden ciddiye almadığını sorar; zira, ona göre bir İngiliz şirketinin doktoruna İzmir’i işgale gelecek olan Yunanlar dokunamayacaktır (HHV, s. 234). Hulusi Bey, Yunanlardan korunmak ve para kazanmak adına devletin başkentini, İstanbul’u işgal eden İngilizlerin şirketinde çalışmakta, onlarla iş birliği yapmakta bir beis görmeyecek, hatta işleri bozulmasın diye İtalyan uyuğuna geçmeyi düşünmekten çekinmeyecek kadar millî gurur ve idrakten uzak bir kişiliktir.

Hulusi Bey’in kızı, Feridun Hakkı’nın eşi Maide de tıpkı babası gibi millî hissiyattan uzaktır. Maide, Amerikan Kız Koleji’nden mezundur. Dolayısıyla kusursuz bir İngilizcesi vardır. Günlük konuşmalarında cümlelerinin arasına İngilizce kelimeler serpiştirmekten keyif alır. İzmir’in işgali, vatanın elden gidişi umurunda değildir. Çay partilerinde kumar oynamak onun için daha önemlidir. Öyle ki, Feridun Hakkı, karısı için şu yorumu yapar:

“(…) ne ‘vatanın’ kaderiyle ilgili, ne de şehrin; adeta ‘buud-u mücerrette’ yaşıyor! Aklı fikri, yeni ‘ehbaplarına’ nasıl caka satacağındadır: ‘Salon takımları’ mutlaka değişmiş’, Eksinoplu’da gördüğü ‘directoire’ koltukları istiyor; ‘ayrıyeten’, Samaritain mağazasının yeni getirttiği o kıvruklu piyano yok mu, ‘kütüphanede’ çok zengin duracaktıymış!” (HHV, s.230).

Millîlikten uzak tutumları, vatanının işgali karşısındaki kayıtsızlığı, paraya ve zenginliğe verdiği önem ve yabancı hayranlığı ile Maide, komprador aydınının en belirgin özelliklerine sahiptir. Maide’nin karşısında Kuva-yı Milliyeci kadını temsil edecek isimse, çok yakınındaki biri, kızı Nevnihal olacaktır.

3.1.4.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık

Attilâ İlhan, diğer romanlarında daha etraflıca işlediği “Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşıtı olarak Enver Paşa ve İttihatçılık” konusunu, *Haco Hanım Vay*’da da ele almıştır. İlhan’ın temel itiraz noktası, Osmanlı’nın II. Abdülhamit Dönemi’nden başlayarak Almanya’nın yarı sömürgesi hâline getirilmesinedir. Prof. Dr. İlber Ortaylı’nın “II. Abdülhamit Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman etkisinin yerleştiği bir zaman kesitini kapsar. Jön Türkler iktidara geldiklerinde bu nüfuzu daha büyük boyutlarda devam ettirmekten başka bir şey yapmamışlardır.” yargısı da İlhan’ın itirazının haklılığını kanıtlar niteliktedir (Ortaylı, 2016: 12).³⁶

İlhan’a göre yapılan ekonomik ve askerî antlaşmalar, Osmanlı’yı âdeta Almanya’nın uydusu yapmıştır. Bu durum, İttihat ve Terakki’nin devletin yönetiminde etkili olduğu, bilhassa da Enver Paşa diktatöryasının hüküm sürdüğü 1913-1918 döneminde artarak devam etmiştir. Bu dönemde Enver Paşa, ordunun önemli noktalarına Alman subayları getirmiş ve askerî açıdan iyi planlanmamış harekâtlara girişmiştir. Anlatıda Enver Paşa’nın bu yanlış askerî tercihleri, Yüzbaşı Cevat’ın şu sözleriyle eleştirilir:

³⁶ Osmanlı yönetiminin Alman yayılcılığı karşısındaki pasifliğini, “Osmanlı yönetimi Almanya’nın topraklarında günden güne artan bir nüfuz edinmesine ise direnmeyecekti. Böyle bir direniş için gerekli yapısal değişmeler meydana gelmemiştir. İmparatorluğu fizik olarak parçalamak isteyen İngiltere, Fransa ve Rusya karşısında, tarihinin son sayfaları yazılan Osmanlı İmparatorluğu’nun paniğe kapılması ve Almanya’ya kapılarını açması kaçınılmaz görünüyordu.” yargısıyla açıklayan Ortaylı (Ortaylı, 2016: 54), II. Abdülhamit’in bu “pasiflik”teki rolüyle ilgiliyse şunları söylemektedir: “Almanya’nın zorunlu bir seçenek olduğu kanaati herkesten önce Sultan II. Abdülhamit’te vardı. Sultan Abdülhamit ‘Şark’ın Almanları’ dendiğini, Almanlarla arada benzerliklerimiz olduğunu, Almanların Fransızlara tercih edilmesinin sebepleri arasında Fransızların Tunus’u almalarını ve cumhuriyet rejimiyle idare edilmelerini ileri sürüyor ve Alman imparatoruna Fransa ile ilişkileri soğutmak pahasına Filistin’de Katoliklerin himaye hakkını veriyordu. Bu tür hareketlerin pek kişilikli bir diplomasi üslubu sayılamayacağını olaylar gösterdi.” (Ortaylı, 2016: 80-81).

“...Rusya'nın inhidamı, Şark Cephesi'ndeki kuvvetlerin Cenup Cephesi'ne intikali için, mühim bir fırsat telâkki edilmek lâzımdı. Edilmedi. Acaba Başkumandanlık, Suriye Cephesi'nin ehemmiyetini müdrük midir? Şahsen, mütereddidim doktor: Enver Paşa, Sarıkamış faciasın taht-ı tesirindedir. Maverayı Kafkas'ta fütuhatı tercih ediyor.” (HHV, s. 28).

Romanın Kuva-yı Milliyeci karakterlerinden Rüknettın Şahab da İttihatçılar için “*Ne olacak, İttihatçı makulesi! Bunlar böyledir azizim, vasf-ı mümeyyizleri, hodkâmlıktır: küstahça bir hodkâmlık! Vahim hatalar da işlemiş olsalar, kusurlu olduklarına inandıramazsın: umur-u devlet onlardan sorulur, ruhsatları olmadan hiçbir şey yapılmaz!*” diyerek İttihatçıların bencilliği esas alan yönetim anlayışına bir eleştiri getirir (HHV, s. 202). Rüknettın Şahab'ın yanı sıra Feridun Hakkı da, “*Kanal faciasını*” ve “*Suriye hezimetini*” bizzat yaşadığından, İttihatçı yönetimini çoktan yargılayıp mahkûm etmiştir (HHV, s. 202).

Tüm bu düşünceler, İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesini doğrudan işlediği romanlarında detaylandırdığı “Almanya'ya Batı cephelerinde üstünlük/hareket genişliği kazandırmak adına yeterli araştırmalar/planlamalar yapılmadan Türk askeri doğuda ve güneyde -Sarıkamış Harekâtı, Kanal Harekâtı vb.- savaştırılmış, böylelikle Türk milleti nitelikli bir neslini savaş meydanlarında yitirmiştir.” görüşüyle örtüşmektedir. Almanya'nın savaşın gidişatında aldığı kararlar da bu görüşü destekler niteliktedir. İlhan'a göre, Almanya, Osmanlı topraklarını sömürgeleştirilecek büyük bir kaynak olarak görmüş, İttihat ve Terakki yönetimi de, yanlış siyasi telakkiler sonucu koşulsuz bir Alman dostluğuna güvenerek devleti âdetâ çöküşe sürüklemiştir. Türk milletini çöküşten kurtaracak düşünce sistemiyse Enver Paşa liderliğindeki İttihatçılık değil, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Kuva-yı Milliyecilik olmuştur.

3.1.4.5. Yunan Ordusu'nun Anadolu'daki Mezalimi

15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal eden ve devam eden süreçte Anadolu içlerine işgalini genişleten Yunan Ordusu, daha ilk günden vahşetini gözler önüne sermişti. “İşgal girişimine ilk tepkiyi gösteren gazeteci Osman Recep Nevres (Hasan Tahsin) ilk anda katledilmiş, 17. Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa, Yunan askerlerince tokatlanmıştı. ‘Zito Venizelos!’ demeye zorlanan, fakat bu zorlamayı reddeden Albay Süleyman Fethi Bey şehit edilirken, şehirde görevli memur ve subaylar zorla Yunan gemilerine götürülmüşler, bu esnada dokuz kişi öldürülmüş, 21 kişiyse yaralanmıştı. Kışla ve Rıhtım'daki olaylardan sonra, Türk mahallelerine de saldırılmış, takip eden günlerde Mani-

sa ve Aydın da işgal edilmişti” (Özkaya, 1981: 9-10).³⁷ Yunan Ordusu’nun Türk halkına uyguladığı söz konusu mezalim romanda da kendisine yer bulmuştur. İşgalin ilk günlerinden kimi kesitler romana şu şekilde yansımıştır:

“İzmir elden gitti, Feridun Bey! Hökûmat Önü’nde Yunan, Ümmed-i Muhammed’i kırıyor!..’ (...) Hele Sarı Kışla’da ‘esir aldıklarının’, süngü dipçik, Patris gemisine götürülüşünü görenlerin anlattıkları, evlere şenlik! Kim ki ‘Zito Venizelos!’ diye bağırmanın, o dakika delik deşik etmişler; bu arada, bir de miralay, Süleyman Fethi Bey mi, ne?

‘Tramvay güzergâhı’ (Karataş, Mektupçu, Karantina), başka bir cehennem! Efzon neferleri oralarda, birer ikişer evlere dalıp, yeni ‘çarşaf tutunmuş’ körpe kızları kirletmişler; ‘hamile’ asker karılarını, bazı ‘münevver’ hanımları! Ötede Kemeraltı, Başoturak Camii’ne kadar, yağma ediliyor. Camlara dipçik, yerler çatır çutur. Kaldırımlarda delik zeytinyağı güğümleri, yırtık çuvallar, parça parça peynir tulumları; başlarında birer köpek, pis burnunu uzatmış, koklar durur.” (HHV, s. 259-261).

İşgalin Anadolu içlerine yayıldığı dönemdeki vahşet ise daha vahimdir. “Denizli Müdafaa-yı Milliye Teşkilâtı’nın ‘Reisi’nin” açıklamasına göre “Aydın’ın, tekrar Yunan eline düşmesi, ‘muazzam muhacerete’” yol açmıştır. “‘Ümmet-i Muhammed’, Anadolu yollarında, ‘sefil ve perişandır’; Yunan ‘tayyareleri’, rastgeldikleri yerde, üstlerine bomba yağdırıyorlar”dır. “Kuva-yı İştigaliye, Germencik’te bin sekiz yüz Türk ‘delikanlısını’ kurşuna dizmiş; Hızırbeyli ‘kariyesinde’ namaz kılınırken, cemaata yaylım ateşi açıp...” acımasız bir katliama girişmiştir (HHV, s. 327).

Fakat burada dikkati çeken asıl husus, İstanbul Hükûmeti’nin Yunan mezalimi karşısında suskun kalışıdır.³⁸ Bu suskun kalış, Kuva-yı Milliyeci Rüknettin Şahab’ın bakış açısıyla aktarılır:

³⁷ İzmir’in işgalinde Yunan Ordusu’nun sergilemiş olduğu vahşete dair Prof. Dr. Sina Akşin de şunları kaydetmektedir: “15 Mayıs sabahı Yunanlar İzmir’e çıktılar. Bir Yunan birliği Kordon boyunda yürümeğe başladı. Konak Meydanı’na gelindiğinde Hasan Tahsin (asıl adı Osman Nevres) birliğin başında yürüyen sancaktarı vurdu, kendisi de orada vurulup öldü. (...) Fakat Yunan askeri onu orada öldürmekle kalmadı. Her türlü disiplini bir yana atarak, İzmir’in Müslüman mahallelerine daldı, iki gün süreyle her çeşit rezaleti yaptı. O günlerde 2000 kadar Türk’ün öldürüldüğü öne sürülmektedir. Ali Nadir bütün askerini kışlaya toplamış, bekliyordu. Yunan askeri geldi, kışlaya ateş açtı. Kışladan beyaz teslim bayrakları çıkarıldığı hâlde uzun zaman ateş sürdürüldü. Ondan sonra, başta Ali Nadir, askeri elleri havada Kordon boyundan yürüterek bir geminin ambarına attılar. Yolda Türk subaylarını ‘Zito Venizelos! (Yaşasın Venizelos!)’ diye bağırıyordu. Bağırmadığı için, Kurmay Albay Süleyman Fethi Bey’i dipçik ve süngüyle öldürdüler. (...) Yunanlar o hırsla Menemen’e gidip oranın eşrafından 10 kişi bulup öldürdüler. Kentte de birtakım bezaltı sergilediler. (...) Yunan askerinin gözünde hepsi Türk’tü ve hepsi en kötü muamelelere layıktı. Bu birçok bakımdan ırkçı sayılabilecek bir davranıştı.” (Akşin, 2017b: 124-125).

³⁸ Bu suskun kalışı, Akşin’in deyimiyle, Padişah Vahdettin’in meşrutiyet yanlısı olmamasıyla, hatta düpedüz meşrutiyet düşmanı olmasıyla açıklamak mümkündür. Zira Akşin’e göre “Vahdettin, tahtını fazlasıyla seviyordu. Büyük bir hevesle İngilizlere yanaşması ve onlar iş birliği yapması, bu sevginin açık bir göstergesiydi. Vahdettin gücün İngilizlerde olduğunu görüyor ve tahtta kalabilmek için onlara boyun eğmenin kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. Öyle ki, belki de Mısır Hıdivi ya da Hint Mıhraceliği gibi

“(...) O zavallı ‘muhacirlerin’ âkabeti ne olacakmış? Bâbiâli, ‘suret-i kat’iyede ilgi göstermiyor. Bu ilgiyi elde etmek amacıyla, İzmir’den ‘payitahta’ gönderilen ‘heyeti’, Sadrazam ‘Damat’ Ferid Paşa, kabul etmek ‘tenezzülünde’ bulunmamış. Londra, Dersaadet’e beyhude yere İngiliz Yüksek Komiseri tayin etmektedir, zira ‘Damat’ Paşa o görevi, ‘bihakkın’ yerine getiriyor.” (HHV, s. 328).

Sadrazam Damat Ferid Paşa varken, bir İngiliz Yüksek Komiseri’ne gerek yoktur; zira, Ferid Paşa bu görevi eksiksiz bir biçimde yerine getirmektedir. İlhan, İstanbul Hükûmeti’nin ve Padişah Vahdettin’in İzmir’in işgali ve sonrasında Yunan Ordusu’nun Anadolu içlerine yayılmasına karşı takındığı pasif tavrı ve özellikle yurdun savunulması için mücadele veren Kuva-yı Milliyecilere karşı âdetâ Yunanlarla iş birliği yapmasını, Kurtuluş Savaşı’nı esas olay olarak ele aldığı romanlarda daha geniş bir biçimde işlemiştir.

3.1.4.6. Osmanlılığın İflası

Prof. Dr. İlber Ortaylı’nın da işaret ettiği gibi “İttihat ve Terakki döneminde Osmanlılık siyasal yönden iflas etmişti. Özellikle Balkan bozgunu ve Arnavutluk’un da devletten kopmasından sonra, yeni iktidar çevrelerinin ideolojisi giderek Pantürkizm olmuştu” (Ortaylı, 2016: 197). Osmanlılık düşüncesinin Türk siyasasındaki iflasına romanda “Ermeni meselesi” ve “Arap isyanı” üzerinden güçlü bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Artık devlet “imparatorluk” vasfını yitirmiştir, hâliyle Osmanlılık düşüncesi de kitleleri bir arada tutma becerisini kaybetmiştir.

Öyle ki, Tabip Yüzbaşı Feridun Hakkı, Şam’ın “düşüş”ünde vurulur ve Ermeni arkadaşı Arşaluys Mahçubyan’a ve onun babası Vahanak Mahçubyan’a sığınır. Vahanak Mahçubyan, Feridun Hakkı’nın tedavisi için doktor arkadaşı Nubar Şemikyan’ı çağırır. Doktor Şemikyan’ın Feridun Hakkı’ya karşı tavrı oldukça olumsuz olur:

“Doktor Nubar Şemikyan, iki adamlık yerde oturur, yaşlı bir zat; sülalesini Haçin’de mi nerede kesmişler, koyu Türk düşmanı: ‘hasta’nın Türk zabiti olduğunu öğrenince, gelmeyi reddetti; bir zaman homurdanıyor. Ama Mahçubyan’ın hatırını kırmayı mümkün mü, ailenin kırk yıllık doktorudur, söylene söylene giyinmiş, sonunda ‘çarnaçar’ kalkmış gelmiş! (...)’...ne günlere kaldık, Vahan? Şam-ı Şerif’de, Arapların Türk zabitlerini öldüreceği aklına mı gelirdi? Eee, kendileri ne demişler: ‘alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste!’” (HHV, s. 103-104).

statülere bile razıydı” (Akşin, 2017a: 126). Dolayısıyla İngiliz gözetimi ve desteğinde girişilen İzmir İşgali Harekâtı karşısında Padişah Vahdettin de, Damat Ferid Paşa nezdinde İstanbul Hükûmeti de, gerekli tepkiyi gösterememiştir.

Şemikyan, Maḥçubyan'ın “*alt tarafı bir Türk zabıtine bu mertebe ihtimam göstermesini*” anlayamamaktadır; zira “*tehcir faciasını, Ermenilere reva görülen muameleyi*” unutamamıştır. Maḥçubyan'ın eşi Madam Siranuş da Şemikyan gibi düşünmektedir. Fakat Maḥçubyan, hem arkadaşına hem de eşine şu yanıtı verir:

“*Umumi felâketlerden, tek tek fertleri mes'ul addetmek caiz mi? Hiç zannetmem! Mumaileyhi tanıdım, evime kabul ettim: Feridun Bey, kimsenin ölümünü temenni edecek tiynette değildir. Tehcirde vukubulan fecayiden, bizim kadar müteessirdi...*” (HHV, s. 106-107).

Feridun Hakkı, Maḥçubyan'ın kendisine yardım etmesini, “*‘Osmanlılık’, diye bir mefhum-u içtimâi teşekkül etmiş de, bu, onun sayesinde mi kuvveden fiile çıkabiliyor? Aristidi Efendi'nin kulakları çınlasın! Bu mevzuda az mı münakaşa etmiştik...*” sözleriyle “Osmanlılığa” bağlar (HHV, s. 110). Fakat diğer taraftan, Şam'ın kaybedilmesinde Arapların İngilizlerle yaptıkları iş birliğinin romanda “Osmanlılığın” bitişi olarak yorumlandığı da görülmektedir. Söz gelimi, anlatının Arap karakterlerinden Fuad el Ma'rûf'un şu sözleri, “*‘ömrünü Osmanlılık mefkûresine vakfettiği bir münevver için’ gerçekten elem verici*” bulunur:

“*Anzac süvarileri, Şam/Rayak bağlantısı kuzeyden kesmişler; güneyden şehir, Emir Nâsır komutasındaki Arap kuvvetiyle, İngiliz birliklerince tehdit ediliyor. Vaziyet vahim, Ruvale kabilesi külliyen onlara iltihak etmiştir; şu dakika, şehirde ne kadar müsellâh Ruvale mücahidinin kol gezdiğini Hakteâlâ bilir. Osmanlı kıtalarının bakiyetüssüyûfu, alelacele Halep istikametinde çekiliyor!*” (HHV, s. 123-124).

Nihayetinde Feridun Hakkı'yla “*Muallim*” Aristidi Efendi'nin Arapların ve İngilizlerin Şam'a hâkim oluşlarına ve Arapların bağımsızlıklarını ilan etmelerine dair konuşmalarına anlatıcının getirdiği “*Feridun Hakkı onu dinlerken tedirgin, onun tedirginliğini de hissediyor; ikisinin arasına girip, onları böyle yabancılaştıran, ‘Osmanlılık’ fikrinin yenilgisi mi?*” yorumu, bir yerde “Osmanlılık” düşüncesinin etkisini kaybedişinin de vurgusu olmuştur (HHV, s. 132).

3.2. Kuva-yı Milliye Düşüncesini İşleyen Romanlar

Bu bölümde ele alınacak romanlar, sırasıyla *Kurtlar Sofrası*, *Bıçağın Ucu*, *Sırtlan Payı*, *Yaraya Tuz Basmak*, *Dersaadet'te Sabah Ezanları* ve *O Karanlıkta Biz*'dir. İlhan'ın bu romanlarda tarihsel olarak 1908-1960 dönemini ele aldığı ve özellikle 1950 sonrasında “Memleketin içinde bulunduğu siyasi/ekonomik zor durumdan kurtulması ve

Mustafa Kemal Atatürk'ün sađlıđında olduđu gibi tam bađımsız, antiemperyalist, refah dűzeyi yűksek, gűclű bir yűnetime kavuřması için Kemalist devrimin tamamlanıp ulusal Tűrk sosyalizminin kurulması gerekir.” tezini iřlediđi gűrűlmektedir.

3.2.1. Kurtlar Sofrası

Attila İlhan'a gűre Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarında memleket, bir “*kurtlar sofrası*”na dűnműřtűr. Bu dűnemde emperyalizmin temsilciliđini yapan komprador sermaye, iktidarla çıkar iliřkileri kurmakta ve bu iliřkiler sayesinde hem vahři kapitalizmden sonuna kadar yararlanarak zenginliklerini arttırmakta, hem de űlkeyi emperyalizmin açık sűműrgesi hűline getirmektedir. İktidar da, hem ekonomik nedenlerden űtűrű emperyalizme karřı gelememekte ve bűylelikle kapitalist ekonomik dűzenin űlke sathında yayılmasına engel olmamakta, hem de oy kaygısı yűzűnden Atatűrk devrimlerinden gittikçe uzaklařarak dini siyasi çıkarları için kullanan bir gűrűnűme bűrűnmektedir.

Atatűrk Cumhuriyeti'nin tam bađımsız, anti-emperyalist űretim ekonomisi anlayıřı, yerini emperyalizme gűbeđinden bađlı tűketim ekonomisine ve montaj sanayisine bırakmaktadır. Yine, Atatűrk dűneminde benimsenen laiklik ilkesinden tavizler verilmeye bařlanmış, insanların vicdanına bırakılan din olgusu, geniř kitlelerin oyunu alabilmek için siyasete alet edilir olmuřtur. İřte, İlhan'a gűre, tűm bu kűtű gidiřattan kurtulmak için, memleketin içine dűřtűđű “kurtlar sofrası” hűlinden çıkabilmesi için, yegűne yol, Kuva-yı Milliye dűřűncesinin yeniden űlke yűnetiminde etkin kılınmasıdır. Buysa, ancak, Mustafa Kemal'in bařlattıđı devrimin geliřtirilerek son konađına vardırılmasıyla olacaktır.

İlhan, romanı için “*Kurtlar Sofrası bizim kuşağımızdan bir yazarın, toplumun tabanına değil, tavanına objektifini çevirdiği ilk ciddi roman demesidir.*” demektedir. Ona gűre, bu romanda, “*Demokrat Parti dűneminde gittikçe gelişmekte olan spekűlatűr ticaret burjuvazisi, toprak ağalığından ticaret burjuvazisine geçiş, genel olarak ticaret burjuvazisinin yabancı sermaye ile işbirliği deneyleri ve montaj sanayiciliğine geçiş hevesleri, komprador kapitalizminin belirginleşmesi gibi ekonomik ve toplumsal olgular hayli geniş kapsamlı olarak ele alınmış, işlenmiştir*”. Bunun yanı sıra, “*yabancı sermayenin sızma girişimleri kadar, genel olarak sermaye çevrelerinin bankacılık, eğlence*

endüstrisi, basın alanlarındaki etkileri, ayrıca çevirdikleri fırladıklar” romanın başlıca konusu olmuştur (Sarmaşık, 2004a: 158).

İlhan göre *Kurtlar Sofrası*, “ekonomik ve toplumsal temel üzerinde, demokrasi ve halk iktidarı propagandasıyla işbaşına gelmiş olan Demokrat Parti’nin yozlaşması ve bir çoğunluk diktasına gitmesi üzerine, aydın çevrelerinde beliren Kuvayı Milliyeci direnişi, ‘dondurulmuş’ ‘yarıda bırakılmış’ devrimi tamamlamak azim ve özlemini” ele almaktadır. İlhan *Kurtlar Sofrası*’nda “sosyalistlerin acımasızca ezildiği, sindirildiği toplumsal ortamda, yeni tip bir muhalefet”i belirlemiştir. Öyle ki, “sonradan bu muhalefet, 27 Mayıs öncesi olaylarını yaratacak, nihayet 27 Mayıs Darbesi’yle sonuçlanacaktır” (Sarmaşık, 2004a: 159). İlhan esasında Kuvayı Milliyeci gazeteciler Hüsni Faik Bey ve Mahmud Ersoy’un mücadeleleri nezdinde yeni bir ilericiğin (Kuva-yı Milliye düşüncesinin) haberciliğini yapmaya çalışmıştır.

Attilâ İlhan, kendisinin de ifade ettiği gibi, *Kurtlar Sofrası*’nda hem emperyalizmi ve emperyalizmin ülkedeki temsilciliğini yapan komprador sermayeyi, hem Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının antidemokratik uygulamalarını ve ABD ile olan siyasi ilişkilerini, hem vahşi kapitalizmin toplumda yarattığı kültürel ve ahlaki yozlaşmayı, hem de bütün bu kötü gidişatı değiştireceğine inandığı Kuva-yı Milliyeci aydınları anlatmaktadır.

Romanın merkezinde sermaye gruplarının siyasi ve ekonomik ilişkilerini araştıran, halkın gerçeği öğrenmesi için her türlü tehdide rağmen hakikatin peşinden koşmaktan vazgeçmeyen ve aynı zamanda ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal çıkmazdan kurtulması için “*Mustafa Kemal’in İnkılap Teorisi*” başlıklı bir çalışma hazırlayan Kuva-yı Milliyeci gazeteci Mahmud Ersoy vardır.

Mahmud Ersoy, İlhan’ın *Sokaktaki Adam*’da Kamarot Hasan’la başlatıp *Zenciler Birbirine Benzemez*’de Mehmed Ali’yle sürdürdüğü mütereddit aydın tipinin son halkasıdır. Fakat Mahmud Ersoy -İlhan’ın da ifade ettiği gibi-, Mehmed Ali’nin aradığı, bir bakıma gerçek hayatta toplumun da ulaşmak istediği, ulusal koşullara uygun, uluslararası koşullara ters düşmeyen, tereddütlerini sonlandırıp bir senteze ulaşmayı başarmış bir aydındır (SA, s. 15). Mahmud’un ulaştığı sonuçsa, Mustafa Kemal’in düşüncelerinden beslenen, sosyalizme yaslanmış Kuva-yı Milliye düşüncesidir.

Çok yönlü, çok boyutlu bir nitelik taşıyan anlatıda, yukarıda sözü edilen düşünsel boyutun yanı sıra, günlük siyasi gelişmeler, İstanbul'un eğlence hayatı ile kültür ve sanat çevresi, burjuvazinin para kazanma anlayışı, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının aydınlar üzerindeki siyasi baskıları ve Mahmud'un kız arkadaşı Ümid'in değişimi/aydınlanması da ele alınmaktadır.

Attilâ İlhan, *Kurtlar Sofrası*'nda, ilk iki romanında aradığı “olumlu tipi” bulmuş ve bu olumlu tip (sosyalizm ile Kemalizmden bir “ulusal bileşim” yaratmış Kuva-yı Milliyeci aydın) üzerinden ülkenin aktüel sorunlarına çözüm önerileri getirmiştir. Öne sürülen bu görüş, İlhan'ın romanını yazma amacıyla da örtüşmektedir. Zira İlhan, *Kurtlar Sofrası*'nı yazma amacını şu şekilde açıklamıştır:

“(…) amacım iki önemli şeyin altını çizmekti: 1- Türkiye Cumhuriyeti, Gâzi'nin antiemperyalist, lâik ve demokratik Müdafaa-i Hukuk doktrini ve Misak-ı Milli temeli üzerine kurulmuştu; bu temel, ‘çağdaş uygarlık seviyesi’ gibi bir amaca bağlandığı için, hem ‘sistem’e karşı korunması gereken ‘devrimci’ bir tavidir; hem de diyalektik olarak sosyalizme açıktı; çünkü ikisi de jakoben bir karakter taşıyorlardı. 2- Oysa İkinci Dünya Savaşı ertesinde, savaşın kıtlık ve yokluk ortamında palazlanan ticaret burjuvazisi, hem ‘sistem’le tehlikeli bir flörte başlamış, böylelikle tam bağımsızlık ilkesini tehlikeye atmış bulunuyor; hem de içerde lâikliği hırpalayacak adımlar atulmasını kolaylaştırıyor.” (İlhan, 2011f: 204).

İlhan'ın da ifade ettiği gibi, *Kurtlar Sofrası*'nda Türkiye Cumhuriyeti'nin antiemperyalist, laik ve milliyetçi temellerine vurgu yapılmış ve Atatürk'ün “muasır medeniyetler seviyesi” hedefine ancak bu temellerden ilhamını alan ulusal Türk sosyalizmi aracılığıyla ulaşılabileceği iddia edilmiştir. Ulusal Türk sosyalizminin, diğer bir deyişle Kuva-yı Milliye düşüncesinin baş karşıt gücü ise, şüphesiz emperyalizmle yaptığı iş birliği neticesinde tam bağımsızlık ve laiklik ilkelerini tehlikeye atmış olan komprador burjuvazidir.

1954-1961 yılları arasında kaleme alınan romanın ilk baskısı, 1964'te Ataç Yayınevi tarafından iki cilt hâlinde gerçekleştirilmiştir. Sonraki yıllarda farklı yayınevlerince birçok kez yeni baskısı yapılan roman, son kez 2016'da Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nca yayımlanmıştır.

3.2.1.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın

Attilâ İlhan'ın *Kurtlar Sofrası*'yla beraber geliştirip boyutlandığı en önemli tiplerden biri, “Kuva-yı Milliyeci gazeteci” tiplemesidir. *Kurtlar Sofrası*'nda Mahmud

Ersoy ve Hüsni Faik adıyla okurun karşısına çıkan bu tipleme, *Bıçağın Ucu*, *Sırtlan Payı*, *Yaraya Tuz Basmak*, *Dersaadet'te Sabah Ezanları* ve *Hacı Hanım Vay* gibi romanlarda Ümid, Münif Sabri, Rüknettin Şahab, Yunus Nadi ve Falih Rıfkı gibi kimisi gerçek hayatta da yaşamış karakterler üzerinden kurgulanmıştır.

Söz konusu bu Kuva-yı Milliyeci gazeteci tiplemesinin *Kurtlar Sofrası*'ndaki en önemli örneği, kuşkusuz Mahmud Ersoy'dur. Mahmud, bir anlamda, *Sokaktaki Adam*'da Hasan'ın ve *Zenciler Birbirine Benzemez*'de Mehmed Ali'nin yaşadığı “tereddüt”ü sürdürmüş; bir başka deyişle, anlatıda “*Bu, bir manada ve bütün manalarda, toplum şartlarına sığamayan bir adamın, her dakika kendisini aşmak istemesi değil de, ne?*” cümlesiyle özetlenen bir iç tartışmayı yaşamıştır (KS, s. 11). Ancak, Mahmud, Hasan ve Mehmed Ali'den farklı olarak “tereddüt”ünü sonlandırmış ve bulduğu “çözüm yolu”nu -ulusal bileşim/Kuva-yı Milliye düşüncesi- uygulamaya koymuştur.

İlhan, gerçek Atatürkçülüğü, Kuva-yı Milliye ruhunu hareket noktası sayan, devrimci ve ulusal, bir o kadar da Batılı bir sanat yöntemi önerdiğini ve bu önerisini eserlerinde uyguladığını söylemektedir. İlhan'a göre Menderes diktası dönemin aydınlarının üstüne çökerken, o, *Kurtlar Sofrası*'nda yeni bir Kemalist tipin ana çizgilerini aramıştır (Sarmaşık, 2004a: 90). İşte, İlhan'ın sözünü ettiği bu yeni Kemalist tipin, Kuva-yı Milliyeci aydın tipinin anlatıdaki en belirgin örneğidir Mahmud Ersoy. Mahmud, adım adım tereddütlerini sonlandırmış ve nihayetinde “*Mustafa Kemal'in İnkılap Teorisi*” başlıklı çalışmasıyla, sosyalizme yaslanan, Kuva-yı Milliye düşüncesiyle kavramlaşan Kemalizm anlayışını, bir kurtuluş fikri olarak ileri sürmüştür.

İlhan'a göre Mahmud, 27 Mayıs Hareketi'yle somutlaşacak olan devrimciliğin elle tutulur, gözle görülür habercisidir. Klasik denilebilecek sosyalist solun dağınıklığına ve ezilmişliğine karşı, gerçekçi ve pratik düzeyde bir Atatürkçülük önermesiyle gelmiş ve Mustafa Kemal'in demokratik devrimini tamamlayacak yeni bir atılım önermiştir (Sarmaşık, 2004a: 156). Mahmud bu yönüyle İlhan'ın sonraki romanlarında kurgulayacağı Kuva-yı Milliyeci aydınlar için de bir ilk örnek olmuştur.

Aynı zamanda anlatıcının romanda sözünü emanet ettiği kişilerden de biridir Mahmud. İlhan, aslında Mahmud aracılığıyla topluma söylemek istediklerini aktarmaktadır. Bu bağlamda, İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinden ne anladığını kavrayabil-

mek adına, Mahmud'un İrfan'la "nihilizm" ile "terörizm" üzerine yaptığı konuşmayı incelemek oldukça önemlidir. Bu konuşmada İrfan, "*Hayır Mahmud, hayır! Asıl yarılan sensin. Eminim bundan. İyi bir mahsul için önce batakları kurutup tarla yapmazlar mı? Tohum sonraki iş. Bataklığa tohum ekemezsin. Bu memleketi yüceltmek mi istiyorsun, temizleyeceksin: Nerede bir mikrop görürsen, vuracaksın! Nerede bir asalak önüne çıkarsa, ezeceksin!*" der. Mahmud gülümser ve "*Sen, bataklığı kurutmuyorsun ki, ortadan kaldırıyorsun. Yok ediyorsun. Bu tutumla, üzerine tohum ekebileceğin bir karış toprak kalmaz elinde. Hâlbuki, asıl olan tarlanın varlığı. Mahsul vermesi için, önce var olması, var olmakta devam etmesi şart!*" yanıtını verir (KS, s. 86).

İrfan, bu "haşerat"la hiçbir şey kurulamayacağı fikrindedir. Ona göre, bunlar çürümüştür. Kimisi hâlâ Osmanlı, kimisi tatlısu Frenk'idir; kimisinin ise ne olduğu bile belli değildir. Bunlar yalnız tıkmayı ve birbirinin gözünü oymayı bilirler. Hepsi kurtlar gibi, yalnız kendini düşünürler. Mahmud ise geleceğin Türkiye'sinin bu insanlar tarafından kurulacağını düşünmektedir. Ona göre, bu insanların çağlarını yaşamaktan başka kabahatları yoktur. İrfan, Mahmud'un düşüncelerine itirazını sürdürür. Mahmud, İrfan'a "*nihilizm ile terörizm arasında, tehlikeli bir yer*"de olduğunu söyleyince, İrfan'ın cevabı, "*Ben, yedi kat yerin dibindeyim. Kömür yiyip kömür içiyorum. Gözlerim eşek gözleri, dilim karıncayıyen dili. Beynimi kaybettim, bulamıyorum. Herkes birbirinin gözünü oymaya çalışmışken, mutluluk bir hayaldir: Katıksız, yüzde yüz bir hayal! Çünkü ilk fırsatta Ahmed gidip Mehmed'in gözünü oyacaktır.*" şeklinde olur (KS, s. 87-88).

Mahmud, İrfan'dan daima kendisini sıkı tutmasını, ayağını daima sıkı basmasını ister. Mahmud için hiçbir şey yaşamaktan daha önemli değildir. İrfan yine itiraz eder ve "*Ama Ahmed mutlaka Mehmed'in gözünü oyacaktır?*" der. Mahmud'un bu itiraza yanıtını şöyle olur:

"Sen de gidip Ahmed'in gözünü oyacaksın öyle mi? Bu bir şeyi düzeltmez. Ahmed ne kadar kendi adına ve çıkarına Mehmed'in gözünü oyarsa, sen de o kadar kendi adına ve çıkarına Ahmed'in gözünü oyacaksın. Gözleri oyuk insanların cenneti senin cennetin. İş mi bu? Sen kötülüğü kaldırmıyorsun, aklınca, onun yardımına sığınarak iyiliği kuruyorsun. Yanlış! Esas mesele Ahmed'i Mehmed'in gözünü oymaya iten sebepleri bulabilmekte! Hele bir sebepleri bul, hele bir Ahmed'e Mehmed'e bunları göster, anlat, akıllarına yatır..." (KS, s. 88-89).

İrfan, esasında *Sokaktaki Adam*'da ortaya konan, ne yapmak istediğini bilmeyen, kötümser, umutsuz, insanlara güvenmeyen ve inanmayan insan tipinin, Kamarot Hasan'ın devamı niteliğindedir. Mahmud ise, tam aksine insanlarına güvenen, asıl meselelerin onları anlayıp, onlara doğru yolu göstermek olduğuna inan, geleceğe umutla bakan, iyimser aydındır. Bu noktada Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinin temellerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün fikirleri olduğu ve Atatürk'ün de, “*Ümitsiz durum yoktur, ümitsiz insan vardır.*” dediği düşünüldüğünde, Kuva-yı Milliyeci aydının önemli özelliklerinden birinin de, geleceğe ümitle bakmak, iyimser olmak, halkından umudu kesmemek olduğu söylenebilir.

Attilâ İlhan'ın anlatının başkişisi Mahmud'la kendi arasında bir özdeşlik kurduğu da ifade edilebilir. “*Cinayet Masası Komiserlerinden Orhan*”ın ulaştığı bilgilere göre Mahmud, “1339 Gönen doğumludur. Beyoğlu/Tarlabaşı'nda, Madam Karanfilyan'ın evinde pansiyon olarak kalmıştır. Muhafız gazeteci kimliğiyle tanınmış, yazdığı yazılarla dikkatleri üzerine çekmiştir. Komünistliği hakkında kesin delil yoktur. Kendine mahsus fikirlere sahip olmuştur. Daha ziyade yolsuzluk dosyalarıyla, özellikle büyük sermayeli şirketlerin yasa dışı işlemleriyle uğraşmıştır. En son devletin açtığı bir ihaleyi kazanan Kolaylık Yapı İnşaat Şirketi'ni araştırmış ve şirketin gerek ihale aşamasında, gerekse inşaat sırasında çeşitli yasa dışı işler yaptığını dair bazı belgelere ulaşmıştır. Bunun üzerine, halkın aldatıldığı, hazinenin dolandırıldığına dair yayınlar yapmıştır. Kuvvetle muhtemel, ölümünün son yayınlarıyla ilgisi vardır” (KS, s. 389-390).

Mahmud Ersoy, 1339/1923 doğumludur, Tarlabası'nda Madam Karanfilyan'ın evinde pansiyoner olarak kalmıştır. Attilâ İlhan, 1925 doğumludur ve tıpkı Mahmud gibi *-Kurtlar Sofrası*'ni yazdığı 1950'li yıllarda- Tarlabası'nda Ermeni bir hanımın evinde pansiyoner olarak kalmıştır. Mahmud gazetecidir, İlhan da gazetecilik yapmıştır. Mahmud, komünist olarak bilinmekle beraber kendine has fikirleri savunmuştur, İlhan da komünist/sosyalist olarak bilinmesine karşın kendine özgü düşünceleriyle de tanınmıştır. Ayrıca, Mahmud'un Kuva-yı Milliyeciliğinin temeli de İlhan'la benzerlik göstermektedir. Mahmud ilk Kuva-yı Milliye bilincini Kurtuluş Savaşı'nı bizzat yaşamış eniştesinin anlattığı hatıralardan almıştır (KS, s. 495-496). Attilâ İlhan da çeşitli söyleşilerinde Kuva-yı Milliye bilincinin, akrabalarından dinlediği Kurtuluş Savaşı anılarından temellendiğini ifade etmiştir (Sarmaşık, 2004a: 334).

Bütün bu benzerliklerden hareketle, bilhassa da sosyalizm ile Kemalizmden bir ulusal bileşim düşüncesi çıkarma fikrindeki ortaklıklarıyla, İlhan'ın Mahmud Ersoy karakterini kurgularken kendi yaşamından etkilendiği ileri sürülebilir.

Mahmud Ersoy'un yazı işleri müdürlüğünü yaptığı *Birlik* gazetesi de, geçmişten bugüne getirdiği birikimle âdeta bir "Kuva-yı Milliye Okulu" işlevi görmektedir. İlhan'ın diğer romanlarından öğrenildiği kadarıyla Millî Mücadele döneminde de yayın hayatını sürdürmüş olan *Birlik*, Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Mücadelesi'ni başlattığı günden beri "*sermuharriri ve sahib-i imtiyazı*" Hüsnü Faik Bey'in nezdinde Kuva-yı Milliyeciliğiyle bilinmektedir. *Birlik* yazarları ve çalışanları, Mütareke döneminde olduğu gibi, Demokrat Parti/Adnan Menderes döneminde de çeşitli baskılarla karşı karşıya kalmış, hatta baskının da ötesinde hapse atılmış, cinayete kurban gitmiştir.

Sözün gelişi, *Birlik* yazarlarından Necdet, bir yazısında dönemin iktidarını eleştirdiği için tutuklanmıştır. Yine *Birlik* yazarlarından Ragıp, siyasi iktidarın baskısını üzerinde hisseden bir gazeteci olarak "*Gazeteciyim ben, duyduğumu, gördüğümü yazıyorum. Yediğim ekmeği, aldığım parayı çalmamış olmam için, doğruyu duymak, gerçeği görmek zorundayım. Ben sustum mu korkuyorum demektir.*" ifadelerini kullanmaktadır (KS, s. 30). Burada verilmek istenen mesaj açıktır: Kuva-yı Milliyeci gazeteci/aydın korkmamakta, uğrunda Necdet gibi hapse düşse, Mahmud gibi "baş"ını verse de, duyduğunu, gördüğünü yazmaktadır.

Aslında Mahmud, sadece bir gazeteci değildir; bazen bir maden işçisi, bazen bir köy öğretmeni, bazen de bir traktörcüdür (KS, s. 378). Özetle Mahmud, Türk halkının aradığı ve özlediği aydın tipidir. Bir bakıma Mahmud, Mustafa Kemal imgesine yüklenmek istenen anlamların tezahürüdür. Zira o, Kuva-yı Milliyeci bir aydın olarak yarım kalan Mustafa Kemal Devrimi'ni tamamlamayı kendine bir vazife edinmiştir. Bu vazife onu yepyeni bir Mustafa Kemal davranışıyla Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasına karşı koymaya itmiştir.

Anlatının bir başka Kuva-yı Milliyeci aydını, "*Birlik gazetesinin sermuharriri ve sahib-i imtiyazı*" Hüsnü Faik Bey'dir. Hüsnü Faik Bey kendini "*sözünü sakınmaz bir adam*" olarak tanımlar. Gazetesini "*yıllarca türlü musibete karşı durup, türlü teşebüsat-ı haineyi kırıp bükerek çıkarmış, hiçbir an, hiçbir sebepten eğilip bükülmemiş*"tir.

Hüsnü Faik Bey'e göre "yeni nesiller, cumhuriyetçi olmanın mana-yı hakikisini, layıkıyla ihata edememekte"dir. Oysa Hüsnü Faik Bey, "meş'um devirler"de bile "cumhuriyetçiliği"ni korumuş, "hâkimiyet-i milliyeye taraftar olma"ya devam etmiştir. Fakat Hüsnü Faik Bey için her şeyden önemlisi, o bir "asker çocuğu" dur ve "eski Kuva-yı Milliyeci"dir (KS, s. 31, 33).

Hüsnü Faik Bey'in kendini tanıtırken sarfettiği bu sözlerde Kuva-yı Milliyeci aydının özelliklerini bulmak mümkündür. Buna göre Kuva-yı Milliyeci aydın evvela cesur ve cumhuriyetçi olmalı, hiçbir güç karşısında eğilip bükülmemeli ve her zaman, her şeye rağmen ulusal egemenlikten yana olmalıdır.

Hüsnü Faik, aynı zamanda sorumlu bir yurttaş, Kuva-yı Milliyeci bir aydın ve bir gazeteci olarak ülkesi için, milleti için verdiği mücadeleden de bahseder. O "daima teceddütün ve demokrasinin taraftarı olmuş"tur. *Mütareke yıllarında işgal, tahammül edilmez, ezici ve öldürücü bir dış ağrısı gibi memleketi sarmışken de*" daha sonra da bu böyle oldu olmuştur. Daha da önemlisi, "Birlik, Yenigün, Akşam, İkdam vesaire, Anadolu'daki hareketin müdafaasını deruhte etmekten çekinmemiş"tir. 16 Mart'ı takip eden günlerde İngilizler, Yenigün ve Birlik matbaasını basmışlar, Hüsnü Faik'i ve Yunus Nadi'yi aramışlardır. Kuva-yı Milliye'yle irtibatları olduklarını, hatta "o meşum gün Meclis-i Mebusan'da Hüseyin Rauf'u Anadolu'ya götürmek için nasıl çırpındıklarını şüphesiz istihbar etmişler"dir. Fakat Hüsnü Faik, Yunus Nadi Bey'le beraber saklanmış ve neticede Ankara'ya geçmeyi başarmıştır. Sonrasında "Birlik, İstanbul'un istirdatına kadar orada ve bin bir meşakkat içinde çık(mış); daima Mustafa Kemal Paşa'nın ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çizdiği yolda, ateşli bir hâkimiyet-i milliyeye taraftarı olarak, neşriyat vazifesine devam et"miştir (KS, s. 91).

"Cumhuriyet'in ilanını müteakip, Hüseyin Rauf, Ali Fuat ve Karabekir Kâzım, Treakkiperver Fırka macerasına girişip, mürteci unsurlar ve eski İttihatçılar tarafından desteklenince; onlarla işbirliği halinde bulunan Vatan, Tanin, Tevhid-i Efkâr gibi gazetelerin karşısına, cumhuriyeti inkılapçı manasıyla müdafaa etmek için" yine Hüsnü Faik ve Birlik çıkmıştır. Hüsnü Faik'e göre "onlar kelime üzerinde oynuyorlardı. Dillerin altında dolaştırdıkları, halifenin riyaseti altında meşruti bir Osmanlı hükûmetini devam ettirmek tasavvuruydu. Hâlbuki (Kemalist aydınlar) millet hâkimiyetine müstenit bir cumhuriyetin, bizzat Gazi'nin ifadesiyle siyaseti millî, halkçı ve iktisatçı bir devletin

tesisine tevessül etmişti”. Bu arada “*bir inkılap mücahidi olarak Birlik de üstüne düşeni yapmış*”tır. Neticede *Birlik* tarihî bir gazetedir; öyle ki, “*bir muharririni, rahmetli Münif Sabri’yi, Damat Ferid katlettirmiş*”tır. Yine “*Mustafa Kemal’in ölümünden sonra, Kuva-yı Milliye Hareketi’nin tarihî ve tabii seyrini takip etmesine imkân bırakmayıp, rejimi, yarı faşist bir dikta kılığına sokanlar(ın)*” *Birlik*’in yayını birçok kez durdurup Hüs-nü Faik hakkında soruşturma açtırmaları da *Birlik*’in tarihsel vasfını kanıtlar niteliktedir (KS, s. 92).

Hüs-nü Faik Bey’in kendisi ve gazetesi hakkında verdiği bilgilerden anlaşılan, Kuva-yı Milliye düşüncesinin yeniliğin ve demokrasinin yanında olduğudur. Ülkenin en buhranlı günlerinde dahi bu böyle olmuş, Kuva-yı Milliyeci aydınlar her daim yeniliği ve demokrasiyi savunmuşlardır. Kuva-yı Milliye düşüncesinin bir diğer önemli özelliği ise, ulusal egemenliğe verdiği değerdir. Hüs-nü Faik de Kuva-yı Milliyeci bir gazeteci olarak daima Mustafa Kemal Paşa’nın gösterdiği doğrultuda ateşli bir ulusal egemenlik taraftarı olarak gazetesi *Birlik*’in yayın hayatını sürdürmüştür. Cumhuriyet’in ilanından sonra da bu anlayış devam etmiş, birçok farklı grup Cumhuriyet’in karşısında yer alıp meşruti bir Osmanlı hükûmetini devam ettirmek isterken, Hüs-nü Faik ve gazetesi yine cumhuriyetçiliği ve devrimciliği savunmuş, Kuva-yı Milliye düşüncesinden taviz vermemiştir. Bu düşüncede millî, halkçı ve iktisatçı bir devletin kurulması temel amaçtır. Her ne kadar Mustafa Kemal’in ölümünden sonra iktidara gelenler bu temel amaçtan uzaklaşıp yarı faşist bir dikta yönetimine heveslenseler de, yazarlarını Kuva-yı Milliye mücadelesinde şehit veren, birçok kez yayını durdurulan *Birlik* ve onun başyazarı ve imtiyaz sahibi Hüs-nü Faik Bey, mücadeleden asla vazgeçmemişlerdir.

Anlatıda dikkati çeken hususlardan biri, Kuva-yı Milliyeci aydınların diyaloglarında, Mustafa Kemal’in tanıklığına başvurulmuş olunmasıdır. Örneğin, Mahmud bir konuşmada, “*Gördünüz mü, bizim yazıların uyandırdığı alakayı? Şimdi sorumluları arayacağız; münakaşalara giren, ihaleyi kazanmış görünen, Kolaylık Yapı Şirketi, uydurma bir şirket. Kukla. Asıl vurgunu vuranlar başkaları. İşin ucu Parti’ye dayanıyor. Bunu biliyorum. İzmir’deki herifi kıştırabilirsem, meselenin tamamı aydınlanacak. O zaman savcılığın, resen, neşriyatı ihbar telakki ederek...*” deyince, Hüs-nü Faik’in yanıtı, “*Evladım, acele ediyorsun biraz.*” olur. Mahmud, acele ettiğini, başka türlü yapamayacağını söyler. Hüs-nü Faik, biraz da kendilerini düşünmeleri gerektiğini, çarpışan kuv-

vetler arasında yaşadıklarını, ezilme tehlikesi yaşayabileceklerini ifade edince, Mahmud, çarpışan kuvvetler arasında olmadıklarını, çarpışan kuvvetlerden biri olduklarını cevabını verir (KS, s. 93). Tam burada söze Mustafa Kemal karışır:

“Esas kıymeti, kendine veren ve mensup olduğu millet ve memleketi ancak şahsiyetiyle kaim gören adamlar, milletlerinin saadetine hizmet etmiş sayılmazlar.” ‘Bütün insanlığın, varlığını kendi şahıslarında gören adamlar bedbahtlardır. Besbelli ki o adam, fert sıfatıyla mahvolacaktır. Herhangi bir şahsın, yaşadıkça memnun ve mesut olması için lazım gelen şey, kendisi için değil, kendisinden sonra gelecekler için çalışmaktır. Makul bir adam ancak bu suretle hareket edebilir.’ ‘Hodbinlik, şahsi olsun, milli olsun, daima fena telakki edilmelidir.” (KS, s. 94).

Hüsni Faik itiraz eder bir tonda şu yanıtı verir: *“Bu hodbinlik değil, Paşam! Hodbinlik değil, teenni! Biz bütün kuvveti elinde bulunduran birtakım zevata taarruz ediyoruz. Foyalarını milletin gözleri önüne sermek istiyoruz. Bizi elbet boş bırakmayacaklardır; yıkmaya, perişan etmeye çalışacaklar.”* Mahmud’sa *“Oysa, yenilmek ne demek? Çünkü biz milletiz. Her şeyi bilmek istiyoruz. Bizi düşüncelerini istiyoruz, hesaba katmalarını.”* diye düşünmektedir (KS, s. 94). Son sözü yine Mustafa Kemal söyler ve bir manada Kuva-yı Milliye düşüncesinin temel unsurlarından birini ortaya koyar:

“Asırlardan beri, Türkiye’yi idare edenler çok şey düşünmüşlerdir. Fakat yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye’yi! Bu düşüncesizlik yüzünden Türk vatanının, Türk milletinin dışarı olduğu zararları ancak bir tarzda telafi edebiliriz. O da Türkiye’den başka şey düşünmemek!..” (KS, s. 94-95)

İlhan’a göre, Kuva-yı Milliyeci aydın bireyci değil, toplumcu olmalı, kendisini değil, milletini düşünmelidir. Özellikle Kuva-yı Milliye düşüncesini içselleştirmiş gazeteci, ne olursa olsun hakikatin peşinden gitmeli, halkın doğruları öğrenebilmesi için bütün olumsuzlukları göze almalı, mevcut iktidar karşısında, halkının esenliği için halkın yanında tarafını belli etmelidir. Zira, Mustafa Kemal’in de dediği gibi, yüzyıllardır ne Türkiye, ne de Türk milleti düşünülmemiştir. Türkiye’yi, Türk milletini düşünme sorumluluğu Kuva-yı Milliyeci aydınların, bilhassa da gazetecilerin omuzlarındadır. İlhan, *Birlik* gazetesine ve çalışanlarına bu tarih görevi yüklemektedir.

Kuva-yı Milliyeci aydınının/gazetecinin en önemli sorumluluklarından biri de gerçekleri yazmaktır. Ona bu sorumluluk bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından verilmiştir. *“İstiklâl Harbi”*ni *“Mustafa Kemal Paşa”*yla beraber yaşayan *Birlik* gazetesi *“sermu-harriri ve sahib-i imtiyazı”*, *“eski tüfek”* Hüsni Faik Bey, Mahmud’un ölüm haberini

aldıktan sonra, zihninde hem onunla konuşur, hem de Kuva-yı Milliye günlerini yeniden yaşar. Mahmud, kendisine “*Mahmud, ben sana demiştim evladım; ayağını tetik bas demiştim.*” diyen Hüsni Faik Bey’e şu cevabı verir:

“*Peki ne yapsaydık? Herkesin gözü önünde bunca yolsuzluk dönerken? Göçmen evleri inşaatında, çeşitli yolsuzluklar dönmüş. Kanunsuzluk paçadan akıyor. İhale’den hatta şartname’den tut, şimdi parmağını dokundurur dokundurmaz unufak dağılan evlere kadar, hepsi hileli. Biz bunu görüyorsak, biliyorsak, millete duyurmayacak mıyız? Bizim vazifemiz bu değil mi? Onların...*” (KS, s. 90)

Hüsni Faik Bey, Mahmud’un bu cevabını duyunca, onu kendi gençliğine benzetir. O da, *Birlik*’i bir zaman düşman işgali altında çıkarmış, açıkça Ankara Hükûmeti’ni desteklemiştir. Darülfünun talebeleri ve işsiz zabıtlar her makalesini âdeta içmişlerdir. Tam bu noktada Hüsni Faik, “*bir savaştan ötekine giden, çelik rengi gözlerini çıplak bir bozkır gökyüzüne uçuran*” Mustafa Kemal’in sözlerini hatırlar. Bu “*bıyıkları ağzına sarkan, kalpaklı, Kuva-yı Milliyeci*” bir Mustafa Kemal’dir ve şöyle demektedir:

“*Bu ovada, şimalden ve cenuptan birbirini veyleden avcı hatlarımızın, güneşin son şuaatıyla parlayan süngüleri, her an, her dakika ileride görünüyordu. Düşman mevaziini...’* ‘Güneş mağribe yaklaştıkça, ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyametin kopmak üzere olduğu, bütün ruhlarda hissolumuyordu. Biraz sonra cihanda büyük bir inhidam olacaktı. Ve beklediğimiz halâs güneşinin tulû edebilmesi için, bu inhidam lazımdı. Zulmetler içinde, bir inhidam vuku bulmalıydı. Hakikaten semanın karardığı bir anda, Türk süngüleri düşman dolu sırtlara hücum ettiler. Artık karşımda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı...” (KS, s. 90-91)

Mustafa Kemal’in sözleri üzerine Mahmud tekrar söze girer ve “*Yazacağız. Haber vereceğiz. Bu herifler iğrenç menfaat ağları kurmuşlar. Bunu bulduk, çıkardık, yazacağız. Gölge adamların arkasındaki asıl suçluları bulacağız. Siz, Hüsni Faik Bey, bundan nasıl çekinirsiniz?*” der. Ve Mustafa Kemal, Kuva-yı Milliyeci gazeteciye, âdeta sorumluluğunu hatırlatırcasına şunları söyler: “*Birbirimizi irşat ve halkı tenvir etmekte, yalnız fayda vardır. Bundan asla zarar gelmez. Fakat aksinden çok zarar görüleceği tecrübelerle sabittir.*” (KS, s.91).

Birlik gazetesi “*sermuharriri ve sahib-i imtiyazı*” Hüsni Faik Bey, mücadeleci bir geçmişe sahip olmasına rağmen Mahmud’un ölümünden ve Necdet’in tutuklanmasından sonra siyasal iktidarla ve onun işbirlikçileriyle mücadele etmekte endişeli bir tereddüt yaşamıştır. Fakat, sürekli Mahmud’un konuşmalarını ve Mustafa Kemal’le birlikte Ankara’da Kuva-yı Milliye günlerinde yaşadıklarını hatırlaması, onu yaşadığı tereddütten kurtarmış ve yeniden eski Kuva-yı Milliyeci Hüsni Faik Bey’e döndürmüş-

tür. O artık “*Ne yapmalı?*” tereddütleri içindeki adam değildir. Cesaretini toplayarak kendisini ve gazetesini asıl olması gereken yerde görmeye başlamıştır. Yayına devam edilecek ve Necdet kanunun verdiği bütün imkânlar kullanılarak savunulacaktır. Bilhas- sa Mahmud’un başladığı iş, onun bıraktığı noktadan, onun bıraktığı hızla daha ötelere götürülecektir. Mütareke karanlıklarından, Kurtuluş Mücadelesi’nden ve demokrasi hareketlerinin buhranlı günlerinden muzaffer çıkan “*gâzi*” gazete *Birlik*, ağırlığı gittikçe artan şartlara göğsünü vererek, yine “vazifesini” yapacaktır (KS, s. 159). Hüsni Faik Bey bu konudaki kararlılığını şu cümlelerle duyurur:

“*Biz ki şerefli şerefsiz bütün korkuları yaşadık; takip gördük, mahkeme gördük, tatil-i neşriyat kararı gördük; şu kadar yıl önce tuttuğumuz ve doğruluğuna inandığımız yolu, birkaç ‘yeni icad’ politikacının ve çevrelerindeki vurguncuların tazyiki üzerinde bırakacak mıyız? Biz ki Cumhuriyet’e, Mustafa Kemal’e ve ‘muasır medeniyet seviyesine’ ulaşmak zaruretine inanıyoruz, olsa olsa...*” (KS, s. 159).

Hüsni Faik’in yolu, mücadelenin, demokrasinin, Cumhuriyet’in, Mustafa Kemal’in, muasır medeniyet hedefinin yoludur. Bu yol, kuşkusuz Kuva-yı Milliye düşüncesinin de yoludur. Zira Kuva-yı Milliye düşüncesinin de esasında muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilme amacı vardır.

Hüsni Faik Bey, sadece dünü ve bugünü yaşayan bir aydın değildir; o, bir gazeteci sorumluluğuyla ülkesinin ve toplumunun yarımına da ışık tutmaya çalışmaktadır. Geçmişten aldığı birikimle daha müreffeh, daha demokratik, daha adil bir düzenin hüküm sürdüğü bir Türkiye için düşüncelerini her fırsatta ortaya koymaktan çekinmemektedir. Hüsni Faik’in fikirleri *Birlik*’te şu şekilde kendisine yer bulmuştur:

“*Hedefimiz birinci planda, klasik demokrasi düzeninin, her türlü hukuki ve içtimai garantilerine bağlanarak, tahakkuk ettirilmesidir. Fakat iş bununla bitmeyecektir. Zira muasır medeniyet seviyesi, eski yerinde kalmamıştır. Klasik demokrasiler, tarihi ve içtimai inkişaflarının neticesi olarak, gittikçe sosyal hususiyetler kazanmışlardır. Bu, ferdi hak ve hürriyetlere halel getirmeden, ferdlerin her nokta-i nazardan, içtimai garantiler altına alınmaları; tabir-i diğerle, hukuk sahasındaki garantilerin, iktisat sahasında da takviye edilmesi demektir. (...) Bir yandan millî geliri artıracak, planla bir iktisadi inkişaf programı tanzim edilip, tatbikatına geçerken; öbür taraftan bu gelirin, içtimai adalet prensiplerine uygun olarak, dağıtılmasını temin etmek; hem de hâlâ daha büyük ekseriyeti okuma yazma bilmeyen, geniş işçi ve köylü muhitlerinin aydınlatılmasını gaye edinmiş, esaslı bir eğitim faaliyetini teşkilatlandırıp, tahakkukuna imkân hazırlamak. Bu da bizi dışta barışçı fakat irtica ve istibdata karşı, köylüsünü kentlisini okutmuş, toprak reformunu ve endüstri inkılabını başarmış bir Türkiye’ye götürecektir.*” (KS, s. 615-616).

Klasik demokrasiler tarihî ilerlemeleri içerisinde sosyal özellikler kazanmıştır; ki bu durum, toplumda hukuksal olduğu kadar ekonomik garantileri de beraberinde getir-

miştir. Türkiye de bir demokrasi olarak bu ilerlemeyi yaşayacak ve söz konusu ilerleme neticesinde toplumda sosyal ve iktisadi adalet sağlanacaktır. Bu da Türkiye’yi işçisi, köylüsü ve aydınıyla Mustafa Kemal’in işaret ettiği toprak reformunu ve endüstri devrimini gerçekleştirmiş, toplumca belli bir kültür seviyesini yakalamış “muasır medeniyet” seviyesine ulaşmış bir ülke hâline getirecektir. Hüsnü Faik’in çizdiği bu tablo, kuşkusuz adı konmamış bir sosyalizm düşüncesini imlemektedir. Hüsnü Faik’in İlhan’ın anlatıda sözünü emanet ettiği isimlerden biri olduğu düşünüldüğünde, İlhan’ın bir kez daha Kuva-yı Milliye düşüncesindeki sosyalizm temeline vurgu yaptığı ifade edilebilir.

Aynı vurgu yine Hüsnü Faik üzerinden bir başka biçimde de tekrarlanır. Hüsnü Faik Bey bu sefer mahkemede savunma vermektedir. Ona göre asıl suç; millî menfaatlere aykırı davranmak, halkı galeyana getirmek değil, Kuva-yı Milliye ruhunu taşıyan bir kalem sahibi olarak mevcut diktaya karşı daha etkin mücadele etmemesi ve Mustafa Kemal Devrimi’ni koruyup kollamakla yetinip bu devrimi ileri konaklarına taşımak için bir şey yapmamış olmasıdır (KS, s. 616). Burada da “*Mustafa Kemal Devrimi’ni geliştirme*”den kastedilen, kuşkusuz İlhan’ın tasavvurundaki Kemalist Devrim’in son konağı olarak görülen ulusal sosyalist düzendir.

Anlatının bir diğer önemli Kuva-yı Milliyeci aydını da Avukat Sadık’tır. Sadık, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına karşı yürütülen mücadelede, Hüsnü Faik Bey’in Mahmud’un öldürülmesi ve Necdet’in hapse atılması sonrası duyduğu endişe üzerine asıl meselenin tarihî bakımdan en doğru düşüncüyü savunmak olduğunu ifade eder. Şüphesiz sözü edilen en doğru düşünce, Kuva-yı Milliye düşüncesidir. Avukat Sadık’a göre şiddet eğilimlerine karşı, kişi ve zümre hâkimiyetine karşı ulusal egemenliğe dayanan bir demokrasiden yana olmak gerekmektedir. Bu aynı zamanda gericiliğe karşı Batılı yaşam biçimini de savunmak demek olacaktır (KS, s. 32). Avukat Sadık’ın öne sürdüğü bu düşünceler oldukça önemlidir. Zira bunlar bir bakıma Kuva-yı Milliye düşüncesinin de temel ilkeleri konumundadır.

Tıpkı Mahmud Ersoy ve Hüsnü Faik Bey’de olduğu gibi Avukat Sadık’ta da belirgin olan bir özellik, kendisini Mustafa Kemal’le özdeşleştirmiş olmasıdır. Avukat Sadık da, siyasi tespit ve çözümlerinde genellikle Mustafa Kemal’in sözlerine/fikirlerine gönderme yapmakta, kendini Mustafa Kemal’in bir parçası olarak görüp onun fikirsel boyutta devamı gibi hareket etmektedir. Söz gelimi, bir konuşmasında

anlatının Kuva-yı Milliyeci gazetesi *Birlik* için “*Bu gazete Atatürkçü müdür?*” diye soran Avukat Sadık, kendi sorusuna “*Evet!*” yanıtını verir ve “*Cumhuriyet’in ilanından bu yana hiç kimsenin doğru dürüst izahını yapamadığı*” Mustafa Kemal hareketinin tarihî izahını yapmak gerektiğini ifade eder. Ancak Avukat Sadık’a göre bundan da önemli olan, Kemalizmin devrimsel süreçteki ileriki konaklarının araştırılmasıdır (KS, s. 160).

Bu yorum üzerine, Mahmud, Halk Partisi’nin 1938’den sonra girdiği faşizm denemesine Müdafaa-i Hukuk doktrinini temel yapmayı düşünüp düşünmediğini sorar Avukat Sadık’a. Oysa Mahmud’a göre CHP’nin bu davranışı her bakımdan yanlış ve haksızdır. Nasıl ki faşizm 1945’te dünyanın her yerinde çözülmüştür, Türkiye’de de çözülmüştür. Avukat Sadık’ın bu tespite yanıtı şöyle olur:

“...anlıyorum diyeceğini: 1945’ten sonra aynı Parti, aynı doktrini bir burjuva demokrasisi denemesi için temel tutmak istiyor. En makul hâl şekli bu. Bu ama, halkın ilk diktaya duyduğu nefret, ilk serbest seçimlerde bilmem kaç senelik bir inkılap aleyhtarları kadrosunun, iktidara gelmesine müncer oluyor; neticede inkılaplardan devamlı surette taviz veren, eskisinden çok daha şiddetli, yeni bir diktaya giriyoruz.” (KS, s. 160).

Mahmud, aynı konuda Hüsnü Faik Bey’le de konuşmuştur. Mahmud’a göre rejim buhranı dedikleri şey, Kuva-yı Milliye hareketinin, tarihî ve bilimsel izahı yapılmadan çıkış noktası diye alınıp geliştirilmek istenmesidir. Oysa kimse “*1919 davranışının asıl mahiyetini*” açıklamayı bile denememiştir. Hüsnü Faik ise, inkılabı aleyhtarlarına karşı korumaktan nefes bile alamadıklarından böylesi bir işe girişemedikleri görüşündedir. Zira Millî Mücadele’de basının yarısından çoğu Mustafa Kemal’e ve Ankara Hükûmeti’ne muhalefet etmiştir. O dönemde henüz bir “birlik” yoktur (KS, s. 161).

Bu sırada Avukat Sadık, bir taraftan Tevfik Fikret’in meşhur “*Yeyin beyler yeyin; bu hân-ı iştiha sizin.*” mısrasını not defterine karalarken bir taraftan da “*Bugün, bu çıkmazdan kurtulmak, hareketin gerek izahını, gerekse zaman içindeki mantıki gelişmesini araştırmak kime düşüyor? Yine size ve bize! Bu bakımdan, Birlik’in yaşadığımız hadiseler muvacehesinde asıl vazifesi, sanıyorum ki...*” yorumunu yapar (KS, s. 161).

Avukat Sadık’ın bıraktığı yerden Mahmud devam eder:

“Tuhaf değil mi, inkılapçılık cumhuriyeti ve devrimleri, aşırı sağa ve aşırı sola karşı savunmaktır sanıyoruz. Bu Millî Mücadele’nin 1930 konağıydı. Geçtik bu konağı. Şuradan belli ki bugün demokrasi için, demokrasinin asgari şartlarını gerçekleştireceğini umduğumuz bir siyasi partiyle mücadele hâlindeyiz. Siyasi partilerimiz, birbirinin aynı. Bizdeki asıl mücadele, partiler arasında değil, parti kadroları içindeki inkılapçı unsurlarla, fırsatçılar ve gericiler arasında oluyor. Ben, inkılapçı entelektüellerin, geniş halk yığınla-

rını kucaklayan, yeni siyasi teşekküllere gitmesinden başka çare göremiyorum. Mustafa Kemal, harpten çıkar çıkmaz, ne demişti? ‘Şimdi iktisat ve maarif savaşını kazanacağız!’ Gözönünde tuttuğu kimlerdi? Ona savaşı kazandıranlar: Halk! Yani köylüler, münevverler, işçiler, dar gelirli şehir insanları... Bu sosyal çevrelere dayanan ve radikal tedbirlerle gelen Atatürkçü bir parti...” (KS, s. 161-162).

Mahmud’un söylediklerini duyan Avukat Sadık, kendisinin “Batı Avrupa tipi demokrat sosyalist fikirleri”nin Mahmud’un fikirleriyle uyduğunu düşünür ve sevinir. Mahmud ise sözlerinin devamında CHP’nin yapması gereken ilk şeyden birincisini, yani cumhuriyet rejimine aleyhtar güçleri yok etmeyi tam olmasa da başarabildiğini, fakat devletçilik ilkesini, toplumsal adaleti ve demokrasiyi bütünsel olarak gerçekleştirebileceği sosyalist bir yöntem olarak ileri sürmeyi hiç yapmadığını ifade eder (KS, s. 162).

Mahmud’un bu görüşüne Hüsnü Faik yanıtı ise, “esasinda Halk Fırkası’nın bir fırka olarak teşekkül etmediği, Mustafa Kemal’in nazarında, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti nasıl bütün milleti temsil etmişse, Halk Fırkası’nın da o şekilde bütün milleti temsil eden bir niteliğe sahip olduğu” yönündedir. Zira Hüsnü Faik’e göre Mustafa Kemal, “aslında bütün toplumsal unsurları içinde barındıran bir siyasi cephe oluşturmak istiyordu. Fırkanın ilk seçim programının birkaç genel maddeden oluşması da bunun bir kanıtı niteliğindedir”. Hüsnü Faik’in de içinde yer aldığı “Yunus Nadi, Falih Rıfkı, Yakup Kadri ve Ruşen Eşref gibi aydınlar, sözü edilen cephenin sol kanadını meydana getirmekteydi ve bu kanadın bütün mücadelesi deyim yerindeyse ‘*medeni plan*’da kalmıştı”. Netice itibarıyla, “inkılaplar müdafaa edilmek istenirken hareketin halkçı, inkılapçı, müstemleke aleyhtarları tarafı kısa zamanda unutulmuştu” (KS, s. 162-163).

Avukat Sadık, “Atatürkçü” bir gazete olarak *Birlik*’in en temel görevinin Mustafa Kemal hareketinin tarihî izahını yapmak ve sonra da bu hareketin zaman içerisindeki gelişiminin ne olacağını belirlemek olarak görmektedir. Mahmud da Avukat Sadık’la aynı fikirdedir. Ona göre de Kuva-yı Milliye hareketinin tarihî ve bilimsel izahı yapılmamıştır; ne basın ne de bilim dünyası bu önemli görevi üstlenmiştir. Asıl mesele, halkı esenliğe taşıyacağına inanılan bu düşüncenin tanımının yapılması, çerçevesinin çizilmesidir.

Hem Mahmud hem de Avukat Sadık, Kuva-yı Milliye hareketinin 1938’den sonra asıl yörüngesinden saptırıldığı, yavaş yavaş faşizme doğru kaydırıldığı görüşündedir.

Bu yarı faşizan yönetim zamanla bir diktaya dönüşmüş, ilk serbest seçimde halk, bu diktadan kurtulmak için, zaman içerisinde ikinci bir diktaya dönüşecek olan devrim aleyhtarı bir kadroyu yönetime getirmiştir. Bu yeni dikta, ilkinden daha şiddetli olmuş, 1950'ye kadar iyi kötü gerçekleştirilen devrimlerden sürekli tavizler vermiştir.

Mahmud ve Sadık'a göre Mustafa Kemal Devrimi'nin ileri konaklarına vardırılamamasında Hüsnü Faik'in de içinde bulunduğu basın dünyasının büyük payı vardır. Fakat Hüsnü Faik bu görüşü doğru bulmamaktadır. Zira, Hüsnü Faik gibi Mustafa Kemal hareketini benimsemiş gazeteciler, basının yarısından çoğunun Mustafa Kemal ve Ankara Hükûmeti'nin muhalifi olduğu günlerde, devrimi aleyhtarlarına karşı korumaktan başka bir şey yapamamıştır.

Anlatının en önde gelen üç Kuva-yı Milliyeci aydını arasında geçen bu konuşmada dikkati çeken asıl husus, Mustafa Kemal Devrimi'nin durağan değil, hareketli bir yapıya sahip olduğu ve bu hareketli yapının nihai konağının sosyalizme vardığı düşüncesinin vurgulanıyor oluşudur. Bu vurgu, çalışmanın başlıca tezi olan "Attilâ İlhan, Kuva-yı Milliye düşüncesine sosyalizmi de dâhil etmiş, böylelikle Kemalizm ile sosyalizmden bir ulusal bileşim çıkarma düşüncesini ileri sürmüştür. İleri sürülen bu düşünce İlhan'ın romanlarında ana tema olarak işlenmiştir." görüşünü kanıtlar niteliktedir.

Yukarıda alıntılanan konuşmada da görüldüğü üzere, inkılapçılığın cumhuriyeti ve devrimleri, aşırı sağa ve aşırı sola karşı korumak olarak görüldüğü 1930'ların artık geride kaldığını düşünen Mahmud'a göre, bugün (1950'ler) demokrasinin temel kavramları için (basın ve düşünce özgürlüğü, sendikal faaliyetler vs.) mücadele verilmektedir. Fakat, bu mücadelenin birbirinin aynısı olan mevcut siyasal hareketler içinde yürütülmesi imkânsızdır. Artık Mustafa Kemal'in dayandığı halk kitlesine, yani köylülere, aydınlara, işçilere ve dar gelirli şehir insanlarına dayanan, devrimci ruha sahip Atatürkçü bir parti etrafında birleşmek gereklidir.

Mahmud'un bu fikrinin Avukat Sadık'ın "Batı Avrupa tarzı sosyalizm fikri"yle örtüştüğünün vurgulanması bilinçli bir tercihtir. Çünkü Mahmud gerçekten de sosyalist düşüncüyü özümsemiş bir aydındır. Mahmud'a göre Halk Partisi, cumhuriyet karşıtı güçleri yok edip rejimi demokrasiye götürmeyi başarmış, fakat asıl yapması gereken

ikinci şeyde, devletçilik ilkesini, toplumsal adaleti ve demokrasiyi bütüncül bir şekilde gerçekleştirebileceği sosyalist düzene geçmede eksik kalmıştır.

Hüsni Faik de Mahmud'u ve Avukat Sadık'ı onaylamaktadır. Ona göre de Kuva-yı Milliyeci hareket, sadece devrimleri korumakta bir nebze başarılı olmuştur. Hareketin halkçı, devrimci, antiemperyalist tarafı ancak 1920 ile 1924 arasında etkin olabilmiştir. Bütün mesele de Kuva-yı Milliyeci düşünceyi yeniden ülke yönetiminde etkin kılabilmektir.

Bu bölümdeki diyaloglara bütün olarak bakıldığında, Attilâ İlhan'ın aktüel zamanın (1950'ler) toplumuna, sosyalizmi hedefleyen, halkçı, devletçi, devrimci ve antiemperyalist özelliklere sahip Kemalist bir siyasal oluşum içinde, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına karşı mücadele etmesi gerektiğini söylemeye çalıştığı ifade edilebilir.

3.2.1.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydınımın Değişimi/Aydınlanması

Attilâ İlhan romanlarının karakterlerinde genellikle “olumsuz tip”ten “olumlu tip”e doğru bir değişimin olduğu önceki bölümlerde ifade edilmişti. *Zenciler Birbirine Benzemez*'de Mehmed Ali, *Hacı Hanım Vay*'da Feridun Hakkı gibi karakterlerde görülen söz konusu değişim/aydınlanma, *Kurtlar Sofrası*'nda da kendini göstermektedir. Anlatıda bu değişimi/aydınlanmayı yaşayan karakterlerden başlıcası Ümid Ersoy'dur. Ümid, komprador iş adamlarından Zihni Keleşoğlu'nun kızıdır. Eğitimini Paris'te tamamlamıştır. Batılı değerler içerisinde yetişmiş, kendi kültüründen uzaklaşmış biri olan Ümid, gerçek çağdaşlığın Batı kültüründe olduğuna inanmıştır.

Ümid'i değiştiren/aydınlatan, Mahmud'la yaşadığı birliktelik, özellikle de Mahmud'un öldürülüşünün arkasındaki gerçekler olacaktır. Mahmud'un ölümünün arkasında babasının olduğunu öğrendikten sonra Mahmud'un savunduğu fikirlerin farkına vatan Ümid, Mahmud'un yarım bıraktığı “*Mustafa Kemal'in İnkılap Teorisi*” adlı çalışmayı tamamlayacak ve bir Kuva-yı Milliyeci bilinciyle halkının esenliği için mücadele edecektir.

Mahmud'a göre Ümid, her ne kadar Avrupa görmüş, kitaplar okumuş olsa da, tembel ve korkaktır yine de, en çok da kendisinden başkasını düşünmekten korkmakta-

dir. Ümid'se Mahmud'un, kendisinden başkasını, yani halkını düşünen aydınları temsil ettiğini düşünmektedir. Mahmud için yalnızlığın saadeti diye bir şey yoktur. Saadet bir dengedir ve onun için de kalabalığa ihtiyaç vardır. Mahmud, kendisini öteki insanlarla bir düşündüğü zaman saadetinin neye bağlı olduğunu daha iyi anlamaktadır. Mahmud'a göre isterse gelmiş geçmiş koyunların en güçlüsü olsun, yine de sürüsünden ayrılan koyun kaybolmuştur, yoktur artık. Mahmud, Ümid'i de sürüden ayrılan bir koyun olarak görmektedir (KS, s. 82-83).

Ümid, Avrupalarda eğitim görmüş, kitap okuyan “çağdaş” bir kadın olsa da, Mahmud'un gözünde halkından kopuk, içinde bulunduğu toplumu tanımayan bir karakterden öteye gidememektedir. Ümid'in sözü edilen değişimi/aydınlanması tam da bu noktada, yukarıda özetlenen konuşmadan sonra başlayacak ve Ümid Batılı yaşama olan inancını bir kenara bırakıp Kuva-yı Milliyeci bir aydının duyarlılığıyla hareket edecektir.

Ümid'in değişiminde/aydınlanmasında Mahmud'un pansiyoner olarak kaldığı odayı ziyareti önemli bir yer teşkil etmektedir. Ümid, bu ziyarette hiç tanımadığı, bilmediği bir Mahmud'la karşılaşacaktır. Ümid'in odada dikkatini çeken ilk şey, bir köşede kendine göre bir ışık ve gölge düzenine girmiş kalpaklı bir Mustafa Kemal büstüdür. İkinci önemli şeyse, Mahmud'un yarım bıraktığı “*Mustafa Kemal'in İnkılap Teorisi*” adlı çalışmadır. Ümid, Mahmud'un yarım kalan çalışmasını okumaya başlar başlamaz içinde bir şeylerin değiştiğini hisseder. Çalışmanın ilk sayfalarında şunlar yazılıdır:

“Düşündüğümüz zaman, biz hayatını ve istiklâlini kurtarmak için çalışan erbab-ı sayız, zavallı bir halkız. Mahiyetimizi bilelim. Kurtulmak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız. Binaenaleyh her birimizin hakkı vardır. Salahiyeti vardır. Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz. Yoksa arkaüstü yatmak ve hayatını saydan muarra geçirmek isteyen insanların bizim heyet-i içtimaiyemiz içinde yeri yoktur, hakkı yoktur... (...) O hâlde ifade ediniz, efendiler: Halkçılık nizam-ı içtimaisi, sayın hukukuna istinat ettirmek isteyen, bir meslek-i içtimaidir.” (KS, s. 298-299).

Mahmud, odasında büstünü bulunduracak kadar Mustafa Kemal'e bağlı bir aydındır. Üstelik bu büst, kalpaklı bir Mustafa Kemal büstüdür. Bilindiği üzere kalpak, Kuva-yı Milliye'nin en önemli simgelerinden biridir. Ve bu simgeyle şüphe yok ki, doğrudan doğruya Kuva-yı Milliye düşüncesine bir gönderme yapılmaktadır. İkinci bir husus, tıpkı daha önceki bölümlerdeki gibi, burada da Mustafa Kemal'in tanıklığına başvurulmuş olunmasıdır. Ümid'in *Mustafa Kemal'in İnkılap Teorisi* adlı çalışmadan

rastgele okuduğu cümleler Mustafa Kemal'e aittir. Ve bu sözlerde halkçılık nezdinde âdeta Kuva-yı Milliyeciliğin ilkeleri ifade edilmiştir. Zira Mustafa Kemal'e göre halkçı (Kuva-yı Milliyeci de denilebilir) insan çalışkan olmalıdır. Halkçılığın (Kuva-yı Milliyeciliğin) temelinde emek vardır, emekçi olmayanın halkçı (Kuva-yı Milliyeci) olması mümkün değildir.

Ümid'in Mahmud'un bu çalışmalarından hiç haberi olmamıştır. O, Mahmud'un kendisini küçümsediğini, bu denli önemli konuları kavrayabilecek biri olarak görmediğini düşünmüştür. Oysa Mahmud'un kaygısı bambaşkadır. Mahmud asıl kendisini küçümsemekte, kalkıştığı böylesi önemli bir işin kendi gücünü aştığını düşünmektedir.

Mahmud'a göre kendi neslini asıl bunaltan yarım bırakılmış bir inkılabın çocukları olmaktır. Bu nesil çocukluğunu büyük değişimlerle yaşamaya başlamış, sonrasında Mustafa Kemal inkılabının tarihsel ve mantıksal yolunda geliştirilmesi gerekirken aşağı yukarı dondurulduğuna şahit olmuşlardır. İnkılabı donduranlar kendileriyle ve ihanetleriyle mutabık oldukları için rahattırlar. Fakat inkılap nesli ayakta kalmıştır. Elbette aralarında sağa ve sola, hazır hâl çarelerine, hazır bileşimlere gidenler de olmuştur. Ama bunlar, derhâl memleketin şartlarına aykırı düşüklerinden harcanmışlardır.

Mahmud ise büsbütün başka bir tavır geliştirmiştir. Mahmud, Kuva-yı Milliyeci aydından beklenen bu tavrını "*Ben, boyuma bakmadan ve gücümü hesaplamadan, inkılabı bütün cephelerde nasıl yürütebileceğimizi araştırıyorum. Bu da her şeyden önce, kendimizi ve çıkış noktamızı, sonra da metodumuzu öğrenmeyi gerektiriyor.*" şeklinde açıklamaktadır (KS, s. 300).

Ümid, Mahmud'dan böyle genişliğine ve derinliğine bir aksiyon adamının çıkacağı düşünmediğinden şaşırmıştır. Üstelik Mahmud, şimdiye kadar karşısına çıkanlar gibi dışarıdan, yani Amerika'dan, İngiltere'den ya da Sovyetler Birliği'nden söz açmaksızın, yüzde yüz içeriden ve kendi başına bir kurtuluş kapısı aralamaktadır. Ümid, Mahmud'un tavrıyla Türk aydınının genel tavrını karşılaştırır ve kendince bir öz eleştiri yapar.

Ümid'e göre Cumhuriyet nesline Kuva-yı Milliye hareketi hakkıyla öğretilmemiştir, hatta yanlış öğretilmiştir. Özellikle Mustafa Kemal'in, antiemperyalist, saray tahakkümüne kafa tutan, devrimci ve halkçı yönü âdeta gizlenmeye çalışılmış ve hakiki

manasından soyutlanmış, basmakalıp bir Mustafa Kemal portresi çizilmiştir. Belki de Cumhuriyet nesli, kendi millî hareketini ve bu hareketin liderini gerçek manasıyla tanımadığı için yabancı kurtuluş yollarına sapmıştır. 1920'lerin devrimci atılımı, bizzat devlet eliyle kesilmiş, genç nesil Bolşeviklik-faşistlik-liberallik üçgenine hapsedilmiştir. Oysa bu siyasi öğretilerin hiçbiri, Türk halkının toplumsal ve tarihsel yapısına uygun değildir. Türk halkına doğru siyasi perspektifi çizmesi gereken aydın sınıfsa, hem yanlış fikirlerin peşinde yolunu şaşırılmış, hem de siyasi polisin hukuksuz baskılarından bunalmıştır. Türk aydını artık halkın esenliği için çalışacağına, futbol, sinema, moda gibi faaliyetlerle yetinir olmuştur. Ümit de uzun zaman Mustafa Kemal'i ve Kuva-yı Milliye hareketini tam manasıyla tanımayan, sinemayla, modayla, gündelik hayatla yetinen aydınlardan olmuştur. Fakat artık Ümid için birçok şey değişmiştir. Ümid artık bilinçli, Kuva-yı Milliyeci bir aydındır. Halkının esenliği için çalışmak ve Mustafa Kemal'in yarım kalan devrimini tamamlamak onun birincil görevidir (KS, s. 301-302).

Ümid'in eskisi gibi sırtüstü uzanması mümkün değildir artık; ya masasının başında bir kitaba eğilip durmakta, ya radyo dinlemekte ya da Kuva-yı Milliye günlerini düşünmektedir. O Kuva-yı Milliye günlerinin birinde, Mustafa Kemal'in süvarisi, Ümid'in bilmediği, hiç görmediği eski bir İzmir'e girer. Limanda hâlâ yabancı kruvazörleri vardır. Alsancak yanmakta, Rum mahallerinden tüfek sesleri gelmektedir. Bu sırada *“kalpaklı, sakalları suratlarını karıncalar gibi sarmış, gözleri uykusuzluktan tersine dönük birtakım boz renkli adamlar; yani askerler ve siviller, paşalar ve neferler, mebuslar ve muallimler, tozlu ve bakımsız yolların, kıraç tepelerin, fevkalade basık ve karanlık köy damlarının eşiğine durmuş, çıra alevlerine sarınıp, tebliğ-i resimleri ve tamimleri okumakta”*dırlar. İşte bu atmosfer içinde, Mustafa Kemal Paşa'dan şu tespitler duyulur:

“Bizim istediğimiz şey, bugüne kadar mahrum yaşatılan milletin, mevcudiyeti ehemmiyete alınmayan milletin; hayata ve refaha müstehak bir kuvvet olduğunu, hükümetimize ve hükümetlere anlatmaktır.” ‘Şayan-ı teşekkürdür ki bazı ahval, haiz-i kıymet olan milletimizi, teyakkuza, intihaba getirdi. Yer yer efrad-ı milletimiz yekdiğerini aramaya, bulmaya başladı. Bunun neticesi olarak teşkilat meydana geldi.’ ‘Henüz kurtulmuş değiliz, atılan hatveler bundan sonra atılması lazım gelen hatvelerin mebedidir. İnsan mebede iken neticeye vasil olduğunu iddia ederse, dünyanın en derin gafletleri içinde kendini puyan görür. Bu hatveler hem çok seri, hem de çok uzun olmalıdır.’” (KS, s. 306).

Gerek Ümid'e Kuva-yı Milliye günlerinin hatırlatılmasında, gerekse Mustafa Kemal'in o günlerindeki tespitlerine başvurulmasındaki temel amaç, 1950'lerin şartla-

ıyla 1920'lerin şartları arasında bir paralellik olduğunun vurgulanmak istenmesidir. Demokrat Parti/Adnan Menderes döneminde ülke, tıpkı Millî Mücadele yıllarındaki zorlukları yaşar duruma gelmiştir. 1950'lilerin Kuva-yı Milliyeci aydınlarının dönemin iktidarına karşı yürüttükleri mücadelenin amacıyla, 1920'lerin Kuva-yı Milliyecilerinin mücadelesinin amacı aynıdır: Halkın esenliği, tam bağımsız ve güçlü bir Türkiye. Bu amacı gerçekleştirmek için 1920'lerin Mustafa Kemal'inin yaptığını 1950'lerin Kuva-yı Milliyecilerinin yapması gerekmektedir.

Millet mahrum hâdedir, bu hâl hükûmete anlatılacaktır. Millet uyanmaya başlamıştır (Burada 27 Mayıs 1960 öncesi öğrenci gruplarının ve kimi aydınların başını çektiği kitlesel eylemler ve bu kitlelerin oluşturduğu örgütlenmeler düşünülmelidir). Bu uyanmanın neticesinde çeşitli örgütlenmeler meydana gelmiştir. Ancak hepsinden önemlisi, henüz tam kurtuluş sağlanmamıştır. Tam kurtuluşun sağlanabilmesi için Mustafa Kemal Devrimi'nin tarihsel süreç içerisindeki son konağına vardırılması gerekmektedir. Bu görevse, şüphesiz artık Ümid'in de içine dâhil olduğu Kuva-yı Milliyeci aydınlarıdır.

Ümid'in değişiminde/aydınlanmasın önemli bir role sahip olan başka bir unsur da Mahmud'un geride bıraktığı notlardır. Ümid, özellikle Mahmud'un Mustafa Kemal Devrimi'nin tahlilini yaptığı notlarını okuduktan, onu bu notlar vasıtasıyla daha iyi tanıdıktan sonra değişimi/aydınlanmayı hissetmiş ve bir Kuva-yı Milliyeci kararlılığıyla Mahmud'un yarım bıraktıklarını tamamlamaya karar vermiştir. Artık inşaat yolsuzluğunu meydana çıkarmak için çalışacak, Mustafa Kemal'in İnkılap Teorisi'ni, Mahmud'un tasarladığı yönde, onun yöntemiyle araştıracaktır. Ümit bir zaman kendini bir fikir kadını olarak tasarlar; birkaç kitap yazar, hiçbirini yayımlayamaz; hatta birkaç kez mahkemeye verilir, hepsinde beraat eder (KS, s. 381).

Ümid yeni yaşamında her hareketiyle, her sözüyle, her düşüncesiyle fiziksel ve ruhsal bir değişimin tam ortasındadır. Artık ökçesiz pabuçlar giymekte, saçlarını başka berberlere kestirip gelişigüzel taramaktadır. Ne vakittir unuttuğu Fransızca fikir gazete ve dergilerini yeniden okumaya başlamıştır. Siyah etekli, deri ceketli bir kızdır o, büyük kararların peşinden gitmektedir. Artık kendisini baba evinden ve çevresinden sıyrılmış, sorumluluk sahibi, işe yaramak isteyen, bir aksiyona katılmayı duyumsayan biri olarak görmektedir. En önemli gayesi Mahmud'un yarım bıraktığı işi bitirmektir.

Ümid bu düşünceler içindeyken anlatıcının ona Mustafa Kemal'in “*Ben, galiba bir işte nasıl muvaffak olacağımı düşünmem. O işe neler mâni olur diye düşünürüm. Engelleri kaldırdım mı, iş kendi kendine yürür.*” sözlerini hatırlatıp uzun bir seslenişte bulunması oldukça önemlidir (KS, s. 465). Zira bu seslenişte Kuva-yı Milliyeci aydından beklenenler de ifade edilmiştir:

“İşte böyle Ümid, sen de engelleri kaldıracaksın, iş kendi kendine yürüyecek. Korku, ür-kütücü kalınlığını ve dehşet verici rengini kaybedecek. Nerede, hangi saat başında bir ce-saret parlıyorsa, senin orada olman; en batık umulları, bilinçli iyimserliğinle beslemen, işini kolaylaştıracak. Fransız yapısı Blaupunkt radyonu, plastik kapaklı cep kitaplarını ve kararlı genç kız yüreğini bir kerede yüklenip, Keleşoğlu Apartmanı'nı nasıl terk edeceksen; Birlik gazetesi Sahip ve Başmuharriri Hüsni Faik'in davetine öyle gideceksin. Mahmud'u yaşamakta direnişin; bir yandan, onun yarım bıraktığı, Mustafa Kemal'in devrim teorisi çalışmalarını tamamlamaya iterken seni; bir yandan da bu inşaat yolsuzlu-ğunun ve diğer başka yolsuzlukların içyüzünü meydana çıkarmaya götüreceksin. Bunlar bir-birini tamamlayan şeyler, Ümid: Farkında olmadan bir adam seviyorsun, sonunda sevdi-ğin adamla birlikte, heybetli bir vazifeyi benimsemiş olduğu görüyorsun. Bir yer ve bir zaman geliyor ki, ikisini birbirinden ayırmak imkânsızlaşıyor. Hatta seni onlardan ayır-mak imkânsızlaşıyor. (...) Çünkü sen, ciddi bir sabah başlangıcısın Ümid. Olumlu olumsuz duygulanmalardan çok, hiç değilse onlarla beraber, düşünmelere muhtaçsın. Bak, salon-daki saat yine çalıyor. Bir daha, birkaç defa daha çalıyor. Gece köpekleri, uğursuz solu-malarıyla, bütün rüya boşluklarını ve yalnızlıkları zaptediyorlar. Sen onlara ve Mah-mud'u öldürenlere karşısın. Bunu başka türlü bir Mustafa Kemal sorumluluğu olarak, uzunlamasına ve derinlemesine duyuyorsun. Mahmud yoksa, Keleşoğlu da yok. Mah-mud'u sevmek bitmişse, Keleşoğlu'ndan korkmak da bitecek. Hiçbir şeyden korkun kala-mayacak. Işıkların hepsini söndürme, Ümid. Başucundaki abajur, kalsın. Yoksul ama iyi niyetli ışığıyla ciddi ve düşünceli alnını, siyah ve bol kaşlarını, içinde bir yer altı ırmağı gibi kumıldanan, önemli kararlarını aydınlatmış. Uyuyamayacaksın, uyuma. Saat yarı ge-ceyi çoktan geçti. Ümid; yarın, artık, bugündür...” (KS, s. 465-466).

Kuva-yı Milliyeci aydın korkmamadan mücadele etmelidir. Ümid de korkmaya-cak ve mücadele edecektir. Onun mücadelesi Mahmud'un yarım bıraktığı *Mustafa Ke-mal'in İnkılap Teorisi*'ni tamamlamak ve yolsuzlukların içyüzünü meydana çıkarmaktır. Ümid artık yeni bir sabahın başlangıcındadır. Mahmud'u öldürenlerin karşısında yepyey-ni bir Mustafa Kemal sorumluluğuyla durmaktadır. En önemlisi de, odasının ışıklarını söndürmeyen Ümid için, yarın, artık, bugündür.

Ümid'in değişiminde/aydınlanmasında iki metaforun üstünde ısrarla durulduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi, Ümid'in bir “sabah başlangıcı”nda oluşudur. Bu bir manada Ümid'in önceki hayatının “gece/karanlık” olarak değerlendirilmesinden, de-ğişimden/aydınlanmadan sonraki hayatının ise “sabah/aydınlık” olarak görülmesinden ileri gelmektedir. Öyle ki, Ümid'in odasında ışıklar hiç sönmemektedir. Ümid, daimi bir aydınlığın içindedir. Kuşkusuz bu “aydınlık”, “Kuva-yı Milliye/Mustafa Kemal aydınlı-ğı”dır. İkinci önemli metafor ise, Ümid için yarının, artık, bugün oluşudur. Ümid, bir

anlamda Mustafa Kemal sorumluluğunu yüklenmiş ve mücadeleye dâhil olmuştur. O artık Kuva-yı Milliye karşıtlarıyla yürütülen savaşın bir neferidir.

Anlatının bir başka değişim/aydınlanma yaşayan ismi *Birlik* çalışanlarından gazeteci İrfan'dır. Tıpkı Ümid'i değiştirdiği/aydınlattığı gibi İrfan'ı da değiştiren/aydınlatan yine Mahmud'dur. Anlatının başında komünistlikle anarşistlik arasında bocalayan, bir türlü iç tartışmalarını sonlandıramayan, hayata ve insanlara karşı umudu kaybetmiş olumsuz bir tip olarak resmedilen İrfan, ne yaparsa yapsın, kendini, Atatürk'ü, başardıklarını inadına ve kurnazlığına borçlu, Şarklı bir "Paşa" olarak görmekten kurtaramayışıyla da dikkat çekmektedir. İrfan'a göre Mahmud, çıkar bir yola ulaşmak için bazı şeyleri zorlamakta, olanları olduğundan başka türlü görmeye, göstermeye uğraşmaktadır (KS, s. 415). Fakat her şeye, tüm bu ön kabullere rağmen İrfan, Mahmud'la yaptığı konuşmalardan, özellikle de Mahmud'un cinayetini araştırırken zihninde onunla yaptığı tartışmalardan sonra doğru yolu bulacak ve Kuva-yı Milliyeci bir aydın olacaktır.

Mahmud'un cinayetle ilgili araştırmalarını sürdürdüğü sırada İrfan'ın eline Mahmud'un not defterinden "*Halaskâr Gâzi Cad. No: 250-Şişli*" yazılı bir adres geçmiştir (KS, s. 328). İrfan bir taraftan bu adresi araştırırken, bir taraftan da bir iç gerginliği, zihninde Mahmud'la tartışarak sürdürmektedir. Mahmud, İrfan'ın yaşama karşı sorumlu olduğunu, yaşayan insanın hem insanlığa, hem de milletine karşı bir sorumluluk taşıdığını ifade etmekte; fakat, İrfan bu sorumluluğu kabullenmek istememektedir.

İrfan, 1950'de Nâzım Hikmet'in affedilmesi için bildiriler dağıtan, Avrupa'da ve Türkiye'de Barışsever Hareketi'ne ve Nâzım Hikmet'i Kurtarma Kampanyası'na katılan, bu yüzden de siyasi polisçe soruşturmaya uğrayan bir gazetecidir. Yıllarca gördüğü siyasi baskıdan ötürü artık siyasete inanmamakta, kendini "hiçlik"e ve "anarşizm"e vermek istemektedir. Ancak tüm bunlara rağmen Mahmud'un sesi kulaklarından gitmemekte ve ona sürekli "insanlığa ve milletine karşı olan sorumluluğu"nu hatırlatmaktadır:

"Yok canım, hakikatte senin anarchiste'liğin, boşa çıkmış komünistliğinin tepkisinden başka bir şey değil. Sen yeni bir sentez denemiyorsun. Eski maceranı tersine yaşıyorsun, bu sefer. Aynı planda ona karşı olmak istiyorsun. Bu maddeten imkânsız. Her iki yana gidemeyen, bir noktada duruyor demektir. Sen bir noktada, ama dikkat et, ölü bir noktada duruyorsun İrfan. Onun için her çeşit siyasi ve entelektüel faaliyetin, sadece zihni bir oyun olarak kalıyor. Hatta bir insan olarak yapmak istediklerin.

–Bana, hakaret ediyorsun. Adamdan saymıyorsun beni. Herkes hayatında yanılmış olmaz mı?

–Evet, herkes yanılır. Ama hiç kimse yanılmasını, bir hayat sentezi yapmaya kalkışmaz. Sen yanılmanı, kinci bir aksiyonun hareket noktası diye almak istiyorsun. Oysa ne aksiyon kabiliyetin var, ne kinin olumlu bir metoda yaslanıyor.

–Ne yapayım, peki? Hayatıma bir yuh çekip şuna buna dalkavukluk mu edeyim? Yoksa kendimi mi vurayım? Rifat gibi. Rifat'ı tanır mısın sen? Poliste, mücadele arkadaşlarını yakından tanıyınca, çöktü çocuk, kesti attı bileklerini.

–Bunlar, hissi hâl şekilleri. Hem hissi, hem tek yönlü. Dikkat etsene! Örneklerini, daima aynı çevreden alıyorsun. Başka yaşamalar yokmuş gibi. Yok mu? Var elbette! İntihar niye, dalkavukluk niye? Ben şimdi dalkavuk muyum? Sana yeni ve başka bir mesele lazım. Doğru ve haklı. Bir hayal sükütunu yaşamaktan vazgeçmelisin.

–Yeni ve başka bir mesele. Doğru ve haklı.” (KS, s. 326-327).

İrfan'ın başlıca sorumluluğu “yeni ve başka; fakat, doğru ve haklı” bir meseleyi (Kuva-yı Milliye düşüncesini) bulması ve bunu halkı için savunmasıdır. İrfan'ın Necdet'le birlikte Mahmud'un savunduğu siyasi davranışın olanaklarını ve temellerini tartıştığı konuşmayı ve devamında söylenenleri incelemek, hem İrfan'ın değişimi/aydınlanmasını, hem de İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesini daha iyi anlayabilmek için bir hayli önemlidir:

–“Asya'nın ve Afrika'nın uyanışı, önemli çok. Ben öyle görüyorum. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir Kuva-yı Milliye vardıysa, ikincisinden sonra yüz Kuva-yı Milliye var. Belki tarihi ve sosyal bir görüşle girilirse...

– Ve iktisadi.

–Ve iktisadi. Müdafaa-i Hukuk'tan bu tarafa gelişen mücadeleleri için, bir yöntem çıkarılabilir.” (KS, s. 328).

Bu konuşma sürerken hem İrfan, hem de Necdet, Mahmud'un şu cümlelerini hatırlarlar:

“Milli Mücadele nesli, bizi götürse götürse, nereye kadar götürecektir? Hukuki şartları şöyle böyle gerçekleştirilmiş, klasik bir demokrasi düzenine, öyle mi? Peki, sonuç bu mu olacak, sorarım? Klasik demokrasi düzeni, İkinci Savaş sonu dünyasının varış noktası mı, yoksa çıkış noktası mı? Biz onları tutmadan, onlar başka konaklara yürüyor. 1919 İnkılabı, mademki ‘muasır medeniyet seviyesini hedef ittihaz eden’, devamlı şartlarla gelişip yürüyen bir inkılap; demokrasi sonrası nesilleri yeni Kuva-yı Milliye davranışları, yeni inkılap sentezleri, aramamalı mıdır? Bak ne diyorum çocuklar, yalnız bir arama faaliyeti, bizim gibi birkaç aydın kuşağını meşgul edecek genişlikte, muazzam bir iştir.” (KS, s. 328).

Bu sözler üzerine, İrfan, “Yeni ve bambaşka bir mesele, doğru ve haklı.” sözünü tekrar hatırlar ve Mahmud'un ölmüş olması, ona bu yeni, doğru ve haklı meselenin ta kendisiymiş gibi gelir:

“Bir gazetecinin ölümü yeni bir mücadeleyi, daha doğrusu eski fakat bırakılmış bir mücadeleyi, ansızın gözle görülür, elle tutulur bir hale getirebilir mi? Ben terroriste’lik, nihiliste’lik palavralarıma rağmen yoktum. Yaşamıyordum, bu toprakla tepkim de yoktu, olmuyordu. Hâlbuki Mahmud, mesele olarak, memleketin içindeydi. Başlı başına bir aksiyondu. Tepkisi de o kadar şiddetli oldu. Haklıydı galiba Mahmud.” (KS, 328-329).

İrfan bütün bu düşünceleri zihninde çevirip duruyorken telefon çalar. Arayan Avukat Sadık’tır. İrfan, Sadık’a Mahmud’un kendisine yazıp bıraktığı adresi sorar. Avukat Sadık’ın cevabı şaşırtıcıdır: “Bilmez miyim? Bana da yazmış, gidin mutlaka gezin, demişti. Orası, Mustafa Kemal’in evidir. Hani müze olan.”. (KS, s. 329).

İrfan’ın Mahmud’un notları arasında bulduğu ve Avukat Necdet’e de gidip görmesi için yazılmış olan adres, bir anlamda Kuva-yı Milliyeci aydınların düşünsel boyutta bir araya gelinmesini istediği adrestir. O adresin adı, Mustafa Kemal’dir. Kuva-yı Milliyecilerin Mustafa Kemal’in fikir evreninde toplanmalarını istenmektedir. İrfan da tıpkı Avukat Sadık gibi o adrese, Mustafa Kemal’e çağrılanlardandır. Her ne kadar bir vakitler komünistlikle anarşistlik arasında gidip gelmiş olsa da, Mahmud’un da yardımıyla bir değişim/aydınlanma yaşamış ve “yeni ve bambaşka, doğru ve haklı bir mesele”ye, Kuva-yı Milliye düşüncesine yönelmiştir İrfan.

Bu bölümde ayrıca dikkati çeken bir başka nokta ise, “1919 İnkılabı, mademki ‘muasır medeniyet seviyesini hedef ittihaz eden’, devamlı şartlarla gelişip yürüyen bir inkılapdır; demokrasi sonrası nesilleri yeni Kuva-yı Milliye davranışları, yeni inkılap sentezleri, aramamalı mıdır?” sözleriyle, bir kez daha Mustafa Kemal Devrimi’nin son konağı olarak düşünülen sosyalizme vurgu yapılmış olunmasıdır. Diğer bir deyişle, İrfan’ın “yeni ve bambaşka, doğru ve haklı mesele”si, Mustafa Kemal Devrimi’ni, tarihsel süreçteki son konağına, ulusal Türk sosyalizmine ulaştırma çabası olacaktır.

3.2.1.3. Mustafa Kemal Devrimi’nin Tahlili

Kuva-yı Milliye düşüncesinin anlaşılması için önemli noktalardan biri, Attilâ İlhan’ın “Mustafa Kemal Devrimi” olarak somutlaştırdığı kavramdan ne anladığını tespit edebilmektir.³⁹ Bu tespiti yapabilmek içinse İlhan’ın romanda sözünü emanet ettiği

³⁹ Romanda Mahmud Ersoy aracılığıyla “Mustafa Kemal Devrimi” hakkındaki görüşlerini dile getiren İlhan, *Hangi Sol* kitabında “Mustafa Kemal Paşa devrimciliği”ni şöyle tanımlamıştır: “O (Mustafa Kemal Paşa), İrade-i Milliye ve Kuva-yı Milliye kavramları üzerine oturtuyordu her şeyi; milletin iradesi, milletin gücüyle iktidarın yapısal niteliğini değiştirecek, egemenlik kayıtsız şartsız milletin olacaktı; buyusa ‘idarenin bütün kademelerinde’ halkın söz sahibi olması demektir; bir yandan toprak reformu ile, bir yandan endüstri devrimi ile, Osmanlı’nın feodal yapısı değiştirilecek, bir burjuva demokrasisinden libe-

kişi olan Mahmud Ersoy'un Mustafa Kemal Devrimi hakkındaki görüşlerine bakmak gerekir. Mahmud'a göre iki şey, başından itibaren hareketin ana karakteri olarak görünmektedir. Bunlardan ilki, devrimin daima halk hareketi hüviyetinde olması, ikinciyse gelişmesindeki hızdır. Mustafa Kemal, hareketinde millete yaslanmış ve daima milletin aldığı kararları, millet adına uygulamaya çalışmıştır; kongreler ve Millet Meclisi, bunun kanıtı niteliğindedir.

Mahmud, devrimin donmasını, hareketi yürüten kadroların halk yığınlarından kopmasına bağlamaktadır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Millî Mücadele'de; Halk Fırkası ise, medeni devrimlerin gerçekleştirilmesi sırasında devamlı olarak milletin çoğunluğunu temsil etmişlerdir. Bu, devrimin asıl yürütücüsü olan militan kadroların etkinliğinin azalmasına sebebiyet vermiştir. Üstelik teşkilat, bürokratların, daha da kötüsü, bir önceki rejimden artakalan toprak beylerinin eline geçmiştir. Böylelikle de devrim hızını kaybetmiş, neticede 1938'e doğru irade-i milliyeci ve inkılapçı köklerden gelen adamlar bile kendilerini faşizan bir demagojiye kaptırmışlardır (KS, s. 307-308).

Mahmud'a göre “önce Kuva-yı Milliye ve Cumhuriyet hareketinin ana esasları fikir olarak işlenmeli, hemen arkasından da bu fikirlerle millet arasındaki bağ tekrar kurulmalı”dır. Zira Mustafa Kemal Devrimi'nin başlıca niteliği demokrasidir. Devrim, tarihsel akışı içerisinde muhakkak hâkimiyetin millete devri demek olan demokrasiye kavuşturulmalıdır. Ancak her ne kadar nihai amaç demokrasi olsa da, Mustafa Kemal'den sonra yönetimi devralanların oluşturdukları demokrasi, sadece şekilde kalmış, tam anlamıyla gerçek demokrasi ihtiva edilememiştir (KS, s. 307).

Mahmud, 1945-1946 yıllarında basının, bazı siyasi partilerin, hatta sendikaların İnönü Diktası'na başkaldırdığı görüşündedir. Bu başkaldırı ve II. Dünya Savaşı sonrası yapılan San Francisco Konferansı'na katılma isteği, İnönü'yü demokrasiye geçmeye zorlamıştır. Zira tek parti, tek şef, tek millet parolasıyla, Nazizme karşı demokrasi sava-

ral düzeni gerçekleştirilecekti; bu arada milletleşecek Osmanlı toplumundan, geçmiş köklerini bilen, tarihine ve diline sahip, kendi kendisiyle mutabık bir Türk milleti çıkarılacak, bir ulusal bileşim yapılacaktı. Bu girişimin amacı çağdaş uygarlığa ulaşmak oluyordu, çağdaş uygarlık diyalektik bir kavram olduğu için, Atatürk Türk toplumuna değişen ve gelişen bir amaç veriyor, böylelikle kendi içinde bulunduğu aşamada bu amaç bir liberal burjuva düzeni olabildiği gibi, daha ilerideki aşamalarda pekâlâ bir sosyalist düzen olabiliyordu. Başka türlü söylenirse, Mustafa Kemal Paşa'nın diyalektiği, sosyalizmi öngörmüyor, ama içinde bir 'çağdaş uygarlık tohumu' olarak taşıyordu.” (İlhan, 2015e: 2014-205).

şı veren Birleşmiş Milletler'e üye olmak imkânsızdır.⁴⁰ Halk, tıpkı Kuva-yı Milliye zamanında olduğu gibi, cephe hâlinde harekete geçmiş ve diktayı yıkmıştır. Fakat diktanın devrilmesinde sonra, iktidara sözde liberaller geçmiştir. Bunlar aslında ölçüsüz kazanç imkânları arayan tüccar ve sanayici çevreler ile Toprak Kanunu'nu o yumuşak hâliyle bile sevmeyen toprak ağalarıdır. Mustafa Kemal Devrimi'ni ilk elde bürokratlar ile ağalar soysuzlaştırmıştır. Sonrasındaysa işe artık güçlü bir konuma yükselen ticaret ve sanayi çevreleri karışmıştır. Bu çevreler ağalarla birlikte iktidara yerleşince devlet düzeni onların çıkarına işlemeye başlamıştır. Böylelikle inkılap bir kez daha ihanete uğramış, bir kez daha soysuzlaşmıştır (KS, s. 308-309). Mahmud bu durumun sebeplerini şu sözlerle izah etmektedir:

“Çünkü millet, inkılabın potansiyel gücü olarak kalıyor. Düzene biçim ve yön, başkalarınınca verilmekte. (...) Başlangıçta '36 yıllarına kadar, millet inkılapçı kadrolar, memleketin ve halkın, hayata ve refaha kavuşması için elele çalışıyorlar, gibi. Sonra inkılapçı teşkilat milletten büsbütün kopuyor. İşçiler, sosyal sınıf olarak yok gibi bir şey. Köylüler dağınık ve cahil. Fakir şehir ahalisi de güçsüz olunca, elbet böyle bir sonuç verecek. (...) İkinci Dünya Savaşı yıllarında, işçiler de teşkilatlanmak istemişlerdi, muhalefet olarak. En az tüccar ve sanayici çevreleri kadar. Yalnız işçi ve ona yakın aydınların teşkilatlanması, nedense sosyal şartlarımızı pek gözönünde tutmaksızın aşırı sola kayıyordu. Hemen hepsi siyasi polisin dar hücrelerinde dağıtıldı. Buna mukabil faşizan devlet müdahaleciliğinin, ticari ve sınai gelişmeyi önlediğini savunup, kendilerini muhalefet olarak ortaya atan çevreler, hiçbir kanun zoru görmediler. Onun için, diktatörlüğe karşı halkın genel mücadelesinin yönetici kadrolarını, onlar teşkil etti. Millet diktatörlüğü devirdi ama, iktidara yine kendisinden uzak bir teşkilatı getirmiş oldu. Belki yakın görünen. Fakat yakınlığı sözde. Uzaklığı çıkarında. Şimdi bunu ödüyorum. '46 ile '50 arasında, Milli Mücadele yıllarının hızı vardı, halkın elbirliği de vardı. Fakat teşkilat, Kuva-yı Milliye hareketinin amaçlarına tutunmuyordu. O kadar tutunmuyordu ki, muvaffak oldukları gün, Arapça ezan okunmaya başlandı. Ufak bir hadise ama manalı. O günden bugüne, artık hep geri gidiyoruz.” (KS, s. 309-310).

Bu tahlil, bir anlamda Mahmud'un büyük sermaye gruplarıyla olan mücadelesini de açıklamaktadır. Zira Mahmud, her şeyden önce bir Kemalisttir ve her zaman Mustafa Kemal'in emperyalizm ve kapitalizm karşıtlığını vurguladığı şu sözleri kendisine örnek almıştır: *“Hakkımızı mahfuz bulundurmak, istikbalimizi emin bulundurabilmek için, heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce, bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı, heyet-i milliyece mücahadeyi caiz gören bir mesleği takibeden insanlarız.” (KS, s. 311).*

⁴⁰ Prof. Dr. Sina Akşin de bu konuda aynı görüşleri dile getirmektedir. Akşin'e göre *“II. Dünya Savaşı'nın sonucu yalnızca Avrupa'da hegemonya kurmak isteyen Almanya ve İtalya ile, Uzakdoğu'da hegemonya peşinde olan Japonya'nın yenilgisi anlamına gelmiyordu. Aynı zamanda bu ülkelerin ideolojisi olan faşizmin ve ırkçılığın da yenilgisi anlamına geliyordu.”* Ve *“Sovyet tehdidi altındaki Türkiye, Batı'ya sığınabilmek için Batı'nın siyasal değerlerini paylaşmaya”* karar vermişti (Akşin, 2017b: 239-240).

Yapılan tüm bu tahlil boyunca Mustafa Kemal Devrimi'nin üç temel unsurunun, demokrasi hedefinin, Kuva-yı Milliyeciliğinin ve antiemperyalist ve antikapitalist niteliğinin vurgulanmaya çalışıldığı ve bu vurguyla birlikte, devrimin Mustafa Kemal'in ölümüyle birlikte tarihsel rotasından -ulusal/Türkçü bir sosyalist yönetim- saptırıldığı'nın belirtilmek istendiği söylenebilir.

3.2.1.4. Sosyalizm Meselesi

Michael Newman'a göre genel hatlarıyla "sosyalizmin en temel niteliği, eşitlikçi bir toplum yaratmaya kendini adanmış olmasıdır. Sosyalistler eşitsizliğin ne ölçüde yok edilebileceği ya da değişimin nasıl sağlanabileceği konusunda fikir birliği içinde olmasalar da, hiçbir sosyalist servet veya iktidar eşitsizliğini savunmamaktadır". Yine Newman'a göre sosyalistler, "özellikle kapitalist düzende büyük sayıda öncelik ve fırsatın toplumsal terazinin bir kefesinde yer alan ve miras yoluyla elde edilen sermaye ve servet sahipliğinden kaynaklandığını, diğer kefedeki ise mahrumiyetin fırsatları sınırladığını ileri sürmektedirler. Bu nedenle bütün sosyalistler kapitalizm açısından temel nitelik taşıyan mal sahipliğine değişen düzeylerde karşı çıkmakta ve yapısal eşitsizliklere dayanan engellerle karşılaşmaksızın herkesin kendi isteklerinin peşinde koşabileceği bir toplum oluşturmayı arzulamaktadır" (Newman, 2013: 11).

Mehdi Bektaş da, sosyalizmi, "*üretim araçlarında özel mülkiyet yerine halkın ortak mülkiyetini, kâr için dağıtık (anarşik) üretim yerine planlı üretimi savunan, herkesin emeğinin karşılığını aldığı ekonomik, sosyal, siyasal, toplumsal sistemin adı*" olarak tanımlamıştır. Yine Bektaş'a göre ütopyacıların sosyalizmi de, "*adaletsizliğe karşı insanca bir duyguya dayanıyordu. (Ve ütopyacı sosyalistler) kapitalizmin yarattığı sert ve insafsız çevreye şiddetle tepki gösteren insanseverlerdi*" (Bektaş, 2015: 267, 268).

Bilimsel sosyalizmin kurucuları Karl Marks ve Friedrich Engels ise -Bektaş'ın aktarımına göre-, sosyalizmin amacını, "*bir sınıfın egemenliği yerine bir başka sınıfın egemenliğini koymak değil, bütün sınıfların büsbütün ortadan kaldırılması, her türlü sömürüye son veren sınıfsız toplumu kurmak*" olduğunu ifade etmişlerdir. Marks ve Engels için sosyalizm, "*kapitalizmin yarıklarının yamanarak düzeltilmesi değil, devrimci bir değişimle, toplumun yeniden kurulacağı; bireysel kâr için bireysel çaba yerine, kolektif yarar için kolektif çabayı öne çıkaran; mal peşinde koşanların, mal 'fazla'sını satabilecek ve sermaye 'fazla'sını yatıracak dış pazar avcılığından doğan emperya-*

list savaşların son bulacağı; üretim araçları özel ellerde olmadığı için toplumun, işverenler ve işçiler olarak sınıflara ayrılmadığı ve dolayısıyla bir başkasını sömürmenin ortadan kalktığı; ülkenin bir avuç insanın malı olmaktan ve bunların çıkarı için kötü yönetimlerden kurtulacağı ve bütün halkın malı olacağı, halk yararına, halk tarafından yönetileceği, merkezi bir planlamaya dayalı ekonomik, sosyal ve siyasi bir sistem”dir (Bektaş, 2015: 269).⁴¹

Attilâ İlhan’ın da gerek edebî, gerekse fikrî eserlerinde ortaya koyduğu sosyalist anlayış, yukarıda tarifi yapılan klasik sosyalizmden çok uzak değildir. İlhan’ın en belirgin farklılığı, temel çelişki olarak işçi-işveren/emek-burjuvazi değil de, mazlum milletler-emperyalizm/sömürülen-sömüren çelişkisini esas alması ve bu bağlamda, Marks’tan ziyade Galiyef tarzı bir sosyalizm anlayışını benimsiyor oluşudur (Aliye, 2001: 175-176; İlhan, 2014g: 307).⁴² Bu anlayış İlhan’ı, Türkiye’ye, Türk halkına özgü bir sosyalizm kurma düşüncesine itmiştir.

Söz konusu “sosyalizm meselesi”nin anlatıda Ressam Eşfak, Avukat Sadık ve Mahmud Ersoy üzerinden tartışıldığı görülmektedir. Eşfak, Osmanlı sosyalistlerinin memleketin toplumsal gelişmesiyle sosyalist fikirleri birbirine bağlayamadıklarını, Mütareke Dönemi’nde yanlış bir toplumsal zemin üzerinde, birtakım yanlış düşünceler içinde olduklarını düşünmektedir. Avukat Sadık’sa, sosyalistlerin yanlış tutumlarının Cumhuriyet Dönemi’nde de sürdüğü kanaatinde. Mahmud da Avukat Sadık gibi düşünmekte ve sosyalist gruplardan hiçbirinin önerdiği fikirlerin Türk halkının meselelerinin halledilmesine yönelik olmadığını, bu grupların Türkiye’de yaşıyor sayılamayacağını ifade etmektedir (KS, s. 350-352).

Bu noktada Mahmud’un Osmanlı sosyalistlerinin 1919 şartlarındaki tavırlarıyla ilgili yorumu hayli ilginçtir:

“Mütareke’de, memleketin dört yanı işgal altındayken, yapılması gerekli siyasi sentez, sizce Enternasyonallerin birinden birine katılmak mevzu ile mi ilgiliydi; yoksa, en kestirme yoldan, düşmanı çıkarmak, onunla işbirliği halinde bulunan saltanatı tasfiye etmek davasıyla mı? Siz kitaplarınızın arkasına saklanmış, İstanbul’u aşmayan ‘nazari’ izahlarınız ve faaliyetinizle meşgulken, Anadolu’da başka birisi, hem silahlı bir mukavemeti teşkilatlandırıyor, hem siyasi ve sosyal bir inkılabın esaslarını vaaz ediyordu. O, gerçekle

⁴¹ Sosyalizm konusunda daha geniş bilgi için Tom Bottomore’un yayın yönetmenliğini yaptığı *Marksist Düşünce Sözlüğü*’nün ilgili maddesine bakılabilir (Bottomore, 2005: 533-537).

⁴² Bu konudaki detaylı bilgi çalışmanın *Attilâ İlhan’ın Kuva-yı Milliye Düşüncesi* başlığında verilmiştir.

temas halindeydi. Şartların yoğurduğu ve şuurlandırdığıydı. Gerçek ihtilâlcı, o şartların altında, oydu. İhtilali ve inkılabı da, zaten o yaptı.” (KS, s. 352-353).

Memleket şartlarına uymayan, ülkenin gerçeklerini gözönünde bulundurmayan bir sosyalizm anlayışına karşın, ülkenin içinde bulunduğu şartları kavramış ve şartlara göre hareket tarzı oluşturmuş Mustafa Kemal Devrimi’ni yeğlediğini ifade eden Mahmud, sosyalizme dair yorumunu şu cümlelerle genişletir:

“Sosyalizm, milli ve ortaklaşa bir ihtiyaç olursa güzel! Yaşadığımız şartların getirdiği tarihi bir zaruret olursa iyi! Daha, klasik bir demokrasi denemesini, tarifine yakıştır hâle getirmezken, sen tut, klasik demokrasiyi çürütmüş ülkelerin sosyalist teorilerini içimize aktar. Nasibin, tutunmak istediğin halk arasında kayıtsızlık ve ilgisizlik olacaktır, ürkütücü polis tarafından da, baskın ve tehdit! Bence, İkinci Dünya Savaşı ertesinde şartlarımızın gerektirdiği en doğru sentez, sosyal temelleri sağlam tutulmuş, halkçı ve devrimci bir radikalizm olabilir. Olmalıdır. Siz istediğiniz kadar sosyalizm üzerine hayal kurun, milletçe henüz, hastalıklı bir derebeylik düzeni yaşıyoruz.” (KS, s. 353-354).

Avukat Sadık, Mahmud’un doğrularını söylediğini, ancak insafsız davrandığını düşünür. Zira kendisini yıllar yılı başka siyasi partiler gibi tıkr tıkr işleyen gazeteleri, dergileri, mitingleri ve taraftarlarıyla bir Sosyalist Partisi hayaline alıştırmıştır. Eşfak da Sadık gibi böylesi bir partiyi istemiştir hep. Mahmud bu yoruma da yanıt verir:

“...diyorum ya, hayali bir ortam! Önce siyasi şuur, sonra siyasi teşkilat mıdır? Tamam! Acaba 1326’dan beri Anadolu’da en genel anlamıyla bir sosyalist şuru hiç uyanmış mıdır? Düşünülecek şey! Haydi bırakın bunu da, bir sınıf şuru diyelim. Yahu, klasik anlamıyla, işçi sınıfı yeni yeni teşekkül ediyor. Türkiye’de ve sizin kırk yıllık sosyalist geçmişinize rağmen, başka ve kötü bir şuurla teşekkül ediyor. Politikacı olarak da, siz Türkiye’de değilsiniz. Kim ne derse desin, değilsiniz.” (KS, s. 353-354).

Attilâ İlhan’ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde tasarlanan son fikrîsel konak sosyalizmdir elbette; fakat bu sosyalizm, anlatıda eleştirisi yapılan tepeden inmece, bilinçsiz, ülkenin yerli şartlarına uymayan bir sosyalizm değildir. Kuva-yı Milliye düşüncesinin nihai hedefi olan sosyalizm, millî ve ortaklaşa bir ihtiyaca bina edilen, yaşanan şartların tarihî zarureti olan bir sosyalizm olacaktır.

Bu bağlamda, Mustafa Kemal Devrimi’nin son durağının sosyalizm olduğu fikri⁴³, yine Mustafa Kemal’in sözlerine dayanılarak ileri sürülür. Mahmud’un defterine

⁴³Attilâ İlhan’ın Mustafa Kemal Devrimi’yle ilgili en temel iddiası, bu devrimin tarihsel süreç içerisinde sosyalist devrime evrileceğidir. İlhan, romanlarında birçok kez temas ettiği bu konuya, fikrî eserlerinde de sıklıkla yer vermiştir. Bu eserlerinin birinde şöyle demektedir İlhan: “Kemalizm, sürekli devrimciliktir. Atatürk bunu inkılabın heyecanlı günlerinde açıkça belirtmemiş midir: ‘Millet zikrettiğim tahavvül ve inkılabların tabii ve zaruri bir hakikati olarak umumi idarenin ve bütün kanunların, ancak dünya ihtiyaçlarından ilham almasını ve ihtiyaçların gelişme ve değişmeleriyle aralıksız gelişip değişmesini kabul eden, ‘dünyevi bir idare’ anlayışını ‘hayati’ saymıştır.’ İyi de, ekonomik ve sosyal diyalektiğin özeti değil

aldığı notlarda, “*Kapitalizme ve emperyalizme karşı, sâ-y esasına dayanan halkçılık, Mustafa Kemal devrimciliğini, sonunda radikal bir sosyalizme götürmez mi? Hele devletçilik vasfı gözönünde tutulursa!*” yazılıdır. Mahmud düşüncelerini Mustafa Kemal’in “*Medeniyet yolunda muvaffakiyet, teceddüde vabestedir. İçtimai hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için, yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın, zaman ile tegayyür, tekâmül ve teceddüdü zaruridir.*” desteklemiştir. Fakat asıl ilginç olan, bu sözlerin yanına “*Sosyal determinisme mi?*” notunun düşülmüş olmasıdır (KS, s. 380-381). Tutulan bu notlar ve yapılan yorumlar açıkça göstermektedir ki, Mahmud, Mustafa Kemal Devrimi ile sosyalizm arasında bir bağ kurmaya çalışmış ve bu bağdan hareketle, sosyalizmin Mustafa Kemal Devrimi’nin son aşaması olduğunu ileri sürmüştür.

Mahmud’un yürütmüş olduğu Mustafa Kemal Devrimi’ni ileri konaklarına taşıma mücadelesi, bir yerden sonra hem Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasını yıkmaya, hem de sosyalizmi kurma mücadelesiyle birleşmiştir. Mahmud, “*baskının ve zorun, her türlü siyasi hareket istidadını ve şuurunu boğduğu bir ortamda, inkılabı tamamlamak, son neticelerine kadar götürmek için, bir şeyler yapmak lazım geldiği*”ni düşünmektedir (KS, s. 456). Oysa devrimci kadrolar hızını kaybetmiş, aydınlar, öğrenciler ve işçiler gibi soydan devrimci olması gereken topluluklar henüz uyanmamıştır. Ancak Mahmud’un elinden yazmak dışında başka bir şey de gelmemektedir. Fakat Mahmud yine de, basın aracılığıyla devrim bilincinin halk yığınlarına yayılabileceğini, devrimin kaldığı yerden ileri konaklarına -önce demokrasiye, sonra sosyal demokrasiye, nihai olarak da sosyalizme- götürülebileceğini düşünmektedir.

Mahmud, Ümid’in Fransız arkadaşı Gianna’nın “*Ne tek başına hürriyet, ne tek başına adalet! Topluma bireyi ezdirmeyecek bir hürriyet düzeniyle, bireyi bireye ezdirmeyecek bir adalet düzenini, aynı zamanda, aynı yerde gerçekleştirmek, yirminci yüzyılın asıl misyonu budur.*” (KS, s. 457) görüşüyle kendini düşünceleri arasında bir paralel-

midir bu? (...) Çağdaş uygarlık düzeyi, amaç diye alınırsa; metafizik değil, bu diyalektik bir kavramdır; Gâzi’nin bu amaca ulaşmak için önerdiği metot, ne; ‘dünyayı tahavvülden tahavvüle dışar eden’ ilmin, ta kendisi; eğer, ‘hayatta en hakiki mürşit ilim’ ise; o, zaman içinde nasıl değişiyorsa, çağdaş uygarlık düzeyi de öyle, sürekli değişecek; Kemalist Devrim de, aslına ve metoduna sadık kalmak istiyorsa, kendi kendini sürekli yenilemek zorunda olacaktır. Söz gelişi, hâkimiyetin halka intikali, hiç kuşkusuz bir çağdaşlık hamlesidir; o düzey; dün ‘cumhuriyet’ti, sonra ‘demokrasi’ oldu, bugün ‘sosyal demokrasi’dir, yarın ‘sosyalizm’ olacaktır: ulusal demokratik devrimin (‘Kemalizm’in), sosyalizmle buluşacağı yer, işte burasıdır.” (İlhan, 2005i: 14-15).

lik kurmuştur. Fakat Mahmud'a göre öncelikle ikinci tek parti diktası yıkılmalıdır. He-men arkasındansa klasik demokrasinin hukuk düzeni kurulmalı ve devamında endüstri devrimleri ve toprak reformu gerçekleştirilmelidir.

Mahmud bu düşünceleriyle “*daima o köylümsü inadı ve sağlam bağlanışıyla, gidip gidip, en olmayacak yerlerde, Mustafa Kemal'e eklenmektedir. Beraber bir işe başlamışlardır. Bu, büyük bir iştir: Bilimin kılavuzluğunda, toplumu, çağdaş medeniyet hizasına ulaştırmak!*” (KS, s. 457).

Asıl hedef, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmaktır elbette; fakat, bunun için Mahmud'un ısrarla belirttiği gibi, ikinci tek parti diktasının yıkılması gereklidir. Ancak Mahmud için demokrasi teşebbüsünün büyük ve rezilce bir ticari vurgun şeklinde soy-suzlaştığını, alınlarında banknot damgası taşıyan birtakım yüzü akmış kimselerin akla hayale gelmeyecek fırıldaklar çevirerek bu vurgundan akılları durduran kârlarla çıkma-ya çalıştıklarını yazmak; milletlerarası tröstlerle bakanlar arasındaki gizli ortaklıkları bulup çıkarmak; her kurulun ticari şirketin bir ucuyla siyasi nüfuza değdiğini söylemek; banka, borsa, kredi faaliyetlerinin gerisinde doymak bilmez bir sonradan görme oburluğunun bütün ülkeyi çıkarına işletmek için yeni düzenler kurduğunu anlatmak yeterli değildir. Zira, basına yöneltilen baskı artmaya başlamış, gazeteciler yeniden cezaevine girer olmuştur. Rejim, adını kullanıp kirlettiği halk yığınlarını, tekrar gerici eğilimlerini uyararak avutmaya yönelmiştir. Oysa bütün bu yaşananlar çok küçük bir iş adamı, toprak ağası ve politikacı azınlığının çıkarına işlemektedir (KS, s. 457-458).

Mahmud'a göre yazmanın dışında daha önemli ve etkili bir şeyler yapmak gerekmektedir. En önemlisi, mücadele bilincini halka aktarıp ondan gerekli kitle aksiyonunu sağlayacak bir örgütlenme modeline gitmenin gerekliliğidir. Mahmud bu konuda dönemin muhalefet partilerini yetersiz görür. Çünkü Mahmud'un nazarında bu partilerin siyasi esnekliği ve mücadele metotları yoktur. Bunlar ülkenin nereye gittiğini ya anlamamakta ya da anlamazlıktan gelmekte, hukuki bir demokrasi düzleminde yürütülen pasif bir direnmeyle bir diktayı önleyebileceklerini düşünmektedirler.

Mahmud'un dikta tehlikesine yönelik çözüm önerisi büsbütün başkadır. O, belki gizli, fakat muhakkak etkili ve aktif bir örgütlenmeye gidilmesi taraftarıdır. Eski sendikacıları, muhalif basın mensuplarını ve üniversite öğrencilerini Müdafaa-i Hukuk Ce-

miyeti karakterinde bir örgüt çatısında toplamak istemektedir. Bu örgüt sonraları belki de bir siyasi partiye evrilecektir. Bu parti devrimci, cumhuriyetçi ve her ne şart altında olursa olsun, siyasi kişiliği belirli ve manevra kabiliyeti yüksek bir parti olacak, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra kemikleşip katılaştan CHP'nin yapamadığını yapacaktır. Yani köylülerin, işçilerin, dar gelirlilerin ve namuslu aydınların birliğini sağlayacak ve memleketin düzenini bu birliğin tarihî ihtiyaçlarına göre değiştirecektir (KS, s. 458-459).

Ümid'e göre bu tasarısıyla Mahmud “*sosyalizme çok yakın bir yerde*”dir; oysa Mahmud, tasarısının Mustafa Kemal'in yanı başında olduğunu düşünmektedir. Tam bu diyalog yaşanılırken Mahmud, Mustafa Kemal'in şu sözlerini hatırlar:

“Bu memleketi öyle mamure hâline, cennet hâline getirecek olan, esbab ve avamil-i iktisadiye ve faaliyet-i iktisadiyedir. Binaenaleyh öyle bir iktisat devri lazımdır ki, artık milletimiz insanca yaşamasını bilsin, insanca yaşamının neye mütevakıf olduğunu öğrensün ve o esbaba tevessül etsin. Bu memleketin efradı, ellerinde numuneleriyle, ziraatın, sanatın, sayın, hayatın mümessili olsun... Bu yeni Türkiye'nin adına çalışkanlar diyarı deneilsin. İşte millet böyle bir devir içinde bulunuyor ve böyle bir devri ilan edecektir ve böyle bir devrin tarihini yazacaktır... Ve böyle bir devirde, böyle bir tarihte en büyük makam, en büyük hak çalışkanlara ait olacaktır.” (KS, s. 459-460).

Sosyalizm bahsinin geçtiği bu bölümde Mustafa Kemal'in içinde “emek”, “çalışma” ve “eşitlik” gibi sosyalist söylemde çokça kullanılan kavramların bulunduğu bir konuşmasının hatırlanması, Mustafa Kemal'in fikirleriyle sosyalizm arasında bir bağ kurulmaya çalışıldığının açık bir kanıtıdır. Başka bir deyişle İlhan, anlatısındaki bu kurguyla, Kemalizmin sosyalizme açıklığını işaret etmek istemiştir.

3.2.1.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Bir Diğer Adı: Ulusal Bileşim

“Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye Düşüncesi” başlığında belirtildiği üzere, İlhan'ın siyasal anlayışının temelinde “ulusal bileşim” düşüncesi yatmaktadır. Antiemperyalist bir tavrın esas alındığı ve “1000 yıllık Türk/İslam kültürü”nden “çağdaş bir sentez”e ulaşılması gerekliliğinin ifade edildiği bu düşünce, İlhan tarafından ilk kez 1950'lerdeki Paris yolculuklarından sonra dillendirilmeye başlanmıştır. İlhan, kültürel boyutunda antiemperyalizmi ve ulusalcılığı esas aldığı “ulusal bileşim” düşüncesinde, siyasal boyutta da Kemalizm ile sosyalizmin sentezlendiği bir “ulusal Türk sosyalizmi” anlayışını temel almıştır. Bu yönüyle “ulusal bileşim”i Kuva-yı Milliye düşüncesi için ikinci bir adlandırma olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır.

İlhan'a göre "uluslaşmak" demek, "sınırları belli bir iç pazar çerçevesinde liberal, laik ve demokratik bir toplumun oluşturulması" demektir. İlhan bunun yolunun "ulusal demokratik devrim"den, söz konusu devrimin gerçekleşmesininse "ulusal bir kültür bileşiminin başarılması"ndan geçtiğine inanmaktadır. Zira, Batılı gelişmişler uluslaşırken bu dönüşümü yaşamışlardır; onlar, kilise şeriatından kurtulup ümmet kültürüne yaslanarak çağdaşlaşmışlar ve kendi ulusal kültürlerini gerçekleştirmişlerdir (İlhan, 1986: 138).

Bu bağlamda, İlhan, "Türk'ün asıl talihsizliğinin uluslaşma sürecinin sömürgeleşme süreciyle iç içe geçmesinde olduğu"nu düşünmektedir. İlhan'a göre "emperyalizm ümüğümüze çökmüş ve kendi kültürünü, komprador yerli, ama 'gayrimüslim' burjuvazi üzerinden, onun aracılığıyla, ilerici kültür sentezi diye kabul ettirmiş"tir. Bu, esasında, "‘cebren ve hile ile’, geleneksel ümmet kültürüne karşı, Tanzimat 'alafrangalığı'"nın dikte edilmesinden başka bir şey değildir. Oysa "tarihin o noktasında, Batı Türkleri için, bunların ikisi de geçerli çözüm olmaktan çıkmıştır: Artık ne Türk/İslam sentezini, 'aynen' sürdürebilir (çünkü altyapısını kaybetmiştir, batmıştır); ne o sentezi 'külliye' yok sayıp, Orta Asyalı aşiret kültüründen ya da 'komprador' Levanten kültüründen, orijinal, ulusal ve demokratik bir kültür geliştirilebilir; çünkü, bu sonuncuların ilki ırkçılık (yani bir başka gericilik), ikinciyse kültür emperyalizmine baş eğip 'uydulaşmak'"tır (İlhan, 1986: 138-139).

İlhan, bu noktada yapılması gereken tek şeyin "akılcı metotlarla, o görkemli Türk/İslam sentezine yaslanıp, ondan yararlanarak yeni yaşama koşullarının, çağdaş, yani laik, yani demokratik, yani orijinal kültür sentezini gerçekleştirmek" olduğunu ifade eder. İlhan'a göre bunun adı "ulusal kültür bileşimi"dir. "Akılcı, laik ve demokratik olan 'ulusal kültür bileşimi', geçmişin kültür değerlerini 'ceffelkalem' reddetmez, onlardan yararlanmayı öngörür; şu hâlde ulusal ve ulusalcıdır; yabancı kültürleri incelemekten yanadır, ama taklidi reddeder; şu hâlde orijinal ve antiemperyalisttir" (İlhan, 1986: 139).

İşte, söz konusu "özgün ve antiemperyalist ulusal bileşim", bir roman kurgusu içerisinde ilk kez *Kurtlar Sofrası*'nda ele alınmıştır. Anlatıda "ulusal bileşim"i arayan/oluşturmak isteyen isimlerin başında Mahmud Ersoy gelmektedir. Mahmud, dönemin siyasi atmosferi içerisinde, gazetesi *Birlik* ve gazetedeki arkadaşlarıyla alakalı yap-

tığı bir değerlendirmede, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına karşı “*İrfan sosyalistliğinden kalma komitacılığıyla, Necdet savaş yıllarında Turancılık olaylarına karışmışlığıyla ayakta durabiliyor.*” yorumunu yapar. Mahmud’a göre “*Mütareke’deki Darülfünun talebelerinin, ilk inkılap militanlarının aksiyoncu geleneği*” yürütülemediği. “*Gençlik henüz kendisini, talebe bürokrasisinde harcamakta*”dır. Eğer “*Necdet’in tevkifi Birlik’e bir adım geri attırabilirse, (iktidarın) maddi ve manevi baskı(sı), derhâl iki misli üç misli*”ne çıkacaktır (KS, s. 48).

Attilâ İlhan tarafından tanımlanan “ulusal bileşim”, Mahmud’un bu değerlendirmesinde somutlaşmaktadır. *Birlik* gibi Kuva-yı Milliyeci bir gazetede, bir zamanların sosyalistleri ve Turancıları bir arada çalışmakta, hatta bunlardan eski Turancı Necdet, iktidar aleyhindeki yazısı sebebiyle tutuklanmaktadır. Diğer bir deyişle, Kuva-yı Milliye çatısı altında (*Birlik*) sol (Ragıp) ve sağ (Necdet) bir araya gelmiş ve ulusal bileşim (Mahmud) gerçekleşmiştir. Sözü edilen bileşimin temelindeyse, bir millî fikir birliğine varma ülküsü, Türkiye’ye, Türk toplumuna özgü, ulusal bir sosyalizm kurma düşüncesi vardır.

Bu kanaati güçlendirecek fikirleri, Avukat Sadık, Mahmud’a, “*Sen, siyasi bir mücadele geleneğinin yokluğundan bahsettiğin sırada belki de haklıydın: Söylediklerinde yüzde yüz haklı bir muharriri, göz göre göre tevkif ediyorlar, kimse tınmıyor. Bu çıkmazdan kurtulmak için, acaba ne yapmalı? Kuva-yı Milliye devrimciliğiyle demokrat sosyalizmi bağlayabilirsek, mümkündür ki...*” cümleleriyle ifade etmiştir (KS, s. 49).

Avukat Sadık’a göre ülkenin içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmasının tek yolu, Kuva-yı Milliye devrimciliğiyle demokrat sosyalizmden bir senteze, yani Attilâ İlhan’ın deyimiyle, bir “ulusal bileşim”e ulaşmaktır. Ancak bu bileşim, elbette Türk toplumuna özgü, Türkiye koşullarına zıt düşmeyecek bir bileşim olmalıdır.

Kuva-yı Milliye düşüncesi/ulusal bileşim noktasında bir başka vurgunun yine Mahmud’un fikirleri üzerinden yapıldığı söylenebilir. Mahmud, terörü hep reddetmiştir; oysa İrfan, bütün devrim hareketlerinin az veya çok şiddete başvurması gerektiği kanaatindeydi. Mahmud, bütün meselenin serüvenle aksiyonun, harcanmakla bir şey yapmanın farkını görebilmekte olduğunu düşünür; zira, o ve nesli hep harcanmıştır. Mahmud’a göre bir tarafta gururlu futbolcular ve beyinsiz güreşçiler, diğer taraftaysa kafası biraz-

cık işler işlemez derhâl çevresiyle çelişen, aşırılıklarda, yıkıcı uçlarda kurtuluş çareleri aramaya başlayan, kendini tüketen, geleceğini karartan delikanlılar vardır.

Bu delikanlılardan biri olan İrfan az bocalamamıştır. Gözüne en radikal tedbirlerle onlar geliyormuş gibi gözüküğü için bir ara komünistlere sokulmuştur. Fakat, neticede siyasi polisle başı derde girmiş, üstelik komünistlerle de atışmıştır. İrfan'a göre komünistler durmadan birbirlerinin kuyularını kazmakta, iki yüz tane satmayan dergileriyle hükûmeti devirmeyi hayal etmektedirler. Bu kötü bir hırsız polis oyunundan öte bir şey değildir. Sonunda İrfan'a anarşist demişler, İrfan da anarşistliği kabullenmiştir (KS, s. 233).

Kendini tüketen, geleceğini karartan bir başka delikanlıysa Necdet'tir. Necdet de lisede *Gökbörü* dergisini okumuştur. Korkunç bir dergidir bu. Necdet bu dergiye inanmıştır ve Yahudi arkadaşı Yasef'i sırf Türk olmadığı, Yahudi olduğu için birçok kez dövmüştür. (KS, s. 233).

*“Kendilerini tüketen, geleceklerini karartan delikanlılar”*dan İrfan ve Necdet'in Mahmud'la ilgili yürüttükleri bir tartışmaya, Hüsnü Faik, Mahmud'un ölümüyle ilgili çıkan bir gazete haberini okuyarak dâhil olur:

“Mahmut Ersoy, birçokları tarafından, müfrit solcu telakki edilen bir gazeteciydi. Gazetesinde iktisadi kalkınmamızı sağlamak için, sanayi ve ticaretimizin inkişafı uğrunda fedakârca çalışan şirket ve bankalara yerli yersiz hücum eder; birtakım yolsuzluklar ortaya çıkardığını iddia ederdi. Son günlerde yine böyle bir neşriyat yapıyordu. Kızillara has bir şekilde, millet, memleket ve din düşmanlığını, ebedi Şef Atatürk'ün ölmez fikirleri arkasına sığınıp, kirlili ve gizli maksatları için...” (KS, s. 234).

Haberini dinleyen İrfan, *“Peki, Mahmud komünist mi, yoksa onu komünistler mi öldürdü? Ya bunun cevabı?”* der ve ekler: *“...halkı budala sanıyorlar.”* (KS, s. 234). İrfan'ın sorusuna yanıt Hüsnü Faik'ten gelir. Hüsnü Faik, Mahmud'un ölümü üzerine *Birlik* için hazırladığı *“Öteki ismi, Mustafa Kemal'di.”* başlıklı makaleyi okumaya başlar:

“Mahmud Ersoy bir inkılap çocuğuydu, bir inkılap şehidi oldu. Mahmud Ersoy'un öteki ismi Mustafa Kemal'di. Kuva-yı Milliye'nin bütün hedefleri, onun da hedefleri idi. O, Millî Kurtuluş hareketini, aynı hızla ve tarihî ve içtimai mecrası içinde, son neticelerine kadar götürmek çarelerini arayan şuurlu ve aydınlık münevverlerimizden birisiydi. Zamanlı ve hazin ölümü, parmak bastığımız millî davaların ve demokrasi mücadelesinin büyük ehemmiyeti üzerinde ısrarla ve inatla durmayı, bizim için büsbütün vazgeçilmez bir vazife kılıyor.” (KS, s. 235).

Mahmud, ne İrfan gibi ucu anarşistliğe varan yanlış bir komünistliği benimsemiştir, ne de Necdet gibi bir yerde ırkçılığa kayan bir milliyetçiliği; Mahmud, öteki ismi Mustafa Kemal olan bir devrim çocuğudur. Kuva-yı Milliye'nin bütün hedeflerini kendi hedefleri bellemiştir. Onun tek gayesi Millî Kurtuluş Hareketi'ni, aynı hızla ve tarihî ve toplumsal gidişatı içerisinde son konağına vardırarak, yani ulusal bileşime/ulusal Türk sosyalizmine ulaşmaktır.

Bu arada, bu bölümde dikkati çeken önemli bir husus -İlhan'ın diğer anlatılarında birçok kez görüldüğü gibi-, ileri sürülen düşüncelerin Mustafa Kemal'in sözleriyle desteklenmek istenmesidir. Hüsnü Faik, Mahmud'la ilgili yazdığı makaleyi okurken kendini birdenbire 1921 Eylül'ünde, Sakarya'da bulur. Sonrasında yarı 1921'de, yarı 1950'lilerde olmak üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın sesini duymaya başlar. Paşa, tarihî emrini vermektedir:

“Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için, büyük küçük her cüzütam, bulunduğu mevkiden atılabilir. Fakat, küçük büyük her cüzütam, ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip, muharebeye devam eder. Yanındaki cüzütamın çekilmeye mecbur olduğunu gören cüzütamlar, ona tâbi olmaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur.” (KS, s. 237).

Mustafa Kemal'in tarihî emrinin son cümlesini tekrar eden Hüsnü Faik, bir kez daha Mahmud'u hatırlar ve *“Öteki ismi, Mustafa Kemal'di.”* der. (KS, s. 237). Hüsnü Faik aracılığıyla yapılan Mustafa Kemal-Mahmud Ersoy özdeşleştirilmesi, şüphesiz hem Kuva-yı Milliye düşüncesini/ulusal bileşim fikrini, Mustafa Kemal gibi sağlam bir temele bağlamış, hem de Kuva-yı Milliyeci aydınların Mustafa Kemal'in sahip olduğu azim ve kararlılıkla mücadelelerini sürdürdüklerinin vurgulanmasını sağlamıştır.

Prof. Dr. Mehmet Tekin'in de işaret ettiği gibi, *“romancılar, kahramanlarının kimliklerini çizmek için mekân unsurundan yararlanmışlar”*dır (Tekin, 2014: 158). Bu bağlamda, Attilâ İlhan'ın da, Mahmud ve Ümid gibi isimlerin ulusal bileşim anlayışı çerçevesinde kimliklerinin oluşmasında mekân unsurundan yararlandığı ifade edilebilir. Söz gelimi, Mahmud'la Ümid, Ümid'in değişimi/aydınlanması sonrası artık dönemin diğer aydınları gibi lüks pastanelerde/restoranlarda, barlarda yahut meyhanelerde değil, Beyazıt Cami'nin yanındaki çayevinde buluşup *“Osmanlı sükûneti”*ne sığınarak sahalarda ve Kapalıçarşı'da zaman geçirirler (KS, s. 307). Bilindiği üzere *“bar, pastane, restoran vs.”* daha ziyade Batılı kültürün yaşandığı mekânlarken, *“cami, sahaf, çayevi vs.”*

Doğulu kültürün, Türk/İslam kültürünün hüküm sürdüğü mekânlardır. Dolayısıyla, Mahmud ve Ümid'in Batılı değil de, Doğulu kültürün egemen olduğu mekânlarda bir araya gelmesi, ulusal bileşim kavramına yüklenen anlamlar bakımından da oldukça önemli olmaktadır.

3.2.1.6. Kuva-yı Milliyeci Sanat

Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde sanat da siyasi ve iktisadi temelli-dir. Başka bir söyleyişle, Kuva-yı Milliyeci sanat, estetikle birlikte antiemperyalist ve antikapitalist bir tutumu da esas alır. İlhan'ın bu konudaki açıklaması şöyledir:

“Batı, ekonomik üstünlüğünü bir uygarlık üstünlüğü hâline getirmek fırsatını hiç kaçırmamış, düz emperyalizmi mutlaka kültür emperyalizmi ile tamamlamıştır. Afrika'nın bilmem neresinde bir Mali uygarlığı olmuşsa, o, kendi uygarlığı karşısında bunu mutlaka hiçe indiriyor, o yabancı ortama sonra kendi kültür ve uygarlığını 'ihraç ediyor'. (...) Pe ki ya sen Türk'sen ve bin yıllık bir sanat ve kültür geleneğine sahipsen? Emperyalizm başka silahlarla mı gelir, hayır; bir yandan ekonomik sızma yapar, bir yandan da senin uygarlığının ne kadar temel taşı varsa, onları kendi adına kendi ölçütleriyle yargılayarak iskartaya çıkarır; öyle ki, sonunda sen onun değerler düzenine teslim olur, o değerler düzeni içinde onunla yarışamayacağın için de aşağılık duygularına kapılırsın! Tanzimat'tan sonraki Türk sanat Batılılaşması dramı işte burada yatmaktadır. Tanzimatçı Batılılaşmanın bir metot sorunu olduğunu kavrayamamış, onu tam da Batılının istediği gibi bir taklit sorunu olarak almıştır: Tanzimat'tan bu yana bütün sanatımız Batı'nın kötü taklitleri ise bunun suçu elbette en başta sorunu derli toplu koyamayan edebiyatçılarımızdır. Edebiyatta böyledir de, mimari de ya da müzikte böyle değil midir? Atatürk'e kadar Türk aydını Batılılaşma konusunda, geçmiş bin yıllık kültürüne rağmen, Mali ya da Kongo aydınından farklı bir tutum göstermiyor: Komprador kapitalizmini nasıl tatlısu Frenkleri meydana getirmişlerse, Tanzimat sonrası Türk sanatını da genellikle tatlısu Frengi havalı aydınlar yapmışlardır.” (İlhan, 2005f: 328-329).

İlhan'a göre Batılılaşmayı Batı'ya karşı bir sorun olarak koyan Atatürk'tür. Atatürk, şüphesiz Batı teknolojisi ve kültüründen yararlanmak gerektiğinin farkındadır; fakat, aynı zamanda, *“Münevverlerimiz, 'Milletimi en mesut millet yapayım.' der. 'Başka milletler nasıl olmuşsa, onu da öyle yapayım.' der. Lakin düşünmeliyiz ki, böyle bir nazariye hiçbir devirde muvaffak olmuş değildir. Onun için bu millete gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşfiyatından, terakkiyatından istifade edelim; lakin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak mecburiyetindeyiz.”* görüşünü de dile getirmektedir (İlhan, 2005f: 329).

Atatürk'ün bu görüşünden hareket eden İlhan, Atatürk Batıcılığının Tanzimat Batıcılığından farklı olduğu kanaatini dile getirir. Zira İlhan'a göre Tanzimat Batıcılığı siyasal planda iş birlikçi ve uygarlık planında taklitçiyken, Atatürk Batıcılığı siyasal planda antiemperyalist ve uygarlık planında yaratıcı bir ulusal bileşim savunucusudur.

Dolayısıyla Türk milleti için asıl mesele, büyük ulusal kültüründen Batılı metotlarla modern sentezler yaratabilmektir. Söz konusu sentezleri yaratmaksa elbette Batı'nın geçmiş büyüklüğünü, büyük eserlerini bilmek kadar, kendi geçmiş ve büyüklüğümüz ile eserlerimizi bilmekten geçmektedir (İlhan, 2005f: 329-330).

İlhan'ın da işaret ettiği üzere, Türk sanatçısı kendi geçmişini, kültürünü ve eserlerini bilmelidir. Zira, *“Ronsard'ı ezbere bilip Bâkî'yi küçümsemek, Mozart'a hayran olup Itrî'ye burun kıvrırmak, Leonardo'ya bayılıp Sinan'a dudak bükmek, Türk sanatçısını Batılı, Batılı Türk, hatta Türk de yapmayacaktır, sadece sömürge aydını yapacaktır”*. İlhan'ın fikrinde nasıl ki *“Türk petrolü ya da Türk boraksı için ulusal mücadelelere gönüllü”* olunuyorsa, *“Türk sanat musikisi ya da Divan şiiri”* için de aydınlarımızın gönüllü olması gerekmektedir. Çünkü, *“bu topraklardan fışkıran petrol ne kadar bizimse, bu topraktan yüzyıllar boyunca üretilmiş olan şiir, beste, fikir ve nakış da o kadar bizim”*dir. Ve *“nasıl petrolü çağdaş kılabilmek için türlü işlemde geçirmek gerekiyorsa, ötekilerini de türlü işlemlerden geçirip çağdaşlaştırmak”* yine Türk sanatçısına düşmektedir (İlhan, 2005f: 330).

İlhan'ın yukarıda özetlenmeye çalışılan “Kuva-yı Milliyeci sanat anlayışı”, anlaşıldığı üzere Ressam Eşfak aracılığıyla okura iletilmektedir. Eşfak ile Şair Turgut, sanat üzerine bir konuşma gerçekleştirirler. Bu konuşmada Turgut, bir dergi çıkarmayı tasarladığını, bu dergide gerçekçi sanat diye geçinenlere hadlerini bildirmeyi istediğini söyler. Zira, Turgut'a göre gerçekçi sanatçıların hepsi komünisttir; bunlar sanat deyip politika yapmakta, sanatı propaganda için kullanmaktadırlar. Oysa sanat bir araç olamaz, sanat başlı başına bir amaçtır. Uygur bir ülkede sanatı sanat dışı amaçlara araç etmek küçüklüğüne düşülemez (KS, s. 103). Ancak, Eşfak böyle düşünmemektedir. Eşfak'a göre sanat, çağını yansıtmalıdır; zaten bütün büyük eserler çağlarını yansıtmışlardır. Turgut, Eşfak'ın bu cevabını beğenmez; fakat, Eşfak konuşmaya devam eder:

“Bu seninkisi, gerçek korkusu! Gerçeğe, yüziünden bakamıyorsun. Kendi kendini Allah ilan etmişsin ama, iyi bir kul bile değilsin. Bana sorarsan, işsiz güçsüzün biri, lafebese, dedikoducu ve zengin kızların eteğinde dolaşan adi bir zamparasın... Şiirlerin mi? Sanatın mı? Gülinecek şeyler bunlar. Hiçliğini gargara ediyorsun. İç dünyam diye başarısızlığının acısını tersyüz edip yazıyorsun. Bilgisizliğini ve korkaklığını örtmek için sanatta fikrin düşmanısın; kabiliyetsizliğini ve duygusuzluğunu örtmek için de duygunun!..” (KS, s. 103-105).

Eşfak'a göre sanat, toplum içindir; sanatçı da bireysel değil, toplumsal olmalıdır. Toplum için yapılacak sanattaysa ister istemez politika olacaktır; çünkü halk, ancak politika vasıtasıyla arzu edilen müreffeh hayatı yaşayabilecektir. Kuşkusuz, Eşfak'ın sanat görüşü, Attilâ İlhan sanat görüşüyle örtüşmektedir. İlhan da daha sanat hayatının ilk günlerinden itibaren toplumcu bir sanat hayatını benimsemiş ve şiirlerinden romanlarına kadar ürettiği bütün edebî eserlerde bu sanat görüşüne bağlı kalmıştır.

3.2.1.7. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Dikta Olarak Demokrat Parti/Adnan Menderes İktidarı

Romanda, Kuva-yı Milliye'nin karşısına konumlandırılan en önemli güçlerden biri Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarındır. Kuva-yı Milliyeci *Birlik* ve çalışanları, bir manada iktidara muhalefet etmekte, mücadelelerini Demokrat Parti'ye/Adnan Menderes'e karşı yürütmektedirler. Söz gelimi, gazetecilerin muhalif tutumları nedeniyle gördükleri siyasi baskı sonucu "içeri" atılmaları karşısında Avukat Necdet şu tepkiyi vermektedir: "*Bir kere kalem erbabı 'içeri' düşmeye başlamasın, sonu çabuk gelir bu oyunun. Hiç mi tarih okumamışlar?*" (KS, s.33).

Buradaki "*sonu çabuk gelir bu oyunun*" ifadesiyle 27 Mayıs Darbesi'nin imlendiği düşünülebilir. Zira İlhan'a göre "*romanda hem 1954/55 yılları, hem de Kuvayı Milliye günleri yaşanmaktadır. Menderes demagojisi bir yerde Mustafa Kemal mavisine çarpmakta ve tuz buz olmaktadır*" (Sarmaşık, 2004a: 91). Her ne kadar İlhan, sonraki dönemde 27 Mayıs Darbesi'nin esasında Kemalist/Kuva-yı Milliyeci bir içerik taşımadığını anladığını söylese de, ilk elde o da diğer birçok Kemalist aydın gibi bu hareketin Atatürkçü bir fikir platformu etrafında geliştiğini zannetmiştir.⁴⁴ Ancak burada dikkati

⁴⁴ Örneğin Attilâ İlhan, 1962'de kendisiyle yapılan bir röportajda "*Bugünkü Türk şiiri için ne düşünüyorsunuz?*" sorusuna verdiği yanıtta, "*Yeniler, İkinci Yeni mayasının tutmamasının şaşkınlığı içinde. 27 Mayıs Hareketi'ne eylemiyle katılan genç sanatçı, bu eylemi sanatına yansıtılabildiği gün, çıkar yolu bulmuş olacak.*" ifadesini kullanarak bir manada 27 Mayıs'ı olumlamıştır (Sarmaşık, 2004a: 80-81). 1963'te yapılan bir başka röportajda da İlhan'ın 27 Mayıs'ı açık bir şekilde sahiplendiği görülmektedir: "*Menderes diktası Mavi etrafında toplanmış gençlerin üzerine çöküyor; bir kısmını çökertiyor, bir kısmını İkinci Yeni bataklığına itiyor. Bense harıl harıl Kurtlar Sofrası'nda yeni bir Kemalist tipin ana çizgilerini aramaktayım o sıra. (...) Ve romanın bitmesine yakın birdenbire 27 Mayıs gençleri en uzak Kuva-yı Milliye dağlarından yanardağ sesleri veriyorlar.*" (Sarmaşık, 2004a: 90-91). Bununla birlikte, Attilâ İlhan sadece romanlarında ve fikir yazılarında değil, şiirlerinde de 27 Mayıs'a taraftar bir tavır takınmıştır. Söz gelimi İlhan, *Ferdâ* şiirinde (İlhan, 2012b: 108) "*27 Mayıs'ın heyecanıyla, bir anlamda Namık Kemal/Tevfik Fikret/Nâzım Hikmet geleneğini sürdürmeye çabaladığı*"nı ifade ederken (İlhan, 2012b: 135). Prof. Dr. Yakup Çelik de, *Yarının Başlangıcı* şiirindeki anlatıma göre 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin İlhan'ın mutluluk zamanının başlangıcı olduğunu ileri sürmüştür (Çelik, 2007: 290). Fakat yukarıda da ifade edildiği

çeken asıl husus, İlhan'ın bu öngörüyü, darbeden iki üç yıl öncesinde yapmış olmasıdır.⁴⁵ Zaten İlhan, anlatılarındaki asker karakterlere hep Kemalist ve Demokrat Parti/Adnan Menderes karşıtı bir tiplere çizmiştir. Onun nezdinde Türk askeri, kendiliğinden bir Kuva-yı Milliyeci/Kemalist bilince sahiptir.

İlhan'ın Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasının karşısında orduyu konumlandırışının bir başka kanıtı da, Hüsnü Faik Bey'in düşüncelerinde gizlidir. Hüsnü Faik, Mustafa Kemal Devrimi'nin zamanla bir tek parti diktasına soysuzlaştığı kanaatindedir. Fakat gerek kendisi gibi eski devrimciler, gerekse toplumsal bazı başka şartlar yönetimi demokratikleştirmiştir. Ancak aradan geçen kısa süre içerisinde ülke yeniden bir dikta eğiliminin tesiri altına girmiştir. Hüsnü Faik, tıpkı ilk dikta yıllarında olduğu gibi Demokrat Parti/Adnan Menderes diktası karşısında da mücadele etmek için azim ve kararlılık içinde, *“Ya bu zevatin bir şahıs ve zümre tahakkümü kurmalarına fırsat vermeyeceğiz ya da bunu başaramazsak, kurdukları diktatörlüğü yıkacağız.”* demektedir (KS, s.614).

Peki ama, bu nasıl olacaktır; devrimci kadrolar hızını kaybetmiş, işçiler ve aydınlar henüz gerekli bilince erişememişse, bir diktayla nasıl başa çıkılabilecektir; sorunun yanıtını *“çok eski bir İştîp kasabasından, yepyeni bir Süvari Kaymakamı Pirlepeli Faik Bey bulup çıkararak”* Hüsnü Faik verir:

“Askerler, bu memlekette meşrutiyeti de, cumhuriyeti de tahakkuk ettiren, askerlerdir. Bu adamlar diktatörlük temayüllerini millete cebren kabul ettirmekle ısrar ederlerse, hiç şüphesiz demokrasiyi de askerler tahakkuk ettirecektir. Çünkü askerler zedeğân sınıftan seçilmemiştir bizde, halk çocuklarıdır, Ordu'muz bir halk ordusudur, Mustafa Kemal bir gümrük memurunun oğluydu.” (KS, s. 614).

Mahmud da Hüsnü Faik'i onaylamakta ve askerlerin yanı sıra aydınların, işçilerin ve köylülerin de aynı sorumluluğu duyup mücadeleye katılmaları gerektiğini söylemektedir. Hüsnü Faik'e göre aydınları, işçileri ve köylüleri uyandırmak; aydınla işçinin, gençlikle askerin ve bütün bu grupların birbirleri arasındaki bağlantıyı kurmak basının

gibi, İlhan'ın 27 Mayıs Darbesi'ne bakışı sonraki yıllarda değişecek ve İlhan Kuva-yı Milliye düşüncesinde askerî müdahaleyi kesinlikle reddedecektir.

⁴⁵ İlhan söz konusu öngörüyü, romanın yayımlanmasından sonra verdiği bir röportajda şu şekilde açıklamıştır: *“Aynı zamanda 1954/55 yıllarını ve Kuva-yı Milliye günlerini yaşıyoruz. (...) Birlik gazetesi sermuharriri Hüsnü Faik Bey. Atatürkçü gazeteci Mahmud. Sosyalist avukat Sadık Bey. (...) Fakat asıl 27 Mayıs'ı özleyen ve öngören o iç kimildandı, o deprem öncesi uğultularının tespiti.”* (Sarmaşık, 2004a: 91).

görevidir. Ancak bu işi yapmak elbette zordur, hatta belalıdır. Ama bir yandan da büyük “*feda-yı nefsler zamanı*” gelmiştir; yaşanan bu günler, “*fevkalade günler*”dir. Asker, aydın, işçi, köylü ve gençlik, başlarındaki diktayı yıkmak için her beraber “*feda-yı nefis*”te bulunacaktır (KS, s. 615).

Anlatıda bir dikta olarak görülen Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının basın üzerindeki baskısı, bir kez de Hüsnü Faik, Ragıp ve Salih arasında geçen konuşmayla vurgulanır. Hüsnü Faik, Ankara’da bir gazete ile bir dergi hakkında daha takibata geçilmesi için savcılığa talimat verildiği haberini almıştır. Ragıp’ın bu habere tepkisi, “*Dinime imanıma, hem çok hızlı, hem çok fena gidiyoruz. 46 bunun yanında çocuk oyuncuğu.*” şeklinde olur (KS, s. 671). Ragıp’ın tepkisine yorum Salih’ten gelecektir:

“Daha Necdet tevkif edilmeden, ne dedik biz? Bu işin dedik, şakası yok: Bugün Necdet, yarın Hasan, öbür gün Ragıp! Bir İzmir’e gidip geliyorum, sanki harp: Mahmud’un ölümünden vazgeçtim, üç gazete hakkında takibat. Yeni kısıtlama tasarıları, falan filan. Ne oluyoruz yahu! Doğru, benim çetrefil siyasetle ilgisi yok ki! Doğrudan doğruya, adamın haysiyetine, namusuna dokunuyor. Lafı gargaraya getirip, açıkça enayi yerine koymak istiyorlar bizi. Mahmud, rahmetli, söylüyordu da, oğlanla dalga geçiyorduk. Dayanalım, direnelim desek, kolay değil ki birader, herifler kuvvetli: Her şey ellerinde. Görünüşe bakılırsa her şeyi deneyecek, her çareye başvuracaklar; doğru söyleyenleri, susturmak için. Hele adamın çocuğu çocuğu olursa...” (KS, s. 672).

İktidar, ülkenin dört bir yanında basın üzerinde tahakküm kurmak istemekte, gazetecilere karşı hukuk dışı uygulamalarda bulunmaktadır. Doğru söyleyen gazeteciler âdeta susturulmuş, basın dünyasında bir çaresizlik havası egemen olmuştur. Fakat her şeye rağmen, iktidarın hukuk dışı uygulamaları karşısında çaresizliğe kapılmamış biri vardır; o, Kuva-yı Milliyeci Mahmud Ersoy’dur. Mahmud, Ragıp’a şöyle demiştir:

“Yok be Ragıp, mücadele sahanı, neden bu kadar daraltıyorsun? (...) Basını parayla soy-suzlaştırmak istiyorlar. Çünkü yalnız paranın kuvvetine inanıyorlar. Ahlak ölçülerini de yapan bu, saadet ölçülerini de. Daha çok kazanmak, daha kolay zengin olmak için, iktidara gelmediler mi? Bunu açıklamaya kalkışanı, ya besleyip evcilleştirecekler, ya da kaba kuvvete başvurup, dize getirmeye çalışacaklar. Onların karşısında, her şeyden çok, halka ve fikirlere tutunmak gerekli. Halka ve devrimci fikirlere.” (KS, s. 672-673).

Mahmud’a göre Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının temel beslenme alanı, toplumdaki kolay yoldan zengin olma arzusudur. Zaten iktidar da bu arzudan ötürü zamanla bir diktaya evrilmiştir. Söz konusu dikta, artık kendisine muhalif olan herkesi ya parayla evcilleştirmeye çalışmakta ya da kaba kuvvete başvurup dize getirmeye

uğraşmaktadır. Bu yüzden diktaya ancak halka ve devrimci fikirlere dayanarak karşı gelinebilecektir.

Romanda Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasının emperyalizmle iş birliği hâlinde olduğu, Menderes yönetiminin iktidarını devam ettirebilmek adına emperyalizmle (ABD'yle) ekonomik ilişkilere girdiği de vurgulanmaktadır. Söz konusu ilişki daha ziyade özel sektör (komprador sermaye) üzerinden geliştirilmiştir. Örneğin Demokrat Parti'nin ileri gelenlerinden Tağa İnşaat'ın sahibi ve İstanbul Ekonomi Bankası'nın kurucusu Asım Tağa, Amerikalı iş ortağıyla (Lehmann Tractor's Company'nin mümessili Freddy Mills) yapacağı konuşmada, “*Yabancı sermayeyi teşvik kanununu partimiz getirdi. Biz İstanbul Ekonomi Bankası olarak geniş ölçüde sermaye iştirakini düşünüyoruz.*” demeyi tasarlamaktadır (KS, s. 74). Tağa'nın “partimiz” dediği, kuşkusuz Demokrat Parti'dir.

İktidar kavramsal olarak komprador sermayedarlarla bir iş birliği yaptığı gibi, iktidarın mensupları da bireysel olarak bu iş birliğine dâhil olmuşlardır. Söz gelimi, “*Hariciye Vekili*”, karaborsacılık işinde Asım Tağa'yla birlikte olmuş ve bu sayede yüksek bir kazanç elde etmiştir (KS, s. 248).

Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasına karşı mücadele veren isimlerin başında *Birlik* gazetesi “*sahib-i imtiyazı ve sermuharriri*” Hüsnü Faik Bey vardır. Hüsnü Faik'in Menderes diktasına karşı yürüttüğü Kuva-yı Milliye mücadelesinin geri planında, bir başka diktaya, II. Abdülhamit diktasına karşı yürütülen “hürriyet kavgası” vardır. Hüsnü Faik'in babası Süvari Kaymakamı Pirlepelî Faik Bey'dir. Faik Bey, hem Makedonya dağlarında eşkıya takipleri yapmış, hem de “*Yıldız Saray'ındaki Müstebdit'i alaşağı edip, Kanun-u Esasi'yi ilan edebilmek*” için mücadele vermiş bir subaydır (KS, s. 605).

Hüsnü Faik, hep babasının kendisine “*Seni, oğlum Hüsnü, muharrirlik vadisinde istidatlı görüyorum. Asker bir babanın oğlusun, günün birinde sahib-i kalem bir şahsiyet olursan, babanın hürriyetperver bir zabıt olduğunu unutma! Rumeli dağları buna şahittir.*” deyişini hatırlamaktadır (KS, s. 606). Bu hatırlamaların birinde Avukat Sadık, Hüsnü Faik Bey'e, Mahmud'un öldürülmesini müteakip yazdığı bir başyazıdan ötürü hakkında dava açıldığı haberini verir. Hüsnü Faik'in haberi aldıktan sonra düşündükleri

ve Mahmud'un bütün bu olup bitenlere yorumu, Menderes'in oluşturduğu siyasi baskının mahiyetini anlamak bakımından oldukça önemlidir:

“Hüsnü Faik haberi temkinle karşıladı. Hatta güldü. Necdet'in başına gelenlerin, onun başına gelmesi çok mümkündü. Daha şimdiden kendisini elinde zeytin çekirdeği bir tespihle, cezaevi avlusunda üç aşağı beş yukarı, volta vururken görüyordu. Daha daha, gazetenin ilanlarını kestikleri gibi, kâğıdını keserler, çıldırtıcı vergi borçları çıkarırlardı. Bütün siyah ihtimalleri, yırtıcı ve tok sesiyle darmadağın ederek, Sadık Bey'e: – Bak hele şu işe, dedi, ben de kendimi ihtiyarlamış sanıyordum. Meğerse ne kadar gençmişim?” (KS, s. 607).

Tam burada söze Mahmud girer ve *“Çarpışan kuvvetler arasında değiliz, üstadım. Çarpışan kuvvetlerden biriyiz. Çarpışan, memleketin alinyazısında söz sahibi olan kuvvetlerden biri. Öteki ölünceye kadar Mustafa Kemal'in ezdiğiydi; bir zamandır iktidarı ele geçirmiş, bizi ezmeye çalışıyor.”* der (KS, s. 607).

Mahmud, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarını bir dikta olarak görmekte ve bu diktayla iş birliği yapan kesimleri -ekonomi çevreleri, toprak ağaları, bir kısım aydın ve eşraf- Mustafa Kemal/Kuva-yı Milliye karşıtı olarak algılamaktadır. Mustafa Kemal'in *“ezdiği”* kesimler, cumhuriyet/laiklik karşıtı olup, emperyal devletlerden örtük ve açık destek alan, özellikle de dini politikaya karıştırarak siyasal çıkar sağlamayı hedefleyen kesimlerdir. Bu düşünce, Mahmud'u, dönemin iktidarını, cumhuriyetin ilk dönemlerindeki emperyalizm iş birlikçileriyle/mürtecilerle bir tutmaya, kendisini de diktayla mücadelede doğal bir vazifeli olarak görmeye sevk etmiştir.

Anlatıda verilen bilgilere göre, Demokrat Parti iktidarı kurulmadan önce, Adnan Menderes henüz bir muhalefet milletvekiliyken Hüsnü Faik'le bir görüşme gerçekleştirmişti. Bahse konu görüşmede, Adnan Menderes, insan hakları ve ana hürriyetler için mücadele ettiklerini, Hüsnü Faik'le ideallerinin bir ve aynı olduğunu söylemiş, bu anlamda *Birlik*'in Demokrat Parti'ye destek vermesi gerektiğini, fiilen olduğu kadar hukuken de gazetenin partiye kazandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu görüşmeden birkaç yıl sonra Hüsnü Faik, bir Ankara yolculuğu sırasında dönemin Demokrat Parti ileri gelenlerinden Mehmed Fuad Köprülü'yle karşılaşmış, bu karşılaşma sırasında Köprülü, Hüsnü Faik'e, *“Eşeklik etme Hüsnü. Başına dert açarsın.”* deyince (KS, s. 608), Hüsnü Faik şunları düşünmüştür:

“Başıma dert açarmışım!.. Açarım ihtimal! Zümre hâkimiyeti ve tazyik bu mertebeye geldikten sonra, eğer ciddi bir adamsam, başıma dert açmak vazifemdir benim. Vazife-i asliyemdir, hem de. Ben muharrir Hüsnü Faik, daima demokrasinin ve teceddüdün taraftarı

oldum. Bunun icabat-ı tabiyesinden olarak, her türlü kahr-u mihnete göğüs gerdim. İşgalde, Ankara'yı desteklemiş olmam keyfiyeti, daha az mı tehlikeliydi rica ederim, binnetice başıma daha az mı dert açıldı: Münif Sabri'nin alçakça katledilmesi nedir? İngiliz makamları ve Saltanat Polisi'nce, gazetemın baskına uğratılması nedir? Mustafa Kemal'in ufulüne müteakip, inkılapçı hareket, kaskatı bir tek parti diktası kılığına girince, her akıbeti göze alarak, karşısına kim çıktı? Bu yüzden, az mı tatil-i neşir kararına uğradım, az mı mahkemelere düştüm? Yılmadım ama! Yıldırımadılar! Ne daha öncekiler yıldırabilirdi, ne daha sonrakiler. Bunlar da yıldırılmazlar. Sakarya Harbi'ne tekaddüm eden o buhranlı günlerde, ne demişti Gâzi?..” (KS, s. 608).

Gâzi Mustafa Kemal Paşa şunları söylemiştir:

“Düşmanın, hakikaten mükemmel ve kuvvetli ordularını mağlup etmek için, kendimizde bulduğumuz kuvvet ve kudret, davamızın meşruiyetindedir. (...) Size, erk ve tevdi ettiğimiz vedia-i vicdaniye, yalnız ve daima galip olmaktır. Ve eminim galip olacaksınız. Millettin esbab ve şerait-i tealisi için yapılacak hatvelerde katiyen tereddüt etmeyin. Milleti o merhale-i tealiye götürmek için dikilecek hailerle, hep birlikte mâni olacağız.” (KS, s. 609).

Hüsni Faik de, tıpkı Mustafa Kemal gibi, mükemmel bir gücü elinde bulunduran düşmana karşı, davasının meşruiyetinden aldığı kudretle mücadele etmektedir. Ve bu mücadelede tek gayesi galip olmaktır. Bunda en ufak bir tereddüdü yoktur. Zira, o hem bir eylem, hem de bir fikir adamı olarak Kuva-yı Milliyecidir. Kuva-yı Milliye'nin fiilî günlerini bizzat yaşamış, bizzat Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın yanında cephe cephe Millî Mücadele'ye iştirak etmiştir. Meydanlarda düşman mağlup edildikten sonraysa fikrî sahada Mustafa Kemal'in düşüncelerinin savunucusu olmuştur. Bu uğurda çalışanları hapislere atılmış, hatta öldürülmüş, gazetesi kapatılmış, ağır siyasi ve ekonomik baskılar görmüştür. Fakat asla pes etmemiştir. Şimdi de, Gâzi Paşa'nın gazetecisi olarak ikinci diktaya, Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasına karşı mücadelesini sürdürecektir.

Diktaya karşı yürüttüğü bu mücadelede Hüsni Faik'in en büyük silahı kalemidir. *Birlik*'te Atatürk'ün söylev ve demeçlerinden sadeleştirilmiş örnekler verecektir.⁴⁶ Hatta Kuva-yı Milliye Hareketi ve Müdafaa-i Hukuk Doktrini konusunda kısa, fakat derli toplu bir sıra makale yazmayı düşünmekte, o günlerin tutumu ile, ezilmiş Doğulu ulusların bugünlerde giriştikleri bağımsızlık kavgaları arasındaki benzerliklere işaret etmeyi ta-

⁴⁶ Hüsni Faik'in sahibi ve başyazarı olduğu gazetede “*Atatürk'ün söylev ve demeçlerinden örnekler verildiği*” söylenmektedir. İlhan da genel yayın yönetmenliğini ve başyazarlığını yaptığı Demokrat İzmir gazetesinde “*Mustafa Kemal'in her gün bir devrimci sözünü 'günlük emir' başlığı altında yayımladığı*”nı ifade etmiştir (İlhan, 2005f: 17; İlhan, 2005i: 13). İlhan'ın bu ifadesi, Hüsni Faik'in eylemi göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın temel savlarından biri olan “*Attilâ İlhan roman karakterlerini kurgularken özellikle de Kuva-yı Milliyeci karakterleri- söz konusu karakterlere kendi hayatından izler katmıştır.*” düşüncesini güçlendirmektedir.

sarlamaktadır. Böylelikle halkın derinliklerinde uyuyan hürriyet sevgisini ortaya çıkarabilecek, Demokrat Parti diktasının yıkılmasında aşama kaydedebilecektir (KS, s. 609-610).

Hüsni Faik, mevcut diktanın ülkeyi bölünmeye tehlikesiyle karşı karşıya bırakabileceğini düşünmektedir. Bu tehlike, Hüsni Faik'e Gâzi Mustafa Kemal'in "*Eğer bu millet, bu memleket parçalanacak olursa, umumi şerefsizliğin enkazı altında, şunun bunun şahsi şerefi de parça parça olur.*" sözünü hatırlatmaktadır (KS, s. 678). Fakat Hüsni Faik, "*Gâzi'nin bahsettiği umumi şerefi kurtarabilmek için mücadelesine mâni olacak her şeyi ve herkesi bilaistisna feda etmeye*" hazırdır; zira, o bir Kuva-yı Milliye-cidir ve fevkalade günler yaşandığı bu anlarda "*zaman büyük feda-yı nefesler zamanı*"dır (KS, s. 679).

Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına karşı yürüttüğü mücadelede, Hüsni Faik'in bahsettiği "*feda-yı nefesler*"den birini gerçekleştirerek "baş"ını kaybedecek olan Mahmud, ülkenin içine sürüklendiği dikta yönetiminden kurtulması için artık bir şeyler yapmayı düşünmekten ziyade, "*gerekirse tehlikeli, hatta ümitsiz, fakat sonrakilere örneklik edecek, elle tutulur, gözle görülür*" bir şeyler yapmanın zamanının geldiği kanaatinde. Zira dikta yönetimini uygulayanlar "*çatal dişleri, çamurlu burunlarıyla, kurtlar gibi her şeyi göze alarak saldırıyorlar*"dır. Mahmud'a göre memleket artık bir "*kurtlar sofrası*"na dönmüştür. Ve "*memleket bir kurtlar sofrasına döndü mü, isyan haktır*" (KS, s. 679-680).

Mahmud bu düşünceler içindeyken zamanda geriye dönülür ve 1918'de Suriye Cephesi'nde geri çekilme yolundaki Mustafa Kemal Paşa ile düşman işgali altında kalacak olan Antep'ten kaçmaya çalışan devrin eski Ticaret Vekili Ali Cenani Bey arasında geçen konuşma verilir. Ali Cenani Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, çocuklarını başka bir tarafa nakletmek maksadıyla yola çıktığını söyleyince, Mustafa Kemal "*acıtıcı*" bir sesle, "*Memlekette adam mı kalmadı? Kendinizi müdafaa etmeyi düşünmüyor musunuz?*" der. Ali Cenani Bey, "*Ne yapabiliriz Paşa'm?*" yanıtını verince, Mustafa Kemal, "*gözlerinden ateş saçarak*", "*Celadet gösteriniz! Teşkilat yapınız! Millî bir kuvvet meydana getiriniz!*" der (KS, s. 680-681).

Esasında Mustafa Kemal'in sözleriyle, bir dikta yönetimi olarak nitelenen Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı karşısında “*Ne yapabiliriz, elden bir şey gelmez.*” anlayışından sıyrılamayan topluma seslenilmektedir. Toplum yiğitlik, kahramanlık göstermeli ve millî bir örgütlenmeye giderek diktayla mücadele etmelidir. Zira anlatıda temel tez olarak 1950-1960 dönemi şartlarıyla 1918-1922 dönemi şartları hemen hemen aynı kabul edilmiştir. Memleket tıpkı 1918-1922 döneminde olduğu gibi yine bir “*kurtlar sofrası*” hâlidir. Bu sofradan sağ salim çıkmanın yoluysa, şüphesiz Mustafa Kemal'in azim ve kararlığıyla Kuva-yı Milliye esaslarına dayanan bir mücadele yöntemiyle hareket etmekten geçmektedir. Değil midir ki, Mustafa Kemal bütün olumsuzluk ve olanaksızlıklara rağmen yılmıyıp düşmeden mücadele etmiştir; değil midir ki, Kuva-yı Milliyeciler el birliğiyle düşmanı yenmeyi bilmişlerdir; o hâlde, bir kez daha Mustafa Kemal Devrimi'nin bilinci ve Kuva-yı Milliyeciliğin atılımıyla dikta yönetimine karşı yeni bir zafer kazanılabilir. Romandaki anlatıma göre, Kuva-yı Milliyeciler, tarihsel birikimleriyle bu zaferi kazanmaya muktedirlerdir.

3.2.1.8. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Dikta Olarak Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü İktidarı

Romanda Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının yanı sıra, Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü iktidarı da bir “dikta”⁴⁷ olarak tanımlanmış ve Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında konumlandırılmıştır. İsmet İnönü, her ne kadar bir Kurtuluş Savaşı/Kuva-yı Milliye kahramanı olsa da, Attilâ İlhan'a göre Atatürk'ün ölümünden sonra Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olarak ortaya koyduğu siyasi tercih ve uygulamalarla Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşı cephesinde yer almıştır. İlhan, 1938-1950 arası dönemde bir tek parti diktası olduğu, bu diktanın da ucu faşizme varan bir yönetim anlayışını getirdiği kanaatindedir. İlhan, fikrî eserlerinde detaylandığı bu görüşü⁴⁸, romanlarında da sıklıkla işlemiştir.

⁴⁷Attilâ İlhan, Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü iktidarını faşizan bir dikta olarak nitelese de, bu görüşü eksik bulan bilim insanları da vardır. Örneğin Prof. Dr. İlber Ortaylı, konuyla ilgili şunları söylemektedir: “*CHP tek partidir ve 'diktatörlük' sisteminin yönetim örgütüdür deniyor, doğru tarafları var ama tam değil. Naziler ve komünistlerin aksine, devlet CHP'nin üstündedir ama CHP devleti yönlendirecek bir parti olamaz. CHP'yi ve ideolojisini totaliter rejimlerde olan Nazi, Faşist ve hatta Falanjist partilerin dünya görüşü ve devlet üzerindeki şekillendirmesiyle mukayese etmek doğru değil.*” (Ortaylı; Küçükkaya, 2016: 161).

⁴⁸ Attilâ İlhan, sayısı yirmiyi geçen fikrî eserlerinin hemen hemen hepsinde İnönü ile Atatürk arasındaki düşünsel ve siyasi farklılıklara temas etmiştir. Bu eserlerin yalnız birinden yapılacak şu alıntı, İlhan'ın İnönü hakkındaki görüşlerinin genel çerçevesini görmek bakımından yararlı olacaktır: “*Bir de İnönü'nün*

Söz gelimi, Avukat Sadık, Mahmud’la yaptıkları bir konuşmada Genç Osmanlılar’dan, İttihat ve Terakki Komitesi’nden kalma bir aksiyon şuurundan bahseder ve ekler: “*Osmanlı aydınları hem şaşılacak bir çalışkanlıkla kurtarıcı ideolojik terkipler aramışlar, hem de pek büyük riskleri göze alıp bu terkipleri aksiyon planına intikal ettirmişler*”dir. Ki, Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-i Hukuk şuurunu ve teşkilatlanmasını gerçekleştiren de yine o aksiyon geleneğidir (KS, s. 416).

Mahmud, “*tek parti diktası*”nın Cumhuriyet’i korumak isterken işte bu aksiyon geleneğini yok ettiği kanaatindedir. Mahmud’un tespitine göre Mustafa Kemal ve hareketi bile, “*asıl mahiyet ve muhtevasından koparılarak pohpohçu bir övgücülüğün yorumlaması*”na bırakılmıştır. Yeni nesillerde karşılaşılan “*Mustafa Kemal konusundaki her küçümsemenin ve umursamamanın kökünde bu yanlışlıklar var*”dır (KS, s. 416).

Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü iktidarının bir dikta olduğunu düşünen diğer isimlerse Ressam Eşfak ve *Birlik* çalışanlarından İrfan’dır. Eşfak ve İrfan’ın dikta yıllarındaki yaşamlarına dair anlatıda şu bilgiler verilmiştir:

“*(...) Öbürü gülmekten kırılıyordu. Ekşi, bölük pörçük, cam kırığı sürtünmeleriyle birbirine eklenen, gayet neşesiz bir gülmeydi bu. Gözbebekleri inanılmayacak kadar sabitti. İşte o vakit Eşfak, yıllarca önce, aynı gözbebeklerini, aynı gülüşü, bambaşka şartlar altında görmüş olduğunu buldu çıkardı. Halk Partisi diktasının son yıllarında, gizli bir gençlik teşkilatı kurdukları için, on-on beş kişi, Emniyet Müdürlüğü’nde nezaret altına alınmışlardı. Aylarca süren sorgu sırasında, İrfan biraz sorgunun insafsızlığından, biraz asabi zayıflığından, ciddi bir kriz geçirmiş; bu yüzden bir süre Bakırköy’e götürülerek, elektrik tedavisi görmüştü. (...) Tekrar İrfan’a baktı. Oysa İrfan şimdi, siyasi tutuklu hücresinin, on beş aylık karanlığına sıkışmıştı. Yerde hamam böceklerinin yürüdüğünü sanıyordu. Günlerdir kendi kendisini görmediğinden, vücut birliğini kaybettiği duygusuna kapılıyor; saydam ve siyah bir varlık halinde, bütün organlarıyla çevresini saran karanlığa katılmış olmaktan korkuyordu. (...) Onu alıp getirmişlerdi. Üstünü aramışlar, paltonun kemerini, cüzdanını, hatta gözlüğünü almışlardı. Hücreye itildiği anda bu karanlığa toslamış, fakat o ilk anların şaşkınlığından, sırası gelince bu karanlıkta birleşeceğini, ona katılarak bir parçası haline geleceğini hiç ummamıştı.*” (KS, s. 507-508).

Attilâ İlhan’ın İnönü dönemini bir “dikta” olarak nitelendiğinde, bizzat kendisinin de bu dönemde politik baskılara maruz kalmasının etkisinin olduğu söylenebilir.

Türkiye’ye egemen olduktan sonraki tabloyu hatırlayınız: Ufak ufak kayarak sonunda Batılı emperyalizmler cephesiyle kaynaşma; ufak ufak istiklâl-i tam ilkesinden fedakârlık ederek işi ülkemizde Amerikan posta idaresinin kurulmasına kadar kaydırma, ulusal bileşim yerine öykünmeci bir Batı kültürü propagandası, köklü kalkınma tedbirleri yerine daha çok ulusal eğitime ve kültüre dayanan bir üst yapısal kalkınma programı; tek parti, tek şef, tek millet sloganı; Cumhuriyet tarihinde ilk kez ‘aşırı sol ve aşırı sağ’ öğretisi ve (ulusalcılığın) Kuva-yı Milliye dinamiği olarak değil de, soyut bir egemen sınıflar milliyetçiliğinin ideolojisi olarak işlenmesi ve basbayağı faşizanlaştırılması, aralıksız atılım ve devrim yerine, çeşitli ödümlerle klasik bir burjuva demokrasisi düzenine geçiş planlaması. Bunların uluslararası politikada görünüşü ise malum, Atlantik Paktı’na giriş, NATO, CENTO ve Ortadoğu’da Amerikan çıkarlarının bekçiliği.” (İlhan, 2015e: 187).

Zira İlhan, henüz 16 yaşındayken “*komünist suçlaması*”yla tutuklanmış ve bir müddet hapisanede ve akıl hastanesinde kalmıştır (İleri, 2002: 43). Ayrıca, yine CHP/İnönü iktidarı döneminde lise öğrenimini sürdürmekte de siyasi zorluklarla karşılaşan İlhan, her ne kadar verdiği hukuk mücadelesi sonucu öğrenim hakkını kazanmış olsa da, öğrenim hayatı boyunca ve sonrasında, siyasal düşünceleri nedeniyle birçok kez gözaltına alınmış ve dönemin ünlü Emniyet Müdürlüğü binası Sansaryan Han’da çeşitli sürelerde sorgulanmıştır (İleri, 2002: 72; İlhan, 2005h: 254). Tüm bu yaşananların İlhan’ın bilinçaltında Cumhuriyet Halk Partisi’ne ve İsmet İnönü’ye karşı olumsuz bir tavır gelişmesinde etkisi olduğu, gelişen bu olumsuz tavrın da İlhan’ın edebî ve fikrî eserlerine yansıdığı ifade edilebilir.

3.2.1.9. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı

Attilâ İlhan’ın “Kuva-yı Milliye düşüncesi”nin iki temel unsuru olan Kemalizm ve sosyalizm, antiemperyalist mücadeleler neticesinde vücut bulmuş öğretilerdir. Dolayısıyla iki antiemperyalist öğretilerden beslenen Kuva-yı Milliye düşüncesinin de emperyalizm karşıtı olması son derece doğaldır. İlhan, söz konusu emperyalizm karşıtlığının bilhassa iktisadi ve sosyal alanlardaki yansımalarını romanlarında geniş bir şekilde işlemiştir.

Bilindiği üzere, “*mekân unsurundan, kahramanın kimliğiyle birlikte içinde yaşanılan ortamın sosyokültürel portresinin çizimi yönünden de yararlanır*” (Tekin, 2014: 164). Bu bağlamda, İlhan’ın da anlatılarında emperyalizmi sık sık mekân isimleriyle sembolleştirerek “*ortamın sosyokültürel portresi*”ni çizmeye çalıştığı söylenebilir. Zihni Keleşoğlu’nun Freddy Mills’le buluşmadan hemen önce Kılçık Nâzım’la yaptığı konuşmada adını andığı mekânlar, ileri sürülen bu savı kanıtlar niteliktedir. Söz gelimi Keleşoğlu, Nâzım’a, “*Garaj*”a gitmelerini söyler, “*Garaj*”dan sonraki durak “*Beyoğlu*” olacaktır. “*Beyoğlu*”nun ardındansa “*Ayazpaşa*” ve “*Bankalar Caddesi*” gelecektir. Bu trafik sürerken Keleşoğlu, “*Lehman Şirketi’nden Amerikalı Freddy Mills’in Tokatlıyan’da Asım Taga ile kurduğu münasebet*”ten bahseder. Amerikalıyla yapacağı iş görüşmesinin “*Pera Palas*” ya da “*Park Otel*”de olması Keleşoğlu’nun ilk tercihidir (KS, s. 57).

Bu konuşmada bahsi geçen “*Bankalar Caddesi*”, “*Beyoğlu*”, “*Ayazpaşa*”, “*Tokatlıyan*”, “*Pera Palas*” ve “*Park Otel*” gibi mekânlar, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İs-

tanbul'da emperyalizmin temsilcilerinin Türkiye'deki iş birlikçileriyle bir araya geldikleri yerler olmuştur. Bilhassa Beyoğlu ve Beyoğlu'ndaki oteller, emperyalist Batı kültürünün Türk toplumuna sirayet ettiği alanlardır. Komprador iş adamlarının bu mekânlarda bulunması, emperyalizme sembolik değerler noktasında yapılan bir gönderme olarak yorumlanabilir.

İlhan'ın romanlarında, emperyalizm, daha ziyade Amerika Birleşik Devletleri'yle eş görülmüştür. Bir başka deyişle, Attilâ İlhan romanlarında emperyalizmin sembolü ABD, özellikle de ABD menşeli uluslararası şirketler olmuştur. *Kurtlar Sofrası*'nda da yine bir ABD menşeli şirket, Lehmann Tractor's Company şirketinin ve bu şirketin Türkiye mümessili emekli asker Freddy Mills'in Türkiye'deki iş ortakları Asım Taga ve Zihni Keleşoğlu'yla olan ilişkilerinin üzerinde durulduğu görülmektedir.

Dolayısıyla anlatıda emperyalizmin somutlaştığı en güçlü sembolün Lehmann Tractor's Company olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Lehmann Company'nin Türkiye temsilcisi Freddy Mills, Paris Şubesi'nden bir telgraf alır. Telgrafta, New York'tan alınan haberlere göre Pakistan temaslarından vazgeçildiği, Muratis hakkındaki raporun bir an evvel istendiği ve Türkiye'deki işin acele bitirilip en geç Noel'de New York'ta olunulmasının istendiği yazılıdır (KS, s. 237). Bu kısa telgraf Lehmann şirketinin çok uluslu, küreselleşmiş emperyal yapısının açık kanıtıdır. Zira, Lehmann Company, Amerika kökenli bir şirket olmasına rağmen Türkiye, Pakistan ve Yunanistan gibi birçok ülkeyle iş yapmakta ve elbette yapılan bu işlerde emperyalist çıkarlarını ön planda tutmaktadır.

Emperyalizm vahşi ve acımasızdır; emperyalizmin bu yönünü Lehmann Tractor's Company'nin sahibi Joel Achibald Lahmann temsil etmektedir. Joel Achibald Lahmann ya da kısa adıyla J.A.L., Lehmann Tractor's Company'nin birkaç kere milyarder olan büyük patronudur. Büyük zenginliğine rağmen bütün ümitlerini kaybetmiş, bütün ışıklarını söndürmüş, yalnız ve karanlık yaşayan, bürosuna ayda bir uğrayan, titrek, ihtiyar bir emekliden farkı yoktur (KS, s. 237). Lehmann'ın koleksiyonunda Kızılderililerden kalma tarihî eşyalar vardır. Bunlardan biri Siyouların büyük reisinin oğluna bıraktığı ucu tüylü bir ok, kanlı bir Tomahawk'tır, bir diğeri ise, Siyoularla yapılan çarpışmada General Herbert M. Collins'in bizzat kullandığı tüfektir. Koleksiyonun geri kalanı ve Lehmann'ın koleksiyonunu gezerken hissettikleri şu şekilde betimlenir:

“Vitrinlerin hepsi dolu: Meşhur Apache Geçidi Savaşı’nda Apache’ların büyük kralı Cochise’nin taşıdığı hançer. Geronimo’nun tüylü başlığı. Apache’ların eğri yayları. Ateşli oklar. Boy boy, çeşit çeşit, Kızılderili tamamları. Hatta bir köşede, iki minyatür çadır. J.A.L. bütün bu eski püskünün, bu kırık döküğün arasında, eski ve unutulmamış bir rüyayı yaşarmışçasına, titreyerek dolaşiyor, tamamları seviyor, iki ağızlı bıçakları, katil ve hain Tomahawkları okşuyor. Dudaklarında hep o öbür dünya gülümsemesi: –... biz, diyor, solukbenizliler, Amerika’yı Kızılderililerden çaldık; şimdi bu aşağılık zenciler, köpek gibi üreyerek, bizden çalmaya uğraşiyor.” (KS, s. 238)

J. A. Lehman nezdinde Amerikan emperyalizmine dair yapılan bu betimleme, hem çok uluslu küresel şirketlerin yönetici profillerini ve Amerika’nın yerli halklarına/Kızılderililere uygulanan şiddeti/katliamı, hem de Amerikan emperyalizminin ırkçı ve insanlık dışı yönünü açık bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Emperyalizmin bir başka özelliği ise, asla elde edilen kazançla yetinilmeyip daha fazla fazlasının istenmesidir. Örneğin J. A. Lehmann, yıllık üç yüz milyon dolarlık bir satışa sahip olsalar da, bunu yeterli görmez. Öyle ki, yıllık yedi milyon dolar olan safi gelirlerinin, gelecek yıllarda üç milyon dolara düşmesinden korkar (KS, s. 239). Emperyalizm aynı zamanda savaştan da beslenmektedir. Lehmann sürekli savaş yıllarına özlem duyar. Zira savaş demek, sipariş garantisi, kâr garantisi demektir. Lehmann için insanların ölmesi önemli değildir; asıl önemli olan, Lehmann Tractor’s Company’nin gelirlerinin artmasıdır.

Son olarak anlatıda emperyalizmin devlet-şirket ayrılığını da ortadan kaldırışına vurgu yapıldığını ifade etmek gerekir. Artık şirketler birer devlet, devletlerse birer şirket gibi hareket etmektedir. Çok uluslu küresel şirketlerle bu şirketlerden ekonomik olarak yararlanmak isteyen devletler arasında tam bir iş birliği vardır. Ayrıca emperyalizm, işleyen bu çarkı bozmak isteyen, diğer bir deyişle kendisine karşı olan bütün kesimleri - ABD Başkanı Roosvelt dâhil- komünist olmakla suçlamaktadır. J. A. Lehmann’ın şu sözleri, bu tespitin kanıtı niteliğindedir:

“Yunanistan’da ve Türkiye’de, elinden geleni yapmalısın. Ortaklık şartlarını, Johnson sana verecek. Gece, Dışişleri Komisyonu’ndan, Senatör MacBrown’la konuştum: Türkler gayet müsait davranıyorlarmış, yabancı yatırımlar için. MacBrown’a bakarsan, hükümet olarak iştirak mümkün... (...) Akşam gazetelerinin son baskısında traktör kralı Lehmann II.’nin Başkanı Roosvelt’i ve bütün New Deal taraftarlarını ‘su katılmamış Bolşevik’ olmakla suçlandıran demeçleri birbirini kovalardı.” (KS, s. 240).

3.2.1.10. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Sermaye Karşıtlığı

Attilâ İlhan’ın diğer romanlarında olduğu gibi *Kurtlar Sofrası*’nda da güçlü bir “komprador sermaye” karşıtlığı sezilmektedir. Romanda kompradorluğu ve Kuva-yı

Milliye karşıtlığıyla ön plana çıkan iş adamlarından biri Sezai Yazmacı'dır. "*Arsa spekülasyonu*" ve "*inşaat yolsuzluğu*"na adı karışmış olan Yazmacı, İstanbul'da İlçe Başkanlığı yaptığı partisinden (Demokrat Parti) kovulduktan sonra "*İzmir'e sığınmış*"tır (KS, s. 13-14).

Sezai Yazmacı'nın yanı sıra komprador sermayenin temsilcilerinden biri olarak değerlendirilebilecek başka bir isim de Seyit Sabri Bey'dir. Gaetano ve Mordohay adlı uluslararası "*kara para aklayıcılar*"ıyla iş ortaklığı yapan, emperyalist küresel şirketlerin memleketteki iş birlikçilerinden biri olan Seyit Sabri Bey (KS, s. 41), "*bütün Batılı centilmen görünüşüne, sürgündeki kral hallerine, buzlu buzsuz viskilerine ve röleve şapkalarına rağmen, iyice Doğulu bir adam*"dır. "*Hatta bir ara, hacca gidip gel(miştir). O gün bugündür, az buçuk bir kır düşmüş ama müthiş Hıristiyan, bir de çene sakalı (vardır). Otomobil pencerelerinden, lokanta aynalarında, yazıhanesinin camında, göz ucuyla kendini profilden görmeye uğraşıp durmakta*"dır. Zihnini meşgul eden bütün meseleler "*ya Gaetano ile ya da Vekil'le iş konuşmak*" veya "*Bordeaux'da kalan sekiz bin doları The Chase Bank'taki şahsi hesabıma geçirip geçiremeyeceği*" üzerinedir (KS, s. 68).

Seyit Sabri'yle birlikte aslında Cumhuriyet sonrasında, özellikle de Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarında gelişen yeni burjuva sınıfına bir eleştiri getirilmek istenmektedir⁴⁹. Oluşan bu yeni sınıf, her ne kadar üstyapıda Batılı gibi davransa da (Batılı centilmen görünüşü, viski içişi, röleve şapkası, lüks hayat tarzı vs.), altyapıda tam bir Doğuludur (kadın güzelliği anlayışı, hacca gidişi vs.). Seyit Sabri'yle sembolleştirirken bu toplumsal sınıf, emperyalizmle olan iş birliğinin yanı sıra, iki kültür arasında kalmışlığıyla kültürel anlamda da Kuva-yı Milliye düşüncesinden uzakta yer alır.

Burada Mordohay ve Gaetano karakterlerine de değinmek gerekmektedir. Mordohay ve Gaetano, Türkiye'de komprador iş adamlarıyla birlikte çalışan gayrimüslim tipin temsilcisidirler. Mordohay ve Gaetano -bilhassa Türk vatandaşı olan Mordohay-, millî çıkarları korumak yerine yabancı şirketlerin, dolayısıyla yabancı ülkelerin ekonomik ve siyasi çıkarlarını korur durumdadırlar. Bunlardan Mordohay, "*kötü bir iş yapar,*

⁴⁹ İlhan'a göre Seyit Sabri "*komprador ticaret burjuvazisi*"nin temsilcisiyken, anlatının diğer komprador iş adamlarından Asım Tağa "*gösteriş meraklısı hacıağa*"nın, Zihni Keleşoğlu ise "*geleneksel ağadan bozma şehir burjuvası*"nın örnekleri olmuşlardır (İlhan, 2005f: 406-407).

ama öylesine yapar ki, görenler kötülüğünden şüpheye düşer". Söz konusu "kötü iş", döviz kaçakçılığında başka bir şey değildir. Fakat Mordohay bu döviz kaçakçılığını, Yardımseverler Cemiyeti hesabına hayır işlemiş gibi göstermektedir (KS, s. 69).

Döviz karaborsacılığı ve kaçakçılığına amatör bir gangster merakıyla bağlanmış olan Seyit Sabri ile Mordohay'ın "*ellerini uzatmadığı köşe, burunlarını sokmadığı delik kalmamış*"tır. Bir taraftan Seyit Sabri, diğer taraftan Mordohay, "*taa 30'lardan beri ithalat, ihracat derken, işte böyle oluk oluk para akıtan, bir kazanç değirmeni kuruvermişler*"dir. "*Limanlardan gemiler mi kalkıyor; söziün gelişi Hamburg Limanı'ndan, Panama bandıralı, herhangi bir Blackhorse Şilebi mi kalkıyor? Onlar için(dir). Marsilya'da rıhtım işçileri, kendilerini issalarla kamçılıyıp, simsiyah bir gemiye büyük kasalar mı yüklüyor? Onlar için(dir). Viyana üzerinden transit geçirilen, şu kadar bin dolarlık kimyevi madde, onların çek defterinde yeni yeni sıfırlar olacak(tır)*". Bütün o telgraf- lar, uluslararası telefon konuşmaları ve iş görüşmeleri, hepsi "*İstanbul'da Talimhane'de oturan, Hristiyan sakallı ve sürgündeki kral tavırlı Seyit Sabri ile Napoli'de, tünediği koltuklara bir türlü sığışamaz, Yahudi tırnaklarını kemirir, Mordohay Mordo*" içindir (KS, s. 248-249).

Birbirlerine taban tabana zıt karakterlere sahip bu iki komprador iş adamını bir araya getiren tek ortak nokta, "para kazanma hırsı"dır. Bu aslında, Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında yer alan bütün komprador iş adamlarının ortak noktasıdır. Bu hırs yüzünden kimisi karaborsacılık yapıp kızını yabancı insanlara peşkeş çekerken, kimisi de siyasilere rüşvet verip uluslararası emperyal şirketlerle iş birliği yapmayı tercih etmektedir.

Anlatının bir başka dikkat çekici komprador iş adamı, Asım Taga'dır. Asım Taga da, tıpkı Seyit Sabri gibi Lehmann Tractor's Company ile iş yapmak istemektedir. Taga, Lehmann Company'nin temsilcisi Freddy Mills'ten sadece biraz anlayış beklemektedir. Zira, memleketin sanayide giriştiği kalkınma hamlesi, Asım Taga'nın şirketi için de kârlı bir kazanç kaynağı olacaktır. Taga emindir bundan. Freddy Mills'se gittiği her yerde, Pire'de de Muratis'de de hep aynı sözleri duymaktadır. Lehmann Tractor's Company ile iş yapmak isteyen bütün yabancı şirketler, hemen hiçbir garanti vermeden beraber iş yapış Lehman Tractor's'un kârına ortak olmak istemektedir (KS, s. 71).

Oysa Taga, kendisini eski kafalı bir tüccar olarak görmemektedir; o, zamana uymayı bilmiştir, şimdiye kadar başardığı işler de bunu göstermektedir zaten. Peki, Asım Taga neler başarmıştır; Taga, “*İkinci Dünya Savaşı yıllarına meteliksiz girip, birkaç yüz binlik*” bir servetle çıkmayı başarmıştır savaş yıllarından. Her ne kadar “*vurguncu*” deseler de Asım Taga’ya ve onu “*Millî Korunma Mahkemeleri’ne vermeye çalışsalar*” da, o, kendince “*dürüstlüğü ve şahsi gayreti sayesinde bütün düğümleri çözmüş, bütün engelleri aşmış*”tır (KS, s. 72).

Burada dikkati çeken husus, Lehmann Tractor’s Company’nin emperyal yönünün vurgulanmış olunmasıdır. Lehmann Tractor’s ile dünyanın birçok ülkesinden sermayedar ilişki kurmak istemektedir. Asım Taga da bu şirketle iş yapabilmeyi en az yabancı iş adamları kadar önemli görür; zira, böylelikle küresel emperyalist sisteme dâhil olacak ve şirketinin kazancını arttıracaktır.

Asım Taga, bizzat Adnan Menderes’ten teklif almış olsa da, milletvekili olmayı istememiştir. O, kendince memleketin kalkınmasına hizmeti tercih etmiştir. İthalatçılığı, Lehman Tractor’s Company’nin Türkiye Umumi Mümessilliğini alması ve bankacılığı Taga için sonraki işlerdir. Onun ve Freddy Mills’in sayesinde ülke on binlerce traktöre kavuşmuştur (KS, s. 72). Anlatıda verilen bütün bu bilgiler, Asım Taga’nın komprador karakterini netleştirmektedir. Taga, “*vurgunculuk*”la elde ettiği zenginlikle siyaset dünyasına atılmış, siyaseten aldığı destekle de küresel şirketlerle iş yapar hâle gelmiştir. Bu yönüyle Asım Taga’nın hayatı, Türkiye’nin -Cumhuriyet’in kuruluşundan Demokrat Parti iktidarı dönemine- komprador sınıfının özeti niteliğindedir.

Komprador iş dünyasında para kazanma hırsı, ahlaksızlıkla eş değer bir boyuta varmıştır. Söz konusu ahlaksızlığın en açık örneği, Asım Taga’da görülmektedir. Taga, gerekli anlaşmayı sağlayabilmek adına Lehman Tractor’s Company’nin temsilcisi Freddy Mills’i, kızı Suzan’la etkilemeyi düşünür:

“Bu Coni’nin zayıf tarafı galiba kadın. Suzan’la nasıl ilgilendi? Camların dibinde oturan orospuya nasıl bakıyordu? Dur sen, biz sana gösteririz Mister Mills, biz seni yola getirmesini biliriz. Biz, Asım Taga: Taga İthalat Şirketi’nin patronu, İstanbul Ekonomi Bankası’nın kurucusu. Dur sen, hele bizim kız biraz daha süslensin püslensin, hele sen birkaç gün daha İstanbul’da kal. Görüşürüz. (...) Hele şu Freddy Mills deyyusunu yola getirelim, gerisi araba yolu. Herifin Ankara’ya gitmesine mâni olmalı, ne yapıp yapmalı, paraya pula acımamalı: Bursalara, Uludağlara götürmeli, mâni olmalı. Hadi bakalım Suzan! Bu senin için. Göster kendini. Seni yetiştirdim, bu boya getirdim, kolejlerde okuttum, elini

sıcak sudan soğuk suya sokmadın, kırk yılda bir fakir babana bir iyilik edeceksin. Hadi benim bir tanecik kızım, ayçiçeğim!” (KS, s. 73, 183)

Taga, kızından her ne olursa olsun Mills’i etkilemesini ve anlaşma kararını kendi lehine sonuçlandırmasını istemektedir. Değil midir ki, kızını kolejlerde okutmuş, elini sıcak sudan soğuk suya sokturmamıştır, kızı da elbet küçük bir iyiliği babasından sakı-
nacak değildir. Asım Taga’nın daha fazla zenginlik elde edebilmek için âdeta kızını peşkeş çeker duruma gelmesi, komprador sınıftaki ahlaki erozyonun anlaşılması bakımından son derece önemlidir.

Romanda Asım Taga üzerinden vurgulanan bir başka mesele de, 1950’lilerin en önemli gündem maddelerinden biri olan “montaj sanayisi” meselesidir. Taga’nın, kurucusu olduğu bankanın idare heyeti kurulunda yapmayı düşündüğü konuşma, komprador sermayenin ülkenin/milletin çıkarından ziyade kendi çıkarını düşünen bir zihniyete sahip olduğunu açıkça göstermektedir:

“Hepinizin malumu olduğu üzere, meşhur Lehmann Tractor’s Company ile, memleketimizde bir traktör montaj fabrikası hususunda tam mutabakata varmış bulunuyoruz. Hükümetimiz kalkınma hamlesine, bizim de... (...) Biz bu anlaşmayı behemehâl yapmalıyız. Lehmann’la anlaştık mı, sırtımızı aşağı yukarı Morgan Bankası’na dayadık demektir. Sırtını, Wall Street’e söz geçirebilen, koskoca Morgan Bankası’na vermiş, bir Asım Taga! Bu hem İstanbul Ekonomi Bankası’nın kredisini yükseltir, hem şirketin. Dur sen, hele dur, Almanya’dan ucuza traktör getirmeye kakışırılar, ha? Hele bir Freddy Mills’le uyuşalım, hele montaj fabrikası projesi tahakkuk etsin...” (KS, s. 74).

İlhan’ın Kuva-yı Milliye anlayışında, ülkenin ekonomik ilerlemesi “montaj sanayisi”ne değil, “ağır sanayi”ye bağlıdır. Ülke ancak kendini teknolojisini kendisi üretir, hatta bilgi çağına geçebilirse müreffeh bir ülke konumuna gelecektir. Diğer türlü bir sanayi ve kalkınma anlayışı, Türkiye’yi sömürgeден öteye taşıyamayacaktır. Oysa Asım Taga gibi komprador iş adamlarının asıl amaçları, halkın topyekûn kalkınması ve refahı değil, kendi kazançlarının daha da artması, şirketlerinin küresel şirketlerin güvencelerinin altına girmesidir. Öyle ki, bu kompradorlar, daha çok kazanmak için sömürüyü esas alan emperyal şirketlerle iş birliği yapmakta, hatta bu iş birliğinin sürmesi için öz kızlarını kullanmakta bir beis görmemektedirler.

Asım Taga, Lehmann Tractor’s’un montaj fabrikası işini alabilmek için çok eski günlerden tanıdığı, bir zamanlar savaş yıllarında Bandırma’da nakliyecilik yapan, daha sonra Demokrat Parti’ye katılıp partinin Müteşebbis Heyeti’nde yer alan, sonraki yıllarda da mecliste yapılan müzakerelerdeki “öldüm Allah susan” tavrıyla dikkat çeken “Ba-

likesir Mebusu Recai Bey” (KS, s. 182) ile irtibata geçer. Recai Bey, bizzat Genel Müdür Yardımcısı’yla konuştuğunu, ortada dolaşan haberlerin doğru olduğunu, devletin de montaj fabrikası işiyle yakından ilgilendiğini, hatta Ziraat Bankası’nın ve Zirai Donatım Kurumu’nun işe yakın alaka gösterdiğini söyler Taga’ya (KS, s. 183). Fakat, Asım Taga yine de vazgeçmez montaj fabrikasından. Değil midir ki, bu iş için kızını kullanmaktan bile çekinmemiştir, devleti de karşısına almaktan imtina göstermeyecektir. Bu arada, Asım Taga-Recai Bey ilişkisinin, komprador burjuvazi-siyasi ileri gelenler birlikteliğinin romandaki sembolü olduğunu da ifade etmek gerekir.

Anlatıda çok yönlü bir şekilde ele alınan Asım Taga, öldürülüşü gazetelerde “Öldürülen gazetecinin katili bulunamıyor!” ve “Mahmud Ersoy, Rus ajanı mıydı?” başlıklarıyla haberleştirilen, hakkında “*Hususî surette aldığımız bazı malumata göre, mumaileyhin, İstanbul’daki bazı solcu çevrelerle sıkı temasta olduğu, Emniyet Müdürlüğü’nce esasen bilinmekteydi. Bu bakımdan...*” şeklinde haberler yapılan Mahmud için, “*Şu Mahmud Ersoy değil mi? Elinde kalem, bütün erbab-ı namusa sataşan. Kızılın biri, önde gideni hem. Kibirli, edepsiz, muhalif. Demek öldürmüşler! Ee, kuduran köpek başını yer, muhterem!*” yorumunu dile getirir (KS, s. 185). Taga’nın bu yorumu ve gazete haberlerinin üslubu, komprador burjuvazinin ve onun yandaşı basının “sol” düşmanlığını vurgular niteliktedir.

Her ne kadar halkının esenliği için Mahmud gibi başını veren, Necdet gibi hapse giren, Hüsnü Faik gibi soruşturmalara maruz kalan gazeteciler var olsa da, komprador sermayenin temsilcileriyle yakın temaslarda bulunan, ekonomik çıkarları için yalan haberler yapmaktan çekinmeyen gazeteciler de vardır. Bu gazetecilerden biri “*Marmara Haber Ajansı’ndan Kemal Rıfat*”tır. Asım Taga, henüz hiçbir şey netleşmemişken, “*montaj fabrikası işi*”ni kendisinin aldığına dair, “*İstanbul Ekonomi Bankası ve Taga İthalat şirketi ile Lehmann Tractor’s Company, memleketimizde bir traktör fabrikası kurmak hususunda anlaşmışlardır.*” başlıklı bir haber yapmasını ister Kemal Rıfat’tan. Elbette Marmara Haber Ajansı bir yerde Taga’nın sayılır, ajansı koruyup kollamak Taga’nın vazifesidir. Hem bankanın ilanları, reklamları da ajansa devredilecek, ayrıca ajansın Taga’nın bankasına yaptığı kredi başvurusundaki meblağ iki katına çıkarılacaktır. Kemal Rıfat, Taga’nın teklifini olumlu karşılar ve “*Lokmayı başkasına kaptırmayacağız. Balon mu? Uçuracağız. Rivayet mi? Çıkaracağız. Lokmayı başkasına kaptırma-*

yacağız, ille de bu yiyecek. Arada biz de sebepleneceğiz.” diyerek işi üstlenir (KS, s. 185-187).

Asım Tağa ile Kemal Rıfat arasındaki bu ilişki, dönemin basın, siyaset ve ticaret dünyası arasındaki ilişkinin niteliğinin göstermesi bakımından bir hayli önemlidir. Ne basın, ne siyaset, ne de ticaret insanlarında ahlaki bir çekinme vardır. Bütün bu insanların tek gayesi çıkarlarını korumaktır. Dürüstlük, adalet, hoşgörü ve saygı bu insanlar için önemsiz kavramlardır.

Romanın Seyit Sabri ve Asım Tağa’yla birlikte dikkati çeken “komprador iş adamı” karakterlerinden biri de Zihni Keleşoğlu’dur. Keleşoğlu, kendisinin Asım Tağa gibi karaborsacılıktan ithalatçılığa geçmediğini, servetinde fakir fukaranın ahının olmadığını düşünmektedir. Zenginliği çok öncelere dayanan, Isparta’nın yarısı babasının olan Keleşoğlu, dine çok önem vermekte, “*Cenab-ı hak rûzu mahşerde, cümle ef’alimizin hesabını soracak.*” demektedir (KS, s. 142). Keleşoğlu’na göre cemiyeti bir arada tutan dindir, dini bütün kimselerden korkmamalı, ancak Tağa gibi Allah tanımazlardan uzak durulmalıdır. Aslında Keleşoğlu’nun kaygısı dinsellikten ziyade ticaridir. Zira Tağa, Keleşoğlu’nun işlerine karışmasa dinsizliğinin bir önemi kalmayacaktır. Dindarlığından da daha önemli olarak Zihni Keleşoğlu’nu diğer komprador iş adamlarından ayıran en belirgin özelliği, hem düşünsel hem de eylemsel düzeyde tam bir Mustafa Kemal karşıtı oluşudur. Keleşoğlu’nun bu karşıtlığı, anlatıda şu cümlelerle betimlenmektedir:

“Keleşoğlu’nun tutum ve davranışlarındaki ciddilik ve muhafazakârlık, ister istemez, onun ticari hüviyetine de bulaşmıştır. Siyasete hiç karışmadı. Daima, hem de şiddetle ilgi duydu. Her ileri hamleye, her yeni teşebbüse, içten gelen bir direnmeyle karşı koymayı düşünüyor; fakat galiba korkudan, kabuğundan çıkacağı son hamleyi yapamıyordu. Mütareke yıllarında, Anadolu’ya karşı babasının etkisiyle sultancı; Büyük Millet Meclisi Hükûmeti sıralarında halifeci değil miydi? Daha sonraları, Mustafa Kemal’e karşı çıkmaya yeltenen bütün politikacıları, için için desteklemedi mi?” (KS, s. 142).

Keleşoğlu’nun bu konudaki kendi düşünceleriye şöyledir:

“Yok efendim yok, asıl şurası mühim: Biz Osmanlı mayasıyla yoğrulduk. Aslının inkâr eden, namerttir. Ne demek? Türk’ün satvetini yapan İslam’dı. Türk’ü İslamlığından soyup laiklik ve mümasili hokkabazlıklarla dinsizliğe sevk ettiler. Ne oldu rica ederim, ne oldu? Bet bereket kaldı mı? Her gün başka bir tebeddül, her an başka bir tahavvul derken, heyet-i içtimaiyemizin istikrarı zail oldu. Üstüne üstlük istikrarsızlığın, medeni ve ruhi anarşinin adına, utanmadan terakki dediler: Evet, İslam ahlakını çiğnediler, terakki dediler, millî ahlaki hiçe saydılar; terakki dediler, kadın haysiyet ve vekârını kaybetti, ortalarda

dolaşan erkek bozması ve gayr-i ulvî bir mahlûk hâline geldi. Esasen...” (KS, s. 142-143).

Anlatıdaki bilgilere göre Keleşoğlu'nun asıl “*çapraz*”ı da buradadır; onun yaşama tutumu, bir kere memleketin yaşama tutumuyla çelişmektedir. O, bu çelişikliği “*elle tutulur, gözle görülür bir anlaşmazlık, rahatını huzurunu kaçırarak bir aile düzensizliği*” olarak, hususi hayatında da yaşamaktadır. Dışarıda görüp tiksindiği ne varsa, -çay, kumar, flört, içki ve plaj- karısında ve kızında da vardır. Zihni Keleşoğlu, her ne kadar muhafazakâr bir yaşam tarzını istiyor görünse ve siyaseten dinî söylemleri ön plana çıkaran muhafazakâr oluşumları desteklese de, ailesi son derece Batılı, son derece Avrupaî bir yaşam sürmektedir.

Zihni Keleşoğlu'nun romandaki en dikkat çeken işlevi, din-kapitalizm ilişkisine değinilmesini sağlamış olmasıdır. Kapitalizm, toplumsal hayatın her alanında olduğu gibi dinî yaşamda da bir yozlaşma meydana getirmiştir. Keleşoğlu, günahlarını ne kadar görmezden gelirse gelsin, ne kadar tek suçunun karısına ve kızına sahip çıkamamak olduğunu sanırsa sansın, içi içini kemirmektedir. Günahkârlığını hiçbir zaman açıkça kabul etmemiştir; fakat yine de, yaptıklarının günah olduğunu bilmesi, onu psikolojik olarak çökertmektedir. Sırf bu yüzden memleketine bir cami yaptırmayı, son zamanlarda memleketi civarında hızla gelişen Kadirî tarikatına girmeyi düşünmüştür (KS, s. 304). Diğer bir deyişle, Keleşoğlu bir yerde parasıyla günahlarının kefaretenin kurtulmaya çalışmıştır.

Komprador iş adamları toplumsal ahlaktan yoksun oldukları gibi, ticari ahlaktan da yoksundurlar. Birbirlerinin işlerine müdahale edip kazançlarına mâni olmakta herhangi bir beis görmeyen Taga, Seyit Sabri ve Keleşoğlu gibi isimler, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı döneminin iş dünyasının özeti niteliğindedirler. Bu isimler birbirlerine “*muhtekir*” ve “*karaborsacı*” gibi ithamlarda bulunsalar da (KS, s. 145), herhangi bir çıkar sağlama durumunda yine bir araya gelip ortak iş yapabilmektedirler. Anlatıda çizilen bu tablo, kuşku yok ki, 1950’li yılların iş dünyasındaki yozlaşmanın resmidir.

Romanda tasvir edilen komprador iş adamının dikkat çekici vasıflarından biri de, çıkarı için insan öldürmekten çekinmeyişidir. Sözün gelişi, Ümid, babası Zihni Keleşoğlu'nun Kılıçık Nâzım'la tartışmasına şahit olur. Bu tartışmada Nâzım, Mahmud Ersoy'u

Keleşoğlu'nun emriyle öldürdüğünü, Mahmud'un ölümünün asıl müsebbibinin Keleşoğlu olduğunu söyler (KS, s. 535). Zihni Keleşoğlu, her ne kadar Mahmud'un sadece uyarılmasını, kanun dışı bir muamelenin yapılmamasını istemiş olsa da, yaptıkları yolsuzlukların üzerine gittiği için Mahmud'un ölümünden memnuniyet duymuştur (KS, s. 661).

Komprador iş adamının bir başka ayırt edici özelliği ise zor durumda kaldığında, âdeta kendisini var eden, besleyip büyüten emperyalizme sığınmaya çalışmasıdır. Keleşoğlu, her şeyin mahvolduğunu, eve polislerin geldiğini haberini duyunca anlamış, soruşturmanın kendi üzerine sıçrayacağını açıkça görmüştür. Mahkeme salonlarını, cezaevini ve gazetelerin haberlerini göze alamayan Zihni Keleşoğlu, kızının da kendisine karşı tavır alacağını davranışlarından sezince; önce gizlenmeyi, hemen arkasından da yurtdışına kaçmayı tasarlar. Tauber und Kleist şirketinin sorumlu direktörü Doktor Ludwig Thomas Tauber'e vaktinde bir hayli iyiliği dokunmuştur. Eski dostunun kendisine yardım edeceğini düşünür. Yurt dışına kaçmak için çareler aramaya koyulur. Ancak kaçış hazırlığı hâlindeyken polislerce yakalanır (KS, s. 662-665). Böylelikle Keleşoğlu bütün çabasına rağmen bir anlamda Kuva-yı Milliye karşısında mağlup olmaktan kurtulamamıştır. Hiç şüphesiz Zihni Keleşoğlu'nun mağlubiyeti, komprador sermayenin de mağlubiyetidir. Komprador sermaye/komprador iş adamları kaybetmiş, Kuva-yı Milliye düşüncesi kazanmıştır.

3.2.1.11. Yanlış Batılılaşmanın Sonucu: Kültürel Yozlaşma

“Yanlış Batılılaşma” teması, Tanzimat Dönemi'nden bu yana Türk romanında işlenegelmiştir. Attilâ İlhan da bu temayı romanlarında işleyen yazarlardandır. İlhan'ın temel savı, “*Atatürk'ün ölümünden sonra Mustafa Kemal devrimciliğinin unutturulup yerine İnönü'nün yaydığı bir kültür hümanizması hareketinin Atatürkçülük diye yutturulduğu*”dur. İlhan'a göre “*İnönü dönemi, Batılı klasikleri çevirmenin, üst yapısal kültür çalışmalarıyla köyleri çağdaştırma girişimlerinin ön plana alındığı, liselerde Yunanca, Latince okutulurken Batılılaşacağımızın ileri sürüldüğü yeni bir Tanzimat Dönemi'dir*” (İlhan, 2015e: 205).⁵⁰ Ancak “İnönü Atatürkçülüğü”nün ortaya koyduğu “Batılılaşma” metodu, İlhan'a göre “kültürel yozlaşma”dan başka bir şey getirmiş değildir.

⁵⁰ Prof. Dr. Taner Timur da, *Türk Devrimi ve Sonrası* adlı çalışmasında, Atatürk'ün “Batılılaşma”ya dair görüşlerini açıklarken şunları ifade etmektedir: “*Tanzimat'tan itibaren girilen Batılılaşma hareketlerine*

Sözü edilen bu kültürel yozlaşmanın tipik bir örneği, anlatının komprador iş adamlarından Asım Tağa'nın kızı Suzan'da görülmektedir. Eğitimini yabancı okullarda alan ve aldığı eğitimin de etkisiyle Batı kültürüne hayranlığı gittikçe artan Suzan, sonunda kendi kültürüne yabancılaşmış, halkından kopuk, ülkesini tanımayan bir insan hâline gelmiştir. Söz konusu yabancılaşma, öylesine kötü bir taklit yaşama dönüşmüştür ki, nihayetinde Suzan, tamiri imkânsız bir değer bozumu yaşamıştır. Söz konusu değer bozumu, anlatıda Suzan'ın ismiyle sembolize edilmektedir. Arkadaşları artık Suzan'a, "Suzzy" demektedirler (KS, s. 63). Suzan, yaşadığı kültürel yozlaşmayla, Kuva-yı Milliye düşüncesinin temsil ettiği değerler bütününün de karşısına düşmüştür. Suzan'ın Ümid'le yaptığı çeşitli telefon konuşmalarından yalnızca birinden alıntılanan şu cümleler, öne sürülen bu görüşün haklılığını ispatlar niteliktedir:

"Ah şekerim, çok heyecanlıyım, çok! Düşün bir kere, kendini bir an için benim yerime koy, heyecanlanmaz mısın? Aaa elbette! İsmi Freddy Mills, fakat ben sadece Fred diyorum. Ay görmelisin, Ümid! Mutlaka görmelisin! (...) Upuzun bir adam. Sportmen. Bir konuşması var... ah darling! Onu görür görmez dilim tutuldu sanki. Babamın İngilizcesi malum; iş bana düştü; konuştukça açıldım, açıldıkça konuştum.

Ay görmelisin, mutlaka görmelisin: Hakiki bir yankee! Türk kızları müthiş sexy oluyormuş, dedi. Ben mi? Seni kâfir seni, aklına hemen neler geliyor. Vallahi bilmem, çok sexy imişim, galiba. Hah, hah, hah! Dur bak ne diyeceğim, inanmazsın ama Marylin Monroe'ya benzetti beni. İyi ki saçlarımı boyatmışım. Yaa, görsen, herkes çok yakışmış diyor. Acele karar verdim. Çok iyi yapmışım. (...) Ay deli olacağım şekerim: Düşünsene, sahici bir Amerikalı; yakışıklı, zengin, üstelik çirkin de sayılmaz. Hayatımı baştan başa değiştirebilir. (...) Ay, dur bak ne diyeceğim: Freddy bana Suzan demiyor, vallahi, ilkin hep Süzn dedi. Sonra Suzzy dedi, kestirip attı. Bir Amerikalı kızdan hiç farkım yokmuş. İri iri gülüyor. Adnızın bile, diyor.

(...) Freddy benden başka hiçbir şeyle ilgilenmedi. Do you hear me darling? Vallahi bil-lahi. Ay sen de olacaktın, onu nasıl sevecektin, bilsen. Hayır cicim değil, şeytan çarpsın ki öyle kazık gibi, bön yankee'lerden değil; kocaman bir çocuk. Yoo haksızlık etme! (...) Freddy, Tokatlıyan'da kalıyormuş; Park Otel'i istemiş ama yer bulamamışlar, ne yapısın? (...) Sen ne yapıyorsun? Yalnız mısın? Ha kuzum, neredeydin akşamüstü? Kiminle kiminle? Mahmud'la mı? Hah şöyle. Ay ne sinir herifli o? Darılma ama şekerim, sen de az körlerden değilsin hani? (...) Yarın mı? Ne vakit? Akşamüstü! Dur bakayım, saat dört

karşı Atatürk'ün tavrı menfi idi. Atatürk, 'Avrupa kanunlarını almak, Avrupa nizamlarını almak, Avrupa'nın elbisesini giymek gibi birtakım ıslah teşebbüsleri' ile bir memleketin kalkınamayacağını biliyordu. (...) Pozitivizmin üretim güçlerinden kopuk ve ilkel şekli, resmî balolarla ve Türkçe tangolarla sembolize edilen dar bir Batıcılık anlayışını körüklemiştir. Atatürk bu tarz bir pozitivizmi ve bunun yol açtığı yanlış bir 'Batılılaşma' politikasını tutarlı bir şekilde benimsemiş ve uygulamış mıdır? (...) Bu anlayış (yanlış Batılılaşma) içinde Kurtuluş Savaşı kahramanı ve tam bağımsızlık savaşçısı Mustafa Kemal Atatürk'ün yeri yoktur. Aslında Atatürk'ün içinde yetiştiği ortam ve II. Meşrutiyetin Batıcı akımları, böyle bir gelişmeye elverişli idi. Bununla beraber, Atatürk, gerçekten devrimci vasıflara sahip olağanüstü bir şahsiyet olarak bu eğilimleri de sezmiş ve bunlarla mücadele etmiştir. Atatürk'ün en çok dikkat çektiği hususlardan biri, bürokrasinin halktan kopuk, taklitçi esprisi idi. Kendisi de Batı hayat tarzına ve Batılı zihniyete hayran olmakla beraber, bu noktaya parmak basmasını bilmiş ve bu espriyile mücadele etmiştir." (Timur, 2018: 119, 129-130). Timur'un bu açıklaması göz önünde bulundurulduğunda, İlhan'ın diğer birçok konuda olduğu gibi, "Batılılaşma" konusunda da Atatürk'ün fikirlerini esas aldığı söylenebilir.

buçukta Alev'le randevum var. Marksud'a gideceğiz. Saat altıya doğru, peki! Arabayla gelir seni alırım. Yalnız, tabii. Baş başa ikimiz, hem I have a word to tell you..." (KS, s. 63-65).

Suzan yabancı hayranı bir kadındır. Amerikanvari bir yaşam biçimini benimsemiştir. Konuşmasına olur olmaz İngilizce kelimeler, cümleler sıkıştırmak onun için gayet doğaldır. Hayatı sadece gezmek, alışveriş yapmak, para harcamak ve eğlenmek olarak gören Suzan, haliyle düşünen, okuyan ve sorgulayan Mahmud'u sıkıcı, sinir bir he-rif olarak niteler.

Anlatıda yanlış Batılılaşma sonucu kültürel yozlaşma yaşayan başka bir isim de Akın'dır. Akın, Seyit Sabri'nin oğludur. Küçüklüğünden itibaren lüks içinde yaşayan, hayata dair bir kaygıya sahip olmayan Akın, kendisi gibi yozlaşmış, öz kültürüne yabancılaşmış arkadaşları arasındadır daima:

"İşte Akın, bugün yine, beş altı kişilik bir grup halinde, öğle üzeri Beyoğlu'na dökülmüşler; atkuyruğu saçlarını, fiskiye gibi dimdik tutan, iki genç kız: Birisi füzen siyahı, birisi yorgun sarı. Oğlanımsı giyinmiş, saçlarını oğlanımsı taramış, esmer ve yüzü kemikli bir başka kız. Ellerini pantolon ceplerinden çıkarmayan, eğri çeneli, burnu ve İngilizce konuşmasıyla gururlanan, Akademili bir oğlan. Savruk bir felsefe öğrencisi. Amerikan tıraşlı basketçi Coşkun. Bir de, daima Akın'la beraber, dişleri daima ısıracaktı gibi mey-danda, Sanat Tarihi'nden Oğuz. İlkın Ekspres'de sosisli sandviç ve bira tüküyor, sonra karga çığlıklarıyla, salkım saçak, bir sinema basıyorlar. Bütün filmler, görmeden gözle-rinde, bütün şarkılar, duymadan kulaklarında hazır. Bobinler boşaldıkça içlerine, haklı sayılmış egoizmler, övülmeye hak kazanmış, tek ve toplu gangsterlikler doluyor. Sinema-da yanlış yaşamayı ve hiçbir işe yaramamayı öğreniyorlar. Sonra hop! İçlerinden birisi, oğlanımsı giyinmiş kısa boylu kız, boyalı kaşlarını birer siyah kanat gibi açarak: – Ah, diyor, canım öyle içmek istiyor ki!" (KS, s. 257).

Akın ve arkadaşları da, tıpkı Suzan/Suzzy gibi gezmekten ve alkolden başka bir şey düşünmeyen, ülkesinin geleceğine dair bir endişe duymayan, halkının esenliği için çözüm arayışlarına girişmeyen, deyim yerindeyse, "bana neci" bir hayat tarzını benimseyen kişilerdir. Kimisi kadın olduğu hâlde erkek gibi giyinmekte, kimisi İngilizce konuşmasıyla övünmekte, kimisi de Amerikan tarzı saç tıraşını maharet saymaktadır. Bütün bunlar öz benliğin yitirilişinin, toplumdan kopuşun ve kültürel yozlaşmanın bir sonucudur.

3.2.2. Bıçağın Ucu

Attilâ İlhan, "Yeşilçam"a senaryolar yazdığı dönemde devrin ünlü yapımcılarından İpek Film'in sahibi İhsan İpekçi'nin "*Bir de İstiklâl filmi yapsaydık, şöyle kostümlü filan.*" tasarısını hemen benimsemiş ve o sıralarda yakın tarihle ilgili yaptığı birçok

okumanın da verdiği taze izlenimlere dayanarak “*esaslı bir Kuva-yı Milliye senaryosu*” için çalışmaya başlamıştır. Yaptığı çalışmalar neticesinde *Barut Ekmeği* adında taslak bir öykü hazırlayan İlhan, çeşitli sebeplerden ötürü bu taslağı senaryoya dönüştürememiştir (BU, s. 5).

İlhan’a göre, bu “esaslı Kuva-yı Milliye filmi” çalışması, *Aynanın İçindekiler* roman dizisi serüvenine atılmasının sebebidir. İlhan, söz konusu senaryo çalışmasında edindiği birikimle Yüzbaşı Ferid (*Bıçağın Ucu*’da Miralay Ferid) ve Ruhsâr Hanım karakterlerini oluşturmuş, hatta bu iki karakteri romanlarından önce *Mahûr Beste* şiirinde kullanmıştır (BU, s. 6).

İlhan’ın *Aynanın İçindekiler* dizisinin ilk kitabı olan *Bıçağın Ucu*’nda, ülkeyi 27 Mayıs 1960 Darbesi’ne götüren toplumsal ve siyasal süreci işlediği görülmektedir. İlhan da tıpkı dönemin diğer aydınları gibi 27 Mayıs’ı başlangıçta “*şahıs tahakkümünden kurtuluş*” olarak algılamış; fakat, olayın üzerinde düşünüp Türkiye’nin yakın tarihiyle bağlantılı gerçek anlamını kavradıkça, darbenin “*çetrefil bir yapı*”ya sahip olduğuna karar vermiştir. İlhan’a göre “*Osmanlı’nın çöküş yıllarından başlayıp 27 Mayıs’a kadar birbirini izlemiş olan olayların bir iç, bir de dış diyalektiği vardır*” (BU, s. 6).

İlhan, *Bıçağın Ucu*’ndan başlayarak geniş bir roman dizisi içinde işte bu iki diyalektik süreci incelemiş ve bu diyalektik süreçlerden hareketle Türk toplumunun içinde bulunduğu siyasal ve toplumsal konumun nedenlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Şüphesiz, *Aynanın İçindekiler* dizisindeki romanlarda sadece toplumun mevcut durumunun sebeplerini saptamakla yetinilmemiştir; söz konusu romanlarda Türk toplumunun daha adil, daha özgürlükçü ve daha müreffeh bir düzene nasıl ulaşabileceği sorusunun da yanıtını bulunmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla Kuva-yı Milliye düşüncesinin *Aynanın İçindekiler* dizisindeki kitaplarda “daha iyi bir Türkiye’ye ulaşabilmek” amacıyla planlı bir şekilde kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Attilâ İlhan, Türkiye Cumhuriyeti’nin, Atatürk’ün ölümünden itibaren -bilhassa 1950’li yıllarda Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı döneminde- hızla Kemalist Devrim bilincinden uzaklaştırıldığı ve Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecindeki durumu-na benzer bir konuma getirildiği fikrindedir. İlhan’a göre bu süreçten ancak Atatürk’ün Kuva-yı Milliye ruhuyla gerçekleştirdiği Ulusal Demokratik Devrim’i, ileri konaklarına,

yani “ulusal Türk sosyalizmi”ne taşıyarak kurtulmak mümkündür. İlhan, bir anlamda, romanlarında adım adım bu fikri örmüş ve *Bıçağın Ucu*’yla başlattığı *Aynanın İçindeki*ler dizisinde “Kuva-yı Milliye düşüncesi”ni Türk toplumuna âdeta bir “kurtuluş reçetesi” olarak sunmuştur.

27 Mayıs 1960 Darbesi’nin toplumsal arka planının işlendiği romanın merkezinde, iki sosyalist aydınının, Suat ile Halim’in siyasal baskının yoğunlaşmış iktidarın diktalaştığı bir ortamda, Kemalist aydın Yüzbaşı Demir aracılığıyla geçirdikleri değişim vardır. Suat ve Halim, anlatı boyunca içleri sıra büyüttükleri tereddütleri sonlandırmışlar ve anlatının nihayetinde Kuva-yı Milliyeci bir çizgiye gelmişlerdir.

Attilâ İlhan, bir söyleşisinde, romanını üçüncü Fransa seyahati döneminde (1962-1965) önce Fransızca yazıp sonrasında Türkçeye çevirdiğini ifade etmiştir (Ankara, 1996: 65). Romanın Fransızca hâlinin basılıp basılmadığına dair herhangi bir bilgi mevcut değildir. Dolayısıyla romanın ilk baskısının Bilgi Yayınevi’nce 1973’te yapıldığı kabul edilebilir. Sonraki dönemde birçok yeni baskısı yapılan, *Aynanın İçindekiler* dizisinin ilk kitabı olan *Bıçağı Ucu*’nun son baskısı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 2014’te gerçekleştirilmiştir.

3.2.2.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın

Attilâ İlhan anlatılarında sıklıkla görülen bir durum, Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında konumlanan karakterler olumsuz sıfatlarla betimlenirken, Kuva-yı Milliye düşüncesinin yanında yer alan karakterlerin daima olumlu sıfatlarla betimleniyor oluşudur. Söz gelimi, romanın en önde gelen Kuva-yı Milliyeci aydınlarından Miralay (Albay) Ferid şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Suat’ı dayısı Miralay Ferid: Allah Allah bir ihtiyar, öylesine durduğu yere sığmaz bir adam ki, yanında herkes kendini daralmış hisseder. Kapı gibi ha! Kalabalık beyaz bıyıklı, çalırıpı kaşlı, yaşı yetmiş demiş dişleri sapasağlam, kanı damarlarında kıpır kıpır, sıcacık: Sevincini, bitmez tükenmez enerjisini püsküren, insandan bir yanardağ.” (BU, s. 43).

Miralay Ferid, Millî Mücadele Dönemi’nde, Binbaşı rütbesiyle Kurtuluş Savaşı’na katılmış -daha evvelinde Balkan Savaşları ile 1. Dünya Savaşı’na da iştirak etmiştir- emekli bir subaydır. Anlatının olay zamanında Miralay Ferid’den bahsedilirken sık sık geriye dönüşlerle Millî Mücadele’de yaşananlar da roman kurgusuna dâhil edilmiş, böylelikle Miralay’ın Kuva-yı Milliyeciliğiyle ilgili daha etraflı bilgi verilmiştir:

“Hey gidi Miralay Ferid, hiç değişmez, çıkınında biraz üzüm biraz incir, ağzında acı tatlı türlü savaş anısı, böyle çıkagelir: Seferberlikte, cepheden cepheye savrulup sağ salim dönen kim, o değil mi? Kurtuluş Savaşı’nda Fahrettin Paşa’nın süvarileriyle İzmir’e akan? Anlatacak elbet!” (BU, s. 47-48).

Miralay’ın yeğeni Suat da dayısının Kuva-yı Milliye anılarını hatırlamaktadır:

“(…) O daha doğmamış, düşmanın, önde tokat gibi şaklayan bayraklarıyla, mızıkasını döve döve, yurdun dört kucasına yayıldığı sıralar. İçerlerde bir yerlerde, Kuva-yı Milliye çeteleri örgütlenmiş, örgütlenecek. Bu yüzden, ‘Anadolu’yu geçmek’ sözünü düşürmeyen Ferid Dayı’yı, onlarda hiç kimse iyi gözle görmüyor. Ferid Dayı henüz genç, çiçeği burnunda binbaşı. (...) Ali Rıza Paşa kabinesi düşmüş, yeni Sadrazam Damat Ferid Paşa diyor ki Zât-ı Şahaneye başkaldıran paşaların hadleri bildirilecektir: Mustafa Kemal ve ‘hempaları’ idama mahkûm ediliyor. (...) Ferid Dayı, Direkliyalı’dan ayağını kesivermiş. Günün birinde, Ankara’ya kaçtığını işitiyorlar, hepsinde bir kaygı, en çok kaygılanan Halûk Bey: Mustafa Kemal, padişahi tanımıyor demiyorlar mı, akli duracak: Halifeyi tanımamak, ne demek?” (BU, s. 48-49).

Suat, kurtuluştan sonraki yılları daha ayrıntılı anımsamaktadır. Ferid Dayı, “bu savaştan da sapasağlam, üstelik miralay olarak” dönmüştür. Boğaz’daki evlerinin, Direkliyalı’nın en gözde konduğu olarak el üstünde tutuluyordur. Suat’ın babası Halûk Bey, “Millî Mücadele boyunca, padişaha ve İstanbul Hükûmeti’ne bağlı kalmasının ne büyük bir yanlış olduğunu” anlamıştır artık. Zira yurtdışına çıkarılmaktan bazı hatırlı dostları ve kayınbiraderi Miralay Ferid sayesinde ancak kurtulabilmiştir (BU, s. 49).

Suat’ın gençliği dayısından “devrimin anlamını ve doğrultusunu” dinlemekle geçmiştir. Miralay Ferid, devrimi, “köşe bucakta gizli görünmez düşmanları, yumruklarıyla tehdit etmelerin; sapır sapır, çocuk yürekli dev gözyaşları dökmelerin; mitralyöz gibi takırdayan sunturlu küfürlerin, bini bir para şekilde; gelecek günlerin daha iyi olacağına körü körüne inanmış, gürültüsünü bir yağmur bulutu gibi büyüterek” anlatmıştır Suat’a:

“İhtilâli, maddi olduğu kadar manevi esaslara oturtamadık mı, gitti; inkılabı inkişaf ettiremeyiz. Meclis’te muhaliflerine cevap verirken, bunu bizzat Gâzi söyledi: ‘Vakıa Yunan’ı yendik, lakin kazanılması fevkalade müşkül yeni bir muharebeye başlıyoruz: İktisadi ve içtimai bir muharebe bu! Önümüzdeki on sene içinde, görün bakın tahavvüle uğramadık bir şey kalacak mı? Evveleminde, ‘cumhuriyet’ diyerek, devleti adlı adınca anacağız: Memalik-i Mahrusa’yı Şahane yok artık, Türkiye Cumhuriyeti...” (BU, s. 49-50).

Miralay Ferid, ateş ve kanla yoğurulmuş mücadelelerin içinden geçerek, bizzat savaş meydanında Kuva-yı Milliyeci olmuştur. Savaştan sonraysa düşünsel boyutta da Kuva-yı Milliye ilkelerini benimseyen Miralay, ülkesini daha iyiye, daha güzele götür-

mek, memleketini Mustafa Kemal'in hedefi olarak gösterdiği "muasır medeniyetler seviyesi"ne çıkarmak için Kuva-yı Milliyeci bir aydın bilinciyle mücadeleye devam etmiştir.

Miralay Ferid'e göre en önemli mesele, -Mustafa Kemal'in de işaret ettiği gibi- devrimi maddi olduğu kadar manevi esaslara da oturtabilmektir. Savaş meydanında verilen mücadele kadar ekonomi sahasında ve toplumsal alanda verilecek mücadele de önemlidir. Ama her şeyden önemlisi artık Osmanlı yoktur, artık Cumhuriyet vardır.

Ancak Halûk Bey, Ferid'in "Osmanlı yok, Cumhuriyet var!" kanaatine itiraz eder; Halûk Bey'in kaygısı, halifenin ve hanedanın istikbalidir. Miralay Ferid'in eniştesine yanıtı kesin ve sert olur:

"Halife mi, ne demek halife? Enişte, sen aklını mı kaçırdın yahu? Seferberlikte Arap'ı çorabı, İngiliz'e karşı kaldırayım diye Cihad-ı Mukaddes açan kimdi; halifen değil mi senin? Kabul, fikir Enver'indi; teşebbüs tam ona göre, şatafatı bol, dipsiz kile boş ambar bir teşebbüstü; ama, âlâ-yı vâlâyla yeşil sancağı çıkardık mı, çıkarmadık mı? Netice? Dünyaya kepaze olduk yahu: Ne halifeye kulak asan çıktı, ne Cihad-ı Mukaddes'e! Gazze Cephesi'nde gözlerimle gördüm; Lavrence'in dağıttığı altınlar, Arap şeyhlerine halifeden daha câzip geliyordu: Bize karşı onunla birlik oldular. (...) Hanedanın istikbaline gelince, besbelli defolup gidecekler: Cehenneme kadar yolları var!.." (BU, s. 50-51).

Halûk Bey'e verilen bu yanıt, Miralay Ferid'in bir Kuva-yı Milliyeci olarak şahıs tahakkümüne karşı çıkışının ve Kuva-yı Milliye düşüncesinin temel ilkelerinin başında gelen ulusal egemenlik anlayışını benimseyişinin de kanıtıdır. Bu yanıtta dikkati çeken bir başka husussa, Enver Paşa/İttihat ve Terakki iktidarına satır arasında bir eleştiri getirilmiş olunmasıdır. Hatırlanacağı üzere, Attilâ İlhan anlatılarının ekseriyetinde İttihat ve Terakki/Enver Paşa iktidarı, uyguladığı yanlış siyasi ve askerî politikalar neticesinde zamanla bir diktaya dönüşen yönetimi nedeniyle eleştirilmiş ve Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında karşıt bir güç olarak konumlandırılmıştır. İlhan'ın bu tercihinin *Bıçağın Ucu*'nda da sürdüğü görülmektedir.

Miralay Ferid'in önemli özelliklerinden biri "emekliye ayrıldığı gün, ayağının tozuyla Cumhuriyet Halk Partisi'ne gidip, 'ön safta bir nefer gibi savaşmak üzere'" kaydını yaptırmış olmasıdır. "Allah muhafaza bir partili" olan Miralay, özellikle üç seçim arka arkaya kaybedişlerini soranlara öfkeli yanıtlar vermektedir:

"Mugalatacı herifler yahu, işleri güçleri desise! Bir defa oyunun kaide-i aslisine riayet etmediler. Bizde demokrasi ne demek, evveleminde tavizlerden içtinap edeceksin, öyle mi? Bu cenabet mekanizmasının bir tecrübesini yapmışsın; parmağını kaptırdın mı, pat küt,

kolun gider! Seçimlerde mücadelenin Atatürkçü cenahlarda, münhasıran Atatürkçü prensiplerle yapılması icap ederken, ne yaptı bunlar; sorarım, ha ne yaptı: Nerde mürteci buldularsa teşvik ettiler. Kur'an kursları açtılar, ezanı Arapça okuttular... Uzun sözün kıssası, Kemal Paşa'nın inkılaplarına sünger çektiler. Eksik olsun böyle seçim kazanmak! Üst üste üç seçim kazanmak değil bu, muvaffak olmasına ramak kalmış bir inkılâbın üç merhalede filen canına okumak!" (BU, s. 52-53).

Miralay Ferid'e göre seçimlerde Atatürkçü ilkelere riayet edilmesi gerekirken Demokrat Parti bu ilkelere uymamış, nerede gerici varsa teşvik etmiş, Kur'an kursları açmış ve ezanı Arapça okutmuştur. Netice itibarıyla Mustafa Kemal devrimlerinden hızla uzaklaşmış, seçim kazanmak adına ülkenin geleceği popülizme kurban edilmiştir. Miralay için seçim kazanmaktan daha önemli olan şey, Mustafa Kemal devrimlerine sahip çıkabilmektir. Zira, ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması yeniden bu devrimlerin ülke yönetiminde etkin kılınmasına bağlıdır.

Miralay'ın daha genç bir subayken başlayan "aksiyon"a düşkünlüğü, yaşlılığında da sona ermiş değildir. Öyle ki, "şahıs tahakkümü"ne ve "tek parti diktası"na karşı bir yürüyüş organize eden ve iktidarı protesto etmek amacıyla Şişli'den Taksim'e yürüyen Miralay Ferid, yürüyüşü ve yürüyüş sırasında hissettiklerini Suat'la şu şekilde paylaşır:

"Yoo, biz moruklar, sandığınız kadar bunamış değiliz ha? Elimizden geleni ardımıza koymuyoruz. Şişli'den Taksim'e yapılan sessiz yürüyüş kulağına çalınmıştır, eh bilesin ki onu bu ihtiyar dayıcığın teşkilâtlandırdı. Baktık partiler rizikoyu göze alamıyor, tabii, korku dağları bekler, tahkikat bilmem ne komisyonu kuruldu, bakarsın hanım evladından bir emir, şrak! Kapına kilidi vurmuşlar; kışına bir tekme, yallah! Biz birkaç ihtiyar, birkaç genç; ulan dedik, ölmüş eşek kurttan korkmaz, hele bir deneyelim talihimizi... (...) Fakat kanaryam, öyle bir an oldu ki, azametinden devrilip gidebilirdim. Yüreğime incek sanmadım dersem, yalan! Şişli'de, Atatürk Müzesi'ni biliyorsun, onun önünden geçerken! Düşün bir kere, ben onun yâveri Ferid, soluk almaktan çekinen o kalabalığın ortalık yerinde? Adam ister istemez maziye hatırlıyor; 1919 Mayıs'ının yağmurlu bir gecesinde, aynı binanın kapısını çalışımı... (...) Ulan harp meydanında edebinle ölmeyi bilmezsen, başına bunlar gelir işte. Doktor Hayrullah, Tilki Nuri, Sadreddin Kütahya, daha niceleleri, ölmekle ne akıllı davranmışlar! Herifçioğulları orda rahat, devamlı hakaretin yükünü çeken bu tarafta biziz. Ölmek bunun yanında hiç, ölmek bunun yanında hiç!" (BU, s. 432-433).

Miralay Ferid ve arkadaşları her ne kadar yaşlı da olsalar, diktaya karşı bir şeyler yapmak istemişler ve bütün riskleri göze alarak bir protesto yürüyüşü organize etmişlerdir. Fakat burada üzerinde durulması gereken asıl mesele, Miralay Ferid'in yürüyüş esnasında Atatürk Müzesi'nin önünden geçerken heyecanlanması ve ister istemez Mustafa Kemal Paşa'nın yaverliğini yaptığı günleri hatırlamasıdır. İlhan'ın diğer anlatılarında da Atatürk Müzesi'nin Kuva-yı Milliyece aydınların Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına karşı yürüttükleri mücadelede bir sembol değer olarak kullanıldığı düşü-

nüldüğünde, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Adnan Menderes karşısında bir karşıt güç olarak konumlandırıldığı söylenebilir.

Miralay Ferid aynı zamanda Kuva-yı Milliyeci aydının kararlılığının da vurgulandığı isimdir. Henüz bir binbaşıyken 1919'da Samsun'a hareketinden hemen önce Mustafa Kemal Paşa'yla yaptığı görüşmede arkadaşı Doktor Hayrullah'tan aldığı bilgilerden -İstanbul'daki Müttefik güçlerinin Kemal Paşa'yı engellemeye dair tasarılarından- bahseden Ferid, Kemal Paşa'dan "*Tamam, haberim var Ferid! Her hâlükârda tehlikeyi göze alıp, bir tecrübe edeceğim. Ahval ve şerait öyle ki, önümüzde aynı kapıya çıkan tek bir yol kaldı: Ya galip geleceğiz ya da mağlup olmayacağız!*" cevabını almıştır. (BU, s. 76).

Ferid bu konuşmayı Doktor Hayrullah'a aktarınca, Hayrullah başka bir olayın, İzmir'in Yunanlarca işgalinin haberini vermiş ve düşmana ilk kurşunu sıkan gazeteciden bahsetmiştir. Doktor Hayrullah'ın aktardığına göre düşmana ilk kurşunu sıkan gazetecinin adını Hasan Basri'dir. Yunan askeri merasim yürüyüşüne başlayınca Hasan Basri silahını çıkarmış ve son kurşununa kadar düşmanla çarpışmıştır. Nihayetinde kurşunun biten vatansever gazeteci, Yunanlarca vahşi bir şekilde katledilmiştir (BU, s. 77).

Haberi duyan Ferid'in tepkisi, Samsun yolculuğu öncesinde Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği tepkiyle aynı olacaktır: "*Ya galip geleceğiz, ya mağlup olmayacağız!*" (BU, s. 78).

İlhan'ın anlatılarında "*Ya galip geleceğiz, ya mağlup olmayacağız!*" sözünün *Kurtlar Sofrası*'ndan itibaren âdeta bir laytmotif olarak kullanıldığı göz önüne alındığında, cümlenin Kuva-yı Milliye düşüncesinin temel felsefesinin, mücadeleden vazgeçmeme anlayışının sembolü olduğu ifade edilebilir.

Anlatıda Kuva-yı Milliye düşüncesinin fikirsel yönünü vurgulayan isimse Yüzbaşı Demir'dir. Demir'le ilgili dikkati çeken ilk husus, hem İstiklâl Madalyası hem de Silver Star Madalyası sahibi olmasıdır. Yüzbaşı Demir, üsteğmen rütbesiyle Kore Savaşı'nda savaşmış bir subaydır; Silver Star Madalyası savaşdaki üstün cesareti ve mücadelesi için verilmiştir. İstiklâl Madalyası ise aile yadigârıdır. Burada bir çelişkinin vurgulanmaya çalışıldığı söylenebilir. Zira, Demir, hem emperyalizme karşı kazanılmış bir zaferin hatırası olan İstiklâl Madalyası'na sahiptir, hem de emperyalizmin mücadelesi

olan bir savaşta emperyalizmin safında savaşmış ve Silver Star Madalyası'yla taltif edilmiştir.

Esasında asıl vurgulanan Demir'in nezdinde Türkiye'nin içinde bulunduğu mevcut durumdur. Türkiye daha 30-40 yıl evvel emperyalizme karşı savaşırken şimdi emperyalizmin yanında saf tutar olmuştur. Kuşkusuz esas söylenmek istenen, Türkiye'nin içinde bulunduğu bu çelişkiden bir an önce kurtulması ve antiemperyalist tarafta yerini alarak Mustafa Kemal devrimlerini Kuva-yı Milliye düşüncesi çerçevesinde ileri konaklarını vardırması gerekliliğidir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Yüzbaşı Demir, Kuva-yı Milliye düşüncesinin teorik yanını anlatıda ortaya koyan kişidir. Miralay Ferid, dinlediği haberlerden dert yanıp Demir'e, *"Gör hâlimizi, şahinim! Elin hanım evladı, takmış burnumuza halkayı, istediği yere çekip götürüyor. Yedi düvelin işgalini tarumar, Hanedan-ı Âl-i Osman'ı hâk ile yeksan eden bu memlekette, gık diyen de çıkmıyor. Sanki millet dilini yutmuş. Hani nerde bunun münevveri, nerde amelesi, nerde askeri? Hani nerde bu memleketin gençliği?"* deyince (BU, s. 227), Demir şu yanıtı vermiştir:

"İşçilerimiz mi? İşçilerimiz, o sizin 'hanım evladı' öl dese, yoluna ölecek Albay'im. Uyandırmaya kalkışanlar, hapiste. Aydınlar çürük çıktı, ya kimin arabasına binerlerse onun türküsünü çağırıyorlar, ya başarısızlıklarının kahrını, kafayı çekip meyhanelerde atıp tutmakla gideriyorlar. Gençliğe, sinemayla futbol yetiyor. Orduya gelince, olanları kışlasından ibretle seyrediyor, ibretle ve utanarak. Bu, sizin eseriniz Albay'im! (...) Asker olarak, yaman bir devrim yapmıştınız Albay'im; haklı, tarih bakımından gerekli; ama parti olarak ihanet ettiniz bu devrime, ülkülerinizin bütününe gerçekleştirecek yerde, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra, işi tatlısu faşistliğine döktünüz: Gençlerde devrimci ruhu öldüren kim? Aydınları, sanatçıları kısıtlayan? Basının evcilleştirilmesi ne zaman başladı? Menderes'ten çok önce, daha İnönü, sizin parti işin başındayken. Menderes ve takımı, on yıldır iktidardaysalar, neye borçlular bunu? Diktaya, siyasal baskıya karşı, kendilerini özgürlük ve demokrasi şampiyonları olarak yutturmalarına değil mi?" (BU, s. 227).

Miralay Ferid, şaşırmıştır; Demir'den böyle bir çıkış beklememektedir; partinin memlekete hizmetlerde bulunduğunu söylemeye ister; ancak Yüzbaşı Demir aynı tonda devam eder:

"Ne hizmeti? Hizmeti yapan parti değil, Mustafa Kemal: Bizi sımsıkı kıstırmış İslam skolastiğinin mengenesini açan o, açtığı anda her türlü teknik ve bilimsel gelişmeye zemini hazırlayan da! Çağdaşlaşmayı da o gerçekleştiriyor ama, köklü toplumsal dönüşümlerle pekiştirmeyi düşündüğü besbelli: Toprak reformu, endüstri devrimi gibi. Genç kuşakları istediğin kadar çağdaş ve devrimci yetiştir, devrimi toplumsal derinliklere indiremedin mi, meydan söylevlerinden ve geçit törenlerinden ibaret kalır, hiçbir işe yaramaz. Mustafa Kemal, bunu bilmiyordusa bile, kestirebilecek kadar akıllıydı. Ne var ki, 'imtiyazsız

sınıfsız kaynaşmış toplumu' gerçekleştiremeden öldü; bizleri yarım kalmış bir devrim, eli kulağında bir dünya savaşı, bir sürü de ikinci sınıf politikacıyla baş başa bıraktı. Devrimin toplumsal karakterini, gerçek anlamını bir yana iterek, ilericiliği lafta bırakıp, yarı faşist yarı feodal bir rejim kuranlar, bunlardır. Sizin partinizin adamları. Oysa 1920'lerde hareketin çıkış noktaları bambaşkaydı Albay'ım: Emperyalizme ve kapitalizme karşı, halkçı ve devrimci bir cephe kurulmuştu, bir Müdafaa-i Hukuk cephesi..." (BU, s. 228).

Miralay itiraz etmek ister ve demokrasiyi İnönü'nün getirdiğini, ancak demokrasinin gelmesinin iyi mi, kötü mü olduğunun çok da belli olmadığını; zira, Menderes ve takımını başlarına demokrasinin sardığını söyler. Demir'in Miralay'a yanıtı yine eleştirel olur:

"Demokrasi de demokrasi olsa yüreğim yanmaz! Ne sağında parti kurduruyorsun, ne solunda! Yalnız kendi partinin hoşnutsuzlarına, o da seninkine benzer olmak şartıyla, bu hakkı tanıyorsun. Nerde görülmüş demokrasinin böylesi? Şu sıra bizdeki Albay'ım, halkı ve ülkeyi sömüren iki başlı bir canavar, canavarın başları ayrı vücuda bağlı ama, biri yiyip öteki baktı mı kıyamet kopuyor. Bir süredir çektiklerimizin, asıl anlamı bu!" (BU, s. 228-229).

Miralay Ferid, koltuğundan fırlar, Yüzbaşı Demir'e yaklaşıp omzuna bir yumruk vurur ve *"Anlat şahinim, ne biliyorsan anlat!"* diyerek kükrer. Miralay'ın öğrenmek istediği şey, Mustafa Kemal'in devrimini neden devam ettiremedikleri, devrimi asıl maksadına neden ulaştıramadıklarıdır. Zira iyi niyetleri, cesaretleri ve iradeleri olduğu hâlde, bu işi başaramamışlardır.

Miralay Ferid ve Kuva-yı Milliye nesli, Ulusal Demokratik Devrim'i *"asıl maksadı"*na ulaştıramamışlardır; çünkü, her şeye sahip olmuşlar, ama en önemli şeye, *"bilimsel bir yöntem"*e sahip olamamışlardır. Bilimsel bir yöntem olmayınca, *"olayları tarih ve toplum açısından değerlendirip derli toplu bir bileşime varmak"* da mümkün olmamıştır. İşte bu yüzden, *"Mustafa Kemal'in devrim anlayışını bir türlü sistemleştirememişler"*dir. Zaten Mustafa Kemal de *"söyleyeceklerini sistemli olarak değil, dağınık ve parça parça, ya Meclis'te bir tartışma sırasında ya da siperlerde ateş hattında dolaşırken söylemiş"*tir. Onun sağlığında işler yolunda gitmiş, *"toplumsal gelişmeleri öngören akıl sır ermez bir radar aygıtı gibi, tarihin akışına en uygun çizgiyi bulup sürdürmesi"* sayesinde *"memleketin sahibi ve efendisi, hakiki müstahsil olan köylüdür, askerî zaferlerden iktisadi zaferlere, beş yıllık plan, bankaların ve madenlerin kamulaştırılması, 'sây esasına' dayandırılan bir halkçılık ve halkçı bir hükümet, vs., vs., etkili bir eylemler bütünü, kendiliğinden oluşmuş epeyce tutarlı bir bileşim, hepsinden önemlisi, devrimin sürekliliği ve sonraki aşamaları için elverişli bir temel oluşturmuş"*tur. Zira

“devrim, Gâzi'nin kafasında, duraklamayan, durmadan ilerleyen bir atılımdı, canlılığını bu hareketliliğinde bulacaktı”. Kemalist hareketin amacı da zaten *“çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak”*tı; fakat *“o düzey sabit durmuyordu, aralıksız diyalektik bir gelişme içinde”*ydi; şu hâlde, Ulusal Demokratik Devrim de *“aralıksız gelişecek ve çağdaş uygarlığı son aşamalarına değin izleyecek”*ti (BU, s. 229-230).

Başka bir söyleyişle, Demir'e göre, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının diktalaşan yönetiminin asıl suçlusu, Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü iktidarının zamanla yarı faşizan bir yönetim anlayışına kaymasıdır. Bu faşizan anlayış ki, gençlerdeki devrimci ruhu öldürmüş, aydınları ve sanatçıları kısıtlamıştır. Eğer bugün Demokrat Parti/Adnan Menderes yönetimi iktidardaysa, bunu, zamanında kendilerini Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü diktasına, bu diktanın siyasal baskısına karşı bir özgürlük, bir demokrasi savunucusu gibi göstermelerine borçludurlar. Yüzbaşı Demir'e göre Demokrat Parti'nin dikta yönetimine karşı halkı uyarmaya çalışanların hapse düşmesinin, aydınların çıkarlarına göre hareket eder hâle gelmesinin, gençlerin futbol ve sinemayla yetiniyor olmasının temelinde Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü yönetiminin siyaset anlayışı vardır (BU, s. 230).

Demir, Cumhuriyet Halk Partisi'nin memlekete hizmet ettiğine de inanmamaktadır. Demir'e göre hizmeti yapan parti değil, Mustafa Kemal olmuştur. O Mustafa Kemal ki, halkı İslam skolastiğinden kurtararak bilimsel ve teknik gelişmenin zeminini hazırlamıştır. Çağdaşlaşmayı gerçekleştiren de, toprak reformu ve endüstri devrimi gibi köklü toplumsal dönüşümleri düşünen de Mustafa Kemal'dir. Fakat Mustafa Kemal, ne yazık ki *“imtiyazsız ve sınıfsız, kaynaşmış bir toplum”* idealini gerçekleştirilmeden vefat etmiş; dolayısıyla memleket, tamamlanamamış bir devrim ve ikinci sınıf politikacılarla baş başa kalmıştır. Ulusal Demokratik Devrim'in toplumsal karakterini bir kenara bırakıp lafta bir ilerilikle yarı faşist, yarı feodal bir rejim kuranlar işte bu ikinci sınıf politikacılarıdır. Oysa Mustafa Kemal, devrimin çıkış noktası olarak antiemperyalizm, antikapitalizm ile halkçılık ve inkılapçılığı esas almıştır. İşte, Atatürk'ten sonra yönetim gelenler, Kuva-yı Milliye düşüncesinin de temelini oluşturan asıl bu esasları yitirmişlerdir (BU, s. 230-231).

Yüzbaşı Demir'e göre İnönü yönetiminin *“demokrasi”*yi kurma iddialarının da hakikatle bir ilgisi yoktur. Zira, iktidar ne *“sağ”*da ne de *“sol”*da bir parti kurdurmuştur.

Sadece -o da yine CHP'ye benzemek şartıyla- kendi partisinin “hoşnutsuzlar”ına parti kurma imkânı tanınmıştır. Böylelikle halkı ve ülkeyi sömüren vücudu bir olan iki başlı bir canavar ortaya çıkmıştır. Buna demokrasi demek kuşkusuz mümkün değildir (BU, s. 231).

Anlatıcı da Yüzbaşı Demir gibi düşünmektedir. O da Mustafa Kemal Devrimi'nin devamının getirilmediği kanaatindedir. Anlatıcıya göre devrimin devam ettirilememesindeki en önemli etken, Atatürk'ün ölümünden sonra yönetime gelenlerin bilimsel bir yöntemlerinin olmamasıdır. Bilimsel bir yöntem olmayınca, olayları tarihsel ve toplumsal açıdan değerlendirmek ve bu değerlendirmeden de ulusal bir bileşime varmak mümkün olmamıştır. Mustafa Kemal Devrimi bu yüzden bir türlü sistemleştirilememiştir. O, her ne kadar devrimini memleketin gerçek sahibi, hakiki üretici köylülere dayandırmış, kazandığı askerî zaferleri ekonomik zaferlerle taçlandırmış ve emek esasına dayalı halkçı bir hükümet kurmuş olsa da, devrim onun ölümünden sonra ileri konaklarına taşınabilmiş değildir. Oysa Mustafa Kemal Devrimi, temel hedefi çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak isteyen, duraklamayan, durmadan ilerleyen bir atılımdır. Değil midir ki, bu çağdaş uygarlık düzeyi sabit durmamakta, aralıksız diyalektik bir gelişme içinde var oluşunu sürdürmektedir; o hâlde, devrim de durmayacak, aralıksız gelişecek ve çağdaş uygarlığın son aşamalarına kadar ilerleyecektir (BU, s. 230-231).

Anlatıcıyla Yüzbaşı Demir'in Mustafa Kemal Devrimi üzerine tahlilleri ortaktır. Demir de eski Kuva-yı Milliyecilerin Mustafa Kemal'in ölümünden sonra onun fikirlerini yarı yarıya benimsemiş olan İsmet Paşa'nın ardına takıldıklarını düşünmektedir. Demir'e göre İsmet Paşa, devrimi, her şeyden önce bir bağımsızlık savaşı, sonra da kültürce ve yaşayışça Batılılaşma, vatandaşların kanun karşısında eşitliği ve bir de laiklik olarak algılamıştır. Bundan ötesi, asıl temel, yani vatandaşın yaşama koşullarını değiştirebilecek toplumsal değişiklikler ürkütmüştür İnönü'yü. 1940-1950 yılları arasındaki faşistleşmenin de, Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir eşraf ve bürokrat partisi olarak yozlaşmasının da altında bu korku yatmaktadır. Eski Kuva-yı Milliyecileri işe yaramaz devrim korkulukları hâline getiren işte budur. Zira, devrim aslında durmuştur; ağalarla iş birliği yapılmaya başlanmış, karaborsada milyonerler türetilir olunmuştur. Oysa görünüşte hareketli yılların devrimci edebiyatı ısrarla korunmuştur. Zaten Miralay Ferid gi-

bilerini ve aslında bütün bir toplumu da asıl aldatan bu sahtekârlık olmuştur (BU, s. 230-231).

Peki, toplum mevcut durumdan nasıl kurtulacak ve Kuva-yı Milliye düşüncesi- nin esasları yeniden nasıl tesis edilecektir; sorunun yanıtını Demir verir. Yüzbaşı Demir'e göre önce "*Menderes'in şahıs tahakkümünü önlemek*" gerekmektedir. Aslında "*şahıs tahakkümü denilişi lâfın gelişidir, yarım buçuk liberalliğine, ağzı kalabalık komünizm düşmanlığına bakıp ona demokrat*" deseler de, esas yaptığı "*faşizmdir, hem Osmanlı faşizmi*". İlk mesele bu "*Osmanlı faşizmi*"nin önlenmesidir. Sonrasındaysa "*devrim, tarihsel süreç içindeki gerçek yerine oturtulacak, en ileri sonuçlarına kadar geliştirilecek*"tir (BU, s. 231).

Diğer bir deyişle, yapılması gereken Menderes'in şahıs tahakkümünden kurtulmak ve Mustafa Kemal Devrimi'ni tarihsel gelişimi içerisindeki en ileri konaklarına, yani ulusal Türk sosyalizmine taşımaktır. Ancak, burada şunu da belirtmek gerekir; anlatıda her ne kadar anlatıcıyla Yüzbaşı Demir'in siyasi yaklaşımları birbirleriyle örtüşse de, anlatıcının karşıt görüşe de yer verdiği görülmektedir. Söz gelimi, Demir'in Mustafa Kemal Devrimi'yle ilgili tahlillerinden sonra Suat'ın şu yorumu yansıtılır:

"Neler diyor, çoğu zaman anlayamıyorum: Sözcüklerinin, daha birini gerçek anlamına yerleştirmeden, öbürleri üstüne yığıyor. Düşüncelerinin bütününi kavrayabilmek zor, çok zor! Partilerin altyapısını çözümleyişi doğru olabilir mi? Doğru diyelim, politikadaki yeri neresi? Devrimci bir bürokrat mı, yoksa işi gücü hayal kurmak olan küçük burjuva bir serüvenci mi? Hem Mustafa Kemal'i gereğinden fazla büyütüyor mu? Onun döneminde de, sağcı olsun, solcu olsun, bütün muhalefetler susturulmamış mıydı?" (BU, s. 232-233).

Böylelikle İlhan tek taraflı bir anlatım yapmamış, bir bakıma kendi görüşlerinin eleştirisini de anlatısında yer vermiş olmuştur.

Attilâ İlhan'ın anlatılarındaki Kuva-yı Milliyeci karakterlerin en belirgin özelliklerinden biri olan Türk halkına inanma ve güvenme durumu, Yüzbaşı Demir'de de tezahür etmiştir. Örneğin Suat, "*Belki haklısınız, belki haksız, hiçbir şey diyemem. Yalnız, bu toplumsal malzeme ile hiçbir şey yapılamaz. Korkak bunlar, miskin, dünyasından habersiz.*" değinde, Demir'in yanıtı, "*Her şey yapılır: Durumu iyi değerlendirip ona göre adım atmayı bilirsen! (...) Mustafa Kemal'e baksanıza, o günün koşulları içinde, ne istediye yapmış! Elindeki toplumsal malzeme, şu bizim elimizde olandan farklı mı?*"

Hayır! Ama biz formülü kaybettik bir kere, sonra kendimize ve gücümüze inancımızı...” şeklinde olur (BU, s. 245-246).

Demir de tıpkı Mustafa Kemal gibi kendine ve milletine güvenmektedir. Eğer doğru bir yöntem uygulanır ve sağlam bir bileşime ulaşırsa, Türk milleti geçmişte olduğu gibi şimdi de her türlü zorluğun üstünden gelecek dirayeti gösterecektir.

Anlatının önemli Kuva-yı Milliyeci aydınlarından biri de şüphesiz Ümid Ersoy'dur. *Kurtlar Sofrası*'nda komprador bir iş adamının kızı olarak başlangıçta Batılı standartlara göre yetişmiş, çağdaşlaşmayı Batı taklitçiliği şeklinde algılamış bir genç kadın betimlenmesiyle okura tanıtılan Ümid, Mahmud Ersoy sayesinde yaşadığı değişim/aydınlanma sonrasında Kuva-yı Milliye düşüncesini benimseyen ve Mahmud'un yarım bırakmak zorunda kaldığı *Mustafa Kemal'in Devrim Teorisi* adlı çalışmayı tamamlamayı kendine görev edinmiş bir gazeteci hüviyetine bürünmüştür. *Bıçağın Ucu*'nda eski nişanlısı Mahmud'un görev ve sorumluluklarını üzerine almış, *Birlik* gazetesi çalışanı Kuva-yı Milliyeci bir aydın olarak tasvir edilen Ümid'in anlatıdaki asıl işlevi, yanlış bir Kemalizm anlayışını benimsemiş olan Yüzbaşı Demir'e, -Mahmud sayesinde edindiği birikimle- doğru Kemalizmi/Kuva-yı Milliye düşüncesini anlatmış olmasıdır.

Ümid'in bir diğer önemli özelliği ise, âdeta bir Kuva-yı Milliye okulu olan, “*muhaliif gazetelerin en inatçısı, en çetini*” *Birlik*'in romandaki sembolü oluşudur. O *Birlik* ki, “*beş yıldır çoğunluk diktasına zehir gibi kafa tutmuş, demediğini koymamış*”tır. *Birlik* öbür gazetelere de benzememektedir. Onlar gibi “*sağından vurup sola, solundan vurup sağa kaydırılmaz; çıplak yıldız resimleri, gözü yaşlı aile dramları ile birinci sahife yapmaz*”. Öylesine “*yöneldiği yeri bilen bir coşkun alevsaldır ki, hem eski Kemalist gazetelerin devrimci atılganlığını korumuştur, hem de dilinde her geçen gün biraz daha yalnız kaldığını bilmenin burukluğu vardır. Kazanılmış bir davanın sözcüsüdür; ama, davasının kalacağından emin olamadığı için, vurdu mu Allah peygamber dinlemez!*” (BU, s. 304-305).

Elbette *Birlik*'in bu tavrı karşısında iktidarın tedbirleri de farklı olmuştur. Söz gelimi, gazetenin “*sahib-i imtiyazı ve sermuharriri*” Hüsnü Faik Bey mahkemeye verilip tutuklanır, ardından salıverilir; fakat çok geçmeden yeniden tutuklanır. Peki, kimdir

Hüsni Faik; “ilk Ankara günlerinde bu gazeteyi ölüm pahasına çıkarıp, Mustafa Kemal için mücadele eden adam”dır. *Birlik*’in Yazı İşleri Müdürü Mahmud Ersoy da bir ithalat-ihracat firmasının usulsüzlüklerini ortaya çıkarmak isteyince kiralık katille öldürülmüş, “düpedüz kim vurduya gitmiş”tir. “Sözün kısası, *Birlik*’te çalışıp da başı derde girmeyen yok”tur. *Birlik*’in tek dayanağı “halkın gazeteyi tutması, yalnız tutması sayılmaz, neokemalist mücadelesini, ilgisini sürdürerek benimsemesi” olmuştur. Böyle destek gören, “geçmişini sağlam bir gazeteye komünist filan demek” de gayet zordur. *Birlik* çalışanları üstlerindeki siyasal baskı arttıkça seslerini daha çok yükseltmişlerdir. “*Kirpi gibi sımsıkı yumulup açık vermeyişleri, hele yılgınlık getirmeyişleri, aydınlar, özellikle üniversiteli gençler arasında etkilerini yaymış, yoğunlaştırmış*”tır. Zaten “*Birlik*’in adı bile başlı başına bir eylem, bilinçli bir direnme eylemi”dir. Ancak her şeye rağmen, diktanın gücü halkın gücüne galip gelmiş ve *Birlik*, ünlü Tahkikat Komisyonu’nun kararıyla kapatılmıştır (BU, s. 305).

Ümid de, iktidarın baskısına uğramış diğer muhalif gazeteciler gibi, gözdağlarına, sorgu ve soruşturmalara maruz kalmış, sonunda hakkında açılan beş davanın dördünden beraat etse de tutuklanmaktan kurtulamamıştır. Artık bedeni tutuklu, zihni hür bir gazeteci olarak özgürlük mücadelesini Kuva-yı Milliye esasları çerçevesinde hapis-hane koşullarında sürdürecektir.

3.2.2.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydınımın Değişimi/Aydınlanması

Attilâ İlhan romanlarının Kuva-yı Milliyeci aydınlarında görülen değişimi/aydınlanmayı, *Bıçağın Ucu*’nda Suat ile Halim de yaşamıştır. Hem dönemin siyasi atmosferinin etkisi, hem de Yüzbaşı Demir’in özellikle yakın siyasi tarihe dair çözümleri, Suat ve Halim’in âdeta bir inanç olarak bağlandıkları siyasi öğretilerinde değişim yaşamalarına sebep olmuştur.

Anlatının başında daha ziyade sosyalist kimliğiyle ön planda olan, fakat dayısı Miralay Ferid ve arkadaşı Yüzbaşı Demir’in etkisiyle Kuva-yı Milliye düşüncesini benimseyen Suat, bir yerden sonra kendisini Ferid Dayı’sıyla özdeşleştirir. O artık “Binbaşı” Suat’tır ve “Binbaşı” Suat nezdinde, bir İşgal İstanbul’u ve Millî Mücadele/Kuva-yı Milliye panoraması sunulur:

“(…) Gizli direnme örgütü Mim Mim’in önemli bir sorumlusu oluvermiş, bir oraya gidiyor, bir buraya. İşgalin katlanılması güç günleri. Yalan haberlerle dolu saltanat gazetele-ri, kuşku ve tedirginlik sabahlarında, zehirli kasımpatıları gibi pat pat açılıyorlar: Hangisine el atsan, Kuva-yı Milliye’nin kaçınılmaz yenilgisini bildiriyor. Umut ve kararlılık akşamlarında ise, bilmem hangi telgrafçının, bilmem hangi merkezden aktardığı şifreler çözü- lüyor; önem derecelerine göre, şehrin dört kıyası ve yedi tepesine dağılmış, çeşitli grup- lara birer ikişer ulaştırılıyor.

Dersaadet, o eski Dersaadet değil, Suat nasıl bir başkasıysa, o da başka bir şehir. Galata Köprüsü’nün korkuluklarına yaslanıp bakınca, yabancı bir yerdeyim sanıyor. Bu camiler, o camiler mi? Ne münasebet! Minareler, iyice bilenmişler mi nedir, daha sivri ve ince; kubbeler, daha oturaklı ve ağır; ezan sesleri, belki daha hafif, ama çok daha dokunaklı ve içten. Aşağı Haliç’te yarı yıkık bir şadırvan, büyük sırrını, çevresinde fır dönen güvercin- lere fısıldamış; onlara da hu çekerek, gelip geçenlere binlerce defa tekrarlıyorlar. Dar ve basık kahvelerde, mavi jilet gibi ensiz ve kırılmaz Lâz gemiciler, eski İttihatçılar’ın yama- cına çörekleniyor: Herkeste bir örgütlenme sıması! İnebolu üzerinden, İstanbul’la Anka- ra arasında iyi kötü, koskoca bir adam ve silah kaçırma aygıtını ayakta tutuyorlar. Var- sın, Tepebaşı’ndaki Krocker Oteli’nde Yüzbaşı Bennet, ‘sinek uçurmam’ diye böbürlene- dursun! (...) Suat, boylu boyunca gecenin dibinde, taşıma bitip gemi iskeleden ayrılana kadar, Mustafa Kemal Paşa’nın sözlerini, emir tekrarlar gibi içinden tekrarlıyor: ‘...ya galip geleceğiz ya mağlup olmayacağız.’” (BU, s. 79, 81).

Suat artık “bir başkası”dır, dayısı gibi bir Kuva-yı Milliyecidir. Nasıl ki İstanbul eski İstanbul değildir; nasıl ki camiler, ezan sesleri, şadırvanlar değişmiştir; nasıl ki bü- tün İstanbul’da bir örgütlenme, bir Kuva-yı Milliye birlikteliği doğmuş, düşmana karşı mücadele ruhu gelişmiştir; Suat da bu ruhun bir parçasıdır artık. Nasıl ki Binbaşı Ferid 1919-1922 döneminde düşmana karşı bir Kuva-yı Milliye mücadelesi verdiyse, Suat da 1960’da, yepyeni şartlar altında, Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasına karşı yeni bir Kuva-yı Milliye mücadelesi verecektir. Fakat her şeyden önemlisi, bu mücadelede ya galip gelinecektir ya da mağlup olunmayacaktır.

Demokrat Parti/Adnan Menderes diktası karşısında Kuva-yı Milliye düşüncesi- nin yanında yer alan Suat, anlatıda “*militan toplumcu*” bir aydın olarak betimlenmiştir. Yüzbaşı Demir’le yaptıkları bir tartışmada, “*Soyut olarak ele alınırsa, siz haklısınız, ne var ki bu hiçbir şeyi hâletmiyor: III. Selim’den beri hep haksız olanlar kazanıyorlar.*” dediğinde, Demir’in verdiği “*Çünkü, tarih gözüyle haklı olanlar, haklılıklarını başkala- rına benimsetemiyorlar. Ya kendilerine inanmıyorlar, ya da inançlarını bilinç, bilinçle- rini örgüt aşamasına getiremiyorlar. Yalnız birisi... Hem, söylediğiniz asılsız astarsız bir söz: Zorla kötümserliğe heveslenir gibisiniz.*” yanıt, Suat’ın içinde yaşayan, “*eski- lerden kalmış toplumcu militan*”a ağır gelmiştir; zira, bu “*toplumcu militan*”ın gözünü hiçbir şey yıldıramamıştır zamanında. O militan ki, bütün gençliğinde kütüphanelere kapanıp karşılaştırmalı toplumsal tarih kitapları yazmayı tasarlamış, sosyalist devrim için mücadele etmiştir (BU, s. 245).

Suat'ın böylesi bir toplumcu/sosyalist tabandan geliyor oluşu, şüphesiz İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde sosyalizm unsurunun önemli bir etkiye sahip olmasıyla ilintilidir. İlhan, ortodoks sosyalizmi benimsemiş bir aydını Kuva-yı Milliyeci bir çizgiye ulaştırarak bir anlamda siyasal tasavvurunu güçlendirmiştir.

Suat, Demir'le yaptıkları bir sohbette, Türkiye'nin son elli yıllık siyasi tarihine dair kanaatlerini dile getirir. Suat'a göre “*son elli yıl içinde, üç büyük devrimci hareket yapılmış, üçünün sonu da dikta olmuş*”tur. 1908'de İttihat ve Terakki, “*Kızıl Sultan'ı alaşağı ederek Hürriyet'i ilan etmiş*”; fakat, kısa bir süre sonra “*kanlı bir Merkez-i Umumi diktası kurulmuş*”tur. 1919'daysa Mustafa Kemal hareketi önce düşmanı, sonra sultanı kovmuş; ardından Cumhuriyet kurulmuş ve devrimler hayata geçirilmiştir. Ancak 1950'de Demokrat Parti, hem halkın hem aydınların desteğiyle iktidara gelmesine ve ağzında hürriyet ve adalet sloganları olmasına rağmen, on yıl geçmeden hürriyet düşmanı bir çoğunluk diktasına dönüşmüştür (BU, s. 294).

Demir Suat'ın yorumuna hak verir. Demir'e göre de bütün devrimci hareketler zamanla birer diktaya evrilmişlerdir; çünkü, bu hareketlerin yönetici kadrolarında ideolojik olgunlaşma yoktur. Söz konusu kadrolar ahmak ve oburdurlar, hepsi gününü gün etme telaşındadır (BU, s. 300). Demir'in bu yorumu üzerine, Suat, şunları düşünür:

“Eski kararsızlıklarım, ne kadar kuşku varsa hepsi, Yüzbaşı Demir'in ucundan dokunulmasıyla, nerdeymişsin çıkıp geliyor, eski yerlerini alıyorlar. İşin garibi, sosyalist filan değil bu Yüzbaşı Demir, tarihî bakımdan haklı ve doğru, toplumsal ve pratik bir eylemin etkili olacağına inanıyorsa bile, kafasındaki ülkeyi çoğunluk tahakkümünden kurtarmak başka şey, insanları ruhsal yoksulluklarından ve rezilliklerinden kurtarmak, başka!” (BU, s. 301).

Yüzbaşı Demir, sosyalist olmamasına rağmen ülkenin siyasi tarihiyle/Mustafa Kemal Devrimi'nin tarihsel seyriyle, özellikle de devrimin ileri konaklarına/ulusal sosyalist düzene vardırılmasının gerekliliğiyle ilgili yorumlarıyla Suat'ın fikir dünyasını harekete geçirmiş ve sosyalist Suat'ın Kuva-yı Milliyeci Suat'a dönüşmesinde etkili olmuştur.⁵¹

⁵¹ Önceki bölümlerde belirttiği üzere, *Kurtlar Sofrası*'nda Mahmud, Ümid'i değiştirmiş/aydınlatmış ve böylelikle Ümid, Kuva-yı Milliye düşüncesini benimseyen bir aydın olmuştur. “Sırtlan Payı” ve “Yaraya Tuz Basmak” başlıklarında görüleceği gibi, Ümid de Demir'i değiştirecek/aydınlatacak ve zaten Kemalist-fakat yanlış bir Kemalizm- bir çizgiden gelen Yüzbaşı Demir, bilinçli bir Kuva-yı Milliyeci aydın olacaktır. Öyle ki, Attılâ İlhan'ın “*Kurtlar Sofrası'nda Mahmud (sivil aydın) ile Bıçağın Ucu'ndaki Demir (asker aydın) birbirini tamamlıyor. Hatta Ümid'de birleşiyor.*” ifadesi de bu kanaati güçlendirmektedir

Anlatıda değişimi/aydınlanmayı yaşayan bir başka isim de Halim'dir. Halim de tıpkı karısı Suat gibi sosyalist geçmişten geliyor olmasına rağmen Kuva-yı Milliye durağında karar kılan aydınlardan biridir. Halim, başlarda ülkenin genel siyasi ve sosyal durumunun farkında olsa da, bununla çok fazla ilgilenmeyen, sorumsuz ve duyarsız bir aydın görünümündedir. Halim'in bu dönemle ilgili kendisine dair yorumu şöyledir:

“Peki ya savaş? Savaşı iplemiyordum. Aklıma bile gelmiyordu. Ciddi şeylerle başım hoş değildi zaten, anladığım kadarıyla Mustafa Kemal ölmüş, başlangıçta basbayağı ilerici olan partisi, artık Mihverin mi, Avrupa'nın altını üstüne getiren olayların mı etkisi altında kalarak, bilmiyorum; diktacı, yarı faşist bir parti hâline düşmüştü. Açıkça bir 'tek parti diktası' sürdürülüyor, 'tek parti, tek şef, tek millet' sloganı, en geçerli slogan sayılıyordu. Ötede halk ekmezsizlikten, şekersizlikten kırılıyormuş, kulak asan yoktu buna. İlaç karaborsası almış yürümüşü. Salgın hastalıkların parlayıvermesinden korkuluyor, büyük şehirlerin kenar mahallerinde baş gösteren tifüs, gazetelere geçen ölü sayısı; darlık ve karaborsayla takım takım meydana çıkan yeni zenginlerin, masraflı koruma çarelerine başvurmasına sebep oluyordu. Ben hiç aldırımıyordum. Yaşadığım çevrenin dışındaki, herhangi bir şeye aldırımı olmamıştı ki! O çevreyse, yatılı okuduğum liseyle, unutulmaz hafta sonu cümbüşlerden ibaretti.” (BU, s. 154).

Halim, Mustafa Kemal devriminin yozlaştırılıp faşizan bir dikta görünümüne büründürüldüğünün, halkın yoksulluk içinde çırpındığının ve gelir adaletsizliğinin hızla arttığının farkındadır. Fakat bunların hiçbiri onu ilgilendirmez; o, kendi dünyasında çok farklı bir hayatı yaşamaktadır. Ancak, ne vakit Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı bir dikta hâlini alıp aydınlar üzerindeki siyasi ve sosyal baskısını arttırır, Halim de bu diktayla mücadele etme kararını verir ve Kuva-yı Milliyeci bir çizgiye gelir. Zaten Halim'in geçmişinde de Kuva-yı Milliyecilik vardır. Zira Halim'in babası Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlara karşı yürütülen mücadelede yer almış eski bir Kuva-yı Milliyecidir. Halim, yaşadığı bir tartışmada *“Korku mu, korkan kim yahu? Babamın, Yunan işgalinde, Kuva-yı Milliye çetecisi olduğundan haberin var mı? Yiğitlik, asker kafası, şu bu kanımızda bizim.”* diyerek babasının bu yönünü vurgular (BU, s. 122).

Bu vurgunun, esasında İlhan'ın *“Görüşü, benimsediği düşünce sistemi ne olursa olsun, Türk aydını Kuva-yı Milliye ortak paydasında buluşmalıdır.”* tezini güçlendirmeye yönelik olduğu ifade edilebilir.

(Sarmaşık, 2004a: 109). Bununla beraber, *Bıçağın Ucu*'nda da Demir, hem sosyalist bir geçmişten gelen Suat'ın, hem de esasında Kemalist birikimi -fakat yine yanlış bir Kemalizm- sürdürmeye çalışan Miralay Ferid'in bilinçli birer Kuva-yı Milliyeci olmalarında etkili olmuştur. Bu bağlamda, *Kurtlar Sofrası*'nda Mahmud'la başlayan Kuva-yı Milliyeci aydın çizgisinin, *Bıçağın Ucu*, *Sırtlan Payı*, *Yaraya Tuz Basmak* ve *O Karanlıkta Biz* gibi romanlarda Ümid, Demir, Suat, Ferid, Halim ve Ahmet Ziya gibi isimlerle sürdürüldüğü ifade edilebilir.

Halim, sadece düşünsel olarak değil, kişilik olarak da bir değişim/aydınlanma yaşamıştır. Önceleri bireyci/çıkarıcı bir şahsiyete sahip olan Halim, Kuva-yı Milliye düşüncesini özümstedikçe toplumsal nitelikleri yeniden sahiplenir. Söz gelimi, memleketten babasının hastalığına dair gelen mektubu okuyunca, babasının kısa zamanda öleceğini düşünür ve babasından kalacak mirasla yaşamaya başlayacağı lüks bir hayatın hayalini kurar. Her ne kadar babasının ölümünden sonra yaşayacağı lüks hayatı düşündüğü için kendisini rezil ve aşağılık biri olarak görse de, yine de Boğaz'daki yazlık evi, spor Mercedes arabayı ve kurmayı tasarladığı tiyatroyu düşünmeden edemez (BU, s. 200-201). Başka bir deyişle, babasının ölümünü dört gözle bekleyen, babasından kalacak parayla lüks içinde bir hayat yaşamak hayal eden sözde sosyalist bir aydındır Halim.

Fakat, bu durum çok uzun sürmez ve Halim, Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasından kurtulmak için çareler aramaya başlar. Nihayetinde diktayla mücadele etmek için Kuva-yı Milliyecilerin arasına katılır. Öyle ki, yüksek bir azim ve kararlılık içinde “*Ateş etsinler, ne yapalım? Vursunlar bizi, hepimizi öldürsünler, kurtulalım! Arkamızda silinmez bir sümük izi, başımızın üzerinde bizi her an çatır çutur ezebilecek bir ayak tehdidi ile salyangozlar gibi utanç ve korku içinde yaşamaktansa, ölüp kurtulmak çok daha iyi...*” diyerek diktayı alt etmek için ölümü bile göze alır (BU, s. 363).

3.2.2.3. Sosyalizm Meselesi

Attilâ İlhan romanlarının genelinde “Ülkenin içinde bulunduğu mevcut sorunlardan kurtulması için Mustafa Kemal devrimlerine dayanan, Türkiye’ye/Türk halkına özgü, ulusal/Türkçü bir sosyalist düzen kurulması gerekir.” tezinin işlendiği; bu bağlamda, Türkiye’deki sosyalist siyasetin Osmanlı’dan Cumhuriyet’e sorgulanarak çözümlenmesinin yapıldığı ve gelecekte egemen olması istenen sosyalizm anlayışına dair muhtelif önerilerin sunulduğu görülmektedir. İlhan’ın bu tutumu *Bıçağın Ucun*’nda da sürmüştür. Romanda özellikle Suat ve Halim üzerinden “sosyalizm meselesi”ne temas edilmekte ve bu temas aracılığıyla sosyalizme dair düşünceler okura aktarılmaktadır.

Suat ile Halim hep büyük yolculuklar, büyük kaçışlar tasarlamışlardır. Özellikle evliliklerinin ilk yıllarında Fransalara, İngilterelere, İtalyalara gitmeyi düşünmüşlerdir. Fakat, bu kaçma/yolculuk yapma isteklerinin sebebi, bir turist gibi başka ülkelerin tadını çıkarmak, günlük işlerin yorgunluğundan kurtulmak değildir. Asıl sebep, “başkalarının,

başka yerlerde yaşadığı, handiyse bayağılaşmış özgürlüklerinden bir yudum tadabilmek”tir (BU, s. 96). Suat ile Halim, aslında büyük bulvarlarda beraber yürüyebilmek için, rastgele bir kitapçıya girip Lenin’den, Troçki’den kitaplar okuyabilmek için, daha da önemlisi, grev görebilmek, işçilerin örgütlenişlerini, “alanlarda ortalığı uğultularıyla velveleye verip, isteklerini nasıl takır takır dile getirdiklerini” izleyebilmek için yurt dışına gitmek istemekte (BU, s. 96) ve hep şöyle bir hayal kurmaktadırlar:

“Kahvenin birinde, bir güz sabahı, kahvesini bitiren bir makiniste rastlıyorsun ki, adam sözün gelişi: ‘– Ben solcu sosyalistim’ ya da: ‘–...komünistim’ diyor, vay canına, insan böyle bir durumda neler duyar ki? Ya dikensiz, başını derde sokmayacak laflar aramaksızın, böyle bir adamla tartışabilmenin keyfi?” (BU, s. 97).

Oysa Türkiye’de durum bambaşkadır. Yurt dışında siyasal özgürlükler alabildiğine yaşanırken yurt içinde müthiş bir baskı ortamı mevcuttur. Değil “sosyalistim”, “komünistim” diyebilmek, neredeyse yurt dışına çıkmak bile imkânsızdır:

“Yurtdışına çıkmak, serüven değilse, düş, Menderes Hükümeti, ‘döviz tasarrufu’ özüne sığınarak, resmen yasaklamış. Yalnız okumaya giden öğrencilerle, diplomatlar bu yasagın dışında. Hoş yasak konmadan da aydınların pasaport alabilmesi olmayası bir şeydi ya!.. İlişkilerin istediği kadar geniş olsun, sen istediğin kadar inatçı ol, ya falan kanunun filan maddesini, karanlık imalarla suratına çarparak, pasaport vermeyi açıkça reddederler ya da bunu göze alamazlarsa, yorgunu yokuşa sürüp formaliteleri uzatarak, canından bezdirirlerdi: Yolculuktan vazgeçer, pasaport için başvurduğuna da, vuracağına da pişman olurdu!” (BU, s. 97).

Attilâ İlhan’ın da sosyalist bir aydın olarak Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı döneminde tıpkı anlatısının kahramanları Suat ve Halim gibi yurt dışına/Fransa’ya gitmek istediğinde sosyalistliğinden ötürü birçok zorlukla karşılaştığı ve özgürlük ortamından hızla uzaklaşılan politik platformda siyasal baskıyı üzerinde hissettiği göz önünde bulundurulursa (İleri, 2002: 102-106), anlatıda sözü edilen sosyalist aydınların yaşadıkları çeşitli problemlerin, özellikle de siyasal ve toplumsal baskıların gerçek hayattan kurgulanarak işlendiği söylenebilir.

Halim ile Attilâ İlhan arasındaki benzerliğin bir başka ipucunu da “Nâzım Hikmet’e duyulan yakınlık”ta bulmak mümkündür. Sözün gelişi, Halim, gençlik yıllarında bir toplantıda Nâzım Hikmet’in şiirlerini okurken dışarıdaki bir grup da “*Kahrolsun komünistler? Kahrolsun Nâzım Hikmet! Moskova’ya! Moskova’ya! Moskof uşakları! Satılmışlar!*” diye bağırır (BU, s. 357). Bilindiği üzere, Attilâ İlhan da Fransa’da oluşturulan Nâzım Hikmet’i Kurtarma Komitesi’nde görevler üstlenerek komisyonun düzenlediği toplantılarda Nâzım Hikmet’in şiirlerini okumuştur (İleri, 2002: 117, 124). Tüm

bu eylemleri neticesinde İlhan da, tıpkı Halim gibi, dönemin sosyalist aydınlarına uygulanan siyasi ve sosyal baskılara maruz kalmıştır. Bu anlamda, romanda sosyalist grupların benimsenir bir tavır olduğu ifade edilebilir. Halim’in gözünden yapılan yorumlar, bu kanaati destekler niteliktedir:

“Yok ama, bu kadarı fazlaydı doğrusu. Çoğu yoksul bir avuç öğrenci, hapsedilmiş bir ozanın başışlanması için toplanmışlardı buraya, kendileri için hiçbir şey istemiyorlardı. Azınlıkta olduklarını, daha toplanmadan damgalanacaklarını biliyorlar; yine de, dürüstlüklerinden ve iyi niyetlerinden başka kaybedecek şeyi olmayanların gösterebileceği bir rahatlıkla, bütün geleceğini bu oyuna koyuyor ve kaybediyorlardı. Kalkıp bunlara ‘satılmış’ demek, öylesine açık bir haksızlık, öyle irkiltici insafsızlıktı ki, adına en soylu dileklerde bulunduğumuz bu bağırğan, kaba ve düşüncesiz insan yığınından, o dakika sığınmanın sıyrılmasına yetti.” (BU, s. 360).

İlhan da bir zamanlar bir avuç yoksul öğrenciden biri olarak, bir ozanın, şair Nâzım Hikmet’in hapisten kurtarılması için damgalanacağını, bütün geleceğini kaybedeceğini bile bile harekete geçmiş ve neticede, hiç de haklılığı olmayan bir biçimde, “satılmış” olarak yaftalanmıştır (İleri, 2002: 137-142). Bu durum İlhan’ın anlatılarında sosyalist aydınlar karşı koruyucu bir tavır takınılmasındaki asıl nedenlerden biridir.

Anlatının sosyalist aydınlarından biri de “*Kırkında var yok, sarışın kılığına kıyafetine aldırılmaz, her şeyi hoş görmeye hazır Doğan Bey*”dir (BU, s. 155). Hem Edebiyat Fakültesi’nde doçent olan, hem de bir lisede de felsefe öğretmenliği yapan Doğan Bey, aynı zamanda dönemin sosyalist yayınlarından *Yankı* dergisinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Çevresinde ünlü bir düşünür olarak tanınan Doğan Bey, “*ne yapmışsa yapmış, öğrencilerinin kendisini bir hocadan çok, sözü dinlenir bir ağabey gibi saymasını sağlamış*”tır (BU, s. 155). Onun için diyalektik materyalizmin ne olduğunu anlatmak kadar el değmemiş hazine değerindeki Divan şiirinin neden eskidiğini anlamak ve yeni şiir öncülerinin neden dolayı özgürlükçü ve insancı bir şiir savaşını veren gençler olduğunu açıklamak da fevkaladedir. Öyle ki, “*Bakanlıktan duyarlarsa ne derler, okul idaresi nasıl karşılar, hiç aldırılmaz; bildiği bilmediği bütün yasakları çiğneyip önemli ve geçerli saydığı her şeyi, çatır çatır söyler*” (BU, s. 155).

Doğan Bey’in II. Dünya Savaşı sonrasına dair gelecek öngörülerinde sosyalizmin izlerini bulmak mümkündür. “*Ne falcı, ne de müneccim*”dir Doğan Bey, zira “*savaşın sonra olacakları tarihî şartlar tayin edecektir*”. Fakat “*Nazizmin kökü kurutulduğunda, yeryüzünde yepyeni bir devrin başlayacağı*” da bir gerçekliktir. İşte o devrin

adı sosyalizmdir ve sosyalist düzende “köleler ve ücret tutsakları, tutsaklıklarından kurtulacak ve insana insan değeri verilecek”tir (BU, s. 156).

Doğan Bey’in bu fikirlerine anlatıda olumlu bir yaklaşım gösterilmektedir. Söz konusu yaklaşıma göre, Doğan Bey’in çevresiyle çelişen bu açık seçik fikirleri, “öğrencilerinin yatılı yaşantılarının tekdüze yavanlığı” üzerine, “durgun bir göl yüzeyine yayılıp onu canlandıran ışıltılı bir yaz şafağı gibi pırıl pırıl yayılmakta”dır. Bu fikirlerde hangi köşeye uzanılsa “hesaplamadık olasılıklara, adamakıllı geliştirilebilir düşünce temelleri”ne rastlanılmaktadır. “Bulanık her dalgalanmanın ardında, mutlaka bir ışık lekesi, bir aydınlık parçası gizli”dir. Bütün bu gizli iyimserlikler, umut damlacıkları olarak birleşmekte ve öğrencilerin olduğu kadar, öğretmenlerin de kafasını karıştırmaktadır (BU, s.156). Çevresinde bu denli olumlu bir etki bırakan Doğan Bey’in Türkiye’nin gelişimiyle ilgili tespitleriyse şöyledir:

“Medeni bir ülke olmaya azmettiysek, kültürümüzün temellerini değiştirmek zorundayız. Daha bir yüzyıl Müslüman skolastiği içinde bocalarsak, bu iş biter: Bataklığa gömülüp boğulan fil gibi, kaynayıp gideriz. Ondan sonra, artık ara Türkiye’yi!” (BU, s. 156).

Doğan Bey’e göre, Türkiye’nin gelişiminin önündeki en önemli engel, “Müslüman skolastiği”dir. Uygur bir ülke olabilmek için öncelikle bu anlayışın yıkılması gerekmektedir. Doğan Bey fikirleriyle birçok öğrencisini olduğu gibi Halim’i de etkilemiş ve Halim’in sosyalist öğretiyi benimsemesinde önemli bir role sahip olmuştur. Öyle ki, Halim, Doğan Bey’le geliştirdiği arkadaşlık neticesinde “solculuk” suçlamasıyla gözaltına alınmış ve Kolsuz Celâl’in sorgusundan geçmiştir. Bu gözaltı/sorgu süreci, Halim’i, uzun yıllar mücadelesini vereceği “sosyalizm aksiyonu”nun içine dâhil edecektir.

Romanda “sosyalizm meselesi”nde dikkati çeken bir başka husus, Türkiye’deki sosyalist hareketlerin tarihsel seyirleri içerisinde yürüttükleri mücadelelerde herhangi bir başarıya ulaşamamakla itham ediliyor olunmasıdır. Romandaki anlatıma göre bu başarısızlıkta iktidarların diktalaşan faşist yönetim anlayışlarının yanı sıra, sosyalistlerin kendi içlerindeki inançsızlıkları da büyük rol oynamıştır. Söz gelimi, anlatının sosyalist isimlerinden Galib, bir sendika toplantısı düzenlemek ister. Bir başka sosyalist isim Halim, ülkedeki siyasi atmosferin karışıklığından ötürü -27 Mayıs 1960 Darbesi’nin hemen

öncesindeki günler- bu toplantıya katılmak istemediğini söylediğinde, Galib şu yanıtı verir:

“Ne varmış memleketin durumunda? Dikta kesinleşiyor, hepsi o kadar. Zaten, varlığını haklı çıkarmak için, olayları yaratan o, karşı çıkanlar değil. Bize ne? Bundan öncekine, nasıl hiç alınmadan, kuzu kuzu katlandıysak, sonunda buna da öyle kuzu kuzu katlanacağız. (...) Ben sana bir şey diyeyim mi hazret, çektiğimiz bunca çileye, yapılan bunca propagandaya, üstelik her bokluğun aşağılık solcuların işi sayılmasına rağmen, memleketin kaderi üzerinde en ufak bir söz sahibi değiliz. Her şey bizim dışımızda geçiyor.” (BU, s. 291).

Bu yanıt üzerine Halim, sendika işinin faydasız olduğunu, böyle bir işe girişmenin büyük bir ihtiyatsızlık olacağını söyler. Galib, Halim’i onaylar; hatta bu işin budalalığın ta kendisi olduğunu, bu işten hiçbir sonuç alınamayacağını bildiğini ifade eder. Halim bu sefer Galib’e, inanmadığı bir işe niye kalkıştığını sorar; Galib, bir manada sosyalist aydınların özeleştirisini yaptığı şu yanıtı verir:

“İnanmasak bile! İnanmak büyük laf. Bana gelince, doğrusu ya, durumum biraz tuhaf. Kim bilir, belki tuhaftan kötü: Şartlar ne kadar elverişsiz olursa olsun, günün birinde, devrimin gerçekleşeceğine inanıyorum da; iş, devrimden sonraki hayatın, insana gereksindiği mutluluğu verip veremeyeceğine geldi mi, aklım karışıyor. Neden dersen, toplumun ve doğanın çelişkileri üstüne tutmuş koskoca bir sistem ve felsefe koymuşuz da, birey olarak insanın iç çelişkilerini hiç hesaba katmamışız. Senin insan dediğin, kendini doğru ve haklı bir davaya adanmış, kâğıttan çıkma bir yaratık değil ki! Baştan ayağa karşıtlıklarla dolu bir varlık: Aynı zamanda iğrenç ve saygıdeğer, aşağılık ve yüce, ödleğ ve cesur! Bunu demekle zannetme ki insanı soyut ve değişmez bir kavram olarak alıp, şartlar ne kadar değişirse değişsin, o aynı kalacaktır demek istiyorum. Hayır, o da değişiyor, değişiyor ama, değişmesi kötüden iyiye, bilgisizden bilgiliye, vahşiden medeniye sürekli yükselen bir eğri çizmiyor; çizdiği daha çok, iyile kötü, günahları sevap arasında aralıksız bir zikzak. Ayrıca, iyilik ve kötülük kavramları, koşullara göre değişen kavramlar.” (BU, s. 291-292).

Galib’in bu sözleri, Halim’e, bir başka tartışmada Suat’ın devrimcilerle/sosyalistlere yönelttiği şu eleştirileri hatırlatır:

“Devrimin kaçınılmazlığına inansam bile, gerçekleşmesi uzak görünüyor bana, çok uzak! Yakın görünen, üstelik midemi bulandıran nedir dersen, devrimci geçinenlerin çalımı: Hem boğazlarına kadar, insanların bütün kusurlarına batmışlar, hem herkese yukarıdan bakmayı kendilerine hak görür, yeni bir dinin el değmemiş havarileri olduklarını yutturmaya çalışırlar. (...) O ukala, o rüküş ve çenebaz üniversiteli kızlar, o hiçbir baltaya sap olamamış, ne idüğü belirsiz sanatçı takımı, hele o işçiler, hani patronlarına çok içerlemiş görükürler de, el atından gizli gizli her şeyine öykünürler...” (BU, s. 292-293).

Hem Galib, hem de Suat, “devrim”i gerçekleştirmek isteyen sosyalistlerin “insan” faktörünü, insanın iç çelişkilerini unuttuklarını düşünmektedirler. Sosyalistler genellikle devrim olduğunda ve düzen değiştiğinde her şeyin birdenbire düzeleceğini, tüm sorunların sosyalist düzende ortadan kalkacağını varsayarlar. Oysa insan faktörü büsbü-

tüm başka bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Sosyal ve siyasal düzen değişse dahi insan tüm çelişkileriyle varlığını sürdürecektir. Diğer bir söyleyişle, üniversite öğrencilerinin, birtakım sanatçıların ve özellikle de işçi sınıfının sosyalist bilinçten yoksunlukları devam edecektir.

Anlatının Kuva-yı Milliyeci isimlerinden Yüzbaşı Demir de, sosyalistlerin insan faktörünü göz ardı ettikleri görüşündedir. Demir bir konuşmalarında Suat'a "*Ben komünistlerle savaştım, sorunlarını pek çözümleyebilmişe benzemiyorlardı. Kaldı ki, toplumsal çözümleri insanlarla ilgili olarak koyarsanız, rejim komünist olmuş, kapitalist olmuş, fark etmez.*" demiştir (BU, s. 299) Bu yorum Suat'a şunları düşündürür:

"Toplumsal tabakalaşma, hayatın yükünü çekenlerle tadını çıkaranlar arasındaki fark olduğu gibi kalacaksa, bir devrime kalkışmanın faydası ne? Yerine gelecek olan da o kadar bozuk çıkacaksa, yerleşik bozuk düzeni değiştirmek niye? Lokmanın büyüğünü daima hileci kapacak, kurnaz kazanacak, açık göz yolunu bulacaksa, ilk insanın en ilkel yaşamak haklarını isteyenler kodese atılıp da, korku ve dehşet, iki dev tabut gibi şehirlerde gezecekse, biz tehlikeli ve ahmak hayal düşkünleri değil miyiz? Gelmiş geçmiş bütün devrimciler, çoktan ihanete uğramış değiller mi?"

Benim hareket noktam, kim bilir belki yanlıştı ama, benimdi ve insancaydı. Kendimi kirli bir uğursuzluğa ulaştırmış sayıyor, soylu bir eylemin ateşiyle bundan kurtulmak istiyordum. İnsanlar iğrençtiler, yüzlerce yıllık bencilliklerinin kabuğunu kalın bir zırh gibi üstlerine çekmişlerdi. Güçlüydüm, onları bu zırhın içinden çıkarabilir, bu arada ben de bulaştığım uğursuzluktan kurtulabilirdim. Oysa benimle birlikte köklü değişikliklerin yaratıcı gücünü taşıdıklarını iddia edenler, değiştireceğiz dediklerinden farklı değillerdi ki! Şu yalancının biriydi, şu gözünü hurs bürümüş bir şıllık, öteki sapık, beriki hınzır, şunlar yavan, bunlar kendini beğenmiş, onlar iktidar hastası! İyi ama, bunca yavanlığımız, sapıklığımız, hınzırlığımız ve yalancılığımızla, şu içinde yaşayıp beğenmediğimiz toplumdan daha soylu ve erdemlisini nasıl yaratabilirdik? Önce kendimizi düzeltmemeli miydik acaba?" (BU, s. 299-300).

Kuşkusuz insan tüm çelişkileriyle bir bütündür. Bu bütünlüğü göz ardı ederek kurulacak bir sosyalist düzende başarısızlık kaçınılmaz bir son olacaktır. Asıl mesele, insanın tüm yönlerinin ele alındığı ve bununla birlikte "hayatın yükünü çekenlerle tadını çıkaranlar arasındaki farkın kapatıldığı" bir sosyalizmi inşa edebilmektir.

Anlatıda dönemin sosyalist çevrelerine yöneltilen eleştirilerden biri de toplumsal ve siyasal olaylarda yeterince etkili olunamamasına yöneliktir. Anlatıya göre Türk sosyalistleri, ülkedeki siyasi gelişmeler karşısında geçerli çözümlerini yapamamış ve bu bağlamda kendilerini halka doğru anlatamamışlardır. Sosyalizmin temel sorunu buradan, mevcut sosyalist anlayışların Türk halkıyla bütünleşememesinden kaynaklanmaktadır. Galib'in son on yıldaki siyasi hareketlenmelere dair yorumu da bu yöndedir:

“Şu on yıl boyunca, ağırlığını gittikçe artıran siyasi baskıya, halktan bir tepki bekledik durduk. Tam umudu keseceğimiz sırada, al sana tepki: Hem yiğitçe ve dokunaklı. Gel gör ki halktan değil. Aydınlardan geliyor. Daha kötüsü hazret, bu çorbada bizim tuzumuz yok. Kendiliğinden, hatta bize rağmen oldu, ne olduysa!.. Bana koyan bu!” (BU, s. 339).

Galib’e göre Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasına karşı oluşan başkaldırı, her ne kadar halk hareketinden ziyade canından bezmiş aydınların bir eylemi olsa da, bunda bile sosyalistlerin bir dahli yoktur. Her şey kendiliğinden meydana gelmiştir. Galib aracılığıyla yapılan bu eleştiride, entelektüel bir sosyalizmden daha çok halkçı bir sosyalizme işaret edilmeye çalışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

“Sosyalizm meselesi”nde ele alınması gereken bir başka husus da, “sosyalizmi yanlış anlayan yozlaşmış aydın” konusudur. Çalışmanın “Attilâ İlhan’ın Kuva-yı Milliye Düşüncesi” başlığında ifade edildiği üzere, İlhan’ın kendine özgü bir sosyalizm anlayışı vardır. Bu sosyalizm anlayışının başat unsuru, bir yanıyla Kemalizme dayanması, dolayısıyla da ulusalcı bir nitelik taşımasıdır. İlhan, romanlarında kendi sosyalizm anlayışını “doğru sosyalizm” olarak sunarken, bu anlayışın dışında kalan sosyalizm telakkilerini “yanlış sosyalizm” olarak kabul etmiştir.

İlhan’a göre söz konusu “yanlış sosyalizm”i siyasi bir öğreti olarak benimseyen aydınlar da “yozlaşmış aydın” konumuna düşmüşlerdir. Zira, İlhan’a göre bu aydınlar, Türkiye’ye/Türk toplumuna özgü bir sosyalizm anlayışını değil, Rusya’ya/Rus topluma, Çin’e/Çin toplumuna ya da başka ülkelere/başka toplumlara özgü sosyalizm anlayışlarını savunmaktadırlar. Aydınların bu başka ülkelere/başka toplumlara özgü sosyalizm anlayışını savunma durumu, zamanla bu aydınlarda kendi ülkelerine/kendi kültürlerine karşı bir yabancılaşma meydana getirmiş, bu yabancılaşma da özellikle kültürel ve toplumsal alanda bir yozlaşmaya yol açmıştır.⁵²

⁵² Attilâ İlhan’ın “Türkiye’ye/Türk halkına özgü sosyalizm” konusundaki şu görüşlerini incelemek, onun sosyalizme yaklaşımını anlayabilmek adına önemlidir: “Sosyalist bir partinin yönetici-yönetilen kademeleşmesini en aza indirmesi gerekiyor, bir; tabanın yönetime egemen olmasını sağlaması gerekiyor, iki; sosyalizmi gerçekleştirmek için ülkesinin kurumlarını, âdet ve geleneklerini dikkate alması gerekiyor, üç; koşullar elverişliyse iktidarı barışçı yollarla almayı becermesi gerekiyor, dört; iktidara yönelen eylem içinde yönetici bir azınlığın değil, kitlelerin bu işe doğrudan doğruya katılması gerekiyor, beş; parti içinde olduğu kadar dışında da özgürlüğün hüküm sürmesi, üstelik bunun başka türlü düşünme özgürlüğü olması gerekiyor, altı. Şimdi sosyalist parti kurduğum da işletiyorum diye ortada dolaşanlar, sola bakın, hizaya gelin! Çin padişahı sosyalizmi böyle kurmuş deyip de gelin-güvey oluyorsanız, yanılıyorsunuz; Moskof elinde bu iş böyle pişirilmiş diye aynı taamı pişirmeye kalkışıyorsanız, yanılıyorsunuz; iktidarı barışçı yollardan alma olanağı varken hırsız-polisçilik oynuyorsanız, yanılıyorsunuz; hele hele, gerçek özgürlüğü getirecek bir parti olarak, partinizin içinde ve komşu partilerde kendinizden başka türlü düşünme özgürlüğünü yasaklıyorsanız, yanılıyorsunuz.” (İlhan, 2015e: 71-72).

Bıçağın Ucu'nda “sosyalizmi yanlış anlayan yozlaşmış aydın”ın en belirgin örneği Aktör Galib'dir. Galib, Halim'in tiyatro ve sinemadan arkadaşıdır. Uzun zaman Halim ve diğer arkadaşlarıyla birlikte kendince sosyalizm mücadelesi vermiştir. Galib'in anlatıdaki tasviri şu şekildedir:

“Gözlerinin önünde, bu sefer, Deve: Haçık'in orda, uzun ayaklı taburenin üstüne ihmış, sarkık et ve çürük yağ; fena hâlde düz saçları, tavuk kanadı gibi ikide bir suratına düşen, kuşkulu, burnunun ucunda fısılayıp duran at sidiği birasının acı sarı köpüğüyle ıslak! (...) Galib'in altın dişi, yarı açık ağzının sarhoş karanlığında ışıldıyor: ‘... biz, bu işin eskileri, boku yedik hazret! Neden diyeceksin, herkes gibi yaşamının yolunu kaybettik de ondan. Yaşama aşığılaştıkça, yavanlığına, bayağıya alışkanlığını korumuş olanlar dayanabilir. Büyük yaşamaya bir alıştın mı, çekiver kuyruğunu!’” (BU, s. 23).

İlhan'ın anlatılarında “olumsuz” karakterlerin ekseriyetle “olumsuz” sıfatlarla tasvir edildiği hatırlanacak olunursa, Galib'in de romanda hem fiziksel, hem de zihinsel yönden olumsuz bir betimlemeyle okura yansıtılmak istendiği ifade edilebilir.

Bu arada, Galib her ne kadar yanlış sosyalizmi benimseyen yozlaşmış bir aydın olarak betimlense de, söz konusu yozlaşmanın, kültürel ve siyasal değer yitiminin sebeplerinin de anlatıda irdelendiğini ifade etmek gerekir. Galib “*bu köpek hayatını, bu rezilliği hak edecek bir şey yapmamış*”tır aslında; ona göre her şey, “*tutuklanmak, mahkeme, hüküm ve cezaevi*”, kendi iradesinin dışında olup bitmiştir. Ve o, tüm bu olup bitenlerin neticesinde “*beş parasız sokakta kalmış*”tır. Artık “*ufukta küçük bir umut*” dahi yoktur Galib için; sadece “*bütün ömrünü mahvetmeye yetecek 'sosyalistlik' damgası*” vardır (BU, s. 97-98).

Galib'in geçmişiyle ilgili verilen bu bilgilerle, bir bakıma “Evet, Galib yozlaşmış, değer yitimine uğramış ve yanlış bir sosyalizm anlayışının peşine takılmıştır; fakat, Galib'in bu dramının altında, II. Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu ‘Soğuk Savaş’ ortamında devletin sosyalist anlayışı bir tehlike, bir düşman olarak görmesi ve sosyalizmi benimsemiş aydınların üzerine şiddetle gidip bu aydınları hapse atması, sürgüne göndermesi vardır.” denilmek istendiği söylenebilir. Bir başka deyişle, anlatıda verilen bilgilere göre, kimi sosyalist aydınların siyasi ve kültürel anlamda yozlaşmalarında ve bu bağlamda yanlış bir sosyalizm anlayışını benimsemelerinde devlet politikaları da temel bir etkiye sahiptir.

Anlatıda olumsuz sıfatlarla tasvir edilen bir başka “sosyalizmi yanlış anlayan yozlaşmış aydın” da Ali İhsan’dır. Aktör Galib’in arkadaşlarından olan Ali İhsan’ın tasviri şu şekildedir:

“O birisi Ali İhsan. En dipteki aynaların suratına, dağınık bir mor mürekkep lekesi gibi atılmış. Yüksek birahane iskemlesinin tepesinde, mendebur bir şebek. Yerinden rahatsız. Boncuk boncuk mazot terliyor. Halim’i fark eder etmez, kaç göz işaretleriyle, yakınlık gösterdi. (Garip çocuktur, cezaevinde yatağına bağdaş kurup oturur, bağıra çağıra Aragon’un şiirlerini okurdu. Hem Fransızca asıllarından. Dili Fransızcaya yatmadığından, ne dayanılması güç bir işkence olurdu bu!) Yanına sokulunca, hele bir tarafına dokununca, insanın, bir salyangoz çiğnemiş olmanın tiksintmelerine bulaşmaması, suçluluk duymaması olası değil ama, Halim’in başka çaresi yok: İster istemez, bitişik iskemleye tüneyecek, sabırsızlanarak, votka birasını gözlemeye koyulacak.” (BU, s. 28).

Galib ile Ali İhsan’ın yanı sıra, Korkut ve Dicle de yine olumsuz sıfatlarla tasvir edilen isimlerdendir. Halim, Korkut’u sevmemektedir; çünkü Korkut, kendini sosyalist olarak takdim etse de adı “polis”e çıkmıştır. Dicle’ye Galib’in arkadaşıdır. O da sosyalist grubun içindedir. Ancak, onun da ne fiziksel görüntüsü, ne de fikrîsel altyapısı Türk kültürüne uymaktadır. Dicle daha ziyade kendi kültürüne yabancılaşmış bir aydın görünümündedir (BU, s. 92-94). Bu dört ismin arasında geçen bir tartışmayı incelemek, hem sosyalizm meselesini anlayabilmek, hem de “yozlaşmış aydın” tasvirini daha geniş görebilmek açısından oldukça önemlidir:

“Halim, bunların birikintisini bir atılımda yarıp, kendini, artistlerin üst üste yığıldıkları kuytuya attı. Onu Korkut, herkesin Cavcav dediği koca bıyıklı oğlan, Dicle ve Mine, bir de Galib -hem de nasıl pörsümüştü, yerlere sarkmış bir Galib- Kızılderili çığlıklarıyla karşıladılar. (...) Korkut, sinek kâğıdı gibi yapışkan tenli, seyrek ve pis sakallı, berbat bir oğlandı. Halim’in şeytanları onu, oldum olası almıyordu. Galib, dikkatinin doğrultusunu değiştirmek için, afyon yutmuş deve bakışlarıyla beklediği soruyu yöneltti. (...) Fakat, bu Korkut!.. Uyuşuk mu uyuşuk, sakalları mikrop yuvası, ciğaralarını ıslatmadan içemez. Hele, dudaklarını kımıldatmadan, o tekdüze konuşması yok mu, adamın canını bezdirir. Çevresinde dönüp dolaştığı konular, hep aynı; yarı yarıya gizli, yarından fazla tehlikeli, ‘malûm’ konular: – ...47 tevfiyatından önce Emekçi Partisi’yle Sosyalist Partisi arasında, ideolojik yönden ne fark vardı? Hiç! İkisi de devrimin zorunluluğunda anlaşmış olduğuna göre, tartışılacak başka bir şey kalmıyordu ki! Kalsa da, önemsizdi zaten, fasa fiso...

Kılı kırk yarararak, ciğarasının ateşini inceliyor: – ... Türkiye Komünist Partisi kanun dışı, sözde ne olduğu ne yaptığı gizli, herkes içinde iki karşıt grubun çatıştığını biliyor: Komintern, lider olarak, ta başından beri Doktor Şefik Hüsnü’yü tutmuş, oysa militanların çoğu Nâzım Hikmet’ten yana...

(...) Galib, belirli şekilde huzursuz, ılımlı birasının üzerine yıkılıyor, bir yudum alıp yüzüyl sustuktan sonra, Dicle’ye gülümsüyor. Dicle, son numarası: Kıvrık saçları, makineyle alınmış, kara mı kara, felaket karası bir kedi başı: Sürmeyle abartılmış, bitimesiye iki kocaman göz; adama ısırtıp koparmak, sonra ağız dolusu tükürmek iştahını veren, bir çift kapkalın zenci dudağı. (...) Halim’e sorulursa, elbette öyle: Korkut’u sevmez, adı ‘polis’e çıkmış. Gerçekten Birinci Şube’ye çalışıyor mu? Bilen yok. Kanıtlaması zor. Yine de tiyatro eleştirmeni dolaşmasına kimse inanmaz, onu ‘polis’ten sayar: Zaten, gerçek ya da sahte, ortalıkta polisten geçilmiyor ki!” (BU, s. 92-94).

Anlatıya göre Galib, Dicle ve Korkut gibi aydınların sosyalizm anlayışları yanlış bir temele dayanmaktadır. Çünkü bu isimlerden hiçbirinin sosyalizm perspektifi, Türkiye'nin/Türk halkının kendine özgü koşullarına uymamaktadır. Bunlar, yabancı toplumların kendi tarihsel süreçleri içerisinde oluşturdukları sosyalizm anlayışlarını taklitçi bir yaklaşımla Türk siyasetine aktarmak istemekte, bu aktarım düşüncesi kaçınılmaz bir başarısızlığa uğradıkça da kişisel boyutta bir çıkmaza düşmektedirler. Nihayetinde bu çıkmaz, aydınları yozlaştırmakta ve kendi kültürlerinden uzaklaştırmaktadır.

İlhan'ın anlatılarında “sosyalizmi yanlış anlayan yozlaşmış aydın tipi”ne getirdiği en dikkat çekici eleştirilerden biri, bu aydınların toplumsal ve siyasal mücadeleden uzaklaşarak kendilerini alkole vermeleri ve somut meselelerden ziyade soyut konularla alakadar olmalarıdır. Bu aydınların bir buluşma mekânı olarak belirledikleri Kulüp 47'deki genel manzara şöyledir:

“Son yılların taverna furyası arasında, kim akıl etmişse etmiş, Kulüp 47'yi, Büyük Parmakkapı Sokağı'ndaki köhne Mütareke yapılarından birinin bodrumuna oturtmuştu. Değişiklik olsun diye, içeriye, tarih öncesi bir mağaranın havasını vermişler: İslî duvarlarında ilkel resimler, açık saçık karikatürler çizili, taşlamalar yazılı loş bir mağara! Masa yerine, şuraya buraya kasalar, bira fiçileri serpiştirilmiş, millet otursun diye, bunların çevresine adamakıllı alçak, bir o kadar rahatsız divanlar, tahta iskemleler sıralanmıştı. Dipte bir yerde, bir şömine vardı, her gece olduğu gibi, paturtıcı bir Amerikalı grubu, etrafını, çepeçevre kuşatmıştı: Uzun, diş fırçası gibi anlamsız, izne çıkmış hizmetçi kılıklı dişlek karılarla; gözlerinin önünden ayırmadıkları, içleri Haig's Haig ve Pall Mall dolu, yatay herifleri! Sağda, usanıp bıkmaksızın Greco'nun, Mouloudji'nin, Brassens'in şarkılarını kusan bir teyp duruyordu; yanında inceden inceye boyalı, yarı film yıldızı yarı Beyoğlu yosması, iki kızcağzı: Bakışlar dumanlı, burun delikleri titrek, parmaklarının arasında gümtüş ağızlıklar. Solda, Amerikanbarı saran, zincirleme bir grup: Ünlü jigolo, içki delisi o yağlı gazeteciyle, gölgesinde yaşadığı bet, yaradana yan bakan, şaşı sevgilisi. Bir sürü de üniversiteli çocuk, hani kaçamak okudukları Lenin, Nietzsche ya da Bakunin'e göre, zaman zaman komünist, varoluşçu ya da anarşist geçinen; eyleme geçememenin kahırını, ipsiz sapsız şiirler hâlinde kâğıda döken oğlanlar vardır ya, onlardan!..” (BU, s. 104).

Kulüp 47'de eğlenenler arasında Ali İhsan, Haydar Su, Galib, Korkut ve Halim gibi isimler de vardır. Bunlar kendi aralarında kavga ederler, birbirlerine küfredip sataşır. Aslında, elle tutulur gözle görülür bir başarıları yoktur, ne sanat ne de siyaset alanında topluma bir şey sunabilmişlerdir. Fakat buna rağmen kendilerini önemli birer şahsiyet, önemli birer “solcu” olarak görürler. Ancak, “solculuk”la çok da ilgileri olduğu söylenemez. Zira hepsi yabancı kültürlerle -Amerikan, Fransız veya İngiliz kültürü-hayran olmakta, bu kültürlerin insanları gibi yaşamak istemektedirler (BU, s. 106-108).

Yaşadığı değişimden/aydınlanmadan önceki tutum ve davranışlarıyla “sosyalizmi yanlış anlayan yozlaşmış aydın” görünümünde olan Halim’in köylülerle yaşadığı bir konuşma sonrasında hissettikleri/düşündükleri, yozlaşmış aydının içinde bulunduğu ruhsal durumu ortaya koyması bakımından son derece önemlidir:

“Halim onlara gidecekleri yolu gösterdi, durup arkalarından baktı: Sessiz, sabırlı, başlarına gelenlerden şaşkın, gelecek olanlardan ürkek, uzaklaşıyorlardı. İçini dayanılmaz bir acı kapladı. Öfkesi birden yatışmış, sarhoşluğundan ayılmıştı. Bu rezil geceyi hiç yaşamamış gibiydi. Yalnız o içindeki müthiş acı. Bir de durup durup gözlerinin önüne çizilen resim: kızgın bir köylü kalabalığı, onu dört yanından çepeçevre kuşatmışlar, ellerini kollarını sallayıp bağırarak, ihanet ve ilgisizlikle suçluyorlar. Bütün iddialarına, bütün çabalarına rağmen, onlardan olmadığını, olmayacağını fark ediyor. Onların da kendinden olmadığını; olamayacağını! Ne kadar uğraşırsa uğraşsın, hep uzak ve yabancı kalıyor: umutları kıracak kadar uzak, bir o kadar da yabancı.

Yol boyunca, kendi kendine atıp tutuyor: –...it köpek arasında bile dayanışma var be, belki aşâğılık bir dayanışma, olsun, dayanışma ya! Oysa biz yapayalnızız, kuşkuya ve korkuya kapılmışız, birbirimizi yiyoruz. Hayır gelir mi bundan? Yenilgi kapıda hazır...” (BU, s. 114-115).

Sosyalizmi yanlış anlamış aydınlar, esasında halka karşı daima ilgisiz ve kayıtsızdırlar. Her ne kadar sürekli halktan biri gibi davranmak isteseler de, bu gerçekte hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Tüm çabalarına rağmen içinde buldukları topluma yabancı olmuşlardır. Bilhassa da kendi aralarında birlik beraberliğin, dayanışmanın olmaması, bu aydınları, sonu kaçınılmaz bir yenilgiye çıkan kuşkulu, korkulu bir yalnızlığa sürüklemiştir.

Prodüktör İhsan Bey de “sosyalizmi yanlış anlayan yozlaşmış aydın”lardan biridir. İhsan Bey, “belinden yukarısı uzun, bacakları kısa, kafası kocaman, alını mavi damarlarla örülmüş bir adam”dır. “Balık ağzını andıran ufacık ağzı, aralıksız kımıldamakta, irili ufaklı kelimeleri, vızıl vızıl, arılar gibi salıvermekte”dir (BU, s. 285). Kendisini ne kadar solcu olarak görse de, eylem düzeyinde solla uyuşmayacak davranışları vardır. Bu durum anlatıda bizzat İhsan Bey’in kendi ağzından vurgulanır:

“Bak, ben de sosyal filmde yanayım ha, sinema dedin ne birader, bir çeşit halk mektebi, halk yığınlarını orda eğiteceksin işte. Şimdi sen beni burada görüyorsun, elbet, milletin kanını emen asalak, belki de hınzır kapitalist, ama değil, yanlışın var, hem çok: Benim babam musluk tamircisiydi, çocukluğum yoksulluk içinde geçti, neler çektiğimi ne sen sor, ne ben söyleyeyim. Bu durumda insan solcu olmazsa, ne olur, ben de solcuyum tabii, solcuyum ama dikkat et, kurnaz bir solcuyum ben, kendimi avanakça ateşe atıp başı derde sokacağıma, eylem için elverişli ortamın doğmasını beklerim. Nasıl mı, nasılı kolay, diyelim ki şimdi bir film yaptım, meseleyi zehir gibi koyan bir film ne olur? Sansürden geçemez bir kere, geçti diyelim, yasak ederler, hem bir işe yaramaz, hem parayı batırır. Onun yerine, oturup bir komedi çekiyorum ben, hiç değilse millet seyredip dertlerini unutup,

ini tazeliyor. İşte fark burada, benim kurnaz tarafım, herkes pek anlamıyor gerçi, sen anlarsın, şıp diye çakarsın hemen, okumuş adamsın, kafan işliyor.” (BU, s. 285-286).

Kendini kurnaz bir solcu olarak gören İhsan Bey’in anlatıdaki olumsuz algısı öylesine yüksektir ki, anlatının diğer yozlaşmış aydınlarından Galib Çakır dahi onun hakkında şu yorumu yapmaktadır:

“Bu adam, insan değil, sıvı: Hangi kaba koyarsan, dakikasında onun kalıbını alır. Benle konuşurken, şaşarsın, şiirler okuyor. Yobazla konuşurken dinle, Müslümanın koyusu. Sağcılarla, sapına kadar ‘Demokrat Partili’. Ama kime sorarsan sor, namuslu adam diyeceklerdir. Hele başarısını, kabul etmeyen yok! (...) Başarılı olmak buyusa hazret, ben başarısızlıkların en boktanına fitim, hem çoktan!” (BU, s. 286).

Prodüktör İhsan Bey, hem kurnaz bir solcu, hem koyu bir Müslüman, hem de sapına kadar Demokrat Partilidir. Fakat, esasında onun için önemli şey paradır. Tüm bu yönleriyle Prodüktör İhsan’ın solcu/sosyalist kimliğini, asıl karakterini -çıkarı için her türlü anlayışın yanında yer alma- gizlemek için kullandığı ifade edilebilir.

3.2.2.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Bir Diğer Adı: Ulusal Bileşim

Attilâ İlhan’ın ilk kez *Kurtlar Sofrası*’nda işlemeye başladığı, Kuva-yı Milliye düşüncesinin bir başka adı olarak da değerlendirilebilecek “ulusal bileşim” düşüncesi, *Bıçağın Ucu*’nda da ele alınmıştır. Söz gelimi, Suat’ın betimlenmesinde Türk kültürüne yapılan vurgu oldukça dikkat çekicidir:

“Suat dediklerini duymazlıktan, hatta anlamazlıktan geliyor ama, o dakika bir kapı usul usul geçmişe açılıyor: Türk mavisî pencerenin ardındaki o unutulmuş kanun, Osmanlı gecelerinin kutularında, Hafız Post’tan bir cümleyi tekrarlamaya başlamış bile: Kendi kendine bir şeyler mi soruyor, onulmaz bir derde çare mi arıyor, belli olmuyor ki!” (BU, s. 53).

Daha önce de ifade edildiği gibi, İlhan’ın “ulusal bileşim”den kastı, Türk tarihinin tümünden -Selçuklu’dan Osmanlı’ya, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e- yararlanarak modern metotlarla geliştirilmiş, çağa uygun, geçmişi yadsımayan, fakat geleceği de şekillendirebilen bir kültür anlayışı oluşturmaktır. Bu bağlamda, alıntılanan örnek incelendiğinde, Suat’ın hem geçmiş kültürden/Hafız Post’tan cümleleri hatırlaması, hem de gelecekte toplumsal ve siyasal anlamda daha iyi bir Türkiye için sosyalist bir düzeni kurmayı tasarlaması, onu “ulusal bileşim”i gerçekleştirebilmiş aydınlarından biri saymayı mümkün kılmaktadır.

Ulusal bileşim düşüncesinde mekânlara yüklenen sembolik değerlere *Kurtlar Sofrası* başlığında değinilmişti. İlhan'ın bu tercihinin *Bıçağın Ucu*'nda da sürdüğü görülmektedir. Sözün gelişi Binbaşı Ferid, Beyoğlu'ndaki birahanelere, meyhanelere gitmek istemez; zira, hangi birahaneye, hangi meyhaneye adımını atacak olsa “*Rum kopyillerin azgın sevinci*” tepesini arttırır. Ferid oteline de dönmek istemez; çünkü “*orası da ağız ağıza yabancı subaylarla dolu*”dur. İşin daha kötüsü, bu subaylar durdukları yerde durmazlar; “*konuştuıkları, yabancı dillerin pırıltılı ağını üreterek, aralıksız gidip gelirler. Karı gibi kokular sürünüp pudralanan da onlardır, sabaha karşı kapıları çarpıp patırtı edenler, halıların üstüne kusanlar da. İçtikleri yabancı cigaraların kokusu bile midesini altüst eder adamın.*” (BU, s. 68).

Oysa “Beyoğlu”nun karşısında “Fatih”, “Batılı oteller”in karşısında da “Osmanlı evleri” vardır; buraları “*sahici İstanbul*”dur, “*Türk'ün İstanbul'u*”dur:

“*Zaten içi kalkmış, Fatih'den dönüyordu. Bütün öğle sonrasını, kargacık sokakların, yıkıldım yıkılıyorum tahta evlerin arasında, Manastır'lı Salih Paşa'nın konağını aramakla geçirmişti. Oraları sahici İstanbul'du, Türkün İstanbul'u: Kafeslerin ardında, ürkmüş gazeller gibi görünmesiyle kaybolması bir olan kadınlar, nazlı gözlerini acele çekip alıyor, bıraksa bıraksa, geride hafif bir vanilya ya da karanfil kokusu bırakıyordu. Sokak kedileri, akşam güneşinin kızılığıyla tutuşmuş, damdan dama birer tutam alev olarak akıyorlardı.*” (BU, s. 69).

İşgal altındaki İstanbul manzarası içerisinde “Şirket-i Hayriye vapurları”nın vurulanması da Osmanlılığa/Türklüğe/ulusal bileşime bir gönderme olarak değerlendirilebilir. Hem ulusal bileşim düşüncesi, hem de Binbaşı Ferid'in millî kurtuluş için duyduğu azim ve kararlılık, anlatıya şöyle yansımıştır:

“*Puslu bir gündü, dağılmak bilmeyen sislerin ortasında, Şirket-i Hayriye vapurlarının çığlıkları, yakın bir tehlikenin önsezileri gibi yankılanıyordu. Tozlu beyaz bir perde inmiş, Boğaz'a serpiştirilmiş düşman zırhlarını gözden saklamıştı. Bu kirli paçavra bulanıklığını, karşı kıyıdan güneşi yansıtan, uzak yalı pencereleri delmekteydiler. Heyecanından, aslında hiçbir şey görmüyordu görmesine, görmüyordu ama, durduğu yerde kendini bir kılıç gibi dik ve parıltılı hissedenden Binbaşı Ferid için, hiçbir şeyin gizlisi saklısı yoktu artık: Savaşılacaktı! İşte Mustafa Kemal Paşa bunun için 'maiyet-i erkânıyla beraber' açıkta demirlemiş olan Bandırma vapuruna çıkıyordu. Son dakikaya kadar Müttefik Polisi'nin ya da doğrudan doğruya İşgal Komutanlığı'nın bir müdahalesini beklediler. Olmadı.*” (BU, s. 78).

Binbaşı Ferid Mustafa Kemal Paşa'yı Samsun'a uğurlayanlar arasındadır. Şirket-i Hayriye vapurlarının düdükları yakın gelecekteki tehlikenin haberi gibidirler. Boğazdaki düşman zırhlılarının yarattığı kirli karanlığı Osmanlı yalılarının aydınlığı delmek-

tedir. Bu atmosfer içinde Binbaşı Ferid, artık bir şeyden emindir, memleketin istiklâli için muhakkak savaşılacaktır.

Şirket-i Hayriye vapurlarına yüklenen bir başka sembolik değer de, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk tarihindeki devamlılıktır. Bu sembolik değerle, "Türk tarihi, Osmanlı Devri-Cumhuriyet Devri olarak ayrılmaksızın bir bütündür." mesajının verilmeye çalışıldığı ifade edilebilir. İşte anlatıda bu mesajın verildiği bölümlerden biri şöyledir:

"Şirket-i Hayriye vapurları, başlı başına bir evren: Her birinin kendine göre bir huyu, bir öyküsü, adı biraz da efsaneleşmiş bir kaptanı var. Numaraları bile, başlı başına kişilik kazanmış; hele adları, hele debdebeli ve resmi Meşrutiyet zevkini akla getiren adları, kim bilir kaç sahil çocuğunun belleğinde, bayram gezmelerini, okuldan kaçmaları, maç dönüşlerini hatırlatarak yaşamış durmuş! Ya seferleri, bin defa, on bin defa, yüz bin defa, şehrin belirli ve gerçek bir noktasından, söz gelişi Galata Köprüsü'nden yola çıkıp, her biri tarihin bir sahifesine sokulmuş, o dağınık, gerçekten çok masala ve yaşanmamışa ait iskelelere dağılışları: Beylerbeyi'nde, II. Abdülhamit'in ihtiyar akbaba profili, hüznü dökken ıhlamların gölgeleriyle yerlere çizili. Beykoz'da, Mim Mim Grubu'nun Anadolu'ya kaçırdığı Kuva-yı Milliyeciler sabırsızlanıyor. Rumelihisarı'nda, Fatih Sultan Mehmed'in duvarcı ve dülgerleri, Bizans üzerine açılacak büyük savaşın namı hisarını ya bugün yükseltecek, ya yarın. Ortaköy'de, yıllardan 1714 ise eğer, yedi tepenin en güzel camilerinden biri meydana getiriliyor." (BU, s. 216).

Hiç kuşkusuz Fatih Sultan Mehmet'i, II. Abdülhamit'i, Mim Mim Teşkilatı ve Kuva-yı Milliyecileriyle Türk tarihi bir bütündür ve bu noktada yapılması gereken tek şey, söz konusu kadim geçmişi yadsımadan çağa uygun ulusal bir bileşim oluşturmaktır.

Attilâ İlhan'a göre "ulusal bileşim" in gerçekleştirilebilmesi için Mustafa Kemal Devrimi'nin nihai konağı olan "ulusal sosyalizm" e ulaştırılması gerekmektedir. İlhan'ın bu düşüncesini anlatılarında egemen sosyalist anlayışları eleştirmek suretiyle belirginleştirmeye çalıştığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Söz gelimi, romanın sosyalist aydınlarından Halim, uzun ve kapsamlı bir sosyalizm eleştirisi yapar ve eleştirisinin sonunda asıl başarılması gerekenin "ulusal bileşim" olduğunu vurgular. Halim'in eleştirisinin temelinde, Türkiye'deki sosyalist aydınların yanlış tanındığı, hâliyle sosyalizmin de yanlış anlaşıldığı düşüncesi vardır. Halim de ilk zamanlarda aynı yanlışlığa düşmüş, sosyalist ileri gelenleri toplumsal koşullarından soyutlayarak âdeta Tanrısal varlıklar hâline getirmiştir. Oysa, sosyalist çevrelerce "yeni bir tip toplumsal kahraman" olarak sunulan bu insanlar da, *başlarına sardırıldıkları beladan yakalarını sıyırıp düze çıkmaya çalışan sıradan bireyler*"dir. Çoğu sorgular sıra-

sında çözülmüş, “paçayı kurtarmak için eşini dostunu yakmak pahasına yalan yanlış ifadeler” vermiştir (BU, s. 405).

Halim, bu insanları “gerçeklerin ciğerini okur, yay gibi esnek, uzak görüşlü, yöntemi kavramış bilim adamları; tuttuğunu koparır, zehir gibi komitacılar” sanmıştır, oysa bunların “ne solcu herhangi bir aydından daha fazla bilgileri vardır, ne de bildiklerinin katı ve kaba dogma ezberciliğinden öte bir yanı” (BU, s. 405).

Halim’e göre bunlar, “dünyaya ve insanlara, doğruluğundan kuşkulanmayı hiç akıllarına getirmedikleri, çarpık bir mercekten bakmakta inat e(mekte; bununla kalma-yıp, insan gerçeğini o merceğe göre bozmayı hüner saymakta”dırlar. Halim bunların “alınan, rüzgârdan nem kapan, çerden çöpten adamlar” oldukları kanaatindedir. Bu sosyalist liderler, “hiç yüzünden birbiriyle atışır, gündelik kişisel çekememezliklerini ve kıskançlıklarını, öğretisel uyuşmazlıklar diye yutturmaya uğraşırlar”. Bunlar için “çerden çöpten adamlardı demek (gerçekten) en doğrusu(dur), zira bu yavan ve sevimsiz yaşama düzeyine inmelerinin nedeni, yaşadıkları koşulların ağırlığı ve sertliği değil-di(r); kendi yavanlıkları ve sevimsizlikleri yüzünden savundukları davayı yavanlaştırmış, sevimsizleştirmiş(ler); köksüz ve temelsiz, aslı astarı olmayan, bir saklambaç oyununa döndürmüşlerdi(r).” (BU, s. 406).

Halim bu düşüncelerine kanıt olarak Türk sosyalist hareketinin tarihini gösterir. Halim’e göre bu tarihte aralıklı tutuklamalar ve hizipleşmelerden başka hiçbir şey yoktur. “Siyasi Polis’in çepeçevre sardığı, teker teker mimlediği bir avuç adam, etkili bir eyleme analık edebilecek, yaygın ve sarsılmaz bir örgütü kurmaya, halkla ilişkilerini geliştirip bütünleştirmeye çalışacak yerde, gerçek amaçlarıyla, yaşadıkları toplumsal ortamla ilgisi olmayan nedenlerden birbirlerine girmiş, bölündükçe bölünmüş”tür (BU, s. 406). Oysa Halim, sosyalizm deyince, altında miskin hesapların saklı olduğu uyuşmazlıkları değil, Doğan Bey’in kendisine öğrettiği “herkesin mutluluğunu sağlamak için yürütülen, bilinçli ve düzenli bir eylem”i anlamıştır hep. Ancak Halim’in sosyalizm diye gördüğü şey “lağım ve leş kokuları salıveren yılanlı bir çukurdur” ve bu çukurda “bir sürü engerek, komuta düğmesinin başında yalnız kalabilmek için birbirini sokup öldürmekte”dir (BU, s. 406).

Sosyalist partilere ve aydınlara yöneltilen eleştiriler sadece Halim'in gözünden verilmekle kalınmaz; Ali İhsan, şair Haydar Su ve Suat aracılığıyla da eleştiriler yapılır. Söz gelimi, Ali İhsan, “*Bilir misin, bin bir tehlikeye girerek gizlice ele geçirebildiğim ilk Türkçe Marksist kitabı okuyunca nasıl çarpılmışı döndüm? Marksizm Kalpazanları altında bir yergi kitabıydı, ‘kalpazanlar’ın en ünlüsü ve en tehlikelisinin. Nâzım Hikmet’in ipliğini pazara çıkarıyordu. Olacak şey mi kardeş? Nâzım Hikmet bu işin kalpazanıysa, kim çıkıp kalpazan olmayanı benim diyebilir?*” derken, Haydar Su ise, “*Hah hah hah, bunların yönetiminde mi devrim yapılacak: Tuzlayalım da kokmasınlar! Ulan iskemle devirebilerseniz, kendinizi bahtiyar sayın be! Umulmadık başarıdır, çünkü.*” der. Aynı konuda Suat’ın eleştirisiyse şöyle olur:

“Başarısızlıklarını bağışlatmak için, başkalarının başarısızlıklarına ihtiyaçları var, nasıl anlamıyorsun aptal? İşler sarpa sardıkça onlar gizli gizli seviniyor; niye mi, hiç olmayan ve partiye son derece bağlı militanların başı olmak, her şeyden kolay da onun için. Bir sorunu çözümleninin değilse bile, ortadan kaldırmanın en kestirme yolu, hiçe indirgemektir.(...) Sen bunların kurtarıcı bir eylem yürüttüklerini mi sanıyorsun, şaşarım aklına, politika yapıyorlar, politika: Hem, en bayağı cinsinden.” (BU, s. 407-408).

Halim, sözü edilen sosyalist ileri gelenlerini “*insanlığı daha iyi bir yaşamaya götürecek yürekli kılavuzlar*” sanmıştır. Oysa onlar sadece birer politikacı olmuşlardır. Üstelik “*aralıksız ezildikleri ve başarısızlıktan başarısızlığa uğradıkları için dar kafalı, zalim ve hınzır politikacılar*”dır. Bütün bu düşündükleri, Halim’e, Doğan Bey’in “*Falan ya da filan önemli kişiyi bırakın, ilkelerin ve yöntemlerin ardından gidin çocuklar, bileşiminizi yapın! Unutmayın ki büyük adamlar, çokluk, insanlığın büyük yanlışlarıdır. Bu bakımdan, bilimden şaşmayın siz, tarihi tarih yapan şeyi, hareketin objektif kanunlarını bulmaya çalışın!*” sözlerini hatırlatır (BU, s. 408).

Doğan Bey’in sözlerinden aldığı ilham, Halim’e, romanın ana mesajlarından biri olan şu cümleleri kurduracaktır:

“Yanlıyorsun, hayır arkadaş, insan kendini koyvermemeli, senin lider dediğin alt tarafı ölümlünün biri, o da ölecek, ölüyorlar zaten, başkaları gelsin yıksın diye namlarına heykeller dikiliyor ama, bir dönemden ötekine dünya ilerliyor mu sen ona bak! Ah, ah, ah! Asıl yapılması gerekeni, biz hiçbir zaman öğrenemedik: Temel ilkeleri kavrayıp ana yöntemi bilecek, sonra bu bildiğini ulusal ve yöresel koşullara uygulayıp bileşimini yapacaksınız!” (BU, s. 409).

Bu bölümde dönemin sosyalistlerinin yanlış fikir ve uygulamaları üzerinde ısrarla durulması ve bu yanlışlıkların akabinde âdetta doğru yönü işaret edercesine “*Temel ilkeleri kavrayıp ana yöntemi bilecek, sonra bu bildiğini ulusal ve yöresel koşullara*

uygulayıp bileşimini yapacaksın!” cümlesinin vurgulanması, Attilâ İlhan’ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde “ulusal bileşim”e verilen önemin açık bir kanıtıdır.

3.2.2.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesi ve Ordu

Attilâ İlhan, ordu-siyaset ilişkileri bağlamında darbelerin demokrasilerde yerinin olmadığına dair -Mustafa Kemal Atatürk döneminden de örnekler vererek- birçok yorumda bulunmuştur (İlhan, 2015e: 204-205; İlhan, 2014g: 217, 220). Bununla birlikte, İlhan’ın bazı anlatılarında ordunun, özellikle de ordudaki Kemalist subayların bir kısmının Kuva-yı Milliye düşüncesinin savunucusu olarak konumlandırıldığı da görülmektedir. Bu tavrın temelinde, İlhan’ın 27 Mayıs Darbesi’ni, başlangıçta Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasına karşı yapılan Kemalist bir devrim olarak algılaması vardır (Sarmaşık, 2004a: 90-91). Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, İlhan bu görüşünü sonradan değiştirecek ve 27 Mayıs’ın ABD kontrolünde gerçekleştirilen “alelade bir hükûmet darbesi” olduğunu -*Sırtlan Payı*’nda ve *Yaraya Tuz Basmak*’ta bu görüş işlenecektir- ifade edecektir.⁵³

Ancak yine de *Bıçağın Ucu*’nda Kuva-yı Milliye düşüncesinin savunulmasında ordunun önemli bir rolü olduğu görüşü işlendiği için bu konunun ele alınması gerekmektedir. Romandaki anlatıma göre ordu, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı karşısında Kemalist Devrim’in, dolayısıyla Kuva-yı Milliye düşüncesinin savunulmasında hayati bir konumdadır. Söz konusu önemli rolün/hayati konumun ipuçlarını, Yüzbaşı Demir’in 27 Mayıs öncesi yaşanan son olaylarla ilgili Suat’a verdiği şu bilgilerde bulmak mümkündür:

“İşler çok karıştı. Kışlalar tıklım tıklım öğrenci. Ankara, Üniversite’yi kapatacakmış! Etkileyici, daha kesin tedbirler almamızı istiyorlar, bir çatışma olursa ateş açmamız için sıkıştırıyorlar bizi. Olur mu böyle şey? Çocuklar silahsız, hem düşman mı bunlar? Elbette istemiyoruz. Çaresiz kalırsa, bu gece radyoyla son bir uyarma yapılacak. (...) Şiddet,

⁵³ Attilâ İlhan’ın 27 Mayıs Darbesi’ni başlangıçta olumlu bir hareket olarak görmesine dair açıklaması şu şekildedir: “27 Mayıs Darbesi gerçekleştirildiği sıralar, çoğu Türk aydını gibi ben de bir beladan kurtulduğumuzu, düze çıktığımızı sanmıştım. O hızla girilen eylemin Atatürkçülüğüne inanmış da olabilirim; kuşkularımın başlaması biraz daha sonradır, kısmen Mustafa Kemal’in şûralar ve meclislerle sürdürdüğü Müdafaa-i Hukuk hareketiyle düpedüz bir cunta olan MBK arasındaki farkı sezdim etkili olmuştur bunda, kısmen de Atatürk Anayasası’ndaki tek meclisli dolaysız halk egemenliği esasına karşılık 27 Mayıs sonrasında benimsenen çift meclisli dolaylı halk egemenliği esasını yadırgayışım...” (İlhan, 2015e: 193). Fakat, İlhan, kendisinin de belirttiği gibi, gerek Mustafa Kemal’in yürüttüğü hareketle 27 Mayıs cuntası arasındaki farkı sezişi, gerekse 27 Mayıs sonrası oluşturulan çift meclisli sistemin ulusal egemenliğe aykırı oluşuna kanaat getirişiyle, 27 Mayıs’ın bir “devrim”den ziyade “alelade bir hükûmet” darbesi olduğu görüşünü benimseyecek ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, ordunun siyasete müdahalesine şiddetle karşı çıkacaktır.

*şiddetin mayasıdır. İş bu yola döküldü mü, başa çıkmak zor: Tehlike önemini yitirir, kahramanlık olağanlaşır. Filan gazeteyle falan haberi koymasın diyorlar, sahiden koymuyor ama, haberin yerini boş bırakıyor, o yarım sütun beyazlığın etkisi, yasaklanan haberin-
kinden çok daha büyük. Ne yapacaklar? Gazeteleri toplayalım deseler, hangi birini toplayacaklar? Birini yasaklasalar, başka birisi çıkıp aynı şeyi yapacak. Öğrencilerde durum, aynı: Polis, kışkırtıcıları bulmak için, saçını başını yoluyor. Ara ki bulasın, ya kışkırtan belirli biri yok, ya da baş kışkırtıcı Mustafa Kemal diye biri, tutukla bakalım tutuklayabilersen! (...) Benim görüşüm, basın da, gençlik de sonuna kadar gidecek. Millet, hiç değilse milletin aydınlık bölümü, ne olduğunu, ne olabileceğini kestiriyor. Bilmem ama, onun özgürlük susuzluğunu azdırarak, bu atılımı durdurmak, orduya düşmez: Mustafa Kemal, bu ordunun başkomutanı değil miydi? (...) Hâlâ değil midir?” (BU, s. 349-350).*

İktidar ne kadar baskı yaparsa yapsın, asker silahsız öğrenciye ateş açacak değildir; kaldı ki, öğrencilerin eylemleri de, haklı bir tabana dayanmaktadır. İktidarın her alanda tahakkümü artmıştır. Gazeteler sansürden ötürü boş sayfalar da çıkmakta, hatta çoğu zaman iktidarcı kapatılmaktadır. Öğrenciler polisin şiddetine maruz kalmakta, kışkırtıcı diye Mustafa Kemal suçlanmaktadır.

Suat da duydukları karşısında ordunun ne yapacağına dair sonuçlar çıkarmayı dener. Ordu diktanın elinde bir aracı olmayı benimseyecek midir, yoksa direnip milletin ve kendi onurunu kurtararak demokrasiyi yeniden tesis mi edecektir; bütün mesele burada düğümlenmektedir (BU, s. 350). Yanıt Demir’in zihninde hazırdır: Değil midir ki, Mustafa Kemal, Türk Ordusu’nun ebedî başkumandanıdır; şu hâlde, ordu, milletin özgürlük arzusunun önüne çıkmayacak, iktidarın baskı aracı olmayacaktır. Demir, ordunun bu kararının tarihsel arka planını şöyle açıklar:

“Bizde Batı’daki biçimde ve anlamda toplumsal sınıflar yok, bu yüzden, taa Jöntürklerden beri ilerici tek güç, ordu! Aksini söyleyene şaşarım: Abdülhamit’i devirip Jöntürk İntelligentia’sının isteklerini kabul ettiren İttihat ve Terakki neydi, devrimci bir askerî komita değil mi? Cumhuriyet Devri’nde durum daha açık: Cumhuriyet Atatürk demek, Atatürk ise ordu! Bizim ordunun bu özelliği, varlıkların değil, daha çok yoksulların ordusu olmasından ileri geliyor. Subayların bile, çoğunun toplumsal kökü köylüdür, küçük memurdur, vs...” (BU, s. 350).

Suat yine de hiçbir şeyden emin değildir; zira, orduda Yüzbaşı Demir gibi düşünen başka “neokemalist subaylar”ın olup olmadığını bilinmemektedir. Fakat her şeye rağmen, ordunun tarihsel köklerinden gelen birikimle ve Anadolu’nun yoksul halkından mürekkep yapısıyla bir dikta karşısında boyun eğmeyip Kemalist Devrim’in yanında saf tutarak Kuva-yı Milliye düşüncesini koruyacağı muhakkaktır. Öyle ki, Suat bile nihayetinde “Anadolu içlerindeki babacan ve mert paşalar”ın verdiği güvenle içini rahatlatmaktadır (BU, s. 351).

Dönemin gazete haberlerinden yapılan alıntılar da bir anlamda Kuva-yı Milliye düşüncesinin savunulmasında ordunun rolüne işaret etmektedir. Söz gelimi, “*Öğrenci Hareketlerinin Arkası Alınamıyor*” başlıklı bir haberde, “Tahkikat Komisyonu’na ‘fevkalade yetkiler’ veren kanunun Meclis’te DP milletvekillerince kabul edilmesi üzerine İstanbul Üniversitesi’nde protesto amaçlı toplanan öğrencilere polisin sert bir şekilde müdahalede bulunduğu, hatta müdahale sırasında yer yer silahların da patladığı, olaylara müdahil olup öğrencileri korumak isteyen Rektör Prof. Dr. Sıddık Sami Onar’ın başından yaralandığı, bunu haber alan öğrencilerin şehre inerek protestolarını genel bir iktidar protestosu hâline çevirdikleri” belirtilmektedir. Ayrıca, haberde “Ankara’da da öğrencilerin iktidarı protesto etmesi üzerine Ankara ve İstanbul’da sıkıyönetim ilan edildiği ve öğrencilerin Sıkıyönetim subaylarının yoğun ikna uğraşları sonucu protestolarını sonlandırdıkları” da vurgulanmaktadır (BU, s. 365).

Anlatıda da bu haberin kullanılmasının bilinçli bir tercihin sonucu olduğu söylenebilir. Zira, *Bıçağın Ucu*’ndaki temel tezlerinden biri, ordunun Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasına karşı Kuva-yı Milliye düşüncesinin savunuculuğunu yapmış olmasıdır. Haberde de görüldüğü gibi, polis, iktidarı protesto eden öğrencilere saldırırken, asker, ikna yoluyla öğrencilerin eylemlerini sonlandırmalarına çalışmıştır. Aynı zamanda askerin polise nazaran öğrencilere daha müsamahakâr davranmasının olay örgüsüne de dâhil edildiği görülmektedir. Sözün gelişi, Halim’in protestolara katılan arkadaş grubundan “*cılız bir oğlan*” olarak nitelendirilen biri, askerler tarafından gözaltına alınışını şöyle anlatmaktadır:

“*Beni de tutmuşlardı, cemsede beş altı kişi vardık, ama Allah için söylemeli, yol boyunca subaylar ipi kırmamız için ellerinden geleni yaptılar: Arabayı yavaşlatıyorlar, görmezlikten geliyorlar, neler neler! Ben, bir de Hukuk’tan bir kız atlayalım mı dedik, atladık. Şenol korktu, gözü kesmedi züppenin.*” (BU, s. 377).

Aynı “*cılız oğlan*”ın ordu hakkındaki yorumuysa “*Yahu ben ne diyorum size, ordunun polisi taktığı yok, bizi salıveren aslında subaylar, hatta içlerinden birisi: ‘Korkmayın çocuklar, bizden size zarar gelmez. Zaten çok sürmez bu durum...’ diyor-du.*” şeklinde olur (BU, s. 378).

Sonuç itibarıyla, hem yapılan haber alıntısı, hem de askerlerin eylemci öğrencilere hoşgörülü davranışlarının vurgulanması, ordunun Kemalist Devrim’in/Kuva-yı Mil-

liye düşüncesinin savunulmasındaki rolüne işaret etmek için kullanılmıştır demek yanlış olmayacaktır.

Ancak hiç kuşku yok ki, ordunun Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı karşısındaki asıl eylemi, gerçekleştirdiği darbeye bizzat yönetime el koymak olmuştur. Ordunun yönetime el koyuşu radyodan okunan “*Dikkat! Dikkat! Büyük Türk milleti! Silahlı Kuvvetler’imiz, İstanbul, Ankara, Eskişehir ve diğer büyük merkezlerde, 27 Mayıs saat 03.00’ten itibaren idareyi ele almıştır.*” anonsuyla duyurulur. Halim ve Suat, bu anonsu “*nefes almaktan korkarak, sonuna kadar dinle(rler)*”; ikisi de “*sevinçli fakat yorgundu(r)lar*”. Anons sonrası “*derin bir cumhuriyet sessizliği ol(uşacaktır)*” (BU, s. 454).

Doç. Dr. Semra Özher Koç’a göre romanın Suat ve Halim’in radyodaki müdahale anonsunu “*nefes almaktan korkarak*” dinlerken bitirilmesi, bu silahlı eylemin ne kadar yerinde olduğunun sorgulandığına işaretir (Özher Koç, 2009: 203). Oysa yukarıda örnekleriyle de ortaya konduğu gibi, romandaki anlatıma göre bu müdahale, Kuva-yı Milliyeci ordu tarafından gittikçe diktalaşan Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına karşı demokratik düzenin yeniden tesis edilmesi için yapılmıştır. Ayrıca, Suat ve Halim, “*nefes almaktan korkmaları*”nın yanı sıra, aynı zamanda “*sevinçli*”dirler ve anonsu dinledikten sonra “*derin bir cumhuriyet sessizliği*” duyumsarlar. Özellikle askerî müdahalenin hemen akabinde “cumhuriyet” imgesine yapılan gönderme, anlatımın genel bağlamı düşünüldüğünde, söz konusu müdahalenin olumlandığına dair bir işaret olarak kabul edilebilir. Fakat, burada şunu bir kez daha vurgulamak gerekmektedir: Attilâ İlhan her ne kadar *Bıçağın Ucu*’nda 27 Mayıs Hareketi’ni olumlar görünmekteyse de, bir sonraki romanı *Sırtlan Payı*’nda bu darbeyi sorgulamakta ve 27 Mayıs’ın Kemalist Devrim’le/Kuva-yı Milliye düşüncesiyle bir ilgisi olmadığını ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, Koç’un sözünü ettiği sorgulamanın *Bıçağın Ucu*’ndan ziyade *Sırtlan Payı*’nda yapıldığını söylemek daha doğru olacaktır.

3.2.2.6. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Dikta Olarak Demokrat Parti/Adnan Menderes İktidarı

Attilâ İlhan’ın anlatılarındaki temel savlardan biri, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının Kuva-yı Milliye karşıtı bir güç olarak on yıllık yönetiminde zamanla bir diktaya evrildiğidir. İlhan, bu savını kanıtlama adına, hem anlatılarında olay örgüsü-

ne bu durumla ilgili vakaları dâhil etmiş, hem de *-Bıçağın Ucu*'ndan itibaren- anlatılarının çeşitli bölümlerinde DP/Menderes iktidarının diktavari eylemlerine dair dönemin gazete/dergi/ajans haberlerini kullanmıştır.

Örneğin *Bıçağın Ucu*, dönemin ana muhalefet partisi lideri İsmet İnönü'nün iktidarı eleştirdiği bir konuşmanın haberiyle başlamaktadır. Alıntılanan haberde, özetle İnönü'nün Menderes iktidarını, dinî irticaya taviz vermek suretiyle Türkiye'de Said-i Nursi'nin takdirini kazanacak bir irade kurmaya çalışmak ve seçimleri kazanmak için gayrimeşru yollara başvurmakla itham ettiği söylenmektedir (BU, s. 19).

Anlatıda Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının kendisine bir tehlike gördüğü en önemli kurum Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Emekliliğini müteakip “*ön safta bir nefer gibi savaşmak üzere*” CHP'ye üye olan Miralay Ferid, DP'nin CHP'ye karşı ta-kındığı antidemokratik tutuma şu şekilde işaret eder:

“(...) Duydun ya ne demiş gizli oturumda mebuslarına, o kocakarı sesiyle, siz demiş, isterseniz firkaları lağveder, hilafeti dahi ihya edebilirsiniz! Lağvedecekleri firka bizimkisi, bizimkisi demek, ne bok yemek Ferid, bunadım mı sen, Gâzi'nin fırkası... (...) Ulan kendini nerde sanıyor bu herif, yamyamlar diyarında mı? Bizler, Cumhuriyet'i kandan ve ateşten yoğurmuş olanlar, daha ölmedik: Onun gibi bir hanım evladının çıkıp ortasına etmesine razı gelir miyiz?” (BU, s. 52).

İktidarın oluşturduğu siyasi baskı sadece Cumhuriyet Halk Partisi'yle sınırlı kalmamıştır. İktidar, kendisine muhalif ne kadar kesim varsa hepsini sindirmek niyetindedir. Muhalifler ya hapse atılmakta ya da sürgüne gönderilmektedir. Söz gelimi, hükûmet yandaşlığını reddeden sosyalist aydınlardan biri olarak Halim, her an alacağı bir sürgün yahut hapis cezası haberini beklemektedir. Bu baskı ortamıyla ilgili Miralay Ferid şu yorumu yapar:

“Karanlık bir şeyler hazırlanıyor, şek şüphe yok. Bir ahbaptan duydum. Ankara'da fevkalade gergin bir hava esiyormuş, kuşkulanana kuşkulanana diyor. Hükûmet, içeri atıp durdukları yetmezmiş gibi, matbuatın dizginlerini iyice eline alabilmek, hürriyetperveranı susturabilmek için, bir kanun layihası getirecekmiş...” (BU, s. 54).

Bir taraftan basın üzerindeki siyasi baskılardan bahsedilirken, diğer taraftan bir gazete haberleri tasvir edilir ve şöyle bir tablo ortaya konur:

“Alo, Ankara mı, Yılmaz sen misin, tamam, evet, İzmir'de çıkan Demokrat İzmir gazetesi aleyhine on birinci dava açılmıştır, muhalefet çevreleri bu davalarla basın hürriyetinin, alo, Ankara, Yılmaz ne oldu, yahu tamam, basın hürriyetinden devam et!.. Teleks odalarında, teleksler tıklar tıkırdıyor: Akis dergisi bir kere daha toplatıldı. İstihbarat servisinde daktilolar, soluk soluğa, bir türkü tutturmular: Vatan Cephesi'ne geçmeleri için, DP

çevrelerince kendilerine baskı yapıldığını ileri süren bazı Kapalıçarşı esnafı, aralarında toplanarak keyfiyeti...” (BU, s. 56-57).

Demokrat İzmir gazetesine⁵⁴ on birinci dava açılmış, *Akis* dergisiyse bir kez daha toplatılmıştır. Esnaf, “*Vatan Cephesi*”ne geçmesi için baskıya maruz kalmaktadır. Miralay Ferid, toplum üzerinde böylesi bir “*tahakküm rejimi*” kuran iktidara sert eleştiriler getirir, Miralay’a göre “*karnına bıçağı yemiş, sefil hayatına kaldırımında son veren alelade puştla devlet yöneten akıllı ve okumuş zenneler bir olmamalı*”dır (BU, s. 67).

Anlatıcı da Miralay Ferid’e hak verir. İnsan Miralay Ferid gibi “*haklı bir davaya adamalı*”dır kendini, “*haklı bir eyleme vermeli*”dir; zira, ancak o zaman engeller aşılabılır, yalanlar anlaşılabilir; en iyisi “*o karanlık 1919 ilkbaharında bir Binbaşı Ferid olmak, bir işgal ve utanç akşamında, ölesiye sarhoş askerlerin ve çileden çıkmış azınlıkların şamatalı sevincini, ölürcesine yaşamak*”tır (BU, s. 67).

Bu bölümde Mütareke İstanbul’undan bahsedilişi esasında bilinçli bir tercihtir; çünkü, burada asıl söylenmek istenen Demokrat Parti dönemiyle Osmanlı’nın son dönemi arasında bir paralellik olduğudur:

“(...) Sokaklarda, iyice bayrak açmış Rum orospuları, küstah mı küstah, şarkı söylüyor, bağıra çağıra küfrediyorlar. Kendini ya çoktan hapı yutmuş, ya çıldırmaya çeyrek kala, ya dağı taşı devirecek güçte ya da sineğini kovamayacak kadar yorgun hissederek, şakır şakır dumandı tüten azgın bir at gibi durduğu yerde duramayan bu Beyoğlu’ndan geçmek!.. Yenilgi mi, işte asıl yenilgi bu: Gözle görülür, elle tutulur bir somutlukla, apaçık bir sevgü olarak, acı ve yıldırıcı. Hani nerde Enver Paşa, nerde Talât Paşa, nerde ötekiler? Nerde memleketi bu badireye sürükleyen İttihat ve Terakki Rüesası?” (BU, s. 68).

Anlatıcıya göre nasıl ki İttihat ve Terakki partisi ve Enver Paşa ülkeyi hesapsızca bir savaşa sokmuş ve oluşturdukları dikta yönetimiyle devleti yıkıma sürüklemişlerse, Demokrat Parti/Adnan Menderes diktası da devleti yine hızla bir yıkıma sürüklemektedir.

Bu karşılaştırmanın devamında Miralay Ferid’in 1919 Mayıs’ında Salih Paşa’yla yaptığı bir konuşmaya geçilir. Söz konusu konuşmada Salih Paşa, Ferid’e, “*Ya siz Binbaşı, siz ne yapmak karardasınız?*” sorusunu yöneltince, Binbaşı Ferid, “*Ben mi Pa-*

⁵⁴ Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, Attilâ İlhan 1950’li ve 1960’lı yıllarda gazetecilik yapmıştır. İlhan’ın gazeteciliğinin ilk yıllarında, 1951’de gazetede yayımlanan bir yazısı nedeniyle soruşturmaya uğradığı, sonraki yıllarda, özellikle de 1960’lı yıllarda *Demokrat İzmir* gazetesinin başyazarlığını yaptığı dönemde, sık sık yazıları nedeniyle soruşturmalar geçirdiği düşünüldüğünde, anlatılarında çokça sözünü ettiği Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının basına uyguladığı baskısının yakın şahidi olduğu ve bu şahitliği romanlarına aktardığı ifade edilebilir.

ş'a'm, kestiremiyorum doğrusu. Emin olduğum tek husus, işgal altında yaşayamayacağım. Boğazıma bir şey gelip duruyor, tıkanıyorum. Dengine getirip, Anadolu'ya kapağı bir atabilirsem... Geçende arkadaşlardan duydum, Kemal Paşa 9. Ordu Müfettişliği'ne tayin edilmiş; Samsun'a gidecek deniyor; beni tanır, 19. Fırka'da yaverliğinde bulunmuştum; yanına varırsam belki..." şeklinde yanıt vermiştir. Ferid'in yanıtı üzerine Salih Paşa "Hangi Kemal Paşa bu, Anafartalar'daki mi? İttihatçı paşası! Gözü yüksekte diyorlar. Enver hiç çekemezmiş, çekinirmiş de biraz. Benim gözüm tuttu, askerlik nokta-i nazarından Arıburnu'ndaki harekât yabana atılır gibi değil, hele Alaman Erkan-ı Harbiyesi'ne..." yorumunda bulunmuş ve eklemiştir: "Kemal Paşa'yı görürseniz, gözlerinden öptüğümü söyleyin; deyin ki, kör mör, Manastırlı Salih Paşa'nın hâlâ memlekete verilecek bir canı vardır!" (BU, s. 71-72).

Üstü örtülü kurulan Demokrat Parti/Adnan Menderes-İttihat ve Terakki/Enver Paşa paralelliğinin devamında, Mustafa Kemal Paşa vurgusunun yapılmış olması, bir hayli önemlidir. Zira yapılan bu vurguyla bir bakıma şu söylenmek istenmiştir: Nasıl ki geçmişte devleti yıkıma uğratan İttihat ve Terakki/Enver Paşa iktidarı karşısında ülkeyi içinde bulunduğu yıkımdan kurtaran bir Kuva-yı Milliye/Mustafa Kemal Paşa olmuşsa; şimdi de devleti yıkıma uğratan Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasının karşısında yepyeni bir Kuva-yı Milliye/Mustafa Kemal vardır. Yeni Kuva-yı Milliye, temelini Kemalist Devrim'den alan tam bağımsızlıkçı, antiemperyalist ve antikapitalist bir ulusal Türk sosyalizmiyen, yeni Mustafa Kemaller de, Atatürk'ün "çağdaş uygarlıklar seviyesi" hedefini kendilerine ulaşılması gereken bir ülkü olarak benimseyerek Demokrat Parti/Adnan Menderes diktası karşısında mücadele veren Miralay Feridler, Yüzbaşı Demirler, Ümidler, Suatlar ve Halimlerdir.

1919-1960 karşılaştırılması daha kuvvetli bir şekilde bir kez de "Galata Kulesi" sembolü üzerinden ele alınmıştır. Galata Kulesi tanıklığında İstanbul tarihi anlatılırken söz II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki dönemine getirilir. Öncelikle "Kızıl Sultan'ın Mithat Paşa'yı kalleşçe boğdurup istibdadı yeniden ihya edişi"ne değinilir. Ardından İttihat ve Terakki'nin iktidara gelişi üzerinde durulur. İttihatçıların gittikçe diktalaşan yönetimleri kaçınılmaz bir son olarak "Harb-i Umumi'yi, Seferberlik'i ve netice de Mütareke'yi" de beraberinde getirmiştir. Fakat iş, Mütareke'yle bitmemiştir. İstanbul sokaklarında Müttefik askerleri kol gezerken "Mustafa Kemal Paşa yeni bir ayaklanmanın

gizli planlarını yapmaya başlamış”tır. Neticede Anadolu’da büyük bir savaş verilmiş millet yeniden bağımsızlığını kazanmıştır. Elde edilen zafer sonrası Türk süvarileri yeniden İstanbul’a girmiş, iş birlikçi sultanı kovulmuş ve Cumhuriyet kurulmuştur. Artık egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Ancak günümüzde yine Beyazıt taraflarından ayağa kalkanlar görünmektedir. “*Bu ayağa kalkanların ne paraları vardır, ne silahları, ne de başlarında bir önderleri; içlerindeki tek saplantı özgürlüktür*” (BU, s. 362-363).

Burada da güçlü bir biçimde yeniden vurgulanan kuşkusuz “Mütareke’de nasıl bir Mustafa Kemal Paşa ortaya çıkmış ve ‘Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir!’ diyerek memleketi hem düşmandan, hem de saltanattan/padişahattan kurtarmışsa, şimdi de yeni Mustafa Kemaller çıkacak ve memleketi içinde bulunduğu ‘postmodern Mütareke’den kurtaracaktır.” görüşüdür. Zira romandaki anlatıma göre Menderes “çağdaş bir saltanat/padişahlık” kurmak istemektedir. Bu “çağdaş saltanat/padişahlık”, ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığının yitirilmesine neden olmuştur. Şüphe yok ki, bu durumdan kurtulmanın yegâne yolu, “*en padişah korkulara direnebilen yepyeni bir Mustafa Kemal davranışı*”nda saklıdır (İlhan, 2011a: 134). Bu davranışı ise Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına karşı harekete geçen öğrenciler ile asker-sivil aydınlar göstermektedir.

Attilâ İlhan anlatılarında Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına yöneltilen eleştirilerin başında siyaseten kazanım sağlamak adına halkın dinî duygularının sömürülmesi vardır. İlhan bu eleştirisini *Bıçağın Ucu*’nda da dile getirmiş ve eleştirisini kuvvetlendirmek için de gazete haberlerinden alıntılar yapmıştır. Söz gelimi, “*Said-i Nursi’nin, Doğu İlleri Valilerine Mektubu Açıklandı*” başlıklı bir haber roman kurgusuna dâhil edilmiştir. “*CHP teşkilatının ele geçirdiği mektupta, ‘Risale-i Nur sayesinde, Müslümanların DP cephesinde toplandığı’ ileri sürülüyor.*” alt başlığıyla verilen haberde, özetle DP iktidarının gizli propagandasında irticayı kullandığı, CHP Genel Merkezi’nin bunun kanıtı olarak teşkilatça ele geçirilmiş “*Bediü’z-Zaman Said-i Nursi*”ye ait bir mektubu sunduğu açıklanmaktadır. Haberin devamında, son zamanlarda lüks Chevrolet arabası ve acayip kıyafetiyle bazı il ve ilçeleri ziyaret ettiği bilinen “*Said-i Nursi*”nin doğu illeri valilerine yazdığı mektubun açıklandığı yazılmaktadır (BU, s. 83). Mektupta şöyle denilmiştir:

“Şark mıntkasında komünistliği almış bin Nursi'nin sayesinde önlemekteyim. Otuz sene- den beri siyasetle iştigal etmedim. Bu almış bin talebenin içinden, bir iki ahlaksız da çı- kabilir. Bunları kitlemize mal etmek doğru değildir. Bu yüzden mıntkanızda Risale-i Nur'lar toplattırılmamalıdır. Nasıl ki Arapça ezanı okutturduk ve bu sayede Müslümanla- rı DP cephesinde topladığımız malumunuzdur. Şimdi de dağıttığımız bu Risale-i Nurlarla komünizmle ve masonlukla savaşıcağız. Müslüman demokratların gösterecekleri yardıma inanıyorum. Bundan ötürü birkaç defa Ankara'ya gittim, Müslüman vekillerle görüştim. Bilhassa Sayın Adnan Bey ve Tevfik İleri ve Sayın Namık Gedik'ten bu neticeyi tayin et- tim. /Said-i Nursi” (BU, s. 83).

Haberin sonundaki yorum da ayrıca ilgi çekicidir: “Bilindiği gibi Nurcular'ın başı sayılan Said-i Nursi Osmanlı Devri'nden dini siyasete karışmış, Cumhuriyet'in ilanından bu tarafa Emirdağı'nda yerleşerek, fiilî siyasi hayattan çekilmişti.” (BU, s. 83).

Alıntılanan haber ve haberin sonunda yapılan yorum incelendiğinde görülen, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının oy kazanabilmek için, Mustafa Kemal dev- rimlerini benimsemeyen, Cumhuriyet'in getirmiş olduğu kazanımları sahiplenmeyen, bu yönüyle de İlhan'ın tasavvurundaki Kuva-yı Milliye düşüncesiyle uyuşmayan dinî grup- ları siyaseten desteklediğidir. Anlatıda kullanılan “İnönü'nün Konya Ziyareti Hadiseli Geçti” başlıklı bir başka haber de bu kanaati destekler niteliktedir. Haberde, CHP lideri İnönü'nün iktidarı eleştirdiği şu sözlere yer verilir:

“Atatürk inkılaplarının mesnedini ve felsefesini ben Adnan Menderes'e anlatmak isterim. Onun zannettiği gibi inkılapçılık, milleti gerici, iptidai bir kısım ileri fikirli bir kısma ayırmak demek değildir. İnkılaplar, milletin toptan ilerici ve medeniyetçi vasıfta olduğunu esas alarak, onu şimdiye kadar medeniyet yolundan alıkoymuş mahdut siyaset bezirgân- larının tasallutundan kurtarmak hareketidir.” (BU, s. 87).

İnönü'ye göre Menderes inkılapçılığı yanlış anlamış ve halkı gerici ve ilerici olarak ikiye bölmüştür. Oysa asıl Atatürk inkılapçılığı, milleti bir bütün olarak uygar ve ilerici bir toplum hâline getirmek ve halkı din tüccarlarının saldırısından kurtarmak ül- küsüne dayanmaktadır.

Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının toplum üzerinde kurduğu baskının bir yansıması da muhalif aydınlara yönelik yaptırımlardır. Siyasi polisçe “sosyalist” olarak “mimlenen” aydınlar özellikle askerlik görevlerinde türlü zorluklara maruz bira- kılmışlardır:

“Serüven asıl 'mimliler', Siyasi Polis'in fişledikleri, ölüp ölesiye öteki vatandaşlardan ayırdıkları için yamandı. Bilgileri, görgüleri, diplomaları ne olursa olsun, subaylık yıldızı ulaşılmaz bir düş olarak kalıyor, böyleleri Yedek Subay Okulu'ndan er olarak 'alaya çı- karılıyordu'. Kaldırıp bunları, memleketin en kuytu köşelerinde üstlendirilmiş yardımcı

birliklere atarlar, garnizonlarda paryaymış gibi davranırlardı. Kimisi dayanamaz çökerdi, bütün insan ve aydın nitelikleri dağılır; kuşku, garipseme, korku ve yılgınlık, kişiliğini kezzap gibi eritirdi. Gözü kara, yüreği pek olanları kaçarlardı ama, parasız pulsuz umutsuz olduklarından, büyük bir boşluğa düşerlerdi: Nereye gitseler, umutsuzlukları arkalarından gelirdi.” (BU, s. 121).

Attilâ İlhan’ın da askerliğini Demokrat Parti/Adnan Menderes döneminde “*mimli bir sosyalist*” olarak yaptığı ve askere gitmeden önce ve askerliği süresince anlatısında betimlediği duyguları hissettiğini söylediği (Ankara, 1996: 22; İleri, 2002: 173) göz önüne alınırsa, romanda Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının siyasi tahakkümüne dair tarihsel bir gerçekliğe vurgu yapıldığı ifade edilebilir.

Miralay Ferid, Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasından kurtulmak isteyenlerin başında gelen isimdir. Bir sohbetlerinde, Yüzbaşı Demir’e, “*Yüzbaşı, söylesene bana sen, bu orduda timsal-i cesaret bir zabıt artık kalmadı mı? Hanım evladı bir Başvekil’in memleketi uçuruma sürüklemesine, haysiyetimizi ayaklar altına almasına nasıl bigâne kalabiliyorsunuz, anlamıyorum. Yok mudur bir timsal-i cesaret, şöyle meydana çıkıp da...*” der (BU, s. 208). Demir sessiz kalır, yanıt vermez; Miralay devam eder:

“Gökten başımıza Menderes diye bir bela indi, on yıldır çekiyoruz. Herifin işi gücü oynamak: Cahil halka Muhammed’in kartını oynuyor, kazanıyor. Teşkilata mebusluk kartını oynuyor, kazanıyor. Meclis’te çoğunluk kartını oynuyor, kazanıyor. Meclis’e çoğunluk, çoğunluğuysa o hâkim, hem bilâ-kayd u şart! Düçar olduğumuz bunca felaketin sebebi aslisi de bu ya!. (...) Böyle devam edemez, elbet bir dur diyen çıkacak. Nah şuracığa yazıyorum.” (BU, s. 208-209).

Miralay Ferid’in bu yorumu üzerine Türk siyasal hayatının son on yılına dair şu tahlil yapılır anlatıda:

“On yıl önce böyle miydi ya! Demokrat Parti, memleketin son umudu, çaldığı son kurtuluş kapısıydı. Kalabalık kasketli mitinglerinde bayraklı dalgalanıyor, afişlerinde kararlı bir el başka bir kötü gidişe dur diyordu: ‘Artık yeter, söz milletindir’. Millet çağrıya kulak vermişti: Köy köy, kasaba kasaba, yerinden oynuyor; şehir stadında mı, pazar yerinde mi, Cumhuriyet Meydanı’nda mı, artık nerde olursa toplanıp, geleceğini anlatanları dinliyordu. Coşkundu da. Patır patır küfürlerle içini boşaltışı, davulu zurnayı kuyruğuna takıp, alkışların ve çığlıkların kümelenildiği açık hava toplantılarında halay çekişi görülmeye değerdi.

Mustafa Kemal’in eliyle kurduğu Halk Partisi, başlangıcındaki devrimci temellerini ve hızını kaybetmişti çünkü; gidiş geliş, kasaba eşrafının, bürokratla ortak işadammın çıkarlarını koruyan, diktacı, handiye faşist bir parti olmuştu. Aydını, köylüsü, kentlisi onu devirmek istiyordu, devirmek ve rejimi değiştirmek! Savaşın bitişi, yeryüzünde faşizmin kesinlikle yenilişi, bu isteğin gerçekleşmesini çabuklaştırdı: 14 Mayıs 1950’de, akşam, Demokratların ezici zaferi belli olunca, kim şef baskısından, tek parti tahakkümünden kurtulduğuna inanmamış; kimin aklı, artık özgür ve bağımsız olduğunu, yasalarla güvence altına alınmış bütün uygarlık haklarını kullanabileceğini kesmemişti ki?” (BU, 209-210).

Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının ülkeyi tek parti diktasından kurtarıp gerçek demokrasiye götüreceğine sadece Miralay Ferid inanmamıştır. Miralay, *“ilk dört yıllık iktidarları sırasında, işler tıkrında giderken dahi”* Demokratların gerçek yüzünün farkında olmuştur hep. Çünkü tanımaktadır Demokratları; *“kimin şarlatan, kimin fırsatçı, kimin düpedüz sahtekâr”* olduğunu bilmektedir. Onların tahammül edemedikleri asıl şey, *“Mustafa Kemal’in kişiliği ve devrimleri”*dir. Her ne kadar ortalığa *“hürriyet havarileri”* olarak çıksalar da, sonunda asıl karakterlerini belli etmişlerdir (BU, s. 210).

Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına yöneltilen bir başka eleştiri de insan hak ve özgürlükleri ihlallerine yöneliktir. Söz gelimi Miralay Ferid, iktidarın çok övündüğü hürriyet rejimini gerçek manasıyla tesis edemediğini düşünmektedir. Zira *“yeni kurulan düzen, ilk bakışta açık ve aydınlık bir düzen gibi görünse”* de, yani *“söylenecek söz söylenebiliyor, eleştirilecek şey eleştirebiliyor”* olursa da, *“bu serbestlik aslında insanların iktidarcaya daha iyi ‘mimlemelerinden’ başka işe yaramamış”*tır. İktidar böylelikle bir kere mimlediği insanları *“tüyler ürpertici bir baskı aygıtı”* aracılığıyla kontrol etme fırsatını yakalamıştır (BU, s. 210).

Anlatıda verilen bilgilere göre DP/Menderes iktidarı döneminde *“sosyal adalet isteyen Sosyalist Partisi”* kovuşturmaya uğramış ve liderleri *“en akla hayale gelmez suçlamalarla tutuklanmış”*tır. Partinin gazetesi *Gerçek*’e ise *“o kadar çok dava açılmıştır ki, zaten zor ayakta durabilen gazete, yayını kesmek zorunda kalmış”*tır. *“Barış isteyen Barışseverler Derneği”* iktidarın baskısından payını almıştır. Dernek hemen kapatılıp derneğin ileri gelenleri *“içeri”* atılırken, dergisi *Barış* da yasaklanmıştır. Bu dönemde *“güvenlik ve eşitlik isteyen bazı aydınlar ile sanatçılar”* da *“koskoca bir komünistlik davası”*yla karşı karşıya kalmışlardır. Dava neticesinde *“zincirleme tutuklamalar”* meydana gelmiş ve *“aktörler, üniversite hocaları ve şairler”* onlarca yıllık hapse mahkûm olmuşlardır. Yine bu dönemde *“‘Oy demokrasisi olsun da, partiler iktidara seçim sonuçlarına göre gelsin.’ diyen Millet Partisi’yle Halk Partisi”* diktanın gazabından kurtulamamış, birisi *“resmen”* kapatılırken, ötekini de *“neyi var neyi yoksa”* el konmuştur (BU, s. 210-211).

Basın da DP/Menderes iktidarında özgürlüğünü kaybeden kurumlardandır. *“Radyo Menderes’in papağını olmuş”*tur. İktidar *“kendisini desteklemeyen gazeteleri yola getirmek için şeytanın aklına gelmeyecek dolambaçlı yollar denemektedir; kâğıt*

vermemekten ve resmî ilanlarını kısmaktan başlayan bu baskı, gizli açık dağıtımın engellenmesine kadar uzanmakta”dır. Bu “hürriyet değil, büyük sınavlar rejimi”dir. Bu rejimde insanlar “ya direneyim derken kırılıp dökülmekte ya da ortalığı sarmış dehşet havası içinde özünden bir şeyler yitirip çürümeye başlamakta”dır (BU, s. 211).

Bu bölümde Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına getirilen eleştirilerde Attilâ İlhan’ın kendi hayatındaki yaşanmışlıkların da etkisi olduğu ve bu bağlamda DP/Menderes iktidarının bir dikta olarak nitelendiği söylenebilir. Zira İlhan, anlatıda adı geçen Sosyalist Partisi’nin üyesi ve *Gerçek* gazetesinin çalışanı olmuştur. Gazetede yayımlanan yazıları sonrası “mimlenen” İlhan, birçok kez soruşturma geçirmiş ve bir anlamda “dikta” yönetiminin “tüyler ürpertici baskısını” üzerinde hissetmiştir (Aliye, 2001: 22; İleri, 2002: 142).

Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasına yönelik bir başka eleştiri de İsmet İnönü’ye uygulanan siyasi baskı ve bu baskının bir neticesi olarak oluşturulan Tahkikat Komisyonu üzerinden yapılmaktadır. Bu bağlamda Miralay Ferid, İnönü’nün maruz kaldığı zorlukları şu şekilde eleştirmektedir:

“Ne isterler İsmet Paşa’dan? Adamı çileden çıkarmak için, yapmadıkları kalmıyor. Elllerinden gelse, Allah bilir, öldürecekler. Niye? Muhalefeti şahsında kutuplaştırıyor, ondan. Yok kindarmış da, düşmüş olmayı hazmedememiş de, estek köstek! (...) Üniversitenin canına oku, hocalara uşak muamelesi et, bunun adına demokrasi de! Küstahlıktır bu, işte o kadar: Üniversitesi muhtar olmayan demokrasi nerde görülmüş?” (BU, s. 212-213).

Ana muhalefet partisi lideri tahakküm altına alınmıştır; üniversitelerin özerkliği, hocaların akademik özgürlüğü kalmamıştır. Fakat tüm bunlara rağmen, Miralay Ferid yine de kararlıdır; ne de olsa o, Mustafa Kemal Paşa’nın askeridir ve değil midir ki Kemal Paşa, “Böyle devam edemez! Ya galip geleceğiz, ya mağlup olmayacağız!” demektedir; şu hâlde, Ferid de galip gelinene kadar mücadelesini sürdürecektir (BU, s. 212-213).

Tahkikat Komisyonu uygulamaları da yine gazete haberleriyle yansıtılmaya çalışılır anlatıda. “Siyasi Toplantı Yasağı Kondu/Meclis Müzakereleri Basında Yayınlanamayacak” başlıklı bir gazete haberinin içeriğinde, Demokrat Parti’nin Tahkikat Komisyonu’nu kurduğu, bu komisyonun ilk kararlarından birinin de meclisteki müzakerelerin basında yayınlanmasının yasaklandığı bilgisi vardır. Haberinin sonunda verilen notta,

Tahkikat Komisyonu yasaklarına girdiği için söz konusu bu haberin de gazetelerde yayınlanamadığı belirtilir (BU, s. 279).

Tahkikat Komisyonu uygulamalarına iktidar yanlısı basının bakışıysa gayet olumludur. Radyoda Menderes'in bir söylevi verilir, “*muhalefetin iler tutar yerini bırakmayan müthiş bir demektir bu*”; gazetelerde birinci sayfalarında “*‘Bozgunculuğa paydos’, ‘Tahkikat Komisyonu işe başladı’, ‘Bazı gazete ve dergilerin yayınına son verilerek, sorumluları tutuklandı’* gibi “*çıldırılmış başlıklar*”la çıkıyordu (BU, s. 287).

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü'nün “*bir kısım matbuata ve muhalefete karşı bir Tahkikat Komisyonu kurulmasını öngören önerenin*” görüşüldüğü oturumdaki tarihî konuşması, iktidarın baskıcı tutumuna bir yanıt niteliğindedir. İnönü bu ünlü konuşmasında, “*Sizi tarih kürsüsünden seyrediyorum, suçlu insanların telaşı içerisindeyiz; öyle bir hata işliyorsunuz ki, artık sizi ben bile kurtaramam.*” der. Demokrat Partililerin İnönü'ye yanıtı, Uşak'ta gerçekleştirilen CHP toplantısına yapılan taşlı sopalı saldırı ile muhalif çizgisiyle bilinen *Demokrat İzmir* gazetesinin basılması şeklinde olur. (BU, s. 289).

Yukarıda alıntılanan metinlere bir bütün olarak bakılınca, “Tahkikat Komisyonu” gibi tarihsel bir gerçekliğin anlatımının başlıca savlarından biri olan “*Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı bir diktadır.*” düşüncesini güçlendirmek adına bir argüman olarak kullanıldığını ifade etmek mümkün olmaktadır.

Demokrat Parti/Adnan Menderes dönemindeki dikta uygulamalarından biri olarak görülen bir başka hadise de “İstanbul Üniversitesi Olayları”dır. Halim, bu olayların yakın tanığı olmuştur. Halim'in anlatımına göre Beyazıt Meydanı'nda yüzlerce öğrenci Menderes aleyhinde gösteri yapmıştır. Olaylara müdahale etmek isteyen polis üniversiteye girmiş ve bu esnada öğrencilerle polis arasında çatışma çıkmıştır. Polis önce copla müdahale etmiş, sonra öğrencilerin üzerine ateş açmıştır. Söylentiler çatışmada rektör yardımcısının da yaralandığı yönündedir. Hatta Halim de öğrencilere destek vermek için üniversiteye girmek istemiş, fakat yollar kapalı olduğu için geri dönmek zorunda kalmıştır (BU, s. 334).

Bütün bu olup bitenlere rağmen radyoda hâlâ incesaz çalıyor olması ve olaylarla ilgili haberlere yer verilmemesi Halim'i öfkelenmiştir. Halim artık olayların içinde-

dir, öğrencilerle polisin çatışmasını izleme başlamıştır. Öğrenciler tükenmez kalemlerini mızrak gibi sırtlamış, gözlerinde gözlükleriyle polise direnmektedirler. Başka bir tarafta, üniversitenin anıtsal kapısı önünde, atlı polis saldırıya geçmiş, kan gövdeyi götürmektedir. Yerlerde boylu boyunca uzanmış öğrenci cesetleri vardır. Halim, “*Menderes istifa! Menderes istifa!*” sloganlarını kulaklarında duydukça, bu mücadelenin içinde olamamanın verdiği utancı hisseder. Neden sonra radyoda verilen haberi işitecektir:

“Dikkat! Dikkat! Bugün İstanbul Üniversitesi’nde bir avuç tahrikçinin sebep olduğu nümayişler üzerine İstanbul ve Ankara’da sıkıyönetim ilânına lüzum hâsıl olmuştur. Yeni bir emre kadar her türlü siyasi toplantılar yasak edilmiş, gece yirmiden sabah altıya kadar sokağa çıkma yasağı konmuştur. Gazeteler bu akşamdan itibaren aşağıda belirtilen yasalara uymak zorundadır: ‘1. Nümayişlerle ilgili resimlerin yayınlanması yasaktır. 2. ...’” (BU, s. 335).

İktidar, dikta yönetimini protesto etmek isteyen üniversite öğrencilerini “*bir avuç tahrikçi*” olarak nitelemiş ve görülen lüzum üzerine sıkıyönetim ilan ederek sokağa çıkma ve toplantı yapma yasağı getirmiştir. İktidarın bu uygulamaları sürerken diğer taraftan ülkenin siyasal gidişatına dair yapılan bir telefon konuşması dâhil edilir olay örgüsüne. Telefondaki konuşmalara göre İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar’ın iktidarla iş birliği yaptığı haberleri “*baştan aşağı uydurma*”dır. Rektör Onar tam aksine, Menderes’in “*özür telefonu*”na dahi çıkmayarak tepkisini net bir biçimde ortaya koymuştur. Ayrıca sadece Onar değil, diğer hocalar da öğrencilerle dayanışma hâlinindedir. “*Polis Üniversite’yi kuşatınca, Hukuk’ta öğrencileriyle sabahlayanlar*” bile olmuştur. İstanbul’daki olayların Ankara’ya sirayet ettiği de telefonda konuşulanlar arasındadır. Ankara’da da polis göstericilere ateş açmış ve birçok öğrenci açılan ateş neticesinde yaralanmıştır. Fakat burada dikkati çeken bir nokta, polis olanca gücüyle saldırırken askerlerin öğrencilere oldukça anlayışlı yaklaşıyor olmasıdır. Öyle ki, “*jeepler, tanklar görünür görünmez, öğrenciler bırakır boğuşmayı ve ‘Yaşasın ordu, kahrolsun polis, Menderes istifa!’ diye bağırmaya*” başlarlar (BU, s. 336).

Telefon konuşması sürerken radyodan yapılan “*Dikkat dikkat! Sıkıyönetim Komutanlığı’nın beş numaralı bildirisi: 1. Yarın gece yarısından başlamak üzere, maksadı ne olursa olsun, üç kişiden fazla şahsın umumi yerlerde, meydanlarda, sokaklarda bir araya gelmeleri yasaklanmıştır.*” anonsunu duyan konuşmacıların tepkisi “*Yooo, bu kadarı fazla! İstibdat Devri’nde miyiz canım?*” ve “*Kahrolsun zalimler, yaşasın Mustafa Kemal!*” şeklinde olur (BU, s. 337).

Bir başka telefon görüşmesindeyse “*Duydun mu yahu, Ankara’da gençler Menderes’i tartaklamışlar; polisin başında gösteriyi dağıtmaya gelmiş!*” sorusuna verilen yanıt sert ve kesindir: “*Katiller! Katiller! Katiller!*” (BU, s. 337). Bu andan sonra memleketin başka başka yerlerinden değişik insanların telefon konuşmaları ile radyodan okunan bildirimler işitilmeye başlanır:

“*Sokağa çıkma yasağı sebebiyle, tiyatromuz, her yıl olduğu gibi otuz mayıs yerine, bu yıl mevsimi mayısta kapatacağını, özür dileyerek sayın seyircilerine duyurur.*’ (...) ‘*Ah sevgilim, artık gecelerimizden hayır kalmadı: Ne şöyle çıkıp yemek yiyebiliyoruz, ne müzikli bir yere gidip dans edebiliyoruz. Bu öğrenciler de yani, can sıkıyorlar.*’ (...) ‘*Vallahi ağabey, ben siyasetten çekmem, ha Menderes olmuş ha İnönü, fark etmez! Yalnız, her sabah Kalamış’ta balığa çıkıyorduk, örfi idare ilân ettiler, o iş yattı.*’ (...) *Dikkat, dikkat! Sıkıyönetim Komutanlığının altı numaralı bildirisi, emniyet ve asayişin temini bakımından, yarınki Pazar günü, sokağa çıkma yasağının, sabahtan akşama kadar uzatılmasında fayda görülmüştür. İstanbul halkının her türlü ihtiyacını karşılamak için, salahiyetli makamlar gerekli tedbiri ittihaz ederek.*” (BU, s. 337-338).

Hiç kuşkusuz İstanbul ve Ankara’da meydana gelen öğrenci olaylarına değinilmesi ve radyodan okunan Sıkıyönetim Komutanlığı bildirimlerine ısrarla vurgu yapılmasındaki başlıca amaç, DP/Menderes iktidarının toplum üzerinde kurduğu siyasi ve sosyal tahakkümü belirginleştirmektir. Üniversite öğrencilerine ve akademisyenlere polisin uygulamış olduğu sert müdahale ile bu müdahaleye gösterilen direncin, hatta meydana gelen olaylarda üniversite rektörünün dahi yaralandığının vurgulanması dikkat çekicidir. Yapılan bu vurguyla, DP/Menderes diktasına eylemsel olarak direnen öğrenciler ve akademisyenlerdir söylemini ön plana çıkarılmaya çalışıldığı düşünülebilir. Ayrıca, öğrencilerin “*Yaşasın ordu, kahrolsun polis, Menderes istifa!*” sloganlarının da, İstanbul Üniversitesi Olayları’nın hemen akabinde gerçekleşen 27 Mayıs 1960 Darbesi’ni imlediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Yine alıntılanan bölümün devam eden satırlarında, Sıkıyönetim Komutanlığı’nın almış olduğu “Sokağa Çıkma Yasağı” kararı üzerine yapılan “İstibdat Devri’nde miyiz?” yorumu ve bu yorumun peşinden söylenen “*Kahrolsun zalimler, yaşasın Mustafa Kemal!*” sözü, tarihsel perspektifte Menderes’in II. Abdülhamit’le, Menderes muhaliflerininse Kemalistlerle bağdaştırılmak istendiği kanaatini uyandırmaktadır.

Diğer taraftansa, ülkede ağır siyasi bunalımlar, önemli toplumsal olaylar yaşanırken bir kısım insan tüm bu yaşananlardan kendini uzak tutmakta ve sorumluluk almak istememektedir. Olup bitenlerden kendini soyutlayan ve gündelik olağan hayatını yaşamaya devam etmek isteyen insanların DP/Menderes diktasının dolaylı destekçileri

olarak görüldüğü ve bu bağlamda siyasi gelişmelere tepki göstermeyen söz konusu insanların eleştirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasının bir başka dolaylı destekçisi de işçi sendikalarıdır. Anlatıda hem bu sendikalara, hem de kitlelerin harekete geçmesini engellemeye çalışan sendika liderlerine Halim'in düşünceleri üzerinden eleştiri getirilmiştir. Söz gelimi, Halim, uykusuz bir gecede “*hiçbir zaman, hiçbir yerde gerçekleşememiş, yığınsal ve örgütlü bir eylemin başarılacağı günü* tasarlar”. Halim'in tasarısına göre “*doğudan şafağın dev yelpazesi açılır: Pembe, mor, turuncu. İşçi grupları, başlarındaki sendika liderleriyle, grev hâlindeki fabrikalarına yürürler. Genel grev. İşçi sınıfı bütün ağırlığıyla.*” (BU, s. 338-339).

Ancak Halim'in eylem tasarısının gerçek hayatta karşılığı yoktur. Zira “*eylem şimdi tasarı olmaktan çıkmış, Beyazıt'ta, Kızılay'da, Taksim'de harıl harıl uygulanıyor*”dur. Ancak “*meydanlara yığılmış olan bu uğultulu ve kızgın kalabalığın*” ne Halim ne de işçiler içindedir. Ankara Radyosu da “*sendika liderlerinin öğrenci hareketlerini yerin dibine batıran telgraflarını bildirmekte*”dir zaten (BU, s. 339).

Değil mi ki, sonu “*sosyalist devrim*”e vardırılmak istenen bir mücadele başlatılmıştır “*dikta*”ya karşı, elbette hareketin öncüsü olan öğrencilere ve aydınlara, işçilerin ve işçi sendikalarının destek vermesi gerekmektedir. Zira böylesi bir mücadelenin işçi örgütlerinin katılımı olmadan başarıya ulaşması mümkün değildir. Ancak ne işçiler, ne de işçi sendikaları Halim gibi düşünen aydınlara beklentilerine karşılık vermişlerdir. Tam tersine, sendika liderleri öğrenci hareketlerini doğru bulmadıklarını ifade ederek iktidara dolaylı bir destek vermişlerdir. Bu bağlamda romanda, kendini memleketin mevcut durumundan soyutlayıp olağan hayatını yaşamaya devam eden insanların yanı sıra, sınıf bilincinden uzak hareket eden işçi örgütlerinin de, Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasının safında konumlandırılarak eleştirildiği söylenebilir.

3.2.2.7. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Güç Olarak Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü

Attilâ İlhan'ın birçok romanında temel meselelerden biri olarak ele alınan “İsmet İnönü liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi, 1938'den sonra Atatürk'ün devrim ve ilkelerinden hızla uzaklaşmış ve zaman içerisinde Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşıtı

bir konuma gelmiştir.” savının *Bıçağın Ucu*’da da işlendiği görülmektedir. İlhan’ın Cumhuriyet Halk Partisi’ne/İsmet İnönü’ye getirdiği en dikkat çekici eleştirilerden biri, Atatürk’ün ölümünden sonra emperyalist devletlerle iş birliğine gidildiği ve ülkenin tıpkı Tanzimat döneminde olduğu gibi Batı’nın/emperyalizmin açık pazarı/yarı sömürgesi hâline dönüştürüldüğü üzerinedir.

İlhan ileri sürdüğü bu savı alıntıladığı gazete haberleriyle desteklemeye çalışmıştır. Söz gelimi, romanda kullanılan haberlerden birinin başlığı “*İnönü, ABD Büyükelçisi Warren’i Yemeğe Çağırıldı*”dır. Haberin detayında, “İnönü’nün Türkiye’nin Amerika ile münasebetleri konusunda CHP’nin görüşünü duyurduğu, tamamıyla özel mahiyetteki bu yemekte, İnönü’nün Warren’e, Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidar tarafından aksettirildiği gibi ‘Amerikan düşmanı’ olmadığını, Türk-Amerikan dostluğunun, hükûmetten hükûmete değil, milletten millete bir kaideye oturtulması gerektiğini ifade ettiği” yazılıdır (BU, s. 181). Şüphesiz bu alıntının yapılmasındaki temel gaye, CHP/İnönü-ABD/emperyalizm iş birliğinin vurgulanmak istenmesidir.

Fakat burada dikkati çeken bir nokta, yukarıdaki alıntının hemen ardından “*Binden Fazla Üniversiteli Genç CHP’ye Kaydını Yaptırdı*” başlıklı bir başka haberin daha alıntılanmış olunmasıdır. Söz konusu haberde, “CHP İl Merkezi’nden çıkan gençlere polis göz yaşartıcı gazlarla müdahalede bulunduğu” yazılıdır (BU, s. 181). Görüldüğü üzere, bir önceki haberde ABD’yle iş birliği hâlinde olduğu vurgusu yapılan CHP’nin, bu sefer Demokrat Parti/Adnan Menderes muhalifi gençleri bünyesinde topladığı söylenmektedir. Anlatıda bu iki haberin bir arada kullanılmasıyla bir çelişkiye, Demokrat Parti/Adnan Menderes diktasının karşılığı olarak emperyalizmle iş birliğini savunan Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü yönetiminin savunulmasına dikkat çekilmiştir. Oysa anlatıya göre ne faşizm, ne de emperyalizmle iş birliği desteklenmelidir; yapılması gereken, Mustafa Kemal devrimlerinin Kuva-yı Milliye düşüncesi çerçevesinde ileri konaklarına ulaştırılmasıdır.

Attilâ İlhan’a göre Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarında olduğu kadar Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü iktidarında da sosyalist aydınlar ve oluşumlar yoğun bir siyasi ve sosyal baskıya maruz kalmıştır. Bu dönemde sosyalist kurumlar ve yayın organları kapatılırken sosyalist aydınlar da tutuklanmış ve ağır cezalara mahkûm edilmiştir. Söz konusu baskının en bilinen örneklerinden biri 4 Aralık 1945’te Tan ve

Yeni Dünya gazetelerinin komünistlik suçlamasıyla basılmasıdır. Tarihe “Tan Olayı”⁵⁵ adıyla geçen hadise, anlatıda Halim’in hatıraları üzerinden işlenmiştir:

“Aradan on beş yıl, bir sürü ona benzer olay geçmiş olduğu hâlde, Halim 4 Aralık gününü dünmüş gibi hatırlıyor. Yüreğinde bir burkulma. Ne korkunç gündü o! Sanki dev bir kırkayak, çevresine dehşet ve korku saça saça ilerliyor. Esnek ve yayvan gövdesinden kopmuş da, üzerinde bağımsız bir varlık kazanmış görünen, vahşi ve barbar uğultusu, kendisinden daha ürkütücü. Binlerce ağzın aynı anda bağırdığı sloganlar yok mu, asıl onlar, tartışmasız kesinlikleri, tekdüzelikleri ve telaşlı çalkantılarıyla, bir toplu çılgınlık havası yaratıyorlar.

‘-Kah-rol-sun ko-münist-ler! Kah-rol-sun ko-münist-ler!’

(...) Öğrenciler ellerinde bayraklar, öfkeli dövizler, birbirini kışkırtta kışkırtta, Babıali’ye doğrulmuşlar. Gösterinin amacı, Tan ve Yeni Dünya gazetelerini lânetlemek! Yıl kaçtı, 45 mi, 46 mi, pek çıkaramıyor: Birinci diktanın, İkinci Dünya Savaşı’nın son yılları galiba, Halim’in ilk tutuklanışından üç ay kadar önce. Bak, burası kesin! (...) Sakalı bir karış, iri yarı bir it, basbayağı uluyarak bir yumruk salladı, vitrin camlarını şangır şungur indirdi. Parmak uçlarından kan damlaya damlaya ötekilerine dönüp ‘-Tamam, arkamdan gelin arkadaşlar!’ diye bağırdı.

Arkasından gittiler. Kaşla göz arasında, ellerine geçirdiklerini kırıp dökmeye koyulmuşlardı. Beride, daha güçlü kuvvetli olanları, kapıları devirmiş, gürültülü bir sel halinde içeriye dolarak, koridorları ve merdivenleri kaplamaya, duvarları kirletip büroları dağıtmaya başlamışlardı. Daktilolar havada uçuşuyor, üst kat pencerelerinden, aşağıda ter ter tepinip avazı çıktığı kadar bağırانların tepelerine dosyalar, iskemleler, yazıhane çekmeceleri yağıyordu.

‘- Komünistlere ölüm! Satılmışlar! Hainler! Casuslar! Öldürün onları, yiyin! Moskof uşakları!’

Kalabalığın itişiyile, ben de içeriye dalmışım. Az ötemde, sinir mi sinir, kulaklarından tutam tutam tüy fışkırmış bir sivrisinek azmanı, çevresindekileri kışkırtıp duruyor: ‘-Vurun arkadaşlar, bakmayın gözünün yaşına: Yakın, yıkın, kırın!..’” (BU, s. 340-341).

Halim, bütün bu olup bitenlere şahit olmuştur; hatta polisin saldırganlar karşısında takındığı tutum da Halim’in dikkatinden kaçmamıştır. Polisler olay yerini çembere almışlardır, ama olup biteni pek de umursamazlar; *“bıyıklarının üstünde ince bir çilenti, kayışlarında copları, meraklı seyrediyor, beğendikleri bir hareket oldu mu, boş boş sırtıyorlar”*dır. Halim’i asıl yıkan polislerin bu tavrı olur. *“Bir şey çıt eder içinde, bir düzen bir daha hiç düzelmeyesiye bozulur, baş döndürücü bir yükseklikten boşluğa düşmeye başlar”* (BU, s. 342).

⁵⁵ Prof. Dr. Sina Akşin, “Tan Olayı” ile ilgili şunları söylemektedir: “4 Aralık 1945’te ‘Tan Olayı’ oldu. Zekeriya Sertel’in çıkardığı Tan gazetesi sosyalist sola yakınlığı ile tanınıyordu. Bu sıralarda Sertel, Görüşler adında bir dergi hazırlığı içindeydi. İlanlar yapılmış ve yazar kadrosu içinde Menderes ve Köprülü’nün bulunacağı duyurulmuştu. O gün birtakım ‘gençler’ Rus ve komünist aleyhtarı sloganlarla Tan basım evine ve sol yayın satan kitapçılara saldırarak (buraları) tahrip ettiler. Polisin (olaylara) seyirci kalması, hukuka ve uygarlığa sığınmayan bu işin CHP tarafından kışkırtılmış, hatta düzenlenmiş olabileceği iddialarına yol açtı. Belki bu vesileyle DP’ye soldan uzak durması için de mesaj verilmiş olunuyordu.” (Akşin, 2004: 225-226).

Romadaki anlatıma göre sosyalistlere yapılan saldırıda sessiz kalan aslında polis değil, devlettir/İnönü iktidarındır. Diğer bir deyişle, sosyalist aydınlara/oluşumlara karşı yapılan saldırılar, aslında bizzat devlet/İnönü iktidarı tarafından planlanan ve esas amacı sosyalist siyaseti kontrol altında tutmak isteyen eylemlerdir. Bu bağlamda, Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü'nün, nihai hedefi ulusal sosyalizm olan Kuva-yı Milliye düşüncesi karşısında bir güç olarak konumlandırıldığı ifade edilebilir.

3.2.2.8. Kuva-yı Milliye Düşüncesi Karşıtlığı

Anlatıda Kuva-yı Milliye düşüncesinin temsil ettiği değerlerin karşısında konumlanan isimlerin başında Osman Naci Hacıbeyoğlu gelmektedir. Halim'in ağabeyi olan Osman Naci, İzmir Barosu'na kayıtlı "*hukuk doktoru*" bir avukattır. Son seçimlerde "*Menderes'in el ulaklığı*"ndan "*Demokrat Parti milletvekili*"ne terfi etmiştir (BU, s. 25). Anlatının diğer olumsuz karakterlerinde olduğu gibi Osman Naci'nin de son derece olumsuz sıfatlarla betimlendiği görülmektedir:

"(...) Osman Naci, sırtını plastik siyahı yağlı bir karanlığa dayamış, sarhoşluktan eli ayağı çözülen Kâmil Bey'e kibar kibar öfkesini kusuyor: – Kâmil Bey, Kâmil Bey, bu oğlan yaradılıştan bozuk! Anarşist yahu, ötesi var mı? Ailesi olarak bizler, kendisini bu batakliktan kurtarmak için fazlasını bile yaptık.

Kara üzüm tıknıyor ya, parmak uçlarına bulaşan görünmez balını, teker teker yalıyor. Üst ucuna, ufak bir pul bıyık yapıştırılmış etli ağzı, salam pembesi. Elleri, iki kızıl tüylü yarasa, masanın üzerinde, kıpır kıpır: –Şeytan mı zaptetti, aklını mı ziyan etti, bilmiyoruz. Elinden bir halt gelmiyor. Çekilir çile değil, birader." (BU, s. 25).

Osman Naci'nin "*faşistliği*" ise Halim aracılığıyla vurgulanır. Halim'e göre ağabeyi, "*gösterişe düşkün, alaturka bir taşra aydını*"dır ve sadece "*faşistlik*"te değil, "*ezikleri daha da ezmekte ve vurgun vurmakta da yillanmış bir usta*"dır. Tüm bu özellikleriyle Osman Naci, "*Menderes'in el ulaklığı*"ndan sonra milletvekili de olmuş ve "*Demokrat Parti diktası*"nda önemli bir mevkiye gelmiştir (BU, s. 101, 236).

Osman Naci'ye göre birkaç gazete hariç bütün basın satılmıştır. Özellikle üniversiteler "*tam bir mason ve komünist yuvası*" hâline gelmiştir. İşi ihanete vardırıran muhalefet bir an evvel zapturapt altına alınmalıdır. Osman Naci Hacıbeyoğlu'nun bu tavrının arkasında, partideki etki alanının ve nüfuzunun çok geniş olmasının payı vardır. Siyasal yönden olduğu kadar ekonomik yönden de işler aksamaya başlayınca, partinin içinde Osman Naci'nin de bulunduğu- aşırı sağcı kanadı, Menderes için yepyeni bir önem kazanmıştır. Enflasyon gün geçtikçe ağırlaşan koşullarla bastırıldıkça, Menderes

gerici kanada doğru eğilmiş ve açıktan açığa muhalefetsiz bir demokrasiden yana olduklarını savunanları, kendilerinden başka herkesi, İsmet İnönü'yü bile komünistlikle suçlayanları tutmaya başlamıştır (BU, s. 237).

İsmet İnönü'yü/Cumhuriyet Halk Partisi'ni "komünistlik"le suçlayanların başında Osman Naci vardır. Osman Naci'nin İnönü/CHP dönemine dair kanaatleri şu şekildedir:

"İktidarları boyunca ne yaptılar? Mazimizin İslam ve Türk olan bütün kıymetlerini, sistemli olarak, tahribe tevessül etmediler mi? Millete cengâver ruhunu, dinini, örf ve âdetlerini unutturmaya kalkışmadılar mı? Enver Paşa gibi güzide bir kahramanın hatırasını çiğnediler mi? Hani nerdeyse Türklüklerinden, Müslümanlıklarından utanıyorlar diyecek insan! Vallahi böyle! Daima gâvurlardan yana çıkarlar: En mühim meşgaleleri onlara benzemeye çalışmak! (...) Rus klasiklerini çevirtip bastırarak mekteplere dağıtmak ne demek Kâmil Bey? Nereye varır bu işin encamı? İşte bunu yaptı bu melunlar! Hem de Maarif Vekâleti'nin resmî emriyle! İktidarları sırasında, bütün Maarif'i kızıklar ele geçirmişti zaten, bilmez misin?" (BU, s. 237-238).

Osman Naci Hacıbeyoğlu, esasında "Rus sözcüğünün işitti mi tüyleri diken diken olan eski Turancılardan"dır. Dışından ne kadar Demokrat Partili gözükürse gözüksün, içindeki Turancı ölmemiştir henüz. Osman Naci'ye göre Turan, "büyük Doğu"dur, "Sarışın Tuna'nın yeşil kıyılarından, buzlu ve sert Türkistan içlerine kadar, bütün Türkleri tek bayrak altına toplayacak, o büyük imparatorluk"tur (BU, s. 238). Anlatıda Osman Naci'nin Turancı geçmişiyle ilgili verilen bilgiler şöyledir:

"Osman Naci'nin Hukuk'ta okuduğu sıralar, Turancılık, yarı gizli bir hareket olarak gelişmekteydi. Genç Turancılar -nedense çoğu karamaça beyi gibi esmer, doğulu eşraf çocukları-, fakültede kuş uçurtmuyorlardı. Gizli saklı bir yerlerde toplanırlar, yalan yanlış bazı kitapları okur, çoğu birbiriyle dalaşan kavgacı dergiler çıkarırlardı. Hepsini üzerinde aynı Bozkurt ulurdu. Hepsinde aynı slogan: 'Her ırkın üstünde Türk ırkı!'"

O çılgınlık yılları, unutulur mu? Fakülte koridorlarında, amfilerde komünist kovalanır; birisi bir yerde kıştırıldı mı, ağzı burnu dağıtılırdı. Sonra çete halinde Yenikapı meyhanelerini basar, şarkı, sigara dumanı ve it köpek arasında, yaptıklarını ıslatırlardı. Rakı su gibi akar, gece dolu bir kovan gibi uğuldardı. Bu Kâmil Bey, şimdi nasıl ürkek, hôt desen kaçmaya hazır bir herifse, o zaman da öyle yüreksiz bir gençti ama, Osman Naci öyle mi ya? Elebaşydı bir kere, hele kendi yazdığı Turan şiirlerini gürül gürül okumaya koyuldu mu, sanki ateş püskürür, iliklerine kadar Türk kesilirdi. Kartal bakışları, dürüst bıyıklarıyla tarihin karanlıklarından beri sürüp gelen, o güçlü, eli kırbaçlı, yalnız ve yenilmez Türk! Soylu uygarlığına, baş eğmez yüceliğine rağmen, Rus'u, Bulgar'ı, Rum'u, Yahudi'si, onu hiçe saymaya mı yelteniyor? Varsın yeltensinler! Ergenekon'un Bozkurt'u neredymişsin yetişecek, kılavuzluk ederek, onu yeniden zafere ulaştıracaktır.

Bir hesap yanlışlığı mı yaptılar, ne oldu, birden uyanan dikta polisi, faşistlerin ve Nazilerin desteğiyle komitacılığa heveslenen yeni Turancıları, yakaladığı gibi içeri tıktı. Bereket versin, Osman Naci ortalarda değildi o sıra, fakülteyi bitirmiş, İzmir'de avukatlık stajını başlamıştı. Tutuklanmaktan böylece kurtuldu. Demokrat Parti kurulur kurulmaz, rejimden bütün hoşnutsuzlar gibi, kapağı oraya attı." (BU, s. 238-239).

Osman Naci hakkında verilen bilgilerden hareketle, yanlış bir sosyalizmi benimseyen aydınların eleştirilmesi gibi, yanlış bir milliyetçiliği benimseyen Turancı aydınların da eleştirilmek istendiği ifade edilebilir. Anlatıda sosyalist aydınlara yöneltilen temel eleştiri, “köklerinin dışarıda oluşu” ve “Türk milletinin toplumsal ve siyasal şartlarına uygun bir dünya görüşü oluşturamamaları” üzerinedir; aynı eleştirinin Turancı aydınlara da yöneltildiği görülmektedir. Anlatıya göre Turancı aydınlar da, Türk milletinin karakterinde olmayan “ırkçılık” gibi bir siyasi anlayışı benimsemişler ve bir dış gücün, Almanların/Nazilerin himayesinde siyasi varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır.

Osman Naci Hacıbeyoğlu, aynı zamanda dinî duyguları kişisel çıkarları için kullanmaktan çekinmeyen biridir. Söz gelimi, Halim’e köyden gelen bir mektupta, ağabeyi Osman Naci’nin babasına kendisi için İstanbullarda Allah’sız peygambersiz yaşadığını, hükûmet tarafından yakında sürüleceğini, ayrıca mirasının yarısının da kardeşine kalacağını söylediği, bunun üzerine babalarının, Halim’i evlatlıktan ve mirastan reddeceğini belirttiği ve tüm bu konuşmaları sözde din âliminin onayladığı yazılıdır (BU, s. 374). Diğer bir deyişle, Osman Naci Hacıbeyoğlu dinî değerleri kişisel çıkarları için düşünmeksizin kullanmakta ve babalarından kalacak mirasın tamamını alabilmek adına kardeşini dinî değerler üzerinden suçlamakta beis görmemektedir.

Halim’in babası Hacıbeyoğlu da, Kuva-yı Milliye düşüncesinin temsil ettiği değerlerin karşısındadır. Halim siyasi faaliyetlerinden ötürü hapse girmiştir. Baba Hacıbeyoğlu bunu kabullenememekte, oğlunu dinî argümanlara dayanarak aşılamaktadır. Hacıbeyoğlu’na göre Halim şerefini iki paralık etmiştir. Zira “*erkek adam namus davası için, kabadayılık için, erkeklik için hapse girmelidir; gâvurluğa heves ettiği için, zındıklarla bir olduğu için, Allah’a sövdiği için değil*”. Hacıbeyoğlu soyunda “*böylesine bir namertlik, böylesine bir nankörlük*” görülmemiştir. Halim yüzünden Hacıbeyoğlu’nda ne namus, ne de haysiyet kalmıştır. Artık Hacıbeyoğlu’nun gözünde Halim diye biri yoktur, sadece Osman vardır; Hacıbeyoğlu’nun tek oğlu Osman’dır artık. (BU, s. 32-33).

Aslında romanda “Hacıbeyoğlu” aracılığıyla sosyalizmi “dinsizlik/Allah’a sövme/namussuzluk/gâvurluğa heves etme” olarak gören insan tipi eleştirilmektedir. Öyle ki, Hacıbeyoğlu, eşit, adil, özgür ve müreffeh bir yaşam isteyen ve isteğini siyasal alanda savunduğu için hapse atılan Halim’i değil de, anlatıda bir dikta olarak nitelendirilen

Demokrat Parti'nin milletvekilliğini yapan, dolayısıyla ülkedeki eşitsizliğin, adaletsizliğin, emperyalizme bağımlılığın ve Atatürk ilke ve devrimlerine karşıtlığın sembollerinden biri olan Osman Naci'yi evladı olarak görmektedir. Hacıbeyoğlu'na göre Halim değil de, Osman Naci müspet insandır; ülkenin kurtuluşu Osman Naciler sayesinde olacaktır.

Romandaki anlatıma göre, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı, aydınlar üzerindeki baskısını daha ziyade Polis Teşkilatı vasıtasıyla hissettirmiştir. Polis Teşkilatı'nın anlatıdaki en önemli sembolü ise, “Komiser Kolsuz Celâl”dir. Kolsuz Celâl, sırf siyasi düşünceleri yüzünden defalarca gözaltına aldırıldığı dönemin birçok aydınına, sorgular esnasında insanlık dışı işkencelerde bulunmuştur. Anlatıdaki diğer olumsuz karakterlerde olduğu gibi işkenceci polis amirinin tasvirinde de olumsuz sıfatlar göze çarpmaktadır:

“Birdenbire Kolsuz Celâl: Kirli bir mukavvadan ensiz bir Donkişot kesmişler, suratının ortasına, en aşağılık yeri budur diye yasemin bir ağızlık sokmuşlar; ucu daima kararmış, salyalı bir ağızlık! Hücre kapılarının ardında, sinsi sinsi pusu kurup, cigara kâğıdı gibi ince, hafif ve hain, içerdeki müthiş ıssızlıkları dinliyor: İşkence korkularının, hamamböceklerinin, karanlık otuz bir çekmelerin besleyip büyüttüğü, deli ıssızlıklarını! İşte bak, hücre kapısını çit çıkarmadan araladı, yine bir şey diyecek. Hay Allah!” (BU, s. 29-30).

Kolsuz Celâl'in işkencelerinden geçenlerden biri de Halim'dir. Halim bu işkence anlarından birini şöyle hatırlar:

“Bir ara, beti benzi mum gibi, hücre kapılarının ak ak ağardığı nemli bir koridorda, yapayalnız titriyor. Nasıl titremek, düşman başına! Işık yok, ortalarda başı sonu belirsiz bir baş ağrısı gibi, ağır bir loşluk! Kolsuz Celâl, bu loşluğu kaplayıveriyor; aralıksız yenilediği, Allah bilir kıyamete değin yenileyeceği bir baş hareketiyle, ona hücrelerini gösteriyor. Bu kadar iri, bu kadar heybetli miydi Kolsuz Celâl?(...) Haydi arkasından, Sansaryan Hani'nin yayvan ve dolambaçlı merdivenleri. Halim çıkmıyor da, sanki onlar gölgeli bir boşlukta ağır ağır devinerek, ayaklarının altından basamak basamak geçiyorlar: Önüne geçilmez bir zorunlulukla, onu Siyasi Kısmaya çıkarmak için! Birinci Şube, hantal ve köhne yapının çatı katı, aşağıdan geleni, kapalı bir kapı, bir yasak levhası, 'çok gizli' anlamına bir çifte ay damgasıyla karşılaşıyor.

*Fakat, asıl beni yıkan merdivenler: Döne döne, yaklaşan uzaklaşan, kalbi çat diye duru-
vermiş bir devin, taş kesilmiş baş dönmesi gibi dolambaçlı, insanın basıp basıp çaresizliğine, kaybolmuşluğuna çıktığı o eski merdivenler! Ne zaman çıkmaya başladıysam, yüreğim darala darala, zamanın, parmaklarının arasından süzülen kum gibi, bugünün bilinmezliğiyle geleceğin bilinmezliği arasından akıp gittiğini hissettim. Hayatım bana ait olmaktan çıkıyordu sanki. Benim hayatım bana ait olmaktan çıkıyordu. Kendimi hiçbir şeyden sorumlu saymıyorum; başımda dolaşan ruhsal çöküntü tehlikesini bile, benimle ilgili yokmuş gibi umursamıyordum. Hani evcil hayvanların gönüllerini, ya da sindirim uykusuna çökmüş efendilerini eğlemek için oynadıkları eşyalar vardır ya, top, yün yumağı vs. gibi, benliğimi işte bu eşyaların yerine mi koyuyorum ne?”* (BU, s. 151-152).

Kolsuz Celâl, sadece Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı dönemindeki siyasal baskının sembolü değildir; önceki dönemlerde, Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü döneminde devrin aydınları üzerinde kurulan siyasal baskının da sembollerinden biri olmuştur. Bu dönemde de aydınlar, Siyasi Şube'nin bulunduğu Sansaryan Han'da sorguya çekilmişler ve bu sorgular sırasında çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Söz konusu işkencelerin birinde Kolsuz Celâl, Halim'e kendisini şöyle tanıtmıştır:

“Benim adım Celâl, Kolsuz Celâl derler! İşim nedir bilir misin? Nerede herhangi bir mikrop yuvası varsa bulmak, temizlemek, temizlenecek gibi değilse, imha etmek! İcab-ı hâlinde, acımaksızın! Anladın değil mi, ne mukaddes bir vazifeyi deruhte etmiş olduğumu? Âlâ! İhtisas yapmışumdur bu mevzuda, yirmi yıldır senin gibi mikroplarla uğraşırım, bir teki bile kül yutturamamıştır bana, bilesin, bir teki bile!” (BU, s. 169).

Oysa Halim'in hiçbir suçu yoktur. Sadece Felsefe öğretmeni Doğan Bey'in evine gidip geldiği için gözaltına alınmıştır. Polisin iddiası, Halim'in, dönemin sosyalist gençlik örgütlenmesi olan İlerici Gençler adlı örgüte üye olduğu yönündedir. Fakat Halim, böyle bir örgütten haberi olmadığını, Doğan Bey ve Galib Çakır'la sadece tiyatrocu olmak için görüştüğünü söyler. Kolsuz Celâl'in yanıtı şöyle olur:

“Haaa öyle mi? Demek tiyatoracı olmak istediğin için, kızıl yoldaşların cümbüşüne katılıp, bir ağızdan Volga-Volga şarkısını söylüyordun, başka maksadın yoktu: Allah'a peygambere sövüp saymak, Moskofların Almanları yenmesine dua etmek, hele o vatan haini Nâzım Hikmet'in şiirlerini okumak, hep aktör olmak istediğinden! Bu edepsizliklerin, tiyatoracı olmakla ne alakası var, söyler misin biraz? Bak yavrucum, çok iyi adamımdır ben, yumuşak yürekliyimdir, gel gelelim hiç sevmem oyuna gelmeyi, oynatılmayı: O kuş kadar akılcağızınla, sakın kalkışmayasın böyle şeylere, alimallah başkalarına bırakırım sorgunu, iflahını keserler...” (BU, s. 170).

Kolsuz Celâl'in, dolayısıyla polisin/devletin nazarında sosyalizm, Allah'a ve peygambere sövüp saymak ve Nâzım Hikmet şiirleri okumaktır, yani “vatan hainliği”ndir. Oysa edepli, ahlaklı insan “soldan/solculuktan” uzak durur. Hiç kuşku yok ki, nihai amacı ulusal sosyalizm olan Kuva-yı Milliye düşüncesi, bu bakış açısının karşısındadır.

Burada dikkati çeken bir husus, anlatının bu bölümünün yazarın hayatıyla paralellik göstermesidir. Çalışmanın önceki bölümlerinde ifade edildiği üzere, İlhan da henüz bir lise öğrencisiyken -1941'de- gözaltına alınmış ve altı ay kadar tutuklu kalmıştır. Daha sonra lise öğrenimi devam ettirmek için İstanbul'a geldiğinde yine birçok kez gözaltına alınarak Sansaryan Han'a (Siyasi Şube/1. Şube) götürülen İlhan, burada “Parmaksız Hamdi” tarafından sorgulanmıştır (İleri, 2002: 72, 75). Dikkat edilecek olunur-

sa, anlatıda sorguları/işkenceleri yapan Kolsuz Celâl'ken gerçek hayatta bu isim Parmaksız Hamdi'dir.

Aşağıda alıntılanan bölüm, gerçek hayatla anlatı arasındaki paralelliği ortaya koyması bakımından bir hayli önemlidir. Zira, bir bakıma İlhan, kendi tecrübelerini roman kurgusunda işlemiş gibidir:

“Haydi arkasından, Sansaryan Hanı'nın yayvan ve dolambaçlı merdivenleri. Halim çıkıyor da, sanki onlar gölgeli bir boşlukta ağır ağır devinerek, ayaklarının altından basamak basamak geçiyorlar: Önüne geçilmez bir zorunlulukla, onu Siyasi Kısmaya çıkarmak için! Birinci Şube, hantal ve köhne yapının çatı katı, aşağıdan geleni, kapalı bir kapı, bir yasak levhası, 'çok gizli' anlamına bir çifte ay damgasıyla karşılaşıyor. (...) İlk götürülüşümde, duygularım biraz daha farklı olmuştu. Yiğitlik taslamadım, işkence korkusu içimi pek yoklamadı, ne aman aman üzüyor, ne kasılıyordum; ama, sadece bu olay da göstermişti ki, sıradan bir lise öğrencisi, anasının dizinin dibinden ayrılmayan bir 'hanım evladı' değildim ben, başka birisiydim. Beni ötekilerinden ayırmışlar, 'çok gizli' bir dosyada, adımın altını, kırmızı kalemle iki kere çizmişlerdi. Yoksa, koskoca iki sivil memur, niye işi gücü bırakıp, taa ayağıma kadar okula, beni almaya gelsinler.

Hakçası, komitacılık yapmıyordum, anlamıyordum da! Heyecanlı bir oyuna kapılmıştım, içim içime sığmıyordu, oynuyordum. Temizdim, damatılmış su gibi arı, saydam. Kimsenin kötülüğünü istemediğim gibi, yobaz bir militan, gönüllü bir savaşçı olmayı da düşünmüyordum. Çocuktum yahu! Şımarıkça, durduğu dalda duramayan, biraz zirzop, önüne gelene gözü kapalı güvenen bir çocuk! Gerçek buydu, hiç değilse benim bakımından, benim gerçeğim! Polis, soğuktan ve açlıktan çatlayayım diye, beni o fare deliğine tıkmadan, bu gerçeği göz önüne alsaydı; belki, hiç getirmez; getirse bile içeriye atmadan, niye getirdiğini olsun söylemek lütfunda bulunurdu; ama nerde?

Yıllardan, ya 41 ya 42. Yoksa savaşın biteceğine yakın mı?” (BU, s. 152-154)

Yukarıda da belirtildiği gibi, Attilâ İlhan ilk kez 1941'de, İzmir'de, kız arkadaşına gönderdiği mektupta Nâzım Hikmet şiiri yazılı diye “komünistlik”ten tutuklanmış, daha sonraysa İstanbul'daki öğrenimi süresince “komünist” olarak görülen edebiyat çevreleriyle ilişkisi dolayısıyla okulunda gözaltına alınmış ve bizzat “Parmaksız Hamdi” tarafından sorgulanmıştır. Oysa İlhan'ın “komünistlikle” suç oluşturacak boyutta bir ilgisi/ilişkisi yoktur, İlhan sadece toplumculuğa/toplumcu edebiyata hevesli bir lise öğrencisidir (İleri, 2002: 76-77).

Bu bölümde son olarak Suat'ın babası Halûk Bey'den de bahsetmek gerekir. Anlatıda Mustafa Kemal'e, dolayısıyla Kuva-yı Milliye düşüncesine karşı takındığı olumsuz tavırla dikkati çeken Halûk Bey, Osmanlı döneminde sarayda üst düzey görevlerde bulunmuş eski bir devlet adamıdır. Cumhuriyet'ten sonra yurt dışına sürgün edilmekten kayınbiraderi Miralay Ferid'in aracılığıyla kurtulmuştur. Osmanlı kültürü içinde yetişmiş ve sarayda çalışmış olması, onu son padişaha ve Osmanlı ailesine derin bir

sevgi ve saygıyla bağlamıştır. Söz konusu bu bağlılık, Halûk Bey’i Mustafa Kemal/Kuva-yı Milliye karşıtlığına iten nedenlerin başındadır. Öyle ki, Halûk Bey, Osmanlı’nın “*haşmet*”ini Mustafa Kemal yüzünden kaybettiğini düşünmektedir.

Bu düşünce Halûk Bey’in eylem ve söylemlerine de yansımıştır. Çalışma odasının bir duvarının hemen hemen yarısını kaplayan “*Memalik-i Mahrusa-i Şahane*”, yani en geniş topraklara sahip zamanlarına ait bir Osmanlı İmparatorluğu haritası, bu yansımanın en göze çarpan örneğidir. Anlatıma göre bu harita, imparatorluğun dağılışını bir türlü içine sindiremeyen Halûk Bey için “*vazgeçilmez bir teselli, zararsız bir gönül avuntusu*”dur. Suat kaç kez babasını, haritanın önünde, “*yüzünde anlatılması zor bir kederle*” devletin “*eski satveti*”ni seyrederken yakalamıştır. Bu anlardan birinde Halûk Bey, kızı Suat’a şu şekilde seslenmiştir:

“*Bu, tasavvuru bile gayr-ı mümkün bir şey yavrucuğum, benim nazlı kızım, görüyor musun şurasını, başlı başına bir devlet, Macaristan! İşte bu Macaristan, Sultan Süleyman’ın devr-i saltanatında bizim Budin vilayetimiz oluyor. Şu gördüklerin yok mu, şu ufak ufak devletler; Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Romanya, filan... Daha elli yıl önce bizimdi, bir keresinde rahmetli deden beni Priştine’ye götürmüştü, gayetle iyi hatırlarım...*” (BU, s. 251).

Fakat Halûk Bey’i asıl yıkan, Arabistan’ın kaybıdır. Zira, Mekke Arabistan’dadır. Halûk Bey, “*Arabi ve Farsi bilen, fıkıh okumuş, ünlü Kur’an tefsirlerinin hepsine aşına bir Müslüman*”dır (BU, s. 252). Mekke’nin elden gidişi, en çok bu yüzden içini parçalamaktadır. Acı da çeker Halûk Bey, fakat bunu belli etmeden yapar:

“*Mekke-i Mükerrreme’yi bizden almak ne demek, başımızı vücudumuzdan ayırmak demek! Biz ki Yavuz Sultan Selim Han’dan bu yana, Allah’ın izni ve inayetiyle İslam’ın kılıcı olduk, onun adına zuhur ve huruç ettik, halifesiz kalmamız, Mekke-i Mükerrreme’yi kaybetmemiz reva-yı hak mıdır? (...) Küre-i arzın bu tarafı, benim nazlı kızım, bir uçtan bir uca bizim mülkümüz, duyuyor musun: Şam, Halep, Kudüs, Bağdat, Beyrut, San’a... Bütün buralar! Kabristanlarında şehedamız yatıyor, camilerinde Türk minareleri var. Vakt-ü saati gelince, inşaallahüteâlâ, yeniden fetihle İslam’ın gayr-ı kaabil-i taksim mülkünü ihya edeceğiz... (...) Bir vazifedir bu, bir vazife-i kutsi, hatta ondan da mühim, bir zaruret-i ilahi bir cihat...*” (BU, s. 251-252).

Bu sözler üzerine Hâluk Bey hakkında şu değerlendirme yapılır anlatıda:

“*(...) En aklın almayacağı kabahatleri bir solukta başışlayabilir, yalnız Mustafa Kemal’i, hayır! Osmanlı soyunu ülkeden sürüp çıkardığı için, bir; şeriatı, bir yerde Müslümanlığın ana iskeletini kaldırıp attığı için, iki. Ne de olsa İslam birliğine inanıyor Halûk Bey, padişahın ‘bu mülkün sahib-i hakikisi’ olduğuna da. Rejim istediği kadar değişsin, görgü görenek başka bir kalıba dökülsün, o ne idiyse o kalıyor, çevresindeki gerçekler huzurunu kaçırdıkça, ne yapsın, kafasına ve zevklerine uygun başka gerçeklere sığınıyor: Tarihe!*” (BU, s. 252).

Halûk Bey, Cumhuriyet’i kurduğu, Osmanlı Hanedanı’nı yurt dışına gönderdiği ve laiklik ilkesini yönetimde etkin kılıp din ve devlet işlerini birbirinden ayırdığı için Mustafa Kemal’e karşı olumsuz bir tavır almaktadır. Zira Mustafa Kemal laikliği getirmekle hem şeriati, Müslümanlığın ana iskeletini kaldırıp atmış, hem de bu mülkün “sahib-i hakikisi”ni sürgüne göndermiştir. Halûk Bey’in bu “padişah yanlısı” tavrıyla temel ilkelerinden biri “*Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir!..*” olan Kuva-yı Milliye düşüncesinin de karşısında yer aldığı ifade edilebilir.

3.2.2.9. İktidar Yanlısı Basın

Romanda Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında yer alan odaklardan biri de “iktidar yanlısı basın”dır. Bilindiği üzere, romanın aktüel zamanı kapsayan 1950-1960 döneminde basının iki temel unsurunu gazete ve radyo oluşturmuştur. Radyo devletin kontrolünde olması nedeniyle doğal olarak iktidarın propagandasını yapmıştır. Gazeteler de -küçük bir muhalif kesim dışında- genellikle maddi çıkar karşılığında iktidarı rahatsız etmeyecek bir yayın politikası takip etmiştir (Akşin, 2017b: 253). Romanda söz konusu iktidar yanlısı basının sembolü, Kâmil Bey’in sahibi olduğu *Haber* gazetesidir. Bir müddet *Haber*’de çalışmak zorunda kalan Halim’in gazete hakkında yaptığı şu yorum oldukça ilgi çekicidir:

“Her şey bir yana, benim eski gazetenin, Kâmil Bey’in ünlü Haber’inin kapısı önünde, ‘hırsızlar’ diye bağırabilmek, az zevk mi? Kaç satar bu gazete, hiç. İktidar diğer birçoklarına yaptığı gibi ‘resmî ilanlar’la beslemese, ayakta durabilir mi? Ne münasebet! Altı ay boyunca, bu rezilliğin ta göbeğinde yaşadım ben, bilirim.

İskemlede iki büklüm, gözlerim floresan lambaların aydınlığında kamaşmış, ukala operatörlerin budalaca yanlışlarını düzeltmeye uğraşırken, yukarda patronla adamları haberleri tıraş eder, sivri uçlarını yumuşatır; partinin, daha doğrusu Menderes’in hoşuna gidecek bir biçime sokmaya çabalarlardı. Enflasyon gemi aızıya mı almıştı, ‘görülmemiş kalkınma’ydı adı; muhaliflerin birer ikişer ayıklanması, ‘demokrasinin korunması’ demek oluyordu; dalkavuk bir çoğunluğa yaslanarak kişisel diktanın kurulmasıysa, ‘millî iradenin tezahürü.’” (BU, s. 414-415).

Haber gazetesi tıpkı diğer birçok gazete gibi hemen hemen hiç satmamasına rağmen iktidarca desteklenmekte ve resmî ilanlarla ekonomik olarak ayakta tutulmaktadır. Bu desteğin karşılığı da iktidar yanlısı bir yayın politikasıyla verilir. Özellikle iktidarı rahatsız edeceği düşünülen haberler tıraşlanır ve Başbakan Menderes’in hoşlanacağı biçime sokulur. Söz gelimi, enflasyonun artışı, görülmemiş kalkınma; muhaliflerin hapse atılması, demokrasinin korunması; oy çokluğuyla kurulan dikta ise, millî iradenin tezahürüdür.

Diğer taraftan *Haber*'in patronu Kâmil Bey'in "gazeteciliği"yle ilgili verilen bilgiler de dönemin "iktidar yanlısı basını"nın durumun açıkça gösterir. Kâmil Bey, gün boyu "yüksek mevkideki zevata' telefonlar yağdırıp o günün havasını 'koklamaya' çalışır". Zaten o aramasa, öbürleri arar ve "buyruklarını, dost uyardımları örtüsü altında ulaştırırlar". İstedikleri yapılmadığıdaysa "köpek gibi paylarlar" Kâmil Bey'i. "Her gece, heyecandan eli ayağı titreyerek, manşeti 'bizzat' hazırlaması bu korkudan"dır. Sekiz sütun üzerine, doksan altı punto harflerle hazırlanır manşetler: "Muhalefetin yeni bir bozgunculuğu!..". Aslında Kâmil Bey'in on yıl öncesinde Hukuk diplomasından başka bir şeyi yoktur. "Taşrada bir yerlerde, hırstan, yoksulluktan, can sıkıntısından kavruluyor"dur. Oysa şimdi "Menderes'e gözü kapalı bağlılığı sayesinde Nişantaşı'nda bir apartman, Bostancı'da bir villa, araba, metres, kotra, en modern basım olanaklarıyla donatılmış koskoca bir gazete"si vardır (BU, s. 415).

Hiç şüphesiz Kâmil Bey'in "gazetecilik serüveni" hakkında verilen bu bilgilerle, basınla iktidar arasında kurulan çıkar ilişkisi ve bu ilişki bağlamında sergilenen Kuva-yı Milliye düşüncesi karşıtlığı belirginleştirilmek istenmiştir.

3.2.3. Sırtlan Payı

Sırtlan Payı, Attilâ İlhan'ın "Kuva-yı Milliye düşüncesi"ni sistemli bir şekilde ele aldığı *Ayanın İçindekiler* dizisinin ikinci kitabıdır. İlhan, bu kitapta, anlatının başkahramanı Miralay Ferid'in yaşamının iki evresine odaklanmaktadır. Romanda bir tarafta 27 Mayıs Darbesi sonrası yaşananların yarattığı hayal kırıklığı neticesinde kalp krizi geçiren Miralay Ferid'in yaşamının son günleri ele alınırken, diğer taraftaysa yine Miralay Ferid aracılığıyla olay örgüsüne dâhil edilen Millî Mücadele dönemi işlenmektedir.

Bu bağlamda romanın temel izleğinin "1960 Türkiye'si şartlarıyla 1919 Türkiye'si şartları benzerlik göstermektedir; dolayısıyla, 1919'da olduğu gibi 1960'ta da ülkenin içerisinde bulunduğu zor durumdan kurtulması, ancak Mustafa Kemal'in fikirleri/Kuva-yı Milliye düşüncesi doğrultusunda girişilecek eylemlerle mümkündür." savı olduğu söylenebilir.

Ancak, burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, Kuva-yı Milliye düşüncesinde askerin demokratik düzene müdahalesinin yerinin olmadığıdır. Zira, anla-

tiya göre, 27 Mayıs Darbesi her ne kadar başlangıçta Kemalist bir çizgideymiş gibi görünse de, zamanla ekonomik ve politik olarak Batı'yla/emperyalizmle iş birliğine gidildiğinden ötürü, “sistem”le ilişkiler noktasında, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler ile Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı arasında bir zihniyet farkının olmadığı ortaya çıkmıştır. Oysa, Kuva-yı Milliye düşüncesinin başlıca ilkesi, antiemperyalizm ve tam bağımsızlıktır. Bu temel yanlışlığın kökenindeyse hiç kuşkusuz bu tip eylemlerin kuramsal bir tabana dayanmıyor oluşu vardır. Attilâ İlhan da bu konuda şunları ifade etmiştir:

“Bıçağın Ucu’nda ilk Cumhuriyet kuşağından devrimci takımının başarısızlığı tartışılmıştır, Sırtlan Payı’nda ‘seferberlik kuşağı’ diyebileceğimiz aksiyon adamlarının tutumu ve kaderi tartışılıyor. Bilindiği gibi 1900’den başlayarak böyle bir kuşak gelişmiştir bizde, son derece gözü pek, atılgan ve yırtıcı subaylardır bunlar; eyleme hemen bulaşır, terörizmden tutun da basbayağı serüvencilik sayılabilecek işlere kadar her şeye bulaşırlar. Çarpıcı noksanları, ‘vatani kurtarmak’ için belirli bir kafa hazırlıklarının olmayışıdır. Miralay Ferid bunlardan birisidir işte. Bıçağın Ucu’nda Türkiye’yi kurtarmak için bol teorisi, doktrini olan, fakat eylemde son derece beceriksiz aydınlar katı mı veriliyordu: Sırtlan Payı’nda eylemden eyleme su içer gibi atılan, ama belirli bir kuramsal hazırlıkları olmadığı için de sonunda imparatorluğu batıran, vatani da son dakikada kurtaran eylem adamlarının dramı veriliyor.” (Sarmaşık, 2004a: 141-142).

Birinci Dünya Savaşı’ndan Kurtuluş Savaşı’na, Cumhuriyet mücadelesinden Mustafa Kemal devrimlerini savunmaya uzanan bir çizgide vatani ve milleti için canı pahasına savaşmaktan, mücadele etmekten çekinmeyen bir kuşağın, “seferberlik kuşağı”nın hikâyesidir *Sırtlan Payı*. İlhan, bu romanda, Miralay Ferid nezdinde, ülkesi için ölüme koşarak gidenlere düşen sırtlan payını anlatmaya gayret etmiştir. Miralay Ferid gibi cephe cephe memleketinin bağımsızlığı için savaş verenler, ne yazık ki kurtuluştan sonra tasavvur ettikleri düzeni bulamamışlardır.

Her ne kadar Mustafa Kemal Atatürk’ün sağlığında ülke onun ilke ve devrimleri ışığında belirli bir düzen tutturulmuşsa da, özellikle Atatürk’ün ölümünden sonra toplum hem siyasi hem de sosyal manada hızla bir yozlaşmanın içine sürüklenmiştir. Bu yozlaşma Demokrat Parti/Adnan Menderes yönetimini iktidara taşımış, yeni iktidarsa zamanla “şahıs tahakkümü”ne ve “tek adam diktası”na evrilmiştir. Oluşan dikta düzeni antidemokratik uygulamalarıyla askerî müdahaleyi de beraberinde getirmiştir. Darbeyi ilk başta Atatürkçü bir hareket olarak yorumlayan Miralay Ferid gibi aydınlar, zamanla hareketin asıl mahiyetini kavramışlar ve oluşan cunta yönetiminin Atatürk ilke ve devrimlerinden ziyade Batı'yla iş birliğini esas alan bir idare biçimini benimsediklerini görmüşlerdir.

Sırtlan Payı ilk kez 1974'te Bilgi Yayınları tarafından yayımlanmıştır. 1975 yılı Yunus Nadi Roman Ödülü'nü kazanan romanın son basımı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'nca 2005'te gerçekleştirilmiştir.

3.2.3.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın

Anlatıda Kuva-yı Milliyeci aydına yüklenen önemli özelliklerinden biri, halkı ve vatani için ölmekten korkmuyor oluşudur. Özellikle asker aydınlar ülkeleri için ölmeyi arzulamaktadırlar. Söz konusu arzu Miralay Ferid'de somutlaşmıştır:

“Bi'r-üs-sebî'de ölmek! Sadreddin Kütahya gibi. Conkbayırı'nda, İngiliz siperlerini kara bir ölüm bulutu olarak bastırdıkları sırada can vermek! Necip Trnova, Hakkı Karamürsel, vs gibi! Ya da Büyük Taarruz'da, Yunan mermileri ıslıklı yıldızlar gibi kalpağını tararken, sıhhiyecilerin başında nedense yaralı toplayan Doktor Hayrullah gibi mitralyözle biçilerek delik deşik olmak!

‘O bu değil ama, şu talebelerin yerine, Beyazıt Meydanı'nda nümayiş yaparken ölseydim, bir kıymet-i harbiyesi olabilirdi, böyle gecenin bir saatinde tıkanıp gitmek!..’ (...) Bak, o sessiz yürüyüş günü, Gâzi'nin evi önünden geçerken yüreğime inseydi, eh, belki ölümüm bir şeye benzerdi. Ya da kalabalığı Radyoevi civarına sokmamak için analarından emdikleri burunlarından gelen polislerle dalaştığımda, vursalar mursalardı: bir cop, bir daha, bir daha, tamam! Hürriyet uğruna ölür, meydan-ı gazâda erişemediğim şehitlik mertebesine nihayet erişerek, öteki tarafa gittiğimde eski arkadaşlarımın yanında eksikli dolaşmazdım, bakacak yüzüm olurdu.” (SP, s. 21-23).

Miralay Ferid, çok istemesine rağmen vatani için, milleti için savaş meydanlarında ölememiştir. En azından Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına karşı yürütülen “hürriyet savaşı”nda ölebilse, yine de kendini mesut sayacaktır; fakat, olmaz; ölüm onu hasta yatağında yakalar.

Aslında Kuva-yı Milliye düşüncesinin filizlendiği psikolojik ve sosyolojik şartların ortaya konması noktasında Miralay Ferid önemli bir rol üstlenmektedir. Silahlı Kuva-yı Milliye mücadelesinin başladığı dönemde binbaşı rütbesiyle İstanbul'da görev yapan bir subay olan Miralay, Yunanların İzmir'e çıkmasından sonra, bir tarafta Hamdullah Suphi Bey'in İzmir'in işgalinin protesto edildiği mitingdeki “*Anadolu'da Yunanistan demek, yangın demek!*” sözlerini hatırlarken bir taraftan da şunları düşünmüştür:

“Mağlup olduk öyle mi? Lakin mağlubiyetin de şerefliyi yok mudur? Bunlar bizim şerefimizle oynuyorlar: başımıza Yunan'ı musallat etmelerinin başka bir manası olabilir mi?(...) bu kaçınıcı yangın? Arnavut İsyanı'ndan beri ayaktayız. Her yangın mülkün bir parçasını alıp götürüyor. Kaybedecek neyimiz kaldı ki?” (SP, s. 75).

Türk Ordusu, I. Dünya Savaşı sonrası geri çekile çekile anavatana dönmüş, ancak bu geri çekilmeyi yeterli görmeyen Müttefikler, İstanbul'u ve Anadolu'yu da yöne-

timleri altına almayı istemişlerdir. Bu noktada Anadolu'nun işgalinde gönüllü olan Yunanlar, Müttefikler'in himayesinde İzmir'e asker çıkarmışlar ve büyük bir yangının ilk kıvılcımını yakmışlardır. Arnavut İsyanı'ndan beri her yangında bir parçasını kaybeden Türk milleti ise artık "kaybedecek bir şey"inin kalmadığını anlayarak Mustafa Kemal Paşa önderliğinde bir var oluş mücadelesini başlatmıştır. İşte, Kuva-yı Milliye düşüncesi de, bu var oluş mücadelesinin düşünsel boyutunu oluşturmaktadır.

Millî Mücadele'deki rütbesiyle Binbaşı Ferid, "erkekçe mertliği" benimsemiş bir subaydır. Vatan savunması için de olsa iki taraflı çalışmak onun yapısına uymamaktadır. Sözün gelişi "İttihatçıların fedai gözüpekligi ta Harbiye yıllarından beri hoşuna gitme(sine)" rağmen "o ikiyüzlü mason yanlarından o kadar iğrenme(si)" de bu yapı-sından kaynaklanmaktadır. Ferid, bir an evvel silahını alıp Anadolu'ya geçmek, "Aydın'da, Bergama'da, Ayvalık'ta, Yunanlarla vuruşmaya başlamış olan Kuva-yı Milliye'ye katılmak" ister. Gizli çalışmak, iş birlikçi görünmek, "hele Rıza Muhiddin türünden yaratıklarla iş görme zoru" ona göre değildir. Fakat vatan müdafaasında kendisine düşen görev, Anadolu'ya geçmeden önce İstanbul'da istihbarat toplamak olmuştur (SP, s. 107).

Esasında Miralay Ferid karakteriyle siyasi bilince tam erişememiş Kuva-yı Milliyeci aydınının betimlenmeye çalışıldığı ifade edilebilir. Zira, özellikle Miralay Ferid gibi asker kökenli aydınlar, yüreklerinde safiyane bir vatan sevgisi taşımalarına ve Mustafa Kemal devrimlerinin yılmaz savunucuları olmalarına rağmen, Mustafa Kemal'in en önemli ilkelerinden birini, orduyu siyasete karıştırmama prensibini tam manasıyla anlayamamışlardır. Gerçi bunda Miralay Ferid kuşağının, "seferberlik kuşağı"nın yaşanmışlıklarının büyük rolü vardır. Bu kuşağın "devrim" anlayışıdır "askerî darbeler"le yönetime gelmek. "Balkan Savaşı'ndan bu yana, elde silah oradan oraya koşmuşlar, her yanı çatırdayan koca bir yapıyı nasıl, ne yoldan, kimlerle olabileceğini bile doğru dürüst düşünmeden, kurtarmaya çabalamışlardı(r). Kurtarmışlardı(r) da!" (SP, s. 228-229).

Yine öyle olacak sanmıştır Miralay Ferid. "Şafağın pembe serinliğinde beliriveren tanklar, şehrin kavşaklarını tutup toplarını önemli yapılara çevirdiler mi, kötüye işleyen saat duracak, 'milletin makûs talihi' bir kere daha yenilecekti(r)." Fakat olmuştur bu sefer. Başta, ordudan bir dur diyen çıkmıyor diye öfkelenen Miralay, şimdi de,

dur demenin pek bir şeyi değiştirmedigine şaşırıyordur. Darbe sonrası yönetim ele geçirilmiştir ama, bu defa da halk yönetimden uzaklaştırılmışa benziyordu. Oysa, “*demokrasiyi çoğunluk diktası, Meclis’i gönül eğlencesi haline getirenler değil mi(dir) bu yönetimden kovulanlar?*” (SP, s. 229). Miralay Ferid kuşağının asıl yanılıgısı buradadır işte; onlar, ilkel bir hükümet darbesini bir devrim olarak yorumlamışlardır.

Yukarıdaki örnekle de ortaya konduğu gibi, İlhan, anlatılarındaki “Kuva-yı Milliyeciler”e sadece olumlu yönlerinden yaklaşmaz; onların yanlışlarını ve eksikliklerini de ele alır. Bu noktada Miralay Ferid’in dikkati çeken en önemli yanlışı/eksikliği Mustafa Kemal Devrimi’ni doğru bir şekilde tahlil edememiş olmasıdır. Ferid, Mustafa Kemal’in en önemli iki ilkesini, antiemperyalizm ve tam bağımsızlık ile ordunun siyasete müdahil olmaması gerekliliğini yeterince kavrayamamıştır. Bu anlamda Miralay, hem 27 Mayıs Darbesi’ni desteklemesi, hem de darbe sonrası oluşan cunta yönetiminin ABD’yle oluşturduğu siyasi ve ekonomik ilişkilerin asıl mahiyetini anlayamamasıyla Mustafa Kemal Devrimi’nin ilkelerine aykırı hareket etmiş olmuştur.

Miralay Ferid’in bu aykırı davranışını “ölüm döşegi”nde dahi sürdürdüğü görülmektedir. Miralay, antiemperyalist bilinçten öylesine yoksundur ki, ABD’nin otuz dört milyon dolarlık yeni hibe haberini duyduğunda, bunu “*Hanım Evladi*”nın gidişinden sonra kesenin ağzının açılmasına yorar. Oysa bu hibe “*dördüncü ithal kotası için kullanılmak üzere*” yapılmıştır (SP, s. 423). Yani ABD bu hibeyle yine kendi ekonomik çıkarını arttırmayı hesaplamıştır. Bir yandan israf bahanesiyle yatırım tasarıları ertelenirken öte yandan ithalat çoğaltılmaktadır. Bu şüphesiz tam bağımsız bir ekonomi anlayışına aykırı bir tutumdur.

Fakat anlatıya göre Türkiye’nin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması için yegâne umut, yine de Miralay Ferid gibi safiyane vatanseverlik duygularını yitirmeyen Kuva-yı Milliyeci aydınlardadır. Miralay, “ölüm döşegi”nde eski günleri hatırlar:

“Başkumandan dendi mi, nedense Çanakkale Cephesi’ndeki beraberliklerini değil, üç buçuk yıl önce, onu, yağmurlu bir mayıs akşamı, Şişli’deki evinde ziyaret ettiğini, birkaç sözüyle (Ya galip geleceğiz, ya mağlup olmayacağız Ferid!) nasıl yüreklenip iman dolu ayrıldığını hatırlıyor. O günden bu yana kaç ömre yetecek acı, heyecan, sevinç yaşadılar. İş, sonuncu olduğu besbelli bu ‘kanlı badireye’ gelip dayandı. Hal böyleyken, fırkası ve alayıyla İbulak Dağı’nda kaybolmak, Kaymakam Ferid’in gözünde Mustafa Kemal Paşa’ya karşı başıslanamaz bir saygısızlık, görev bakımındansa ‘Divan-ı Harp’e sevkini’ gerektirecek bir yeteneksizlik olarak büyüyor.” (SP, s. 465).

Aslında “ölüm döşeği”ndeki Miralay’ın, Mustafa Kemal Paşa’yı ve Paşa’nın “*Ya galip geleceğiz, ya mağlup olmayacağız!*” sözünü hatırlaması, bir manada okura verilmek istenen “Ölüm döşesinde olan Türkiye, Mustafa Kemal’in mücadelesindeki kararlılığı ve kurtuluşa duyduğu inancı hatırlatmalıdır.” mesajıdır. Başka bir deyişle, söylenmek istenen şey, “Kurtuluş yine Mustafa Kemal’de, yine Mustafa Kemal devrimciliğinin temelini oluşturduğu Kuva-yı Milliye düşüncesindedir.” ifadesidir.

Netice itibarıyla, Kuva-yı Milliyeci aydınının en belirgin özelliklerinden biri, safiyane bir vatanseverliğe sahip olmasıdır. Çanakkale, Gazze ve İstiklâl Harbi gâzisi Miralay Ferid, son nefesinde dahi, doğrusuyla yanlışıyla vatani için verdiği mücadeleyi düşünmektedir:

“Cahillik devrimizin eşekliklerini saymazsak, neye yaradı bu ömür? Pelerinini savurta savurta, dünya sahnesinden dörtlüğe geçip giden, bir deli süvari daha mı? Yoksa, harp ateşiyle sevda ateşi arasında kalmış, memleketini ve saadetini kurtarayım derken, vicdan azabı belasına uğramış bir garip inkılapçı mı? Hesap kitap, sevabımıza besbelli, sırtlan payını kabul etmeyişimiz yazılacaktır. Lakin edemezdik, edersek ecdadın yüzüne bakamazdık.” (SP, s. 499-500).

Miralay Ferid ve onun “*seferberlik kuşağı*”, “*sırtlan payı*”na razı olmamış, eğrisi doğrusuyla bir “*inkılap*”ı başarmaya çalışmıştır.

Romanın dikkati çeken Kuva-yı Milliyeci aydınlarından biri de Miralay Ferid’in arkadaşlarından Mühendis Ahmet Ziya’dır. Ahmet Ziya’yı diğer Kuva-yı Milliyecilerden ayıran en önemli tarafı, 27 Mayıs Hareketi’ne getirdiği farklı yorumdur. Ahmet Ziya, Türk aydınınının -sivil ve asker- son 75 yılda bir türlü başarılı olamayışlarını “*teoriyle pratiği dengeli ve rabıtalı bir şekilde*” yürütemeyişlerine bağlamaktadır. Ona göre, Miralay Ferid’in nesli, 1908’den 1919’a dek dur durak bilmeyen tam bir aksiyon neslidir. Derne’de Şeyh Sunusi’yi silahlandıran da, Buhara Emiri’ni Bolşeviklere karşı destekleyen de bu nesildir. Bu nesil, “*havsalanın almayacağı bir iman, yıldırıcı bir cesaretle aksiyondan aksiyona geçer*”; fakat, “*işin garibi, hepsinde yenilirler*” (SP, s. 249). Ahmet Ziya bu yenilişin sebebini, yukarıda da belirtildiği gibi, “*teoriyle pratiği dengeli ve rabıtalı bir şekilde*” yürütememeye bağlamaktadır. Ahmet Ziya’ya göre, nasıl Miralay’ın nesli “*teorisi olmayan aksiyonların ateşinde erimiş*”se, onun nesli de, “*aksiyonu olmayan teorilerin girdaplarında boğulmuş*”tur (SP, s. 250).

27 Mayıs Hareketi'nin temelinde de bu "teorisizlik" vardır aslında. Bunu şöyle açıklar Ahmet Ziya:

"27 Mayıs, onların istikametinde bir hareket: nazariyesi olmayan bir aksiyon! (...) Neticesiz kalmaya mahkûmdur. Matbuatın, son beş yıl içinde ortaya attığı tezlerle, belki bazı kanun tadilatı yapılabilir ama, ihtilâl yapılmaz. (...) Güney Amerika ülkelerindeki hükûmet darbeleriyle, alay eder dururuz. Amerika Doğu Akdeniz'e ayak basalı, bizim buraları oralara dönmedi mi? Biliyorsunuz, Menderes düşürülmeseydi, iki ay sonra Rusya'ya gidecekti, blöf yapıyordu belki ama, tehlikeli bir blöf! Onun hükûmetini deviren, yani kendi hükûmetine başkaldıran cuntanın, ihtilâl sabahı NATO'ya ve CENTO'ya bağlı olduğunu ilan etmesi nasıl iç bulandırır?" (SP, s. 251).

Her ne kadar cuntanın NATO ve CENTO'ya bağlılığını bildirmesini "dış müdahale"ye karşı bir tedbir olarak yorumlayanlar olsa da, Ahmet Ziya'ya göre bu, dış müdahalenin ta kendisidir. Zira, darbe sonrası yaşananlar bunu kanıtlamıştır. Menderes'e kullandırılmayan Amerikan kredisi cunta hükûmetine verilmiş, ayrıca Washington, Türkiye'ye bir milyar dolar hibede bulunmuştur. Bu gelişmelerin safiyane bir temele dayanmadığı gayet açıktır (SP, s. 251).

Türk siyasetindeki bu yabancı tesiri Ahmet Ziya'ya göre yeni bir mesele değildir. Çünkü "*Türkiye'deki devrimciliğin tarihi, bir bakıma yabancı müdahalelerin tarihidir*". Mithat Paşa'yı İngilizler korumuştur. Jöntürklerin çeşitli gizli servislerin yardımıyla örgütlendikleri bilinen bir gerçektir. Anadolu İhtilâli'yse -ki bütün bir Türk siyasi tarihinde en gerçekçi devrim hareketidir- kuvvetle muhtemel Bolşevikliğin Ortadoğu'ya yayılmasını önlemek isteyen emperyalistlerin göz yummasıyla gerçekleşebilmiştir (SP, s. 252).

Kısacası Türk siyasi tarihindeki hemen hemen bütün dönüm noktalarında yabancıların etkisi vardır. Gerçi bu etki her zaman doğrudan olmamıştır belki, fakat sonuç itibarıyla, Türk siyasetindeki gelişmelerin neticeleri genellikle Batı'nın/emperyalizmin çıkarına hizmet etmiştir. Ahmet Ziya bu kanaatini şu cümlelerle açar:

"Aslında mesele basit, emperyalizm için, (daha o zamandan) önemli olan petrol, petrolü ele geçirmek ise Arap ülkelerini Osmanlı'nın hâkimiyetinden kurtarmakla mümkün! İnkiraz hâlinde filan ama, asrın başında Osmanlı taa Yemen içlerine kadar hükmünü sürdürüyor. Şimdi bakın, bu hükmün azalışı, yani bu toprakların elimizden çıkıp emperyalistlerin eline geçişiyle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki inkılap hareketlerinin inkişafı ters orantılıdır: muvaffak olan her inkılap hamlesi aşağı yukarı, bize bir eyalete mal olur. O kadar ki Abdülhamit'in sukutu bir despotluğun sonu olmuştur ama, sonraki on yıl içinde imparatorluk diye bir şey de kalmamıştır. (...) Ankara'nın hilafeti ilgası, şüphesiz muasır bir devlet olmamızı temin ediyor, lakin ne pahasına? Türkiye'nin Ortadoğu üstündeki yüzlerce yıllık nüfuzundan vazgeçilmesi pahasına değil mi? Miralay'ın saf saf inkılap sandığı tahavvülâtın büyük bir kısmı, hakikat hâlde, Türkiye'yi Müslüman mazinden, dolayısıyla

Araplardan, yani petrol bölgesinden tecrit eden radikal tedbirlerdir.” (SP, s. 252-253).

Ahmet Ziya'nın konuşmasını Miralay Ferid'in yeğeni Suat da dinlemektedir. Duydukları karşısında şaşırان, söylenenleri aykırı bulan Suat, aslında “sıradan” Türk aydını profilini yansıtır. Zira, sol gelenekten gelen bir aydın olarak, hiçbir zaman genelgeçer siyasi perspektifler dışında bir arayışın içinde olmamıştır. Oysa Ahmet Ziya da sosyalisttir; ama o, diğerlerinden farklı olarak, Osmanlı'ya da Atatürk'e de, Ulusal Demokratik Devrim'e de yeni bir yorum getirebilmeyi başarabilmiştir. Bu “yeni yorum”un Attilâ İlhan'ın düşünceleriyle paralellik gösterdiği ve bu bağlamda İlhan'ın Ahmet Ziya aracılığıyla kendi siyasal yorumunu/Kuva-yı Milliye düşüncesini ortaya koyduğu söylenebilir. İleri sürülen bu düşünce, Ahmet Ziya'nın sözlerinin devamıyla bir anlamda kanıtlanmaktadır:

“Halka gerici deyip duruyoruz ya, bu gericiliğin izahı dediklerimde saklı: İleri olduğu iddia edilen her adımın, memleketi olduğundan daha berbat hayat şartlarına sevk etmesi, ilerliyoruz dedikçe gerilememiz, onların bu çeşit inkılapçılıklara adeta sevk-i tabiiyle karşı olmasına yol açıyor. Altyapıda, halkın menfaatına tek değişiklik yok, üstyapıda yapılan değişikliklerse yabancıların, bir de onlarla iş birliği edenlerin işine yaramış. Halk, tarihi ve içtimai bir müdafaa-i nefis sevk-i tabisiyle, elbette bunları müdafaa edenlerin karşısına çıkacaktır. Çünkü bizde inkılapçı demek, farkında olarak olmayarak, bir yabancıнын çıkarını müdafaa eden münevver demektir.

(...) Bu ihaneti yutturmak için, Batılılaşmak numarasını keşfetmişler. Müthiş bir numara bu, zannedildiğinden çok daha müthiş. Türk münevveri, (şimdi aydın diyoruz bunlara öyle mi?) inkılapçı olmak için önce Batılı olması icap ettiğini sanıyor, o dakikadaysa halkı iki asırdır istismar eden Batılının, onun içerdeki uşağı olan kompradorun yanı başında yer alıyor! Bunun pratik sonucu inkılabı yapabilecek istihsal kuvvetleriyle onu idare edecek dimağların birbirinden kopması! Ondan sonra sen, istediğin kadar 'Batılı' istikamette emperyalizme de, kapitalizme de at tut, gayretin -hiçbir vakit elle tutulur hale gelemeyecek- mücerret bir fikir spekülasyonundan ibaret kalır, hâlbuki onlar iktisadi istikamette hem ülkeyi kullanmakta devam ederler, hem de iğdiş ettikleri münevverler halkla irtibat kuramadığı için temelden gelebilecek bir infilaki, yani patlamayı önlemiş olurlar.

(...) Kendimizi aldatmayalım: hareket üstyapıdadır, bunlar bürokrat, başka türlüünü esasen bilmezler! Menderes tahakkümünün dayandığı halkçı demagojiye irtica diye hücum edecekler, kasaba çarşılarında çarşafli kadın, bereli ihtiyar kovalayıp, iktidarı dışa bağlı bir iktisadın mutemed adamlarına bırakacaklar. Bırakacaklar da laf mı, şu kurdukları hükûmete baksanıza, bıraktılar bile: İsrâf bahanesiyle sinai yatırımların durdurulması, buna mukabil ticaret burjuvazisinin şikâyetlerini önleyecek tavizler verilmesi neden, işte bundan!

(...) Halkın, hareketi desteklemediği aşikâr, eğer mukavemete tevessül etmiyorsa, başı çekmesi icap eden aydınların, hep o geleneksel Batıcılık numarası dolayısıyla karşı tarafta olmasından, başka şeyden değil! (...) Suat, bu ülkeyi iki yüz senedir aydınlar batırır, halk, canını süngüsüne takıp kurtarır, işin aslı bu!” (SP, s. 253-256).⁵⁶

⁵⁶ İlhan'ın Ahmet Ziya'ya yaptırdığı bu yorumla, kendi dile getirdiği şu sözler arasındaki paralellik, “İlhan, Ahmet Ziya aracılığıyla kendi düşüncelerini ifade etmektedir.” görüşünün delillendirilmesi bakımın-

Suat, dinlediklerini önce yadırgar, fakat gerçekliklerini kendi ilişkilerinde somutlaştırınca, inandırıcı bulmaya başlar. O da kendini ilerici aydınlardan saymaktadır. Bu yüzden de Gümrükçü'nün karısıyla, Hayriye Teyze'yle, Sabahat'la değil de, Doktor Sevim'le daha kolay anlaşmaktadır. Diğer bir söyleyişle, Suat ne kadar halkın çıkarını savunuyor ve toplumsal mutluluktan yana görünüyor olsa, hatta bu yüzden Doktor Sevim gibileri burjuva ve faşist olarak tanımlıyor olsa da, yine de kendini onlara daha yakın hissetmektedir (SP, 256).

Ahmet Ziya, “*Suat'ı sarsmış, Yüzbaşı Demir'in bir süredir ona katmış olduğu 'küçük burjuva menşeli kadrocu inkılapçılık temayüllerini' darmadağın etmiş*”tir. Ahmet Ziya'ya göre yeni yetişen nesil oldukça tuhaftır. “*Beş on subayın bir olup demagog bir yönetici kliğini alaşağı etmesinden hemen 'proletarya ihtilâli'ne ulaşacaklarını sanıyorlardı(r): oysa, dış konjonktürle eş zamanlı bir bürokrat tepkisinin iktidarı ele geçirmesinden ibaretti(r) 'keyfiyet', belki klasik burjuva hürriyetlerini kanunlaştıracak, fakat iktidarın 'sınıf karakterini' kesinlikle değiştirmeyecekti(r). Hele dış politikayı, asla ve kat'a!*” Ahmet Ziya'nın fikrince “*solcu aydınlar, istihvalde ve kültürde, müstahsil ve ameleyle birleşmedikçe hakiki bir inkılabın objektif şartları doğmayacaktır*”. Suat, bunun her şeye yeniden başlamayı gerektirip gerektirmeyeceğini sorduğundaysa, Ahmet Ziya'nın yanıtı, “*Ah Suat ah! Siz şimdiye kadar çok şey yapıldığını mı sanıyorsunuz: katedilen mesafe, çekilen ıstıraba nisbetle hiç mesabesindedir.*” şeklinde olur (SP, s. 256).

Ahmet Ziya'nın iler sürdüğü düşünceler, Kuva-yı Milliyeci aydının “devrim”den ne anladığını ortaya koyması bakımından son derece önemlidir. Ahmet Ziya'ya, dolayısıyla Kuva-yı Milliye düşüncesine göre mesele, beş on subayın demagog bir rejimi alaşağı etmesi değildir; zira, böylesi bir eylem gerçek bir devrim için yeterli değildir. Çün-

dan oldukça önemlidir: “*Yani Batı ne yaptı ne etti, Türk aydınlarını kendi istediği şekle soktu. Türk aydınları antiemperyalist ve bağımsızlıktan yana aydınlardı ve onu savaşıarak kazanmışlardı. Cumhuriyet aydını demek, o demektir. Hâlbuki şimdi yeniden Tanzimat aydını demek, çağdaşlıkla Batıcılığı ayıramayan adam demek. Bizim Türkiye Cumhuriyeti'nin amacı çağdaşlık. Gâzi söylüyor, muasır medeniyet diyor. Batı medeniyeti demiyor. Çünkü tarihte bu değişir. Yarın bu medeniyet Doğu'da olur. Sen muasırı yakalamak zorundasın. Batı medeniyetini esas alıp Batılılaşmak diyerek koydun mu, o zaman tipik sömürge aydını olursun. (...) Tabii Türk aydınının Tanzimat'tan kalma bir kusuru da halkı ezilecek, güdülecek bir sürü gibi görmesi. Yani, halk diye bir kalabalık var, ben bunları adam edip bir yere getireceğim. Aydın kendini bu görevde görüyor, en kötü aydın anlayışı budur. Aydın o halkı adam etmekle yükümlü değildir. Aydınlatmakla, adı üstünde, yükümlü. Aydınlatmanın da yolu onu adam etmek değil, ona kumanda etmek değil. Bir kere onunla iletişim kurmak gerek. Halkınla oturup konuşmıyorsan, halk seni dinlemiyor, küçümsüyor diye düzenle hemen anlaşsın.*” (İlhan, 2015c: 270, 283).

kü asıl devrim, ancak üretimde ve kültürde, üretici ve işçiyle birlikte sürdürülecek bir mücadelenin neticesinde oluşturulabilecektir.

3.2.3.2. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Bir Diğer Adı: Ulusal Bileşim

Attilâ İlhan'ın diğer romanlarında olduğu gibi, *Sırtlan Payı*'nda da, özellikle “Osmanlı konakları ve yalıları” ile “Şirket-i Hayriye” vapurları üzerinden “ulusal bileşim” vurgusu yapıldığı görülmektedir. Sözün gelişi, Binbaşı Ferid, ulaşım aracı olarak sıklıkla vapurları kullanmaktadır:

“Bazı haziran sabahları Boğaz böyle sisli olur, hele rüzgâr çıkmazsa, Şirket-i Hayriye vapurları ta öğleye kadar, kar mavisini bir duman içinde gelir giderdi. Binbaşı Ferid, Köprü'den Beykoz'a bütün Anadolu kıyısı iskelelerine uğrayacak olan İnbisat'a ucu ucuna yetişmiş, Boğaz'ın sisle kaplı olduğunu, ancak ön güvertede bir yer bulup oturunca fark etmişti.” (SP, s. 121).

Deniz ulaşımı, bilhassa da Şirket-i Hayriye vapurları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İstanbul halkının kadim tercihleri arasındadır. Vapur, İstanbullular için artık bir ulaşım aracından ziyade, kültürel devamlılığın sembolü hâline gelmiştir.

Şüphesiz “vapur” simgesine yüklenen “Türklük/Türk'e ait olma” fikri, “Boğaz” simgesi için de geçerlidir. Öyle ki, İstanbul yalılarında “*Türk mavisini pencereler Boğaz'a açılır, Hafız Post'un o dokunaklı ezgisi bir kanun içlenmesi olarak korularda yankılanır*” (SP, s. 280). Bu anlatımın temelinde “Tarihten beslenen bir ‘ulusal bileşim’ yaratılmalıdır.” düşüncesi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İlhan, romanında mekânlar arasındaki karşıtlıklardan faydalanarak da “ulusal bileşim”e vurgu yapmıştır. Örneğin, emperyalizmin sembol mekânlarından Petrograd Pastahanesi son derece olumsuz sıfatlarla betimlenirken, bir Osmanlı mekânı olan Mizrahilerin Yalısı'nın tasvirinde gayet olumlu sıfatlar tercih edilir.

Petrograd Pastahanesi, “*boru sesli arşidüklerin, artık geçmez olmuş binlik Romanof Rublelerini saya saya eskidikleri, crème caramel ve erimiş çikolata kokan çok camlı, az garsonlu bir Tepebaşı Pastahanesi*”dir. “Günün her saatinde, gireni çıkkanı belirsiz” olan bu pastahane, “*zıvanalı Rus cıgaraları içen, iri kalçalı, beyaz sarışın birtakım yoğun kadınlar, Dağıstanlı beyzade, işgal zabiti ya da Düyun-u Umumiye memuru kılıklı birtakım gevşek erkekleri çevrelerine toplamış, hüznü gözlerinde görünmez gözyaşlarıyla, inanılmaz ‘ihtilâl’ serüvenlerini anlatıyorlar*”dır (SP, 308).

Diğer taraftaysa, “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa dönemi yapılarından; tuğla, elde örülmüş gibi ince ve zarif; tavanı duvarı silme lale, gösterişli bir yalı” olan Mizrahilerin Yalısı vardır (SP, s. 308). Ve “ulusal bileşim” noktasında, Petrograd Pastahanesi karşısında âdeta bütün Osmanlılığı ve Türklüğüyle Mizrahilerin Yalısı işaret edilmeye çalışılmaktadır.

Attilâ İlhan romanlarında “ulusal kültür”e gösterilen özen, karakterlerin günlük hayattaki davranışlarına da yansımıştır. Söz gelimi, Manastırlı Salih Paşa, özellikle alaf-rangalaşma karşıtı tavırlarıyla, bahsi geçen özenin en açık örneklerini vermiştir. “*Kırım Savaşı’ndan bu yana, Osmanlı mülkünü sarmış her türlü Frenk özentisine, oldum olası karşı durmuş bir adam*” olan Manastırlı Salih Paşa, konağında eski gelenekleri sürdürmekte, yemeğini yer sofrasında yemektedir:

“Selamlık hizmetçileri, önce sofraya bezini serip, orta yerine alçak boylu kandil iskemlesini koyuyorlar, sonra onun üzerine büyük pirinç tepsiyi. Sofranın çevresindeki kuş tüyü minderlere herkes bağdaş kurup oturunca, hizmetçiler tarafından peşkirleri, dizlerine rastlayacak bir biçimde atılıyor.” (SP, s. 354).

Salih Paşa’nın Türk kültürüne gösterdiği özen, sadece yemek yemekle sınırlı değildir; Paşa’nın tepkisi, alafrangalığın tamamıdır. Öyle ki, “yeryüzünde bir tek ‘cennet-mekân Abdülhamid-i Sâni’ye toz kondurma(yan)” Salih Paşa, “lafın ucu alafrangalığa dokununca, gözü onu dahi görme(z) ve başla(r) verip veriştirmeye”:

“Balık baştan kokar binbaşı, bilmez değilsin a! Hayriye tüccarının batmasına bizim Saray sebep olmuştur: Tophane Müşiri Fethi Paşa’ya, kefereden hanedana türlü libas vesaire getirmeye vasıtalık ettiğinden ‘Bezîrgân Paşa’ denildiğini hep işitmedik mi? Zat-ı Şahane’nin dahi, Paris Sefîr-i Kebîr-i Tahsin Paşa, bilahare Satvet Refîi Bey vasıtasıyla maa-lesef aynı yola tevessül etmiş bulunması...” (SP, s. 354).

Salih Paşa, yemek yemekten giyim kuşama, hayatın her alanında halkın öz kültürüne, gelenek ve göreneklerine sahip çıkmasını istemektedir. Salih Paşa’nın bu isteği, kuşkusuz İlhan’ın “ulusal bileşim” düşüncesinin de temel ilkelerindedir.

Attilâ İlhan’ın “ulusal bileşim” tezinde “millet olma bilinci”nin ve “antiemperyalist tavır”ın da önemli bir yeri vardır. Öyle ki, İngiliz İstihbarat Servisi’nde çalışan Ermeni asıllı Pandikyan Efendi, “Ben Osmanlı’yım!” diyerek emperyalizm karşısında Kuva-yı Milliyecilere yardım eder:

“Oğlum, ben Osmanlı’yım, Osmanlı doğdum, Osmanlı öleceğim, bu lafıma bir mim koy, e mi? Hâl-i hazırda sen bakma, İngiltere devlet-i fehimesinin İstihbarat Dairesi’nden se-

beplendiğime, ben bilirim ki bu Avrupa keferesi bize ekmek vermez, haşa huzurdan köpek gibi de kullanır: Rumları nasıl kullandıklarına hep birlikte şahit olmadık mı, Antranik Paşa'nın muhayyel Ermenistan'ını da istikbalde bekleyen budur. (...)Seni ikaz eylemek arzum, bundan neşet ediyor: haft faaliyetinizin kısm-i küllisi, hem de bütün teferruatı ile tarafıma ihbar edilmiş, lakin benden yukarıya intikal etmemiştir. Osmanlı mıyım, Osmanlıyım, binaenaleyh Osmanlı'ya muavenet bir vicdan borcumdur, icab-ı hâlinde teşrik-i mesai dahi ederim.” (SP, s. 398-399).

Pandikyan Efendi'ye göre din, dil ve ırk farkının bir ehemmiyeti yoktur; önemli olan “Osmanlı” üst kimliği altında birlik içinde yaşayabilmektir; ki, bu üst kimlik Cumhuriyet sonrasında “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı” olacaktır. Pandikyan Efendi'nin “emperyalizm”e dikkat çektiği sözleri ise, Kuva-yı Milliye düşüncesi içindeki “ulusal bileşim” anlayışının esaslarından birini ortaya koymaktadır. Pandikyan Efendi, “*Ben bilirim ki bu Avrupa keferesi bize ekmek vermez, haşa huzurdan köpek gibi de kullanır: Rumları nasıl kullandıklarına hep birlikte şahit olmadık mı, Antranik Paşa'nın muhayyel Ermenistan'ını da istikbalde bekleyen budur.*” demektedir. Bu tespit, Attilâ İlhan'ın “mazlum milletler” teorisini akla getirmektedir. Zira İlhan, Doğulu ulusları “mazlum milletler” olarak tanımlamış ve bu ulusların tarihsel süreç içerisinde emperyalizm tarafından ekonomik ve kültürel boyutta sömürülmeye çalışıldığını ileri sürmüştür. İlhan'a göre “mazlum milletler”in bu sömürüden yegâne kurtuluş yolu, “emperyalizm”e karşı birlikte mücadele etmeleridir (İlhan, 2005: 128-130).

Netice itibarıyla, Pandikyan Efendi, bir manada “emperyalizm”in esas gayesine dikkat çekerek din, dil, ırk farkı gözetmeksizin bir çatı altında birlik olup emperyalist sömürüye karşı birlikte mücadele edilmesi gerektiğine vurgu yapmış ve böylelikle “ulusal bileşim” düşüncesinin antiemperyalist ve birleştirici yönüne işaret etmiştir.

3.2.3.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Darbe Karşıtlığı

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, Attilâ İlhan, her ne kadar 27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi'ni, başlangıçta birçok Demokrat Parti/Adnan Menderes muhalifi gibi ilerici ve Atatürkçü bir hareket olarak görse de, oluşan cunta yönetiminin özellikle ekonomik ve politik alanlardaki uygulamalarını zamanla tahlil ettikçe, hareketin gerçek mahiyetini anlamış ve bu müdahalenin Batı/emperyalizm güdümlü sıradan bir hükümet darbesi olduğuna kanaat getirmiştir (İlhan, 2015e: 193).⁵⁷ İlhan, bu kanaat

⁵⁷ Prof. Dr. Ümit Özdağ'a göre “Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte Türk Ordusu bağımsızlığını yitirmiş ve Amerikan çıkarlarının belirlediği Amerikan global stratejisinin bir unsuru hâline gelmiştir” (Özdağ, 2004: 37, 40). Dolayısıyla bağımsızlığını yitirmiş bir ordu tarafından -görünürde Atatürk ilke ve

tini bir tez olarak *Sırtlan Payı*'nda da ileri sürmüş ve Kuva-yı Milliye düşüncesinde askerî darbelerin yerinin olmadığını ifade etmiştir.

Romadaki anlatıma göre, 27 Mayıs Darbesi, halkın önemli bir kısmı tarafından olumlu karşılanmamıştır. Özellikle 27 Mayıs'ı bir "devrim" olarak gören ve her fırsatta hareketi savunan Miralay Ferid bu düşünceyi dile getirmektedir. Miralay'a göre müdahalenin ertesinde halk yeterince coşkun değildir, devrime gereğince ilgi gösterilmemektedir. Bilhassa Gürsel'in hareket sonrası İstanbul'a ilk gelişinde, Galata Köprüsü'nün her zamanki görünümünde oluşu, arzu edilen kalabalığın toplanmamış olması, Miralay Ferid'i müteessir kılmıştır. O Miralay Ferid ki, devrim sabahı yasağa kulak asmayıp bütün Emirgan'a bayrak astırmıştır. Şimdi de, "*Gürsel'in arabası görünür görünmez, alın damarları şişe şişe, avaz avaz bağır(ır): 'Alkışlayın be, alkışlasanıza ulan!..'*". Halk alkışlar Gürsel'i, hatta "*Yaşa, var ol!*" diye bağırarak birkaç kişi de çıkar; ama, alkış Miralay'ın istediği şiddette değildir. "*Sönük karşılama*" üzer Miralay Ferid'i, kahrından ölecekmiş gibi hisseder (SP, s. 18).

Miralay Ferid, 27 Mayıs'ı, "*bir avuç subayın nasılsa başardığı bir hükûmet darbesi*" olarak tanımlayan Ahmet Ziya'ya da içerler. "*Menderes dedikleri Hanım Evladı*"na kendisi kadar, hatta kendisinden de ziyade kızdığını bilmeseydi, neredeyse "*demokrat*" diyecektir Ahmet Ziya'ya (SP, s. 24).

Ancak halkın önemli bir kısmının ortaya koymuş olduğu darbe karşıtı irade başka örneklerle de vurgulanır. Örneğin, 3 Temmuz 1960 tarihli bir gazeteden alıntılanan haberin başlığı "*İzmir'de Harp Okulu Bir İhtar Yürüyüşü Yaptı*" şeklindedir. Haberde, İzmir halkının askerî darbeye karşı bir protesto yürüyüşü yapmak istediği, buna karşın İzmir'de bulunan subayların ve Harp Okulu öğrencilerinin bir uyarı yürüyüşü yaptığı, bu yürüyüş öncesi konuşan Hava Tümgeneral Gavsî Uçagök'ün, "*Hareketimiz kımıldamak isteyenleri ezmek içindir. En ufak bir kuyruk kaldıranı derhâl ezeceğiz!*" dediği belirtilir (SP, s. 167).

Ayrıca, Miralay Ferid de, "*Halkta iştirak yok, benim müşahadem budur ve muhib-i endişedir: ordu, matbuat, biraz da münevveran alaka gösteriyorlar, mütebakisi*

devrimleri korumak adına- yapılan darbenin esasında bir "dış müdahale" olduğunu ve emperyalist çıkarlara hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

manalı bir sükût içinde!” diyerek halkın darbeyi desteklemediğini bir kez daha ifade eder (SP, s. 220-221).

Fakat bu noktada, darbe karşıtlarının haberlerinin alıntılandığı gibi, darbeye destek veren kesimlerle ilgili haberlere de romanda yer verildiğini belirtmek gerekir. Söz gelimi, “*Hazineye Yardım Kampanyası Devam Ediyor*” başlıklı bir haberde, hasta bir genç kızın hazineye Zürih’ten küpelerini gönderdiği ve Hükûmet Başkanı Cemal Gürsel’e yazdığı mektupta, “*Çocuk olduğum hâlde sabık iktidarın zavallılığını çok iyi anlamıştım. Babamın ve annemin bana hediye ettikleri düşük ayarlı küpelerimi Hazine’ye vermeniz için size gönderiyorum, kabulünüz beni çok sevindirecektir, yeter ki vatan kurtulsun.*” dediği ifade edilir (SP, s. 211).

“*İstanbul’daki Bağışlar*” başlıklı bir başka haberde ise, “*9 Haziran’dan 1 Temmuz’a kadar Milli Emlak Müdürlüğü’ndeki büroya 3 milyon 724.247 lira 56 kuruş teberra edilmiştir. Bununun 30.300 lirası tahvil, 1.265.658 lirası da ziynet eşyasıdır. Dün Milli Emlak Müdürlüğü’ndeki büroya yapılan teberru miktarı da 193.268 lira 38 kuruştur. Mehmet Kavala 100.000, Hacı Bekir 3.000 lira vermiştir.*” denmektedir (SP, s. 212).

Yapılan tüm bu alıntılarla, darbeyi destekleyen belli bir kesim olsa da, sivil iktidarın bütün olumsuz uygulamalarına rağmen halkın önemli bir kısmının darbelere karşı olduğunun söylenmeye çalışıldığı, buradan hareketle de, Kuva-yı Milliye düşüncesinde askerinin demokrasiye müdahalesinin kabul edilemeyeceğini vurgulamak istendiği ifade edilebilir.

Kuva-yı Milliye düşüncesindeki darbe karşıtlığının temelinde, ordunun siyasete müdahalesiyle ortaya çıkan olumsuzlukların ülkede yarattığı tahribat vardır. Öyle ki, Miralay Ferid de, “devrim” olarak nitelediği 27 Mayıs Hareketi’nin sonunda “bir ucundan politikaya bulaşan bir cunta”ya dönüştüğü kanaatine varır. Miralay’a göre, “devrim” sonrasında Millî Birlik Komitesi’nin, “*demokratların bütün zulmüne katlanan (isim) olduğu için*” İnönü’yü iktidara getirip siyasetten çekilmesi gerekmektedir. Ancak öyle olmamış; tam aksine, komitenin ileri gelenleri “devrim”in hiçbir partiden yana yapılmadığını ısrarla belirtmişler ve bütün partilerin çalışmalarını yasaklamışlardır. İşte

bu, Miralay Ferid'in fikrinde “*cuntanın, ortalığı kötü siyaset bulaşıklarından temizleyecek yerde, bir ucundan politikaya bulaşması*”dır (SP, s. 237).

Miralay tam da bundan korkmaktadır; o ki, Mustafa Kemal'in ordu-siyaset ilişkisine dair kanaatlerini bizzat kendisinden dinlemiş birisidir. Mustafa Kemal, Çanakkale günlerinde, Ferid'e şu soruyu yönelmiştir: “*Çocuk, İngiliz donanmasını ve ordusunu Arıburnu'nda tevkif etmeye muvaffak olduk, hem de iki sene önce Balkan Harbi'nde hezimete uğrayan bir orduyla, nasıl oldu bu?*”. Yanıt yine Mustafa Kemal'den gelecektir: “*Abdülhamitçi paşaları tasfiye ederek, Enver ordudaki siyasi tefrikayı kaldırmayı nihayet akıl edebildi. Vaktiyle yapılsaydı bu, Balkan Harbi'ni de kaybetmez idik.*” (SP, s. 237-238).

Attilâ İlhan'a göre, Mustafa Kemal, aynı fikri Millî Mücadele Dönemi'nde ve Cumhuriyet sonrasında da takip ederek ordunun özellikle siyasete müdahil olmaması hususunda gerekli tedbirleri almaya gayret göstermiştir (İlhan, 2015e: 204-205). “Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye Düşüncesi” başlığında belirtildiği üzere, çeşitli araştırmacıların Atatürk dönemindeki ordu-siyaset ilişkilerine dair farklı kanaatler olsa da, İlhan, Atatürk'ün orduyu siyasetten ayırdığı görüşündedir. Bu bağlamda İlhan'ın Atatürk'ün ilke ve devrimlerinden ilhamla oluşturduğu Kuva-yı Milliye düşüncesinde de askerî darbelere ısrarla karşı çıktığı ve özgürlükçü demokrasilerde ordunun siyasete müdahalesinin asla kabul edilemeyeceğini vurgulamaya çalıştığı ifade edilebilir.⁵⁸

3.2.3.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı

Romadaki anlatıma göre, Türk Silahlı Kuvvetleri, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarını Atatürk ilke ve devrimlerine sahip çıkma iddiasıyla devirmiş ve yönetimi el koymuştur. Ancak oluşan cunta yönetiminin Batı'yla ilişkiler noktasında aldığı idari kararların Atatürk'ün ilkeleriyle uyumlu olmadığı görülmektedir. Bilindiği gibi Atatürk, savaş sahasında kazanılan zaferlerin iktisadi zaferlerle taçlandırılması gerekti-

⁵⁸ Attilâ İlhan'a göre “*Gâzi Mustafa Kemal'in ordu anlayışı, politika anlayışı ile hükümet darbelerini, askerî müdahaleleri bağdaştırmak olanak dışı bir şey (dir). Biraz tarih bilen birisi, yakın tarihimizde bu türden darbelere, müdahalelere hevesli olanların, İttihatçılar olduğunu, Mustafa Kemal Paşa'nınsa bashedan itibaren bu eğilime karşı çıktığını bilir*” (İlhan, 2014g: 217). İlhan, bir başka yorumunda da Türk Ordusu'nun hem Atatürk'ü hem de siyasetçi olamayacağını dile getirir. Zira kendisi de İttihat ve Terakki komitesinin üyesi olan Mustafa Kemal Paşa, daha bu cemiyetin ikinci kongresinde “askerlerin politikaya karışmaması” tezini öne sürmüş, tezi kabul edilmeyince de handiyse cemiyet üyeliğinden çekilmiştir (İlhan, 2005f: 285-286). Dolayısıyla, ilhamını Atatürk'ün fikirlerinden alan Kuva-yı Milliye düşüncesinde de “ordunun siyasete müdahalesi”ne karşı çıkılması doğal bir neticedir.

ğini ifade etmiştir. Bu, şüphesiz tam bağımsız bir ekonomi yönetimiyle doğrudan ilgilidir. Oysa, onun vefatından sonra oluşan yönetimler -gerek CHP/İnönü dönemi, gerekse DP/Menderes dönemi- “bağımsız ekonomi” ilkesini göz ardı etmişler ve ülkeyi Batı’nın, özellikle de alınan mali yardımlar neticesinde ABD’nin açık pazarı hâline getirmişlerdir. İktidarı devirdikten sonra bu gidişatı değiştirmesi beklenen ordu, beklentilerin aksine, dışa bağımlı ekonomi geleneğin takipçisi olmuş ve darbenin hemen ardından ABD’yle ekonomik antlaşmalar imzalamıştır.

Sözün gelişi, romanda alıntılanan “*Amerika, Muş-Tatvan Demiryolu İçin 6 Milyon Dolar Veriyor*” başlıklı bir haberde, “Muş-Tatvan arasındaki demiryolu inşaatı için Amerika’nın İkras Fonu’ndan Türkiye’ye altı milyon dolar yardım vereceği” yazılıdır (SP, s. 45). Alıntılanan bir başka haberin başlığıysa, “*Türkiye’nin İktisadi İstikrarı İçin Bütün Dünya Yardım Teklif Ediyor*” şeklindedir. Haberin detayında, “DP iktidarı döneminde Türkiye’ye on yıllık bir ekonomik kalkınma planı hazırlanması için görevlendirilen ancak çalışmasına imkân verilmeyen Prof. Tinbergen’in çalışmalarını tamamlayabilmesi için yeni yönetimin bir karar aldığı; öte yandan, Birleşmiş Milletlerin de Türkiye’ye ekonomik yardım için hazır olduğunu bildirdiği” vurgulanmaktadır. Ayrıca haberde, “Ford Vakfı gibi ABD menşeli vakıfların da Türkiye’ye ekonomik uzmanlarını göndermeye hazır olduğu, mevcut yönetimin de bu gelişmelerden oldukça memnuniyet duyduğu; bununla birlikte, dönemin Devlet Bakanı Şefik İnan’ın, Myrdal, Kuznets ve Chenery gibi iktisatçıların ülkeye gelip planlama teşkilatına damgalarını basmalarını istediği” de ifade edilmektedir (SP, s. 61-62).

Alıntılanan iki haber birlikte düşünüldüğünde, Kemalizm adına yapıldığı ileri sürülen darbenin ardından idareyi ele alan cuntanın, devirdiği Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarından farklı bir zihniyete sahip olmadığı vurgulanmaya çalışılmıştır denilebilir. Zira, cunta yönetimi de, devrik iktidar gibi emperyalizme karşı gelmemekte, Batı’yla/ABD’yle iş birliklerini sürdürmeye devam etmektedir.

Romanın Kuva-yı Milliyeci aydınlarından biri olarak değerlendirilen Miralay Ferid de, ekonomik ilişkilerin yürütülmesi hususunda cunta yönetiminden farklı düşünmemektedir. Özellikle Amerika’yla imzalanan iktisadi antlaşmalar Miralay Ferid’i oldukça memnun etmektedir:

“Amerika 1 Milyar lira hibe etti. / Serbest bırakılan paranın 500 milyon lirası Milli Savunma hizmetlerine ayrılacak. / Bu yıl Amerika’nın Türkiye’ye 100 milyon dolarlık yardım yapması muhtemel!

Miralay Ferid, çocuk gibi seviniyor. Nasıl sevinmesin: ‘Hanım Evladı’ Menderes iktidardan uzaklaştırılır uzaklaştırılmaz, Amerika kesenin ağzını açmış baksanıza!

‘Eh, memleket iktisadiyatı şöyle rahat bir nefes alır.’” (SP, s. 185-186).

Burada aslında Miralay Ferid’in nezdinde 27 Mayıs Darbesi’ni “Kemalist” bir hareket olarak algılayan aydınların eleştirildiği söylenebilir. Zira Miralay Ferid, Amerika’nın, yani emperyalizmin yaptığı maddi yardıma sevinmektedir. Oysa, Kuva-yı Milliye düşüncesinin temelinde, başta ekonomi olmak üzere, her alanda tam bağımsız olma ilkesi vardır. Dolayısıyla Kuva-yı Milliyeci bilince sahip birinin emperyalist ülkelerden alınan maddi yardıma olumlu yaklaşması kabul edilebilir bir durum değildir.

27 Mayıs cuntasının emperyalizm karşısında gösterdiği teslimiyetçi tavra yöneltilen eleştiriler, dönemin gazetelerinden yapılan alıntılarla güçlendirilir. Örneğin 5 Temmuz 1960 tarihli ve “*Amerika Dün 1 Milyar Lira Hibede Bulundu*” başlıklı haberde yine Amerikan emperyalizmine dikkat çekilmektedir. Haberin detayında, “Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ne 1960 yılı içerisinde 1 milyar lira hibe edeceği” vurgulanmakta; ayrıca, “söz konusu hibenin verildiği antlaşmanın imza töreninde, ABD büyükelçisinin, ‘*Amerika Türk milletine daima müzahirdir.*’ dediği” ifade edilmektedir (SP, s. 189-190).

Âdeta bir manda devletinin sömürmesine para yardımını yapmasını anımsatan bu hibe antlaşmasının romanda kullanılmasındaki temel amacın, kendisini “Kemalist” olarak tanımlayan yönetimlerin dahi ABD emperyalizmiyle iş birliği yaptığını vurgulamak olduğu söylenebilir. İlhan böylelikle, hayatının her döneminde emperyalizm karşısında “istiklâl-ı tam” ilkesini savunduğunu ifade ettiği Mustafa Kemal’in fikirlerini takip edeceklerin emperyalizmle iş birliği yapmaktan uzak durmaları gerektiğini belirtmiş olmuştur.

Romanda nasıl ki Şirket-i Hayriye vapurları “ulusal bileşim”in simgesi olarak kullanılmışsa, Mütareke döneminde İstanbul Boğazı’nda bulunan Müttefik Kuvvetleri’ne ait savaş gemileri de “emperyalizm”in sembolü olarak kullanılmıştır denilebilir. Zira Binbaşı Ferid, vapur seyahatleri sırasında boğazda demirlemiş Müttefik zırhlılarını “*gümüştü sis aydınlığını sık sık karartıyor(ken)*” görür. Diğer tarafta bir İngiliz dretnotu,

bir Fransız kruvazörü ve bir İtalyan muhribi, “*dev hayaletleri gibi belirip belirip kayboluyor*”dur. Binbaşı Ferid’i asıl rahatsız eden işgalin bu yanıdır. Çanakkale’de “*onca kan ve ateş pahasına geçirmedikleri bu gemilerin, payitahtın göbeğinde demirleyip taretlerini saraylara çevirmiş olduklarını gör(dükçe) cinleri tepesine toplanır*” (SP, s. 121). Emperyalizm gelmiş, bütün azametiyle Osmanlı’nın payitahtına, İstanbul Boğazı’na konuşlanmıştır.

Emperyalizmin romandaki sembollerinden bir başkası da Amerikan Bayrağı’dır. Söz gelimi, Ahmet Ziya ile Suat, 27 Mayıs Darbesi’nin arka planını konuşurken yoldan bir askerî konvoy geçer. Konvoyda dikkati çeken husus, hemen her kamyonun arkasında görülen küçük bir damgadır. Damgada Amerikan Bayrağı’nın üzerinde bir el sıkışma resmi, resmin altındaysa “*United State of America*” yazısı vardır (SP, s. 252). Hiç kuşkusuz burada belirginleştirilmek istenen, Türk Ordusu ile Amerika Birleşik Devletleri, yani emperyalizm arasındaki ilişkidir.

Amerika-Türkiye ilişkilerine yapılan vurgu, gazetelerden alıntılanan haberlerle de kuvvetlendirilir. Örneğin, 12 Temmuz 1960 tarihini taşıyan “*Hükûmet Programı Açıklandı*” başlıklı haberde, “Türkiye’nin NATO’ya ve CENTO’ya bağlı olduğu ve ABD ile ‘samimi’ dostluğunu sürdürmek istediği” belirtilmektedir. Ayrıca, aynı haberde, “yeni hükûmetin yabancı sermaye yatırımlarını en sağlıklı dış yardım olarak kabul ettiği”nin de üzerinde durulmaktadır (SP, s. 259-260). NATO ve CENTO’ya bağlılık ile dış sermaye karşısındaki tavizkâr tutumun Kuva-yı Milliye düşüncesinin emperyalizm karşısındaki tam bağımsızlık ilkesine aykırı bir tavır olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu aykırı tavrın radyo haberlerine yansımaysa şu şöyledir:

“Küstah sesli bir kadın spiker, bütün Türkiye’yi azarlar gibi, haberleri veriyordu: ‘Bayer’in idamı istendi. Millî Birlik Komitesi, sakat Reis-i Cumhuriyet’in hıyanet-i vataniye suçu ile yargılanmasına karar verdi. Sabık devlet reisinin, Anayasa’nın çiğnenmesinde başlıca rolü oynadığı bildiriliyor...’

Ardından, daha az önemli saydığı sesinden belli, başka bir haber: ‘Devlet ve Hükûmet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, bugün Amerikan Büyükelçisi’ni kabul etti. Yarım saat kadar süren görüşme esnasında, Büyükelçi Warren’in Orgeneral Gürsel’e, Amerikan Hükûmeti’nce, hükûmet programının müsbet karşılandığını söylediği belirtiliyor...’ (SP, s. 274-275).

Devletin resmî yayın organınca emperyalizmle/ABD’yle kurulan ilişki, daha doğrusu ABD’nin Türkiye’nin hükûmet programını olumlu bulması sıradan bir durum gibi karşılanır. Fakat burada dikkati çeken asıl husus, bir tarafta Atatürk ilkelerine karşı

geldikleri iddiasıyla devrilen iktidarın ileri gelenlerinin “vatana ihanet” suçlamasıyla yargılanacakları bildirilirken, diğer tarafta bu iktidarı Atatürkçülük adına askerî bir darbeye devirenlerin Amerikan emperyalizminin övgüsüne mazhar olmalarını kıymetli bir durummuş gibi yansıtılmalarıdır.

Başta da ifade edildiği üzere, romanda 1960 ile 1919 şartları arasında bir benzerlik kurulmuş ve bu bağlamda sık sık anlatının olay zamanında 1919 dönemine dönmüştür. Söz konusu geriye dönüşlerin birinde, o dönemde yayınlanan bir haberden alıntı yapılır. 29 Ağustos 1335 (1919) tarihini taşıyan “*Türkiye’yi Medeni Hâle Getirmek İçin 100.000 Amerikalı Kifayet Eder*” başlıklı haberde, Binbaşı Arnold’un “*Amerika’nın ‘insaniyet duyguları ile Türkiye mandasını kabul edeceğini’ söylediği*”ni ifade ettiği belirtilir. Haberin detayındaki şu cümleler, oldukça dikkat çekicidir:

“Amerika, insaniyet duygularıyla Türkiye mandasını kabul edecektir. Rumeli ve Anadolu Türkiyesi’ni medeni hale getirmek için 100.000 Amerikalı kifayet eder. Bu kuvvet iki sene içinde şartlar hafifleyinceye kadar asayiş muhafaza edebilir.” (SP, s. 295-296).

Anlatı boyunca yapılan haber alıntıları birlikte düşünüldüğünde, vurgulanmak istenen temel fikrin, Kuva-yı Milliye düşüncesinin en önemli karşıt gücü emperyalizmin/ABD’nin Anadolu toprakları üzerindeki emellerinin -romanın olay zamanına göre- yaklaşık 40-50 yıl öncesine dayandığı ve kimi zaman “manda”, kimi zamansa “mali yardım” kisvesi altında gerçekleştirilmek istenen bu emellere karşı 1920’lerde başlayan Kuva-yı Milliyeci mücadelenin, artan bir azim ve kararlılıkla 1960 şartlarında da sürdürülmesi gerekliliği olduğu ifade edilebilir.

Emperyalizmle mücadele kararlılığı, Binbaşı Ferid’in “manda” hakkındaki görüşleriyle daha da görünür hâle getirilir. Ferid, Amerikalıların 1919 İstanbul’unda, “Teknik Heyet” adı altında, devletin ileri gelenleriyle, görünüşte “Ermeni sorunu”nu, gerçekteyse “manda” meselesini konuşmasıyla ilgili şunları düşünür:

“Vay anasını avradını silsilesini... Ulan evvelce Amerikan mandası kimin aklında vardı be? Hiç kimsenin! İki aydır, ‘parçalanmaktansa, mülkün tamamîyetini kurtarmak ancak Amerikan mandasına girmekle mümkündür’ lafı, önüne gelenin ağzında: Aydınların, subayların, Meclis-i Mebusan ve ayan üyelerinin! Basın ikiye ayrılmış, harıl harıl İngiliz mandası mı, Amerikan mandası mı daha iyidir diye tartışıyor: İşte bir yanda kurtuluşu Amerikan mandasına getirmekte bulan Akşam, Vakit, Tasvir-i Efkâr, Tercüman vs... Öbür yanda İngilizlerle Fransızları kuşkulandırmaz mı, fazlasıyla kuşkulandırır. Allah bilir ya,

şu İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kuruluşu bile 'mukabil bir cereyan yaratmak maksadına matuf olarak', bu nedenden düşünülmüştür..." (SP, s. 305).

Binbaşı Ferid'in düşüncelerinden de anlaşılacağı gibi, Kuva-yı Milliye düşüncesinde emperyalizmle iş birliği yapmaya yer yoktur. Kuva-yı Milliyeci anlayışta ne Amerikan, ne de İngiliz mandası kabul edilebilir. Türk milleti için yegâne yol, "istiklâl-i tam"dır.⁵⁹

Aynı husus, bir başka Kuva-yı Milliyeci, Binbaşı Ferid'in arkadaşlarından Doktor Hayrullah tarafından da dile getirilir:

"İmparatorluğun naaşından, her biri arslan payını kendisi almak istiyor, aşikâr bir şey: Onlar arslan payını alıp, bize sırtlan payını bırakacaklar, karınlarını çatlasıya doldurduktan sonra, beğenmediklerini!.. Peki, biz buna müstehak mıyız? Bu mülk ki, ecdadımızın olmuştur ve bizim mülkümüzdür ve biz ki mülkün arslanıyız, bu zillete boyun eğecek miyiz? Meselenin aslı, esası budur kardeşim Ferid, gerisi teferruat. Onların her biri, İngiliz'i, Fransız'ı, Amerikan'ı, nasıl arslan payını istiyor, sırtlan payına rıza göstermiyorsa, bu mülkün sahib-i aslisi olmakla, biz de öyle arslan payına sahip çıkacak, sırtlan payına tenezzül etmeyeceğiz." (SP, s. 306-307).

Evet, "emperyalizm" Anadolu'yu sömürmek, "Türk"ü tarihten silmek istemektedir. Fakat buna direnen birileri vardır. Birileri "sırtlan payı"na razı değildir. İşte, o birileri, bu "mülkün arslanları"dır; onlar, "emperyalizm"e "dur" diyen "Kuva-yı Milliyeciler"dir.

3.2.3.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık

Attilâ İlhan romanlarının birçoğunda olduğu gibi *Sırtlan Payı*'nda da Kuva-yı Milliye düşüncesi çerçevesinde "Enver Paşa" ve "İttihatçılık" bir karşıt güç olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda sık sık Enver Paşa-Mustafa Kemal Paşa karşılaştırılmasının yapılması dikkat çekicidir. Örneğin, romanın başkahramanlarından Binbaşı Ferid, "kocaman sağduyusuyla Enver Paşa'yı o kadar beğen(mez), Maydos'ta emir subaylığı ettiği, 7. Ordu'da komutası altında savaştığı Mustafa Kemal Paşa'yı, için için ona yeğle(r)". Öyle ki, "Samsun'a hareketinden önce, Şişli'deki evinde ziyaret ettiği Kemal Paşa da ona İstanbul'da kalmasını ve direnişin örgütlenmesine yardımcı olmasını söyle(miştir)" (SP, s. 73).

⁵⁹ Bu arada, 1919 şartlarında Amerikan emperyalizmine güçlü bir tepki gösteren Miralay Ferid'in, 1960'da aynı emperyalist kuvvetin eylemlerini, yönetimde askerî bir cunta olduğu için olumlu karşılayan bir çizgiye gelişi, anlatıda Kuva-yı Milliyeci aydına yöneltilen bir eleştiri olarak kabul edilebilir.

Esasında Ferid'in "İttihatçı" karşıtlığı Mekteb-i Harbiye dönemine dayanmaktadır. Birçok son dönem genç Osmanlı subayı gibi Ferid de askerî okulda "*Abdülhamit istibdadı*"na karşı yürütülen bir "*hürriyet kavgası*" içinde yetişmiştir. Şüphesiz bu "*kavganın havası*"nı "*hürriyet, müsavet, uhuvvet*" söylevleriyle, Namık Kemal'den ve Ziya Paşa'dan "*bitmez tükenmez kasideler, terhib-i bentler*" oluşturmuştur. Bu hava içerisinde Ferid ve arkadaşları İstanbul'u mahalle mahalle dolaşarak kapı altlarından "*hürriyet bildirileri*" ile Paris'ten kaçak getirilen "*Jöntürk gazeteleri*"ni atmışlar, duvarlara "*Yaşasın Hürriyet, Adalet, Müsavat! Kahrolsun İstibdat, Kahrolsun Zulüm!*" yazmışlardır (SP, s. 113-114). Fakat tüm bu "*hürriyet kavgası*"na rağmen Ferid hiçbir zaman İttihat ve Terakki üyesi olmamıştır. Hatta 31 Mart Vakası'ndan sonra Harbiye öğrencileri zorla fırkaya üye yapılmak istenmiş, fakat Ferit ve 40 arkadaşı üyeliği reddettikleri için soruşturmaya maruz kalmışlardır. Bu soruşturmayı daha sonra öğrenen Mustafa Kemal, Çanakkale Savaşı günlerinde Ferid'i "*emir zabiti*" olarak karargâhına aldırıştır (SP, s. 118).

İttihatçılık ve Enver Paşa karşıtlığının somutlaştığı bir başka isim de "*Abdülhamit Paşaları*"ndan Manastırlı Salih Paşa'dır. Salih Paşa, İttihatçıların yönetime geldiklerinde II. Abdülhamit'in onlara "*dört başı mamur bir mülk*" teslim ettiği kanaatindedir. Salih Paşa'ya göre İttihatçılar, "*on asırlık Memalik-i Şahane'yi on senede mahv ü perişan etmişler*"dir. Daha dün "*düvel-i muazzamadan sayılan Devlet-i Al-i Osman*", bugün "*düvel-i muazzamanın insafına terk edilmiş biçare bir devlet*" hâline gelmiştir. Salih Paşa'nın da "*Bütün Abdülhamit Paşaları gibi, İttihat ve Terakki'nin yalan yanlış hesaplara girdiği, sırtısına kaybettiği savaşlar kanına dokunuyor*"dur. Özellikle de Enver Paşa'nın Balkan bozgunundan sonra kendi kuşağından bine yakın komutanı emekli etmesi, Salih Paşa'yı sinirlendirmektedir:

"Cennet-mekân Abdülhamid-i Sani, Alaman Kumandanı Golç Paşa'yı orduyu ıslah eylesin diye ismen çağırıştı ama, Osmanlı ordusunda mumaileyhe Bölük Eminliği bile tevdi etmedi: halbuki, en muktedir paşaları tasfiyeye cür'et eden Enver makulesi adamlar, herifi başımıza Müşir yaptılar, emr-ü kumandayı Alamanlara teslim etmeye de milliyetperverlik dediler. Acayüb-ül-garabet! (...) Söylesene bana binbaşı, Enver Sarıkaş'ın, Cemal Kanal'da Ümmet-i Muhammedi birer hayal-i ham uğruna neden sinek gibi kırıyorlar? Biri Kafkasya, öbürü Mısır fatihi olmak için mi? Asla ve kat'a! Kafkasya'da Rus, Mısır'da İngiliz kutaatını tutup oyalayarak, Avrupa'da Almanlara nefes aldirmek için! Eğer milliyetperverlik bu ise..."(SP, s. 87-88).

Salih Paşa'nın temas ettiği noktalar değerlendirilecek olunursa, İttihatçı anlayışın ve bu anlayışın lideri olarak Enver Paşa'nın Alman emperyalizmiyle iş birliği yaptı-

ğı ve bu iş birliği çerçevesinde “*ham hayaller*”ini gerçekleştirebilmek umuduyla Alman emperyalizminin hedefleri uğruna Türk insanının ölümüne sebep olduğu için eleştirildiği söylenebilir.⁶⁰

İttihatçıların ve Enver Paşa'nın Alman emperyalizmiyle kurduğu ilişkiye Binbaşı Ferid de dikkat çeker. Ferid, Sadrazam Ferid Paşa'nın İngiliz yanlılığını eleştirirken sözü İttihatçılara ve Enver Paşa'ya getirir. “*Sözde imparatorluğu kurtarmak için, Enver Paşa nasıl Almanların her dediğine boyun eğmiş, Alman Genelkurmayı'nın tasarılarını gerçekleştireceğim diye o kadar Anadolu çocuğunu cephelerde kırmışsa, Damat Ferid Paşa öyle, İngilizlerin önünde diz çöküyor, onların tasarılarını gerçekleştireceğim diye elinden geleni ardına koymuyordu(r)*”. Binbaşı Ferid'e göre “*İttihatçısı İtilafçısı aynı kalıptan çık(mış)*”tır; her iki oluşum da “*ecnebiye gösterilen itimat ve teveccühün binde birini olsun, millete gösterme(miş)*”tir (SP, s. 127). Elbette millete “itimat” ve “teveccüh” gösterenler de çıkmıştır; ki, onların başında da Mustafa Kemal Paşa ve milletin bizatihi kendisi demek olan Kuva-yı Milliye gelmektedir.

Fakat burada şunu da söylemek gerekir: Attilâ İlhan romanlarında her ne kadar İttihatçı anlayışın aldığı askerî ve idari kararlar eleştirilip bu kararların yanlışlığı ortaya konsa da, İttihatçıların, özellikle Kuva-yı Milliye oluşumunun hazırlanmasındaki hakları kendilerine teslim edilir. Söz gelimi, Bayraktar Hâluk Bey, İttihatçıların Mütareke sonrasındaki faaliyetlerini şu şekilde eleştirmektedir:

“İttihatçılar rahat durmuyorlar, Ferid Bey! Melanetlerine devam ediyorlar! Taraf-ı Hümayunca, zaruri tedbirlerin ittihaz edildiği, muhakkak: Saray'da, Çit Kasrı müessir bir istihbarat teşkilatının merkez-i umumisi olarak faaliyete geçirildi, peyderpey oraya gelen malumat Hünkâr'a arzolanıyor; anlaşıldığına göre, İzmir'de Yunanlara silah atılmasından, o muntıkada aktedilen muhtelif kongrelere kadar, hepsinin arkasında İttihatçıların parmağı var... (...) Bizim Başkâtip Ali Fuat Beyefendi'nin kanaat-ı şahsiyesi, Hünkâr'ın, Kemal Paşa'nın İttihatçılara husumetini nazar-ı dikkate almış olduğu cihetindedir. Hâlbuki Paşa'nın faaliyetini, az evvel arzettiğim İttihatçı tahriklerini tensip, hatta teşvik eyler bir mahiyette olup...” (SP, s. 126-127).

⁶⁰ Attilâ İlhan, “*Batı'ya ya Enver Arar, ya Damat Ferid...*” başlıklı yazısında Enver Paşa ve İttihatçı anlayış hakkında şunları söylemektedir: “*Hep biliyoruz, Enver Paşa Türkiye'de Almanya'nın 'el ulağı' idi, gitti Türkistan'da İngilizlerin kışkırttığı Basmacıların başında, bir süre önce kendilerinden olduğunu söylediği Bolşeviklerle dövüşürken öldü. Almanlar, ne Enver'i, ne Cemal'i, ne de Talat'ı kurtarabilmişlerdir. Oysa Türkiye'yi onların adına savaşa sokan bunlardı.*” (İlhan, 2014g: 362). Ayrıca İlhan'a göre Enver Paşa “*bir oldubittiyle devleti Kaiser'in yanında I. Dünya Savaşı'na sokmuş ve sonunda imparatorluğun batmasına neden olmuş*”tur (İlhan, 2005f: 350). Dile getirilen bu yorumlar dikkate alındığında, İlhan'ın Enver Paşa/İttihat ve Terakki konusunda sözünü Salih Paşa'ya emanet ettiği ifade edilebilir.

Çok açıktır ki, İttihat ve Terakki'nin bilhassa alt kadroları uzun yıllar yüksek bir vatanseverlik duygusuyla memleketlerinin kurtuluşu için mücadele etmiştir. Her ne kadar yönetici kadro I. Dünya Savaşı sonrası ülkeyi terk etmek zorunda kalmış olsa da, örgütün özellikle subayların yoğunlukta olduğu alt kadrosu memlekette kalmış ve Yunan işgaline karşı başlatılan direnişin örgütlenmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Bayraktar Hâluk Bey, işte bu vatansever subayların Yunan işgali karşısındaki direnişlerinden rahatsız olmaktadır. Pek tabii, Mustafa Kemal Paşa da, İttihatçıların geçmişteki siyasi ve askerî yanlışlarını bir kenara bırakmış ve vatanın kurtarılmasında onlarla iş birliği yapmıştır.⁶¹

Manastırlı Salih Paşa'nın İttihat ve Terakki'ye yönelttiği eleştirilerin içinde “orduya siyasetin karıştırılması” da vardır. Salih Paşa'nın bu konudaki kanaati şöyledir:

“Felaketin sebab-i aslisi siyasettir. Ordu yekpare olarak bir siyasetin müdafii oldu mu ne kadar müessir bir silah ise, bünyesinde siyasi tefrikaya sebebiyet verildi mi, o kadar ehemmiyetli bir âmil-i hezimettir. Cennet-mekân Abdülhamid-i Sâni, orduyu islah eylemiş, iradesi altında yekpare bir kudret haline getirmişti, İttihatçı rüesası, evvela bu yekpareliği, bilahare silsile-i meratibi altüst eylediler, binnetice...” (SP, s. 143).

Aynı eleştiriyi Çanakkale günlerinde, -Enver Paşa'nın Çanakkale'ye kadar gelip başarının asıl sahibi olarak kendisini ziyaret etmemesinden sonra- Mustafa Kemal de yapmıştır (SP, s. 144). Burada dikkati çeken ilk husus, bir kez daha üstü örtülü bir Enver-Mustafa Kemal karşılaştırılmasının yapılmış olmasıdır. İkinci husus ise, İttihatçı anlayışta ordu-siyaset ilişkisine yöneltilen eleştiridir. Attilâ İlhan'a göre bilhassa Balkan Savaşı'nda ve I. Dünya Savaşı'nda siyasetin orduya ne denli zarar verdiğini bizzat yaşayan Atatürk, orduda siyasetin yerinin olmadığını ısrarla belirtmiş, hatta Cumhuriyet'in ilanından sonra hem askerî görevini, hem de milletvekilliğini sürdüren komutanlara askerlik ve siyaset arasında bir tercih yapmaları gerektiğini söylemiştir. Kısacası, İl-

⁶¹ Söz konusu hususta, Prof. Dr. Sina Akşin de, Prof. Dr. Feroz Ahmad'ın *İttihat ve Terakki 1908-1914* adlı eserine yazdığı önsözde şunları ifade etmektedir: “(...) Cumhuriyet'imizin kurucusu Atatürk dahi bu dönemde (1908 İhtilâli) yetişmiş ve ‘tipik’ ya da yönetici kadroya mensup bir İttihatçı olmamakla birlikte, 1908 İhtilâli’ni yapan siyasal örgütün, İttihat ve Terakki’nin çatısı altında bulunmuştur. Bilindiği gibi Atatürk, Mütareke Dönemi salonlarından birinde, Rahip Frew’dan İttihatçıları reddetmesi gerektiği yolunda bir telkinle karşılaştığında, bunu kabul etmemiş ve İttihat ve Terakki’nin yurtsever bir örgüt olduğunu söylemiştir. Nitekim, İttihatçı önderlerin savaşla ilgili pek çok ve ağır sorumlulukları olmakla birlikte, İttihat ve Terakki’nin tabanı büyük ölçüde Müdafaa-i Hukuk hareketinin de tabanını oluşturmuştur.” (Ahmad, 2017: 13-14).

Prof. Dr. Taner Timur da, benzer bir yaklaşımla, İttihatçıların Kurtuluş Savaşı'ndaki rollerine dair şunları söylemiştir: “(İttihatçıların) liderleri imparatorluğun çöküşünden sonra yurt dışına kaçmış olmakla beraber, Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenmesine bu fırkanın orta ve alt kademelerinden önemli katılımlar olmuş ve bunlar yararlı çalışmalar yapmışlardır.” (Timur, 2018: 265).

han'ın kanaati, ordu-siyaset arasında kesin bir çizginin olması yönündedir (İlhan, 2014g: 218-220; İlhan, 2015e: 190-191).⁶² Dolayısıyla Kuva-yı Milliye düşüncesinde de -İttihatçılıktan farklı olarak- ordunun siyasete, siyasetin de orduya müdahil olmaması gerektiğinin savunulduğu ifade edilebilir.

Attilâ İlhan'a göre İttihatçılarla Kuva-yı Milliyeciler arasındaki temel farklardan bir diğeri de yönetim biçimidir. İttihatçıların öncelikleri iktidarı/yönetimi elde etmekten, Kuva-yı Milliyecilerin yegâne düşüncesi vatanın düşmandan kurtarılması ve tam bağımsızlığın sağlanmasıdır (İlhan, 2014g: 220-221) . İlhan bu görüşünü anlatıda Sivas Kongresi üzerinden işlemektedir. Anlatıya göre kongre esnasında Mustafa Kemal Paşa İttihatçılarla üstü örtülü bir iktidar mücadelesine girişmiştir. Söz konusu mücadeleyi haber alan Binbaşı Ferid, İstanbul'daki görevi sırasında yine İttihatçılarla iş birliği yapar hâle geldiğini düşünür. Ferid'e göre İttihatçılar başka bir şey yapmak istemektedir; kuvvetle muhtemel, Mustafa Kemal Paşa da aynı şeyi sezmiş ve İttihatçıların Anadolu'da da farklı bir hesapları olduğu kanaatine varmıştır. Kemal Paşa'yla aynı şeyleri düşünmekten mutlu, fakat istiklâl mücadelesinin sekteye uğramasından endişeli olan Ferid'e göre, temel kaygı iktidar değil, bağımsızlık olmalıdır (SP, s. 377).

3.2.3.6. Kuva-yı Milliye'nin Karşısında Düşmanla İş Birliği Yapan İstanbul Hükûmeti ve Padişah Vahdettin

İzmir'in Yunanlarca işgali sonrası başlatılan Kuva-yı Milliye hareketi, İstanbul Hükûmeti ve Padişah Mehmet Vahdettin tarafından olumlu karşılanmamış ve özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın millî direnişin liderliğini üstlenmesinden sonra memleketi düşman işgalin kurtarmak isteyen subay ve aydınlar "vatan hainliği"yle suçlanmışlardır. İstanbul Hükûmeti'nin ve padişahın Kuva-yı Milliyecilere olan karşıtlığı öyle bir boyuta varmıştır ki, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele'nin diğer önde gelen isimleri hak-

⁶² İttihatçılar ile Mustafa Kemal'in "ordu-siyaset ilişkisi"ne dair görüş farklılıklarına, Murat Bardakçı da *Enver* isimli çalışmasında şu şekilde temas etmiştir: "(*Enver ile Mustafa Kemal arasındaki*) asıl kopuş, *İttihad ve Terakki'nin 1909 Eylül'ünde Selânik'te toplanan İkinci Kongresi'nde yaşanacaktır. Kongre'ye Trablus delegesi olarak katılan Mustafa Kemal, askerinin siyasetin dışında kalması gerektiğini söyleyecektir ama bu görüşün İttihad ve Terakki'nin gücünü askerinin desteğinden alan idarecileri tarafından kabul edilmesi bir tarafa, telâffuzu ve hoş karşılanması bile mümkün olmadığı için Mustafa Kemal partiden daha da uzak tutulacak ve asker kanadın liderliğine hazırlanan Enver ile zaten zayıf olan münasebeti daha da zayıflayacaktır. İttihad ve Terakki, Mustafa Kemal'i üstelik ölüme mahkûm edecek, kararın infazı ile Enver'in bir yaş küçük amcası Halil Bey görevlendirilecek ama Halil Bey partinin emrini yerine getirmeyecektir."*

 (Bardakçı, 2015a: 16).

kında askerî mahkeme tarafından -padişahın da onayladığı- idam kararları verilmiştir (Özkaya, 1981: 72; Bardakçı, 2015b: 159).⁶³ İstanbul Hükûmeti'nin bu tutumunun kendisine bağlı olan resmî memurlara da sirayet ettiği görülmektedir. Söz gelişi, “*İstanbul Muhafızı ve 25. Kolordu Kumandanı Seyid*” tarafından kaleme alınan “4 Haziran 1335” tarihli bildiri de şunlar söylenmektedir:

“Geçirmekte olduğumuz günlerin nezaket ve ciddiyetini lüzumu kadar ehemmiyetle takdir ve teslim ettiğini bilhassa şu son haftalardaki muhtelif tezahürat ile göstermek isteyen ahaliye hitap ediyorum.

Bu milleti yekdiğerine rapteden ve onlara hukuk ve metanet bahşeden yegâne zincirin ancak din olduğu unutulmamalıdır. Binaenaleyh İstanbul’un bir muhafızı olmakla beraber, aynı zamanda bir ferd-i müslime olmak sıfatıyla da, dindaşlarıma tavsiye ederim ki alenen naks-i siyama her ne suretle ve sebeple olursa olsun cüret edenleri derhal seri kanunun emreylediği ceza ile tecziye edeceğim.

Burada gençlerimize hitap etmek istiyorum.

İleride güzel Türkiye taht-ı saltanatı etrafını tezyin edecek birer çiçek olmaya namzet bulunan gençlik goncalarımızdan enzar-ı millet ve bilhassa ağyar önünde bizleri nevmîd edecek mal ve vaziyette bulunanlar olursa onları da cezalandıracağım.” (SP, s. 83).

İstanbul’u korumakla görevli olan komutan, İstanbul gençlerine, düşmana karşı herhangi bir harekette bulunmamalarını salık vermektedir. Bu bildirinin alıntılması, muhakkak ki bilinçli bir tercihtir. Zira böylelikle, bir tarafta memleketin kurtuluşu için mücadele eden Kuva-yı Milliyeciler varken, diğer tarafta da saltanatı korumak adına düşmana ses çıkarmayan padişah yanlılarının olduğu işaret edilmiştir.

⁶³ Murat Bardakçı, *Şahbaba* adlı çalışmasında, Mustafa Kemal Paşa, Kara Vasıf, Ali Fuat Paşa, Washington elçisi Alfred Rüstem, Doktor Adnan Bey ve Halide Edip Hanım hakkında verilen idam kararları hakkında farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bardakçı’ya göre idam kararının sonunda yer alan “...idamlarına (dair) gıyaben verilen hüküm ve karar, ele geçirildikleri zaman tekrar yargılanmak üzere tasdik edilmiştir” cümlesinden, tam anlamıyla “iradede isimleri geçen altı kişinin hayatlarının sonuna geldikleri, yakalandıkları takdirde canlarından olacakları ve daha da önemlisi, İstanbul’un Anadolu’daki Millî Hareket’in sorumlusu olmakla suçladığı bu kişileri ölüme mahkûm ettiği manası” çıkmamaktadır. Zira, idam kararındaki asıl önemli husus, “iradenin sıkıyönetim mahkemesinin verdiği gıyabi idam kararını mahkûmların ele geçirildikleri zaman tekrar yargılanmak üzere tasdik ettiği”dir. Başka bir deyişle, “mahkûmlar, yakalandıkları zaman derhâl idam edilmeyip yeniden yargılanacaklardır ve bu uygulama, o dönemde yürürlükte olan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu’nun gereğidir. Kaldı ki, gıyabi idamlar, bugün olduğu gibi o gün de tatbiki değil, caydırmaya yönelik olmuştur”. Bardakçı’nın bu açıklamadan sonra söz konusu karara yönelik nihai yorumu şöyle olur: “Sultan Vahideddin’in imzasını taşıyan ve idam fermanı olarak bilinen belgede Mustafa Kemal’le arkadaşlarının yakalandıklarında idam edilmeleri değil, ele geçirildikleri zaman davalarının yeniden görülmesi emredilmektedir. Kuva-yı Milliyecilerin millî hareketin daha başında mahkûm edilmeleri ve haklarındaki kararın kâğıt üzerinde kalsa bile gıyabi idam olması, tabii ki işin acı olan bir yönüdür; ama, idam fermanı çıkartmakla şahısları yeniden yargulamak üzere gıyaben, daha doğrusu sembolik olarak idama mahkûm etmek ayrı hususlardır.” (Bardakçı, 2015b: 159-161)

İstanbul Hükûmeti, saltanatı koruma gayretiyle, Anadolu'da tam bağımsızlık şiarıyla bir mücadele yürütülürken, bu mücadelenin tam aksine “manda” talebinde de bulunmuştur. 3 Eylül 1335 (1919) tarihini taşıyan “İngiltere Mandası İçin İmza Toplanıyor” başlıklı habere göre, İstanbul'da bazı kimseler kapı kapı dolaşıp emeklilere şu kadar maaş verilecek, menfaatlarınız şöyle olacak diyerek halkı kandırmaya ve bu yolla İngiliz mandası için imza toplamaya çalışmışlardır. Haberin devamında, bütün bu faaliyetlerin geri planında İngiltere ile Hürriyet ve İtilaf Partisi ve ona bağlı İngiliz Muhipleri Cemiyeti olduğu, ayrıca İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin kurucusu ve başkanı olan Şura-yı Devlet Reisi Sait Molla'yla irtibatı tespit edilen Papaz Frew adlı bir İngiliz ajanın da bu çalışmalara destek verdiği ifade edilmektedir (SP, s. 319-320).

İstanbul Hükûmeti, Sadrazam Damat Ferid Paşa, Şura-yı Devlet Reisi, Hürriyet ve İtilaf Partisi lideri, Prens Sami ve İngiliz ajanı bir papazın da aralarında bulunduğu birçok kişinin ortak çabasıyla, Türk milletini İngiliz mandası altına sokmak için mücadele etmektedir. Öyle ki, bu mücadele, Sivas Kongresi'nde de yansımaları bulur. 9 Eylül 1335 (1919) tarihli “Sivas Kongresi'nde ‘Manda’ Meselesi Tartışıldı” başlığını taşıyan haberde, “İstanbul murahhasları Amerikan mandasını müdafaa ederken, Anadolu murahhasları buna şiddetle cephe aldılar.” vurgusuna dikkat çekilmektedir (SP, s. 345).

Habere göre kongrenin İstanbul delegelerinden Kara Vasıf, Bekir Sami ve Hami Bey'le İsmail Fazıl Paşa mandayı savunmuşlar; buna karşın, Anadolu delegeleri, İstanbul üyelerine manda aleyhinde çok sert yanıtlar vermişlerdir. Bu arada, Refet Bey, manda lehinde uzunca bir konuşma yapmış ve özetle “Herhâlde bir Amerika kefaletini kabul etmek mecburiyetindeyiz. Yirminci asırda beş yüz milyon lira borcu, harap bir memleketi, pek münbit olmayan bir toprağı ve ancak on on beş lira varidatı olan bir kavim için bir müzaheret-i hariciye olmaksızın idame-i hayat etmek imkânı olmaz.” demiştir. Bu sözlere karşılık Bursa delegesi Ahmet Nuri Bey de, manda aleyhinde şunları söylemiştir: “Kendimizi bütün bütün aciz ve meskenet içinde kalmış görerek, bizi kurtarın diye şuna buna yalvarmak gibi bir zillate bu millet tahammül edemez. Ya ölürüz, ya istiklal-i tam sahibi oluruz.” (SP, s. 345-346).

İstanbul Hükûmeti'nin teslimiyetçi tutumu karşısında Kuva-yı Milliyecilerin tavrı gayet açıktır; o tavır, “Ya istiklâl, ya ölüm”dür. Fakat, İstanbul Hükûmeti ve Padişah Vahdettin, “manda”dan da ileri bir boyuta gitmişler ve Osmanlı İmparatorluğu'nu

bir “müstemleke” olarak 15 yıl boyunca idare etmesi için “İngiltere Devlet-i Fehimanesi”ne başvurmuşlardır. Açıkça belli etmese de “*mülkün tamamîyetini ancak ve ancak bir İngiliz mandasının muhafaza edebileceğine*” inandığını belirten Hâluk Bey, bu durumu eniştesi Binbaşı Ferid’e şöyle açıklar:

“Nisan iptidasıydı sanırım, Sadrazam Paşa vasıtasıyla Zat-ı Şahane’nin İngiltere Devlet-i Fehimanesi’ne, tamamîyetini temin maksadıyla, Osmanlı mülkünü on beş sene müddetle müstemleke almasını teklif ettiğini işitmiş idik... (...) Sadrazam Paşa İttihatçı makulesinin devleti temelinden yıkacağından endişelidir, binbaşı! Halası, İngiltere’den bekliyor. İttihatçularla millîcilerin tevkîf ile Dersaadet’ten ihracını, İngiliz Yüksek Komiserliği memurlarından Hohler’den talep ettiği doğrudur. Evet, Evet, bizzat ve şifâhen! Bu muhavere esnasında, yegâne ümidinin Allah ile İngiltere olduğunu söylemiştir hatta. Bunları hep Ali Fuat Bey’den işitiyoruz, malum-u âliniz Ferid Paşa’yla hiç geçinemezler, araları açıktır hayli...” (SP, s. 364-365).

Binbaşı Ferid duyduklarına inanamaz. Öfkesi Hâluk Bey’i dinledikçe “*dondurucu bir şaşkınlığa*” dönüşür. Bu şaşkınlığı sırasında eski Osmanlı subayı Bayraktar Paşa’nın duvardaki portresiyle göz göze gelir. “*Şatafatlı üniforması içinde basbayağı yiğit ve sert görünen Paşa’nın gözleri ateş saçıyor*”dur (SP, s. 365). Hiç şüphesiz, Paşa’nın gözlerindeki ateşin sebebi, vatanının İngilizlere “kiralınması” hakkında işittiklerinin yarattığı şaşkınlık ve öfkedir.

3.2.3.7. Kuva-yı Milliye Bilincine Erişememenin Sonucu: Toplumsal Yozlaşma

Binbaşı Ferid, İstanbul’daki istihbarat faaliyetleri kapsamında sık sık İşgal Kuvvetleri subaylarının yoğun olarak bulunduğu mekânları ziyaret eder. Bu mekânlardan biri de Concordia adlı restorandır. Beyoğlu’nun ünlü kadınlarından Bilezikli Kalyopi’yle birlikte gittiği Concordia’da gördüğü manzara, Ferid’e, I. Dünya Savaşı’nda Beyrut’ta kendi kendine sorduğu “*Bunlar için mi savaşıyoruz? Cephe gerisi çoktan düşmanın eline düşmüş yahu!*” sorusunu hatırlatır. Üstelik “*Concordia’da üst üste mastika devirip sevda acısı çeken bir orospunun var olması, ona, İzmir’den içeriye Yunan işgalinin yayıldığı, İttihatçı ileri gelenlerinin takım takım Bekirağa Bölüğü’ne tıklıldığı bir dönemde olmayacak bir şeymiş gibi görünmekte*”dir. Oysa, Kalyopi için bütün bu olup bitenlerin hiçbir önemi yoktur. Onu İzmir’in Rumlarda mı, yoksa Osmanlılarda mı kalması değil, sadece Fransız subayının yakışıklılığı ilgilendirmektedir (SP, s. 94).

Ferid'in savaş sırasında Beyrut'un eğlence yerlerindeki yabancılığı ve Hristiyanlığı gördükten sonra sorduğu “*Bunlar için mi savaşıyoruz?*” sorusu, “*şimdi payitahtın, Osmanlı'yla yüzlerce yıllık bağlantısını dinamitle atmışa benzeyen, bu kaypak ve kalles kalabalığı arasında, yeniden beliriyor, rahatını huzurunu kaçırıyor*”dur. Gerçi, “*Çanak-kale dönüşü, Tilki Nuri, Sadreddin Kütahya ve Vav Cemil'le beraber, bu Concordia'ya geldiklerinde, Alman zabitlerinin rugan çizmeli, demir salıplı ve tek gözlüklü saltanatını yadırgayıp, kendilerini yine yabancı hisset(mişlerdir). Hatta Tilki Nuri, 'Ben Almanların tavrını hiç beğenmiyorum: gidici değil bunlar! Allahın izniyle harbi kazanırsak, galiba onlarla kapışacağız.*” demiştir (SP, s. 94-95).

Savaş sözde bitmiştir ama, “*bu sefer Concordia'da İngiliz, Fransız, İtalyan zabitleri, küçümser can sıkıntılarını gidermek için, Kemerlatı'nın, Galata'nın, Pera'nın güzellerini ve otellerden taşan Beyaz Rusların en alımlılarını kollarına takıp gönül eğlendiriyorlar, bazı bazı etki alanlarına 'Avrupa terbiyesi görmüş' Türk kızlarını da düşürüyorlar*”dır. Kalyopi bu kızlardan birini Ferid'e gösterip “*Nasıl, Osmanlı kızı?*” deyince, Ferid, içinde berbat bir öfkeyle “*Vay kaltak!*” diyebilmiştir (SP, s. 95).

Binbaşı Ferid'in bir düşman subayıyla birlikte olduğu için kızdığı Türk kızı, “*Sabık Paris Sefir-i Kebiri Refii Satvet Beyfendi*”nin kızı Gülistan Satvet'tir. Gülistan Satvet, Fransız Yüzbaşı Larivière'le birlikte olmaktadır. Ferid, bu sefir kızına içerlemiş, mübarek Ramazan gecesini Osmanlı kadınlarının onurunu iki paralık ettiği için de dehşetli bozulmuştur. İster istemez Beyrut'tan beri kendisini kovalayan yanıtı kendi içinde gizli o soruyu yeniden hatırlayacaktır: “*Bunlar için mi dövüştük?*” (SP, s. 99).

Bir tarafta düşman subaylarıyla içli dışlı bir yaşam sürdürüp mevcut işgale tepki göstermeyenler varken, diğer tarafta da olup biten karşısında vatanseverlik hissiyatıyla harekete geçenler vardır. Söz gelimi, “*Darülfünun Gençliği*”, Paris Konferansı'na katılan sadrazamdan, Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelerde tam bağımsızlığı savunmasını ve her ne şart altında olursa olsun, mandayı reddetmesini istemiştir (SP, s. 101). Bununla birlikte, Kadıköy mitinginden bir gün önce İzmir'in işgalini protesto amacıyla okullar kapatılmış ve üç bine yakın “*muallim ve muallime*” Darülfünun'da toplanıp “*İzmir Türk kalacaktır!*” diyerek ant içmişlerdir. Üsküdar, Fatih ve Sultanahmet'teki mitinglerde de büyük kalabalıklar toplanmış ve yine İzmir'in işgali protesto edilmiştir. Öyle ki, toplanan kalabalıklardan ürken Müttefik Kuvvetleri, yapılması planlanan Beyazıt ve Taşlık

mitinglerini yasaklamışlardır. Fakat buna rağmen, yine de Sultanahmet'te düzenlenen “*Dua Gecesi*” engellenememiştir (SP, s. 104).

Düşman subaylarıyla birlikte olan, çareyi mandada gören ya da memleketin içinde bulunduğu durumu hiç önemsemeyen insanların Kuva-yı Milliye bilincinden uzak bu davranışları, kaçınılmaz olarak toplumsal yozlaşmayı yaratmıştır. Söz konusu yozlaşmanın anlatıda daha belirgin hâle getirilebilmesi adına vatansever insanların kararlılığının ve milliyetçi tavırlarının vurgulandığı ifade edilebilir.

Kuva-yı Milliye bilincinden uzaklaştıkça oluşan toplumsal yozlaşmanın bir örneği de, Mabeyn Kâtibi Halûk Bey'dir. Halûk Bey, Binbaşı Ferid'in kız kardeşi Hayrun'un eşidir. Ferid, istihbarat toplama gayesiyle sık sık Halûk Bey'in Direkliyali'sına gider. Buradaki olağanüstü zenginliğin -kristal Bohemya avizeler, Ceneviz kadifesi perdeler, Carrara mermerinden dev şömineler, minyatür işlemeli antika saatler, İsfahan, Hereke ve Sivas halıları ile Ayvazovski resimleri- içinde kendi fakirliğini düşünen ve Beyrut'tan beri sorduğu o soruyu -“*Bunları korumak için mi onca kan döktük?*”- yeniden hatırlayan Ferid, birdenbire bütün bunları, aslında Halûk Bey'in İşgal Kuvvetleri'nden iki subayı yalısına davet edeceğini duyunca düşündüğünü fark eder (SP, s. 124). Halûk Bey'in vereceği davetle ilgili Binbaşı Ferid'e yaptığı açıklama şöyledir:

“*Müttefik Karargâhı'ndan iki güzide zabıt, bir Türk konağını Ramazan'da görmek arzunu izhar etmişler, çarnaçar davet eyledik, bu akşam iftara gelecekler: biri İngiliz, diğeri Fransız, refakatlerinde Avrupa'da âli tahsilini yapmış iki münevver Türk hanımı bulunuyor, birisi galiba sahib-i kalem imiş, bazı mevkutelerde... (...)Kâhya, Kemeçeci Ruhî Bey'in sazını temin etmiş, Türk musikisi hakkında bir fikir verelim dedik, Hayalî Üsküdarlı Muharrem de Karagöz oynatacak, hasetsen görmek istiyorlarmış...*” (SP, s. 125).

Binbaşı Ferid'in içini eniştesinden haberi duyar duymaz bir karanlık basar. Can sıkıntısı, pişmanlık ve öfke gibi duyguları bir arada yaşamaktadır. İşgal Kuvvetleri'nin subaylarının bir Osmanlı evinde ağırlanması, hatta kendisinden de bu davete icabet etmesinin istenmesi onu büsbütün altüst etmiştir. Bir tarafta düşmanla amansız bir savaşın içine girmiş olan Kuva-yı Milliyeciler varken, diğer tarafta Halûk Bey gibi İşgal Kuvvetleri subaylarını yalısında ağırlayan sözde aydınlar vardır (SP, s. 126).

Bayraktar Hâluk Bey'in davetine, “*Sabık Paris Sefir-i Kebiri Refii Satvet Beyfendi*”nin kızı Gülistan Satvet de katılmıştır. Gülistan Satvet Hanım'ın, İşgal Kuvvetleri

subaylarının da hazır bulunduğu davette söylediği şu sözler, toplumsal yozlaşmanın geldiği boyutu göstermesi bakımından son derece önemlidir:

“Vaziyetin vehametini idrakten mi acizdirler, kasd-ı mahsusları mı vardır, anlayamıyor; yaptıkları tahripkâr neşriyatla hem Sulh Konferansı'na giden heyetimizin işini müşkülleştiriyor, hem Müttefikler'in tasavvurlarını aleyhimize çeviriyorlar: İzmir'in işgali üzerine yazdıklarını okudukça... (...) ...gördünüz mü mecmuayı? Kapağında siyah zemine hilal ve yıldızlı Türk sancaklarıyla müzeyyen cami-i şerifler, bulutların arasından onlara bakan Fatih Sultan Mehmet Han'ın mükedder silhouette'i... Hâl-i hazır vaziyetimizi, o devirlerle mukayese etmek cinnet alameti değil de, nedir?(...) ...mevcudiyetimizin temadisi, kuvvetli bir himaye temin etmekle mümkündür, bu da düvel-i muazzamadan birisinin mandat'sı altına girmekle tahakkuk edebilir...” (SP, s. 131-132).

Gülistan Satvet, ülkesini işgal etmiş yabancı subaylarla birlikte olmanın yanında, İzmir'in işgaline karşı çıkanlara saldıracak ve yabancı bir devletin mandasını isteyecek kadar millî bilinçten uzaklaşmıştır.

Binbaşı Ferid'e göre bu masada işgal subaylarıyla birlikte olanlar -Bayraktar Halûk Bey, Gülistan Satvet, çalgı takımı ve Karagöz ustası vs.- “hain”dir. Zira bunlar, düşmanla iş birliği yapmaktadırlar. Öyle ki, Karagöz oyunu başladığında herkes birer çift hâlinde birlikte otururken Binbaşı Ferid bir köşede tek başına kalmıştır. Ferid'in yalnızlığı, bir bakıma iş birlikçilerin düşmanla beraberlikleri karşısında Kuva-yı Milliyecilerin içine düştükleri yalnızlıkla aynıdır.

Romanda memleketin dört bir tarafında işgaller yokmuşçasına hayatını sürdüren insanlar da eleştirilmektedir. Bu eleştiri kimi zaman doğrudan yapılırken kimi zaman da dönemin gazetelerinden alıntılanan haberler aracılığıyla yapılmıştır. Örneğin, 12 Haziran 1335 (1919) tarihli bir ilan başlığı *“Ramazan-ı Şerif Münasebetiyle Büyük Müsamere”* başlığını taşımaktadır. İlanda, ramazan ayının gelişi nedeniyle Şehzadebaşı Şark Tiyatrosu'nda, içinde tiyatroların, kantoların, Karagözlerin ve ortaoyunlarının da olduğu yüz kişilik büyük bir program yapılacağından bahsedilir (SP, s. 161-162). İstanbul halkının bir kısmı, sanki ülkenin başkenti dâhil birçok bölgesi işgal altında değilmiş gibi günlük hayatını sürdürmekte, çeşitli eğlencelere katılımını devam ettirmektedir.

Fakat, burada dikkati çeken bir husus, anlatıda 1919 İstanbul'unun eğlencesinden vazgeçmeyen toplumu eleştirildiği gibi, 1960 İstanbul'unun eğlencesinden vazgeçmeyen toplumunun da eleştiriliyor oluşudur. Elbette bu eleştiri açık bir biçimde yapılmaz, yine dönemin gazetelerinden alıntılanan haberlerle sezdirilmeye çalışılır.

Söz gelimi, 17 Temmuz 1960 tarihini taşıyan (darbenin yaklaşık iki ay sonrası) “*Cemiyet Haberleri*” başlıklı haberde, özellikle “*sosyete hayatı*”nda olup bitenler duyurulmaktadır. Sosyete camiasında lüks mekânlarda gerçekleşen evlilikler, yeni evlilerin yurt dışına gitmeleri, siyaset camiasındaki insanların da yine lüks ve şatafat içindeki evlilik törenleri, yabancı devlet temsilciliklerinin vermiş oldukları gösterişli partiler, sosyete dünyasının ünlü simalarının yaşamlarına dair detaylar haberde önemli bir yeri kapsamaktadır. Ayrıca, yine haberin sonunda verilen bilgilere göre, bilhassa İstanbul’da, lükse rağbette önemli bir artış söz konusu olmuştur (SP, s. 289-290).

1919’da olduğu gibi 1960’da da bir tarafta memleket dâhilinde çok önemli siyasi ve sosyal olaylar meydana gelirken, diğer tarafta bir kısım insan sanki hiçbir şey olmuyormuşçasına bütün lüks ve şatafatını sürdürmektedir. Bu insanlar Kuva-yı Milliye düşüncesinden uzaktırlar. Zira, bu düşüncenin esasında, zor zamanlarda milletçe birlik olup ülkeyi içinde bulunduğu kötü gidişattan kurtarmak ilkesi vardır. Oysa bütün alışkanlıklarını sürdüren bu “sosyete insanları”yla böylesi bir birliğin sağlanması imkânsızdır. Bu noktada, Miralay Ferid’in daha Suriye Cephesi’nde bir binbaşıyken söylediği ve yıllar içinde sürekli tekrarladığı “*Bunlar için mi mücadeleyi ettik?*” tespiti hatırlara gelmektedir.

Attilâ İlhan’a göre Kuva-yı Milliye mücadelesi bu insanlar için değil, gerçekten millet olmanın ne olduğunu bilen, “ulusal bileşim”ini gerçekleştirebilmiş insanlar için verilmedir. İlhan, doğrudan bu kanaati dile getirmese de, gerek anlatısında kullandığı gazete haberleri, gerekse roman kahramanlarının yorumları, söz konusu kanaati ortaya çıkarmaktadır.

Bu bölümde son olarak Doktor Sevim’den bahsetmek gerekir. Doktor Sevim, kendi kültüründen uzaklaşarak kötü bir Amerikan kültürü taklidi yaşamaya başlamıştır. Yemek yemekten eğlenmeye, spor yapmaktan ev yaşantısına kadar tam anlamıyla bir Amerikalı gibi davranmaya çalışan Doktor Sevim’in içine düştüğü kültürel yozlaşma, anlatıda şu şekilde tasvir edilmektedir:

“(...) davranışlarıyla Joan Crawford, alımıyla Ava Gardner, sporculuğuyla Esther Williams olacaktı o. Oldu da: Bilerek bilmeyerek davranışlarına Joan Crawford kesinliğini ve keskinliğini nasıl yedirdiyse, burnunun Ava Gardner burnu olmasını Viyana’daki estetik ameliyatlarıyla öyle sağladı. Doktor Sevim’in kurt köpeği, Jaguar arabası, Bandit kokusu ile ulaştığı etkileyici kişilik ortaokul yıllarından bu yana seyredilmiş yüzlerce film-

den içisıra oluşturduğu, sonra gerçekteştirdiği bir bileşim: Bütün öğeleri, uzak ve yakın toplumsal çevresinden değil, sinemadan geliyor.

Evini döşemesi gerekince, elinde olmadan bir Hollywood 'living-room'una özenmesi, villasını alçak plastik koltuklar, cart perdeler, cam masalarla donatıp, yoksul ilk gençliği boyunca düşlediği bir dekoru somutlaştırmak istemesi neden, besbelli bundan! Mutfağı bile böyledir, aracı gereci Amerikan pazarlarından, Px'lerden, yemek tarifleri İngilizce dergilerden derlenmiştir; aşçılığını Hatice'ye emanet etmesi önemli bir şeye, bu kızın daha önce iki yıl Amerikalıların yanında çalışmasına bağlı: Öyle hamburger yapar, öyle sandviç hazırlar ki, Metro-Goldwyn-Mayer'in en debdebeli filmlerinde eşi yoktur.” (SP, s. 201-202).

Doktor Sevim'in oluşturduğu “bileşim”, öz kültüründen, uzak ve yakın çevresinden değil, Hollywood sinemasından gelmektedir. Sevim, her hareketiyle, her davranışıyla Amerikan kültürüne özenmektedir. Amerikalıya benzemek onda âdeta bir kompleks olmuştur. Özellikle vücudunu Hollywood starlarına benzetmek için estetik ameliyatlar yaptırmak en önemli uğraşıdır.

Sevim'in ulusal kültürden uzaklığı, her sıkıntılı anında yurt dışına gitme hissi uyandırmaktadır içinde. Yabancı dostlarından Sullivan'la yaptığı şu konuşma, hem Sevim'in “yurt dışına kaçma hissi”ni, hem de Batılı bir aydının Türkiye üzerindeki düşüncelerini vermesi bakımından bir hayli önemlidir:

“(...) her sıkıntılı anında olduğu gibi, yabancı bir şehirde olmayı özlüyor: Amerika'ya, Kanada'ya, Almanya'ya gidip yerleşen az sınıf arkadaşı mı var? Akıllıymışlar canım, uygar bir çevre, güvenilir bir toplumsal düzen içinde yaşıyorlar hiç olmazsa, devlet ve insanlar sözlerinde duruyor: Ne böyle on beş yirmi yılda bir hayatı kökünden sarsan değişlikler, ne gündelik hayatta insanların akıl almaz dönekliği, ikiyüzlülüğu!”

Dönüp dolaşıp vardığı yer hiç değişmez:

'Hadi canım sen de! Biz adam olmayız!'

Sullivan da, açık söylemedi ama, dokundura dokundura bunu anımsattı dün gece.

(...) 'Bazı pratiklerin bazı toplumlara uymayacağı denemeyle bellidir Mrs. Merdoğlu. Türkiye tarım toplumu, insanları ona göre koşullanmış, endüstri yapmak istiyorsa metalurjiye heves etmesi yanlış, tarım endüstrisine yönelmeli: meyve suyu, içki, konserve vs. Tekstil de olabilir bak, sonra ilaç sanayii, bir de ünlü ilaç firmasıyla işbirliği sağlanabilirse...'

(...) 'Mr. Menderes'in yanılığı da bu olmadı mı acaba? Ne dersiniz? Yanılığı demeyelim, politikası önceleri bu plana yakındı sanırım, ne var ki siz Türklerdeki bu hızlı kalınma tutkusunu...’” (SP, s. 441).

Doktor Sevim, bir anlamda memleketin içinde bulunduğu zor şartlarla mücadele edip ülkesini ve insanlarını daha güzel bir yaşama kavuşturmak için çaba harcamak yerine, memleketten kaçıp yurt dışına gitmeyi arzulamaktadır. Oysa Kuva-yı Milliye düşüncesinin ülke aydınına yüklediği birincil görev, kişinin memleketinin ve halkının

esenliği için mücadele etmesidir. Bu bağlamda Doktor Sevim'in Kuva-yı Milliye bilincinden uzaklaştığı ve yozlaşan toplumun bir bireyi olduğu ifade edilebilir.

Diğer taraftan, Sevim'in arkadaşı Sullivan'ın Türkiye'deki ekonomi ve politika-ya dair yorumlarının, ABD'nin/emperyalizmin Türkiye/Türk insanı üzerindeki temel düşüncesinin bir yansıması olduğu da belirtilmelidir. Denilebilir ki, Sullivan nezdinde, emperyalist sistemin Türk Devleti hakkındaki tasarıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Emperyalizme göre Türk toplumu, bir tarım toplumu olmalı ve çok çok bir tarım endüstrisine heveslenmelidir. İleri düzeyde ağır sanayi, bilgi teknolojisi kullanımı Türklerin uzak durmaları gereken sahalardır. Oysa daha önce de ifade edildiği üzere, İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesi çerçevesinde tasavvur ettiği Türkiye, ağır sanayi atılımını gerçekleştirmiş, nükleer enerjiye sahip, bilgi teknolojileri çağını yakalamış, en az yüz milyonluk bir nüfusu olan, her alanda müreffeh, çağdaş uygarlıklar seviyesinde bir ülkedir.

3.2.4. Yaraya Tuz Basmak

Roman iki temel sorgulamanın, Kore Savaşı'nın ve 27 Mayıs Darbesi'nin sorgulamasının üzerine kurulmuştur. Yapılan sorgulamalar neticesinde ulaşılan sonuçsa, hem 27 Mayıs Hareketi'nin, hem de Türk askerinin Kore Savaşı'na müdahil oluşunun emperyalizmin çıkarlarına hizmet ettiği

Attilâ İlhan'a göre, "Atatürkçülük" adına yapıldığı ileri sürülen 27 Mayıs Darbesi'nin Atatürk'ün fikirleriyle herhangi bir ilgisi yoktur. Zira Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nı dahi kongreler ve meclis eliyle örgütlemiş, mücadelenin her safhasını halkla beraber yürütmüşken, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler "İttihatçı" bir yaklaşımla, demokratik yönetimi bir askerî darbeye sonlandırmışlardır. Özellikle darbe sonrası NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığın bildirilmesi ve ABD'yle ilişkilerin arttırılarak sürdürülmesi, İlhan'a göre darbenin emperyalist tarafının en açık kanıtıdır (İlhan, 2005f: 285-289).

Oysa Kuva-yı Milliye düşüncesinde ne emperyalizmle iş birliğinin, ne de demokratik idarelerin askerî darbelerle sonlandırılmasının bir yeri vardır. Kuva-yı Milliye düşüncesindeki ana hedef, özgürlükçü demokrasinin bütün kurumlarıyla oluşturulduğu, gelişmiş, çağdaş ve tam bağımsız bir Türkiye'nin yaratılmasıdır.

Romanda Binbaşı Demir'in askerî okul öğrenciliğinden “ihtilâlcı” subaylığa doğru yaşadığı kişisel değişim/aydınlanma etrafında, Türkiye'nin 1940-1960 arasındaki 20 yıllık serencamı anlatılmaktadır. Bu serencamda dikkati çeken en önemli husus ise, Atatürk'ün ölümünden sonra İnönü, Menderes ve askerî cunta yönetimlerinde Türkiye'nin Atatürk'ün ilke ve devrimlerinden hızla uzaklaştırılmış olmasıdır.

Aynanın İçindekiler dizisinin üçüncü kitabı olan ve ilk kez 1978'de Bilgi Yayınevi'nce yayımlanan romanın son baskısı 2003'te Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.2.4.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın

Romanda Kuva-yı Milliyeci kimliğiyle dikkati çeken en önemli isim Ümid Ersoy'dur. Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, Ümid, Kuva-yı Milliye bilincini *Birlik* gazetesi çalışanlarından Mahmud Ersoy aracılığıyla edinmiştir. Nişanlısı Mahmud'un ölümünden sonra kendisini, onun yarım bıraktığı *Mustafa Kemal'in İnkılap Teorisi* başlıklı çalışmasını tamamlamaya adanmış Ümid, bu süreçte bilinçli bir Kuva-yı Milliyeci aydın portresine bürünmüş, hatta *Birlik*'teki önemli gazetecilerden biri hâline gelmiştir. Kore Savaşı gâzileriyle ilgili bir yazı dizisi hazırlığındayken Demir Çukurcalı'yla tanışan Ümid, Demir'in düşünsel aydınlanmasını tetikleyen isim olmuştur.

Millî Emniyet Teşkilatı'nın muhbirlerinden İrfan'ın -İrfan *Birlik*'te çalışmaktadır- bir ihbarında Ümid'den bahsettiği satırlar, Ümid'in Kuva-yı Milliyeciliğinin çerçevesini çizmek bakımından oldukça önemlidir. İrfan'a göre Ümid, gazetenin sahibi Hüsnü Faik Bey ile yayın müdürü Ragıp Erol'la hükûmete karşı yürütülecek muhalefetin temelinde Kore Savaşı'nın bulunmasının gerekliliğini ve ülkede görülen her türlü yolsuzluğun (iktidar yöneticilerinden bürokratlara, memurlara kadar her kesim) gazetede işlenmesinin zorunluluğunu konuşmaktadır. Ayrıca yine İrfan, Ümid, Ressam Eşfak ve Ali İhsan gibi “tescilli” komünistlerle iş birliği içindedir (YTB, s. 135-137).

Ümid'in Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının ABD ile ilişkisine dair şu sözleri de onun fikir dünyasına dair ipuçları barındırmaktadır:

“Menderes ne yapıp yapıp Amerika'yla uyuşmayı kafasına koymuş; belki Ruslardan korkuyor, bir ara Boğazlar'dan üs müs istemediler mi, ondan; belki memleketi 'Küçük Amerika' yapmanın tek çıkar yoludur sanıyor; sanır sanır, yalnız Amerika bu, öyle kafana es-

tiği gibi anlayamıyorsun, koskoca bir çıkar düzeninin merkezi, ancak o düzene katılırsan, buyruklarına uyarsan yaşıyor; yaşaması da neden, kara gözlerine bayıldığından mı, yooo hayır, çıkarlarına kullansın diye! Demokrat Parti çoğunluğunun çıkardığı ‘Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’ neymiş, bu değil mi; ya ülkede petrol arama ayrıcalığını yabancı şirketlere bağışlayan ‘Petrol Kanunu’, aynı şey; aslında Menderes’in Meclis’e danışmadan Kore’ye asker göndermesi de Amerika’nın gönlünü böyle yapacağını ummasından, öbür iki davranışının tıpkısı, ama Türk askeri hiç üstüne gerekmeden bir savaşa bu-laşırımı, pisipisine kırılırmış, adamın umurunda mu?” (YTB, s. 142).

Hem İrfan’ın çizdiği siyasal perspektif, hem de Ümid’in kendi yorumu birlikte düşünüldüğünde, Ümid için “Antiemperyalist, tam bağımsızlıkçı ve özellikle iç ve dış siyasette ulusal bir politikaya taraftar.” tanımı yapılabilir. Zira ülkedeki petrol arama ayrıcalığının yabancılara verilmesi, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nun çıkarılması ve bilhassa da Kore’ye askere gönderilmesi Ümid’e göre son derece yanlış kararlardır. Oysa Demokrat Parti/Adnan Menderes hükûmeti, Ümid’in takındığı antiemperyalist ve tam bağımsızlıkçı tutumdan oldukça uzaktır. Hükûmet gerek ekonomik ve siyasi, gerekse askerî konularda ABD’ye mutlak bağımlılık göstermektedir. Fakat asıl dikkat çeken taraf, DP/Menderes hükûmetin bu bağımlılıktan kurtulmaya yönelik herhangi bir girişiminin bulunmuyor oluşudur. Anlatıda Ümid aracılığıyla siyasal iktidarın asıl bu tutumuna bir eleştiri getirilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Ümid’i anlatıdaki diğer Kuva-yı Milliyeci aydınlardan ayıran en önemli nokta, Mustafa Kemal’in fikirlerini daha bilinçli bir şekilde ele alıp yorumluyor olmasıdır. Bu durumu Binbaşı Demir’in gözlemlerinde görmek mümkündür. Demir, tanıdığı “*ihtilâlci*” subaylarla Ümid’in önerilerinin denk düşmediğini fark etmiştir. Zira, ne vakit subay arkadaşlarıyla bir araya gelip siyasi meseleleri konuşacak olsa, hemen hepsinin çabuk sonuç alıcı bir komitacılıktan bahsettiğini görmüştür. Bu subayların nihai amaçları, gizlice örgütlenip iktidara el koyarak gerici ve baskıcı politikacı takımını alaşağı etmektir. Fakat siyasal iktidar devrildikten sonra ne yapılacağına dair kimsenin kesin bir fikri yoktur. Görünüşte herkes “*Atatürkçü*”, herkes “*Atatürk ilkeleri*”nin uygulanmasından yanadır. Lakin kimse bu ilkelerin içeriğini etraflıca açıklayabilmiş değildir (YTB, s. 202). Söz konusu belirsizliği “*Zizi*” Yüzbaşı’nın şu sözlerinde görmek mümkündür:

“Şu soyguncu çakalları bertaraf etmek, başlıca hedef, hele o hedefe varılsın, ne yapılacağı bilahare kararlaştırılır. Ayrıca çift meclis sistemi, gizli oy açık tasnif, üniversite ve radyo muhtariyeti, basın hürriyeti vs. deniyor baksana...” (YTB, s. 202).

Oysa Ümid'in yaklaşımı büsbütün başka türüdür. Ümid de esasında iktidarın devrilmesinde orduya güvenmekle birlikte, sonrası için farklı şeyler tasarlamaktadır. Ümid'e göre Mustafa Kemal'in kalkıştığı devrim yarım kalmıştır, öncelikle o tamamlanmalıdır. Yani topraksız köylüler topraklandırılmalı ve ülke, merkezî ve zorunlu bir plana bağlanarak endüstrileştirilmelidir. Ayrıca yönetimin halka devredilmesi de ana ülkü olmalıdır. Bunun için de devrimden sonraki seçimlerin Kurucu Meclis niteliğinde olması, üyelerinin işçilerden, köylülerden ve yoksul şehir halkından seçilmesi gerekmektedir. Ümid tasarısını şu cümlelerle genişletir:

“Devrim ister istemez düzeni değiştirir. Mustafa Kemal buna başlamıştı, bitiremeden öldü, sonrakiler devrimi dondurdular, şimdikiler geriye dönüyor. Biz, iktidar olur olmaz, düzen değişikliğini gerçekleştirmek zorundayız. Yoksa yaptığımız İsmet Paşa devrine dönüş olmaz mı? O devir, artık iyice biliyoruz, faşizmdi, alaturka bir faşizm!

(...) Bunlar, halk hâkimiyeti fikrinin asalakları Demir. Bunları tasfiye edip, fikri realiteye tatbik etmeliyiz. Askerler tasfiyenin vazgeçilmez gücü, çünkü işçi sınıfı uyanmamış, teşkilatsız; köylüler hâlâ geleneğin göreneğin esiri. Mustafa Kemal nasıl yapmış, ona bakılacak: Aydınlarla orduyu kılavuz ederek, işçisi ve köylüsüyle halkı harekete geçirmemiş mi? İşte reçete bu. Aksi hâlde, İsmet Paşa'lı ya da İsmet Paşa'sız, seçkinler diktası olur sonuç, bunu arzu etmiyoruz ki biz.” (YTB, s. 203).

Ümid'in bu sözleriyle Attilâ İlhan'ın romanlarındaki temel tezlerden biri olan “Atatürk'ün ölümünden sonra ülke yönetimini devralanlar, onun başlattığı devrimi devam ettirmemiş ve Ulusal Demokratik Devrim'i Tanzimatçı bir çizgide hızla faşizme kaydırmışlardır.” görüşünün bir kez daha vurgulandığı ifade edilebilir. Çünkü Ümid'e göre Mustafa Kemal'in başlattığı devrim ondan sonra dondurulmuş ve ülke alaturka bir faşizmin eline düşürülmüştür. Söz konusu alaturka faşizmden kurtulmanın yegâne yoluysa girişilecek devrim mücadelesinde Mustafa Kemal'in fikirlerini/eylemlerini örnek almaktır.

Romanda dikkat çeken Kuva-yı Milliyeci aydınlardan biri de, İlhan anlatılarının birçoğunda olay örgüsüne dâhil olan *Birlik* gazetesi “*sahib-i imtiyazı ve sermuharriri*” Hüsnü Faik Bey'dir. Hüsnü Faik diğer anlatılarda olduğu gibi *Yaraya Tuz Basmak*'ta da “*yılmaz Atatürkçülüğü ile ödün vermez demokrat ve antiemperyalist kimliği*”yle ön plana çıkar. Sözün gelişi, bir konuşmada, “*Cesedimizi Adnan Bey'in önüne atmak cüretini gösteremezsek, başımıza diktatör kesilecek, büyük feda-yı nefslerin zamanıdır!*” deyince, Ümid'in yorumu “*Ne de olsa tecrübeli adam, Atatürk'ün inkılap arkadaşı!*” şeklinde olmuştur (YTB, s. 157).

Hüsni Faik, Atatürk'ün inkılap arkadaşlığından gelen bir Kuva-yı Milliyeciliğe sahiptir. Ve nasıl ki Millî Mücadele'de emperyalizm karşısında “*feda-yı nefis*”te bulunmuştur, şimdi de Demokrat Parti/Adnan Menderes diktası karşısında “*feda-yı nefis*”te bulunması gerektiğinin bilincindedir.

3.2.4.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydınımın Değişimi/Aydınlanması

Diğer romanlarda Mehmed Ali, Ümid, Halim, Feridun Hakkı ve Ahmet Ziya gibi karakterlerin yaşadığı değişimi *Yaraya Tuz Basmak*'ta da Demir Çukurcalı'nın yaşadığı görülmektedir. Hatırlanacağı üzere, *Kurtlar Sofrası*'nda Ümid'in değişimi/aydınlanmasını sağlayan Mahmud Ersoy'du. Mahmud'un ölümünden sonra Kuva-yı Milliyeci bir aydın olarak *Birlik*'te çalışmaya başlayan Ümid de, Binbaşı Demir'in değişimindeki en önemli kişidir. Başka bir deyişle, Mahmud Ümid'i, Ümid de Demir'i değiştirmiş, aydınlatmıştır.

Kuşkusuz, Ümid'in yanı sıra, Demir'in değişimindeki önemli etkenlerden biri de Kore Savaşı'dır. Kore'ye bambaşka düşüncelerle giden, fakat gittiği yerde umduğunu bulamayan Demir, yaşadığı bir çatışma sonrası kaldırıldığı hastanede ruhsal değişimini geçirmeye başlar. Demir'in fikirsel aydınlanmasını ise Ümid tamamlayacaktır.

Demir hep “*askerce ölmek*” istemiştir; fakat bu, yurdundan uzakta, dilini anlayacak bir sağlık eri dahi yokken, hele de terk edilmişlik duygusu içindeyken hiç de kolay değildir. Demir'in değişiminin başladığı bu anlarda içinde bulunduğu psikoloji anlatıda şu şekilde betimlenmiştir:

“Onları bu kadar mı kaderlerine bıraktılar? Hani komünist saldırısı memlekete yönelmişti de, onu Kore sınırında durduracaklardı? İşte ancak haritalarda nokta hâlinde gördüğü yabancı bir şehirde, yabancıların hastanesinde, canıyla uğraşiyor. Hani nerede onu buraya gönderenler? Hani nerede onların yakın ilgisi? ‘Askerce ölmek’ iyi, güzel ama, ‘askerlikte hayati ve zaruri olmayan’ amaçlar için savaşmak; olmadık ülkelerde, olmadık kimselerle, olmadık belalara bulaşmak var mı?” (YTB, s. 116).

Demir, Kore'ye, vatanına yönelen “komünizm” tehdidini durdurmak için geldiğini inanmıştır. Oysa tanımadığı bir şehirde, tanımadığı bir hastanede bir başına canıyla uğraşır bulmuştur kendini. Onu oraya gönderenlerden kimse yoktur yanında. İster istemez Mustafa Kemal Atatürk'ün sözlerini hatırlar ve olmadık ülkelerde, olmadık insan-

larla, olmadık savaşlara katılımını sorgulamaya başlar. Aynı sorgulamaya Yüzbaşı Cevdet, Demir'e söylediği şu sözlerle katılır:

“Hele kurban, sonunda bir bok olmadığın, bir bok yiyemeyeceğın kafana dank etti mi? Aklında mıdır, Han vapurunun güvertesinde, deniz kuşlarına tabanca sıkıp dediklerin, ‘Şu savaşa bir kavuşsak da Kore'nin fatihi olsam!’ Kim kimin fatihi oldu? Kore seni yedi. He mi? Kore hepimizi yedi. Bizi buralara gönderdiler, unuttular. Dahası sandığımızla olduğumuzun arasına dağlar sığarmış, evet dağlar. Kötü Koreliden, kötü Çinliden asker mi olur diyordun, de bakalım şimdi, olur muymuş, olmaz muymuş?..”

(...) Bak kurban, biz enayi bir nesiliz, bildiğın enayi: Mustafa Kemal'in temennilerini hakikat bellemişizdir: Adam ulaşın demiş, biz muasır medeniyet seviyesine ulaştığımızı sanır, dünyayı hor görürüz. Şu Japon'un harpten çıkmış perişan hâline bak, bizden kaç gömlek yukarıda, ondan paha biç! Toplu iğneyi bile ithal edip, radyonda alafranga çalmakla mı bunlardan baskın olacaktın sen, yoksa ahalinin yarısı bittten kırılırken, muhalif gazete kapatıp, ağızını açanı mapusane mapusane süründürerek mi? Senin nefisine itimadın da bir hayal-i ham mahsulüdür, fıyakın da, hakikatla karşılaştın mı, ikisi de duman olacaktır. Olmadı mı hay oğlum, söylesene!..” (YTB, s. 125-126).

Yüzbaşı Cevdet'in ve Üsteğmen Demir'in neslinin en büyük yanlışı “kendilerini bir şey sanmaları” ve “Mustafa Kemal'in temennilerini hakikat bellemeleri” olmuştur. Bu nesil, Mustafa Kemal'in “muasır medeniyet” hedefine ulaştıklarını sanmış ve dünyayı hor görmüşlerdir. Oysa toplu iğneyi bile ithal eden bir millet olarak çağdaşlaşmayı radyoda alafranga müzik dinlemekten öteye götürememişlerdir. En büyük yanlışlık larıysa kuşkusuz memleketin hâledilmesi gereken daha ciddi meseleleri varken işi muhalif avcılığına dökmeleri olmuştur. Yüzbaşı Cevdet'in bu eleştirileri yanlış bir Atatürkçü anlayışı benimseyen tüm kesimleredir. Üsteğmen Demir de bu eleştiriye -Amerikalı bir subaya söylediği- şu sözlerle katılır:

“Aldanmışım, tutum temelinden yanlış, temelinden diyorum, en başından! Okey? Herkese tepeden baktım, annem öyle yapar, babam dâhil kimseyi beğenmez. Acaba kendimi beğenmişliğim ondan mı? Olur mu canım, tahsil mahsil hepsinin payı olmalı, ilkokuldan Harp Okulu'na kadar, hep 'bir Türk dünyaya bedeldir' belledik, bir yaptıysak on öğündük, şişine şişine kendimizi nelerere çıkarmışız, dünyayı sahiden görünce anlıyorum elbet, paldır küldür, yukarıdan aşağıya... (...) Seni bilmem, ben Kore'ye dünyayı fethetmek niyetiyle geldim. Okey? Ölüm neydi ki, tehlike neydi ki? Oysa bak günlerdir şu yatağa mihlanmış yatıyorum, öleceğim diye ödüm patlıyor. (...) Aldanmışım, her şeyde aldanmışım: Ne Türkiye benim sandığım Türkiye, ne askerlik benim sandığım askerlik, ne ben sandığım benim. Okey? (...) Cevdet Yüzbaşı haklı, çok haklı: Bir bok yapamadım, çünkü bir bok değilim!” (YTB, s. 127).

Demir kendini çok küçük yaşlardan itibaren hep “bir řey” sanmış, “hiçbir řey” olmadığınıysa ancak Kore'de anlayabilmiştir. Demir'in bu anlayışla yetişmesinde aldığı eğitimin payı büyüktür. Demir aldanmıştır; ne Türkiye onun sandığı Türkiye'dir, ne de askerlik onun sandığı askerlik. Demir'in aydınlanması tam da burada başlayacak, onun ruhen başlayan değişiminin dūřünsel tamamlayıcısı Ümid olacaktır.

Demir'in değişimini kavrayabilmek adına onun Türkiye'nin NATO'ya üye oluşunu öğrendiği anı incelemek yararlı olacaktır. Demir, Kore'den dönmüş, yüzbaşı rütbeyle ordudaki görevine devam etmektedir. Birgün gazetelerde Türkiye'nin NATO'ya girdiğini okur. Demir'in haberi okurken düşündükleri şu şekilde tasvir edilir:

“Doğu garnizonlarının subay gazinolarında, (nar kızılı soba, çıgara dumanı, demli çay) az mı tartışılmış bu konu, ‘hayati’ önemi ve gereği az mı savunulmuş? Sonunda gerçekleşiyor, fakat Yüzbaşı Demir hâlâ o adam mı? Zehirli yeşil bir gaz dumanı hâlinde içi sıra büyüyen duygu, kahır ve öfke; izlenim, kullanılmış olmak izlenimi, hem de fena hâlde kullanılmış olmak: ‘Bizi, bir tugay adamı Azrail’in sofrasına attılar, gayeleri, Amerika'nın emrinde, Amerika için ne kadar kolay ve yiğitçe ölebileceğimizi göstermekti. Aşk olsun! Demek başarmışız, baksana NATO'ya girilecek...” (YTB, s. 162-163).

Demir artık o “Kore'yi fethetmeye giden adam” değildir; Demir artık “emperyalizm uğruna ne kadar kolay ve yiğitçe ölmelerinin istendiğini anlayan adam”dır. Çünkü siyasal iktidarın Türkiye'yi Kore Savaşı'na NATO'ya girebilmek amacıyla soktuğunu, kendilerinin de bu uğurda “fena hâlde kullandığı”nı kavramıştır. Türkiye'nin NATO'ya giriş belgesinin imzalanması, bir yerde Demir'in şahsi mağlubiyeti, hayatının ve hayallerinin çökmesi, bir yerde de iktidardakilerin başarısının bedelidir (YTB, s. 169). Fakat Demir bu mağlubiyet duygusundan çabuk kurtulacak ve Ümid'in de yardımıyla bir Kuva-yı Milliyeci aydın bilinci içerisinde, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına karşı mücadeleye başlayacaktır.

Demir, Ümid'in ruhsal değişimiyle beraber fikirsel aydınlanmasındaki önemli etkisini bizzat kendi sözleriyle şu şekilde dile getirmektedir:

“(...)Ümid aşka dair fikirlerimi karmakarışık etmekle yetinmiyor, hayata bakış tarzımı değiştiriyordu. Esasen memleket durumuyla daha yakından alakadar oluşum, bir arkadaş vasıtasıyla irtibatlandığım o zamanki devrimci komitalarla teması sıklaştırdım, bundan sonradır. Meseleyi kavramıştım. Tamamıyla kavramıştım. Memleketi içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak, beni de kurtaracaktı. Vakti hayatımı tehlikeye atıyordum, haritada kurşuna dizilme de yazılıydı, ama atılacağım tehlike iyi etmek zorunda olduğum yaraya basacağımız tuzdu işte...” (YTB, s. 194).

Ümid, Demir'e, “Atatürk'ün millî mücadeleden arkadaşı, malum ve meşhur Hüsnü Faik Bey”in kendisine sık sık “Bu beladan bizi kurtarsa kurtarsa, askerler kurtarır kızım!” dediğini söyler. Ümid'in Demir'le Kore Savaşı'na dair yaptığı röportaj dizisi, esasında asker muhitine girebilmek için kullandığı bir bahanedir. Demir bunu çok sonraları anlayacaktır. Fakat yine de içini sevinçle karışık bir heyecan kaplar. Ne vakit subay arkadaşlarıyla konuştuklarından bahsedecek olsa, Ümid'in hepsine vakıf olduğunu görür. Hatta Ümid, Ankara'daki bir komiteden, Menderes'i devirme planlarından söz

eder. Artık Demir ile Ümid baş başa verip geceler boyu “ihtilâl” programları çizmektedirler (YTB, s. 194-195).

Demir’in yaşadığı değişimin/aydınlanmanın izdüşümlerini 27 Mayıs Darbesi’ni hazırlayanların iç tartışmalarında da görmek mümkündür. Söz gelimi, anlatıda verilen bilgilere göre, darbe sonrasında Albay Türkeş’in iktidarı bırakmamak eğilimi ile Albay Küçük’ün iktidarı halka devretmek eğiliminin çatıştığı bir ortamda, Yüzbaşı Demir de kendince bir iç tartışmayı sürdürür. Demir’in “*Ümid’le konuşmalarından, son yıllarda okuyup düşündüklerinden süzülen sonuç, hiçbir devrimci hareketin halksız başarıya ulaşamayacağı*”dır (YTB, s. 243). Başka bir deyişle Demir, hem Ümid’den, hem de okuyup düşündüklerinden öğrendiği kadarıyla bir hareketin başarıya ulaşmasında halk desteğini zaruri görmektedir. Gerçi Demir’e göre halk her defasında “*Menderes’i ve takımını*” iktidara getirmektedir; ama, yine de giriştikleri hareketin başarılı olabilmesinde halkın tutumunun büyük payı vardır.

Şüphesiz Demir’in yaşadığı değişim/aydınlanma sonrasında edindiği yeni fikirlerde Mustafa Kemal’in düşüncelerinin önemli bir yeri vardır. Çünkü Demir, her ne kadar bir darbe hareketinin içinde yer alsada, aslında bir siyasi eylemin başarıya ulaşmasında halk desteğinin öneminin de farkındadır. Demir’in bu düşüncesi, elbette Kurtuluş Savaşı’nı kongreler ve Meclis aracılığıyla, yani halkla yürüten Mustafa Kemal’in siyasi perspektifini akla getirmektedir. Zaten 27 Mayıs Darbesi gerçekleştirildikten sonra, Demir de askerî müdahalelerin Mustafa Kemal’in fikirleriyle bağdaşmadığını anlayacak ve bu bağlamda, “inanç aydını”ndan “bilinç aydını”na yaşadığı değişimde/aydınlanmada en önemli aşamaya ulaşacaktır.

3.2.4.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Darbe Karşıtlığı

27 Mayıs Darbesi’nin arka planının ele alındığı romanda “darbe karşıtlığı”nın ön plana çıktığı söylenebilir. Her ne kadar esasında Kuva-yı Milliyeci birer aydın olarak değerlendirilebilecek bazı isimler darbe taraftarı olsalar, hatta bu isimlerden Binbaşı Demir ve Binbaşı Aziz (“Zizi” Binbaşı) gibi kimileri bizzat darbeye iştirak de etseler - Demir daha sonra askerî müdahalenin yanlış bir eylem olduğuna kanaat getirecektir-, düşünsel anlamda kendilerini geliştiren ve ordu-siyaset ilişkisinde kendilerine Atatürk’ün fikirlerini örnek alan Ümid, Suat ve Ahmet Ziya gibi başka Kuva-yı Milliyeci aydınlar, askerinin siyasete müdahale etmesine karşı çıkmaktadırlar.

Söz gelimi, Ümid, “Atatürkçü bir devrim ihtimali” konusunda Demir’e gönderdiği bir mektupta şunları yazmıştır:

“Kemal Paşa Samsun’a asker inmişti. Karabekir Kâzım’la, Ali Fuat Paşa’yla mutabıktılar. Anadolu hareketini, askeri bir hareket olarak planlamasına, o günkü şartlar altında, hiçbir engel yoktu. Öyle yapmayı halk kongreleri, meclisler, hatta şûralarla sonuca gitmeyi tercih etmesindeki sebep nedir, düşünmeliyiz: Bonapartisme değil demokratik bir devrim yapmak istiyordu. Askerî bir isyan, hele generaller kademesinde yürütülürse, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir şiarına nasıl bağlanabilir?” (YTB, s. 297).⁶⁴

Ümid’in bu satırlarını okuyan Demir, ister istemez Suat’ın “İktisadi temel gelişmedikçe, ilerici askerlerden gerici diktalar doğar. Biz bunu böyle öğrendik. İşçi sınıfının, hiç olmazsa çalışan halkın başı çekmesi zaruri, fakat bu nasıl olacak, bu sorunun cevabını veremedikçe kabuğumuzdan dışarı çıkamıyor; çıkamadıkça, her türlü aksiyonun dışında kalıyoruz...” sözlerini hatırlar (YTB, s. 297).

Ümid, Mustafa Kemal’in elinde imkân varken askerî bir yönetim kurmaktansa işe halkı da dâhil ederek kongreler düzenleyip Meclis’i açtığını vurgularken, Suat da

⁶⁴ Ümid’in mektubunda yazan ifadelerin -özellikle Bonapartisme meselesiyle ilgili- bir benzerini Attilâ İlhan şu şekilde dile getirmiştir: “Mustafa Kemal, İstanbul’daki hükûmete başkaldırdığı zaman ‘ihtilâlcî’, devraldığı toplumu dönüştürmeye kalkınca, ‘inkılapçı’dır. Devrim, antiemperyalist kurtuluş savaşıyla eş zamanlı yürüdüğünden, ‘kurtarıcılığı’ ağır basmış, ‘devrimciliğinin’ gerçek boyutları gözden kaçırılmıştır. Neydi o boyutlar? Mustafa Kemal, elbette Jakoben’di ama, bir romanın kahramanına da söylediğim gibi, ‘asla Bonapartist olmadı’; Anadolu İhtilâli, kongrelerle-şûralarla, meclislerle yapılmıştır; kesinlikle çok sesli, özgürlükçü ve ‘iştirakçi’dir; kurtuluş ordusu, daima TBMM’nin emrinde olmuştur; başka türlü olması da mümkün değildi, şiarı hatırlasanıza: ‘Hâkimiyet, bilâ-kayd u şart milletindir. (...)Mustafa Kemal, bal gibi Jacoben’di (Yaraya Tuz Basmak’ta belirtmişim.), onun kuşağının ilericipleri Fransız Devrimi’nden esinlenirlerdi, onun devrimci kişiliğinde, kullandığı yöntemlerde Robespierre’le Saint Juste’ün rüzgârını bulmuşumdur hep, aynı radikallik, aynı kararlılık, aynı sertlik.” (İlhan, 2011g: 120; İlhan, 2014g: 19). İlhan’ın, Mustafa Kemal’in “Bonapartist olmadığını, Jakoben olduğunu” roman kahramanlarına söylediğini de vurgulayarak birçok kez dile getirmesi, onun düşüncelerindeki tutarlılığı göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ancak, bu noktada, Kemalizm-Jakobenizm-Bonapartistizm bağlamında farklı görüşlerin de olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin, Emrah Gülsunar, *Jakobenizm ve Kemalizm* adlı çalışmasında, “Sol Kemalistlere göre Kemalizm, ilerici, devrimci, radikal ve laik olduğu ölçüde Jakoben’dir.” der ve “sol Kemalist paradigmanın tipik bir temsilcisi” olarak nitelendirdiği Attilâ İlhan’ın da “Gâzi’nin Cumhurbaşkanı olduğu Türkiye Cumhuriyeti”ni “‘Mazlum Milletler’in savunucusu, antiemperyalist, dolayısıyla ‘tam bağımsız’, ekonomisi ve dış politikası tamamıyla ‘ulusal’, laik ve ‘otoriter’ -bir manada Jakoben- bir Cumhuriyet” olarak tanımladığını ifade eder (Gülsunar, 2015: 22). Fakat, Gülsunar, İlhan’ın ve diğer “sol Kemalistler”in Atatürk’ü Jakoben olarak değerlendirmelerine katılmamaktadır. Zira, Gülsunar’a göre, Kemalist metinler incelendiğinde, “Kemalistlerin Jakobenler Kulübü’ne, Jakobenizme ya da Robespierre ve Danton gibi Jakoben şahıslara karşı büyük ölçüde kayıtsızlık içerisinde oldukları, Jakobenizme Fransız Devrimi’nin geneline atfettikleri türden bir önem atfetmedikleri, hatta örtük de olsa onu yer yer eleştirdikleri” görülmektedir. Dolayısıyla, “Atatürk’ün ve diğer Kemalist aydınların Jakoben liderlerden neredeyse hiç bahsetmezken, Napolyon’dan olumsuz bir şekilde olsa bile sıkça bahsetmesi, Atatürk’ün tarihsel olarak Kemalist Devrim’de oynadığı rol bakımından Fransız Devrimi’ndeki Jakobenlerden çok Napolyon’a ve Kemalist rejimin de Jakoben iktidar döneminden çok Napolyon Bonapart dönemine benzeyebileceğine dair önemli bir ipucu” olarak kabul edilebilir (Gülsunar, 2015: 90, 97). Jakobenizm-Bonapartistizm meselesiyle ilgili Gülsunar’ın çalışmasının yanı sıra şu çalışma da incelenebilir: Mehmet Ali Ağaoğulları, *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi, 2010, Ankara.

hiçbir darbenin demokrasi getirmeyeceğini, asıl meselenin iktisadi temellerin değiştirilmesi ve hareketin başını halkın çekmesi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Suat bir başka konuşmasında da, “*Orduyu işe karıştırmak küçük bir burjuva radikalizmi olmaz mı, bu çeşit maceralar Bonapartisme’ e götürür hareketi, onun bugünkü adı faşizmdir...*” diyerek askerî darbelerin faşizme evrilmesi tehlikesine de dikkat çekmiştir (YTB, s. 247).

Darbeye katılmakla birlikte esasında Binbaşı Demir de darbelerin demokrasilerde çözüm yolu olamayacağını, aslolanın demokratik bilincin gelişmesi olduğunu farkındadır. Demir, darbe gecesinde Miralay Ferid’in “*Yüzbaşı, yüzbaşı, söylesene sen, bu orduda timsal-i cesaret bir zabıt artık kalmadı mı? ‘Hanım evladı’ bir Başvekil’in memleketi uçuruma sürüklemesine, haysiyetimizi ayaklar altına almasına nasıl bigâne kalabiliyorsunuz, anlamıyorum.*” sözünü hatırlamış ve kendi kendine “*Al sana bir değil, timsal-i cesaret bir sürü zabıt, Albay’ım; memleketin uçuruma sürüklenmesini önlemeye bakalım yetecek mi?*” demiştir (YTB, s. 298-299).

Çünkü giriştikleri harekete dair bir kuşku duymaktadır Demir; zira, aslında memleketi içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmanın sadece bir hükûmet darbesiyle mümkün olmayacağı apaçık ortadadır. Demir aynı kuşkuyu bir başka konuşmalarında Miralay Ferid’e şöyle açıklamıştır:

“Vallahi Albay’ım, önce Menderes’in şahıs tahakkümünü önlemek lazım. Şahıs tahakkümü deyişim lafın gelişi, yarım buçuk liberalliğine, ağzı kalabalık komünizm düşmanlığına bakıp ona demokrat diyorlar ya, aslında yaptığı faşizm, hem Osmanlı faşizmi. Bu önlenmi önlenmi, devrim tarihindeki hakiki yerine oturtulacak, en ileri sonuçlarına kadar geliştirilecek. Ama nasıl, kimlerle? Çözülmesi gereken de bu.” (YTB, s. 299).

Demir de aslında Menderes yönetiminin antidemokratik uygulamalarla hızla faşist bir diktaya kaydığı hususunda diğer Kuva-yı Milliyeci aydınlarla mutabıktır. Bir an evvel Menderes’in şahıs tahakkümüne dayalı yönetim anlayışı sonlandırılmalı ve Mustafa Kemal Devrimi tarihsel akışı içindeki gerçek yerine oturtulup en ileri sonuçlarına kadar götürülmelidir. Fakat Demir, darbe gecesini, iktisadi ve toplumsal temeller hazır olmadıkça sadece hükûmetin devrilmesiyle bu söylediklerinin gerçekleşmeyeceğini anlayacak ve darbelerin bir ülkenin siyasal ve sosyal sorunlarının çözümünde yeterli olmadıklarını, dolayısıyla da demokratik düzenlerde askerî müdahalelerin yerinin olma-

dığının farkına varacaktır. Söz konusu farkına varma durumu anlatıda şu şekilde betimlenmiştir:

“*Devrim*’ diye kalkıştıklarının, *‘alelade bir askeri müdahaleye’* yozlaştığını görünce ne yapmalı? *‘Namus belasına’* sonuna kadar gitmeli mi, *‘Zizi Binbaşı’*’yi izleyip, *‘sayım suyum yok’* diyerek kenara çekilmeli mi?” (YTB, s. 358).

Netice itibarıyla, Binbaşı Demir, “devrim” diyerek kalkıştıkları hareketin “alelade bir hükûmet darbesi”ne yozlaştığını anlamış ve darbe sonrasında emekli olarak bir bakıma kenara çekilmiştir.

Attilâ İlhan anlatılarının sosyalist kökenli Kuva-yı Milliyeci kimliğiyle dikkati çeken isimlerden biri olan Mühendis Ahmet Ziya da, romanda darbe karşıtı düşünceleriyle ön plana çıkmaktadır. Ahmet Ziya, darbeyi gerçekleştirenlerin zamanla kendi içlerinde bir çatışma yaşama olasılıkları olduğunu, söz konusu bu çatışmanın da memleketi çok daha kötü bir sona götürebileceğini, dolayısıyla darbe fikrinden vazgeçilmesi gerektiğini 27 Mayıs’tan çok önce ifade etmiştir (YTB, s. 311).

Darbe sonrası siyasal ortamında Ümid ile Suat’ın saptadıkları şunlardır: 27 Mayıs’ın hemen ertesinde her şeyi onaylayanlar, daha sonra hesap sorma eğilimi içine girmişlerdir. Türkçe “*faşistliği*”nden ötürü Başbakanlık Müsteşarlığı’ndan uzaklaştırılmıştır. Anayasa taslağının hazırlanmasından sorumlu bilim insanlarının arlarından bir uyumsuzluk söz konusudur. Silahlı Kuvvetler’den sonra üniversitelerde ve gazetelerde de önemli bir tasfiye hareketine girişilmiştir. Oysa devrim demek, tasfiye demek değildir. Millî Birlik Komitesi’nin asıl ekonominin temellerini dönüştürmeyi tasarlaması gerekmektedir (YTB, s. 320).

Bu noktada Ümid’in yorumu, “*İhtilâlcî cunta, seçilmiş halk komiteleriyle iş birliğine gitmez, hiç olmazsa dayanışmaya girmezse, nerde kalır onun Atatürkçülüğü? Mustafa Kemal, Amasya Tamimi’nden itibaren hareketi orduyla kumanda kademelerinde değil, halk kongreleriyle yürütmüştür, Kuva-yı Milliye’yi İrade-i Milliye’ye tabi kılmıştır, siz bunun aksini yaparsanız yapılananın alelade bir hükûmet darbesinden ne farkı kalır?*” şeklinde olur (YTB, s. 321).

27 Mayıs'ı yapanlar ve bu hareketi savunanlar, müdahalenin Atatürkçülük adına yapıldığını ileri sürmüşlerdir. Oysa, anlatıda da üzerinde ısrarla durulduğu gibi, Mustafa Kemal, Amasya Genelgesi'nden itibaren başlattığı hareketi orduyla değil, kongreler ve meclis aracılığıyla halkla beraber yürütmüştür. Bir başka deyişle, Kuva-yı Milliye (ordu), İrade-i Milliye'nin (halkın) emrine verilmiştir. Bu yönüyle düşünüldüğünde, 27 Mayıs Hareketi, alelade bir hükûmet darbesidir ve elbette Kuva-yı Milliye düşüncesinde darbenin yeri yoktur.

Romadaki anlatıma göre 27 Mayıs'ın "Atatürkçülük"le bağdaşmamasının bir diğer sebebi de, darbe sonrası oluşan cunta yönetiminin tıpkı Menderes iktidarı gibi iktisadi ve politik sahalarda emperyalizmle iş birliğini sürdürmüş olmasıdır. Söz konusu iş birliği, gazete haberlerine de yansımıştır. Örneğin, 5 Haziran 1960'ta yayımlanmış *Sulzberger* kaynaklı bir haberde, "Dışişleri Bakanlığı'na Sarper'in getirilmesi, Türkiye'deki darbenin, Pakistan'dakinin benzeri; Mısır, Irak ve Küba'dakinin karşıtı olduğunu göstermiştir." denilmektedir (YTB, s. 311). Bilindiği üzere, o dönemde Mısır, Irak ve Küba'da gerçekleştirilen hareketler sol/sosyalist tabanlı, antiemperyalist hareketler olarak ön plana çıkarken, Pakistan'daki askerî darbe emperyalist devletlerin kontrolünde gerçekleşmiş ve bu darbe sonrasında emperyalist sistem Pakistan'da birçok ekonomik ve siyasi kazanım elde etmiştir (Akşin, 2017a: 355-360, 382-383, 505-508).

Suat da Ahmet Ziya'nın uyarısıyla cunta yönetiminin ABD'yle olan ilişkilerine dikkat etmeye başlamıştır:

"Bir hafta oldu olmadı, Amerikan Altıncı Filosu'nun gemileri, süzüle süzüle, gözlerimin önünden geçip Karadeniz'e çıktılar. Acaba neden? Sovyetler'e gözdağı mı? Daha önce atlamışım, -Ferid Dayı'nın ölümü beni altüst etti, herhâlde bu yüzden-, Ahmet Ziya Bey uyandırdı: İhtilâl Hükûmeti'ne yardımın sürdürüleceğini Amerika niye durmaksızın tekrarlıyor Allah aşkına? Yanlış bilmiyorsam en son Ankara'daki elçileri Warren... (...) Hareket, gittikçe, asıl amacı Menderes'i iktidardan almak olan bir askerî müdahaleye benzemiyor mu?" (YTB, s. 322-323).

ABD, darbeden sonra çeşitli siyasi-askerî-ekonomik kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımların başlıcası Amerikan Altıncı Filosu'nun Sovyetler'e gözdağı vermek amacıyla Karadeniz'e açılma imkânını elde etmesi olmuştur. Ayrıca Türkiye'ye maddi yardımın devam edeceği ısrarla belirtilmiştir. ABD'nin maddi yardımına dair bir başka haber de *Cumhuriyet*'te yayımlanır. Haberi okuyan Ümid şu yorumu yapar:

“Amerika bize dört yüz milyon dolarlık kredi açacakmış, kafamı fena karıştırdı ha, ulan biz bu deyyusların işine yarayan bir şey yapmasak bu parayı verirler mi, Kore’den tanımıyor muyuz: Orada nasıl kullandırlarsa, burada öyle kullanmış olmasınlar?” (YTB, s. 343).

Emperyalizm kendisine çıkar sağlamayacak hiçbir hareketin yanında durmamıştır. Diğer bir söyleyişle, eğer bir toplumsal-politik gelişmeye emperyalizm destek veriyorsa, o gelişmenin sonucu muhakkak emperyalizmin çıkarlarına yarayacaktır. Tarihsel süreçte bunun böyle olduğu Kore’de de görülmüştür.

Ahmet Ziya’ya göre aslolan darbe yapmak değil, maddi şartları değiştirebilmektir. Zira ülke çoğunluk tahakkümüne Menderes’in şahsi dikta temayülünden ya da Bayar’ın yıllanmış komitacılığından sürüklenmemiştir. Çoğunluk tahakkümü, “yarı feodal bir toplumsal bugüne, az gelişmiş bir ekonomiyle emperyalist düze katılımımızın kaçınılmaz sonucu”dur (YTB, s. 330). Ahmet Ziya bu görüşünü Binbaşı Demir’e yönelik söylediği Kemal Paşa-Enver Paşa karşılaştırması üzerinden şöyle genişletir:

“Kemal Paşa’yla Enver Paşa’yı birbirine karıştırıyorsunuz: Eski paşaları tasfiye etmeyi inkılap sanan Kemal Paşa değildir, Enver Paşa’dır; Bâbüalî baskını ile hükümet darbesi yapan da o, yani İttihatçılar! Kemal Paşa’da cunta fikri yok, meclis fikri var, hatta şûra fikri! Halktan topladığı kongrelerle İrade-i Milliye’yi tahakkuk ettirmeye uğraşır durur, Kuva-yı Milliye’yi onun emrine verir. Sizin 27 Mayıs, fikrimce, ondan ziyade Enver Paşa’nın izini sürüyor Binbaşı Bey: Kemal Paşa Jacobin’dır, siz Bonapartiste’siniz.” (YTB, s. 330).⁶⁵

Ahmet Ziya’nın bu yorumuyla, bir manada, Attilâ İlhan anlatılarındaki Enver Paşa/İttihatçılık ve askerî darbe karşıtlığı bir kez daha vurgulanmıştır. Değil midir ki, Kuva-yı Milliye düşüncesinin başlıca ilham kaynaklarından biri Mustafa Kemal’in fikir-

⁶⁵ Attilâ İlhan, her ne kadar Ahmet Ziya’ya, “Mustafa Kemal Paşa, Jakoben; Enver Paşa, Bonapartistti.” dedirse de, Gülsunar’ın fikrinde durum bunun tam tersidir. Gülsunar, Kemalistlerin Jakobenlerden uzaklaştığı bazı hususlar üzerinden İttihatçıların Jakobenlere yakınlaştığı kanaatindedir. Gülsunar’a göre “İttihatçıların Fransız Devrimi’ne ve Jakobenlere referans vermekten çekinmemeleri, sol Jakobenezme olan aşinalıkları ve aynı zamanda 1908 Devrimi’nin kitlelerin katılımı üzerinden yapılacak bir kıyaslamada Kemalist Devrim’e oranla Fransız Devrimi’ne daha çok benzemesi” İttihatçı anlayışı, dolayısıyla Enver Paşa’yı, bir Bonapartistten ziyade, bir Jakoben yapmaktadır. Gülsunar bu savını, Sungur Savran’dan yaptığı alıntıyla kanıtlamaya çalışmıştır. Zira Savran, “devrimci süreçlerdeki önderlik üzerinden Jakobenlerle İttihatçıları aynı kategoriye koymuş ve hem İttihatçı, hem de Jakoben iktidar dönemlerinde, erken Cumhuriyet döneminin aksine, belirli bir tek adam rejiminin ve ideolojisinin kurul(a)mamış” olduğunu dile getirmiştir. Sonuç olarak, Gülsunar, Kemalist aydınların metinlerinde Jakobenezme neredeyse hiç atfın olmaması ve Sungur Savran’ın “Kemalist Devrim’in ‘1793’ü yaşamadan I. Napolyon dönemini yaşadığı” iddiasına dayanarak “Fransız Devrimi ile Türk Devrimi arasında yapılacak olan bir analogide, İttihatçıların (Enver Paşa) Jakobenlere, Kemalistlere (Mustafa Kemal Paşa) nazaran daha çok benzediğini, Kemalist iktidarın da Jakoben iktidar döneminden çok, Napolyon Bonapart dönemiyle ilgili olduğunu ifade etmiştir (Gülsunar, 2015: 176).

leridir ve değil midir ki, Mustafa Kemal’de cunta fikri değil, meclis/şûra fikri hâkimdir; şu hâlde, orduyu halkın emrine veren bir fikrin takipçisi olması gereken Kuva-yı Milliyeci düşüncesinde de darbe anlayışına karşı çıkılması gerekmektedir.

Esasında Ahmet Ziya, İlhan’ın anlatıda sözünü emanet ettiği kişidir. Dolayısıyla İlhan’ın Ahmet Ziya aracılığıyla 27 Mayıs Darbesi’ne bakışını ve Kuva-yı Milliyeci aydından beklentisini ortaya koymaya çalıştığı ifade edilebilir. Söz gelimi, Ahmet Ziya’nın cunta yönetiminin dinî kaygılar güden halka seslenmesini “*gerici eğilimleri okşamak*” olarak gören Binbaşı Demir’e söylediği şu sözleri, İlhan’ın 27 Mayıs’a ve Kuva-yı Milliyeci aydınlara dair görüşleri olarak değerlendirmek mümkündür:

“Ümmetten millet çıkarmak bir terkip meselesidir. Binbaşı Bey, ümmeti millet yapmaya hamaset edebiyatı kifayet etmediği gibi, başka milletleri taklide tevessül hiç etmez. Millet in evvela iktisadi temelleri tahakkuk ettirilmek lazım gelir, kültür müesseseleri millî bir terkinin müşahhas tezahürleri olarak bilahare bu temellerin üzerinde vücut bulur ve müteakabil tesirlerle inkişaf ederler...”

(...) Millî iktisadi terkip toprak reformu demek, sanayi inkılabı demek Binbaşı Bey, üzerinize düşen bunu yapmaktır, evvelimde bunun, Mustafa Kemal dahi üstesinden gelememiştir ama, çare yok, zira millî kültür terkinin getirecek olan budur: İrtica ancak bu takdirde kudretini kaybediyor, neden dersiniz, içtimai ve iktisadi istinatgâhı kalmıyor da onun için, belki bir müddet daha eski bir altyapının mirası olarak debelenir, kaybolur gider! Millî iktisadi terkiye varamadın mı, irtica içtimai bünyede istinat noktaları bulur, o zaman inkılapçılığınız İsmet Paşa inkılapçılığını yek parmak aşamaz: Kanun çıkarıp, şeriatı yasaklarsınız...” (YTB, 347-348).

Ahmet Ziya’ya göre dinî hassasiyetleri gericilik olarak adlandırmak Kuva-yı Milliyeci aydınların en önemli yanlışlarından biridir. Ne hamaset ne de başka milletlerin taklidi bir ümmetten yeni bir millet çıkarabilir. Ancak ekonomik temellere dayanan ulusal bir sentezden yeni bir millet ortaya çıkacaktır ki, böyle bir millet yapısında da din sorun teşkil eden bir olgu olmayacaktır. Bir başka deyişle, asıl mesele, Mustafa Kemal’in dahi muvaffak olamadığı ulusal ekonomi bileşimini gerçekleştirip toprak reformuyla beraber sanayi devrimini başarabilmektir. Öncelikle bu devrimin yapılması gerekmektedir. Zira, bu devrim başarıldığında, “irtica”nın toplumsal ve ekonomik dayanak noktası kalmayacaktır. Oysa, 27 Mayıs’ta “devrim” yaptığını ileri sürenler, “ulusal ekonomik bileşim”den uzak düşmüşler ve “İsmet Paşa devrimciliği” içerisinde kanunla “şeriat”ı yasaklama noktasına gelmişlerdir. Buysa Attilâ İlhan’ın birçok kez üzerinde durduğu “İnönü Atatürkçülüğü”nden başka bir şey değildir (İlhan, 2015e: 203-206).

Ahmet Ziya, 27 Mayıs Darbesi'nin bir "bileşim" aramadığı kanaatinde. Ona göre darbeciler millî iradeyle işbaşına gelmiş bir hükûmeti ortadan kaldırmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Netice itibarıyla, 27 Mayıs Hareketi, "İsmet Paşa'sız bir İsmet Paşa diktası" yaratmaktan öteye gidememiştir (YTB, 348).

Her ne kadar kendilerini "Kemalist" olarak tanımlasalar da, Ahmet Ziya'ya göre, 27 Mayıs Darbesi'ni gerçekleştirenlerin zihni arka planlarında "İttihatçılık" vardır. Onlar, Ahmet Ziya'nın Miralay Ferid'i ve kendisini de içinde saydığı "günahkâr nesil" in devamıdır. Bu nesil içinde "Enver Paşa tut(muş) devleti Kayzer Wilhelm'in emrine ver(miş), on yılda imparatorluğu batır(mıştır)". Fakat, bu neslin bir kefareti, Kuva-yı Milliye, Müdafaa-i Hukuk doktrini ve elbette Kemal Paşa'dır. Zira, "enkazdan yeni bir devlet çıkarmak her babayiğidin harcı değildir" (YTB, s. 349). Ahmet Ziya, Enver Paşa'yı eleştirip Mustafa Kemal Paşa'yı övdüğü bu yorumundan sonra, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler hakkında şunları söyler:

"Sizin nesil ki, onları temadi ettirmek iddiasındadır, Atatürk'ün adını ağızdan eksik etmez, niye Enver Paşa'nın izini sürer, izahı gayr-ı kaabil: Çünkü o Alman emperyalizminin Asya'daki menfaatlerini müdafaa maksadıyla İran içlerine, Kanal'a, nihayet Buhara Hanlığı'na asker sevk ediyordu; siz ise, Amerikan emperyalizminin âli menfaatlerini müdafaa için Kore'ye asker sevk ediyorsunuz..."

Şimdi bak, Binbaşı Bey, 27 Mayıs nedamet hissini doğurduğu bir aks-ül-amel ise, (hadi bakalım, neydi aks-ül-amel'in Türkçesi, gel de bul: Tepki mi?) bol bol Atatürk isminin zikredilmesine rağmen, Kuva-yı Milliye mahiyetinde bir kefarete addedilmez, şundan ki, Mustafa Kemal Paşa Jacobin'di, sizler Bonapartiste'siniz..." (YTB, s. 349).

Ahmet Ziya'nın fikrince ne 27 Mayısçılar Kemalisttir, ne de 27 Mayıs Kemalist bir devrimdir; 27 Mayıs, alelade bir hükûmet darbesinden öte bir şey değildir. Zira, 27 Mayıs'ı planlayıp uygulayanlar, Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerini (kongreler, şûralar ve antiemperyalizm) değil, Enver Paşa'nın fikirlerini (hükûmet darbeleri ve emperyalizm yandaşlığı) takip etmişlerdir. Nasıl ki Enver Paşa hem bir askerî darbeyle ülke yönetimine hâkim olmuş, hem de Alman emperyalizminin Asya ve Afrika'daki çıkarlarını korumak uğruna İran'da ve Mısır'da Türk askerini savaştırmışsa, 27 Mayısçılar da hem bir hükûmet darbesi gerçekleştirmişler, hem de Amerikan emperyalizminin menfaatleri doğrultusunda Kore'de savaşmışlardır.

Buradan hareketle, ne kadar Atatürk adı darbenin koruyucusu olarak ifade edilse de, 27 Mayıs darbesinin Kuva-yı Milliye düşüncesi içinde gerçekleştiği kesinlikle söy-

lenemez. Zira, Mustafa Kemal Paşa “Jakoben” bir karaktere sahipken, 27 Mayısçılar “Bonapartist” bir kimliğe sahiptirler.

27 Mayıs Darbesi, Ahmet Ziya’ya göre “*emperyalist bir darbe*”dir. Ahmet Ziya bu kanaate, cunta yönetiminin “*darbe sabahı NATO’ya CENTO’ya beyan-ı sadakat eyle(mesi)*”nden ulaşmıştır. O NATO ve CENTO ki, “*cihanşümül emperyalist ‘sistem’in askerî teşkilatları*”dır ve asıl projeleri “*Orta Şark’taki petrol havzasıyla komünist blok arasında -Yunanistan’da başlayıp, taa Hindistan’da hitama eren- bir ‘emniyet kuşağı’nın tesisini derpiş et(mek)*”tir. Ahmet Ziya, bu “*emniyet kuşağı*” üzerindeki hükûmetlerden “*‘sistem’e sadık olmayanlara hakk-ı hayat yoktur*” görüşündedir. Ona göre, “*‘İran’da Musaddık neden devrildiyse, Türkiye’de Menderes ondan devril(miştir). Mahiyet farkı yok(tur) aralarında, sadece derece farkı (vardır)*” (YTB, s. 370).

Cunta, Menderes’i bertaraf etmiş, üstelik bunu “*sistem*”e angaje olarak yapmıştır. Ancak buradaki asıl mesele, seçimle iktidar olmuş millî hükûmeti, “*sistem*”e dayanarak deviren bir hareketin “*sistem*”in diyalektiğinden kurtulamayacak olmasıdır. Başka bir deyişle, cuntanın “*sistem*”e angajmanı onu dış politikada olduğu kadar iç politikada da emperyalizme bağlamaktadır. Bir komünizm tehlikesi olmadığı müddetçe, cunta, iktidarı seçimle gelenlere bırakmak zorundadır (YTB, s. 370-371). Ahmet Ziya bu durumu şöyle açıklar:

“*‘Sistem’ komünizm tehlikesinin müşahhas olmadığı yerde totaliterlik arzu etmiyor, ‘hür dünya’ geçinmiyor mu, diktaya başvurabilmesi ancak komünizmin ciddi bir tehlike olarak kendisini hissettirmesiyle kaabil. Türkiye’de vaziyet bu mudur, katiyyen! Laftan anlamaz sağcı bir iktidar, ‘sistem’in menfaatlerini kale almıyor, küstahlığı Rusya ile flörte kadar vardiıyor, ona ciddi bir ders lazımdı, verildi. Şimdi ‘takviyeli’ demokrasiye dönülecek, biri öbürünün freni iki meclisli bir demokrasi, ananevi bürokrasinin murakabesi altında! Hâl-ü keyfiyet bu, bu iken Komite kalkar da otoriter bir ‘ilericilik’ taslarsa ilk günkü beyanıyla mübayenete düşer; Amerika’ya yeni Nâsır’lar değil, Zahidiler lazım.*” (YTB, s. 371).

Nihayetinde Ahmet Ziya, siyasi tahlil ve ön görülerinde haklı çıkmış, daha darbenin ilk gününde “*sistem*”e bağlılığını bildiren cunta, kısa zamanda yönetimi sivillere bırakmıştır. Ahmet Ziya’nın bu tahlil ve ön görüşündeki haklılığı, Attilâ İlhan romanlarının temel tezlerinden biri olan “*Kuva-yı Milliye düşüncesinde darbenin yeri yoktur.*” görüşünün bir kez daha güçlü bir şekilde vurgulanması bakımından da ayrıca önemlidir.

Bu bölümde son olarak Ahmet Ziya’nın siyasi geçmişine yapılan atıftan da bahsetmek yararlı olacaktır. Suat, bir konuşmasında, Ahmet Ziya’yla ilgili “*Biz, Ahmet Zi-*

ya'yı mühimseriz, partisiyle teorik ihtilafı olduğu söylenir, hanidir hareketin dışında yaşıyor, Nâzım'la, Şevket Süreyya ile yatmış..." der (YTB, s. 350). Burada kastedilen parti, Türkiye Komünist Partisi'dir. Ahmet Ziya'nın hapishanede beraber kaldığı söylenen isimlerse komünistlikleriyle meşhur Nâzım Hikmet ve Şevket Süreyya Aydemir'dir.

Suat'ın da ifade ettiği gibi, Ahmet Ziya, partisinin klasik komünizm/sosyalizm anlayışıyla ters düşmüş ve bilhassa son zamanlarında düşünsel boyutta yalnızlaşmıştır. Bu noktada, Attilâ İlhan'ın da zamanında Türkiye Komünist Partisi'nin ardılı sayılabilecek Türkiye Sosyalist Partisi'nde görev aldığı ve süreç içerisinde sosyalizm anlayışındaki farklılaşma nedeniyle partisiyle ayrı düştüğü hatırlanacak olursa, Ahmet Ziya'nın siyasi geçmişine yapılan atıf daha anlamlı hâle gelir (Aliye, 2001: 22; Ankara, 1996: 33, İlhan, 2011a: 139). Zira Ahmet Ziya -*O Karanlıkta Biz*'de daha açık bir şekilde görüleceği üzere- siyasi yaşamının başında enternasyonal sosyalizmi benimserken zamanla ulusal sosyalizmi benimser olmuştur. Bu ulusal sosyalizm anlayışıysa, Kuva-yı Milliye düşüncesinde Kemalist devrimin son konağı olarak tarif edilen siyasi anlayıştır. Öyle ki, bu anlayışın Kuva-yı Milliyeci bir aydın olarak Ahmet Ziya'nın darbe karşılığında da önemli bir etkisi vardır. Zira Ahmet Ziya, 27 Mayıs Hareketi'nin bir devrimden ziyade bir darbe olduğunu ifade ederken şunları söylemiştir:

"İnkılapçı bir hareket, ne kadar cüretkâr ve teşkilatlı olursa olsun, halk yığınlarıyla -hassaten şuurlu ve mesuliyetini müdrük proletarya ile-, birleşip kaynaşmadıkça, muallakta kalmaya mahkûmdur." (YTB, s. 383).

27 Mayıs, iddia edildiği gibi bir "devrim" değil, "alelade bir hükûmet darbesi"dir. Çünkü hakiki bir devrim ancak sorumluluğunu kavrayabilmiş bilinçli bir toplumla, özellikle de işçi sınıfıyla gerçekleştirilebilecektir. Dolayısıyla, Ahmet Ziya'nın bu yorumundan hareketle, Kuva-yı Milliye düşüncesinde asıl ulaşılmak istenen hedefin "alelade bir hükûmet darbesi"nden ziyade toplumsal ve siyasal hayatı kökten değiştirecek "sosyalist bir devrim" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

3.2.4.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşılığı

Yaraya Tuz Basmak'ta Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında konumlandırılan en önemli güçlerden biri de -II. Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletle-

ri'nde somutlaşan- emperyalizmdir. Bu bağlamda, romanın hemen başında, “VIII. Amerikan Ordusu Komutanı General Walker”in “Türk Tugayı, yiğitlik sembolüdür. Düşman karşımızda çok üstün bir güçle belirmediği ve onun önünden çekilmek zorunda kaldığımız zaman, Türkleri savaşa soktum. Eğer elimin altında Türk birliği var olmasaydı, bugün bütün Amerikan birlikleri yok edilmiş bulunacaktı...” demecinin alıntılanmış olması, bir hayli önemlidir (YTB, s. 11). Zira General Walker'in bu demecin alıntılanmasıyla, bir manada, ulusal bağımsızlık savaşı vermiş, temelinde Kuva-yı Milliye ruhu yatan Türk ordusunun ABD'yle/emperyalizmle yaptığı iş birliğine dikkat çekilmiş olunmuştur.

Emperyalizmle kurulan ilişkiye “Kore, nere?” sorusuyla da vurgu yapılmak istenmiştir. Romanda âdeta bir laytmotif olarak tekrarlanan ve ilk kez Yüzbaşı Cevdet tarafından dile getirilen “Kore, nere?” sorusu, esasında Türk askerinin emperyalizmin çıkarlarına hizmet eden bir savaşta işinin ne olduğunun sorgulandığı ve bu çerçevede dönemin iktidarının emperyalizmle olan ilişkisinin irdelemeye çalışıldığı bir sorudur (YTB, s. 16).

Yüzbaşı Cevdet, anlatıda emperyalizmi sorgulayan başlıca isimlerden biridir. Çünkü Cevdet'e göre emperyalizm kendi çıkarı için Türk askerini kullanmaktadır. Sözün gelişi, bir konuşmalarında, Üsteğmen Demir, “Yanlış bir harbe geldik. Umduğum, bulduğumdan çok farklıydı Yüzbaşı'm!” dediğinde, Yüzbaşı Cevdet'in cevabı şöyle olur:

“Mazlumları zalimlerden kurtaracaktın, öyle ya! Hay ceddine rahmet! Bir geldin ki ne zalim var, ne mazlum. Yo tövbe, zalim olan savaş, mazlumsa hepimiz, yani savaşanlar, ister bu tarafta olsun... (...) ‘Kafadar’ Hakkı’yi tanırısın. Yüzbaşı yahu, Tahsin Paşa’nın karargâhı subayı, dinle onun yalancısıyım: Seul’de bunları, Amerikan Sekizinci Ordu Karargâhı’na çağırıyorlar. General Walker’in Kurmay Başkanı, her kimse, Paşa’ya soruyor: ‘Muharebeye girdiniz mi hiç?’ Paşa diyor ki, ‘Türk Ordusu İstiklâl Savaşı’ndan beri harp etmemiştir.’ Doğru laf: Son defa istiklâl için savaşılmıştı, ya şimdi? Ya şimdi ne için savaşılıyor?” (YTB, s. 25-26).

Üsteğmen Demir, savaşa “mazlumları zalimlerden kurtarmak” için gelmiştir. Oysa ne zalim vardır, ne de mazlum; daha doğrusu, zalim olan savaştır, mazlumlarsa savaşanlar. Esasında bu savaş emperyalizmin çıkarlarını muhafaza etme savaşıdır. Öyle ki, en son “bağımsızlığını” korumak için İstiklâl Savaşı’nda harp eden Türk Ordusu da niye savaştığını bilmeden bu savaşa dâhil olmuştur. Demir, elinde olmayarak Albay Celâl Dora’nın söylediklerini hatırlar:

“Kahraman askerler! Yurdumuzun sınırları artık bizim tabii ve coğrafi sınırlarımız değildir. Yurdumuza müteveccih komünist saldırısını Kore’de karşılayacak ve yurdumuzu denizler aşırı on binlerce mil uzakta, Kore dağlarında savunacağız.” (YTB, s. 26).

Demir, Albay Dora’nın sözlerini hatırladığı anda, Yüzbaşı Cevdet de “Kore nere?” diye sormaya devam etmekte ve Kore Savaşı’na katılımını şu cümleler açıklamaktadır: “Yedi çocuk babasıyım, bir kıdemli yüzbaşı maaşıyla bunları okutmak zorunda olmasam, gönüllü gelir miydim, Cenab-ı Hak bilir!” (YTB, s. 26-27).

Daha 30 yıl önce emperyalizm karşısında bir bağımsızlık savaşı veren Türk Ordusu, şimdi emperyalizm saflarında bir sömürü savaşına dâhil olmaktadır. Bu savaşı Albay Dora gibi kimi komutanlar komünizm karşısında bir “vatan savunması” olarak kabul ederken, Yüzbaşı Cevdet gibi subaylar da bir “geçim mücadelesi” olarak görmektedir. İşte, emperyalizm, tarihi şanlı bağımsızlık savaşlarıyla dolu Türk askerini, maddi gücünü kullanarak bir çıkar savaşında böyle çarpıtmaktadır.

Esasında emperyalizmin sembolik değeri, Türk askerinin Kore’ye geldiği gemide yolculuk boyunca sürekli duydukları müzikte de gizlidir. Türk askerini Kore’ye “İskenderun’da bindikleri Amerikan askerî taşıma gemisi Han” taşımıştır. Üsteğmen Demir, yolculuğunu “kulaklarında, Amerikalı Ordonat Yüzbaşı Robenson’un teybinden sabah akşam dinledikleri o baygın şarkı(yla): ‘Goodnight, Irene / goodnight!’”la tamamlayacaktır.

Burada, dikkati çeken ilk husus, Türk askerinin Kore’ye bir Amerikan gemisiyle götürülmüş olmasıdır. Bunun, Türkiye’nin ABD’ye/emperyalizme ekonomik ve teknolojik bağımlılığının bir göstergesi olduğu söylenebilir. Ayrıca, askerler yolculuk boyunca Amerikan şarkıları dinlemişlerdir. Bunun da kültürel emperyalizmin bir sembolü olduğu düşünülebilir. Öyle ki, bu şarkı (*Goodnight, Irene/goodnight!*) anlatı boyunca “Kore, nere?” sorusundan sonra ikinci bir laytmotif olarak tekrarlanacak, Han gemisinde şarkıyı dinleyenlerden biri olan Üsteğmen Demir, aynı melodiyi her duyduğunda kendini kötü hissedecektir (YTB, s. 145, 158-159). Söz konusu kötü hissiyatın temelinde emperyalizmden duyulan rahatsızlığın olduğu muhakkaktır.

Anlatıda emperyalizme mekânların sembolik değerleri üzerinden de vurgu yapılmıştır. Örneğin, Üsteğmen Demir, savaş sırasında hayatını kaybeden askerlerden birine ailesinden gelen mektubunu okur. Özellikle mektubun gönderildiği adres Demir'in dikkatini çeker:

“(...) Dayanamadı, kadranların büyüğü ışığına tutarak, sonunda eğri büğrü yazılmış adresi okudu: ‘Bay Binali Hasırcı, Çarşı Mahallesi’nde Kahveci Duran Yılmaz eliyle, İslahiye/Maraş.’ Zarfın arkasına aynı kötü yazıyla askerî posta adresi çiziktirilmişti: ‘Bilâl Hasırcı tarafından / İ.ST. Turkish Armed Forces Command TAP. 5401 / Tokio (Japan).’” (YTB, s. 29).

Adresi okuyan Demir'in yorumu “*Şu iki adresin zıtlığı karıştıığımız maceranın acayıpliğini çırılçıplak ortaya koymuyor mu?*” şeklinde olur (YTB, s. 29). Maraşlı bir Anadolu Türk'ü Japonya'da hangi amaçla bulunmaktadır; emperyalist ülkelerin çıkarlarının savunulduğu bir savaşa, daha 30-40 yıl önce emperyalistlerle boğaz boğaza gelmiş bir milletin askerleri, hangi saiklerle dâhil edilmiştir; işte, İslahiye/Maraş-Tokyo/Japonya zıtlığında bu sorular gizlidir.

Kore Savaşı'nın Türk milleti için “hayatiliği”ni ve “zaruriliği”ni Yüzbaşı Cevdet de sorgular. Üsteğmen Demir'e, “*Harp, hayati ve zaruri olmadıkça, harp bir cinayettir. Bu lafları bir yerden hatırlıyor musun? (...) Zaruri ve hayati bir harp mi bu yaptığımız?*” sorusunu yönelten Yüzbaşı Cevdet, aslında yanıtını bildiği bir soruyu sorarak antiemperyalist bir kökene gönderme yapmıştır (YTB, s. 58). Zira bilindiği üzere, “*Harp, hayati ve zaruri olmalıdır. Hayat-ı millet tehlikeye maruz kalmadıkça harp bir cinayettir.*” sözü Mustafa Kemal Atatürk'e aittir. Hiç şüphesiz, Yüzbaşı Cevdet'in Kore Savaşı'nı, 21. yüzyılın ilk antiemperyalist savaşının muzaffer komutanı Atatürk'ün sözüyle sorgulaması, Kuva-yı Milliye düşüncesinin emperyalizm karşıtlığının vurgulanması bakımından ayrıca önemlidir.

Anlatıda emperyalizm bağlamında Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı ile ABD arasındaki ilişkilerin de üzerinde durulduğu görülmektedir. Sözün gelişi, Kore Savaşı'nda Amerikalı komutanın Türk birliklerinin mücadelesini kutladığı ve yeni emirlerini bildirdiği 28 Kasım 1950 tarihli yazısı romanda alıntılanmıştır (YTB, s. 69). Bu alıntının yapılmasındaki temel gayenin siyasal iktidarın emperyalizmle kurduğu ilişkiye dikkat çekmek olduğunu söylemek mümkündür. Yüzbaşı Cevdet'in Üsteğmen Demir'e yaptığı şu yorum, ileri sürülen düşünceyi kanıtlar niteliktedir:

“Kulak asma, kurban: Daha elli 156 rakımlı tepe zaptetsek, benim kafamda bu muharebe asla ‘zaruri ve hayati’ olamaz, olamaz çünkü bizim olmayan bir toprakta, bizim olmayan bir gaye için kan dökmekteyiz. Hele uğruna harp ettiğimiz Kore milletinin devamına arka çıktığını söylemek, fevkalade müşkül. Yalan mıyım? (...) Lakin kabahat kimdedir, bizlerde mi? Ne münasebet, bizi buralara gönderen o politikacı güruhu yok mu? Ah!..” (YTB, s. 85).

Yüzbaşı Cevdet, bir kez daha Mustafa Kemal’den ilhamla savaşın “hayatiliği”ni ve “zaruriliği”ni sorgulamış; ayrıca, Kore Savaşı’nın kendilerinin savaşı olmadığını, onların Kore’de oluşunun tüm sorumluluğunun “politikacı güruhu”nda olduğunu söylemiştir. Bilhassa ifade edilen son sözler, Kore Savaşı’na katılma kararı alan Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına yöneltilen açık bir eleştiridir.

Kore Savaşı gâzileriyle ilgili hazırladığı röportaj dizisinde Üsteğmen Demir’le de konuşan Ümid’in öğrenmek istediği ilk şey, Kore’de savaşanların gerçek durumlarını idrak edip edemedikleridir. Ümid, bunu, ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Mr. Martin’in gazetelere yansıyan *“Bir Amerikan askerinin bakımı yılda 11 bin dolara mal olmaktadır. Dünyanın en iyi savaşçılarından biri olan Türk askerini donatmak için yılda 570 dolar yeter. Türk askerinin cesaret ve yiğitliğini Kore’de gördük.”* sözleri üzerine sormuştur (YTB, s. 145).

Mr. Martin’in açıklaması, Ümid’e, *“Yahnisi kötü olmayan ucuz et, diyor. Gerçek durum işte bu. Çıkarları için kullanacakları kurbanların maliyetini hesaplamışlar.”* yorumunu yaptırmış, Demir de Ümid’in yorumuyla savaşta bir tepeyi ele geçirmeye çalıştıkları bir sırada Yüzbaşı Cevdet’in söylediklerini hatırlamıştır:

“Ceddine rahmet, bizim Albay baba adam, geçende ne dese beğenirsin, ‘Taarruz icap etti mi, Amerikalılara düz arazi veriliyor’ dedi, ‘bize nerede çetin, tahkimatı rabitalı dağ tepe varsa orası. Onlar muharebenin sefasını sürüyorlar, biz cefasını çekiyoruz’. Bugün bize kök söktüren tahkimatı hele bir düşün kurban, Cello haksız mı?” (YTB, s. 146).

Hem Mr. Martin’in Türk askeriyle Amerikan askerini kıyaslarken söyledikleri, hem de savaş esnasında Türk askerlerine daha zor, daha ölümcül görevlerin verilmiş olması, ABD emperyalizmin “mazlum milletler”e bakış açısını açıkça ortaya koymaktadır. Bu bakış açısının Kuva-yı Milliyeci bir aydın olarak Ümid de farkındadır; öyle ki bu farkındalık ona, Mr. Martin’in sözlerine karşılık *“Çıkarları için kullanacakları kurbanların maliyetini hesaplamışlar.”* yorumunu yaptırmıştır.

Romanda NATO'nun "emperyalizmin çıkarlarına hizmet eden bir oluşum" olarak nitelendirildiği ve bu bağlamda "Türkiye, -görünürde Sovyetler tehlikesine karşı- NATO'ya üye olabilmek için çokça diplomatik uğraş vermiş ve neticede Kore'ye asker göndermek suretiyle NATO'ya üye olmayı başararak emperyalist saftaki yerini almıştır." tezinin işlendiği ifade edilebilir. Öyle ki, NATO'nun emperyalist bir oluşum olduğunun vurgulanması adına, SSCB'nin Türkiye'ye NATO üyeliğine dair gönderdiği protesto notası da romanda alıntılanmıştır:

"Bu şartlar altında şurası gerçektir ki, Atlantik Okyanusu ile hiçbir bağlantısı olmayan Türkiye'nin Atlantik Bloku'na katılmaya daveti emperyalist devletlerin Sovyet Rusya sınırlarında tecavüzkâr amaçlarla askerî cephenin kurulması için Türk topraklarını kullanmak istediğinden başka bir anlama gelmez..." (YTB, s. 176).

SSCB'nin notasından hemen sonra Yarbay "Baba" Saffet'in şu yorumunun verilmesi oldukça önemlidir:

"Anlaşılmayacak bir husus yok Yüzbaşı, her şey ayan beyan ortada: Müteyakkız bir bitarafılıktan muhataralı bir tarafgirliğe sürükleniyoruz; diyeceksin ki bunu istemedik mi, amenna istedik; lakin bu Amerikalılara elimizi bir verdik mi, kolumuza sahip çıkmalarından korkarım... (...) Fark ettin mi, geçen ay İstanbul'a bir heyet gelmişti, nasıl bir heyet mi, akla ziyan bir şey canım. Amerikan, İngiliz, Fransız Genelkurmay Başkanlarından müteşekkil, evet, evet; babaların hayrına gelmiyorlar tabii, bir Orta Şark paktı teklif ediyor, şimdi Allah var, ben evvela Rusya'ya karşı yeni bir ittifak zannettim, bilahare anladım ki... (...) Gayeleri Süveyş Kanalı'nı muhafaza etmek, böylece bütün Şarki Akdeniz'i kontrolleri altında bulunduracaklar: Anadolu, Orta Şark'ta merkez üssü olarak kullanılacak..." (YTB, s. 177).

Yarbay'ı dinleyen Demir'in kanaati, fena hâlde aldandıkları yönündedir; ancak, Yarbay Saffet, Demir'e katılmaz ve devam eder:

"Aldandık mı? Katiyen! Biz aldanmadık çocuk, bizi aldattılar! Ne yaptysak hulûs-ü kalple yaptık biz, cehennem in bucağında vatan toprağını müdafaa ediyoruz diye kan döktük, can verdik, hâlbuki hesap başka imiş, çok başka imiş... (...) Büyükler tepişir, arada ufaklar güme gider..." (YTB, s. 177).

Yarbay "Baba" Saffet'in yorumlarından şu sonuç çıkarılabilir: Emperyalizm NATO eliyle Türkiye'yi tam bir kısıka almış, ancak dönemin Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı da, bu kısıkaçtan kurtulmaya çalışmak yerine SSCB tehlikesini öne sürerek âdeta gönüllü bir biçimde söz konusu emperyalist kısıkaçın içinde kalmıştır. Aslında ABD'nin esas gayesi SSCB karşısında Doğu Akdeniz'i askerî ve siyasi olarak kontrol altında tutmaktır. Bunun içinse coğrafi olarak en avantajlı bölge şüphesiz Türkiye'dir. Başta ABD olmak üzere, Batı dünyasının Türkiye üzerindeki ilgisi buradan gel-

mektedir. Dolayısıyla büyükler (ABD-SSCB) tepişmiş, arada ufaklar (başta Türkiye olmak üzere diğer az gelişmiş ülkeler) güme gitmiştir.

Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının NATO karşısındaki emperyalizmin üstünlüğünü kabullenir tutumu, gazete haberlerine de yansımıştır. Romanda alıntılanan haberlerde, bir tarafta “*1 Mayıs'ta Cumhuriyet, 4 Mayıs'ta Yeni Sabah onar günden alıkonuldu.*” bilgisi varken, diğer tarafta da “*NATO toplantısı için sıkı inzibat tedbirleri alındı.*” bilgisinin olduğu görülür (YTB, s. 273-274). Başka bir deyişle, iktidar, bir yandan NATO toplantısı arifesinde muhalif gazetelerin yayını durdururken, diğer yandan da ucu toplantının yapılacağı gün sokağa çıkma yasağı uygulamaya varan tedbirler almıştır.

Romandaki anlatıma göre, iktidar ne gösteri, ne yürüyüş, ne de göze batacak bir propaganda istemektedir. Bu hususta Sıkıyönetim Komutanlığı bizzat uyarılır. Fakat yine de askerler öğrencilerle temasa geçerler ve herhangi bir eylem/gösteri sırasında ateş açılmayacağına dair garanti verirler ve böylelikle öğrenciler tüm engellemelere rağmen toplantı günü meydanlara çıkarlar:

“(...) Bomboş bir şehir: İnin cinin top oynadığı caddelerde, sıkıyönetim devriyeleri; konsoloslukların, önemli yapıların çevresinde, Amerikan postalları, her dönüşlerinde kıvılcım çıkaran süngülü nöbetçiler. Yine de toplantı saatinde, ara sokaklardan ansızın türeyen yüzlerce genç, ellerinde İngilizce, Fransızca dövizlerle, NATO bakanlarının, yabancı gazetecilerin karşısına çıkıyorlar:

‘*Nous voulons liberté / Özgürlük istiyoruz!*’

‘*Freedom! Freedom! / Özgürlük! Özgürlük!*’

‘*A bas les dictateurs! / Kahrolsun diktatörler!*’” (YTB, s. 276).

Ancak öğrencilerin Menderes’e ve emperyalizme duydukları öfke sadece sözde kalmaz, eyleme de dönüşür; Yüzbaşı Demir’in Ankara’dan öğrendiği kadarıyla Kızılay Meydanı’nda gösteri yapan öğrenciler Başbakan Menderes’i tartaklamışlardır:

“*Arabasıyla geçiyormuş, iyice yuhalamışlar, katlanabilir mi, sen kalk arabadan in öğrencilerin üzerine yürü, eh onlar da durur mu? Görevliler zar zor bir yolunu bulup başka bir arabaya bindirerek uzaklaştırmasalar, Allah bilir, linç edilecekmiş oracıkta.*” (YTB, s. 277).

Bu bölümde gerek dönemin gazetelerinden alıntılanan haberlerle, gerekse bizzat olay örgüsüne dâhil edilen tarihsel olaylarla vurgulanmak istenen asıl şeyin, iktidarın demokrasi dışı uygulamaları ile “Amerikan postalları” imgesiyle somutlaştırılan “emperyalizm”e ülkenin Kuva-yı Milliyeci kesimlerinin duyduğu tepki olduğu söylenebilir.

3.2.4.5. Kuva-yı Milliye Karşısı Bir Dikta Olarak Demokrat Parti/Adnan Menderes İktidarı

Attilâ İlhan, Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında bir dikta olarak tanımladığı Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına, *Yaraya Tuz Basmak*'ta da muhtelif eleştiriler getirmiştir. Söz konusu eleştirilerin başında, DP/Menderes iktidarının takınımış olduğu antidemokratik tutum vardır. Romana göre 6-7 Eylül Olayları⁶⁶ sürecinde ve seçim sonrası dönemde yaşananlar, iktidarın demokrasi dışı uygulamalarının somutlaştığı anlar olmuştur:

“(…) Ne gerilimli günlerdi o günler! Eylülün ilk haftası, Kıbrıs Mitingi, sessiz yürüyüş fiilan derken, kantarın topu kaçıyor, nereden çıktığı anlaşılamayan kara bir kalabalık Beyoğlu’nu basıyor mu sana: Rum mağazalarından başlayarak, cam çerçeve ne bulursa indiriyorlar, kiliseleri yakıyorlar. Rezillik kıyamet! Bayar’la Menderes, İstanbul’dan Ankara’ya gitmekteymişler, yarı yoldan palas pandıras dönüp, duruma el koyuyorlar: Gecesi sıkıyönetim; ölümler dâhil, bütün solcular gözaltına alınıyor.” (YTB, s. 149).

Fakat iktidarın demokrasi dışı faaliyetlerine asıl eleştiri, “Zizi” Yüzbaşı’dan gelir; Yüzbaşı, iktidarın siyasi ve sosyal hayatta kurduğu baskıya dair şunları söyler:

⁶⁶ Prof. Dr. Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi* adlı çalışmasında “6-7 Eylül Olayları”na dair şunları aktarmaktadır: “1954’ten başlayarak Kıbrıs konusu Türkiye’nin gündemine girmeye başladı. Yunanistan, İngiltere’nin sömürgesi olan adanın kendine verilmesini istiyordu. Bu durumda Türkiye de adaya talip oldu. Kıbrıs Rumları adanın Yunanistan’a bağlanması (Enosis) için kanlı yıldırı yöntemlerini de kapsayan gösteri ve eylemler yapmaya başlamışlardı. İngiltere konuyu incelemek üzere Londra’da bir konferans topladı (1955). Bu sırada 6 Eylül günü İstanbul’da çıkan bir gazete, Atatürk’ün Selanik’teki evine bomba atıldığı haberini verdi. O akşam bütün İstanbul’da Rumlara ait binlerce ev ve işyerine, kilise ve mezarlıklara saldırıldı ve buralar yağma ya da tahrip edildi. Bütün İstanbul’da aynı sıralarda aynı hareketin olabilmesi bir ‘düzen’ olduğu izlenimini veriyordu. Polis önceleri seyirci, sonra da çaresiz kalmıştı. Olay, gece yarısı ordu birlikleri tarafından bastırılabilirdi. Sıkıyönetim ilan edildi ve işi komünistlerin yaptığı ileri sürülerek birçok solcu tutuklandı, bu insanlar aylarca hapis yattuktan sonra aklandılar. Daha sonra Yassıada’daki Adalet Divanı, 6-7 Eylül olaylarının Bayar, Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve İçişleri Bakanı Namık Gedik tarafından düzenlendiğine karar verdi. Londra’da Kıbrıs Konferansı’nda bulunan Zorlu, ‘haklarımızda ne dereceye kadar ısrar edeceğimizi’ göstermek üzere ‘aktif hareket’ için ‘ilgililere verecek emrin pek faydalı olacağını’ bildirerek harekete yeşil ışık yakmış görünüyordu. Yassıada Mahkemesi’ne göre, İstanbul’un birçok semtinde ve İzmir’de aynı anda başlayan harekette DP örgütünden yararlanılmıştı. Yunan makamları ise, Atatürk’ün evine bomba atmaktan sorumlu birkaç Türk yakaladılar, bunlar mahkûm oldular. Bunlardan biri daha sonra Türkiye’de valilik yapacaktı. Öyle görünüyor ki, 6-7 Eylül Olayı, Tan Olayı gibi, ama çok daha geniş çapta, ülkemizde devletin hukuk dışına çıkmasının üzücü bir başka örneğidir.” (Akşin, 2017b: 252).

“Ne biçim demokrasidir, anlayamadık birader! Esasında hürriyet manasına gelmez mi bu bok yiyen, ne hürriyet, ne hürriyet: Adam ikinci seçimi kazanıyor, nasıl bir kazanmak, tulum, tulum yahu, eh rahatlar diyorsun, sen misin diyen, küt seçim kanununu değiştiriyor, pat memurin kanununu değiştiriyor, muhalefete rey verdi diye, hadi Kırşehir’i vilayetlikten kazalığa indiriyor, matbuat üstündeki tazyik aynı bahis... (...) Yok, yok arkadaş, halk reyini verecekmış de, hükümet teşekkül edecekmış de, hürriyet nizamı olacakmış: Ölme eşeğim, ölme! Halk kime rey vereceğini ne bilir be? Koyun sürüsü, koyun: Ezan mezan diyorsun, radyoda mevlit okutuyorsun, tamam, tut burnundan götür. Doğru dürüst iki kadeh içki içemez olduk yahu! (...) Gidip cehennem finnarında, demokrasi, hürriyet, bilmem ne diye kan döküyoruz, memlekette demokrasi kazık olup kıcıma batıyor. (...) Dahası, bizi Kore’de bozuk para gibi harcamak yetmedi herife, izzetinefsimizi de iki paralık ediyor. Duydun elbet, seçimden sonra ne laf etmiş. ‘Ben istersem orduyu yedek subaylarla da idare ederim!’, bizi adamdan saymıyor yani, doğru, hâlimizdin perişanlığına bakarsan pek de sayılacak yanımız kalmadı ya, kimin eseri bu, ‘Beyefendi’nin değil mi? Omuzlarındaki yıldızları, Toprak Ofisi’ndeki siktirici bir memurlukla değiştirmeye can atan çok babayiğit tanıyorum ben! (...) Mısır’daki harekâtı takip ettin mi? Gözünü aç öyleyse: Herifler şıp diye şaibeli bir müstebidi başlarından defettiler, memleketlerine ilerleme yolunu açtılar. Atatürk sağ olsaydı, başka türlü mü yapardı?” (YTB, s. 149-150).

İktidar, 6-7 Eylül Olayları sürecinde hem gayrimüslim vatandaşları koruyamamış, hem de bu olayların faili olarak yine solcu aydınları gözaltına alıp tutuklamıştır. Ancak siyasal iktidara yöneltilen asıl eleştiri demokrasinin tam manasıyla işletilmemesine yöneliktir. Öyle ki, büyük bir oy çoğunluğuyla kazanılan bir seçimden sonra dahi, derhâl birçok kanun demokrasiye aykırı bir şekilde değiştirilmiş, askeriye’nin itibarı zayıflatılmış, hatta muhalefete oy verdiği için Kırşehir ilken ilçe yapılmıştır. Bu arada “Zizi” Yüzbaşı’nın eleştirisinden Demokrat Parti’yi iktidar yapan halk da payını almaktadır. “Zizi” Yüzbaşı’ya göre hürriyet seçimle sağlanabilecek bir şey değildir. Zira halk, dinî değerlerin siyasete alet edilmesi neticesinde doğru tercihlerde bulunamamaktadır. Bu yüzden gerçek hürriyet ancak Mısır’daki gibi askerî bir müdahaleye tesis edilebilecektir. “Zizi” Yüzbaşı bu kanaatini Atatürk’ün de sağ olsaydı aynı şeyi yapacağı varsayımına dayandırmaktadır.

Fakat burada dikkati çeken önemli bir husus, Attilâ İlhan’ın fikrî ve edebî eserlerinde sıklıkla üzerinde durduğu yanlışlıkların anlatıdaki Kuva-yı Milliyeci isimlerden biri olan “Zizi” Yüzbaşı tarafından yapılıyor olmasıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi, İlhan, bilhassa Atatürkçülük adına yapıldığı iddia edilen darbeleri ve aydınların halka üsten bakar bir tutum takınmalarını şiddetle eleştirmektedir. Oysa, “Zizi” Yüzbaşı hem Atatürkçülük adına bir darbe yapma taraftarıdır, hem de halkın demokratik seçimini elitist bir yaklaşımla eleştirmektedir. Bu durumun Attilâ İlhan’ın roman karakterleri karşısında tarafsız kalarak onların hem olumlu hem de olumsuz yönlerini okuyucuya gösterme çabasından ileri geldiği söylenebilir.

Romanda Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının antidemokratik uygulamalarına getirilen eleştirilerin biri de, özellikle seçim dönemlerinde artan usulsüzlüklere yöneliktir. Sözün gelişi, Ümid'in Ankara'dan aldığı haberlere göre CHP, iktidarın dürüstlüğüne güvenmediği için seçimlere katılmamaya karar vermiştir. Ayrıca Demokrat Parti içerisinde “İspatçı Milletvekilleri” olarak bilinen bir grup, “Hürriyet Partisi” adında yeni bir parti kurmayı tasarladıklarını ifade etmiştir. Ümid, “*Mükerrerem Sarol'un nüfuz ticareti, Fatın Rüştü'nün döviz komisyonu*” meseleleriyle zor durumda olan DP Grubu'nun partinin ikiye bölünmesini hazmedemediğini düşünmektedir (YTB, s. 195-196).

Yukarıda da aktarıldığı gibi, anlatıda iktidarının “yolsuzluklar”ı üzerinde de durulmuştur. Örneğin, uzun müddettir komprador iş adamlarından Seyit Sabri'nin oğlu Akın'la kurduğu arkadaşlığı ilerletmeye çalışan Ümid, bu çabasını Demir'e şöyle açıklar:

“Bu çocuk, Seyit Sabri'nin oğlu, hani meşhur iş adamı! Haftalardır peşindeyim, ahbablığı ilerletmeye uğraşıyorum. Neden mi, ilahi Demir, ayda mı yaşıyorsun yoksa? Seyit Sabri, Fatın Rüştü'nün maşası, bunların bir Döviz Komisyonu var, diyelim ki Seyit Sabri'ye açıktan yüz bin dolar tahsis ediyor, kaçtan, iki yüz seksen kuruştan, doların karaborsada kaç lira olduğunu işitmişsindir, on beş lira, aradaki fark heriflerin cebine iniyor, temiz temiz beş milyon lira... Sen gazeteci ol da ilgilenme bakalım.” (YTB, s. 197).

Anlatıdaki bu satır arası göndermelerle Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının antidemokratik uygulamalarının yanı sıra, kimi yöneticilerinin/milletvekillerinin dönemin iş çevreleriyle birlikte yolsuzluklara bulaştığının da vurgulanmaya çalışıldığı söylenebilir. Bununla birlikte, bir taraftan yolsuzluklara değinilirken, diğer taraftan seçimler üzerinden getirilen eleştirilere de devam edilir. Muhalefet partileri CHP ve CMP, seçimlere (1955 Yerel Seçimleri) iştirak etmemiştir; buna rağmen birkaç ilde Köylü Partisi adayları, yaklaşık yirmi ildeyse bağımsız adaylar belediye seçimlerini kazanmışlardır. Yüzbaşı Demir'e göre “*seçim sonuçları, çoğunluğa dayanan 'tahakküm rejimine', demokrasi adı altında halkın soyulmasına karşı*” ilk tepkidir (YTB, s. 201).

Ancak iktidar yine de seçimden zaferle ayrıldığını düşünmektedir. İktidarın bu düşüncesi radyo haberlerine kendini gösterir:

“Bütün yurtta tam bir nizam dâhilinde ve sulh içinde cereyan eden belediye seçimleri göstermiştir ki, milletin Demokrat Parti'ye teveccühü her gün biraz daha artmakta, CHP'ye itimadı ise mütemadiyen azalmaktadır. Nitekim, bu seçimde Demokrat Parti'nin reylerin yüzde 63.55'ini, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ise ancak yüzde 0.12'sini almış ol-

duğu tespit edilmiştir. Bundan önceki son belediye seçimlerinde bu nispetler DP için 57.12, CHP içinse yüzde 35'di. Açıkça görüldüğü üzere...” (YTB, s. 201-202).

Demir radyoda duyduklarına, radyonun böylesine yan tutmasına inanamaz. Seçimlere CHP'nin katılmadığını tüm ülke bilmektedir. Oysa iktidarın kontrolündeki radyo yönetimi, sanki CHP seçimlere katılmış ve seçim sonucunda oyları gerilemiş gibi rakamlar uydurmuştur. Ancak radyonun iktidar yanlısı tutumu bu haberlerle sınırlı kalmaz. Dönemin ana muhalefet partisi CHP'nin “*ihtilâli teşvik etmek ve yalan haberler yaymak*” ile itham edildiği haberler de suçlayıcı bir dille yine radyodan verilir:

“Memleketi karıştırmak maksadıyla elinden geleni ardına bırakmayan CHP'nin 'halkı ihtilâle teşvik etmek ve yalan haberler yaymak' için hususi teşkilatlar kurduğu meydana çıkarılmıştır. CHP Vilayet Seçim Komitesi'nin teşkilata yapmış olduğu gizli tamim bunun inkâr kabul etmez delilidir. Tamime göre, bundan böyle, gizliliği muhafaza bahanesiyle kademeler arasındaki seçimle ilgili muhaberat, kademelerin tayin edeceği azalar arasında yapılacaktır. Bu azalar, üstlerinde resimlerini taşıyan hususi kartlarla birbirlerini tanıyacaklardır...” (YTB, s. 239).

Nihayetinde iktidar, CHP'nin “*yıkıcı*” faaliyetlerinin araştırılması için bir “*Tahkikat Komisyonu*” kurulmasına karar verir (YTB, s. 242). Bu karar bir bakıma CHP'nin kapatılması için bir ön hazırlıktır. Böylece iktidar hem yolsuzluklara bulaşmış, hem seçim sonuçlarında usulsüzlükler yapmış, hem de ana muhalefet partisini kapatmak için yollar aramaya başlamış bir yönetim hâline gelmiştir.

Ancak iktidar “*Tahkikat Komisyonu*” marifetiyle giriştiği eylemlerde CHP'nin soruşturulmasıyla yetinmeyecektir. Komisyonun kararlarına binaen ülkedeki birçok gazetenin yayını da durdurulur. Zaten gazeteler “*'neşir yasakları' nedeniyle sütunları bembeyaz*” çıkmaktadır uzun zamandır. Fakat sonunda komisyon karar almış ve başta *Birlik* olmak üzere, *Ulus*, *Akis* ve *Demokrat İzmir* gibi gazeteler de süresiz kapatılmıştır (YTB, s. 254-255). Bir başka deyişle, siyasal iktidar, antidemokratik faaliyetlerini gazete kapatmaya kadar vardirmiştir.

Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının basın üzerinde kurduğu sansür ve baskı rejimi, gazetelerin yayın politikalarını temelinden etkilemiştir. Gazeteler artık kapatılma korkusu altında sınırlı bir yayın anlayışı izleyebilmektedir. Tam bu noktada Yüzbaşı Demir, Türkiye ile Kore arasındaki ürkütücü benzerliğin farkına varır. Gazeteler günler boyunca Koreli öğrencilerin diktatör Syghman Ree'ye karşı giriştikleri gösterilerin fotoğraflarını ve haberlerini yayınlamıştır. Aslında Demir'e göre gazeteler bunu Türkiye'deki gösterileri yayınlamadıklarından yapmışlardır ama, “*Kore'de yaşamış,*

(yaşamış da laf mı savaştı) birisi için, her olay bir çağrışım kumkuması, her şehir adı başlı başına bir serüven(dir): ‘Diktatör Ree’nin iktidarı sallanıyor. / Seul sokaklarında öğrenciler polisle çatıştı: Üç ölü var. / UPI Ajansı’nın bir haberine göre, Pusan ve Taegu’da da karışıklıklar çıktı.’” (YTB, s. 262).

Yüzbaşı Demir elbette “basının Menderes iktidarını parmağına doladığını, Kızılay’daki, Beyazıt’taki öğrenci gösterilerine dokundurduğunu” biliyordu; zira, basın, yaşadığı yoğun baskıdan ötürü asıl yayınlamak istediği haberleri yapamamasa da, bir başka dikta rejimiyle arasında paralellik kurarak DP/Menderes iktidarını eleştirmekten de geri durmamaktadır (YTB, s. 262).

Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının antidemokratik uygulamalarının sembolü “Tahkikat Komisyonu”yla ilgili en sert tepkiyi dile getiren isim ise İsmet İnönü olur. İnönü’nün tarihî konuşmasından da alıntılar yapıldığı bu bölüm, anlatıda kendine şu şekilde yer bulmuştur:

“Yüzbaşı Demir, gizlice dağıtılan çoğaltılmış kâğıtlardan, İnönü’nün Meclis’te söylediklerini bir kere daha okuyor:

‘Bu baskı rejimini kuranlar, bu tedbirlere teşebbüs eden baskı tertipçileri zannediyorlar ki, Türk milleti Kore milleti kadar haysiyetli değildir. Artık sizi ben bile kurtaramam!’

Bu sözler, kurduğu ‘Tahkikat Encümeni’ni istediği yetkilerle donatabilmek için hükûmetin çarçabuk Meclis’e ilettiği yasa tasarısını görüşülmesi sırasında söyleniyor. Tasarının Anayasa’ya da, demokrasiye de aykırı olduğu meydana. ‘Muvakkat Encümen’de görüşülürken Demokrat üyelerden Sıtkı Yırcalı da söylüyor bunu.

‘Böyle bir yetkiyi bir gayr-ı mesul heyete vermek, Sıkıyönetim Kanunu’nda kabul edilmiş yetkilerin bile ilerisindedir, yalnız Anayasa değil, adli sisteme de uygun değildir...’

Söylüyor ya, dinleyen kim: El çabukluğuyla tasarıyı Meclis’e göndertiyorlar, o sert çıkış yapınca DP Grubu’nun oylarıyla İnönü’ye on iki celse Meclis’ten çıkarılma cezası uygulanıyor, ayrıca konuşması tutanaklardan silinecektir.’” (YTB, s. 262-263).

İktidar, Sıkıyönetim Kanunu’nda dahi bulunmayan yetkilerle donatılmış bir komisyonu devreye sokarak demokratik olmayan yöntemlerle ülke idaresindeki denetimi arttırmaya çalışmıştır. İktidarın bu uygulamasına Anayasa’ya ve demokrasiye aykırı olduğu iddiasıyla kendi üyeleri bile karşı çıkmış, fakat iktidar itirazları dinlememiş ve Tahkikat Komisyonu’nun kurulmasına dair kanun Meclis’ten geçirilmiştir.

Romanda Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına yöneltilen eleştirilerden bir başkası da Batılı devletlerle kurulan ilişkilere yöneliktir. Attilâ İlhan, Batılı devletle-

rin temel amaçlarının emperyalist çıkarlarını muhafaza etmek olduğunu düşünmektedir. Oysa İlhan'a göre, Atatürk'ten sonra ülke yönetimi devralan isimler emperyalizme karşı gerekli ilkeli duruşu (antiemperyalist ve tam bağımsızlıkçı anlayış) gösterememişler ve ülke hızla emperyalist sistemin kısılcasına itilmiştir (İlhan, 2014g: 44-45). İlhan, özellikle Kore Savaşı'yla başlayan dönemde, DP/Menderes iktidarı ile ABD/emperyalizm arasında kurulan iş birliğinin, söz konusu emperyalist kısılcacı sıkılaştırdığı ve bu sıkılaştırmanın da ülkedeki sol siyaset üzerinde bir baskı ortamı yarattığı görüşündedir:

“O belalı 1951 yılının sonralarına doğru, Sovyetler Türkiye'ye NATO ile ilgili bir nota daha verdi, daha şiddetli, basbayağı tehdit edici bir nota! Türkiye, bunu da reddetti, hem de Menderes'in ağzından: ‘Rusya'nın son protesto notası Türkiye'nin hatt-ı hareketinde hiçbir değişiklik husule getirmeyecektir. Çünkü Sovyet Rusya ile anlaşabilmek için en iyi usul kuvvetli olmaktır. Ruslar kuvvetten anlarlar ve kuvvete hürmet ederler’ diyerek. O günler de, ‘solcu, profesörlerden Behice Sadık Boran Ankara Üniversitesi'nden çıkarılmıştır. Hemen ardından, ‘komünizmle mücadeleyi pekiştirmek için’ Ceza Yasasının 141/142. maddelerinin cezaları ağırlaştırılıyor.” (YTB, s. 178-179).

Menderes NATO üyeliğinden vazgeçmemiş, üstelik dönemin solcu aydınlarından Profesör Behice Sadık Boran üniversitedeki görevinden alındığı gibi, Ceza Yasası'ndaki “komünizmle mücadele maddeleri” de ağırlaştırılmıştır. Bu hiç kuşkusuz bir taraftan emperyalizm ile olan iş birliğinin pekiştirildiğinin, diğer taraftan da sol siyaset üzerindeki baskının arttırıldığı bir göstergesidir.

Anlatıda iktidar, tarihe 28 Nisan Olayları olarak geçen “öğrenci olaylar”ından ötürü de eleştirilir. Bilindiği üzere, 28 Nisan 1960 günü, İstanbul Üniversitesi öğrencileri ile polis arasında bir arbede yaşanmış, yaşanan bu küçük arbede zamanla büyüyerek bir “hükûmet protestosu”na dönüşmüştür. Büyüyen olaylar neticesinde polis ateş açmış, açılan ateşle beraber bazı öğrenciler hayatını kaybederken çok sayıda öğrenci de yaralanmıştır. Nihayetinde olaylar ancak askerî birliklerin müdahalesiyle yatışmıştır (Akşin, 2017b: 259). Olaylar sırasında dikkati çeken en önemli husus, öğrencilerin protesto sırasında bir yandan askere olan sevgilerini dile getirirken diğer yandan da “*Menderes istifa!*” diyerek bağırma olmuştur:

“(…) Oysa öğrenciler askerleri sevinç çığlıklarıyla karşılıyorlar: GMC'lere tırmananlar, tankların taretlerine asılanlar, sürü sepet! Bir yandan, sloganlar atılıyor:

–Men-de-res is-ti-fa! Men-de-res is-ti-fa!

–Ya ya ya – şa şa şa / ordu, ordu - çok yaşa!

Bir de ne, ayaküstü uydurulmuş sözlerle, durup durup başladıkları, duruma çok uygun o türkü, Plevne türküsü:

'Olur mu böyle olur mu,

Kardeş kardeşi vurur mu?

Kahrolası diktatörler,

Bu dünya size kalır mı?'" (YTB, s. 263-265).

Anlatının bu bölümünde, 27 Mayıs Darbesi'nin hemen öncesinde cereyan eden ve darbenin nedenlerinden biri olarak da gösterilen 28 Nisan Olayları'nda, dönemin iktidarının öğrenciler ve üniversite yönetimi üzerinde uyguladığı baskıyı ve bu baskıya karşın öğrencilerin mücadelesi ile ordunun âdeta bir kurtarıcı olarak görülmesini ön plana çıkarmaya çalıştığı ifade edilebilir.

Fakat burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, siyasal iktidarın yanı sıra halkın da "öğrenci olayları" sırasındaki tutumu nedeniyle eleştiriliyor oluşudur. Yüzbaşı Demir, olayların yaşandığı sırada çevrede bulunan insanların tavrını şu şekilde tasvir etmiştir:

"Halk mı, halkı hiç sorma, meydanın etrafını dizilmiş olup biteni seyrediyor, sanki sinema oynatıyorlar. Dikkatini çekerim, içlerinden talebeden yana işe karışan tek kişi çıkmadı. (...) Dosyalarımın arasında hâlâ muhafaza ettiğim bu kâğıda talebe ne yazmıştı, tahmin et bakayım, dünyada edemezsin: 'Halk bize yardım edin!' diyordu, ama çok iyi bildiği gibi halk onlara yardım etmedi..." (YTB, s. 269).

Yüzbaşı Demir'in sözleri çok açık bir şekilde göstermektedir ki, Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşıtı olduğu düşünölen "Demokrat Parti/Adnan Menderes diktası"yla mücadele eden öğrencileri desteklemeyen, onlara yardımcı olmayan halk da takındığı pasif tutum sebebiyle eleştirilmektedir.

3.2.4.6. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Bir Güç Olarak Cumhuriyet Halk Partisi ve İsmet İnönü

Attilâ İlhan, gerek edebî anlatılarında, gerekse düşünsel eserlerinde ortaya koyduğu Mustafa Kemal Atatürk-İsmet İnönü kıyaslamalarında Atatürk'ü bir "devrimci" olarak nitelendirirken İnönü'yü daha ziyade bir "Tanzimat Batıcısı" olarak değerlendirmiştir. İlhan'a göre Atatürk, hiçbir zaman "tam bağımsızlık" ölküsünden vazgeçmezken, İnönü, Tanzimatçılıktan gelen alışkanlıkla Batı'yla/emperyalizmle iş birliğini her daim korumaya çalışmıştır. Dolayısıyla İsmet İnönü ve onun liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi, İlhan'ın fikrinde Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşıtısında yer almıştır (İl-

han, 2014g: 51-64). Attilâ İlhan'ın bu anlayışını *Yaraya Tuz Basmak*'ta da işlediği görülmektedir.

Romanda bir gazeteden alıntılanan “1960/Şubat” tarihini taşıyan “*İnönü Amerikan Dostluğuna Sahip Çıktı*” başlıklı haber aracılığıyla İnönü-ABD ilişkisine vurgu yapılmaya çalışıldığı söylenebilir. Zira haberde, CHP Genel Başkanı İnönü'nün “*Münasebetlerin milletten millete olduğu hakikatini zedelemek, münasebetlerin temeline zarar verir.*” dediği, ayrıca yine “*İnönü'nün konuşmasından önce ABD Elçisi Fletcher Warren'e evinde bir yemek verdiği*” bildirilmektedir (YTB, s. 215-216).

İnönü'ye yöneltilen eleştirilerin bir bölümü de CHP iktidarında takip edilen “Varlık Vergisi” politikasıyla ilgilidir. Romandaki anlatıma göre “*her ne kadar bu verginin asıl İstanbul'daki 'çift tüccarları yolmak' amacıyla salındığı söyleniyorsa da, Bursa Kapalıçarşısı'ndaki esnafın bile 'yok canıyla, alın terinden biriktirdiği üç beş kuruşu devlete kaptırdığı' saklanacak gibi değil*”dir. Zira “*Ankara'da toplanan CHP Kurultayı'nı açarken, Millî Şef İnönü, 'Dünya Savaşı'nın türlü dalgaları arasında, Türk milletinin itibarı ve kuvveti şerefle yükselmiştir' demiş(tir) ama, bilenler 'vatan sathındaki bilumum namuslu tüccarın kan ağladığını(n)'*” da farkındadır (YTB, s. 107).

Anlatıda İsmet İnönü'nün 27 Mayıs öncesinde askerlerle birlikte hareket ettiği iması da yapılmaya çalışılır. Söz gelimi, Ümid'in bir konuşmalarında İsmet İnönü'yle ilgili darbe hazırlığın içerisinde olan askerlerden Binbaşı Demir'e söyledikleri, bu anlamda oldukça dikkat çekicidir:

“İsmet Paşa, CHP İl Merkezi'ne uğrayacak olmuş, olanca öğrenci toplanıyor mu sana, sevgi gösterisi, alkış kıyamet, polis marifetiyle zor dağıtılıyorlar. Arkasından rektör, arkasından bir sürü paşa, ziyaret edecekleri tutmuş; kimler mi, Gürman Paşa, Gürler Paşa, Akman Paşa... (...) Her şeyin önceden hazırlandığı belli, bir şeyler dönüyor ya, dur bakalım, yakında kokusu çıkar. (...) Bil bakalım İsmet Paşa'yı Taşlık'ta kimler ziyaret etti? Bir sürü emekli general ve amiral, bu gece Radyo Gazetesi'ni dinlemeli, nasıl sövüp sayacak? (...) Paşa sizden yana olduğunu daha nasıl belli etsin?” (YTB, s. 248, 252).

Ümid'in bu sözleri, 27 Mayıs öncesinde İsmet İnönü'nün orduyla temas hâlinde bulunduğu, hatta temasın da ötesinde, bizzat darbeye dahlinin olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ümid ile Demir'in aşağıya alınan konuşması, dile getirilen bu görüşün kanıtı niteliğindedir:

“-Ankara'dan yeni bir şey var mı?”

–Olmaz mı, Paşa Meclis’te adamakıllı vermiş veriştirmiş, neşir yasağı konuşma metninden önce geliyor, böyle şey gördün mü sen, bak bak, ne demiş ihtiyar...

Galiba önündeki bir kâğıttan, tane tane okuyor: ‘Şartlar tam olduğu zaman ihtilâller milletler için haktır.’

Ümid, telin öteki ucunda, gülerek: –İşareti vermiş, dedi. Artık sıra sizde.” (YTB, s. 254).

Bu konuşmada da açık bir biçimde görüldüğü gibi, İsmet İnönü “şartlar olgunlaştığında ihtilâlin milletler için hak olduğunu” söyleyerek askerî çevrelere üstü örtülü bir destek verir konuma gelmiştir. Oysa çalışmanın diğer bölümlerinde birçok kez ortaya konduğu üzere, Attilâ İlhan’ın tasavvurundaki Kuva-yı Milliye düşüncesinde sivil iradelere/seçimle iş başına gelmiş yönetimlere ordunun herhangi bir müdahalesinin kesinlikle yeri yoktur. Kuva-yı Milliye düşüncesi antidemokratik yönetimlere karşı olduğu gibi askerî darbelerle de karşıdır. Bu noktadan hareketle, İsmet İnönü’nün darbeye taraf-tar yaklaşımıyla Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında yer aldığı söylenebilir.

3.2.4.7. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Irkçılık/Turancılık Karşıtlığı

“Attilâ İlhan’ın Kuva-yı Milliye Düşüncesi” başlığında da ifade edildiği üzere, İlhan, siyasal düşüncesinde “ulusal kültür bileşimi” ve “antiemperyalizm” çerçevesinde milliyetçiliğe önemli bir anlam yüklerken, demokrasiye ve hümanizme aykırı olduğunu düşündüğü ve emperyalizmin çıkarlarına hizmet ettiğini belirttiği ırkçılığa ve bununla bağlantılı olarak Turancı anlayışa kesin bir dille karşı çıkmıştır.

Attilâ İlhan’a göre “sosyalist sol”un Ziya Gökalp’ı “ırkçı/Turancı sosyolog” diye küçümsemesinde ve Türk Ocağı’nı “ırkçı/Turancı yuvası” olarak görmesinde haklılık payı yok değildir. Gerçi İlhan, Gökalp/Türk Ocağı anlayışını takip edenlerin “Nazilerin çekim alanına düşünceye kadar ırkçıdan çok Türkçü” oldukları kanaatindedir. Zira İlhan’a göre “Turan İmparatorluğu hayali, doğrudan doğruya Devlet-i Aliyye’nin bir imparatorluk olmasından geliyordu: Batı’da kaybedilen topraklar, Doğu’da kazanılacaktı. Gerçekte Panturanizm de, Panislamizm de, son Osmanlı ‘münevveranı’nın, bir türlü vazgeçemediği imparatorluk, ‘cihangirane bir devlet olmak’ rüyalarının sanata ve politikaya yansması”ydı. Fakat, Gâzi Mustafa Kemal, işte bu durumu “pek güzel anlamış” ve Cumhuriyet’i de bu anlayıştan hareketle “demokratik, laik -fakat en önemlisi-ulusal ve üniter bir devlet olarak tasarlamış”tır. Çünkü İlhan’a göre Mustafa Kemal -

kendisinin *Nutuk*'ta da ifade ettiği gibi- "*Panislamizmi ve Panturanizmi birer apandisitmiş gibi kesip atmış*"tır. (İlhan, 2005d: 77).

Peki, ne olmuştur da, "*sosyalist sol*", "*Gökalp'ı/Türk Ocakları*"nı "*biraz erken mahkûm etmiş*"tir; İlhan bunu şu şekilde açıklamaktadır:

"Ziya Gökalp ve Hamdullah Suphi, Türk Ocakları'nı 1913'te kuruyor. Anlamli tarih, Balkan Hezimetini'nin hemen sonrası! Gerilerden bir yerden Panturanizm etkili olsa da (aynı 'hayal' Sultan Galiyef'i de etkilemişti), asıl amaç, imparatorluğu oluşturan Sırp, Hırvat, Rum, Bulgar vb. emperyalist destekli etnik grupların 'milliyetçilik' iddialarına karşı, artık muhtevasını kaybetmiş 'Osmanlılık' kavramıyla değil, Devlet-i Aliyye'nin 'unsur-u aslisi' Türklük kavramıyla dikilmiş olmalarıdır. Harıl harıl, kendini Müslüman diye tanımlayan ahalide, Türklük bilincini uyandırmaya çabalıyordu. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, Ziya Gökalp'ın Gâzi'ye iltihakı, Panturanizm hayalinden vazgeçmesi neyi belirtir? 'Türk Ocakları'nın ırkçı/Turancı olmaktan çok -söylem öyle görünse de- Türk'ün ulusallığını ve bağımsızlığını savunduklarını değil mi? Hem de kimlere karşı? 'Sistem'in güçlü yayılmacı devletlerine! Peki, bunda hiç mi antiemperyalist bir eda yoktur?" (İlhan, 2005d: 77-78).

İlhan'a göre, buradan bakınca, "*'Türkçülük' davası, yüzyılın başında bir Nazi ırkçılığı olmaktan çok, Batılı emperyalist 'sistem'e karşı antiemperyalist bir 'Mazlum Millet Hareketi' olarak görünmekte*"dir. Fakat, Türk Ocağı aydınları, işte bu asıl "*mahi-yetleri*"ni unutmuşlar ve 1940'lı yıllarda "*Her ırkın üstünde Türk ırkı!*" gibi Nazi sloganlarına kapılmışlardır (İlhan, 2005d: 78).

İlhan, Cumhuriyet'in Türk Ocakları'ndan rahatsız oluşunun sebebinin de bu ırkçı anlayıştan kaynaklandığı kanaatindedir. Zira ona göre, "*muhtemelen 'ittihatçılığın', daha çok da Enver Paşa 'Turancılığının' yuvası olmaları kuşkusu, Cumhuriyet'i, Türk Ocakları'ndan uzaklaştırmıştır. (Çünkü Türk Ocakları'nın) İtalyan ve Alman faşizminin Türkiye'deki 'köprübaşı' olabileceği kimsenin aklına gelmemiştir(r). Oysa 40 karanlığının 'Türkçüleri', 'yurttaş' hitabını 'kandaş'la değiştirecek kadar, işi Rosenberg ve Gobineau 'ırkçılığına' dökmüşlerdi(r); Mihver'in mağlubiyeti kesinleşince o rüya sona er(miştir); fakat bu defa da, 'Soğuk Savaş'ta 'sistem'in geliştirdiği antikomünist sloganları, 'ülkücülüğün' ideolojisi sanmak gafletine kapıl(mışlardır)" (İlhan, 2005d: 79).*

İlhan, özetle, "*'Türkçülüğün' 19. yüzyıl sonunda bütün soyları ve boylarıyla 'esarete düşmüş' Türklüğün, onu esir eden emperyalizmlere (İngiliz, Fransız, Rus vs.) karşı kurtuluş ve bağımsızlık hareketi (olduğunu ve) bu zeminde, Mustafa Kemal'le Sultan Galiyef, Yusuf Akçura ile Ziya Gökalp'ın aynı hizada görün(düğünü)*" ifade etmek-

tedir; İlhan'a göre bunun kanıtı, “*Gâzi'nin, fikir platformu basbayağı Galiyef'in 'mazlum milletler' tezi olan 'Kadro Hareketi'ne destek vermesi*”dir. Dolayısıyla İlhan'ın fikrince, gerçek Türkçülük, devrimci bir harekettir ve bu harekette özellikle 1940'lı yıllarda ön plana çıkan “ırkçılık/Turancılık” anlayışının yeri yoktur. (İlhan, 2005d: 79).

Attilâ İlhan'ın diğer romanlarında da ısrarla vurguladığı söz konusu “ırkçılık/Turancılık karşıtlığı”⁶⁷, *Yaraya Tuz Basmak*'ta da üzerinde durulan önemli hususlardan biri olmuştur. Anlatıda Binbaşı Demir'in öğrencilik hatıraları üzerinden işlenen ırkçılık/Turancılık karşıtlığı düşüncesi, 1940'lı yılların siyasi atmosferiyle beraber ele alınmıştır:

“(…) İşin tuhafı, hemen herkes Hitler'den yana: Almanlar canım, ahlaki yozlaşmış Fransa'yı çökertmişler, Yugoslavya'yı şöyle duman etmişler de, Rusya'ya şöyle kök söktürüyorlarmış! Demir, okulda öğrencilerin, hatta öğretmen çoğunluğunun Almanları tuttuğunu fark ediyor. Günlük gazete, tek partini 'resmî organı' Ulus bile yasak ama, el altından Bozkurt'u, Gökborü'yü okuyan bazı öğrenciler, Nihâl Atsız'a, Reha Oğuz'a hayranlıklarını gizlemiyorlar ki! Saldırgan bir ırkçılık, küstah bir Turancılıkla pekiştirilmiş, kapıları tutmuş! Disiplini, düşünme yetkisini ve alışkanlığını yitirmek sanan öğrencilerin çoğu, eğri bağnazlıklarını doğru vatanseverlik belliyorlar.” (YTB, s. 106).

Romandaki anlatıma göre askerî okulda dönemin tek partisi CHP'nin resmî yayın organı *Ulus* dahi yasakken, öğrenciler ırkçı/Turancı tutumlarıyla bilinen *Bozkurt* ve

⁶⁷ “İrkçılık/Turancılık” yazımının tercih sebebi, çalışmada “ırkçılık” ile “Turancılık”ın kavramlarının eş anlamda değerlendirilmesi değildir; bu yazım tercihinin sebebi, Attilâ İlhan'ın düşünsel eserlerinde “İrkçılık/Turancılık” yazımının kullanılmış olmasıdır (İlhan, 2005i: 126; İlhan, 2005d: 77, 78, 80, 82). Bununla birlikte, burada İlhan'ın “ırkçılık/Turancılık karşıtlığı”nın temellerindeki farklı bir yaklaşıma da değinmek gerekir. İlhan'a göre Türkçülük hareketinin temelleri Rusya'daki “Ceditçilik”e dayanmaktadır ve “*Gaspıralı İsmail Bey (Gaspırinskiy), daha o zaman, Türkçülüğü, Çarlık istibdadı ve emperyalizmi ile iş birliği yapan Buhara 'irticai'na karşı antiemperyalist, laik ve ulusal bir zemine oturtarak dilde, işte ve kültürde, Türkler arası bir 'cephe'den yana olmuş*”tur. İlhan, bu tarihsel gerçeklikten iki önemli sonuç çıktığı kanaatinde. Bunlardan birincisi, “*Osmanlı döneminde 'İttihatçı' Enver Paşa'nın, Wilhelmstrasse (Kayzer'in Dışişleri Bakanlığı) kökenli İslamcı Pantürkizm'inin, Türkçülükle alakası çok tartışmalıdır*”. İkincisiyse, “*buhran döneminin gerçek Türkçüleri, 1919'da, Enver Paşa'dan yana değil, Mustafa Kemal Paşa'dan yana çıkmışlardır; çünkü, o da Türkçüydü, hem de gerçeği*”. İlhan bu savını şu cümlelerle kanıtlamaya çalışır: “*Yusuf Akçura da, Ziya Gökalp da, Müdafaa-i Hukuk'un baş destekleyicisi olmuşlardı; Mustafa Kemal milliyetçiliği, bu ikisinin fikir sentezidir. Daha ilginç, Cihan İhtilâli için, Basmacılarla Türkistan'da ihtilâl yapmaya giden Enver Paşa'yı, yanılmıyorsam, Buhara'da bir başka Türkçü, Zeki Velidi Togan (Validof) bulmuş, konuşmuş, caydırmaya çalışmıştır. Gerçekte Türkçülük, Gaspırinskiy'den Molla Nur Vahidof'a, Validof'tan Sultan Galiyef'e, Mustafa Kemal'den Ziya Gökalp'a, Mustafa Suphi'den Şevket Süreyya'ya, Türklerin 'tam bağımsızlık'çı antiemperyalist halk cephesiydi*”. İlhan bu saptama yapılmadığı takdirde “*Türkçülüğü, çıkarları için kullanmak isteyen 'ecnebi'nin tuzağına düşüleceği*” kanaatini dile getirir. Ki zaten, İlhan'ın fikrince adı “ırkçılık/Turancılık” olan bu “tuzağı” bir zaman için düşülmüştür de; fakat artık, II. Dünya Savaşı'ndaki “*ırkçı/Turancı*” -Soğuk Savaş'taki “*ülkücü*”- görüntü, SSCB hipoteğinin kalkmasından sonra savunulamaz hâle gelmiş ve Türkiye'nin gerçek Türkçüleri, Türkçülüğün tabanını ve temellerini aramaya başlamıştır. Attilâ İlhan'a göre söz konusu “*arayış*”ı, “*her şeyden herkesten önce, antiemperyalistler, laik ve tam bağımsız Kemalistler ile sosyalistlerin değerlendirmesi gerekmektedir; çünkü onlar da, 'akıldan, mantıktan ve bilimsellikten' yanadırlar; aynen Gaspıralı İsmail Bey, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp, Molla Nur Vahidof, Sultan Galiyef, Mustafa Suphi ve Şevket Süreyya Bey gibi!*” (İlhan, 2005i: 121-124).

Gökbörü gibi dergileri el altından okuyup yine ırkçı/Turancı tutumlarıyla tanınan Hüseyin Nihâl Atsız ve Reha Oğuz Türkkan gibi isimleri takip etmektedirler. “*Saldırgan bir ırkçılık, küstah bir Turancılık*” bu dönemin en belirgin özelliğidir. Öyle ki, dönemin birçok aydını, birçok yöneticisi Hitler gibi ırkçı bir insana hayranlık duymaktadır.

Fakat burada asıl dikkati çeken nokta, “ırkçı/Turancı” ideolojinin karşısında Nâzım Hikmet’in savunduğu “sosyalizm”in konumlandırılmış olmasıdır. Zira anlatıya göre 1940’lı yıllardaki “ırkçı/Turancı” dalga, komünizmin/sosyalizmin var oluşu nedeniyle yükselişe geçmiştir. Anlatıdaki bu kanaatin temelinde, ırkçı anlayışın taraftar bulmasında Nâzım Hikmet olayının (Nâzım Hikmet’in “Orduyu İsyana Teşvik” suçlamasıyla toplamda 28 yıl ağır hapse mahkûm edilmesi) etkisi olduğu düşüncesi vardır:

“(...) Çeşitli bölüklerden yirmi kadar öğrenci aralarında örgütlenmişler, *Altıncı Bölük*’ten Ömer Deniz diye biri başı çekiyor, yirmi iki maddelik bir tüzük düzenleyip imzaya açmış, örgütün adı ‘*İyi Bir Hayat Tarzının Tanzim Edilmiş Şekli*’, yalnız o kadar kötü ve tehlikeli ne yaptıkları anlayamıyor; söylentilere bakılırsa içlerinden birisi, galiba Ömer Deniz, bir ‘*kız dalgası*’ yüzünden İstanbul’a ‘*fırar ettiği*nde’ Nâzım Hikmet’le konuşmuş! *Cürete bak, cürete! Ulan Nâzım Hikmet kim, ünlü bir komünist şair değil mi? Bereket için farkına çabuk varan Turancı öğrenciler, ihbarı basıp durumu okul komutanlığına yansıtıyorlar; soruşturma, koğuşturma, arama derken, sanıklar saptanıp, teker teker kalorifer dairesindeki, komutanlık binasındaki hücrelere kapatılıyor; Nâzım Hikmet’in, olaya karıştığı ileri sürülen daha birkaç sivilin, palas pandıras Ankara’ya getirilmeleri, öğrencilerle birlikte Harp Okulu’ndaki mahkemeye çıkarılmaları biraz daha sonra! Nâzım Hikmet on beş yıl hüküm giymiş, öğrencilerin beşi ağır hapis cezalarına çarptırılmışlar. Beraat edenler bile, Genelkurmay’ın özel emriyle, önce ‘gayr-ı müsella’ sınıflara kaydırıyorlar, arkasından ‘alaya çıkarılmak’ geliyor. Kim ürkmek bundan?” (YTB, s. 106-107).*

Bu bölümde özetle Hüseyin Nihal Atsız ve Reha Oğuz Türkkan gibi isimler ile *Gökbörü* ve *Bozkurt* gibi dergilerle somutlaştırılan ve Nâzım Hikmet gibi komünist ideolojiye sahip bir şairin tutuklanmasında rolü olduğu ileri sürülen “ırkçı/Turancı” düşüncenin eleştirildiği, buna karşın Nâzım Hikmet ismi nezdinde komünist düşüncüyü olumlayan bir dilin kullanıldığı ifade edilebilir. Öyle ki, Bursa’ya ailesini ziyarete geldiğinde yolda babasıyla birlikte Nâzım Hikmet’i gören Demir, babasından şu sözleri duyar:

“*Nâzım Hikmet’tir, meşhur komonist! Bizim mahpusanede yatıyor. Vakit vakit, dişçiye, doktora diye koyverirler. (...) Kalem gücüyle devleti sarsmış denir. Nasıl bir halsa...*” (YTB, s. 108).

Gördüğü manzara ve babasından duydukları sonrasında Demir’in düşünceleri anlatıda şu şekilde betimlenecektir:

“Demir sımsıkı içine kilitlendi. Eve kadar ağzını bıçak açmıyor. Çok şaşırılmıştı çünkü, Harp Okulu’nda dinlediklerinin imgeleminde yaptığı Nâzım Hikmet’le, önü jandarmalı bu fayton yolcusunu birbirine hiç çakıştıramıyordu; ilki, yüzü ipek maskeli, teri yapışkan, gözleri yağlı, fısıldayarak konuşur, sinsî bir casustu; buyusa, mahpusluğun her yanını sarmış bürümcük hüznünü, masmavi bakışlarıyla yırtan, adam gibi bir adam!” (YTB, s. 108).

Eğer Nâzım Hikmet’in “sosyalizmin/komünizmin” anlatıdaki sembolü olduğu kabul edilecek olunursa, “adam gibi bir adam” tanımlamasıyla, Kuva-yı Milliye düşüncesinde “ırkçılık/Turancılık” karşısında “sosyalizmin/komünizmin” tercih edildiği sonucuna varılabilir.

3.2.5. Dersaadet’te Sabah Ezanları

II. Meşrutiyet Dönemi (1908) ile Mütareke Dönemi (1918-1922) olmak üzere iki ana zaman çizgisi üzerinden kurgulanmış olan anlatıda, bir tarafta Abdi Bey aracılığıyla Alman emperyalizminin Osmanlı coğrafyasındaki etkisinin artışına değinilirken, diğer tarafta hem Mütareke Dönemi’nde düşmanla iş birliği yapan yozlaşmış komprador sınıftan, hem de Münif Sabri üzerinden düşmana karşı bağımsızlık mücadelesi başlatan Kuva-yı Milliyeci aydınlardan söz edilmektedir.

Aynanın İçindekiler dizisinin dördüncü kitabı olan *Dersaadet’te Sabah Ezanları*’nın ilk baskısı 1981’de Bilgi Yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir. Romanın son baskısı 2003’te İş Bankası Kültür Yayınları’na yapılmıştır.

3.2.5.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın

Temelini emperyalizme karşı verilen ulusal kurtuluş savaşından alan Kuva-yı Milliye düşüncesinde, “ulusal birlik” anlayışının oldukça önemli bir yeri vardır. Değil midir ki, bir ulus, düşman karşısında, ancak topyekûn bir mücadeleyle başarıya ulaşabilir; o hâlde, her şeyden önce millî birlik ve beraberliğin sağlanması gerekmektedir. İşte bu vurgu, anlatıda, Karakol Cemiyeti üyesi, *Birlik* gazetesi yazarlarından Münif Sabri aracılığıyla yapılmaktadır.

Münif Sabri’yle Anadolu’daki mücadelenin (İzmir’in 15 Mayıs 1919’da Yunanlarca işgalinden sonra Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’da başlattığı kurtuluş mücadelesi) mahiyetini tartıştıkları bir konuşmada, Ahmet Ziya, “Osmanlı paşalarının” başını çekeceği bir direnişten umutsuz olduğunu ifade eder. Mühendis Ahmet Ziya’ya göre, Anadolu’daki mücadelenin her şeye rağmen desteklenmesi gerekse de, asıl kurtuluş

işgal altındaki Osmanlı proletaryasının ayaklanmasıyla gerçekleşebilecektir. Ahmet Ziya'nın bu yorumuna Münif Sabri'nin yanıtı “*Bilfarz Osmanlı amelesini cem ettin, ne yekûn tutar ki? On beş, bilemedin otuz bin! Biz ki Düvel-i Muazzama'ya kafa tutmak mevkiindeyiz, münhasıran amele buna kifayet eder mi? Ancak Kuva-yı Milliye'nin şü-mullü bir ittifak hâlinde tevhidî...*” şeklinde olur (DSE, s. 342).

Münif Sabri için asıl önemli olan Kuva-yı Milliye çatısı altında ulusal birliğin sağlanmasıdır. Düvel-i Muazzama'yla, yani emperyalizmle, ancak bütün milletin bir araya gelip tek vücut hâlinde mücadele etme kararlılığını göstermesiyle baş edilebilir. Tek tek sınıfsal mücadelenin emperyalizm karşısında başarılı olma imkânı yoktur. Kesin başarı ancak geniş katılımlı bir birliktelikle gelecektir.

Attilâ İlhan romanlarında Kuva-yı Milliyeci tavrıyla ön plana çıkan “*Birlik gazetesi sahib-i imtiyazı ve sermuharriri*” Hüsnü Faik Bey, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda da gazetesi aracılığıyla Kuva-yı Milliye'ye ve Ankara Hükûmeti'ne verdiği destekle dikkat çekmektedir. Sözün gelişi, Abdi Bey'le İtilaf Devletleri ile yürütülecek ilişkileri tartıştıkları bir konuşmada, Abdi Bey “teslimiyetçi” bir tavrı savunurken, Hüsnü Faik Bey, tam anlamıyla “mücadeleci” bir yaklaşımdan taraftar olur. Örneğin, Abdi Bey, “*İngiliz himayesi*”ni “*ehven-i şer*” olarak görmektedir. Oysa Hüsnü Faik Bey bu kanaatte değildir:

“*Sizi Abdi Bey, sahib-i feraset zannedirdim: Herifler Memalik-i Osmaniye'yi taksim ile meşgul, siz kalkmış ehven-i şer diyorsunuz. Çok teessüf ederim. Haddizatında fevkalade hacil bir mevkideyiz; daha dün İtilaf Yüksek Komiserleri, Sadrazam'a müşterek bir ultimatom tevdi ettiler; mevzu nedir, hele tahmin edin, imkân yok, edemezsiniz: Harbiye Nazırı Cemal Paşa'yla, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Cevat Paşa'nın azlini talep ediyorlar, evet... (...) Kuva-yı Milliye'ye müzahir olmalarından şüphe ediliyor. Türk olacaksın da, Kuva-yı Milliye'ye müzaheret etmeyeceksin, laf mı bu? Lakin küstahlığı Sadrazam'a emir vermeye kadar vardırıdılar; nokta-i nazarınıza göre şerrin ehveni buysa, ya ehven olmayanı nedir, çok merak ederim...*” (DSE, s. 384).

İtilaf Devletleri yetkilileri, Cemal ve Cevat Paşa'nın Kuva-yı Milliye'ye yakın oldukları gerekçesiyle görevlerinden alınmalarını istemişlerdir. Oysa Hüsnü Faik Bey'e göre bir Türk elbette Kuva-yı Milliye'ye yakın olmalıdır. İşte Hüsnü Faik'in bu tutumu, Abdi Bey'in *Birlik* idarehanesine uzun süre uğramamasına sebep olacaktır. Zira *Birlik*, Kuva-yı Milliye taraftarıdır; Abdi Bey'se Kuva-yı Milliye taraftarı görünmekten çekinmektedir. Gerçi Hürriyet ve İtilafçılar her ne kadar *Birlik*'in İttihatçı bir tutumda direndiğini ifade etseler de, *Birlik*'in tutumu büsbütün başkadır. *Birlik*, Mustafa Kemal Pa-

şa'yı Enver Paşa'ya yeğlemektedir. Nasıl ki, zamanında İttihat ve Terakki'den ayrılan Mustafa Kemal, Ali Fethi ve Hüseyin Kadri gibi isimler bir araya gelip Hürriyetperver Avam Fırkası adında farklı bir örgütlenmeye gitmişlerdir, işte *Birlik* de o örgütlenmenin tavrını benimsemektedir. Abdi Bey'e göre bu tavır, Berlin ve Viyana ittifakıyla bileği bükülemeyen "*İngiltere 'devlet-i fehimesini'*" dize getirmeye çalışan tavidir (DSE, s. 358).

Kuva-yı Milliyecilerle iş birlikçiler arasındaki farkın kalın bir çizgiyle belirtildiği bu tartışmanın devamında, Abdi Bey, İstanbul'daki basın çevresinde Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan ayrılıp Kafkasya'ya geçtiğinin ve burada Enver Paşa'yla bir görüşme gerçekleştireceğinin söylendiğini ifade eder. Bunun üzerine, Hüsnü Faik Bey, bir manada anlatının Kuva-yı Milliye düşüncesi bağlamında ana mesajlarından biri olan şu cevabı verir:

"Abdi Bey, Abdi Bey, bunların cümlesi laf-ü güzaf! Biz neler duymaktayız: Saray, İngiltere'den medet ummaktadır, 'mülkün' on beş sene müddetle müstemleke olması teklif edilmiş, icara çiftlik mi veriliyor reca ederim. İttihatçılar, Almanya'dan melce aramıştı, şimdi bambaşka bir şaiya; Ruslardan himaye talebinde bulunmuşlar, Ruslardan diyorsam, Bolşeviklerden! Münevveran, İngiliz mandat'sıyla Amerikan mandat'sı arasında mütereddit, bunu anlamak için paytaht gazetalarına bir atf-ı nazar kâfidir. Kanat-i acizanem o ki, sebep-i felaketimiz işte tam da budur, yani çare-i halası ecnebide aramak!.. (...) Fert fert, millet olarak; evvelemirde, bu hakikatı idrakle mükellefiz; bilahare, icabatını ifa ile! Cavit'in firarı, Karasu Efendi'nin İtalyan tabiyetine geçmesi, zat-ı alinizin İngiliz Muhiple-ri'yle aşinalığı, zanneder misiniz ki sizi mesuliyetten kurtarır? Hayır, asla! Daha ziyade mesul eder! Zira, Abdi Bey kardaşım, zaman feda-yı nefşler zamanıdır, vacipse ölmek zamanı! O dudak büktüğünüz Mustafa Kemal, bu vazifeyi deruhte ediyor. Amasya'da tamim neşreylemiş, geç ve güç de olsa, elde edebildik: Bir cümlesi, derhâl dikkatimi celbetti, çare-i halasın nerede ve nasıl olduğunu, fevkalade nüfuz-u nazarla hülasa etmiştir... (...) Diyor ki, 'milletin istiklâlini, yine milletin azm-ü kararı kurtaracaktır!' Garp Türklerinin dokuz yüz senelik tarihinde, bu hakikat, ilk defa ifade ediliyor: Böyle kati, bu kadar sarih ve şuurlu olarak!" (DSE, s. 387-388).

Hüsnü Faik Bey'e göre, Türk aydını, ne İngiltere'den medet umup ülkesinin 15 yıllığına İngiliz sömürgesi olmasını teklif etmeli, ne de Rus himayesine girmeyi istemelidir. Türkleri ne İngiliz, ne de Amerikan mandası kurtaracaktır. Yurt dışına kaçmak, yabancı bir devletin vatandaşlığına geçmek çözüm olarak görülmemelidir. Asıl çözüm, "*feda-yı nefş*"te bulunmak, gerekirse vatan savunmasında ölmektir. İşte, İstanbul'daki Osmanlı aydınının dudak büktüğü Mustafa Kemal Paşa, bu tarihî görevi üstlenmiş ve vatanın kurtarılması için gerekli çalışmalara başlamıştır. Millet, bağımsızlığını, onun Amasya Genelgesi'nde de belirttiği gibi, ancak yine kendi azmi ve kararlılığı sayesinde kurtarabilecektir. Bu gerçek, Batı Türklerinin 900 senelik tarihinde ilk kez Mustafa

Kemal Paşa tarafından dile getirilmiştir. Düşman karşısında, emperyalizm karşısında, bütün millet bir araya gelecek ve azim ve kararlılık için bağımsızlığı için mücadele edecektir. Yegâne kurtuluş yolu budur.

Ancak, “*hayat-ı siyasiyesi*” boyunca kesinlemelerden de, kesin tavırlı adamlardan da hoşlanmamış olan, daha çok “*ara sular*”da dolaşan Abdi Bey, Hüsnü Faik’in “*töhmetskâr*” konuşmasından rahatsız olur; zira o, Enver Paşa’yı da, Mustafa Kemal Paşa’yı da “*akıbeti meçhul birer sergüzeşte atılan*” insanlar olarak görmektedir. Abdi Bey’e göre “*insan hakikatperest olmalı, yenilgiyi kabullenerek ısramadığı eli öpmeli*”dir (DSE, s. 388).

İşte, Kuva-yı Milliye mücadelesi ve o mücadeleden doğan düşünce dünyası, Abdi Bey gibi düşünmeyenlerin, yani “el öpmek istemeyenler”in çabalarıyla ortaya çıkmış; Hüsnü Faik Bey de, gazetesi *Birlik* aracılığıyla yürüttüğü fikir mücadelesi ve Kuva-yı Milliye’ye sağladığı düşünsel destekle, “el öpmek istemeyen” isimlerden biri olmuştur.

Attilâ İlhan’ın diğer romanlarında da önemli bir yere sahip olan ve “sosyalist” kimliğiyle ön plana çıkmakla beraber zamanla sosyalistliğini Kemalizmle de harmanladığı görülen Mühendis Ahmet Ziya’nın “sosyalist geçmişi”nin izlerini *Dersaadet*’te *Sabah Ezanları*’nda bulmak mümkündür. Söz gelimi anlatının Kuva-yı Milliye karşıtı isimlerinden Abdi Bey’in gözünden Ahmet Ziya’nın sosyalistliği şu şekilde resmedilir:

“*Ahmet Ziya bir Rosa Luxemburg’dur tutturmuş; devrim Rusya’da patlak vermiş de, Almanya’nın da eli kulağındaymış, işin başını çekenler Spartakistler oluyor, Alman Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi’nin sol kanadı: Yılbaşında işçi konseyleri mi ne kurmuşlar, bir sürü grev örgütleniyor! Ahmet Ziya’nın ‘spartakistlik’ dediği, düpedüz Bolşeviklik, koca ‘Rusya’yı çökerten bela!’*” (DSE, s. 23).

Almanya’da mühendislik eğitimi aldığı dönemde sosyalist hareketlerden etkilenen ve sosyalist önderlerden Rosa Luxemburg’un sosyalizm anlayışını benimseyen Ahmet Ziya’nın sosyalistliğine dair, İzmir’in işgalinde Yunan askerine ilk kurşunu sıkacak olan Osman Nevres (Hasan Tahsin) Bey de bazı kanaatler dile getirmiştir. Nevres Bey’in “*Paris sosyalist konferanslarından birinde, Belçika meşahir-i siyasiyunundan, Sosyalist Beynelmileli Reis-i Muhteremi, Van Der Velde*”den dinlediğine göre, genel kanının aksine, sosyalizm milliyet esasını reddetmemekte, hatta namuslu sosyalistler, bir sosyalistin öncelikle milliyetperver olması gerektiğini ifade etmektedir. Oysa Ahmet

Ziya, “bitmez tükenmez mektuplarında olsun, gönderdiği dergi ve broşürlere eklediği açıklayıcı notlarda olsun, pek inanmış bir ‘beynelmilelci hüviyetiyle’ gözükmekte (ve) hiç de ‘milliyetperver’ izlenimi uyandırma(maktadır)”. Nevres Bey’in kanaati, Ahmet Ziya’nın daha ziyade “Alman Sosyal Demokratlarının solcu kanadından Rosa Luxemburg’un taraftarı” olduğu yönündedir (DSE, s. 84-85).

Ancak “O Karanlıkta Biz” başlığında görüleceği üzere, Ahmet Ziya, 1923 sonrasında klasik sosyalist anlayışın Türkiye’de başarılı olabilmesi için Kemalizmle sentezlenmesi gerekliliğini öne sürecek ve Türkiye’ye/Türk halkına özgü ulusal bir sosyalizm anlayışını savunur konuma gelecektir. Öyle ki, Ahmet Ziya belki de bu sebepten ötürü, romanda oldukça olumlu sıfatlarla tasvir edilmektedir. Söz gelimi, bir işçi eyleminde en ön sırada görülen Ahmet Ziya, anlatıda “Yağız, göğsü bağı açık, fesi kaykılmış bir delikanlı, gözlerini uzak geleceğe dikmiş, var gücüyle yükseğe kaldırarak, örgütün ‘timsalini’ taşıyordu: Hani ressam Rasim Haşmet çizmişti ya, kocaman bir çekiç, nasırlı bir amele eli!” şeklinde betimlenmektedir (DSE, s. 295). Buradaki “uzak gelecek” ile çağrıştırılmak istenen şüphesiz -İlhan’ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde de nihai hedef olarak görülen- “sosyalist düzen”dir.

Romanda “milliyetperver” karakteriyle ön plana çıkan ve bu yönüyle Kuva-yı Milliyeci aydınlar arasında değerlendirilebilecek olan isimlerden biri de Neveser’dir. Neveser, Abdi Bey’in eşidir. Fakat karı-koca hem mizaç olarak, hem de düşünsel boyutta iki zıt tipi temsil etmektedir. Söz gelimi, Abdi Bey, “manda”ya “olumlu” yaklaşırken, Neveser, Yunanların İzmir’de “Müslüman katliamı” yaptıklarını işittiğinde “mahv ü perişan” olur. Neveser’in hatıra defterinin mayıs ayının ikinci yarısına dair sayfaları “en mükedder, en müteellim” sayfalardır. Zira İzmirli olan Neveser, İzmir’de yaşayan anne babasının öldürülmesinden sürekli endişe duymaktadır (DSE, s. 71-72).

Neveser’in İzmir’in işgalini protesto etmek için yapılan mitinglerin haberlerini okurken hissettikleri, onun millî bilincinin tespiti açısından son derece önemlidir. Bu bölümün anlatıdaki tasviri şu şekildedir:

“Yağmura ‘rağmen’, Kadıköy Belediye Dairesi önünde, genç ihtiyar, çoluk çocuk, ‘yirmi bini mütecaviz’ bir kalabalık toplanmış. Birlik’te, ‘hatiplerden’ Fahrettin Bey’in en can alıcı cümlesini, ‘serlevha’ya çıkmışlar: ‘Bizim artık Avrupa’ya emniyetimiz yoktur.’ Yunus Nadi Bey serbest kalır kalmaz ‘tekrar intişara başlayan’ Yeni Gün ise, mitinge Şair

Hüseyin Suat Bey'in 'inşad ettiği manzumeyi' yayımlıyor: 'Azminiz öyle metindir ki bilah/Vermeyiz İzmir'i Allah Allah!'" (DSE, s. 73).

Neveser, “*ahaliyi coşturan*” Münevver Sâime Hanım'ın söylevini okurken tüyle-rinin ürperdiğini duyumsar. Zira, Sâime Hanım, “*Bizim tamamıyet-i mülkiyetimizi muhafaza edeceklermiş! Fakat hangi hudut dâhilinde? Bu tasrih edilmedikçe, Türkiye'de sulh mümkün olmayacaktır. Efendiler, az söylemek, çok yapmak zamanı gelmiştir. Biz sadece ağlıyoruz, ağlamakla kazanılmaz hak, hıçkırıklarımızı dinleyecek kalp yoktur...*” diyerek mücadele azmini ortaya koymaktadır (DSE, s. 74).

Bu arada Neveser, babası Ziya Bey'den aldığı bir mektuptan İzmir'de Yunan askerine ilk kurşunu sıkan Osman Nevres (Hasan Tahsin) Bey -Neveser'le Nevres Bey önceden tanışıyorlardır- hakkında şu bilgiyi okur:

“Bizim damadın Selanik'ten aşinası Nevres Bey'i hatırlar mısın? İşgal günü, Konak'ta Yunan bayraktarını geberten sahib-i hamiyet odur. Aşk olsun çocuğa! Akıbeti maalesef meçhul, şehit edilmiş olması kuvvetle muhtemel. Evini Rumlar yağma etmiş, hemşiresi Melek Hanım, Heinrich Bey'in taht-ı himayesinde, zannımca Amerikan Kız Koleji'ne yerleştirmeyi münasip görmüşler.” (DSE, s. 75-76).

Benzer başka bir duygulanmayı, İzmir İşgali'nin protestosuna dair cami cemaatine dağıtılan bildiriye okurken yaşayacak olan Neveser, Münif Sabri'ye şu yorumu yapacaktır:

“Hakkını teslim etmeliyiz, Hüsnü Faik Bey bidayetinden beri söyler, fiľhakika zaman feda-yı nefşler zamanıdır. Yavaş da olsa, millet intibaha geliyor. Garbi Anadolu'da silah atılmış, kan dökülmüştür. Bakınız, bu mühim. (...) 9. Ordu Müfettişliği'ni deruhte eden Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a gitti; Rauf Bey'in, hani Hamidiye Kahramanı, hafiyen Garbi Anadolu'ya geçtiğini öğrendim; bunlar ne gösteriyor, işgale mukavemet vaki olacaksa, merkez-i sıklitini, Anadolu teşkil eyleyecektir.” (DSE, s. 120).

Bu bölümde Neveser'in hem İzmir'i işgal eden Yunan Ordusu'na karşı bir tepki duyusunun, hem de işgale karşı direnişini başlatma noktasında simgesel bir değere sahip olan Nevres Bey'e vatanın kurtarılması hususunda bir duygusal yakınlık hissedişinin vurgulandığı görülmektedir. Ayrıca İlhan'ın diğer romanlarında da âdeta bir laytmotif olarak kullanılan Hüsnü Faik Bey'in “*Zaman, feda-yı nefşler zamanıdır.*” sözünün burada da tekrarlanması dikkate değerdir. Kuşkusuz “*feda-yı nefşler*” vatan için, bağımsızlık için yapılacak mücadelelerde gösterilecektir; ki, bu bağımsızlık mücadelesinin lideri Mustafa Kemal Paşa da, artık Anadolu'ya geçmiş ve Anadolu, Millî Mücadele'nin merkezi olmuştur.

Neveser'in anlatının Kuva-yı Milliye karşıtı isimlerinden Gülistan Satvet'le karşılaştırılmış olması da, romanda Neveser'e atfedilen değerın vurgulanması açısından bir hayli önemlidir. Örneğin, Neveser'in gözünden Gülistan Satvet şöyle görülmektedir:

“(...) Aşırı neşeli, çevresindekileri hükmü altına almış, ‘fevkalade frappant!’ Limonküfü gözleri, yürek biçimi boyanmış ağzı, kulak hizasından kesik abanoz siyahı saçlarıyla, ‘müleham’ Rus sarışınları arasında ‘temayüz’ ediyor. Elinde uzunca bir ağızlık, ucunda dumani hiç eksilmeyen cıgarası. Garsonlar, alev alev bir punç kâsesi getirdiler, o, aydınlık bir yağmur gibi çevresine saçtığı gülüşleriyle, kadehleri birbiri ardınca deviriyor.” (DSE, s. 347).

Neveser, Gülistan Satvet'in konuşmalarına da kulak misafiri olur. Gülistan Satvet öyle “*seyyal ve selis*” bir Fransızca konuşuyordur ki, Neveser onu “*işgalci Fransız ‘zabitanından’ birinin ‘zevcesi’ filan*” zanner. Oysa anlatının Kuva-yı Milliyeci aydınlarından Münif Sabri, Gülistan Satvet'in bir “*Osmanlı kızı*” olduğunu söyleyecek ve Neveser ile Gülistan Satvet arasında şu karşılaştırmayı yapacaktır:

“*Böyle bir mukayese mevzu bahis olamaz: Gülistan Satvet şahane bir kadın, lakin bir cocotte, zehirli bir bataklık çiçeği; hâlbuki siz, nadide bir zambaksınız, lekesiz, saf, teshirkâr! Belki biraz solgun, o nispette müessir bir güzellik!*” (DSE, s. 348).

Gülistan Satvet, zehirli bir bataklık çiçeğidir; Neveser'se, lekesiz, saf, büyüleyici, nadide bir zambaktır. Kuşkusuz, burada kastedilen sadece fiziksel bir güzellik değildir. Bir tarafta işgalci subaylarla birlikte zaman geçiren, bir Osmanlı kadını olmasına rağmen yaşamını âdeta bir Fransız'mış gibi sürdüren Gülistan Satvet varken, diğer tarafta yüreği Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesi için çarpışanlarla atan, Türklüğünü, Müslümanlığını muhafaza etmeye çalışan Neveser vardır. Elbette “çirkinlik-güzellik” noktasında bu düşünsel boyutun da büyük bir payı vardır.

II. Meşrutiyet Dönemi aydınlarından biri olan Muallim Rıdvan Bey de, “milliyetçi” yaklaşımıyla, Kuva-yı Milliye düşüncesinin tarihsel süreçteki öncülerinden biri olarak değerlendirilebilir. Hatırlanacağı üzere, Attilâ İlhan romanlarında olumlu karakterlerin olumlu sıfatlarla, olumsuz karakterlerinse olumsuz sıfatlarla betimlendiği önceki bölümlerde ifade edilmişti. Bu bağlamda düşünüldüğünde, Muallim Rıdvan Bey'in “*Veremli yüzü solgun; sakalı kuru üzüm rengi, seyrek ama kıvrıcık; ‘beyzi’ gözlüklerinin arkasında, çakır gözleri ateş saçan bir ‘müneverdi’ bu. İki eliyle, dizlerinin arsına sıkıştırdığı bastonunun, fildişi topuzunu avuçlamış, ‘mütehevvir’ bakışlarına iyice ters*

düşen tatlı bir sesle...” şeklindeki tasviri, onu, romanın olumlu karakterlerinden biri olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır (DSE, s. 238).

Fakat, Muallim Naci Bey’in öncü bir Kuva-yı Milliyeci aydın olduğu kanaatine sadece fiziksel tasvirinden hareketle ulaşılmamıştır; bu kanaate, onun, Kuva-yı Milliye oluşumunun ortaya çıkışından 10-12 sene önce söylediği şu sözlerden dolayı da varılmıştır:

“Hani Mortzeg Projesi’nin tatbikatı, sulh-u-sükûnu temin edecekti? Malum a, Makedonya lebalep ‘siyasi komiser’ dolu: Avusturyalı var, Rum’u var, İngiliz’i var, İtalyan’ı var. Dört ecnebi devletin jandarması hükümferma. Buna rağmen, can, mal ve ırz emniyeti tesis edilememiştir. İtalyan jandarma paşası di Robilani bile geçen gün, bin küsur siyasi cinayet işlendiğini itiraf mecburiyetinde kalmadı mı? Ekseriyetinin faili meçhul... (...) Ne mi yapmalı? Arz edeyim: İdare’de, ecnebi tevafukuna nihayet vermek, şart-ı evvel! Padişah’ın maiyetinde Alaman Erkân-ı Harpleri, Mabeyn’de İtalyan yaverler; en ücra kasabalarımızda, ‘Düvel-i Muazzama’nın zabitanı. Yakında muttali oldum, Selânik’teki Polis Mekteb-i Alisi dahi, bir Alaman binbaşısının taht-ı idaresindeymiş! Artık bu kadarı fazla. Bu vaziyette, Rum’u, Bulgar’ı, Sırp’ı, Arnavut’u, zapt-ü rapta almak, tasavvur edilemez. Her biri, ‘Düvel-i Muazzama’dan birini istinatgâh edinecek; imtiyaz iddiasında bulunacaktır...” (DSE, s. 238).

Naci Bey, ülke yönetimindeki yabancı müdahalesine bir son verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Naci Bey’in bu düşüncesi, onun milliyetçiliğin açık bir göstergesidir. Ancak *“Alliance Israélite Universelle’den yetişme, M. Garaud’un kolejinde öğrenciyken Josef Nehama’nın yazılarını okumuş; belki bundan, belki Paris yıllarının aşılacağı alışkanlıklardan, daha ‘cosmopolite’, daha ‘insaniyetçi’ düşün(en)”* Abdi Bey, Muallim Naci Bey’in bu fikirlerini yadırgar. Naci Bey’in sözleri, Abdi Bey’e, bir başka milliyetçi aydınının, *“Erkân-ı Harp subayı”* Yüzbaşı Mahir Receb’in şu sözlerini hatırlatmıştır:

“Bunların hepsi nazariyat beyim. Bendeniz ameli bir adamım, neticeye bakarım. Kanaat-ı acizanem odur ki, Makedonya ahalisinden müttehit bir Osmanlı milleti çıkarmak, abesle iştigaldir. O kadar. Bulgar nasıl domuz gibi Bulgarlığını, Rum nasıl domuz gibi Rumluğunu biliyor, ‘milliyetine’ dört elle sarılıyorsa, Türk de öyle Türklüğünü bilmeli, Türklüğüne dört elle sarılmalı!..” (DSE, s. 239).

Yüzbaşı Mahir Receb’in milliyet bilincini/milliyetçi tavrını da gösteren bu sözleri, Abdi Bey’e şu yorumu yaptıracaktı:

“Ne chauvin bir subaydı o, nereden bellemişse, bir ‘Türklük’tür bellemiş, iki lafının biri bu: ‘Türk, Türklüğe sarılmalı.’ ‘Jöntürklere’ böyle medeniyet düşmanı tavırlar yakışır mı? ‘Maazallah mon chér, herifin elinde selahiyet olsa, gayr-ı Müslim ahaliyi kütür kütür kesecek!’” (DSE, s. 239).

Muallim Rıdvan Bey ile Yüzbaşı Mahir Receb’in Türklük üzerine ortaya koydukları milliyetçi yaklaşımlar, Abdi Bey’i rahatsız etmiştir. Abdi Bey’e göre böylesi bir

yaklaşım ancak “şovenlik”le, “medeniyet düşmanlığı”yla açıklanabilir. Bir başka deyişle, Türklüğü düşünmek, milliyetçi olmak Abdi Bey’in nazarında “şovenlik”tir, “medeniyet düşmanlığı”dır. Oysa ne Muallim Rıdvan Bey, ne de Yüzbaşı Mahir Receb, ne şovenlik, ne de medeniyet düşmanlığı yapmıştır. İki aydının da yegâne gayesi Türk milletinin askerî ve politik çıkarlarını savunmak ve tam bağımsız bir yönetime kavuşmasını istemek olmuştur.

3.2.5.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydınım Değişimi/Aydınlanması

Önceki bölümlerde üzerinde durulan Attilâ İlhan anlatılarındaki Kuva-yı Milliyeci kahramanların yaşadıkları değişimin/aydınlanmanın bir benzerini *Dersaadet’te Sabah Ezanları*’nda Neveser yaşar. Neveser her ne kadar anlatının başında “olumsuz bir karakter” olarak gösterilmişse de, düşünsel boyutta yaşadığı değişim/aydınlanma sonrasında bilinçli bir Kuva-yı Milliyeci durumuna gelmiştir. Söz konusu değişiminin temelindeyse, bir başka Kuva-yı Milliyeci’nin, Münif Sabri’nin düşüncelerini Neveser’le paylaşması vardır.

Neveser’in değişimi/aydınlanması, bir “*hakikatler gecesi*”nde yaşanmıştır. Münif Sabri’yle Perapalas’ta geçirdikleri bir gecede, İttihat ve Terakki’nin yabancı devletlerle olan ilişkilerini ve ülkenin içinde bulunduğu durumdaki sorumluluğunu, kocası Abdi Bey’in İşgal Güçleri’yle olan münasebetini öğrenir Neveser. Ayrıca Münif Sabri, kendisinin de sıradan bir gazeteci olmadığını, Teşkilat-ı Mahsusa’nın devamı niteliğindeki Karakol Cemiyeti’nde önemli vazifeler ifa ettiğinden de bahseder. Neveser, Münif Sabri’den Mustafa Kemal Paşa’nın Anadolu’da yürüttüğü mücadelenin mahiyetini de dinleyecektir.

Bu bölümde Münif Sabri’nin sarffettiği “*Harp bitmedi Neveser, gayr-ı muayyen bir zemine intikal etti. Vatani, hasm-ı bî-amanına suhuletle teslim etmek bize yakışmaz! Şerait, ne kadar aleyhimize tecelli ederse etsin, vuruşmak azmindeyiz.*” cümleleri, Kuva-yı Milliye mücadelesinin kararlılığının belirtilmesi açısından son derece önemlidir (DSE, s. 362). Zira her ne kadar Osmanlı Hükûmeti, İtilaf Devletleri ile “*mütareke*” yapmış olsa da, ülkenin dört bir yanı işgal altındayken Kuva-yı Milliyeciler için savaş henüz bitmemiştir. Şartlar ne denli kötü olursa olsun, Kuva-yı Milliyeciler vatani düşmana bırakmayacak, sonuna kadar savaşıacaktır.

İşte Neveser, bu azim ve kararlılık duygusunun sahibi Münif Sabri aracılığıyla gerçekleri öğrenecek ve değişimini/aydınlanmasını tamamlayacaktır. Neveser'in bu değişiminde/aydınlanmasında "ezan sesleri"nin de dikkate değer bir yeri vardır. Dersaadet'te yankılanan ezan sesleri, Neveser'e hem Müslümanlığını ve Türklüğünü hatırlatacak, hem de onun içindeki düşmana karşı mücadele etme ve vatanını savunma duygusunu yeniden harekete geçirecektir. Neveser'in "ezan sesleri"yle âdeta "uyanış"a geçtiği bölüm, anlatıda şu şekilde betimlenmektedir:

"Neveser uyuyakaldığından, Münif'in daha neleri açıkladığını tam öğrenemedi. Uyuyakaldığı da, sabaha karşı ezan sesleriyle uyanınca anlıyor. (...) Yani başında Münif, 'masum bir çocuk gibi', sessiz sedasız uyuyor. İçerdeki karanlık, kurşuni pırlıtlı bir loşluğa yozlaşmış. Dışarıdan, uzak sabah ezanları: 'Allahu ekber!.. Allahu ekber!..'

Neveser, genç kızlığından beri, ezanla uyanmadığını düşünüp, ürperiyor. Tüyleri diken diken oldu. (...) İşgal altındaki payitahta yeniden sabah ezanlarıyla uyanmak, o yüzden yüreğini parçalıyor. Fakat çok geçmeden, üzüntüsü dehşete dönüşecektir: Şafak karanlığına dağılan, bu kartal sürüsü ezanlardan başka, şehrin Türk'e 'aidiyetini' kanıtlayabilecek, hiçbir şey kalmamıştı ki! İçini müthiş bir korku kapladı." (DSE, s. 368-369).

Neveser, gençliğinden beri ilk kez ezan sesiyle bir sabaha uyanmıştır. Bu uyanış aynı zamanda ona başta yaşadığı şehir İstanbul olmak üzere ülkesinin dört bir yanın işgal altında olduğunu hatırlatır. Boğaziçi'nde düşman zırhlıları vardır. Pera'da, Tatavla'da ve Ayestefanos'ta düşman subayları kaldırımları döve döve gezmektedir. Haydarpaşa ve Sirkeci garları, limanlar, kara ve deniz gümrükleri ile posta ve telgraf idaresi de düşman işgali altındadır. Bu kahredici işgalde İstanbul şehrinin Türklere ait olduğunu gösteren tek şey vardır: "*Şerefeden şerefeye, minareden minareye, camiden camiye atlayarak, Dersaadet ufuklarını aşıp, Anadolu içlerine dağılan ezan sesi: 'Hayye alasalat, hayye alasalat!//Hayye alelfelah, hayye alelfelah!'*" (DSE, s. 369).

Şüphesiz İstanbul'dan Anadolu'ya taşan ezan sesi, bir manada Anadolu'daki Kuva-yı Milliye mücadelesini de imlemektedir. Öyle ki, Neveser, sabah namazlarında okuduğu duayı düşündüğünde, birdenbire hem duanın Türkçe anlamının içinde buldukları vatan savunmasıyla ilgisini, hem de işgalci Yunan Ordusu'na ilk mukavemeti gösteren Osman Nevres'in bağımsızlık mücadelesindeki azim ve kararlılığını anımsar:

"Neveser bir an sandı ki, görünmez bir seccade üzerinde el bağlayıp, 'rahmetli Haminesi' yanı başında sabah namazına durmuştur. Kulağında yine, o 'mukaddes' fısıltı: 'Allahüme iyya ke nabüdü ve leke nusallı ve nescüdü ve ileyke, nesâ ve nahfidü nercü, rahmeteke ve nahşa azabeke, inne azabeke bilküffârı mühlik...' Birden, duanın 'mealini' hatırladı. En çok da, başını ve sonunu: 'Allah'ım, biz yalnız sana kulluk ederiz', 'Azabın, kâfir ve münkirlere ulaşır'. O zaman korkunç bir şey oluyor: Camların buz mavisi aydınlığında

uyuyan, Münif Sabri'nin yangın sarışını çehresi, İzmir işgalinde linç edilmiş Osman Nevres'in başıyla özdeşleşiyor: Osman Nevres'in Neveser'e Davos'ta söyledikleri, Münif Sabri'nin dün gece Perapalas'ta söyledikleriyle:

'Âti-yi insaniyeti, kan ve vahşetle tehdit eden tasavvur ve niyetler, Türk'ün mevcudiyet-i bi-zevalini, vaki olsa bile nakisedar edemez! Bunu böylece bilirsiniz. Harp bitmedi, gayr-ı muayyen bir zemine intikal etti. Vatani, hasm-ı bi-amanına sühuletle terk etmek, bize yakışmaz. Şerait ne kadar aleyhimize tecelli ederse etsin, vuruşmak azmindeyiz. Değil mi ki, 'biz Allah'tan başkasına kulluk etmeyiz', ve değil mi ki 'onun azabı kâfir ve münkirlere ulaşır', zafer mutlaka bizim olacaktır.'" (DSE, s. 370-371).

Osman Nevres'in de öncülüğünü yaptığı Kuva-yı Milliyeciler, "vatani, hasm-ı bi-amanına sühuletle terk etme(miş)" ve şartlar ne kadar aleyhlerinde olsa da vuruşma ve memleketi düşman işgalinden kurtarma azim ve kararlılığını göstermişlerdir. İşte, Neveser de, bu tablo içerisinde, hem Münif Sabri'nin ona anlattıklarından, hem de ezan sesinin duygu dünyasında uyandırdığı çağrışımlarda sonra, zaten çok da uzağında olmadığı Kuva-yı Milliyeci anlayışın bir parçası olmuştur.

Yaşadığı değişim/aydınlanma sonrasında Neveser'in tam bir millî bilinç ve duygu yoğunluğu içinde olduğu görülür. Artık hep Anadolu'daki Millî Mücadele'yi düşünmektedir; aklında bir tarafta Mustafa Kemal'le münasebetlerinden ötürü "şüpheli eşhas"tan sayılıp Krocker Oteli'nin bodrumundaki "hücreler"de tutulanlar varken, diğer tarafta da "fena at koparmış kara kalpaklı Kuva-yı Milliye süvarileri" vardır:

"Böyle bir 'mefkûre-i millî'ye, 'bir dava-yı mukaddes'e kim gönül verse, hastalıkmuş, ölümüş, işgalmiş ona vız gelir; bütün benliği, 'mefkûresiyle' özdeşleşmiştir çünkü, 'yek vücut' olmuştur, ucu ona dokunmadıkça hiçbir olayı, kişiyi ya da düşünceyi, uzun boylu benimseyemez. Neveser'in Halıcızade 'Köse' İsmail Bey'in 'vefatına', Dersaadet'i Halaç pamağı gibi atan enfluenza salgınına, 'vehameti' gittikçe anlaşılan itilaf işgaline, 'ehemmiyet atfetmiyor' görünmesi, bundan; aslında, 'mefkûre-i millî'nin gerçekleşmediği sürece her şeyin anlam kaybına uğradığından, boyutlarının ya daralıp ya küçüldüğünden emin..." (DSE, s. 411).

Artık Neveser'i ne eşinin babası İsmail Bey'in ölümü, ne başkentteki salgın hastalık, ne de İtilaf güçlerinin işgalin ağırlığını arttırışı ilgilendirmektedir; Neveser'i ilgilendiren tek şey, "millî mefkûre", yani Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtarılması ülküsüdür.

3.2.5.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı

Çalışmada ele alınan diğer romanlarda olduğu gibi *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda da Kuva-yı Milliye düşüncesinin önemli karşıt güçlerinden birinin emperyalizm olduğu görülmektedir. Emperyalizm, hem Anadolu coğrafyası üzerindeki ekonomik ve politik çıkarları doğrultusunda yürüttüğü siyaset anlayışı, hem de bu siyaset anlayışının

bir sonucu olarak Yunan Ordusu'nun Batı Anadolu'yu işgalini maddi ve manevi olarak desteklemesi dolayısıyla Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında yer almıştır.

Emperyalizm hususunda anlatıda dikkat çeken noktaların başında, Osmanlı Devleti'nin emperyal güçlerle sürdürdüğü ekonomik ilişkiler gelmektedir. Söz konusu ilişkileri romanda alıntılanan haberlerde görmek mümkündür. Örneğin, “*Londra (Reuter)*” ibareli, “*İngiliz Sermayesi, Memalik-i Mahrusa'daki Alman ve Avusturya Sermayesinin Yerine mi Gececek*” başlıklı haberde, “Orta Doğu'daki Alman ve Avusturya sermayesinin tasfiyesiyle İngiltere'nin bu bölgedeki ekonomik ilişkilerini sağlamlaştırmak için yeni kurulan şirketlerle Osmanlı'yla ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı” ifade edilmektedir (DSE, s. 99). Netice itibarıyla bir emperyal devletin (Almanya) yerini bir başka emperyal devlet (İngiltere) almış ve Osmanlı bir manada “sömürülme”ye devam edilmiştir.

Alman emperyalizmi de anlatıda sıklıkla vurgulanan meselelerdendir. Alman emperyalizminin ayırt edici bir farkı, ekonomik ve politik olduğu kadar kültürel olarak da Osmanlı toplumuna etki etmiş olmasıdır. Bahsi geçen bu etkiyi, Avrupa'ya “*Serficali Ziya*” olarak gidip memlekete “*Alaman Ziya Bey*” olarak dönen Ziya Bey'in (Mühendis Ahmet Ziya'nın babası) “*Alman hayranlığı*”nda görmek mümkündür:

“*Ona demiryolu işletmeciliği ve muhasebesi öğretiyorlar; ama o, bu kadarıyla yetinmeyip, başka şeyler de öğreniyor: Viyana'da, Avrupa 'adab-ı muaşeretini', vals 'oynamayı', Viyana kahvesi içmeyi; Berlin'deyse, Viyana Almancasıyla Berlin Almancası arasındaki farkı ve neden dolayı Almanya'nın XX. yüzyıla damgasını basacak ülke olduğunu!.. O dönem, Almanların 1871 savaşında Fransızları ezdiği dönemdi, aradan epeyce yıl geçmiş olsa da, onun gururuyla yaşıyorlar. Batı Avrupa'da, İngiltere ve Fransa'nın yanı sıra, atılgan ve korkutucu bir güç belirmişti. Almanya! Yeryüzünün sömürgeleştirilmesinden daha fazla pay istiyor; sanayileşmedeki atılımlarıyla, oldum olası tekniğe ve makinelere meraklı Sırficali Ziya'nın, aklını başından alıyordu. 'Muazzam sanayi-i harbiye fabrikaları', devasa tersaneler ki, inşa ettikleri her sefîne ancak esatiri mahlûklarla kaabil-i mukayesedir; ayrıyeten demir ve çelik istihsalatında, muhayyer-ül-ukûl bir inkişaf!’” (DSE, s. 206).*

Ziya Bey, esasında Almanya'ya demiryolu işletmeciliği ve muhasebe öğrenmeye gitmiştir, ama orada sadece bunları değil, bir de “*Almanlığı*” öğrenmiştir. Bu Almanlık, hem kültürel, hem de politik bir anlam içermektedir. Ziya Bey, kültür noktasında neredeyse kendini bir Alman gibi görmeye başladığı gibi, siyaseten de Almanya'nın çok güçlü bir devlet olduğuna inanmaya başlamıştır. Almanya artık “yeryüzünün sömürgeleştirilmesinden” daha fazla pay almak için sanayi atılımları yapan bir konumdadır. En

çok da bu etkiler Ziya Bey'i; tersaneler, silah fabrikaları, demir ve çelik işletmeleri, kısacası Alman teknolojisi, Ziya Bey'e Türklüğünü unutturmuştur.

İşte, emperyalizmin en önemli özelliklerinden biri budur: Bireyin önce kültürel havzasına nüfuz etmek, sonra da o bireyi öz kültüründen uzaklaştırıp âdeta bir komprador aydın yaparak kendi emperyal çıkarlarına hizmet eder hâle getirmek. “*Alaman*” Ziya Bey örneğinde yaşanan tam da bu kompradorlaştırma hadisesidir. Ziya Bey, Alman kültür ve teknolojisinden etkilenmiş ve neredeyse Almanlaşarak kendi ülkesinde Almanya'nın çıkarlarını koruyan fikirleri savunur olmuştur.

3.2.5.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Aydın Karşılığı

Romanda komprador aydın kimliğiyle Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında yer alan isimlerin başında Abdi Bey gelmektedir. Abdi Bey, Selanik'te bir “*gayrimüslim*” okulu olan Alliance İsrâélite'te öğrenimini görmüştür (DSE, s. 26). Anlatıda bu durumun vurgulanması bir hayli dikkat çekicidir; zira, İlhan'ın fikrî eserlerinde ısrarla belirttiği üzere, eğitimi millî olmayan bu tür okullardan Kuva-yı Milliye bilincine erişebilecek bir aydının yetişmesini beklemek pek de mümkün değildir.⁶⁸

Komprador bir zihniyete sahip olan Abdi Bey, hâliyle millî bilinçten de uzaktır. Onun bu millîlikten uzak zihniyetini, Amerika Bahri Telsiz Telgraf Matbuat İdaresi'nin gazetelerde haber olan “*Genç Türkler Amerikan mandat'sını istiyorlar.*” konulu telgrafını okuduktan sonra yaptığı yorumda görmek mümkündür. Her ne kadar inanmak istemese de, telgrafta “*Genç Türkler*” olarak adı geçen grubun Mütareke'den sonra Almanya'ya kaçan İttihatçılar olduğunu düşünen Abdi Bey, “*Vakıa Amerikan Devletleri İttihadı gibi hayırhah ve sulhperver bir devletin mandat'sına girmek, şu anda, Devlet-i*

⁶⁸ Attilâ İlhan, “*Üç Misak-ı Millî*” başlıklı yazısının “*Maarif Misak-ı Millîsi*” bölümünde, yabancı okullar meselesiyle ilgili şunları söylemektedir: “*Tam bağımsız, laik ve demokratik Cumhuriyet'in kültür politikasında, aynı 'ulusal cephe' Tevhid-i Tedrisat (Öğretimde Birlik) Kanunu ile oluşturuluyor. Neden öğretimde birlik? Tanzimat sonrası Osmanlı'sı, ciddi, üstelik birbirine karşıt, bir kültür 'ikiliği' yaşıyor: Bir yanda mahalle mektepleri, tekke, medrese ve zaviyeler, harıl harıl 'ümme aydını' yetiştiriyorlar; bir yanda ecnebi dille öğretim yapan çeşitli Hristiyan tarikatlarının 'misyoner' okulları, harıl harıl 'komprador' aydın üretiyorlar. Bunların ilki, Osmanlı'yı geleceğine değil, geçmişine çekmek meraklıdır; ikincisi ise geçmişi 'külliye' reddedip Batılı 'metropol' ülkelere benzemeyi marifet sanıyor. Osmanlı'nın son iki yüzyılı, Tanzimat ve Meşrutiyet, çağdaş ve ulusal kültür sentezini başaramamış bu iki aydın türünün çatışmasıyla geçmiştir; neticede Devlet-i Aliyye batmıştır.*” (İlhan, 2002d: 66-67). Abdi Bey'in “*geçmiş 'külliye' reddedip Batılı 'metropol' ülkelere benzemeyi marifet sanan*” komprador aydın tipinin örneği olduğu ve İlhan'ın Abdi Bey nezdinde “*ülkesine ve kültürüne 'yabancılaşmış' kozmopolit aydın*”ı eleştirmek istediği söylenebilir.

Aliyye'nin tamamîyetini muhafaza için zaruri addedilebilir, lakin itirafa mecburuz ki..." yorumunu yapmıştır (DSE, s. 46).

Romadaki anlatıma göre, Anadolu'da Kuva-yı Milliyeciler bir bağımsızlık mücadelesi yürütürken, İttihatçıların Almanya'ya kaçan yönetim kadrosu, Osmanlı'nın "Amerikan mandası"na girmesi gerektiğini ifade etmiştir. Abdi Bey de İttihatçı önderlerin teklif ettiği mandaya soğuk bakmamaktadır. Öyle ki, millî bilinçten bu denli uzak oluşu, Anadolu'daki ulusal kurtuluş mücadelesine katılmaktan da kendisini alıkoymaktadır. Bir konuşmalarında Neveser'e, kocası Abdi Bey'in Anadolu'daki mücadeleye katılma yönünde bir kararı olup olmadığını sorduğunda, "*Harp mücrimi' telakki edilerek tecziye olunacağından korkuyor.*" yanıtını alan Münif Sabri, Abdi Bey hakkında şu değerlendirmeyi yapacaktır:

"Pek taaccüp ettim, niye mücrim telakki olunacakmış? Affınıza mağruren arz edeyim; hiçbir vakit ön planda bir İttihatçı olmadı, ne mühim bir idari mesuliyet mevkiinde bulunmuştur, ne de icrai bir vazife almıştır; bu itibarla, endişesi mesnetsiz! Olsa olsa, Levazımat-ı Umumiye Komisyonu'yla alakası cihetinden, bir tahkikat mevzu olabilir ki..." (DSE, s. 121).

Münif Sabri'nin tespitlerine göre, Abdi Bey her ne kadar kendisini İttihatçı olarak görse de, hiçbir zaman önemli bir görevi üstlenmiş değildir. O, parti üyeliğini daha ziyade ekonomik çıkarları için kullanmıştır. Anadolu'daki mücadeleyi katılmayı düşünmeyip İstanbul'da kalışının esasında da bu çıkarlarını muhafaza etmek vardır. Abdi Bey'in bu anlamda yaşadığı değer bozumu romanda üstünde ısrarla durulan hususlardandır. Sözün gelişi, ülkesi işgal altındayken İstanbul'daki "kaçak hayatı"ni sürdüren Abdi Bey, birçok aydın Anadolu'ya geçmiş, ülkenin kurtarılması için verilen mücadeleye katılmışken, İstanbul'da kalıp gelecekte İstanbul'un ve ülkenin yönetiminde söz sahibi olacağını düşündüğü İngilizlerle ilişkisini geliştirmeyi tasarlar. Bir taraftan İngilizlerle "dostluğu"nu arttırma yollarını arayan Abdi Bey, diğer taraftan da sık sık evlerine misafirlğe gittiği Riri Mizrahi ve Mizrahi'nin kızı Raşel'le yaşayacağı olası cinsel münasebetleri hayal etmektedir (DSE, s. 328). Özetle denilebilir ki, Abdi Bey, kişisel kaygılarını ülkesinin menfaatlerinin önünde tutacak kadar yozlaşmış ve iş birlikçi bir karaktere bürünmüştür.

Anlatıda komprador aydın kimliğiyle dikkati çeken bir başka isimse, "*Sabık Paris Sefir-i Kebiri Refii Satvet Bey*"in kızı Gülistan Satvet Hanım'dır. Kültürel yozlaşma-

nın romandaki timsali olan Gülistan Satvet, özellikle Mütareke İstanbul’unda İşgal Kuvvetleri subaylarıyla kurduğu yakın ilişki ve “manda” taraftarı fikirleriyle ön plana çıkmıştır. Söz gelimi, Abdi Bey ile Petrograd Pastahanesi’nde buluşup ve Madam Sinos’un “İzmir ve yöresinin Yunanistan’a katılımını kutlamak” üzere verdiği davete katılan Gülistan Satvet, davette “zannedebileceğinden ziyade rahatsız eden bir sahneye ta-nık ol”ur: Kirye Mavros, etrafındaki sevinçten sarhoş Rum kalabalığa, *Patris* gazetesinden Manisa’nın işgalini okumaktadır:

“Manisa Rum halkı, cumartesi gününden itibaren, Yunan Kuvvetleri’ni beklemeye başlamışlardır: Tepelere çıkmışlar, gözcüler yerleştirmişlerdi. Pazar sabahı sekizde, ilk Yunan Kuvvetleri’nin, Rum ekseriyeti bulunan civardaki Hamidiye köyünden çıkıverdikleri görüldü. Manisa Rumları, başlarında Efes Metropolit, ellerinde Yunan Bayrakları ve çiçeklerle, Yunan müfrezelerini karşıladılar. Türk Mutasarrıf, Türk halkını sükûnete davet eden bir beyanname dağıttığından, mukavemet olmadı, hiçbir hadise çıkmadı. Sabah saat on buçukta, Manisa tamamıyla Yunan Kuvvetleri’nin eline geçmiş bulunuyordu...” (DSE, s. 42).

Yalnız Manisa değil, Selçuk ve Bayındır da Yunanların eline geçmiştir. Aydın’ın kısa zamanda işgali beklenmektedir. Ancak Rumları bu derece “*meserrete gark eden şey*” İstanbul’daki protesto mitinglerinin, İşgal Kuvvetleri yetkililerince yasaklanmış olmasıdır. Rumlar böylelikle “*Anadolu içlerine kazasız belasız ilerleyebileceklerini*” ummaktadırlar. “*Paris Konferansı nasıl İzmir’e çıkmalarına olanak sağladıysa, İstanbul’daki işgal makamları ‘muhtemel’ Türk tepkilerini öyle önlüyor*”dur (DSE, s. 42).

Gülistan Satvet, babasının mesleği gereği ilköğrenimi dâhil bütün eğitimini Paris’te yaptığından dolayı Türklerin kendi kendilerini yönetebileceklerine inanmamaktadır. “*Fikrince, güçlü devletlerin birisi -‘tercihan, ikinci vatani addettiği’ Fransa- işe el koymalı, Osmanlı Devleti’ni mandat’sı altına alarak, doğru dürüst yönetmelidir.*” (DSE, s. 42-43). Gülistan Satvet’in asıl anlayamadığı, bu meseleye Yunanların dâhil edilmiş olmasıdır. Başka bir deyişle, onu asıl üzen memleketinin işgal edilmiş olması değil, bunun İngiltere ve Fransa gibi büyük devletler varken Yunanistan tarafından yapılmasıdır.

Kuşkusuz burada asıl vurgulanmak istenen Gülistan Satvet’in gayrimillî tutumudur. Zira Gülistan Satvet, ülkesini işgal eden güçlerin askerleriyle ilişki kuracak, memleketinin yabancı bir devletin sömürgesi olmasını isteyecek kadar millî şuurdan yoksun biridir. Elbette bu gayrimillî tutumun temelinde ilköğretimden itibaren bütün eğitim hayatını yabancı bir ülkede, yabancı bir okulda geçirmiş olmasının büyük bir payı var-

dır. Hatırlanacak olunursa, millî şuurdan yoksun bir başka isim olan Abdi Bey de eğitimi yabancı bir okulda almış ve ulusal kültüründen uzak yetişmişti.

Buradan hareketle, Attilâ İlhan romanlarındaki gayrimillî karakterlerin yabancı okullarda eğitim görmüş olmasının bilinçli bir tercih olduğu ifade edilebilir. Zira düşünsel eserlerinde de ısrarla belirttiği gibi, İlhan'a göre eğitimi millî olmayan bir insanın millî bilince sahip olması mümkün değildir.

Gülistan Satvet, “*ayak ayak üstüne atışıyla, omuzlarını 'kâmilan', göğüslerini 'kısmen' açıkta bırakan 'Paris modası', tirşe ipekten 'dekolte' tuvaletiyle ve uzun bir ağızlıktan sigara içişiyle*” o denli öz kültüründen, millî karakterinden uzak bir imaj çizmektedir ki, anlatının bir diğer komprador aydını Abdi Bey dahi, onun hakkında “*Şuna bak, hâl-ü etvarını görenin dili, Osmanlı kızı demeye nasıl varabilir?*” diyebilmektedir (DSE, s. 51).

1919 şartlarında Gülistan Satvet ve Abdi Bey gibi kimi iş birlikçi aydınların yanı sıra, özellikle İstanbul çevresinden bazı tanınmış simalar da kuvvetli bir “İngiliz mandası” taraftarlığı yapmışlardır. Ahmet Ziya, Doktor Melek ve Münif Sabri arasında geçen şu konuşma, söz konusu manda yanlısı tavrı göstermesi bakımından bir hayli önemlidir:

“– Alemdar'da bir makale okuduk, Refii Cevat kaleme almış...

– Okudunuz mu? Ne hacalettir! Herif alenen 'İngilizleri istiyoruz' demiş! Daha vahimi, bu maksad-ı asliyle cemiyet tesisine tevessül etmeleri. Başu Sait Molla çekiyor, mumaileyh bilumum Anadolu belediye reislerine telgraf keşide ettirmiş, kelime be kelime diyor ki: 'İngiliz taraftarlığı kuvvetlendirilmeli, vakit geçirilmeksizin bütün memlekete teşmil edilmelidir. Bizim için çare-yi halas, İngiliz idaresi altına girmektedir.' Evet, herzeleri bunlar.

Doktor Melek: –Nasıl cüret eder? Memlekette arzu-yu umumi bu mudur? Biz orada zannederdik ki, mağlubiyet ve işgal herkesi intibaha getirmiştir...

Münif Sabri acı acı gülümsedi: –Maalesef, hayır! Milletın üzerine zillet ve meskenet çökmüştü. İzmir'in işgali intibaha vesile teşkil eyleser, ne saadet!” (DSE, s. 106).

Alemdar gazetesi yazarlarından Refii Cevat “İngiliz mandası” isteyen bir yazı kaleme almış, Sait Molla'ysa bu isteğin gerçekleştirilebilmesi için tarihe İngiliz Muhipleri Cemiyeti adıyla geçen, başkanlığını da yaptığı cemiyeti kurmuş ve İngiliz yanlılığının Anadolu'da arttırılması için çalışmalar yapmıştır. Refii Cevat ve Sait Molla'nın manda yanlısı bu tavırlarıyla birer komprador aydın olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

İzmir'in Yunanlarca işgaline tepki göstermeyen, hatta işgale mukavemet etmek isteyen subayları kötüleyip aşağılayan Hürriyet ve İtilaf Partisi üyeleri de komprador aydınlar arasında değerlendirilebilir. Örneğin, Münif Sabri, İzmir İşgali'nin gidişatıyla ilgili bilgi verdiği Ahmet Ziya'ya, Hürriyet ve İtilaf üyelerinden şöyle bahsetmektedir:

“Üç gün evvel, oradaki İngiliz Kontrol Zabiti Withull, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Vilayet Teşkilatı Reisi ile, Mutasarrıf'ı, Müftü'yü, Rum Metropoliti'ni ve ileri gelenleri içtimaya davet etmiş; işgalin teferruatı orada takarrür ediyor. Bilahare, Hürriyet ve İtilafçılar, zabitanaya atıp tutuyorlar; mesela, bunlardan birisi, Aydın çarşısında Gümrükönü'nde, diyesiymiş ki: 'Mukavemet müşevviklerine itibar etmeyiniz, felaket getirir. Zabıt kısmının dikili ağacı yoktur, sulh olursa kâmilen işsiz kalacaklarından, milleti harp emellerine alet telaşındadırlar.' Nasıl, böyle bir hareket, ahali ve askerde maneviyat mı bırakır? Askerin çoğu firar etmiş, ahaliyse...” (DSE, s. 116).

Hürriyet ve İtilaf Partisi zihniyetine göre Türk subayının işgale karşı koyuş nedeni vatan müdafaası değil, savaş olmadığı takdirde işsiz kalmak korkusudur. Bu propaganda öyle etkili olmuştur ki, birçok asker düşmanla mücadeleden vazgeçip firar etmiştir. Oysa Türk subayının yegâne düşüncesi memleketini düşman işgalinden kurtarmaktır. Fakat Hürriyet ve İtilaf Partisi üyeleri, millî bilinçten uzak oldukları için bu vatanseverliği anlayamamaktadırlar.

3.2.5.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık

Tarihsel süreçte Kuva-yı Milliye mücadelesini (sonrasında Türk Kurtuluş Hareketi'ni) yürütenlerin büyük bir çoğunluğu İttihat ve Terakki kökenli olsa da, önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, Attilâ İlhan'ın siyasal tasavvurunda Enver Paşa ve İttihat ve Terakki oluşumunun zihinsel yapısı, Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında konumlandırılmıştır. Bu karşı konumlandırılışın temelinde İttihat ve Terakki'nin Alman emperyalizminin Türk topraklarında yaygınlaşmasının müsebbibi olarak görülmesi vardır. İlhan'a göre Enver Paşa nezdinde İttihatçılar, Türk askerini Alman emperyalizminin çıkarları doğrultusunda savaşa sürmüştür (İlhan, 2014g: 362; İlhan, 2005f: 350).

İlhan'ın İttihat ve Terakki'ye yönelttiği önemli eleştirilerden bir başkası da, uluslararası sermaye çevreleriyle yapılan iş birliğidir. Söz gelimi, R.W. Seton-Watson'un *The Rise of Nationality in The Balkans* adlı eserinden yapılan alıntıda, İttihat ve Terakki hareketinin “*beyin takımı*”nda Yahudi ve Yahudi-Müslümanların (dönmelerin) olduğu, hareketin Selanik'in zengin dönmeleri ve Yahudileri ile Viyana, Budapeşte, Paris, Ber-

lin ve Londra'nın uluslararası sermayedarlarından ekonomik yarımalar gördüğü belirtilmektedir (DSE, s. 137).

Bu alıntının hemen ardından İttihat ve Terakki ileri gelenlerinden Manyasizade Refik Bey'in Paris'te yayımlanan *Le Temps* gazetesine verdiği demece de değinilmiştir. Refik Bey, gazeteye verdiği demeçte, masonların, özellikle de İtalyan masonlarının İttihat ve Terakki'yi desteklediklerinden bahsetmektedir (DSE, s. 137).

Fakat burada dikkati çeken asıl şey, İttihat ve Terakki'nin yabancılarla (masonlar, Yahudiler vs.) olan ilişkisinin iki alıntıyla belirtilmesinden sonra, Harold Armstrong'un *Grey Wolf: Mustafa Kemal, an Intimate Study ou a Dictator* adlı eserinden Mustafa Kemal'e dair bir alıntının daha yapılmış olmasıdır. Armstrong'a göre Mustafa Kemal de, İttihat ve Terakki'ye girdiği ilk zamanlarda mason locasına katılmış, ancak kısa sürede "kaypak, güvenilmez, renkleri meçhul kişilerin içinde bulunduğu uluslararası finans ve yıkıcı yeraltı faaliyetlerinde bulunan birtakım örgütlerin ağına düştüğünü fark etmiş ve gittikçe mason âdetlerinden uzaklaştığını, hatta bunlardan nefret etmeye başladığını hisseder duruma gelmiş"tir (DSE, s. 138).

Bu üç alıntının peş peşe yapılması oldukça anlamlıdır. Zira önce İttihat ve Terakki'nin uluslararası sermaye çevreleriyle olan ilişkilerine ve özellikle yabancılarla, masonlarla kurduğu temaslara değinilmiş; hemen ardından, Mustafa Kemal'in de başlangıçta her İttihatçı gibi masonların içine dâhil olsa da, zamanla bu grupların asıl niyetlerini görerek hızla masonluktan uzaklaştığı vurgulanmıştır. Cumhuriyet Devri'nde Türkiye'deki mason localarının bizzat Atatürk'ün emriyle kapatıldığı hatırlanacak olursa, anlatıda mason-yabancı iş birlikçisi bir İttihat ve Terakki oluşumu ile bu oluşumun karşısında mason-yabancı karşıtı, tam bağımsızlıkçı bir Mustafa Kemal Atatürk portresi çizilmeye çalışıldığı; böylelikle, İttihat ve Terakki'nin yabancı hayranlığı ve mason iş birlikçiliği yönüyle Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşıtı olarak tarif edilmek istendiği söylenebilir (İlhan, 2005e: 31-35).

Attilâ İlhan romanlarında birçok kez "Enver-Mustafa Kemal karşılaştırması"nın yapıldığı önceki bölümlerde ifade edilmişti. İlhan bu tercihini *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda da sürmüştür. Sözün gelişi, İttihatçı subaylardan Hacı Adil Bey bir konuşma sırasında "*Mustafa Kemal Bey atıp tutuyor... Hareket Ordusu erkân-ı harpliğini*

son dakikada Enver'e kaptırdı ya, hazmedemedi. Haksız demeye dilim varmaz, Hareket Ordusu ismini dahi o bulmuştu..." der (DSE, s. 147). Şüphesiz, bu satır arası gönderme-deki temel amaç, "Enver-Mustafa Kemal karşılaştırması"nda Mustafa Kemal ismini daha olumlu gösterebilmektir.

İttihat ve Terakki'ye ve dolayısıyla Enver Paşa'ya yöneltilen eleştiriler roman-daki farklı karakterler aracılığıyla dile getirilmiştir. Bu karakterlerden biri, Abdi Bey'in babası "Köse" İsmail Bey'dir. İsmail Bey, oğlunun İkinci Abdülhamit'in tahtan indirilip Selanik'e gönderilmesine dair anlattıklarına şu cevabı verir:

"Sen büle ne sülersin a be Abdi? Üner mi sanırsın bu yaptığınız, yoksa marifet mi? Ürri-yet mürriyet, geçtiniz resikâra, iki ayda Girit'i aldılar elinizden, yalnız Girit'i mi, ne Bos-na kaldı, ne Bolgarya! Kalkmış Zat-ı Şahane'ylen uğraşırsınız, bu midir dirayetiniz? Hayda be! Pirlepeli Fethi Biyciğim umur-u devletten ne anlar? Sen ne kaa anlarsın?" (DSE, s. 162).

"Hürriyet" diyerek iktidarı devralan İttihat ve Terakki yönetiminde Girit, Bosna ve Bulgaristan kaybedilmiştir. İsmail Bey'e göre İttihatçılar devlet yönetme hususunda oldukça tecrübesizdirler; ki, bu tecrübesizlik, büyük toprak kayıplarına sebep olmuştur.

Romanda İttihat ve Terakki'nin yabancı sermayeyle/yabancı devletlerle kurduğu ilişkiye dair Ahmet Bedevi Kuran, Edward Mead Earlie ve E. Grey gibi kimi isimlerin çeşitli metinlerinden de alıntılar yapılmıştır. Bu alıntılardaki en dikkat çekici nokta, Jön-Türk hareketi ile İttihat ve Terakki oluşumunun ileri gelenlerine yabancı devletlerce verilen borç paralar ile II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesi için İttihatçıların İngiltere'yle iş birliği yapma çabalarına değinilmiş olunmasıdır (DSE, s. 167-168).

Söz konusu alıntılar aracılığıyla verilmek istenen temel iletinin "Jön-Türk/İttihat ve Terakki hareketinin siyasi çıkarları için yabancı devletlerle 'bağımsızlık' ilkesini göz ardı ederek kurduğu ilişkiler, devleti yönetsel anlamda zor durumlarla karşı karşıya bırakmıştır." ifadesi olduğu söylenebilir. Oysa, Kuva-yı Milliye düşüncesinde siyasi çıkar sağlamak uğruna yabancı devletler karşısında bağımsızlıktan ödün vermek gibi bir durum söz konusu değildir.

İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin -özellikle Enver Paşa'nın- aldığı siyasi ve askerî kararlarda Alman politikasının etkisi altında kalışıyla ilgili "*Kaiser II. Wilhem*

(Kont Von Metternich'in olaya değgin raporu altına düştüğü not, 14 Ağustos 1908)" ibaresinin bulunduğu şu alıntı da, yine oldukça dikkate değerdir:

"İhtilâl, Paris ya da Londralı Jöntürkler tarafından değil, ordu tarafından ve de 'Alman subaylar' olarak bilinen, Almanya'da eğitim görmüş Türk askerleri tarafından yapılmıştır. Bütünüyle askerî bir ihtilâldir. Her şeyi denetimleri altına almış subaylar, kesinlikle Alman dostudurlar." (DSE, s. 197).

Metternich'in "ihtilâl" olarak değerlendirdiği tarihsel vaka, II. Meşrutiyet'in ilanıdır. Ve Metternich'e göre bu "ihtilâl"ı yapanlar "Alman subaylar" olarak bilinen İttihatçılardır. Öyle ki, ülkede denetimi tamamen ele alan subaylar "Alman dostu" olarak nitelendirilmektedir. Bu, bir manada Osmanlı Devleti'nin idaresinin "Alman dostu" İttihatçılar vasıtasıyla Almanların denetimine girmesinin üstü kapalı bir itirafıdır.

Romanda Alman emperyalizminin Osmanlı topraklarındaki etkisinin İttihatçılar döneminde hızla artmasının üzerinde ısrarla durulmaktadır. O kadar ki, konuyla ilgili Lothar Rathmann'ın *Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi* adlı eserine de müracaat edilmiştir. Rathmann'ın çalışmasından alıntılanan bölümün bir kısmı şöyledir:

"(...) Artık yönetici duruma Jöntürklerin askerî önderleri geçmişti. Bunların büyük çoğunluğu Prusya türü eğitim görmüş, Harbiye Nazırlığı, Harbiye Nazırlığı Müsteşarlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Muhafız Komutanlığı gibi mevkilere ve diğer önemli komutanlıklara getirilen Mahmut Şevket Paşa, Enver Bey türünden kişilerdi. Prusya kafasıyla yetiştirilmiş bu kişiler, devrimci antiemperyalist bir halk hareketinin başında, egemenlik haklarına sahip, sömürge bağlarından kurtulmuş bir Türk devleti uğruna verilecek kavgayı yönetecek yerde, ülkelerini yeniden Alman emperyalizmine bağımlı kıldılar..." (DSE, s. 197).

Son olarak Şansölye Bülow'un kaleme aldığı "*Türkiye'de görevlendirilen General Von der Goltz'a direktif, 1909*" ibareli "*Yalnız kalmamalı, tersine Türkleri askerî, politik ve ekonomik bakımdan, bizim yanımıza çekmeli, kazanmalı ve bize bağlamalıyız...*" şeklindeki kısa notun da romanda kendisine yer bulduğu söylenmelidir (DSE, s. 197).

Netice itibarıyla, tüm bu alıntıların, "İttihat ve Terakki'nin/Enver Paşa'nın yoğun şekilde Alman tesiri altında kaldığı, dolayısıyla Alman emperyalizminin Türk topraklarındaki gelişmesi karşısında İttihatçıların/Enver Paşa'nın bir bağımsızlık tepkisi geliştiremediği, böylelikle de Türk topraklarının Alman sömürmesine açıldığı" ifadesinin vurgulanması için kullanıldığı söylenebilir.

3.2.5.6. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıt Gücü Olarak Yunan İşgali

Romanda Kuva-yı Milliye düşüncesinin emperyalizmle birlikte başlıca karşıt güçlerinden birinin de Yunan işgali olduğu söylenebilir. Zira anlatının da Yunan askeri- nin İzmir'e çıkış haberinin verilmesiyle başlaması, Yunan İşgali'nin romandaki önemini deyimler niteliktedir. “İzmir, Nihayet Yunan Oldu” başlıklı gazete haberinden alıntılanan şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

“İlk Yunan neferi, Rum halkının çılginca tezahüratı arasında, dün sabah 07:50'de İzmir Rıhtımı'na çıktı. İzmir Metropoliti Hristostomos, Yunan Sancağı'nı öperek, Efzun birliklerini takdis ederken, gözyaşlarını tutamadı. (...) İzmir'in kordon boyu, dünya halk edildiğinden bu tarafa böyle bir manzaraya şahit olmamıştır. Sabahın erken saatlerinden itibaren, halk rıhtıma âdeta aktı. Geceleyin, muazzam bir tak-ı zafer kurulmuştu. Üzerine Yunan askerlerine 'Hoş geldiniz' yazılmıştı. Caddelere, bütün duvarlara, halılar serilmiş, çiçekler serpilmişti. (...) Saat on birde, rıhtımda yürüyüş kolu teşkil eden Yunan kıtaları, Hükümet Meydanı'na doğru ilerlemekteydi. O esnada bir karışıklık husule gelmiş, Müslüman halk arasından, ateş edenler tesbit edilmişti. Yunan kuvvetleri derhâl mitralyözle ateş ederek, mütecevizleri susturmuşlardır. Türkler arasında tevkifat yapılmış, tevkif olanlar, Patris gemisine sevk edilmiştir.” (DSE, s. 11-12).

İzmir'in yerli Rumları, işgalci Yunan Ordusu için bir “zafer takı” kurmuş ve Yunan askerlerini “çılgin tezahüratlar”la karşılamıştır. Yunan işgali, yerli Rumlar için âdeta bir bayram havası yaratmıştır. Ancak, Türkler arasında biri, gazeteci Osman Nevres (Hasan Tahsin) işgale sessiz kalamamış ve canını feda ederek deyim yerindeyse Kuva-yı Milliye direnişinin müjdecisi olmuştur. Bu müjde göstermiştir ki, Kuva-yı Milliye'yi teşkil edecek olan Türk milleti, bütün zulümlerine rağmen -daha işgalin başladığı ilk gün, yüzlerce Türk, Yunanlarca öldürülmüştür- Yunan işgali karşısında mücadelesinden vazgeçmeyecektir.

3.2.6. O Karanlıkta Biz

Ana izleğini II. Dünya Savaşı yıllarının siyasi atmosferinin oluşturduğu romanda, Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü iktidarının “faşist bir karanlık” olduğu, söz konusu karanlıktan yegâne çıkış yolunusa ulusal sosyalizmle harmanlanmış bir Kemalizmden, diğer bir deyişle “Kuva-yı Milliye düşüncesi”nden geçtiği ileri sürülmektedir. Bu bağlamda romanın başkişisi Ahmet Ziya'nın klasik sosyalizmden Kuva-yı Milliye düşüncesine evrilen fikir dünyasına odaklanılan anlatıda, Ahmet Ziya aracılığıyla Türk aydınının takip etmesi gerektiği düşünülen fikir evreninin çerçevesinin çizilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

Olay zaman olarak 1940-1942 dönemi işlense de, zamansal düzlemde geriye dönüşlerle 1900'lü yılların başlarına kadar uzanılan romanda, Türkiye'deki “sol siya-

set”in 40 yıllık gayriresmî tarihi anlatılmış ve bu tarih içerisinde özellikle sosyalist/komünist örgütlenmelerin iç tartışmaları ile devletin bu örgütler nezdinde ülkedeki genel sol düşünce üzerinde kurduğu baskı rejimine değinilmiştir. İlhan’ın romandaki temel tezinin “Türkiye’de ancak Türk toplumuna özgü, Türk gelenek ve görenekleriyle çelişmeyen, tam bağımsız ve antiemperyalist bir sol anlayış başarılı olabilir.” görüşü olduğu ifade edilebilir.

Aynanın İçindekiler dizisinin beşinci kitabı olan *O Karanlıkta Biz*, ilk kez 1988 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Romanın son baskısı 2015’te Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’na yapılmıştır.

3.2.6.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın

Romanda Kuva-yı Milliye düşüncesini fikirsel boyutta bilinçli olarak savunan en önemli isim Ahmet Ziya’dır. Ahmet Ziya, esasında Attilâ İlhan’ın diğer romanlarında da birçok kez dikkat çekici rollerde kendini gösteren ve Türkiye’nin siyasi gelişmelerine dair önemli tespit ve tahlilleri olan biridir ve bir bakıma *O Karanlıkta Biz* de, Ahmet Ziya’nın “klasik sosyalizm”den “ulusal sosyalizm”e, yani “Kuva-yı Milliye düşüncesi” çizgisine gelişinin hikâyesidir.

Ahmet Ziya karakterinin Attilâ İlhan romanlarındaki en önemli fonksiyonu, Kuva-yı Milliye düşüncesinin fikirsel temellerini ortaya koyuyor olmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, Kuva-yı Milliye düşüncesinin temelinde, Kemalizm ile sosyalizmin senteziyle ulaşılması tasavvur edilen bir “ulusal bileşim” tasarısı vardır. İşte, Mühendis Ahmet Ziya, söz konusu bu tasarının uygulayıcılarından biridir. Zira Ahmet Ziya, Almanya’da sosyalizmle tanışmış, Rusya’da komünizm eğitimi almış, Anadolu’da bizzat Kuva-yı Milliye mücadelesine katılmış ve sonunda ulusal sosyalizm fikrini/Kuva-yı Milliye düşüncesini benimsemiş bir aydındır.

Ahmet Ziya’nın kendisini “faşizm”e karşı mücadele etmemekle suçlayan yeğeni Doğan’a verdiği şu yanıtta, klasik sosyalist anlayıştan ayrılışının ipuçlarını görmek mümkündür:

“Oturmak mı? Biz yirmi küsur senedir ayaktaız bre! Neticede münevverler arasında merak, işçiler arasında endişe mevzuuz; Komintern tahsisatı keseli, KUTV nesli birbirine düştü; faşizme karşı, kimi neyle birleştireceksin? (...) Bir Alman komünistin’in yerinde olmayı hiç düşündün mü sen? Düşün! Seni temerküz kampına sevk eden faşizmle, ona karşı

cephe yapmanı emreden bolşevizm, el ele vermiş Avrupa'yı paylaşıyor.” (OKB, s. 126).

Ahmet Ziya'ya göre Avrupa ve Rus sosyalistleri kendi çıkarları için faşizmle iş birliği yapmaktan geri durmamışlardır. Buna rağmen Türk sosyalistleri mücadelelerinden vazgeçmemişler ve varlıklarını sürdürmeye çalışmışlardır. İşte Ahmet Ziya da mücadeleden vazgeçmeyen bu isimlerden biridir.

Attilâ İlhan romanlarının Kuva-yı Milliyeci aydınları arasında kurulan bağ, *O Karanlıkta Biz*'de de kendini göstermektedir. Sözün gelişi, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nın Kuva-yı Milliyeci aydını Münif Sabri, Ahmet Ziya'nın hatıralarında anlatının olay örgüsüne dâhil olur. Ahmet Ziya, sık sık “*Selanik'ten mektep arkadaşı*” Münif Sabri'yle Mütareke İstanbul'unda yaptıkları konuşmaları hatırlar. Münif Sabri bu konuşmalarda “*Harp bitmedi, Ahmet! Harp gayr-ı muayyen bir zemine intikal etti; milleti, milletin azm ü kararı kurtaracaktır, göreceksin!*” diyerek ısrarla umudunu ve mücadele etme azmini dile getirmiştir (OKB, s. 55). Şüphesiz Münif Sabri'nin umudu ve mücadele azmi, Ahmet Ziya'nın da umudu ve mücadele azmidir. Zira, nasıl ki Münif Sabri, 1919 şartlarında bir Kuva-yı Milliye mücadelesi içerisinde vatanın ve milletin selameti için hareket ettiyse, Ahmet Ziya da 1940 şartlarında vatanın ve milletin selameti için yeni bir Kuva-yı Milliye mücadelesi içerisinde hareket etmektedir.

Anlatının Ahmet Ziya ile birlikte en önemli Kuva-yı Milliyeci karakterlerinden biri, Attilâ İlhan romanların birçoğunda Kemalist kimliğiyle ön plana çıkan “*Birlik gazetesi sahib-i imtiyazı ve sermuharriri*” Hüsnü Faik Bey'dir. Hüsnü Faik'in anlatıda daha ziyade İsmet İnönü karşıtlığına vurgu yapıldığı görülmektedir. Söz gelimi, savaş yıllarının ağır siyasi atmosferinde *Birlik* süresiz kapatılmış, Hüsnü Faik Bey de Örfi İdare Kumandanlığı'na çağrılarak “*nazar-ı dikkati celbedilmiştir*”. Hüsnü Faik'in gazetesinin kapatılmasına neden olan suçu, “*Matbuat Umum Müdürlüğü'nün bunca tavsiye ve ikazını 'kaale almayıp' dış siyaset mevzunda uluorta neşriyat yapma(sı)*”dır. Fakat asıl neden bu değildir elbette; “*Birlik ne de olsa rahmetli Münif Sabri'nin gazetesi(dir), kökü taa Millî Mücadele'ye dayanıyor*”dur; Hüsnü Faik ise, hem “*Mihver aleyhtarı*”dır, hem de “*Millî Şef'e muhalif*”tir (OKB, s. 179). *Birlik*'in kapatılıp Hüsnü Faik'in uyarılmasının altında yatan asıl sebep, Hüsnü Faik'in ve gazetesinin İnönü karşıtı olmasıdır.

Bu bölümde Hüsnü Faik'in Millî Mücadele'ye uzanan geçmişiyle beraber bir kez daha Münif Sabri'ye atıf yapılmasının bilinçli bir tercih olduğu söylenebilir. Çünkü Hüsnü Faik, gazetesi *Birlik*'le beraber tıpkı Millî Mücadele'de Mustafa Kemal'in yanında yer alıp ülkesi ve halkı için mücadele ettiği gibi, şimdi de II. Dünya Savaşı'nın yoğun siyasi baskı ortamında ülkesi ve halkının esenliği için mücadele etmektedir. Bir manada ikinci bir Kuva-yı Milliye mücadelesinin yaşandığı bu dönemde, Hüsnü Faik de, Münif Sabri'den devraldığı mücadele bayrağını elinde tutmakta ve fikir sahasında savaşını sürdürmektedir.

Her ne kadar olay örgüsünde çok önemli bir yere sahip olmasa da, Türkiye'deki sosyalizm hareketinin önemli isimlerinden “Sarı” Mustafa da, romanın Kuva-yı Milliyeci aydınlardan biri olarak değerlendirilebilir. Zira, “Sarı” Mustafa, Doğan Rumeli'nin “komünistlik”ten gözaltına alınışı üzerine, “*Dünya ateşler içinde, Türkiye harbin ve faşizmin karanlığından geçiyor; o karanlıkta biz, istikbalin ateş böcekleri, bir arada durmalıyız; halkın yolunu aydınlatabilmeye, gücümüz ancak yeter; lüzumsuz gayretkeşliklere düşüp, böyle sağa sola savrulursak, korkarım...*” şeklinde yaptığı yorumla esasında anlatının temel mesajını vermiştir (OKB, s. 464-465).

“Sarı” Mustafa'nın bu yorumuyla, Türk milletinin “faşizm”e (aynı zamanda Kuva-yı Milliye düşüncesinin iki ana karşıt gücü emperyalizm ve kapitalizme) karşı birlik olup mücadele etmesi gerektiği; bu mücadelede en büyük rolünse Türk aydınında olduğu; Türk aydınının “sağ”a ve “sol”a savrulmadan, ortak bir fikir platformunda (Kuva-yı Milliye düşüncesi) bir araya gelip milletin yolunu “aydınlattığı”nın elzem olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır denilebilir.

3.2.6.2. “İnanç Aydını”ndan “Bilinç Aydını”na: Kuva-yı Milliyeci Aydın Değişimi/Aydınlanması

Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere, Attilâ İlhan romanlarında “Kuva-yı Milliyeci aydın” olarak tanımlanan karakterlerin birçoğu, bir değişim/aydınlanma yaşadıktan sonra “Kuva-yı Milliye düşüncesi”ni benimsemeye başlamıştır. *O Karanlıkta Biz*'de, “inanç sosyalizmi”nden “bilinç sosyalizmi”ne yaşadığı değişim/aydınlanma sonrası, ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda daha iyi bir duruma gelebilmesi için tek geçerli yolun Türkiye'ye/Türk halkına özgü bir sosyalizm anlayışında olduğu kanaatine varan isim, Ahmet Ziya'dır.

Hatırlanacak olunursa, Ahmet Ziya, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda, klasik sosyalizm anlayışına bağlılığıyla ön plana çıkmıştı. *O Karanlıkta Biz*'deki anlatıma göre, Ahmet Ziya'nın 1910'lu ve 1920'li yıllarda söz konusu klasik sosyalizme gösterdiği bağlılık, bilinç aydınlığından çok inanç aydınlığı özelliğine sahip olmasından ileri gelmiştir. Ancak 1930'lar itibarıyla ülke meselelerinin çözümünde inançtan ziyade bilincin önemli olduğun anlayan ve bilhassa da Sovyet Rusya'nın sosyalizm uygulamaları ile Türkiye'deki sosyalist hareketlerin özgün bir bileşim oluşturmaktansa Rus sosyalizmini taklit etme anlayışlarını gören Ahmet Ziya, ülkesi için en geçerli çözümün ulusal sosyalizm düşüncesinde olduğuna kanaat getirmiştir.

Aslında Ahmet Ziya'nın “*epeydir içi sıra yürüttüğü vahim tartışma, Parti'deki uzlaşmaz ikilikten, Moskova Davaları'ndan bağımsız sür(müş)*”tür. Ahmet Ziya her ne kadar bu gelişmelerden etkilense de, onun esas “*tartıştığı 'münevver' olarak içine düştüğü çıkmaz*”dır. “*Yaşlandıkça daha açık, daha da aydınlık olarak gördüğü*” bu çıkmazın/yabancılaşmanın kökenleriye KUTV günlerine dayanmaktadır. O günlerde arkadaşı Resûl Hocayef, ona, “*Ciddi bir kritika yapmalısın, yoldaş! Asyalı zehmetkeşleri hor görmektesin, aranızda bu mânia durdukça, onlara ulaşamazsın ki! Bu ne mene inkılapçılıktır?*” uyarısını yapmıştır (OKB, s. 376).

Oysa Ahmet Ziya o tarihlerde bu sözleri çok ciddiye almamaktadır. Ona göre bu uyarıların temelinde ya Galiyefçilerin çoğunda rastlanılan Panturanist eğilimler ya da klasik Rus Narodinkliği vardır. Ahmet Ziya ve karısı Doktor Meleho Afram, “*farkında olmasalar da, -bazı Bolşevik liderleri gibi- 'sosyalizmin beşiği' Almanya'da eğitim görmüş, 'Spartakist Ayaklanması'na katılmış olmanın, ayrıcalığını taşıyorlar*”dır. Sözün gelişi, Meleho Afram, “*resmî çizgiye kesin bağlılığına rağmen, Özbek ya da Kırgız talebelerle tartışacak oldu mu, tasladığı gizli üstünlüğü dışarıya vurmaktan kendini alamaz*” ve “*sosyalizmi inşa edebilmek için, evvela adam olmak iktiza eder; adam olmak, Garplı olmaktır; sosyalizm Garplı bir ideoloji, Garp'ta doğdu, Garp'ta tekâmül etti; bilumum Şarklı fikr-i sabitlerinizden vazgeçmelisiniz!*” der (OKB, s. 376-377).

Ahmet Ziya, ilk yıllarında, sosyalizmin muhakkak Batılı olması gerektiğini kabul eden, bu manada Doğulu toplumlara üstten bakan bu tarz bir sosyalizme inanmıştır. Ancak zamanla “inancın” değil, “bilincin” önemli olduğunu anlayacak ve yaptığı yanlışlığın farkına varacak olan Ahmet Ziya, yaşadığı değişim/aydınlanma sonrasında, ken-

di toplumsal koşullarına uygun, halkının kültürel birikimleriyle çelişmeyen ulusal bir sosyalizmin peşine düşecektir.

Tıpkı Ahmet Ziya gibi düşünce dünyasında önemli bir değişim yaşayan bir başka isim de Şevket Süreyya'dır. Şevket Süreyya, klasik sosyalist anlayıştan Kemalizm düşüncesine gelen aydınlardandır. Ahmet Ziya, Şevket Süreyya'nın ileri gelenlerinden olduğu Kadro Hareketi'nde, partili arkadaşlarının aksine, "*faşizm eğilimleri değil, So-rel'ci bir seçkinler sosyalizmi cuntacılığı gör(müş)*"tür. Ahmet Ziya'ya göre Kadro başarısızlığa uğramıştır, fakat Parti'nin de başarısızlığı bir gerçektir (OKB, s. 377).

Değil midir ki, I. Dünya Savaşı'nı Almanya'da beraber geçirdiği "*imalat-ı harbiye amalesi*" "*Şaşkın*" *Beşir Usta*" daha *Orak/Çekiç* yayımlanırken, "*amale muhitle-rinde nasıl gavûr muamelesi gördüğünden*" yakınmış" ve işçilerin kendisini sosyalist bir işçi kimliğiyle görmediklerini, örfü örflerine, âdeti âdetlerine uymaz bir yabancı kimliğiyle gördüklerini söylemiştir ve değil midir ki, Ahmet Ziya ve karısı Doktor Melek de, "*giyim kuşamları, serbest hareketleri ve 'su gibi' Almancaları yüzünden Mütareke'de 'ecnebi*" sanılmışlardır; şu hâlde, Ahmet Ziya ve arkadaşlarının 1910'lardan 1940'lara kadar yürüttükleri sosyalizm mücadelesinde bir yanlışlık vardır. İşte bu yanlışlığın tespitini, dönemin ünlü sosyalistlerden "*Sarı*" Mustafa, bir "*nezarethane birlikteliği*"nde Ahmet Ziya'ya şöyle yapmıştır:

"Realiteye objektif bakarak kıymetlendirmeyi bilmeliyiz: Parti'deki münevverler, ya rejime iltihak etti, ya Doktor'u tercih etti; 'esas kadro', Mustafa Suphi'nin 'saldatları' say erbabıdır; Şevket safları terk edeli rehbersiz kaldılar, menşesindeki bütün burjuvalığa rağmen, sadece Nâzım'dır ki..." (OKB, s. 378).

"Sosyalist aydının yaşadığı değişim" noktasında "*Sarı*" Mustafa'nın dikkat çektiği Nâzım Hikmet'le Ahmet Ziya arasında kurulan ilgiye şöyle der:

"Nâzım, hele başlangıçta, Ahmet Ziya'dan çok mu farklı? Ortalığı velleve veren şiir kitaplarının hangisi Türk? Si-Ya-Çu, Çinli; Benerci, Hintli; Taranta-Babu, Habeş: 'Beynelmilecilik' zannıyla, Nâzım Hikmet, başka ülkelerin şiirini yazmadı mı? 'İntibaha' herhâlde 1930'ların ortalarına doğru gelmiştir; aynı çıkmazı, aynı yabancılaşma duygusunu, ta yüreğinde duymuş olduğu muhakkak; Nâzım'la bunu gerçi hiç tartışmadılar, ama şiirlerin 'seyri' gelişmesini açıkça gösteriyor: Şeyh Bedreddin Destanı, Kıyamet Sureleri, Kuva-yı Milliye, Rubailer..." (OKB, s. 378).

Anlatıya göre Nâzım Hikmet de tıpkı Ahmet Ziya gibi başlangıçta yanlış bir sosyalizm anlayışını benimsemiş ve "*Beynelmilecilik*" adına Türk olmayan şiirler yazmıştır. Ancak bu yanlışlık uzun sürmemiş ve Nâzım, özellikle 1930'lardan itibaren Ah-

met Ziya'nın da içinde hissettiği yabancılaşmayı ve çıkmazı duyumsadığı için, daha yerli, daha bu toprakların şiirlerini yazmaya başlamıştır. *Şeyh Bedreddin Destanı*'ndan *Kıyamet Sureleri*'ne, *Kuva-yı Milliye Destanı*'ndan *Rubailer*'e yazdığı şiirler, bu değişimin açık birer kanıtı olmuştur.

Ahmet Ziya, Nâzım Hikmet'in de zamanla üzerine eğildiği sosyalizmde ulusal-lık meselesini, Moskova günlerinden arkadaşı Resûl Hocayef'le de çokça tartışmıştır. Hocayef, o günlerde Galiyef'ten mülhem olarak sosyalizmde ulusallığın reddedilmemesi görüşünü savunmuştur. İşte, Hocayef'in bu ulusal sosyalizm düşüncesini, fikir dünyasında bir değişim yaşayan Ahmet Ziya, şimdi daha iyi anlamaktadır: "Tarihine sahip çıkmayı bu kadar geç akıl edebildiği bir halk, onu elbette yadırgayacaktır" (OKB, s. 379).

Bir aydının halkı tarafından yadırganmamasının, toplumunu mutlu bir geleceğe taşıyabilmesinin yegâne yolu, üzerinde yaşadığı toprakların gelenek ve göreneklerini yadsımayıp halkının yüzlerce yıllık tarihsel birikiminden hareketle bir ulusal senteze ulaşmayı başarabilmesidir. Ahmet Ziya geç de olsa bunu anlamış ve "inanç aydını" kimliğini bir tarafa bırakıp "bilinç aydını" kimliğini kuşanarak "ulusal sentez"i oluşturabilmenin yollarını aramaya başlamıştır.

Sosyalizm eğitimini Almanya ve Rusya'da almış, başlangıçta da enternasyonal sosyalizmi savunmuş bir aydın olan Ahmet Ziya, ülkesine döndükten, özellikle de 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Rusya'daki yanlış sosyalizm uygulamalarını ve Türkiye'deki sosyalist çevrelerde ortaya çıkan politik tartışmaları/çatışmaları gördükten sonra, Türkiye için, Türk halkı için klasik sosyalizmden farklı, geçmiş birikimi reddetmeyen, halkın toplumsal değerlerini yok saymayan bir ulusal sosyalizm anlayışının elzemliğini fark etmiştir. Ahmet Ziya, bu düşünsel değişimini/aydınlanmasını, kendisini "milliyetçi sapma"yla suçlayan KUTV günleri arkadaşlarından Sovyet Rusya ajanı Mirseyit Kurbanzade'ye, "*Evet komünist, ama Türk komünisti. Hocayef bunu hepimizden önce anlamıştı, hayatıyla ödedi; ben, yeni yeni anlıyorum; elbet faturası çıkarılacaktır; sen, hiçbir zaman anlayamayacaksın, Mirseyit!*" şeklinde açıklamıştır (OKB, s. 397).

Ahmet Ziya bir Türk komünistidir, bunu Resûl Hocayef'ten çok sonra, "inanç aydını" kimliğinden sıyrılıp bir "bilinç aydını" olduktan, bir "değişim/aydınlanma" ya-

şadıktan sonra anlamıştır. Ancak bu “değişim/aydınlanma”, uzun sorgulamalarla dolu, sancılı bir sürecin neticesidir. Ahmet Ziya’nın bu süreçte yaptığı yorumlardan biri şöyle olmuştur:

“Meşrutiyet münevverinin de, Cumhuriyet münevverinin de, temel tercihi ‘Garplı olmak’; zira bunu ‘müterakki olmak’ zannediyor! Sosyalistliğe itibar da, ‘Garplılığın’ bir çeşidi olmasından mütevellit; memleketin, iktisadi ve içtimai zaruretlerinden doğmuyor; bilakis bu zaruretleler, münevverle ahalinin arasını açmakta, münevveri ecnebinin safında yer almaya sevk etmektedir. Tüüü, yukarıdan baktın mı, ‘İçtihatçı’ Mehmet Cavit Bey liberal, bizim Şefik Hüsnü Bey komünist; hâlbuki aşağıdan baktın mı, ikisi de Selanikli, ikisi de ‘gâvur’; bizim pedere, boşuna mı ‘Alaman’ Ziya Bey demişlerdir?..” (OKB, s. 400).

Ahmet Ziya’nın fikrinde, Türk aydını, Meşrutiyet’te de Cumhuriyet’te de hep Batılı olmayı tercih etmiştir; zira, ona göre, Batılı olmak demek, ilerlemek demektir. Öyle ki, Türk aydınının sosyalistliğe eğilimi dahi, ülkenin ekonomik ve toplumsal zorunluluklarından ziyade Batılı olma hevesinden kaynaklanmaktadır. Zaten bu yüzdendir ki, aydın denilen kişi, kendi halkından uzaklaşarak yabancı kültürlerin etkisini altına girmiştir. Bu, “İçtihatçı” Mehmet Cavit Bey için de, “komünist” Şefik Hüsnü için de böyle olmuştur. Her ikisi de bir Türk’ten çok bir yabancıya benzemektedir. Hatta bir başka Türk aydını, Ahmet Ziya’nın babası Ziya Bey, “Alaman” olarak anılmaktadır.

Ahmet Ziya, siyasi tarihe dair yorumlarından sonra, yanıtı içinde gizli olan şu soruyla, Türk aydınının sosyalizme dair takındığı temel yanlışın asıl sebebinin açıklar:

“Sultan Galiyef’i Bolşevikler, acaba iyi komünist olmadığı için mi, yoksa Ruslara çalışmadığı için mi, mahkûm ettiler? O yıllarda birinci şık, kafama daha yakın gelmekteydi, lakin düşündükçe... (...) Alafrangalık bokuna, yoksa başından beri, hep yanlış tarafta mı durduk?..” (OKB, s. 401).

Sultan Galiyef, aslında iyi bir komünist olmadığı için değil, Rus çıkarlarına hizmet etmediği için Stalin iktidarınca devre dışı bırakılmıştır. O dönemde bir “inanç aydını” olan Ahmet Ziya, bunu elbette tahlil edebilmiş değildir. Fakat ne zaman ki, bir değişim/aydınlanma yaşamış ve bir “bilinç aydını” olmuştur; işte o vakit, asıl yanlış görmüş ve Batılılaşma adına başından beri yanlış bir tutum takındığının ayırdına varmıştır. Hiç kuşkusuz asıl mesele, Batılılaşmak değil, “ulusal bileşim”i gerçekleştirip “çağdaş uygarlıklar seviyesi”ne ulaşabilmektir.

Ahmet Ziya’nın yaşadığı değişimi/aydınlanmayı, Keleşoğlu Ticaret’teki müdürlük görevinden istifa edip “*Delî*” Fahri’nin müstakil bir Motor Bakım ve Tamir Atölyesi açma teklifini kabul etmesinde de görmek mümkündür. Ahmet Ziya, bir “solcu” olarak,

emperyalizmin ve kapitalizmin Türkiye'deki mümessillerinden Zihni Keleşoğlu'nun şirketindeki “fen müdürlüğü” görevini, zamanında bir “*idam hükmü*” gibi kabul etmiştir. Ahmet Ziya'nın bir bakıma kendisini emperyalizmin iş birlikçilerinden biri yapan bu görevi kabul edişi, anlatıda şu şekilde eleştirilmiştir:

“*Peki ya onun, TKP'li, eski Komintern üyesi, profesyonel inkılapçı 'tavariş' Ahmet Ziya'nın (kod ismi Nejat, bazen Şerafettin) aralarında işi ne? 'Faal siyasetten' uzak durmak istedi, tamam; amenna; Nazilerle içli dışlı, böyle 'şaiabeli' bir şirkette niye hizmet ediyor? Babası 'Alaman' Ziya Bey'den devraldığı 'alafrangalığından', 'Garp medeniyetiyle dirsek temasını' kaybetmek istemeyişinden olmasın? 'Hamunnesi' haklı, ziyadesiyle haklı; yalnız sevdiği kızlar olsa, neyse ne, çalıştığı yerler de 'ecnebi'!*” (OKB, s. 385)

Ancak anlatının sonunda, Keleşoğlu Ticaret'teki görevinden istifa ederek “*Deli*” Fahri'nin müstakil bir Motor Bakım ve Tamir Atölyesi açma teklifini kabul eden Ahmet Ziya, bu kararıyla bir yerde Kuva-yı Milliyeci aydının emperyalizmin iplerinden kurtularak özgürlüğünü ve bağımsızlığını kazanmasının da sembolü olmuştur. Öyle ki, Ahmet Ziya'nın aydın onurunu kazanmaya yönelik aldığı bu karar, ona, esasını “Bir ülke ancak güçlü bir ekonomiye sahip olarak bağımsızlığını koruyabilir.” görüşünün oluşturduğu *Yakın Tarihimizde Ekonomi ve Kültür Tenakuzu* isimli kitabı yazdıracaktır.

3.2.6.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinde Sultan Galiyef ve Galiyefçilik

Attilâ İlhan'ın hem fikrî hem de edebî eserlerinde Sultan Galiyef'in⁶⁹ görüşlerine yer verdiği önceki bölümlerde ifade edilmişti. *O Karanlıkta Biz*'in bu görüşlerin en etraflı şekilde işlendiği roman olduğu söylenebilir. Zira, İlhan'ın bu romanda Sultan Galiyef'in “Mazlum Milletler” tanımlamasıyla Mustafa Kemal'in yürütmüş olduğu antiemperyalist ulusal kurtuluş savaşı arasında bir benzerlik kurduğu ve bu benzerlikten hareketle, yeni bir ulusal bileşim fikrine/ulusal sosyalizm düşüncesine ulaşmaya çalıştığı görülmektedir.

⁶⁹ “Mir Seyit Sultan Galiyef (1880?-1941?): Müslüman Tatar Millî Komünist Hareketi'nin önderi. Bir Tatar Türk'ü öğretmenin oğlu olarak Başkurtistan Bölgesi'ne bağlı Kırmıskalı köyünde doğdu. Kazan Rus-Tatar Öğretmen Okulu'nda okuyan Galiyef, çalışma hayatına gazeteci olarak başladı ve Kazan, St. Petersburg, Bakü ve Orenburg'ta birçok milliyetçi yayında çalıştı. Mayıs 1917'de Kazan'daki Birinci Tüm Rusya Müslüman Sosyalist Komitesi'nde yer aldı ve Temmuz 1917'de Kazan Müslüman Sosyalist Komitesi'nin önde gelen üyelerinden biri oldu. Kasım 1917'de Rus Komünist Partisi'ne girdi ve istisnai örgütlenme yeteneklerinden ötürü Komünist Parti hiyerarşisi içinde hızla yükselerek en kıdemli Müslüman üye hâline geldi. İlk kez 1923 Mayıs'ında tutuklanan Sultan Galiyef, ‘milliyetçi sapma’ suçlamasıyla KP'den ihraç edildi. Tutukluluğunun sona erdiği dönemde Gürcistan ve Moskova'da çalıştı. ‘milliyetçi komünist politikaları’ nedeniyle 1928'de ikinci kez tutuklanıp yargılanan Galiyef, Solovki Kampı'nda ‘on yıl ağır çalışma’ya mahkûm edildi. 1939'dan sonra kendisinden bir daha haber alınamadı” (Benningsen, Wimbush; 1995: 245).

Peki, İlhan'ın, Kuva-yı Milliye düşüncesinde önemli bir unsur olarak gördüğü Galiyef kimdir ve Galiyefçilik nedir; Sultan Galiyef ile ilgili bilimsel bir çalışma hazırlayan Doç. Dr. Hakan Reyhan'a göre Galiyef, “*Sovyetler Birliği ve Komünist Parti demokrasisi içerisinde en yüksek kademeye gelmiş Müslüman isim*”dir. Fakat, Galiyef'i asıl önemli kılan, sosyalist devrim stratejisinin diğer Sovyet önderlerden farklı oluşudur. Zira, Galiyef, “*Batı'yı sönmüş devrim ocağı olarak görmekte ve esas sosyalist devrim merkezinin Doğu'da olduğunu vurgulamakta(dır). (Ona göre) devrimci önderlik, burjuvalaşmış Batı işçi sınıfı ile vakit kaybetmek yerine, enerjisini Doğu mazlumları üzerinde harcama(lıdır). Galiyef'in deyimiyle, 'Sömürge/yarı sömürge halklar ile metropolya halkları arasında aleni bir sosyal eşitsizlik oluşmakta, (dolayısıyla) bir bütün olarak insanlığın gelişmesi engellenmektedir*””. İşte bu noktada Galiyef, söz konusu “*dünyasal dengesizliğin giderilmesi*” için “*sosyalist dünya devriminin, dünya ölçeğindeki ulusalcı devrimlerle birlikte yürütülmesi*”ni teklif eder. Ki bu da, “*ancak en fazla zulme uğrayan, dolayısıyla nesnel olarak en fazla devrimci damarın olduğu Doğu'daki devrimci hareketlerin itici gücüyle olabilecek*”tir (Reyhan, 2010: 20-21).

Reyhan'ın tespitleri, Galiyef'in Mollanur Vahidof önderliğinde başlayan Doğucu siyasal tezleri programlaştırıp bu çerçevede sömürgeler dünyasından evrensel bir devrim hareketi oluşturmayı savunduğu yönündedir. Zira Reyhan'a göre Galiyef, Sovyet Devrimi'nin ancak bu doğrultuda nihai amacına ulaşabileceğini düşünmüş ve bu yüzden sürekli olarak Doğu'nun mazlum halklarının temsilcilerini ortak bir eylem programı etrafında bütünleştirmeye çalışmıştır (Reyhan, 2010: 53-54).

Reyhan, Sultan Galiyef'in “siyasal düşüncesi”ni şu şekilde açıklamaktadır:

“Müslüman sosyalistler ile Sultan Galiyef'in siyasal eylem ve stratejileriyle ilgili herhâlde söylenebilecek en ilginç özellik, onların millici stratejilerle komünizme ulaşma çabasında olmalarıdır. Galiyef, en çok bu özelliğinden dolayı mahkûm edilmeye çalışılmış ve 'milliyetçilik' suçlamasıyla tasfiye edilmiştir.

(...) Galiyef'e göre nihai hedef komünizmdir, bu da dünyasal devrimlerle olacaktır. Bu aşamaya gelinceye kadar önce Tatar-Başkurt Sosyalist Sovyeti kurulacak ve görece işçi sınıfı ve sosyalist bilinci daha kuvvetli olan bu toplumların itici gücüyle Sosyalist Türk Birliği, bunun itici gücüyle İslam Birliği, bunun itici gücüyle de Doğu Birliği kurulacak ve bu son aşamadan sonra, Doğu'nun Batı kapitalizmine yapacağı son hareketle de Dünyasal Sosyalizm kurulacaktır. (...) Bu genel perspektif, Batı merkezli düşünce şekilleriyle hareket eden Rus Bolşeviklerinin algılayabileceği bir perspektif değildi. Bu yüzden Galiyefçileri Panislamistlikle, Pantürkistlikle ve komünist olmamakla suçladılar. Üstelik, komünist olmamakla Pantürkistliğin ve Panislamistliğin hiçbir alakasının olmamasına rağmen.

Sultan Galiyef, kendi belirlediği kavramsal/pratik bütünlük ve tutarlılık içerisinde inanmış bir sosyalistti ve hayatının sonuna kadar da öyle kaldı. Onun özgün düşüncelerinin oluşmasına neden olan asıl faktör, halkı adına, sosyalizm anlayışı adına çok büyük hayallerle etkin bir şekilde katıldığı Ekim Devrimi sonrasında kurulan Sovyet sisteminin (Stalinizm) kendisinde yol açtığı hayal kırıklığı idi. Devrimden çok kısa bir zaman sonra, Lenin'in ölümüyle net bir şekilde, egemen Çarlık monarşisinin yerine egemen 'komünist'/Stalinist partokrasinin geldiğini, sömürülen Türk halklarının, Doğu halklarının kaderinin çok değişmediğini ve sömürgeciliğin devam ettiğini gördü. Galiyef'e göre, sadece özgürlük ve bağımsızlık için Çarlık kuvvetlerine karşı mücadele eden ve Bolşevik saflarına katılan Müslüman halklar değil, Rus emekçileri de kandırılmıştı.

Galiyef, kendisini Sovyetlere ihanet eden 'milliyetçi' bir 'sapkın' ilan etmelerinden çok önce, Stalin'in ve komünist partokrasinin büyük devlet şovenliklerini deşifre etmişti. Tespit ettiği ilk ve temel gerçeklik ise, Sovyet sisteminin sosyalist olmadığıydı. Sosyalizm, halka ıstırap değil, mutluluk; esaret değil, özgürlük; zulüm değil, adalet verirdi; vermesi gerekirdi. Sovyetlerin bu durumu, bütün dünya halklarını kapitalizmin tahakkümünden kurtaracak ve özgürleştirecek sosyalist dünya devriminin de önündeki en büyük engeldi.

Galiyef, Sovyetlere bu açıdan da çok büyük bir işlev yüklemişti. Bu veriler ve tespitler ışığında, dünyasal sömürü ilişkilerini çözümleyerek 'kurtuluş teorileri'ni ve pratik önermelerini enternasyonal bir siyasal programa dönüştürdü. Bu program, Marksist-Leninist ideallerin Asyatik versiyonu idi ve Mollanur Vahidof'tan Haneî Muzaffer'e kadar bütün Galiyefçi düşüncelerin toparlanmış hâliydi. Bu süreçte, dünya üzerinde etkili olan, ulusal sol yelpazede bir Galiyefçi siyasal düşünce akımı da oluştu." (Reyhan, 2010: 90-92)

Hakan Reyhan'a göre Galiyef'in siyasal düşüncesindeki en dikkat çekici noktalardan biri, egemen sosyalist görüşten farklı bir "çelişki" anlayışının ortaya konuyor olunmasıdır. Zira, Galiyef'in anlayışında asıl çelişki, "işçileri de dâhil, bütün sınıflarıyla 'sömüren' kategorisinde olan Batılı kapitalist devletler ile 'sömürülen' mazlum Doğu halkları, yani proleter milletler arasındadır. Dolayısıyla, söz konusu duruma, öncelikle iç çelişkiler açısından bakmak, asıl büyük çelişkinin görünmesini engeller ve hâliyle ulusal kurtuluş hareketlerinin, antisömürgeci oluşumların evrensel dinamiklerini ve önemini tali duruma düşürür" (Reyhan, 2010: 94).

Sultan Galiyef'in çelişki anlayışındaki "Doğuculuk", "katı bir Doğu-Batı karşıtlığı şeklinde tezahür etmekte"dir; çünkü Galiyef'e göre "Batı ezendir, Doğu mazlumdur. Batı sömürücü metropoldür, Doğu sömürgeleştirilmiştir" (Reyhan, 2010: 102). Galiyef, Batı-Doğu sınırını şöyle çizmektedir:

"Çağdaş insanlığı oluşturan milletler, sayısal, sosyal ve hukuksal açılardan eşit olmayan iki düşman kampa bölünmüş durumdadır. Bu kamplardan birisinde, insanlığın yalnızca yüzde yirmi ile yüzde otuzunu oluşturan ve tüm yerküreyi, altında ve üstünde var olan her türlü ölü ve canlı zenginlikleri ile birlikte ele geçirmiş olan halklar bulunmaktadır. Diğerinde ise, insanlığın beşte dördünü oluşturan ve birinci kampa mensup bulunan halkların, diğer bir deyişle, 'efendi' halkların ekonomik, siyasal ve kültürel tahakkümü ve köleliği altında inleyen halklar yer almaktadır. Efendilerin kendi medeni dillerinde 'uygar' olarak adlandırılan ve birinci kampa mensup olan halklar, insanlığın kölelikten, cehaletten ve

sefaletten kurtarılması ile görevlendirilmiştir. İkinci gruba mensup olan halklar ise, onların dillerinde 'vahşi' ve 'yerli' türünde ibarelerle tanımlanmakta olup birincilerin 'bilimsel' görüşlerine göre efendi halkların çıkarlarına hizmet etmek için yaratılmışlardır! Avrupa ve Amerika'nın 'medeni' halkları -ki yerkürenin diğer kısımlarına da yayılmakta ve genel olarak 'Batılı halklar' diye adlandırılmaktadırlar-, birinci kategoriye aittirler. Asya ve Afrika halkları ile Avrupalılarca sömürgeleştirilmiş olan Avustralya ve Amerika'nın yerli halkları da, ikinci kategoriye girmektedirler. Bu iki grup arasındaki ilişkileri irdeleyerek şu noktayı tespit etmiş bulunuyoruz: Batılı halkların (metropoller), sömürge veya yarı sömürge halklar ile ilişkileri, tam bir kölelik ilişkisi niteliğindedir.” (Reyhan, 2010: 102-103).

Sonuç itibarıyla, Sultan Galiyef, “Doğu toplumlarının sosyoekonomik ve kültürel şartlarında örgütlülük içinde geliştirmiş olduğu sosyalist devrim stratejileriyle mazlum milletlerin özgürleşme hareketlerine önemli bir teorik/pratik dayanak oluşturmuş (...) ve özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen ‘üçüncü dünyacı’ sol/milliyetçi düşünceler/hareketler üzerinde etki bırakmıştır. (Zira) Galiyef’in sosyalizm anlayışı, Avrupa merkezci sosyalizme karşıtı. Galiyef, sosyalist devrim merkezi olarak Batı’yı değil, Doğu’yu görüyordu. Sultan Galiyef’in teorileri ve örgütlü önderliği, (kendi) tarihsel kişiliğinde somutlaşarak, (hatta kendini de) aşarak, özellikle Avrasya coğrafyasında ulusal sol perspektifli bir siyasal düşüncenin/hareketin ön çerçevesini belirlemiştir (tir). (Zamanda) Galiyef dışındaki ulusal komünistlerin de katılımıyla (bu düşünceden/hareketten) özgün bir ulusal kurtuluş ve özgürleşme stratejisi oluşturulmuştur” (Reyhan, 2010: 106-107).⁷⁰

Hiç kuşkusuz Sultan Galiyef’in görüşlerinden/Galiyefçilik’ten⁷¹ Türk sosyalistleri/komünistleri de etkilenmişlerdir.⁷² Galiyef’in özellikle “Mazlum Milletler” teorisin-

⁷⁰ Sultan Galiyef /Galiyefçilik ile ilgili başka bir yaklaşımı da, Benningsen ile Quelquejay’ın *Sultan Galiyef ve Sovyet Müslümanları* adlı ortak çalışmalarına yazdığı önsözde Prof. Roger Portal, şu şekilde dile getirmektedir: “1917-1923 yılları arasında önemli bir komünist yönetici olan Tatar kökenli Sultan Galiyef’in siyasal ve toplumsal düşüncelerinin tümü, ‘Sultan Galiyefçilik’i oluşturmaktadır. Bu (Sultan Galiyefçilik), özel yöntemlerle, Kazan’dan yola çıkılarak Asya halkları arasında bir genel devrimin başlangıcını oluştur(ması beklenen) ve Ruslara karşı bir Müslüman/Tatar azınlığa uygulanmak istenen komünizmdi. Sultan Galiyef’in kuramında, ulusal bağımsızlık, ulusal sosyalizm ve ‘Pantürkçülük’ pek tutarlı olmayan bir bütün oluşturmaktadır; ama bu kuram, birkaç yıl süreyle Sovyet iktidarından epey bağımsız, etkin bir aydın kadronun çeşitli eğilimlerini yansıtmıştır. Hükümetin ve özellikle Stalin’in Tatar Devrimi yöneticilerine karşı kuşku beslemesine karşın, Sultan Galiyef’in altı yıl süreyle, iyi kötü parti pratiğine bağlılığını, aldığı emirlere göreceli olarak boyun eğişini ve yeni rejimin ilk yıllardaki zayıflığının kolaylaştırdığı kişisel politikasını bir arada yürütebilmesi ilginçtir. Yine de, 1923’te Parti’den çıkarılacak, 1929 yılında mahkûm edilene dek karşı devrimci çalışmalarını sürdürecektir.” (Benningsen, Quelquejay; 2005: 8).

⁷¹ Hakan Reyhan, “Galiyefçilik” hakkında şunları söylemektedir: “Galiyefçilik, Sultan Galiyef ile sınırlı bir düşünce tarzı değildir. Asyatik Türk ulusal sol hareketine ve düşünce tarzına ‘Galiyefçilik’ denilmiştir. Bu tarzın Sultan Galiyef’ten öncesi de vardır, sonrası da vardır. Ama en açık olarak ortaya çıktığı dönem, Mollanur Vahidof’un örgütsel yardımcısı Sultan Galiyef’in önderlik döneminde olduğu için, bu

den etkilenen Türk aydınlarından biri de Attilâ İlhan'dır (İlhan, 2005d: 98; İlhan, 2014g: 307, 317). Bu bağlamda, İlhan'ın, siyasal düşüncesinin esin kaynaklarından biri olan Galiyef'in görüşlerini anlatılarında işlediği ifade edilebilir.

Bu noktada üzerinde durulması gereken önemli bir husus, Sultan Galiyef'e siyasal hayatta yöneltilen eleştirilerin *O Karanlıkta Biz*'de de ele alınmış olunmasıdır. Anlatıda Galiyef'in bilhassa "ulusal sosyalizm" düşüncesini eleştiren isimlerin başında Sovyet Rusya'nın/Stalin'in bürokratlarından biri olan, Ahmet Ziya'nın KUTV günlerinden arkadaşı, Azerbaycan Türk'ü Mirseyit Kurbanzade vardır. Kurbanzade, zamanla egemen sosyalist anlayıştan/Sovyet sosyalizminden ayrılan Ahmet Ziya'daki değişimi Sultan Galiyef'in görüşlerinden etkilenmesine bağlamıştır:

"Vakıta farkındayım, ikinize de müessir olan, yoldaş Galiyef'in tezleridir; sebebiyse aşikâr: Ne kadar aksini iddia ederseniz ediniz, fikriyatınızda Müslümanlık ağır basıyor: Müslümanlık yani din, yani milletlerin afyonu... (...) Hocamızdır başka, Galiyef'in MÜS-KOM teşebbüsü, açıkça milliyetçi, binaenaleyh sağcı bir inhiraf değil midir?" (OKB, s. 29-30).

Kurbanzade'ye göre Galiyef, Müslümanlığını ve Türklüğünü unutmadığı ve Stalinist bir sosyalizmi reddederek Türkçü bir sosyalizm kurmaya çalıştığı için sağcı bir sapmaya uğramıştır. Kurbanzade, Ahmet Ziya'nın da aynı sapma içinde olduğu görüşündedir.

Romanda Sovyet Rusya'nın resmî sosyalizm görüşünün savunuculuğunu Kurbanzade yaparken, Sultan Galiyef'in görüşlerini de, yine Ahmet Ziya'nın KUTV'dan arkadaşı olan bir başka Azerbaycan Türk'ü Resûl Hocayef savunmaktadır. Ahmet Zi-

düşünce tarzına 'Galiyefçilik' ismi verilmiştir. Mollanur Vahidof, bu tarzın ilk teorisyenidir." (Reyhan, 2010: 206).

⁷² Reyhan'a göre Galiyef'in/Galiyefçilerin Türkiye'deki sosyalist hareketler ve Kemalistlerle de bağlantısı olmuştur: *"Türkiye sosyalizminin o zamanki en büyük örgütlü gücü TKP, zaten Galiyefçi hareket içinde gelişmişti. Mustafa Suphi, Galiyef'in en yakın yoldaşlarından biriydi. Mustafa Suphi'nin öldürülmesi olayında, Rus Bolşevikleri sessiz kalmış, tek tepki Sultan Galiyef'ten gelmişti. Galiyef, Mustafa Suphi ile ilgili uzunca bir tanıtım yazısı kaleme almış ve bu yazıda Suphi'nin öldürülmesiyle çok büyük bir yara aldıklarını ifade etmiştir. (...) Galiyef, Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketine de özel bir önem veriyordu. Kemalistlerle ilişkisi biliniyor. (...) Henüz bir yazılı belge olmasa da, muhtemelen Mustafa Kemal ile de bir diyalog kurmuştu. (...) Galiyef'in Kemalist teorisyenlerden Yusuf Akçura ile görüştüğü ve Ziya Gökalp ile de mektuplaştığı bilinmektedir. Daha sonraları, KUTV'da (Galiyef, KUTV'un düşünsel mimarı ve ilk rektörüdür) Galiyef'in öğrencisi olmuş olan eski TKP'li Şevket Süreyya'nın öncülüğünde, 1930'ların Kemalizmine Galiyefçi bir renk vermeye çalışan Kadro hareketi de, bu etkileşimin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. (Bahse konu olan) bütün bu düşünce silsilesi, Türkiye'de ulusal sol bir siyasal düşüncenin köklerini oluşturmuştur."* (Reyhan, 2010: 107-108).

ya'nın iki eski arkadaşının “sosyalizmde ulusallık” konusundaki tartışmalarını hatırlayışı anlatıya şöyle yansımıştır:

“(…) ama Hocayef müthiş Galiyefçidir, Müslüman Komünist Fırkası'nın, Bolşevik Partisi'ne özerkliğini benimsemiş; birkaç yıl önce Ruslar, MÜSKOM'un (Müslüman Merkez Komiserliği) özerkliğine son vermediler mi, hâlâ o öfke; bölge Müslüman komünist örgütleri, ya lağvedildi, ya Rus militanların yönetimine geçiriliyor; Hocayef'in bağıra çağıra söylediği, Bolşeviklerde eski 'büyük Rusyacılığın' hortladığı, fikri bu; oysa Kurbanzade, 'resmî görüşü' savunuyor: Ha ha ha, Vahidof, Galiyef, Mansuraof, Burnasef ve öbürleri, 'milliyetçi sapmaya' düşmüş 'balam'; Müslüman bölgelerde, örgütlere seçimle yönetici getirilirse, önlenemezmiş bu; Bolşevik Partisi tarafından, yöneticilerin 'yukardan' atanması, devrimin güvencesi!” (OKB, s. 167-168).

Anımsadığı bu tartışmanın üzerine Ahmet Ziya yorumu, “*Bre ne garip dünyadır, ne garip dünyadır ki, milletin kaderini milletin tayin hakkını müdafaa eden Hocayef'i, idam mangasının karşısına diker; katıksız inkılapçılığın baş müdafî Kurbanzade'yi, Rus casusluğuna irca eder?*” şeklinde olacaktır (OKB, s. 168).

Burada Rusların sosyalizm adına kendi tahakkümlerini diğer toplumlara kabul ettirmek isteyişlerine; diğer bir deyişle, sosyalist enternasyonalizm adı altında “büyük Rusya”yı yeniden kurma arzularına bir eleştiri getirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Öyle ki, Galiyef'in toplumların özerkliği görüşünü savunan Hocayef, “*milliyetçi sapma*”ya uğradığı iddiasıyla Sovyet Rusya tarafından öldürülmüş, kendini ödün vermez bir devrimci olarak gören Kurbanzade ise Rus casusluğu yapmaya başlamıştır.

Kurbanzade, Galiyef'e bir başka eleştiriye de Zeki Velidi Togan ismi üzerinden getirmektedir. Bilindiği üzere, Prof. Dr. Zeki Velidi Togan, sosyalist Türkçü fikirleriyle tanınmış, Sovyet rejiminin muhalifi bir bilim insanıdır. Kurbanzade, Togan'ın İnönü tarafından tekrar Türkiye'ye davet edilmesini eleştirir ve şunları söyler:

“*Hatırlayacaksın, Gâzi bu adamın Türkiye'de ikametine izin vermemiştî; İsmet Paşa izin vermekle kalmadı, adamakıllı suhulet gösteriyor; dikkatini çekerim, biz ki Galiyef'in Bolşevik Turancılığına göz yummadık, aksi-inkılapçı mahiyetini tesbit ve teşhir eyledik; Nazi Turancılığına göz yumacak mıyız? Bunlar faşist!*” (OKB, s. 394).

Kurbanzade'nin bu sözlerine yanıtı, Resûl Hocayef, bambaşka bir zamanda, bambaşka bir ortamda (1921/1922 Moskova'sında), Doktor Melek'in aynı minvaldeki ithamlarına karşı şu şekilde vermiştir:

“*Galiyef'i aksi-inkılapçılıkla itham edenin, alnını karışlarım özüm! Kim kimin namına, kimi itham ediyor? Türkiye Komünist Fırkası adına, sen, Sultan Galiyef'i mi? Öyleyse bilersen, TKF Suphi yoldaşın, Suphi yoldaş ise Galiyef'in oğludur: Ceddini inkâr eyleyen namerttir, evet!*”

(...)TKF'nin nüvesini teşkil eden yoldaşları, Mahmudof'la kulunuz Hocayef, Osmanlı esirleri arasından, birer birer intihap emiş idik. Talimatı veren Sultan Galiyef'tir, bilahare Yeni Dünya'nın neşrine tavassut eden de, o: Maksad-ı aslisi 'mazlum milletlere' bir müdafaa-i nefis, bir müdafaa-i hukuk nazariyatı tedvin eylemek! İhtimal Mustafa Kemal'le, bu noktada mutabık idiler; aynı sebebe binaen Mustafa Suphi, Mustafa Kemal'e, Enver Paşa'dan çok yakındır..." (OKB, s. 399).

Hocayef'in zamanında Doktor Melek'e söylediği bu sözler, Ahmet Ziya'ya, *Kadro* dergisinin yayımlanış sürecindeki "kıvılcımlı tartışmaların birinde", Şevket Süreyya'nın sarffettiği "Nasıl anlamazsın yahu? Anadolu İhtilâli'ne, mazbut bir 'mazlum millet' nazariyatı lazım: Nevi şahsına mahsus, bir müdafaa-i nefis ideolojisi olacaktır bu!.." sözlerini hatırlatmıştır (OKB, s. 400).

Ancak Şevket Süreyya'nın *Kadro*'da bir "mazlum millet" kuramı oluşturmaya çalıştığı o dönemde, "Nâzım dâhil herkes, Kadroculara, 'golf pantolonlu, kara gömlek-liler' diye bakmışlardı(r); oysa derginin fikir platformu, Galiyef sosyalistliğinin ana fikirlerini içeriyor(dur); 'sınıf mefhumunun reddi, faşistliklerinden ziyade Şark milletlerini mazlum, yani külliye zahmetkeş addetmelerinden' ileri geliyordu(r)" (OKB, s. 400).

Bu bölümde açık bir biçimde görüldüğü üzere, anlatıda, Sultan Galiyef'in fikirlerine ve bu fikirleri benimseyenlerin düşüncelerine gayet olumlu yaklaşılmaktadır. Bu olumlu yaklaşımın temelinde, İlhan'ın "Galiyef sosyalizmi/ulusal sosyalizm" adıyla nitelendirilebilecek bir sosyalizm anlayışıyla Mustafa Kemal'in fikir ve eylemleri arasında bir bağ kurmaya çalışmasının, diğer bir deyişle, tasavvurundaki Kuva-yı Milliye düşüncesinde Sultan Galiyef'in ve Galiyefçiliğin önemini vurgulama isteğinin payı olduğu söylenebilir.⁷³

⁷³ Zira İlhan'a göre "1920'li yıllarda Ankara'nın tutumu, daha çok 'Mazlumlar Enternasyonalini' savunan Sultan Galiyef'in tutumuna yakındı: Yeryüzündeki büyük sosyal/ekonomik çelişki, (Batılı: Liberal/kapitalist) zalimlerle (Doğulu: Sömürge/yarı ya da gizli sömürge) mazlumlar arasındadır! 20. yüzyılın, -tahminler hilafına- bir sosyalist dünya devrimi yüzyılı değil, üst üste kurtuluş savaşları yüzyılı olması, Sultan Galiyef'i olduğu kadar, bunu öngörmüş olan Mustafa Kemal'i de haklı çıkarmıştır". Oysa 1920'lerde, 1930'larda -komünistler dâhil- Türkiye'de ne Sultan Galiyef biliniyordu, ne de onun Mazlumlar Enternasyonalisi teşebbüsü. İlhan'ın fikrinde, "kimse Anadolu'nun tezleriyle Galiyef'in tezleri arasındaki benzerliğe dikkat etmemişti; *Kadro* dergisinin ve 'Kadroculuğun' düpedüz Galiyefçi bir platforma oturduğu fark edilmemiş; Gâzi'nin Sovyetler karşısındaki tavrının, tam da Moskova'nın 'Mazlum Milletler'e verdiği sözü tutmadığından' şikâyetçi olmuştur: Aslında bu şikâyet, Galiyef'in şikâyetidir." (İlhan, 2005: 128-129). Dolayısıyla "Mustafa Kemal'in de, Sultan Galiyef'in de 'Emperyalist Batı'ya karşı, 'Mazlum Milletler'in 'dayanışması'nı, gezegenin 'başat' çelişkisi olarak gördükleri" ve bu bağlamda bir düşünce birlikteliği içinde oldukları hesaba katılırsa, İlhan'ın "Kemalizm-Galiyevizm" ortaklığıyla ulaş-

Burada dikkati çeken bir başka husus da, Galiyefçi Resûl Hocayef'e, Mustafa Kemal Paşa ile Millî Mücadele döneminin sosyalist Türk liderlerinden Mustafa Suphi arasındaki ilişkiyi vurgulama fonksiyonunun yüklenilmiş olmasıdır. Zira Hocayef, söz konusu ilişkiye dair şu açıklamayı yapmaktadır:

“Merhum Mustafa Suphi, İttihatçıları sevmezdi; bahusus Enver Paşa’yı affetmiyor: Mu-maileyh onu Sinop’a nefyetmişti ya, muhtemelen ondan! Demek ki Mustafa Kemal’e meyli var, fiilen ispat da etmiştir bunu: Bizzat Lenin’e çıkıp, Anadolu’ya müzaharet istedi; ben şahidim, ‘Savvetler’in Ankara’yla münasebat tesisine karar vermesi, bunu müteakiptir; Mustafa Suphi keyfiyeti öğrenince, komite namına tahrirat yazıp, Kemal Paşa’ya bildir-miştir; esasen Mahmudof’la ben, teşrin-i evvel iptidalarında, Sivas Kongrası’nda bulun-mak üzere hareket eylemiş idik...” (OKB, s. 171).

Hocayef’in açıklamasıyla ilgili değinilmesi gereken ilk nokta, Türk sosyalizmi-nin önderlerinden Mustafa Suphi ile Millî Mücadele’nin önderi Mustafa Kemal Paşa arasındaki iş birliğine yapılan vurgudur. Bu vurgunun, İlhan’ın “ulusal bileşim/Türkçü sosyalizm/Kuva-yı Milliye düşüncesi” tasarısına uygun olduğu söylenebilir. Zira söz konusu olan Türk sosyalistlerinin lideriyle Millî Mücadele’nin liderinin iş birliğidir.⁷⁴

mayı düşündüğü “ulusal sosyalizm/Kuva-yı Milliye düşüncesi”yle nasıl bir siyasal perspektifi amaçladığı daha net bir biçimde anlaşılacaktır (İlhan, 2005e: 18).

⁷⁴ Doç. Dr. Hakan Reyhan da, Sultan Galiyef-Mustafa Suphi-Mustafa Kemal ilişkisine önem atfetmekte ve konuyla ilgili şunları söylemektedir: *“Türk siyaset tarihi açısından önemli bir durum da, Türk komünizminin ilk öncülerinden Mustafa Suphi’nin kurmuş olduğu TKP’nin Galiyefçi hareket içerisinde doğmuş ve gelişmiş olmasıdır. TKP, Galiyefçi stratejinin âdeta Anadolu ayağını oluşturmuştur. Galiyef’in Anadolu’daki ulusal kurtuluşçu sosyalist hareketlerle ve bu arada Mustafa Kemal önderliğindeki Kuva-yı Milliye hareketiyle yakın ilişkileri vardır. Zaten, Stalin’in Sultan Galiyef’e yönelik sert eleştirilerinden biri de bu yöndedir. Stalin’e göre Galiyef, Kemalîst hükûmetin Moskova Büyükelçiliğini, Komünist Parti Merkez Komitesi’ne tercih etmiştir. (...) Sultan Galiyef, Kemalîstlerle sürekli bağlantı hâlinde idi, (hatta) 1923 yılında tutuklandığında, Türkiye’deki Sovyet Büyükelçiliği önünde protesto gösterileri olmuştu ve Mustafa Kemal, Moskova Büyükelçisi aracılığıyla Galiyef’i Ankara’ya davet etmişti. Mustafa Kemal ile Sultan Galiyef arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu doğrulayacak herhangi bir belge bulunmasa, Ziya Gökalp, Ali Fuat ve Yusuf Akçura gibi Kemalîstlerin Sultan Galiyef ile olan yakın ilişkileri ve Mustafa Kemal’in Kurtuluş Savaşı sırasındaki düşünceleri ile Galiyef’in düşünceleri arasındaki benzerlik, böyle bir irtibatın olabileceğini düşündürmektedir. Mustafa Kemal’in şu söylevi de, özellikle Türkiye halkını bütünüyle mazlum olarak nitelendirmesi (bakımından) Galiyefçi düşünceye oldukça yakındır: ‘Temelden incelendiğinde, bizim görüşümüz, ki halkçılıktır, kuvvetin, egemenliğin, yönetimin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Elbette böyle bir ilke Bolşevik ilkeleriyle çelişmez. Gerçi bize milliyetperver derler, ama biz öyle milliyetperverleriz ki, bizimle iş birliği yapan bütün uluslara saygı gösterir, onları gözetiriz. Onların bütün milliyetçiliklerinin gereğini tanırız. Bizim milliyetperverliğimiz, herhâlde bencilce ve kibirli bir milliyetperverlik değildir ve özellikle biz İslam olduğumuz için, bizim İslamiyet açısından ümmetçiliğimiz vardır ki, milliyetperverliğin çizdiği sınırlı çemberi sonsuza doğru genişletir ve bu bakımdan da bizim yönümüzde Bolşevik yönü görülebilir. Özellikle Bolşeviklik, ulus içindeki haksızlığa uğramış bir sınıfı göze alır. Bizim ulusumuzsa tümüyle haksızlığa uğramış ve zulüm görmüştür.’ Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal, bu söylevinde, tıpkı Galiyefçiler gibi milliyetçilik, sosyalizm ve İslamiyet’i antisömürgecilik düzlemi içerisinde birleştirmiştir. Mustafa Kemal’in 1920’de Meclis’e sunduğu Halkçılık Programı da Galiyefçi bir perspektife sahiptir. Yine Mustafa Kemal’in kurdurduğu resmî TKP’de de Galiyefçi izler vardır.”* (Reyhan, 2010: 22, 104-105).

Dikkati çeken ikinci husussa, Mustafa Suphi'nin Enver Paşa/İttihatçılık karşıtlığı ve sosyalist ileri gelenlerinin Sivas Kongresi'ne katılma düşüncelerinin ifade edilmiş olunmasıdır. Hatırlanacak olunursa, Attilâ İlhan da anlatılarında Kuva-yı Milliye düşüncesini ve Mustafa Kemal'i hep İttihatçılığın ve Enver Paşa'nın karşısında konumlandırmıştır. Bu noktada, iki siyasi liderin de aynı karşıtlık etrafında bir araya gelmiş olmasının ve Sivas Kongresi bağlamında emperyalizme karşı ortak tavır alınması düşüncesinin, tasavvur edilen sosyalizm-Kemalizm birlikteliğinin gerçekleşebilmesi açısından son derece önemli olduğu ifade edilebilir.

2.6.4. Kuva-yı Milliyeci Sanat

Attilâ İlhan, “*Mustafa Kemal’le bir hizada olan*” ve “*Türk sanatında toplumcu ve Mustafa Kemalci bir bileşim arayan*” bir sanatçıdır. Bu bağlamda İlhan'ın siyasal düşüncesinde olduğu gibi sanat anlayışında da Mustafa Kemal'in fikirlerini kendine rehber edindiği söylenebilir; zira, İlhan'a göre, “*Mustafa Kemal için sanat toplumsaldır (ve sanatçı), ulusal mutluluk yolunda Kuva-yı Milliye hareketinin temel ilkelerini, devrimlerin anlam ve yöntemlerini belirtmek, işlemek, yansıtmakla görevlidir.*” (İlhan, 2004b: 100, 104). İlhan bu görüşünü, şu ifadelerle desteklemektedir:

“Ulusal Kurtuluş Savaşı ile ülkemize uğramış saldırgan sürülerini kovalayan Mustafa Kemal, yeni Türk sanatının Namık Kemal gibi, Fikret gibi şairlerin; Ahmet Mithat, Hüseyin Rahmi gibi romancıların, tek kelimeyle ulus uğruna bir sanat yapmaya çalışmış olanların yolunda yürümesini uygun görmüş; ayrıca, sanatçının toplum içindeki öncülüğüne, kılavuzluğuna herkesçe bilinen şu sözleriyle işaret etmişti: ‘Sanatkâr, cemiyette uzun cehd ve gayretlerden sonra alında ışığı ilk hisseden insandır.’

Bugünkü, kökü Tanzimat yıllarına kadar uzanan, çeşitli devirlerde çeşitli büyüklerimiz tarafından şerefle yürütülen, toplumcu ve gerçekçi sanat geleneğini, bizler devam ettirmeye çalışıyoruz.” (İlhan, 2004b: 110).

İlhan, sözünü ettiği “*toplumcu ve Mustafa Kemalci bileşimi*” kuşkusuz sanatında oluşturmuş ve bilhassa da “*Kuva-yı Milliye hareketinin ilkelerini*” romanlarında belirtmek için gayret göstermiştir. Öyle ki, ele alınan çalışmada, “*Attilâ İlhan romanlarındaki Kuva-yı Milliye düşüncesi*” irdelenmeye çalışılmaktadır.

İlhan'ın *Kurtlar Sofrası*'nda üzerinde durduğu “*toplumcu/Kuva-yı Milliyeci sanat anlayışı*”nı, *O Karanlıkta Biz*'de, Doğan Rumeli'nin bakış açısıyla sürdürmek istediği görülmektedir. Gerçi Doğan'ın tam anlamıyla Kuva-yı Milliye düşüncesini benimsediği ileri sürülemez; o, daha ziyade klasik sosyalist kimliğiyle ön plana çıkan bir ay-

dındır. Ancak *Yankı* dergisi etrafında “faşizm”e karşı verdiği mücadelenin Doğan Rumeli’yi Kuva-yı Milliye düşüncesine yaklaştırdığı ifade edilebilir. Zira, Kuva-yı Milliye düşüncesinin de önemli özelliklerinden biri kesin bir faşizm karşıtlığını içerisinde barındırıyor oluşudur. Doğan, idaresini üstleneceği dergide bilhassa Garip/I. Yeni anlayışına *-Kurtlar Sofrası*’nda da II. Yeni’ye eleştiri getirilmiştir- eleştirilerini yöneltmeyi tasarlamaktadır:

“Dergileri mimlediler, hepsinin akıbeti meçhul, başka bir mecmua şart! Baksana, bir yandan ırkçılar bastırıyor, bir yandan Halkevi mecmuları... (...) Garip’i okudun mu? Orhan bana imzalamıştı, göz atayım dedim; Reşat Fuat haklı, bunlar formalist yahu, biraz da sürrealist! Nâzım’ı, Nail’i, Dinamo’yu silip, ‘yeni şiiri’ temsil ettiklerini iddia ediyorlar...” (OKB, s. 215).⁷⁵

Yukarıdaki eleştirilerden anlaşıldığı üzere, Kuva-yı Milliye düşüncesinin sanat/edebiyat anlayışında ne ırkçılığın, ne de biçimciliğin yeri vardır. Diğer bir deyişle, Kuva-yı Milliyeci sanatçı/edebiyatçı, ırkçılığı reddedip toplumcu olmalı ve biçimden önce anlama önem vermelidir.

Doğan Rumeli, faşizme karşı mücadelede de edebiyata ayrı bir önem atfeder. Zira ona göre edebiyat, “*aydın kesim*”i faşizme karşı birleştirecektir. Ancak, Ahmet Ziya, “*Şiirle hikâyeyle faşizme karşı savaşılmaz.*” diyerek Doğan’ın bu anlayışına “*içeri*”den bir eleştiri yöneltir. Doğan’ın dayısına yanıtı şu şekilde olur:

“Faşizm dünyayı sarmış, Kızılordu Moskova kapılarında ölüm kalım savaşı veriyor, Türkiye’de Irkçı/Turancılar’ın nüfuzu endişe uyandırıcı bir kesafet peydah etmektedir, acaba Ahmet Ziya Bey, çıkmakta ve çıkacak olan ‘kafatası mecmuaların’ sayısını biliyor mu; ‘bilhassa üniversite ve lise talebelerini zehirliyorlar’; Yankı’nın neşriyatı, Parti’nin öğördüğü ‘anti/Faşist geniş cephe stratejisine’ uyararak, aydın kesimini birleştirmeyi amaçlıyor; böyle bir aksiyonu hedef almak, nereye kadar doğru olur, nereden sonra yanlış?” (OKB, s. 354-355).

⁷⁵ Doğan Rumeli’nin “I. Yeni/Garip akımı” ile ilgili ileri sürdüğü görüşler, İlhan’ın farklı yazılarında ifade ettiği şu yorumları akla getirmektedir: “(...) Türk şiir geleneği, Türkçenin somutluğu üzerinde kurulmuştur. Oysa epeycedir Türk şairlerinin önemlice bir kısmı, alafrangalık olsun diye, soyut bir şiir geliştiriyorlar. (...) Özellikle Orhan Veli ve takımı, çağdaş budur diyor, yalınlık sevdasına, şiirden vezin ve kafiye disiplinini, hatta imgeyi dehlmiş. (...) Ölen ya da ölmekte olan şiir, ‘Millî Şef’ döneminde ‘seçkinler’ tarafından, Türk şiirine aşılacak istenen, ‘ecnebi’ bir şiir: Klasik Türkçeden, klasik şiir zevkinden kopukluğu, hatta onları inkâr etmesi; daha çok yabancı bir dilden çevrilmiş izlenimini vermesi; daha da önemlisi, manadan kaçıp biçime sığınması, kalabalıklarla ‘hayati irtibatları’ kuramayışına sebep oldu. (...) Dönüp arkamıza bakınca, ‘Garip Hareketi’nin şiirimizdeki ‘tahribatını’ daha açık görmekteyiz. Türk şiiri, geleneksel sesini yenileyecek yerde onu ‘kaybetmiş’; handiye ‘çeviri şiir’ kılıfına girmiştir. (...) şiir de öyle, ya kelime cambazlığı, ya alaycı tekerleme ya da söz soytarılığı düzeyine indirilmiştir, bunda elbette Garipçilerin vebali çok!” (İlhan, 2011f: 336, 359, 371). İlhan’ın gerek bu görüşlerinin Doğan Rumeli’ye yaptırdığı yorumla olan benzerliği, gerekse Orhan Veli’nin kendisine de “*Şair dostum Attilâ İlhan’a muhabbetle...*” ithafıyla kitabını imzalattığını ifade etmesi (İlhan, 2011f: 370) (Doğan da Orhan Veli’nin kendisine kitabını imzaladığını söylemektedir.), “Doğan Rumeli, İlhan’ın anlatıda sözünü emanet ettiği kişilerden biridir.” sonucuna ulaşılmasını mümkün kılmaktadır.

Doğan her şeye rağmen, faşizm büyük bir tehlike hâlinde tüm dünyayı sararken, özellikle de Türkiye'deki “ırkçı/Turancı” eğilim gençlik arasında etkisini arttırıyor, “ka-fatasçı dergiler” günden güne çoğalıyorken, sosyalist bir sanat/edebiyat dergisinin yayınlanmasında büyük bir önem görmektedir. Doğan'a göre bu dergi sayesinde Türkiye'nin “aydın kesim”i bir araya gelecek ve faşizme karşı birlikte mücadele edecektir. Dolayısıyla, sosyalizmin önemli bir unsur olduğu Kuva-yı Milliye düşüncesinde de, sanata/edebiyata “faşizmle mücadele” görevinin yüklendiği ve Kuva-yı Milliyeci sanatçıdan/edebiyatçıdan bu temayı işleyen eserler üretmesinin beklendiği ifade edilebilir.⁷⁶

3.2.6.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşısında Bir Dikta Olarak Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü İktidarı

Attilâ İlhan, birçok romanında Atatürk sonrası İnönü dönemi için eleştirel hükümler getirmiştir. Fakat, İlhan'ın bu eleştirileri sistemli bir şekilde ortaya koyduğu en önemli roman, *O Karanlıkta Biz*'dir. İlhan, bu romanda, olay zamanı olarak 1940-1942 dönemini ele almış ve bu dönemde II. Dünya Savaşı koşulları içerisinde İnönü yönetiminin savaşın taraflarıyla yürüttüğü siyasi-askerî-ekonomik ilişkiler ile bu ilişkilerin ülke içindeki siyasi örgütlenmelere olan etkilerini yansıtmaya çalışmıştır.

Henüz daha romanın başında Cumhuriyet Halk Partisi'nin 26 Aralık 1938 tarihli Olağanüstü Kurultayı'nda sunulan tüzük değişikliği maddesinden yapılan şu alıntı, İlhan'ın roman boyunca CHP/İnönü iktidarına yönelteceği eleştirileri imler niteliktedir:

“(...) ayrıca bir partinin, dar çerçevesinden çıkarak, hemen bütün vatandaşları içinde toplamış bir partinin; şefliğine seçilecek yüksek şahsın, (Millî Şef) vasfını da kazanmış olması tabii bulunduğu göre; parti genel başkanının yüksek şahsiyetini, her dört yılda bir ve her kurultay toplantısında müzakere ve münakaşa mevzu yapmayıp; parti genel başkanlığında (Değişmez) vasfını esas olarak kabul etmek, bu yüksek makamın istikrarını sağlamak ve otoriteyi güçlendirmek bakımından, millî menfaatlara uygun görülmüştür.

Bu sebeplerle, tüzüğün ikinci maddesi, partimizi ve Cumhuriyeti kurmuş olan (Ebedî Şef) Kemal Atatürk'ün banilik-müessislik vasıflarını belirtmekle partinin (Ebedî Başkan) olduğunu ve üçüncü maddesi, partimizin kurulduğu günden beri fiilî başkanlığını yapan, yeni rejimin bütün müesseselerini ve eserlerini kendi eliyle kuran, bütün milletçe tabii ve

⁷⁶ İlhan'ın “faşizm karşıtlığı” üzerinde ısrarla durması oldukça önemlidir. Çünkü İlhan birçok kez, “milliyetçilik”le “ırkçılık”ı birbirinden ayırdığını ve gerçek milliyetçiliği eserlerinde işlediğini ifade etmiştir. İlhan'ın bu tarzdaki açıklamalarından biri şöyledir: “Attilâ İlhan'a yöneltilen hücumlar, Attilâ İlhan 'milliyetçi' olmadığı için değil, ırkçı olmadığı, bu gibi zararlı işlere girenlerle uğraştığı, maskelerini düşürdüğü; üstelik, 'milliyetçilik' ile 'Batıllık' kavramlarının arasını bulmaya çalıştığı içindir. Yoksa onlar da bilirler ki, Attilâ İlhan milliyetçidir, memleketçidir, vatanını sever, vatanını seven ve savunan vatandaşları için destanlar yazar. Yazmıştır. Daha da yazacaktır.” (İlhan, 2004b: 124).

millî bir sevk-i tabii ile (Millî Şef) denilen İsmet İnönü'nün (Değişmez Genel Başkan) olduğunu tespit etmek ve anlatmak maksadı ile yazılmıştır..." (OKB, s. 7-8)

Bu alıntıdan hemen sonra ise dönemin *Cumhuriyet* gazetesi sahibi ve başyazarı Nadir Nadi'nin 30-31 Temmuz 1940 tarihli yazılarından şu cümleler romana dâhil edilmektedir:

"Bugün Avrupa ve Alman kudreti yaşıyor. Bu kudretin menbaı kemiyet ve keyfiyet itibarıyla, Alman birliğinden gelir. Alman birliği ise, bir veya birkaç şahsın değil, tekâmül eden bir fikrin, binaenaleyh tarihin eseridir. Nitekim 18. asrın ikinci yarısından beri tekâmül eden milliyet fikri, aradaki hadiseler ne olursa olsun, Büyük Frederick ve Bismarck merhalelerinden geçtikten sonra, nihayet Hitler'in şahsında en kuvvetli sembolünü bulmuştur. (...) Alman birliğini tarihî zaruretten doğma bir realite olarak görmek isteyenler, 'bugünü' yanlış anladıkları için, 'yarın'a da ters bakmaktan bir türlü kurtulamıyorlar. Hakikat olan Alman birliğini, faraziye olarak düşünmek bile onları sinirlendiriyor. İstikbali karanlık görüyorlar..." (OKB, s. 11)

Yukarıdaki iki alıntının peş peşe yapılmasındaki temel gayenin, Atatürk sonrası CHP yönetiminin İnönü önderliğinde hızla faşizan bir yönetim anlayışına, bir tek adam diktasına kaydığının vurgulanmak istenmesi olduğu söylenebilir. Öyle ki, CHP'nin tüzük değişikliğindeki "*Millî Şef/Değişmez Genel Başkan*", yani "tek adam" maddesinin alıntılanması yeterli görülmemiş, bu alıntının hemen ardından dönemin CHP/İnönü yanlısı gazetecilerinden Nadir Nadi'nin Alman faşizmini ve Hitler diktatörlüğünü övdüğü iki yazısından çeşitli bölümler de romanda dâhil edilmiştir. Özetle, yapılan bu alıntılarla, 1940'lı yılların başındaki CHP/İnönü iktidarının Alman faşizmi/Hitler diktasıyla benzerlik gösterdiği; bu bağlamda, CHP/İnönü yönetiminin Atatürk'ün bırakmış olduğu devrimci mirasla ilgisini yitirdiği söylenmeye çalışılmıştır denilebilir.

Attilâ İlhan, gerek edebî, gerekse düşünsel eserlerinde hem 1908-1918, hem de 1939-1945 dönemlerinde Almanya'yla yürütülen siyasi ilişkilere sıklıkla değinmiştir. İlhan bu ilişkilerde, daha ziyade Alman emperyalizmi hususu üzerinde durmuş, hatta bu noktada hem İttihat ve Terakki/Enver Paşa yönetimine, hem de Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü yönetimine eleştiriler getirmiştir. İlhan'ın bu tavrını *O Karanlıkta Biz*'de de sürdürdüğü görülmektedir.

Söz gelimi, dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nun Türk-Alman Dostluk Anlaşması'na dair TBMM'de yaptığı 25 Haziran 1941 tarihli konuşmasından alıntılanan bir bölümde, özellikle Almanlarla yapılan iş birliğine ve Türk-Alman dostluğunun önemine değinilmesine dikkat çekilmiş ve bu alıntının hemen ardından dönemin iki ayrı

gazetecisinin Türk-Alman ilişkilerine dair yorumlarına yer verilmiştir (OKB, s. 189-190).

Sosyalist kimliğiyle tanınan M. Zekeriya Sertel, *Tan*'da yayınladığı 26 Haziran 1941 tarihli yazısında, “*Almanya'nın Şark'ta galibiyeti, Avrupa ve Asya'da Nazizm'in hâkim olması demektir...*” fikrini dile getirirken, iktidara yakınlığıyla tanınan Yunus Nâdi, 27 Haziran 1941'de Cumhuriyet'te kaleme aldığı yazısında şunları söylemiştir:

“*Son iki senenin buhranlı günleri içinde, Türk/Alman dostluğuna balta vurmak isteyen bazı muzır propaganda unsurları, muzır faaliyetlerinde muvaffak olamamışlardır. Hükümetimiz, Almanya ile normal münasebetlerin bozulmaması için daima dikkatle çalışmış, hakiki Türk matbuatı ve hakiki münevverler, Türk/Alman dostluğunu rencide edebilecek neşriyattan daima sakınmış ve Türk halkı Almanlara karşı kalbinde beslediği iyi duyguları daima muhafaza etmiştir...*” (OKB, s. 191).

İki farklı yorumun alıntılandığı bu bölümde, sosyalist gazeteci M. Zekeriya Sertel'in Nazizm tehlikesine dikkat çektiği görülürken, iktidarın ve iktidara yakın gazetecilerden Yunus Nâdi'nin Almanya yanlısı bir politikayı savunduğuna şahit olunmaktadır. Burada -savaş sonrası dönem düşünüldüğünde- Almanya-Türkiye ilişkilerine dair sosyalist politikanın haklı çıktığının vurgulanmak istendiği ve bu anlamda İnönü yönetimine bir eleştiri getirilmeye çalışıldığı ifade edilebilir.

Romanda Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü iktidarının eleştirilen “*faşizan*” uygulamalarının biri de basına uygulanan siyasi baskıdır. Söz konusu baskı, anlatının sosyalist aydınlarından Doğan Rumeli aracılığıyla ortaya konmaya çalışılmıştır:

“*Doğan Rumeli, bunların farkında mı? Hayır! 'Faşist' Saracoğlu Hükümeti'nin, 'bir fotoğraf yayımladı diye', Vatan gazetesini üç ay kapatmış olmasına 'kafayı takmış', Öğretmenler Odası'nda atıp tutuyordu: 'Beynelmilel bir skandalmış bu', 'haysiyet sahibi her Türk aydınını, utancından yerin dibine geçirecek, bir skandal'; Vatan'ın yayımladığı resim, 'alt tarafı' bir sinema fotoğrafı: Charlie Chaplin'in, Adolph Hitler'le alay ettiği 'Büyük Diktatör' filminden alınmış, Şarlo'yu Hitler rolünde gösteriyor; Türkiye, sık sık iddia edildiği gibi, 'hürriyet ve demokrasi cephesinde' midir, değil midir; cephesindeyse mesele yok: Charlie Chaplin'in, 'dâhi bir sanatkâr olarak', Hitler'i yermesini de, Vatan gazetesinin onun resmini basmış olmasını da, umursamaz; eğer umursuyor, daha kötüsü 'şiddetle aksülamel gösterip', gazeteyi kapatıyorsa; bu davranışı 'faşistliğinin açık isbatı mahiyetindedir'.*” (OKB, s. 438).

Doğan Rumeli'ye göre “*faşist*” Saraçoğlu Hükümeti'nin, Charlie Chaplin'in Hitler'le alay eden bir sinema fotoğrafını yayınladı diye *Vatan* gazetesini üç ay süreyle kapatması, faşizmin açık bir kanıtıdır. Oysa CHP, her fırsatta özgürlük ve demokrasi taraftarı olduğunu ileri sürmektedir. Ancak henüz bir fotoğrafa dahi tahammül gösterilememektedir.

CHP/İnönü iktidarının basın üzerinde oluşturduğu baskı rejimine bir başka eleştiri de, *Birlik* gazetesi “*sahib-i imtiyazı ve sermuharriri*” Hüsnü Faik Bey tarafından getirilmiştir. Hüsnü Faik Bey’e göre iktidar “*memleketin selameti bahanesi altında, matbuatı cendereye sokmakta*”dır. Zaten o, en başta, “*İsmet Paşa idare-i maslahatçıdır, Gâzi’ye hayrî’l-halef olamaz*” diyerek Atatürk ile İnönü arasındaki kesin ayrımı ifade etmiştir (OKB, s. 467).

İktidarının baskı rejimi konusunda Abdülhamit Devri’ni geçtiği kanaatinde olan Hüsnü Faik Bey’in İnönü yönetimine dair asıl itirazı, emperyalizmin istekleri karşısında Türkiye Cumhuriyeti’nin temel haklarının savunulmayışına yöneliktir. Zira İngiltere, Amerika ve Almanya, fiilen savaşta olmalarına karşı yaptıkları gizli anlaşma neticesinde yabancı şirketlere uygulanan Varlık Vergisi’ne karşı çıkma kararı almışlardır. Anlaşmanın başını Amerikalı petrol şirketi Socony Vacuum Oil Company için devreye giren Amerikan Büyükelçisi çekmektedir. Üç emperyal devlet de ulusal şirketlerinin söz konusu vergiden muaf tutulması için iktidara baskı yapmıştır. Ancak İnönü yönetimi bu baskıya karşı gelmek yerine, emperyal devletlerin söz konusu vergi imtiyazı isteklerini haber yapan *Birlik*’i kapatmıştır (OKB, s. 467-468).

Bir başka deyişle, Hüsnü Faik’e göre CHP/İnönü yönetimi, emperyalizmle mücadele etmek yerine “*idare-i maslahatçı*” bir politika izlemeyi tercih etmiş, hatta daha hazin olarak, emperyal devletler karşısında Türkiye Cumhuriyeti’nin haklarını savunmaya çalışan millîci gazeteleri kapatma kararı almıştır. Kuşkusuz, iktidarın bu tutumunu, Mustafa Kemal Atatürk’ün tam bağımsızlıkçılık ilkesiyle bağdaştırabilmek mümkün değildir.

Anlatıda Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü iktidarına yöneltilen eleştirilerde dönemin önemli düşünce insanlarının tanıklığından da yararlanılmıştır. Söz gelimi, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu’nun *Türkiye’de Üç Devir* adlı çalışmasından yapılan bir alıntıda, İnönü’nün bir İstanbul ziyareti sırasında, CHP İstanbul Teşkilatı Başkanı Behçet Uz’a, “*Behçet Bey, İstanbul’da ne var ne yok?*” diye bir soru yönelttiği, Uz’un da bu soruya, “*Paşam, İstanbul kan ağlıyor, iktisadi vaziyet iyi değil. Esaslı tedbirler almak lazım.*” karşılığını verdiği yazılmaktadır. Alıntının devamında, İnönü’yle Uz arasında geçen konuşmadan birkaç gün sonra, “*CHP İstanbul İdare Heyeti Reisi Behçet Uz’un rahatsızlığı dolayısıyla başkanlıktan istifa ettiği*” haberinin gazetelerde yayımlandığı, oysa,

“bunun bir ‘çekilme’ değil, dış görünüşü korumaya çalışan bir ‘görevden alma’ işlemi olduğu” bilgisinin paylaşılması, CHP/İnönü yönetiminin baskıcı rejimi düşünüldüğünde, bir hayli anlamlıdır (OKB, s. 483-484).

2.6.6. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Komprador Aydın Karşılığı

Attilâ İlhan romanlarının önemli bir kısmında -özellikle *Dersaadet’te Sabah Ezanları*’nda- yozlaşmış komprador aydın kimliğiyle ön plana çıkan Abdi Bey, *O Karanlıkta Biz*’de de yine aynı kimlikle ele alınmıştır. Öyle ki, “Bacaksız” lakabıyla tanınan Abdi Bey, “istediği kadar İttihat ve Terakki’nin meşhur ‘kalemşorlarından’ geçsin; Tanin’de, Şûra-yı Ümmet’de yayımladığı ‘ateşin’ makalelerle övünsün”, yine de ona aldırın yoktur. “Paris Jöntürklerinin Selanik’le irtibatını sağlamış da, ‘Hürriyetin ilânına vesile teşkil etmiş’ imiş; Meclis-i Mebusan’da -Selanik, sonra Edirne mebusu olarak- kürsüye çıktı mı, ‘alimallah’, ortalığı velveleye verirmiş”; oğlu Doğan Bey’e göre bunların hepsi hikâyedir. Doğan Bey’in gözünde babası “bücür, toz pudralı, ağır esanslı, tekgözlüğünün kalaylı diliyle sağı solu yalayan, bir salon züppesi; loş duvarları boncuk boncuk şehvet terlemiş, çarşafı sperm haritalı, randevu evlerinde; bacakları jilette kazınmış, takma dişli yosmalarla sabahlayan, ‘kart bir zampara’; vaktini gazete idarehanelerinde (*Yeni Sabah, Vatan, Birlik*), Beyoğlu Pastanelerinde (*Lebon, Markiz, Viyana*) çarçur eden, bir ‘sosyete gevezesi’”dir. Doğan Bey için özellikle babası Abdi Bey ile Ahmet Ziya Bey’in karşılaştırılması kabul edilebilecek bir şey değildir (OKB, s. 117).

Doğan Bey, babasıyla Ahmet Ziya’yı karşılaştırmayı kabul etmez; zira, ona göre Ahmet Ziya, başlı başına tarihtir:

“1917’de, Berlin: Liebknecht ve Luksembourg’la ‘spartakist’; 1919’da, Anadolu: Mustafa Kemal’le Kuva-yı Milliyeci; 1920’den itibaren, Moskova: KUTV öğrencisi, ‘partili’, ‘ajitprop’ uzmanı, ‘profesyonel’ inkılapçı! (...) İki yıl ‘bodpolye’ faaliyet, arkasından 1925, 1927, 1930 ‘tevkifatları’! Ahmet Ziya’nın adı anıldı mı, dostu düşmanı saygıyla başını eğer...” (OKB, s. 117).

Bir tarafta “bücür, toz pudralı, ağır esanslı, tekgözlüğünün kalaylı diliyle sağı solu yalayan, bir salon züppesi” Bacaksız Abdi Bey varken, diğer tarafta “Liebknecht ve Luksembourg’la ‘spartakist’, Mustafa Kemal’le Kuva-yı Milliyeci, ‘profesyonel’ inkılapçı” Mühendis Ahmet Ziya vardır. Şüphesiz anlatıda Abdi Bey’le Ahmet Ziya’nın karşılaştırılması bilinçli bir tercihtir. Zira, Ahmet Ziya, ideal aydındır; ondan halkı ay-

dınlatması, ülkeyi çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkarması beklenmektedir. Abdi Bey ise bu değer ve emellerin çok uzağında, büsbütün kişisel çıkarları -hem maddi, hem manevi- için yaşayan yozlaşmış, komprador aydındır.

3.2.6.7. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin İrkçılık/Turancılık Karşıtlığı

Attilâ İlhan'a göre Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında yer alan "ırkçı/Turancılar, *O Karanlıkta Biz*'de daha ziyade dönemin sosyalist aydınlarına karşı uyguladıkları şiddetle ön plana çıkmışlardır. Söz gelimi, 1940'lı yılların sosyalist aydınlarından biri olan "Gözlüklü" İrfan, ırkçı/Turancı bir grup tarafından dövülür. İrkçı/Turancı grubun "Gözlüklü" İrfan'ı döverken sarf ettiği şu sözler, anlatıda ırkçı/Turancılara yaklaşımın ne denli olumsuz olduğunun açık bir kanıtıdır:

"*Ulan vatan haini, senin dinini imanını...*, '*Alçak komünist, satılmış herif!*', '*Moskof dölü! Rus uşağı!*', '*İrfanof, bu sana ders olsun! Bir dahaki sefere kendini ölmüş bil, anladın mı? Ayrıca 'yoldaşlarına' selam söyle, hepsinin anasını belleyeceğiz...*'" (OKB, s. 199).

"Gözlüklü" İrfan'ın yanı sıra anlatının önde gelen sosyalistlerinden Doğan Rumeli de ırkçı/Turancı grubun şiddet içeren eylem ve söylemlerine maruz kalmıştır:

"*İrkçı/Turancılar işi azıtmışlardır: Gece yaraları eve cinayet telefonları, dekanlığa sık sık imzasız mektuplar: Fakülte avlularında arkasından bağırlıyor: 'Kahrolsun komünistler!' (...) Bozkurt yeniden yayımlandı. Reha Oğuz açık açık diyor ki: 'İdeolojimiz Bozkurt Türkçülüğüdür. Bozkurtçular, Türk ırkının ve Türk milletinin, her ırktan ve her millettten üstün olduğuna inanır. Bu üstünlüğün kaynağı Türk kanıdır'. İkinci sayısında, Yankı'yı 'Moskof mecmuası' ilan eden bir yazı, başlığı 'Doğanof Moskova'ya' Doğan Rumeli, bütün bunlara 'fütursuzca' göğüs geriyor; kıvılcım saçan yazılarıyla, hepsinin ağzının payını verdi, bir yandan da, 'Millî Şef'in amansız diktatörlüğüne' kafa tutmaktadır: Solcuların yeni ümidi, Ahmet Ziya'nın yeğeni, faşistlerin korkulu rüyası!" (OKB, s. 447).*

İrkçı/Turancı oluşumlar meseleyi Doğan Rumeli'nin evine cinayet telefonları açacak, okul koridorlarında peşinden "*Kahrolsun komünistler!*" diye bağırarak noktaya kadar taşımışlardır. İrkçı/Turancı oluşumun önde gelen isimlerinden Reha Oğuz, yayın organları *Bozkurt*'ta açık bir şekilde ırkçılık yapmakta, Türk ırkının her ırktan üstün olduğunu, söz konusu üstünlüğün Türk kanından ileri geldiğini söylemektedir. Doğan Rumeli'ye *Yankı*'daki yazılarıyla hem hakkındaki ithamlara, hem de "*Millî Şef'in amansız diktatörlüğüne*" karşı mücadelesini sürdürmektedir. Zira Doğan, "*solcuların yeni ümidi, faşistlerin korkulu rüyası*"dır artık.

Attilâ İlhan'ın romanlarındaki temel tezlerinden biri, ırkçı/Turancı düşünceye sahip grupların zaman zaman yabancı devletlerle iş birliği yapmış olmasıdır. İlhan, bu grupların özellikle 1940'lı yıllarda Alman emperyalizmiyle beraber hareket ettiği kanısındadır. Öyle ki, romanlarında bu iddiaları kanıtlamaya yönelik alıntılar yapmıştır. Örneğin *O Karanlıkta Biz*'de, Almanya Dışişleri Bakanı Von Ribbentop'un, Ankara Büyükelçileri Von Papen'e, "*Türkiye'deki dostları*" için kullanması maksadıyla beş milyon altın Alman Markı göndermesine dair resmî yazısına yer verilmiştir. Kuvvetle muhtemel, Von Ribbentop'un "*Türkiye'deki dostlar*" olarak gördüğü kesim, anlatıda "ırkçı/Turancılar" olarak nitelendirilen ve Almanlarla Kafkasya ve Orta Asya'da bir Turan Devleti kurmak adına ilişkiler geliştirdiği ifade edilen "milliyetçi grup"tur (OKB, s. 407).

3.3. Dönemsel Olarak Kuva-yı Milliye'yi İşleyen Romanlar

Bu bölümde, olay zamanı olarak 1919-1926 döneminin ele alındığı, dolayısıyla Kuva-yı Milliye'nin fikirsel yönünden ziyade eylemsel yönüne odaklanılan romanlar incelenmeye çalışılmıştır. Bu romanlar sırasıyla *Allah'ın Süngüleri* "*Reis Paşa*", *Gâzi Paşa* ve *O Sarışın Kurt*'tur. Söz konusu romanlarda, Padişah Vahdettin'in ve dönemin (1919-1922) İstanbul Hükûmeti'nin Kuva-yı Milliye karşıtlığı, Ankara Hükûmeti'nin emperyalizme karşı yürüttüğü mücadelede Sovyet Rusya ile geliştirdiği ilişkiler, Kuva-yı Milliye'nin karşıtı olarak Enver Paşa ve İttihatçılık ile Millî Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in ilanından sonra Mustafa Kemal'e/Kuva-yı Milliye'ye gösterilen muhalefet ön plana çıkan konular olmuştur.

3.3.1. Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"

Attilâ İlhan'ın romanları içerisinde dönemsel olarak Kuva-yı Milliye mücadelesini işleyen romanların ilki olan *Allah'ın Süngüleri* "*Reis Paşa*"da, İstanbul'un İngilizlerce işgal edilışinden (16 Mart 1920) I. İnönü Savaşı'nın kazanıldığı (9-11 Ocak 1921) ve Londra Konferansı'nın yapıldığı (21 Şubat-12 Mart 1921) döneme kadarki bir senelik süreç ele alınmaktadır. Bu dönemde meclisin açılmasıyla birlikte Kuva-yı Milliye'den düzenli orduya geçilmiş ve Yunanlara karşı Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile I. İnönü Savaşı yapılmıştır. Yine bu dönemde İstanbul Hükûmeti ve Padişah Vahdettin, İngilizlerle iş birliği yaparak çıkardıkları yerel isyanlar ve oluşturdukları Kuva-yı İnzibatiye ordusuyla Anadolu'da yürütülen Kuva-yı Milliye mücadelesini bertaraf etmeye

çalışmışlardır. Ancak bütün olumsuzluklara rağmen, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki TBMM Ordusu, hem Yunanlara, hem de padişah yanlısı kuvvetlere karşı giriştiği mücadelelerden galip çıkmayı başarmış ve Türk milletinin geleceğe dair umutla bakabilmesini sağlamıştır.

Attilâ İlhan'ın “Kuva-yı Milliye düşüncesi” tasavvuru göz önüne alındığında, anlatıdaki dikkat çekici hususlardan biri, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Ankara Hükûmeti'nin emperyalizme karşı verilen mücadelede Sovyet Rusya yönetimi ile maddi ve manevi bir dayanışma içerisinde bulunduğu vurgulanıyor oluşudur. Hatırlanacağı üzere, İlhan, önceki romanlarında, Kurtuluş Savaşı döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye ile Sovyet Rusya arasında emperyalizme karşı mücadele noktasında yakın bir iş birliği olduğunu ifade etmiş, aynı iş birliğinin II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden kurulmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Söz konusu bu emperyalizm karşısında Türkiye-Sovyet Rusya iş birliği düşüncesi, *Allah'ın Süngüleri “Reis Paşa”*da, tarihsel örnekleriyle geliştirilmeye çalışılmıştır.

Güncel zaman olarak 1920-1921 döneminin merkeze alındığı ve Kuva-yı Milliye'nin düşünsel yönünden çok eylemsel yönüne odaklanıldığı anlatıda, ana olay, Türk milletinin İngiliz emperyalizminin baş destekçisi olduğu Yunan Ordusu ile İstanbul Hükûmeti ve Padişah Vahdettin'in organize ettiği yerel isyancılara karşı verdiği bağımsızlık mücadelesidir. Emperyalizme ve emperyalizmin yerli iş birlikçilerine karşı verilen bu Kuva-yı Milliye mücadelesinin önderi ve dolayısıyla anlatının başkişisi olan isimse Mustafa Kemal Paşa'dır.

Aynanın İçindekiler dizisinin altıncı kitabı olan *Allah'ın Süngüleri “Reis Paşa”*, ilk kez 2002'de Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Kitabın son baskısı aynı yayınevi tarafından 2010'da gerçekleştirilmiştir.

3.3.1.1. Kuva-yı Milliyeci Aydın

Romanda Kuva-yı Milliyeci tavrıyla dikkat çeken önemli isimlerden biri Mühendis Ahmet Ziya'dır. Ahmet Ziya, esasında Attilâ İlhan'ın sosyalizm ile Kemalizmden bir ulusal bileşim, bir Türk sosyalizmi fikri çıkarma düşüncesini uygulayan isimlerdendir. Özellikle *Bıçağın Ucu*, *Sırtlan Payı*, *Yaraya Tuz Basmak* ve nihayet *O Karanlıkta Biz* gibi romanlarda “Türk sosyalizmi” fikrini sistemleştirme çabalarıyla ön plana

Ahmet Ziya'nın bu millîci tavrının temellerini *Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"*da görmek mümkündür. Söz gelimi, Ahmet Ziya'nın kendisi gibi sosyalist olan karısı "*Doktor*" Meleho'nun, "*Amele sınıfı nerdeyse, sosyalist münevverlerin yeri orasıdır: Amelemizin heyet-i umumiyesi Dersaadet'te mütekâsif olduğu cihetle, yerimiz burasıdır; köylülüğün müterakim olduğu Anadolu'ya intikal düşünülemez!*" yorumuna karşı tavrı şu şekilde tasvir edilmiştir:

"Oysa 'Kurtuluş' grubundan, dolayısıyla aynı 'firka'dan; Mehmet Vehbi, Nâfi Atûf, 'Bıdı Bıdı' Sâdik (Âhi) Beyler; -en az karısı kadar 'Spartakist', şüphesiz ondan fazla 'Mark-sist', Osmanlı 'münevveranı' oldukları hâlde- çoktan İnebolu yolunu tutmuşlardı; Ahmet Ziya, Anadolu'ya iltihakı hanidir gündemine almıştı; Sovyetler Birliği'ne intikali bile düşünüyordu..." (ASRP, s. 84).

Ahmet Ziya sosyalisttir/Marksisttir, ancak karısının aksine, Mehmet Vehbi, Nâfi Atûf ve Sâdik Beyler gibi Anadolu'daki bağımsızlık mücadelesine kayıtsız kalamayacak kadar da millîcidir. Yapılan bu tasvirle, bir anlamda Ahmet Ziya'nın 1930'larda/1940'larda edineceği millîci sosyalist tavrın temellerinin Kurtuluş Savaşı günlerine, bu günlerde yaşayıp gördüklerine dayandığı söylenmek istenmiştir denilebilir.

Dersaadet'te Sabah Ezanları'nda hikâyesi bir "inanç aydını" olarak başlayan, ancak Münif Sabri'nin etkisiyle yaşadığı "değişim/aydınlanma" sonrasında bir "bilinç aydını"na dönüşerek Kuva-yı Milliye'ci olan Neveser'in yeni yaşamından çeşitli izler, *Allah'ın Süngüleri "Reis Paşa"*ya yansımıştır. Sözün gelişi, Neveser, kardeşi Ahmet Ziya ile konuşurken bir ara Münif Sabri'nin "*Harp bitmedi, Neveser, gayr-ı muayyen bir zemine intikal etti. Vatanı, hasm-ı bî-amanına suhuletle terk etmek, bize yakışmaz! Şerait, ne kadar aleyhimize tecelli ederse etsin, vuruşmak azmindeyiz!..*" sözünü hatırlar. Ablasının derin bir hayale daldığını düşünen Ahmet Ziya, şakayla karışık, "*Hölderlin'i terk etmiş gibisin, elinden düşmezdi...*" deyince, Neveser'in yanıtı şöyle olur: "*Ahval-i haziranın vahameti, tahassüs-ü sabıkanın letafetine, tekaddüm ediyor: Memleket lif lif ayrılırken, tahayyülle avunmak kabil midir?*". Ablasının yanıtı karşısında şaşırان ve "*Ooo, bu başka bir Neveser, hiç tanımadığım!*" diyen Ahmet Ziya'ya, Neveser, şu dikkat çekici cevabı verir: "*Neveser değil: Münif Sabri! Mustafa Kemal de olabilir!..*" (ASRP, s. 358-359).

Burada üzerinde durulması gereken iki nokta vardır. Bunlardan birincisi, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda “değişimi/aydınlanması” başlayan Neveser'in, *Allah'ın Süngüleri “Reis Paşa”*da artık tam bir Kuva-yı Milliyeci aydın karakteri içinde resmedilmiş olunmasıdır. İkinci önemli husussa, Neveser ile Münif Sabri ve Mustafa Kemal arasında kurulan özdeşliktir. Bu bir manada, bütün Kuva-yı Milliyeci aydınların esasında tek bir karaktere sahip oluşunun, çehreler ve isimler değişse dahi, vücudun içindeki ruhun aynı kaldığının vurgulanışıdır.

Bu bölümde bir başka vurgu da Kuva-yı Milliyeci aydınının “Avrupa anlayışı” üzerine yapılmıştır. Burdur Vekili İsmail Suphi Bey, Bursa'nın Yunanlarca işgali üzerine toplanan Meclis'te yaptığı konuşmada, bu anlayışı şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Avrupa, asla ve kata Türkü affetmemiştir; maksad-ı aslisi, her fırsatta onu tahribe çalışmaktır: işte Girit, işte Makedonya, işte Trablusgarp, işte Bosna/Hersek! Bu faciaların birbirini takibi kıfayet etmezmiş gibi, geçen sene Kâbe-i din-i mübin addettiğimiz İstanbul; bugün ise, Kâbe-i milli addettiğimiz Bursa işgal edilmiştir. Bunları unutmadık, unutmayacağız! Bunlara karşı, Bolşevik veya şeytan yahut Çinli olmaz iktiza ediyorsa, onu olacağız ve hayatımızı idame ettireceğiz... Çünkü İngiliz, Türk'ü en büyük düşman biliyor; Türk'ü ortadan kaldırırsa, âlem-i İslam'ı, daha birkaç asır imtidadınca, taht-ı esaretinde tutabileceğini zannediyor...” (ASRP, s. 348).

İsmail Suphi Bey'e göre Avrupa'nın asıl maksadı, Türklüğü yok etmektir. Avrupa, bu maksadını hayata geçirebilmek için geçmişten bugüne her şeyi yapmaktadır. Özellikle İngiltere, İslam coğrafyasının etkisi altında tutabilmek için Türk milletini tarih sahnesinden silmeye çalışmaktadır. Bu nedenle hem Türklüğün hem de Müslümanlığın en büyük düşmanı olan Avrupa'yla, Türk milleti varıyla yoğunlaştırmaktadır.

Diğer romanlarda Mustafa Kemal'e yapılan göndermelerle ısrarla vurgulanan Kuva-yı Milliyeci aydınının kararlılığı, *Allah'ın Süngüleri “Reis Paşa”*da bizzat Mustafa Kemal'in şahsında somutlaştırılmış; bu bağlamda roman, Mustafa Kemal'in Meclis'te yaptığı şu konuşmayla sonlandırılmıştır:

“Milletimiz bugün... Bütün mazisinde olduğundan daha çok... Ve ecdadından daha çok ümitvardır. Bunu ifade için şunu arz ediyorum. Kendilerinin tabir-i veçhiyle, cennetten vatanımıza niğeban olan, merhum Kemal demiştir ki:

‘Vatanın bağına düşman dayadı hançerini,

Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini?’

(...) İşte bu kürsüden... Bu meclis-i alinin reisi sıfatıyla, heyet-i aliyenizi teşkil eden bütün azanın her biri namına... Ve bütün millet namına diyorum ki:

‘Vatanın bağına düşman dayasın hançerini,

Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini!..’” (ASRP, s. 588-589).

Mustafa Kemal’in bu sözleri, şüphesiz Kuva-yı Milliyeci anlayışın düşman karşısındaki kararlılığının çok açık bir tezahürüdür. Mustafa Kemal, bir başka vatansever Namık Kemal’den mülhem olarak Kuva-yı Milliyeci aydınının vatan savunmasındaki azmini ve sarsılmaz iradesini dile getirmiştir.

3.3.1.2. Emperyalizme Karşı Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya İş Birliği

Attilâ İlhan, düşünsel eserlerinin birçoğunda Lenin dönemi Sovyet Rusya’sıyla Atatürk dönemi Türkiye’si arasında özellikle emperyalizme karşı mücadelede bir iş birliğine gidildiği görüşünü dile getirmiştir (İlhan, 2005d: 15-16, 161-163; İlhan, 2005e: 188-191). İlhan’a göre bu iş birliğinin temelinde, Bolşevik Devrimi’yle oluşan Sovyet yönetimi ile Yunan işgali sonrasında Anadolu’da kurulan Ankara Hükûmeti’nin ortak bir düşmana karşı, mazlum milletleri sömürmek isteyen emperyalizme karşı mücadele ediyor olmaları vardır. İlhan’ın düşünsel eserlerinde ele aldığı bu tezi, romanlarında da olay örgüsüne dâhil ederek çeşitli örneklerle kanıtlamaya çalıştığı görülmektedir.

Söz gelimi, *Allah’ın Süngüleri* “*Reis Paşa*”da TBMM’den Moskova Hükûmeti’ne gönderilen “*Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal*” imzalı bir resmî telgraftaki şu cümleler, bu anlamda oldukça dikkat çekicidir:

“1. Emperyalist hükûmetlere karşı harekâtı ve bunların hâkimiyeti ve istismarı altında bulunan, mazlum insanların kurtuluşu gayesini güden Bolşevik Ruslarla teşrik-i mesai ve harekâtı kabul ediyoruz.

(...)3. Önce millî topraklarımızı işgal altında bulunduran, emperyalist kuvveleri tart etmek ve bilahare emperyalizme karşı meydana gelecek olan ortak mücahedatımız için, dâhilî kuvvetlerimizi kurmak üzere, şimdilik ilk taksit olarak, beş milyon altının ve kararlaştırılacak adette cephaneye ve diğer muharebe levazımâtı ile esliha ve mühimmatı ve sıhhiye vasıtalarının ve yalnız Şark’ta harekâtta bulunacak kuvvetler için, iâşe ve ibatenin Rus Cumhuriyetlerince temini mercudur.” (ASRP, s. 166-167).

Önceki bölümlerde ifade edildiği üzere, Attilâ İlhan’ın temel tezlerinden biri, emperyalizme ve kapitalizme karşı “mazlum milletler” olarak tanımladığı Doğulu toplumların (Rus, Türk, Fars vs.) birlik ve beraberlik içinde mücadele etmesinin gerekliliğidir. İlhan’ın Kuva-yı Milliye anlayışına, emperyalizme karşı yürütülen bu “mazlum milletler” mücadelesi (Sovyet Rusya, 1917 ve Kemalist Türkiye, 1919-1923) esin kay-

nağı olmuştur.⁷⁷ İlhan, Mustafa Kemal'den dönemin Sovyet Hükûmeti'ne gönderilen telgrafi alıntılarla tarihî bir gerçekliğin, Millî Mücadele dönemindeki Türk-Rus ilişkilerinin yanı sıra, kendi Kuva-yı Milliye anlayışındaki sosyalist, antiemperyalist ve antikapitalist öğeleri de vurgulamaya çalışmıştır denilebilir.

Emperyalizme karşı Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya iş birliği hususunda bir başka vurgu, yine Mustafa Kemal'in sözleri üzerinden yapılmıştır anlatıda. Kemal Paşa'nın TBMM'nin 24 Nisan 1920 Tarihli Gizli Oturumu'nda yaptığı konuşmadan alıntılanan şu bölüm, bahsi geçen vurguyu açıkça göstermektedir:

“Bildiğiniz gibi Bolşeviklerin kendilerine mahsus birtakım esasları, görüşleri vardır. Ben şahsen, bütün sarahatı, bütün teferruatı ile bunları bilmiyorum ve yakın zamana kadar Bolşevikler nereye temas ederse, nereye gelirse, daima kendi görüşlerini kabul ettirmek azmindeydiler.’

‘Bu görüşleri ne olursa olsun, bizim milletimizin de kendine mahsus görüşleri vardır. Biz Avrupalıların Bolşevizmden korktuklarını ve bizim Bolşeviklerle görüş ve hareket birliği edeceğimizden daima kuşkulandıklarını hesaba katıyorduk. Daima kendi görüşlerimiz saklı kalmak üzere, her membadan yararlanmayı caiz gördük...’

‘İşte sırf bu noktadan hareketle, daima Bolşeviklerin durumunu, hareketlerini ve gerekince kendilerinden ne dereceye kadar yardım görebileceğimizi anlamaya teşebbüs ettim...’
(ASRP, s. 173).

Mustafa Kemal'in bu sözlerinin alıntılanmasındaki esas amaç, Türk Devleti'nin siyaset anlayışının temelini bağımsızlık ilkesine dayandığını vurgulamaktır. Siyasi, ekonomik ve askerî alanlarda -her ne koşulda olursa olsun- tam bağımsızlık anlayışı, hem Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türkiye'sinin, hem de Attilâ İlhan'ın siyasal düşüncesinin en önemli özelliği olmuştur. İlhan, romanda yaptığı alıntılarla, hem Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya iş birliğinin, hem de bu iş birliğindeki tam bağımsızlık ilkesine verilen önemin üzerinde durmuştur.⁷⁸

⁷⁷ Osman Okyar'ın *Millî Mücadele Dönemi Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)* adlı çalışmasında aktardığı bilgiler de bu yöndedir. Okyar, Mustafa Kemal Paşa'yla Sovyet Hükûmeti Dışişleri Komiseri Georgiy Çiçerin arasındaki mektuplaşmada da “emperyalizm” ve “mazlum milletler” hususuna dikkat çekildiğini ifade etmektedir: *“Türk tarafınca gönderilen ilk teklifin birinci maddesinde, Türkler, emperyalizm tarafından ezilen mazlum milletleri kurtarmak gayesiyle Bolşevik Rusya ile iş ve hareket birliğini arzu ettiklerini ifade ettiler. (...) Türk teklifinin üçüncü maddesinde yer alan noktalar şunlardı: Türklerin temel hedefi, tüm emperyalist güçleri Türkiye'den kovmakla beraber, bundan sonra da Sovyetlerle, emperyalizme karşı ortak mücadeleyi sürdürmektir. Bu maksatla, mali bakımdan yetersiz durumda olan Ankara Hükûmeti, Sovyetlerden, ilk taksit olarak on beş milyon altın ve yeter ölçüde silah ve cephaneye yardımı talep eder.”* (Okyar, 2017a: 60).

⁷⁸ Osman Okyar'a göre, Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya 14 Eylül 1920'de gönderdiği telgrafta, Sovyet Rusya'yla kurulan ilişkide bağımsızlık hususuna özellikle dikkat çekiyordu: *“Mustafa Kemal, kendilerinin her şeyden evvel ülkeyi ellerinde muhafaza etmek istediklerini ve şayet sosyal reform lazım*

Bilindiği üzere, Attilâ İlhan, siyasi tezlerini kuvvetlendirmek adına birçok romanında resmî belgelerden alıntılar yapmıştır. İlhan'ın bu tavrının *Allah'ın Süngüleri* "Reis Paşa"da da sürdüğü görülmektedir. Söz konusu alıntılardan biri, Sovyet Rusya'nın "Sovyet Cumhuriyetleri İttihadi'nin, Âlem-i İslam'a Beyannamesi'dir" başlıklı bildirisidir. Bu bildiride özellikle "Mazlum milletlerin emperyalizm karşısında birleşmesi gerekir." vurgusunun yapıyor oluşu dikkat çekicidir (ASRP, 236-237). Zira hatırlanacağı gibi, İlhan'ın Kuva-yı Milliye tasavvurunu şekillendiren en önemli hususlardan biri "mazlum milletler" düşüncesidir. İlhan, bu düşüncenin Mustafa Kemal'in de zihninde olduğu kanaatindedir. Öyle ki, ona şunları düşündürtür:

"'Damat' Ferit'in teşebbüsü, Kuva-yı Milliye'yi, Rusya'dakinin benzeri, bir harb-ı dâhili bataklığında boğmak; Yunan Ordusu'yla, ezmek! Bu, İngilizlerin fikri olmalı! Ama nasıl Rusya'da, ağır bir mağlubiyete uğradıysa; Anadolu'da da, öyle uğramalı; asilerin de, Yunanların da akıbetleri, behemahal perişanlık olmalıdır..." (ASRP, s. 242).

Nasıl ki Ruslar, kendilerini bir iç savaşa sürüklemek isteyen İngiliz emperyalizmi karşısında zafere ulaşıtlarsa, Türkler de kendilerini mahvetmek isteyen İngilizlere karşı başarılı olacaktır. Emperyalizmle girilen bu mücadelede hem İstanbul Hükûmeti'nin desteklediği iç isyanlara, hem de İngiliz destekli Yunan Ordusu'na karşı zafer kazanılacaktır.

Mustafa Kemal tam bunları düşünürken gözü *İkdam* gazetesindeki bir yazıya takılır. Yakup Kadri'nin "Tarihin bir başlangıç noktasındayız: Uzaktan uzağa bir fecir söküyor. Bazıları bunu bir yangın parıltısı zannediyor ve ürkerek gözlerini kapıyor: Gelecek yeryüzünün bütün mazlum ve mağdur insanların olacaktır!.." cümlesini okuyan Mustafa Kemal'in " 'maneviyatı' bir anda yüksel(ir); 'ruhu' bir 'muharebe dehşetinin, kabil-i iştiâl heyecanlarıyla dol(ar)' " (ASRP, 242). Şüphesiz Mustafa Kemal'i bu denli heyecanlandıran Yakup Kadri'nin geleceğin "mazlum milletler" in olacağını söylemesidir.

ise, bunu, Meclis hükûmeti yolu ile yaparak Rus egemenliğine engel olmak istediklerini vurguladı. 'Ruslar az veya çok ne kadar yardım yaparlarsa, miktarına bakmayarak bunu kabul etmek istiyoruz. Müsait zamanda Ermenilerle muharebe etmek için, Rusların müsaadesini beklemeden hareket edeceğiz.' diyor-du. (...) Mustafa Kemal, İngilizlerin ve Rusların, Türkiye'de uyguladıkları propagandalar arasında paralellik kurmaktadır. İngilizler nasıl dâhili propagandaları ile ülkemizi ellerine geçirmek istiyorlarsa, Ruslar da her şeyden evvel dâhili karışıklıklar yaratarak memleketimizi ellerine geçirmek istiyorlar. Biz hem Batı'dan, hem de Doğu'dan gelen iç çökertme teşebbüslerini engellersek ve Yunan taarruzunu herhangi bir hatta durdurursak, bağımsızlık davamızı hâllederiz." (Okyar, 2017a: 57).

Attilâ İlhan'ın “mazlum milletler” vurgusunun yanı sıra, Mustafa Kemal'in “sosyalizm”e uzak olmadığını söylemeye çalıştığı da ifade edilebilir.⁷⁹ Öyle ki Mustafa Kemal, özellikle öğrencilik yıllarında “Türkçülük”, “silahlı komitacılık” ve “sosyalistlik” gibi birçok fikir akımını incelemiş ve neticede hatıra defterine şu notu düşmüştür:

“Akla uygunluğun, başlangıçta, gözle görülene üstün olması; bununla beraber, akla uygunluğu, gözle görülene terbiye esası. Evvela socialiste olmalı. Maddeyi anlamalı...” (ASRP, s. 249).

Romandaki anlatıma göre Mustafa Kemal, daha öğrencilik yıllarında yakınlık duyduğu sosyalizm ile, tarihsel şartların zorunlu kılması neticesinde, Millî Mücadele döneminde emperyalizme karşı birlikte mücadele vermiştir. Bu birliktelik “*Mustafa Kemal Paşa'dan, Sovyet Cumhuriyetleri İttihadı Hariciye Komiseri G. V. Çiçerin Yol-daş'a Telgraf*”ta, bizzat Mustafa Kemal'in şu sözleriyle ortaya konur:

“Biz Garp emperyalistlerine karşı, münhasırân istiklâl ve istihlasımızı muhafaza etmekle iktifa etmiyoruz; aynı zamanda Garp emperyalistlerinin kuvvetleri ve malum olan her türlü vesaitiyle, Türk milletini emperyalizme vasıta yapmalarına mâni oluyoruz. Bu şekilde bütün insaniyete hizmette bulunduğumuza kaniyiz. Rus ve Türk milletlerini birleştirecek sağlam dostluk esaslarınının tatbiki ve maddi bir şekilde semeresini gösterebilmesinden ümitbahş olmakla bahtiyarım.” (ASRP, s. 290).

Fakat Mustafa Kemal'in emperyalizm karşısındaki bu birliktelikte gözettiği en önemli husus tam bağımsızlıktır. Ona göre Türkiye'nin emeli, ulusal sınırlar içerisinde iç ve dış işlerinde tam bağımsız bir şekilde yaşamak ve yine tam bağımsızlık ilkesine bağlı kalmak şartıyla Rusya ile yazgısını ve geleceğini birleştirmektir (ASRP, s. 320).

Mustafa Kemal'in Milli Mücadele Dönemi'nde, emperyalizme karşı verilen savaşta, Müslümanlara ve komünistlere seslendiği şu bildiri, Kuva-yı Milliye kavramının temel unsurlarından biri olan “millî birlik”in sağlanması için gösterilen çabayı yansıtmaması açısından son derece önemlidir:

“Müslüman kardeşlerim, Komünist arkadaşlar! Korkunç bir haksızlık işlenmektedir: Düvel-i Muazzama, yeni bir Müslüman kurbanını boğazlıyor, onu yok etmek azmindedirler; fakat biz, elde silah, ana vatanımızın her karış toprağını savunarak ve haklarımızı haykırarak ölmesini bilenlerdeniz...” (ASRP, s. 361).

⁷⁹ İlhan, Mustafa Kemal'in sosyalizmle olan ilişkisine düşünsel eserlerinde de birçok kez temas etmiştir (İlhan, 2005e: 203-214; İlhan, 2004e: 263-270; İlhan, 2014g: 295-299, 306-308, 415-426).

Müslümanlara ve komünistlere seslenen Mustafa Kemal, emperyal devletlerin Türk yurduna saldırısı karşısında, bir anlamda bu iki “mazlum millet”in birlik olup emperyalizme karşı beraber mücadele etmelerini istemektedir. Zira emperyalizm, ancak bütün mazlum milletlerin birlikte savaşım vermeleri sonucu mağlup edilebilecektir.

“Kemalistler” ile “Bolşevikler” arasındaki “iş birliği”ne dair kanıt niteliğinde yapılan bir başka alıntı ise şu cümlelerle başlar:

“Bolşevik/Kemalist İttifakı Tahakkuk Ediyor mu? Türk ve Rus Heyetleri, anlaşma zemini ni teşkil edecek, prensipler üzerinde mutabık! Anadolu’daki Kemalist Hükümet mesulleriyle, Sovyet temsilcileri arasında bir müddettir devam eden müzâkerelerin müsbit bir neticeye ulaştığı öğrenilmiştir. Bu neticenin, yaz mevsimini kötü şartlar altında geçirmiş olan Kemalistlerin vaziyetini kısmen düzeltebileceği; Anadolu, Kafkasya, hatta Şark-ı Karip’teki bazı gelişmeler üzerinde müessir olabileceği ileri sürülmüştür, zira anlaşma metni şu şekilde başlamaktadır:

‘Her ikisi de, milletlerin kardeşliği prensibine bağlı, TBMM Hükümeti ile SFSRC; iki memleket arasında müteakabil menfaatlara dayanan sürekli ve samimi dostluk münasebetlerinin, devamlı olmasını temin ve tahkim maksadıyla bir dostluk ve kardeşlik anlaşması yapılmasına karar vermişlerdir...’ (ASRP, s. 377).

Bu alıntının hemen akabindeyse Eylül 1920 tarihli “*Bakû Doğu Halkları Kurultayı Bildirisi*”ne yer verilir. Bildiride özetle, emperyalizme karşı bütün “Doğu halklarının/mazlum milletlerin” bir araya gelerek beraberce savaşması gerektiği vurgulanmaktadır. Zira önceleri Alman, Fransız ve Rus emperyalizmi var olmuş ve özellikle Doğu halkları bu emperyal güçlerce sömürülmüştür. Şimdiyse İngiliz emperyalizmi “Doğu halklarını/mazlum milletleri” sömürmeye çalışıyordur. Kurultay katılımcılarına göre bu sömürüye karşı bütün sömürülen halklar birleşmeli ve beraber mücadele etmelidir (ASRP, s. 379-380).

Anlatıda Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya/sosyalizm ilişkisine dair bir başka önemli alıntı da, Türkiye Komünist Partisi’nin Genel Sekreteri Hakkı Behiç’in “*13 Teşrin-i Evvel 1336 (1920)*” tarihinde *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde yayınlanan “*Bolşevik İhtilâli Örnek Değil, Bir Rehberdir*” başlıklı yazısından yapılmıştır. Alıntılanan yazı incelendiğinde, Hakkı Behiç’in taklitten öte, Türkiye için, Türk insanına özgü bir sosyalizm/komünizm anlayışını savunduğu görülmektedir. Söz konusu yazının son paragrafı, bu kanaati destekler niteliktedir:

“Bolşevizm İhtilâli, bütün komünist hareketler için bir örnek, bir model değil; pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Bu rehberden istifadeyi, onun işaret ettiği yollardan gitmeyi ne kadar arzu edersek; onun usullerini şeklen aynen taklit etmekten o ka-

dar içtinap ederiz. Her şeyde, körü körüne taklitçilik fenadır, hele inkılapçılıktadır!..” (ASRP, s. 474).

Attilâ İlhan’ın Hakkı Behiç’in bu yazısını alıntılamaındaki temel gayenin, kendisinin gerek edebî, gerekse düşünsel eserlerinde üzerinde ısrarla durduğu “ulusal bileşim/Türk sosyalizmi” düşüncesinin geçerliliğini kanıtlamak olduğu söylenebilir (İlhan, 2004e: 263-278; İlhan, 2005ı: 128-130; İlhan, 2014g: 43-44).

Kuva-yı Milliye’nin asıl düşmanı, tıpkı Sovyet Rusya’nın da olduğu gibi emperyalizmdir. Mustafa Kemal bunu “*Yunanistan’da resikâra Venizelos geçmiş, Konstantin geçmiş, Düvel-i Muazzama için fark edebilir; bizim için, bir şey fark etmez; çünkü, hasm-ı bî-amanımız İngiltere’dir.*” sözüyle vurgulamış, Kuva-yı Milliyeci gazetecilerden Yunus Nâdi de, bu vurguyu “*Yani emperyalizm!..*” diyerek tamamlamıştır (ASRP, s. 558-559).

Her ne kadar Kuva-yı Milliye ile Sovyet Rusya arasında emperyalizme karşı bir iş birliği söz konusuysa da, yine de iki yapı arasındaki temel fark, anlatıda belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal, yabancı bir gazetecinin kendisine sorduğu “*Panislamist olduğunuz söylenebilir mi?*” sorusuna öncelikle şu cevabı verir:

“Eğer İngiltere’nin Panhristiyanist olduğu kabul edilirse, evet! (...) Biz istiklâl-i tam istiyoruz, hudud-u millîmiz içinde, mesut ve müreffeh yaşamayı!.. Düvel-i Muazzama’nın, kendisine tanıdığı hakları, bize de tanınmasını... Çünkü küre-i arz, baştan başa, bizim gibi mazlum milletlerle doludur; onlar da, bizim gibi kolonyalizmden ve emperyalizmden, bir gün gelecek, halas olacaklardır.” (ASRP, s. 560).

Ancak aynı gazeteci “*Lenin ve Trotsky de böyle konuşuyor...*” deyince, Mustafa Kemal’in nihai yanıtı, “*Nüansı gözden kaçırmayınız, Mister! Bolşevik olmak başkadır, Bolşevik’le teşrik-i mesai etmek başkadır. Biz ikinci yolu seçtik...*” şeklinde olur (ASRP, s. 560).

Burada vurgulanan hiç kuşkusuz Kuva-yı Milliye’nin, Bolşevik/sosyalist bir yapı olmaktan çok, emperyalizme karşı Bolşeviklerle/sosyalistlerle tam bağımsızlık ilkesi çerçevesinde bir iş birliği yaptığıdır.⁸⁰

⁸⁰ Prof. Dr. Mete Tunçay’ın alanının temel kaynağı olan *Türkiye’de Sol Akımlar* çalışmasının birinci cildinde, Türkiye-Sovyet Rusya ilişkisine dair ifade ettiği tespit ve yorumlar şöyledir: “*Kurtuluş Savaşı’nda Sovyetler’den yardım sağlanması, Türkler için stratejik bir zorunluluk olmuştur. Sovyet yöneticileri de, Millî Mücadele öncesinden beri Türkiye’ye karşı olumlu davranmışlardır. Bu davranışın nedeni, Sovyetler için ulusal planda bir dış politika gereğidir; ayrıca, ilerici burjuva devrimlerine yardım etmenin,*

3.3.1.3. Kuva-yı Milliye'nin Karşısında Düşmanla İş Birliği Yapan İstanbul Hükûmeti ve Padişah Vahdettin

Roman, dikkat çekici bir şekilde, İstanbul Hükûmeti'nce Kuva-yı Milliye'nin ilgasının istendiğinin vurgulandığı, Mustafa Kemal imzalı bir telgraf metnin alıntısıyla

uluslararası planda solun başarıya ulaşmasını çabuklaştıracağı söylenerek, Türkiye lehindeki tutuma ideolojik bir temel de getirilmiştir. (...) TBMM'nin açılması, Türk-Sovyet ilişkilerinin resmî bir şekle sokulmasını olanaklı kılmıştır. Yeni kurulan Muvakkat İcra Encümeni, ilk iş olarak Sovyet Hükûmeti'yle yakın bir ittifak yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 26 Nisan 1920'de Lenin'e çektiği telgraf, 'Emperyalist hükûmetler aleyhine, bunların esareti altındaki insanları kurtarmak için Sovyetler'le iş birliği yapmayı ve Sovyetler Menşevik Gürcistan'a karşı harekete geçerse, Türkiye'nin de emperyalist Ermeni Hükûmeti'ne karşı harekete geçmeyi ve Azerbaycan'ı Bolşevik zümresine sokmayı kabul ettiği'ni bildirmekte ve 'müşterek mücadele için kuvvetlerimizi teşkilatlandırmak üzere para ve silah yardımı'nda bulunulmasını istemektedir. Çiçerin'in, Rusya Federatif Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Dışişleri Komiseri sıfatıyla, bu yazıya verdiği 2 Haziran 1920 tarihli cevap, iki ülke arasında kurulan diplomatik ilişkilerin başlangıcıdır. Cevabi mektup, Sovyet Rusya Hükûmeti'nin 'Türkiye'nin istiklâlini ve Türk olan arazinin Türk Devleti'ne ilhakını kabul ettiği'ni; fakat, 'Ermenistan, Kürdistan, Lazistan ve Batum bölgesi ile Doğu Trakya'da referandum' taraftarı olduğunu ve 'Ermenistan ve İran'la Türkiye arasındaki hudutların tespiti için Sovyetler'in aracılık yapmaya hazır olduğu'nu belirtiyordu. Mustafa Kemal'in ittifak teklifi ise, nezaketle atlanmıştı. (...) Sovyetler'le anlaşma girişimlerinde bulunduğu 1920 yazında, Ankara'da komünizmin çok iyi karşılandığı bir hava esmiştir. Sola yakın davranışlar, aslında bir çeşit umutsuzluktan kaynaklanıyordu. Her ne pahasına olursa olsun düşmandan kurtulmaya azmedildiği için, Sovyetler'e yanaşmaya razı olunmuştu. Yanlış veya doğru, milliyetçi aydınlara öyle geliyordu ki, siyasal rejim de dâhil, ne kadar yakın olursak, o kadar yardım alabiliriz. (...) Türkiye'de 1921 başlarında girilen solu bastırma politikası, Sovyetler'in Ankara Hükûmeti'yle anlaşmalarına engel olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa, önce Lenin'e 'Batılı emperyalistlere karşı' birlikte mücadele için 'yakın bir ittifakın kurulmasını' isteyen bir telgraf çekmiş, sonra da Rusya'ya geniş kadrolu bir elçilik heyeti göndermiştir. Bu heyet yolda iken, Dağistan'ın istiklâl kavuşması dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa ile Lenin arasındaki telgraflaşma, iki devlet arasındaki ilişkilerin yakınlaşma işaret etmektedir. Moskova'da, Türk delegasyonu hazırlık görüşmelerinden sonra, şubatta Rus temsilcileriyle birlikte konferans masasına oturmuştur. Türkler, bu kere ittifakta ısrar etmekten vazgeçerek, bir dostluk ve yardımlaşma anlaşmasıyla yetinmişlerdir; Ermeni sorunu zaten askerî yönden çözülmüş, Rus-İngiliz ticaret ilişkileri de yoluna girmiş olduğu için, görüşmeler olumlu sonuç vermiştir. (...) Sakarya ile Dumlupınar savaşları arasında geçen bir yıl, Anadolu'da solculuğun yeniden ortaya çıkışına tanık olmuştur. Türk-Sovyet ilişkilerinin en iyi olduğu dönem de budur. Böyle bir rastlantı karşısında, Ankara Hükûmeti'nin dış politika nedenleriyle, solu bir süre daha hoş gördüğü aklı gelmektedir. Yunan Ordusu'na kesin darbe vurulana kadar Sovyet yardımı almak gerekiyordu. Sakarya'da Anadolu savaşının sonuçlandırılmaması, bu gereksinimi açık bir şekilde ortaya koymuştu. Onun için bu kere, Birinci İnönü Savaşı'nın ertesinde olduğu gibi, barış umuduyla İtilaf Devletleri'ne karşı Bolşeviklik lekesinden arınmış görünme çabalarına girişilmemiş; tam tersine, Sovyetler devrimcilikteki içtenliğimize inandırılmak istenmiştir. (...) Ankara Hükûmeti, İzmir kurtarıldıktan sonra dış politikasını barışçı yollarla yürütmeye karar vermiştir. Bu aşamaya kadar alınan Sovyet askerî yardımına artık gerek kalmamıştır. Millî Mücadele yöneticileri, yeni devletin Sovyetler'in nüfuzu altına girmemesini istemişler, onun için de Batılılara yanaşmışlardır. Böyle yapmakla, hem bağımsız kalınabileceği, hem de Lausanne Konferansı'nda hasımlarımızın daha kolay yumuşatılabileceği umulmuştur. Bu yüzden, Dumlupınar'dan sonra girilen bastırma hareketinde, solcuların hükûmete yönelttikleri birtakım sivri eleştirilerin ancak vesile edilmiş olduğu düşünülebilir. Asıl amaç, Sovyet etkisinden sıyrılarak, Batılı devletlere yaklaşmak ve bunun kanıtlarını ortaya koymaktır. Sovyet Hükûmeti ve Komintern çevresi ise, Anadolu'nun dış politikadaki yeni tutumu karşısında eski tutumunu çabuk değiştirmemiş; iç politika bakımından da, solcuların ezilmesini protesto etmekle birlikte, yine ulusal burjuvazinin desteklenmesi gerektiği görüşünü sürdürmüştür." (Tunçay, 2009a: 258, 263-266, 350-351, 355, 363-364). Tunçay'ın açıklamalarından hareketle, 1919-1922 dönemi Türkiye-Sovyetler/Mustafa Kemal-Lenin ilişkisinde, antiemperyalist tutumla birlikte, daha ziyade dönemin siyasal konjonktürünün etkili olduğu, dolayısıyla iki tarafın da emperyalizmle mücadeleden önce, kendi siyasal çıkarları doğrultusunda hareket ettikleri söylenebilir.

başlamaktadır (ASRP, s. 9). Bu, bir manada Kuva-yı Milliye'nin anlatıdaki en önemli karşıt güçlerinden birinin İstanbul Hükûmeti ve Padişah Mehmet Vahdettin olduğunun işaretidir. Zira, söz konusu alıntının hemen devamında, hem emperyalizmin Anadolu üzerindeki emellerini, hem de İstanbul Hükûmeti ve Padişah Vahdettin'in İngilizlerle yaptığı iş birliğini ortaya koyan Kâzım Karabekir imzalı başka bir telgraf daha anlatıda kullanılmıştır.

Kâzım Karabekir'in Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta yazılanlara göre, düşmanın (İtilaf Devletleri) temel amacı, Kürt'ü ve Çerkez'i ayırmak, Türkleri birbirine düşürmek, Anadolu'yu paylaşmak ve en sonunda da, Anadolu'daki Türklüğü ve Müslümanlığı bitirerek Anadolu'yu Rum ve Ermeni gibi kendilerine sadık kültürlü yapmaktır. Kâzım Karabekir'e göre bu planı Kuva-yı Milliye ertelemiş, ayrıca Rusya'da yaşanan Bolşevik Devrimi de düşmanın savaşı kazanmasına engel olmuştur. Kâzım Karabekir, Anadolu'da etkili olan Bolşevikliğin, Türklüğün yanında Müslümanlığı da birleştirerek İtilaf Devletleri'ni daha zor durumda bırakabilecek bir noktaya geldiği görüşündedir. Onun fikrinde bunu gören düşman, ilk planını ertelemiş ve ikinci planını, yani Bolşeviklerle iş birliği yapan Millî Mücadele hareketine karşı İngilizlerden daha fazla İngiliz olan İstanbul Hükûmeti'ni Kuva-yı Milliye'yle çarpıştırma planını hayata geçirmiştir (ASRP, s. 13).

Romanda Padişah Mehmet Vahdettin'e getirilen en önemli eleştiri, İtilaf Devletleri'yle, özellikle de Yunan İşgali'nin baş destekçisi İngiltere'yle iş birliği yapıp vatanın bağımsızlığı için yürütölmeye çalışılan Kuva-yı Milliye mücadelesine karşı koymak isteğine yöneliktir. Vahdettin'in İngiltere'yle yaptığı bu iş birliği, âdeta dönemin resmî yayınlarından yapılan alıntılarla kanıtlanmaya çalışılmıştır. Sözün gelişi, İngiliz Yüksek Komiseri De Robeck'in 25 Mart 1920 tarihli istihbarat raporundan alıntılanan şu satırlar, Vahdettin-İngiltere iş birliğini ortaya koyar niteliktedir:

“Fransız Yüksek Komiseri, padişaha vaki ziyaretinde, majestelerine İstanbul'un işgali haberini ulaştırdığı zaman, kendilerinden şu memnuniyetbahş cevabı almışlardır: ‘Düvel-i İtilafiye mümessilleri ile her zaman teşrik-i mesaide bulunmak arzu ederim; işgalde müteessir oldum, lakin neşredilen tebliğde sahib-i selahiyet olduğuma dair teminatı takdirle karşıladım. Kemalistleri tevkif etmeseydiniz, haddizatında ben tevkif ettirecektim!..’” (ASRP, s. 42).

De Robeck'e göre Vahdettin, her zaman için İtilaf Devletleri temsilcileriyle beraber çalışmayı istemiştir. Her ne kadar işgale üzüldüğünü ifade etse de, İşgal Kuvvetle-

ri tarafından yayınlanan işgal bildirisi, Vahdettin'i rahatlatmaya yetmiştir. Zira Padişah Vahdettin'i İstanbul'un işgalinden daha çok Kemalistlerin Yunanlara karşı verdiği mücadeleye endişelendirmektedir. Bir başka deyişle, padişahın önceliği, vatanın düşman işgalinden kurtulmasından ziyade düşmana karşı savaşan Kemalistlerin tutuklanmasıdır. İşte, Padişah Vahdettin ve dolayısıyla İstanbul Hükûmeti, Türk milleti düşmanla boğaz boğazayken böylesi bir tutum içerisindeyler.

Anlatıda iş birlikçi tutumuyla dikkat çeken bir başka önemli isim, Sadrazam Damat Ferid Paşa'dır. Ferit Paşa'nın iş birlikçiliğinin temelinde Anadolu'da yürütülen Kuva-yı Milliye mücadelesine olan karşıtlığı vardır. Öyle ki, Kuva-yı Milliye'yi ve Mustafa Kemal Paşa'yı asi ilan etmeyi reddeden Salih Paşa'nın yerine sadrazam olarak Ferit Paşa'ya görev verilmesi düşünülür. Bu tasarı "*Dersaadet*" ibaresini taşıyan "*2 Nisan 1336/1920*" tarihli bir gazete haberine şu şekilde yansır:

"16 Mart tarihinde İngiliz silahendazlarının İstanbul'u ve Meclis-i Mebusan'ı fiilen işgal etmeleri üzerine, esasen bir idare ve hükümet selahiyeti kalmamış olmasına rağmen, Sâlih Paşa'nın istifasını geciktirmesi, daha ziyade Anadolu'daki harekâta zaman kazandırmak maksadına atfediliyordu.

Hükümet son olarak Düvel-i İtilaflıye mümessillerine dün verdiği cevabi notasında, 'Kuva-yı Milliye'yi ve Mustafa Kemal Paşa'ya toptan asi ilan etmeyi ve reddetmeyi, asla kabul edemeyeceğini' bildirmişti.

Babiali mehafilinde dolaşan rivayetlere göre, yeni hükümetin tesisine, 'Damat' Ferit Paşa Hazretleri memur edilecektir...' (ASRP, s. 104-105).

Sâlih Paşa, Kuva-yı Milliye'yi ve Mustafa Kemal Paşa'yı toptan asi ilan etmediği için görevinden alınmış ve onun yerine bu kararı düşünmeksizin alacak olan Ferit Paşa getirilmiştir. Bu haberin devamında, Ferit Paşa'nın tekrar sadrazam oluşuna dair yapılan "*5 Nisan 1336/1920*" tarihli haberdeki şu satırlar oldukça dikkat çekicidir:

"30 Eylül 1336'da istifaen, Sadaret makamını Ali Rıza Paşa'ya bırakmış olan, 'Damat' Ferit Paşa Hazretleri, bu kere, dördüncü kabinelerini kurmuş bulunuyorlar. Kendilerini tekrar sadarete getiren İrade-i Seniye, bir İngiliz yüzbaşının önünde kıraat edilmiş; muhtevasında 'Sulh ve Sükûn' temennisinde bulunularak; 'Mustafa Kemal'in hakkından gelinmesi' emir buyurulmuştur.

Şeyhülislamlığa Dürrizade Abdullah Hoca'nın tayini; Adliye Müsteşarlığı'na ise, İngiliz Muhipleri Cemiyeti Reisi Sait Molla'nın getirilmesi katıyyet kesbetmiştir." (ASRP, s. 120).

Burada sembolik değere sahip iki önemli olgudan birincisi, Ferit Paşa'nın sadrazamlığa atandığına dair verilen "*İrade-i Seniye*"nin bir İngiliz yüzbaşının önünde

okunması ve Adliye Müsteşarlığı'na İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin başkanı olan Sait Molla'nın getirilmiş olmasıdır. Bu, bir anlamda, emperyal bir devletin sömürgesine yöneticiler atmasını akla getirmektedir. İkinci önemli olguysa, okunan padişah emrinde “*Mustafa Kemal'in hakkından gelinmesi*”nin emredilmiş olunmasıdır. Buysa, şüphesiz, kendisine karşı direnç gösteren Türk milletini esareti altına almak isteyen emperyalizmin istediği ilk şeydir. Vahdettin, bu emriyle, Türk milletinin yanında olmaksızın, Türklüğün düşmanı emperyalizmle iş birliği yapmayı tercih etmiştir.

Padişah Vahdettin, Türk milletinin karşısında, emperyalizminse yanında oluşunu yayınlattığı bir fetvayla, daha açık bir şekilde ortaya koyar. Ali Fuat Paşa'nın aktardığına göre fetvada “*Kim ki Kuva-yı Milliye'ye dâhildir ve ona muavenet eder, katli vacip ola!..*” denilmektedir (ASRP, s. 126). Ancak, sadece Ali Fuat Paşa'nın sözleriyle yetinilmez ve “*11 Nisan 1336/1920*” tarihli “*Fetva-yı Şerife*”nin tamamı alıntılanır romanda. Fetvada özetle, Kuva-yı Milliye mücadelesini yürütenler vatan hainliğiyle suçlanmakta ve başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere bütün bu “*hainler*”in idamlarının “*dinen caiz görüldüğü*” ifade edilmektedir (ASRP, s. 134-135).

İstanbul Hükûmeti, Kuva-yı Milliye'ye karşı yürüttüğü mücadeleyi sadece idari mecrada bırakmamış, eyleme de dönüştürmüştür. Söz gelimi, hükûmetçe Kuva-yı Milliye hareketini bastırması için kurulan Kuva-yı İnzibâtiye oluşumunun örgütlenmesi, “*18 Nisan 1336*” tarihini taşıyan “*Kuva-yı İnzibatiye Tesis Edildi, Kumandanı, Süleyman Şefik Paşa!*” başlıklı bir haberde gazetelere şu şekilde konu olmuştur:

“*Sadaret makamı-ı alisinden tebliğ olunduğuna göre, ol bapta çıkarılan bir kararname mucibince, Kuva-yı Milliye'yi 'tenkil maksadıyla' bir Kuva-yı İnzibatiye teşkil olunmuştur. Kararnamede şu hususlar, hassaten tebarüz ettirilmektedir. 'Devletin kanunlarını tatbik eden hükümet memurlarını, cebir istimal eyleyerek memuriyetlerini icraya mâni olan ve Kuva-yı Milliye namını taşıyan erbab-ı şekaveti tenkil için Kuva-yı İnzibatiye kurulmuştur...'*” (AS, s. 139).

Padişahın Kuva-yı Milliye karşıtlarına gösterdiği iltifatı vurgulaması adına, Kuva-yı İnzibatiye komutanlarından “*Bigalı*” Anzavur Ahmet “*Paşa*”nın emekli jandarma binbaşılığından paşalığa yükselişine değinmek de yararlı olacaktır. Anzavur Ahmet, emekli bir jandarma binbaşısıyken “*Zat-ı Şahane (tarafından) saltanata sadakati ve 'hizmet-i cansiperanesi' takdir buyur(ul)muş*” ve paşalığa terfi ettirilerek “*İzmit Mutasarrıflığı*” tayin edilmiştir. Fakat Anzavur Ahmet'in asıl görevi, Kuva-yı Milliye'yi yok etmek üzere üstlendiği Kuva-yı İnzibatiye komutanlığı olacaktır (ASRP, s. 148).

Anlatıda Damat Ferid Paşa'nın İngilizlerle yürüttüğü iş birliğine dair başka bir vurguyu da Mustafa Kemal Paşa yapmıştır. Kemal Paşa, Meclis'te verdiği bir izahatta, İngilizlerin, Kızılordu'nun Kafkas Seddi'ni yıkması üzerine Anadolu'yu elde tutmaya karar verdiğini; Ankara-Moskova iş birliğinin ise bu kararı, dolayısıyla da Sevr hesaplarını altüst ettiğini söyler. Ancak Mustafa Kemal'e göre İngilizler için durumun vahametini arttıran asıl husus, İstanbul'da kapatılan Meclis-i Mebusan'ın Ankara'da daha millî bir isimle açılmış olmasıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın kanaatince “*Salih Paşa kabinesinin düşürülmesi, ‘Damat’ Ferit Paşa’nın Sadaret’e iadesi; hatta Kuva-yı İnzibatiye’nin tesisi ve Ankara’ya mücavir isyanların patlak vermesi; İngiliz Yüksek Komiserliği ile ‘Damat’ Ferit Paşa Hükûmeti’nin, müştereken ittihaz ettikleri bir tedip kararının*” uygulanmasından ibarettir (ASRP, s. 207-208).

Romanda İstanbul Hükûmeti'nin ve Padişah Vahdettin'in Kuva-yı Milliye karşıtı tutumunun Anadolu'daki destekçilerine de yer verildiği görülmektedir. Söz gelimi “*Postacı*” Nâzım, “*Halife'nin Ordusu*” namında bir ordu toplayıp şehirleri basarak Kuva-yı Milliye karşıtı bildirimler dağıtmıştır:

“*‘Halife'nin Ordusu’, iflasından sonra ‘Postacı’ Nâzım’ın, etrafına ‘Hükûmet namına’ topladığı ‘müsellah’ atlılara, münasip gördüğü isim! Düzce İsyanı’ndan bu taraflara kaçmış, bazı gözü kanlı ‘beylerin’ de katıldığı, bu müfreze, Yozgat vilayetini kasıp kavurmaktadır. Yıldızeli Kaymakamı, aciz; elinden bir şey gelmiyor. 3. Kolordu’nun Süvari Takımı, oraya ulaştırıldı, ‘müessir’ olmadı: etkisi zayıf, o kadar zayıf ki, ‘Postacı’ Nâzım Bey ve atlıları ‘hodbehot’ Köhne Çarşısı’nı basabiliyor; onunla da yetinmeyip, cuma namazından henüz çıkmış ‘müminlere’, Halife-i Ruy-i Zemin Hazretlerinin, beyanname olarak basılmış, Kuva-yı Milliye ‘aleyhtarı’ fetva ve tebliğlerini, dağıtabiliyor.*” (ASRP, s. 231-232).

İstanbul Hükûmeti'nin ve Padişah Vahdettin'in bir başka önemli destekçisi de Çapanoğlu kardeşlerdir. Hürriyet ve İtilaf Fıkrası üyesi de olan Çapanoğlu Edip ve kardeşi Celâl, Anadolu'da bir hayli etkin olmuştur. Özellikle halka sürekli “*İngilizlerin Dersaadet’i işgalinin, Zat-ı Şahane’nin arzusu üzerine tahakkuk ettiğini; Yunanların İzmir’e asker ihracınınsa, muvakkat bir tedbir olduğunu*” söylemeleri, gelişmelerin gerçek yüzünü bilmeyen halkta Kuva-yı Milliye karşıtı bir algının oluşmasına sebep olmuştur (ASRP, 233).

Çapanoğlu kardeşler, Ankara'da kurulması düşünülen yeni meclise de karşı çıkmışlardır. Onlara göre bu meclis kanunlara aykırıdır; eğer meclis açılırsa, bu, “*Huruç el Sultan*” demek olacaktır. Çapanoğullar, nihayetinde Ankara'ya şu telgrafi gönderirler:

“Ankara’da, yeni ve başka bir meclisin teşekkülü ve içtimai, Zat-ı Şahane’nin irade-i hümayununa ve devletin mevzuatına mugayir bir keyfiyettir; o hâlde, bu teşebbüse tevessül edenlerin hakkında, icap eden kanuni tahkikatın...” (ASRP, s. 234).

Yapılan bütün bu konuşmalar ve gönderilen telgraflardan sonra, Yozgat ve havalisinde başını Çapanoğlu kardeşlerin çektiği ve tarihe Yozgat İsyanı olarak geçen kalışma gerçekleşir. Her ne kadar Kuva-yı Milliye bu isyanı bastırmış olsa da, yine de asıl düşmana yöneltebilecek bir güç, Çapanoğlu kardeşler nedeniyle bir iç isyana harcanmak zorunda kalınmıştır.

3.3.1.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık

Bilindiği üzere, “İttihatçılık/Enver Paşa” konusu, Attilâ İlhan’ın gerek edebî, gerekse düşünsel eserlerinde sıklıkla kendisine yer bulmuştur. İlhan, bu eserlerinde, genellikle İttihatçılığı Kuva-yı Milliyeciliğin, Enver Paşa’yı da Mustafa Kemal Paşa’nın karşısında konumlandırmıştır.⁸¹ İlhan’ın bu genel tutumu, *Allah’ın Süngüleri “Reis Paşa”*’da da sürmektedir. Sözün gelişi, Mustafa Kemal, İttihatçı anlayışın fikir hayatlarının şekillenmesindeki hakkını teslim etmekle birlikte, Kuva-yı Milliyecilikle İttihatçılık arasındaki şu karşılaştırmayı yapmaktan da geri durmamıştır:

⁸¹ Ancak, Prof. Dr. Feroz Ahmad’ın *İttihatçılıktan Kemalizme* adlı çalışmasında belirttiğine göre, durum Attilâ İlhan’ın çizdiği tablodan farklıdır; zira, Ahmad, özgün karakterine karşın Kemalizmin hem düşünce, hem de toplumsal temel bakımından öncelleri olduğu kanaatindedir. Ahmad’a göre, Kemalizmi, Mustafa Kemal’in geliştirdiği bazı fikirlerin ilk kez ortaya atılıp tartışıldığı Genç Türk (İttihat ve Terakki) döneminin (1908-1918) katkısını göz ardı ederek ele almak tarih dışı bir tutum olacaktır. Aynı şekilde Kemal Paşa’nın, Osmanlı İmparatorluğu’nun son derece hızlı ve radikal bir dönüşüm içinde bulunduğu on yılda etkin bir rol oynadığını da unutmamak gerekmektedir. Öyle ki, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi dönemin en önde gelen İttihatçı ideologları Kemalist hareketle birleşerek onun ideolojisinin oluşmasında katkıda bulunmuşlardır (Ahmad, 2016: 218). Prof. Dr. Erik Jan Zürcher de *Milli Mücadelede İttihatçılık* isimli eserinde, “*Jön Türklerin halefleri olan Mustafa Kemal Atatürk’ün milliyetçileri*” ifadesiyle, Atatürk’ü İttihatçı anlayışın ardılı saymaktadır (Zürcher, 2016: 47). Burada ayrıca, Zürcher’in Mustafa Kemal-Enver/Kemalizm-İttihatçılık karşılaştırılmasının yaratılmasını Mustafa Kemal’in Türk tarih yazımındaki etkisine bağladığını da ifade etmek gerekir. Zira, Zürcher’e göre, “*bu dönemin (1923 sonrası), ders kitaplarında ve devlet yayınlarında görülebilecek ‘ortodoks’ Türk tarihi, şeklini İTC’nin Kemalist propaganda ve 1926 yazındaki siyasal davalar ile bütünüyle karalandığı bir zamanda (1926-1927) almıştır. Bu tarih, esas olarak, Mustafa Kemal’in -siyasal rakiplerini tasfiye mücadelesinde bir silah olan kendi anılarına dayanır. 1926 temizlik hareketi, muhtemelen Mart 1926’da Mustafa Kemal’in İTC’yi sert bir biçimde eleştirdiği anıların yayınlanmasıyla hazırlanmıştır. Mustafa Kemal’in 1927’de okuduğu ünlü Nutuk’u 1919-1927 yıllarının tarihi olarak değil, 1926 temizlik hareketini haklı çıkarma girişimi olarak görülmelidir. Böylece Türk tarih ve biyografileri, Kemalistler ile İttihatçılar (bunlar tamamen farklı gruplar olarak değerlendirilir) arasındaki karşıtlığı, birincilerin rolünü abartıp ikincilerinki hemen hemen yok sayarak büyütür. Onlar ulusal hareketi Mustafa Kemal’in özgün bir yaratımı olarak belirler ve Jön Türk dönemi ile Kemalist dönem arasındaki sürekliliği ve ulusal direniş hareketinde İTC’nin oynadığı rolü yok sayarlar.*” (Zürcher, 2016: 255-256).

“Nankör olmayalım! İttihatçılık, bir ocaktır; yetişmemizde dahli var, bu... Bu gayr-ı kabîl-i inkâr bir hakikat!.. Ne var ki, onlar Garplılaştırmak temayülündeydi, biz medeniyetçi olacağız... Onlar komitacıydı, biz inkılapçiyız... Onlar Osmanlılaşma taraftarıydı, biz milliyetçiyiz... Eğer bu hakikatleri anlatabilirsek... Millet davamızı tecviz edecektir... Binaenaleyh, her işin başı Meclis!.. Meclis'in bir an evvel, küşadı!..” (ASRP, s. 67).⁸²

Her ne kadar Kuva-yı Milliye mücadelesini yürütenlerin yetişmesinde İttihatçı anlayışın etkisi varsa da, yine de Mustafa Kemal, İttihatçılıkla Kuva-yı Milliyecilik arasında kesin bir çizgi çeker. Zira, İttihatçılar Batılılaşmak istemişler, Kuva-yı Milliyecilerse uygarlaşmayı amaç edinmişlerdir; İttihatçılar komitacı olmuşlardır, Kuva-yı Milliyeciler devrimcilerdir ve son olarak İttihatçılar Osmanlılaşma taraftarlığı yaparken Kuva-yı Milliyeciler ulusalcı olmayı tercih etmişlerdir. Mustafa Kemal'in çizdiği bu siyasi perspektif, bir bakıma Attilâ İlhan'ın tasavvurundaki Kuva-yı Milliye düşüncesinin de esaslarını oluşturmuştur.

İlhan, bir Mustafa Kemal-Enver karşılaştırması da anlatının sosyalist isimlerinden Resûl Hocayef'e yaptırır. Hocayef'e göre işçi sınıfının Mustafa Kemal'den yana olması gerekmektedir; çünkü, Mustafa Kemal'in Enver gibi “siyaset kirliliği” yoktur; askerlik bahsindeyse, iki isim arasında zaten mukayese kabul edilemez (ASRP, s. 181). Attilâ İlhan'ın tasarladığı Kuva-yı Milliye düşüncesinde sosyalizmin önemli bir yerinin olduğu düşünüldüğünde, söz konusu Mustafa Kemal-Enver karşılaştırmasının bir sosyalist tarafından yapılmış olmasının ayrıca önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Resûl Hocayef, Mustafa Kemal'in emperyalizme karşı verdiği mücadeleye tüm işçi sınıfının (sosyalistlerin) katılması gerektiği görüşündedir. Bu görüş, hiç kuşkusuz Attilâ İlhan'ın Mustafa Kemal'in düşünceleriyle sosyalizmi sentezleme çabalarını kuvvetlendirici niteliktedir.

3.3.1.5. Kuva-yı Milliye Karşısı Komprador Aydın

⁸² Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın “Mustafa Kemal'in İttihatçılığı”na dair görüşü şu şekildedir: “Atatürk de vakti zamanında bütün genç subaylar gibi İttihatçı idi. Ama çok erkenden bu zümreden soğumuş, bırakmış ve erkenden fırka yönetimine karşı tenkitçi bir bakış edinmiştir. Enver Paşa'yla yıldızları barışmamıştır. Enver, onu sevmiyordu, Atatürk ise Enver'i bir tehlike olarak görüyordu. Bu ikisi farklı bakıştı. Enver Paşa, Mustafa Kemal'den hazzetmiyordu. Onu konumu itibarıyla muhteris, gayrimemnun biri olarak görüyordu. Mustafa Kemal için ise Enver, sevip sevmemenin ötesinde tehlikeli birisiydi. İttihatçılık iddiası, ileride Mütareke döneminde menfi bir kavram olarak bilhassa Damat Ferid çevresi tarafından Mustafa Kemal taraftarlarına karşı da propagandası yapılan suçlamadır ve esas amacı Mustafa Kemal'in 'millî hareketini' halk nezdinde itibarsızlaştırmaktır. Sonrasında bu propaganda Mustafa Sabri ve Dürriyade gibilerin eliyle fetva şeklinde ortaya kondu. Atatürk, İttihatçıların menfi taraflarından nefret ederdi. Kendisi de gençken yeminli İttihatçı olmasına rağmen, aşağı yukarı Hareket Ordusu macerasından sonra, binbaşılığından itibaren bu tavır ve hizipçilikten nefret edip çatışarak kenara çekilmiştir.” (Ortaylı, 2018: 65-66).

Attilâ İlhan romanlarının birçoğunda “yozlaşmış komprador aydın” kimlikleriyle ön plana çıkan kimi isimlerin *Allah’ın Süngüleri* “*Reis Paşa*”da düşmanla iş birliği hâlinde olmaları oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu isimlerin başında -İlhan’ın diğer romanlarında da, özellikle Mütareke İstanbul’unda İtilaf Kuvvetleri askerleriyle kurdukları ilişkiler ve bu ilişkiler bağlamında takındıkları gayrimillî tavırlarla tanınan- Gülistan Satvet Hanım ve “*Bacaksız*” Abdi Bey gelmektedir. Bilhassa “*Osmanlı’dan ziyade, ‘ruhunu’ Fransız hisseden*” Gülistan Satvet, Fransız subaylarla kurduğu ilişkiler ve Anadolu’da verilen bağımsızlık mücadelesine yönelttiği olumsuz bakış açısı ile Kuva-yı Milliye’nin karşısında düşmanla iş birliği yapan biri olarak nitelendirilebilir (ASRP, s. 77).

Gülistan Satvet’in anlatıdaki en belirgin özelliği, çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğu İstanbul sosyetesinin yalı, köşk ve konaklarında verilen davetlere katılması ve bu davetlerde kendisi gibi ulusal bilinçten uzak Osmanlı vatandaşları ve İşgal Kuvvetleri subaylarıyla yakın ilişkiler kurmasıdır. Sözü edilen davetlerden biri, Bakırcıyan Yalısı’nda verilmiştir:

“Bakırcıyan Yalısı’nın görkemli ‘muayede salonu’, denize ‘nazır’ verandasıyla, rıhtımın hemen üzerinde idi; havai fişekler, birbiri ardı sıra, oradan atıldığı için, davetliler şehrayini seyretmeye, verandaya çıkmışlar: Takmış takıştırmış, tuvaletleri Paris modası madamlar; bakışları işveli, gülüşleri şuh, matmazeller; tek gözlerinde moncle, kırpık bıyıkları, pomatlı; smokin giymiş mösyöler; çoğunluğu ‘gayrimüslim anasır’dan, güzide ve mümtaz bir kalabalık; aralarında tören üniformalarıyla, bazı ‘Müttefik zabitanı’ da var ki, Osmanlı meslektaşlarıyla, Kızılordu’nun Kafkasya’daki ‘harekâtını’, konuşmaktadır.

Salondaki yaylı çalgılar orkestrası, hemen hiç susmuyordu; birbirine usturuyla eklediği Viyana valslerinin, dantel zarafetine; kalabalığın uğultusu; havai fişeklerin, renk renk infilakları karışıyor; her patlayış, en çok da o zarif, son derece şık ve seçkin ‘matmazeller’in, küçük ve sevimli hayret çığlıklarına sebep oluyor.

(...) Yaylı sazlar orkestrası; o sırada, Strauss’un ‘Viyana Ormanları Efsanesi’ne geçti: pistte, üniformalı İngiliz, Fransız ve İtalyan zabitleri; kollarının arasında, şuh, baliketi ve terlemiş Osmanlı kızları; vals yapmıyor, sanki uçuyorlar.” (AS, s. 217, 222-223).

Bu denli geniş bir tasvirin asıl amacı, kuşkusuz Anadolu’da bir “ölüm-kalım” mücadelesi verilirken İşgal Kuvvetleri subaylarının da iştirak ettiği davetlerde eğlenen “Osmanlı sosyetesine”ne yönelik getirilmeye çalışılan eleştiridir. Bu eleştirideki “*Osmanlı kızları*”ndan ete kemiğe bürünen isimse, yukarıda da ifade edildiği gibi, “*Sabık Paris Sefir-i Kebiri Refii Satvet Bey’in, ‘kerime-i muhteremesi’ Gülistan Satvet*”tir. Gülistan Satvet, “*Bakırcıyan Yalısı’ndaki bu muhteşem davete*” her ne kadar “*Miralay Oliver Hugh Dickinson, hiç olmazsa -o nankör ve vefasız- Yüzbaşı Lariviere refakatinde gelmiş olmayı*” istemişse de, bu mümkün olmamıştır. Bunun üzerine o da, “*bağırına taş basıp,*

inadına süslü püslü, inadına takmış takıştırmış; Yalı'ya, Nisvan mecmuası, heyet-i tah-ririyesi'nden, Gülistan Satvet sıfatıyla, arz-ı endam" etmiştir (ASRP, s. 223-224).

3.3.1.6. Basının Kuva-yı Milliye Karşısındaki Tutumu

Kurtuluş Savaşı'nda basının Kuva-yı Milliye'ye yönelik iki temel tutum takındığı görülmektedir. Bunlardan birincisi İstanbul basınının Kuva-yı Milliye'ye karşılık yürüttüğü olumsuz yayın anlayışı tutumudur. Özellikle İstanbul Hükûmeti ve Padişah Vahdettin yanlısı olan bu basın organları, Kuva-yı Milliyecileri “*çapulcu*”, “*haydut*”, “*vatan haini*”, “*bozguncu*” ve “*din düşmanı*” gibi sıfatlarla anmışlar ve kurtuluşun düşmanla savaşmakta değil, emperyal devletlerin boyunduruğu altına girmekte olduğunu savunmuşlardır.

Bu görüşte olanlardan biri, *Alemdar* gazetesi yazarlarından Refii Cevad Bey'dir. Bir yazısında, “*Kimse çıkıp da bu milletin hâli ne olacak demiyor? Azimkâr bir Hükûmet ricali, demir bir el ile, Kuva-yı Milliye namı altına iltica eden bu haydutların, kafasına bir yumruk indiremiyor...*” yorumunu dile getiren Refii Cevad (ASRP, s. 23), “*6 Nisan 1336/1920*” tarihini taşıyan “*Hatt-ı Hümâyûn ve Yeni Kabine*” başlıklı bir başka yazısında da, Kuva-yı Milliye ve Mustafa Kemal karşıtlığını şu sözlerle ortaya koymuştur:

“Bu şımarıklığın bu derece vahim bir hâle gelmesinde, Ali Rıza ve Sâlih Paşa kabinelerinin, büyük dahil vardır. Ferit Paşa Hazretlerinden sonra gelen kabineler, milleti eşkıyalığa âlet eden zorbabaşıya bir paye veriyorlar ve onunla uzlaşmak, müzakere etmek küçüklüğünde bulunuyorlardı. Ve 'buna karşı, şimdiye kadar kabûlüne çalışılan mülayim tedbirler fairesiz' kalıyordu. Bu isyan hâlinin devamının, daha vahim olduğunu gördük. Buna karşı kati bir tedbire ihtiyaç vardı.” (ASRP, s. 121).

Refii Cevad'a göre Mustafa Kemal “*zorba*”, Mustafa Kemal önderliğinde verilen Kuva-yı Milliye mücadelesiye bir “*şımarıklık*”, bir “*isyan*”dır. Bu isyanın sonlandırılması için kesin tedbirlere ihtiyaç vardır.

Alemdar gazetesinde Kuva-yı Milliye karşıtı yazılar kaleme alan bir başka yazar da Refik Halit'tir. Refik Halit “*4 Nisan 1336/1920*”de yayımlanan “*Hani Böyle Olmayacaktı!..*” başlıklı yazısında Mustafa Kemal'i tutuklayıp İstanbul'a getiremediği için dönemin hükûmetini eleştirmiştir (ASRP, s. 104-105).

Rıza Tevfik de, yine *Alemdar*'da yayınlan bir yazısında Kuva-yı Milliye karşıtlığını şu cümlelerle ortaya koymuştur:

“‘Avrupalılara sesleniyorum. Bu Anadolu haydutları arasında kaç tane Türk gösterilebilir: Yüzde doksan dokuz buçuğu Türk, hiç değilse Anadolulu değildir. Bütün Anadolu Türk’ü Kuva-yı Milliye’ye lanet etmektedir. Mustafa Kemal tarihe siyasi deliller arasında nam bırakacaktır...’

‘Anadolu mukavemeti bir blöfsten ibarettir. Hükümetimiz mademki bunlarla başa çıkamıyor; Avrupa, Anadolu’yu bu zararlı haşerattan temizleyecektir. Bunu Müslüman ve Osmanlı menfaatlarına muvafık bir hüküm addetmekteyiz!..’” (AS, s. 338-339).

Rıza Tevfik’e göre Kuva-yı Milliye mücadelesini yürütenler Türk değildir, gerçek Türklerse zaten Kuva-yı Milliye’ye lanet okumaktadır. Mustafa Kemal de tarihe “*deli*” olarak geçecek biridir. Rıza Tevfik, Avrupa devletlerinin Anadolu’yu işgalini de istemektedir. Zira böylesi bir işgal, Anadolu’yu “*zararlı haşerat*”tan temizleyecektir. Rıza Tevfik’in kanaatine bu “*temizlik*” elbette Müslümanların ve Osmanlı’nın yararına dır.

Kaleme aldığı yazılarda Kuva-yı Milliye’nin/Mustafa Kemal’in karşısında olan başka bir isimse *Peyam-ı Sabah* yazarı Ali Kemal’dir. Ali Kemal, gazetesinde yayımlanan bir yazısında Kuva-yı Milliye’yi “*dahiye-i dahya*” (büyük bela) olarak nitelemiştir (ASRP, s. 116).

Ancak elbette İstanbul basınında sadece Kuva-yı Milliye karşıtı gazete ve yazarlar yoktur. İstiklâl mücadelesini destekleyen, işgali kabullenemeyen gazete ve yazarlar da bu dönemde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Fâlih Rıfkı ve Cafer Beyler bu isimlerden yalnızca ikisidir. Fâlih Rıfkı Bey, bir konuşmaları sırasında, boğaza demirlemiş İtilaf zırhlılarına bakıp “*Garp’ın zaferi!.. Pençelerini boğazımıza geçirmiş, sıkıyor...*” derken, Câfer Bey de, gördüğü manzara karşısında, “*Biz size gösteririz!*” diyecektir (ASRP, s. 37-38).

İstanbul basınındaki birkaç gazetenin yanı sıra Anadolu’da ve Trakya’da çıkan birçok gazete de ulusal kurtuluş mücadelesinin yanında olmuştur. Sözün gelişi, *İrade-i Milliye* (Sivas), *Ahâli* (Edirne) ve *Albayrak* (İstanbul) gazeteleri, 22 Mart 1336 (1920) tarihli nüshalarında işgal karşıtı başlıklar ve haberlerle çıkmışlardır (ASRP, s. 39-40).

İstanbul basınında Anadolu’daki Kuva-yı Milliye mücadelesini destekleyen gazetecilerin en önemlisi Yunus Nâdi’dir. Yunus Nâdi, Kuva-yı Milliye’yi sadece fikirsel boyutta desteklemekle kalmaz, bizzat eylemsel boyutta da bu mücadeleye dâhil olmak

düşüncesiyle Ankara'ya gitmek için yola çıkar. Yunus Nâdi'nin yolculuk esnasında ilk kez bir "Kuva-yı Milliye müfrezesi"ni görmesi, anlatıya şu şekilde yansıtılmıştır:

"Otelin balkonunda Yunus Nâdi Bey, Dersaadet'ten bu yana, ilk defa gördüğü, bir Kuva-yı Milliye müfrezesini seyrediyordu: Paltosunu omuzlarına almış, mendiliyle, gözlüklerinin buğusunu silerek! O sırada balkona, beraber seyahat ettikleri, İzmir Mebusu Sırrı Bey çıkacaktır: o da, ağzı burnu duman, çeşitli tür ve boydaki atlara; kılığı kıyafeti, hatta fişeklikleri ve tüfekleri birbirini tutmaz, süvarilere, bir süre bakıyor.

Nihayet sordu: '–Kimin müfrezesiymiş bu?..'

Yunus Nâdi Bey, eliyle uzaktaki birini gösterecektir: '–Mahmut Bey'in!.. 'Kuva-yı Milliye, hani nerede?' diye sormuştuk ya!.. İşte karşımızda duruyor.'"

Yunus Nâdi Bey'in gösterdiği, İstasyon tarafı; Kuva-yı Milliye Müfrezesi'nin Kumandanı Mahmut Bey, orada: demirkarı atına binmiş, boyu bosu yerinde bir adam; etrafında maiyeti, zabıterleri, gittikçe kalabalıklaşan atlıların, arasında ilerliyor; çevresine bakınmakta, âdeta bir şeyi, ya da birisini aramaktadır: süvariler, ona saygıyla yol veriyorlar. Nihayet sabrı tükenmiş olmalı ki, yüksek sesle sordu: '–Nâdi Bey!.. Nâdi Bey!... Yahu Yunus Nâdi Bey nerede?'

Maiyet zabıterlerinden birisi, işaretle, otelin balkonundaki Yunus Nâdi Bey'i gösterdi; Mahmut Bey, yüzü gülümsemesiyle aydınlanmış, atını o yana sürüyor; iyice yaklaşınca, yüksek sesle yukarıya konuşur: '–Kuva-yı Milliye nerede diyordunuz... İşte karşında, gördün mü?.. Beğendin mi?..'

Balkonda Yunus Nâdi Bey, çok heyecanlı, âdeta konuşmıyor; memnun, mütebessim; baş ve el hareketleriyle göstermeye çalışıyor. Mahmut Bey, gülüyordu; huysuzlanan atını şaha kaldırıp, balkona seslendi: '–Hadi bize Allahaismarladık... Size de uğurlar olsun!.. Hakkınızı helâl edin!'

Mahmut Bey, atını yola çevirmiştir. Kuva-yı Milliye'nin atlıları, dolaşık nal sesleriyle, arkasına düşer; meydanı sarmış Geyve ahalisinin, rüzgâr gibi uğuldayan, dua ve temennileriyle uğurlanırlar.

'–Güle güle, ihvanlar!'

'–Allah müininiz olsun!'

'–Selametle gidin! Selametle gelin!..'

Yunus Nâdi ve Sırrı Beyler, yürekleri burulmuş, gidenlerin arkasından, dalgın bakıyor: Kuva-yı Milliye süvarisi, tırstan dörtnala kalktı; gözden kaybolmaları, çok sürmeyecektir." (ASRP, s. 59-60).

Böylesine uzun bir tasvirin tercih edilmesinde, hem dönemin aydınlarının, hem de Anadolu halkının Kuva-yı Milliye'ye olan hayranlıklarının vurgulanmak istenmesinin etkili olduğu söylenebilir.

Kuva-yı Milliyeci gazetecilerden Yunus Nâdi Bey'in Anadolu'daki "ecnebi kalabalığından", özellikle de İngiliz ve Amerikan misyonerlerden duyduğu rahatsızlık üzerine yazmayı tasarladığı makaledeki şu cümleler, İlhan'ın tasavvurundaki Kuva-yı Milliye düşüncesinin çerçevesini çizebilmek adına son derece önemlidir:

“Anadolu, Türk ve Müslüman mevcudiyetinin imha edilmemesi için... Yani pek tabii bir nefis-i müdafaa hissiyle başladığı bu cidalin... Âlemşümül bir cidal ile rabitalı olduğunu düşünerek, kati kararını vermelidir...”

Ortada bir Türkiye davası mevcuttur; fakat, dava münhasıran bu değildir; umumiyet itibariyle, dava da, kavga da, şu iki fikrin mübarezesinden ileri gelmektedir... Dünyayı kendi keyif ve menfaati hesabına, köleliğe sürüklemiş Garp emperyalizmi ve kapitalizminin tasallut ve tahakkümüne karşı... Artık kölelik ve zorbalık altına girmemek... Hatta bu tasallut ve tahakkümü yıkmak ihtiyacı ile ayaklananların, fikir ve hareketleri... Biz davamızı müdafaa sadedinde, işte bu iki fikirden, birini ihtiyar etmek mevkiindeyiz...” (AS, s. 274).

Burada verilmek istenen temel mesaj, dünyayı sömürmek isteyen Batı emperyalizmi ve kapitalizmine karşı tam bağımsızlık ilkesinin savunulmasının gerekliliğine yöneliktir. Zira, mazlum milletler her ne şart altında olursa olsun, emperyalizmin ve kapitalizmin kölesi olmamak adına savaşacaklardır. Yunus Nâdi Bey’e göre, Türk milletinin de bir mazlum millet olarak tutması gereken yegâne yol, kendisine saldırıp hükmetmek isteyenlere karşı mücadele etmektir.

3.3.2. Gâzi Paşa

Allah’ın Süngüleri “*Reis Paşa*”nın devamı niteliğindeki roman, iki önemli sosyalist isim, Vâlâ Nurettin ve Nâzım Hikmet’in 1921 kışında Bolu üzerinden Anadolu’ya geçişleriyle başlamakta ve 1922 Eylül’ünde Türk Ordusu’nun Yunan Kuvvetleri karşısında kazandığı kesin zaferden sonra saltanatın kaldırılması ve Padişah Vahdettin’in bir İngiliz zırhlısıyla İstanbul’dan kaçışıyla son bulmaktadır. Esasında roman Attilâ İlhan’ın vefatı nedeniyle yarım kalmıştır. Ancak yazarın ölümünden sonra yayımlanan *O Sarışın Kurt* isimli görsel romanda⁸³ *Gâzi Paşa*’nın muhtemel sonunu tespit etmek mümkündür. Romanda ele alınan tarihsel süreçte II. İnönü Savaşı, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz’da büyük başarılar kazanılmış, ayrıca Enver Paşa’nın/İttihatçıların yaratmış olduğu siyasi tehlike bertaraf edilmiştir.

⁸³ Attilâ İlhan, *Allah’ın Süngüleri* “*Reis Paşa*” ve *Gâzi Paşa* romanlarından önce uzun süredir üzerinde durduğu *Gâzi Mustafa Kemal Paşa* / “...*O Sarışın Kurt!*...” isimli senaryonun çalışmalarını 1998’de tamamlamıştır. Ancak ilgili senaryo bir film olarak yayınlanmayınca, İlhan bu senaryoyu iki ciltlik bir romana dönüştürme kararı almış ve bu ciltlerden ilkinin de *Allah’ın Süngüleri* “*Reis Paşa*” adıyla 2001’de yayımlamıştır. Fakat yazarın ömrü romanın ikinci cildinin yayımlanmasına vefa etmemiştir. Bununla birlikte, İlhan’ın ölümünden sonra yarım kalan hâliyle ikinci cilt *Gâzi Paşa* adıyla 2006’da yayımlanmıştır. 2007’deyse yazarın bu iki ciltlik roman çalışmasına kaynaklık teşkil eden *O Sarışın Kurt* isimli senaryosu aynı adla “görsel roman” alt başlığıyla yayımlanmıştır (İlhan, 2014f: 5-9). Bu bağlamda, *O Sarışın Kurt* da İlhan’ın romanları içinde kabul edilmiş ve *Gâzi Paşa*’nın muhtemel sonu da çalışmanın ilgili başlığında ele alınmıştır.

Romanın odak noktasında, tıpkı *Allah'ın Süngüleri* "*Reis Paşa*"da olduğu gibi, emperyalizm karşısındaki Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya iş birliği ile Mustafa Kemal Paşa/Enver Paşa çatışması yer almaktadır. Bu romanda da Attilâ İlhan'ın temel iletisi, emperyalizm ve kapitalizm karşısında tüm "mazlum milletler" in birlikte mücadele etmeleri gerekliliğine yöneliktir.

Aynanın İçindekiler dizisinin yedinci kitabı olan *Gâzi Paşa*, yazarının vefatından sonra ilk kez 2006'da Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Kitabın son baskısı yine aynı yayınevi tarafından 2017'de gerçekleştirilmiştir.

3.3.2.1. Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir

Romandaki anlatıma göre, Kuva-yı Milliye'nin karşısında yer alan güçlerin başında saltanat ve hilafet kurumları gelmektedir. Öyle ki, Mustafa Kemal, Büyük Zafer'den sonra "egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olması" düşüncesinden hareketle, saltanatı ve hilafeti kaldırmak için girişimlerde bulunmuştur. Söz konusu girişimlerin başlangıcı Kurtuluş Savaşı'nın komuta kademesine konuyla ilgili görüşlerinin sorulmasına dayanmaktadır.

Komuta kademesinden Hüseyin Rauf Bey, meseleye dair "*Ben saltanat ve hilafet makamına... Vicdanen ve hissen merbut bir kulum... Çünkü benim babam, padişahın nan-ı nimetiyle yetişmiş... Osmanlı Devleti'nin ricali sırasına geçmiştir... Benim de kanımda o nimetin zerrati vardır. Ben nankör değilim ve olamam... Padişaha muhafaza-i sadakat borcumdur. Halifeye merbutiyetim ise, terbiyem icabıdır.*" der. Refet Paşa'ysa, Rauf Bey'i tasdikler nitelikte "*Rauf Bey'in fikir ve mütalaasına, tamamen iştirak ediyorum... Filhakika, bizde, padişahlıktan ve halifelikten başka... Bir şekl-i idare mevzubahis olamaz!*" görüşünü dile getirir. Ali Fuat Paşa ise Moskova'dan yeni geldiğini ifade ederek konuyla alakalı herhangi bir şey söylemez. Arkadaşlarının düşüncelerini dinleyen Mustafa Kemal Paşa, onlara şu cevabı verir:

"*Arkadaşlar, mevzubahis ettiğiniz mesele... Haddizatında bugünün meselesi değildir... Meclis'te bazılarının telaş ve heyecanına da mahal yoktur... Ben ne halife olmak niyetindeyim, ne de padişah... İcab-ı hâlinde bunu Meclis'te de beyan ederim.*" (GP, s. 453-454).

Fakat Mustafa Kemal, saltanatın kaldırılmasına ilişkin asıl önemli konuşmasını Meclis'te yapacaktır:

“Hâkimiyet ve saltanat, hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Kudretle ve zorla alınır... Nitekim Türk milleti, hâkimiyet ve saltanatı, isyan ederek, kendi eline bilfiil almıştır... Bu bir emrivakidir... Mevzubahis olan, millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız değildir... Mesele zaten emrivaki olmuştur. Şimdi mesele bu emrivaki olmuş hakikati, ifade etmekten ibarettir... Burada toplananlar... Meclis ve herkes... Meseleyi tabii görürse, fikrimce çok iyi olur... Aksi takdirde, hakikat yine usul-ü dairesinde ifade olunur... Fakat ihtimal, bazı kafalar kesilecektir!..” (GP, s. 455).

Bilindiği gibi, Mustafa Kemal'in kararlığı neticesinde önce saltanat, daha sonra da hilafet kaldırılmıştır. Yukarıdaki sert ifadelerin anlatıda kullanılmasının, Mustafa Kemal/Kuva-yı Milliye için ulusal egemenliğin ne denli önemli bir kavram olduğunun vurgulanması amacına dayandığı söylenebilir. İşte bu vurgunun pekiştirilmesi amacıyla, saltanatın kaldırılmasına dair yasanın kabulü ve Padişah Mehmet Vahdettin'in İstanbul'dan kaçışı, anlatıya şu şekilde yansıtılmıştır:

“Ertesi gün çıkan -1 Teşrinisani 1338 (1922) tarihli- Birlik gazetesinin birinci sayfasında; Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın, 'Muhtelit Encümen'de konuşurken çekilmiş bir fotoğrafı vardı; onun üzerinde, büyük 'hurufat'la şu 'başlık' atılmıştı:

'BUNDAN SONRA PADİŞAH, MİLLETİN KENDİSİDİR!'

'DÜN AKŞAM VE BUGÜN MİLLÎ BAYRAMDIR!'

(...) Ertesi gün -17/18 Teşrinisani 1338 (1922)- Dersaadet'te münteşir Renin gazetesinin birinci sayfasında; yaşanan bu önemli olay, Padişah Mehmed-i Sadis'in bir fotoğrafı ile şu basit başlıkla verilecektir:

'VAHDETTİN, BİR İNGİLİZ ZIRHLISIYLA KAÇTI” (GP, s. 456-457).

Millet, Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde giriştiği ulusal kurtuluş mücadelesinden galip çıkmış, ülke işgal altındayken düşmanla iş birliği hâlinde olan padişah ise düşmana ait bir zırhlıyla ülkeyi terk etmiştir. Artık egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.

3.3.2.2. Emperyalizme Karşı Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya İş Birliği

Attilâ İlhan, özellikle Allah'ın Süngüleri “Reis Paşa”da üzerinde durduğu “emperyalizme karşı Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya iş birliği” düşüncesini Gâzi Paşa'da da ısrarla işlemeye devam etmektedir. İlhan, bu konuda da *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin başmakalesinden yararlanmakta ve Mustafa Kemal Paşa'nın kaleme aldığı düşünülen makaleden şu alıntıyı yapmaktadır:

“‘Şark İhtilâli, artık masal değildir. Yakın zamana kadar, en çok inanmış olanlar için bile, daha ziyade bir masaldan ibaret kalan bu akibetin, hakikiliğini pek yakın zamanda idrak edeceğiz...’

“‘Şark İhtilâli’ ismini verdiğimiz, Asya ve şarkî Avrupa milletlerinin, Garp emperyalistlerine karşı hayal ettikleri isyan, çoktan beri hayal olmaktan çıkmış, faaliyet sahasına intikal etmiştir. Bugün bütün Şark milletlerinin, Garp’tan çektikleri mezalimi hakiki miktarıyla hissederek, ona karşı mücadeleye karar vermiş olanlar, muntazam teşkilat ile birleşmiş ve işe başlamışlardır. Teşkilatın bir merkezi Moskova ise, diğer bir merkezi şarkî Avrupa, bir diğeri Ankara, bir diğeri Bakû, bir beşincisi Taşkent’tir...” (GP, s. 15).

Makalede “Doğu Devrimi” olarak üzerinde durulan husus, mazlum milletlerin emperyalizm karşısında kazanacakları zaferden başka bir şey değildir. Emperyalizmin zulmünü yaşayan mazlum milletler uyanmışlar ve kendilerini sömüren anlayışa karşı mücadele etmeye başlamışlardır. Bu mücadelenin bir tarafında Moskova ile Ankara, diğer tarafındaysa Bakû ile Taşkent vardır.

Ancak burada önemle vurgulanan bir nokta, emperyalizme karşı girişilen mücadeledeki iş birliğinin tamamen tam bağımsızlık ilkesi çerçevesinde yürütülüyor olmasıdır. Bu noktaya Mustafa Kemal Paşa da dikkat çekmiştir. Ona göre “‘müstevliye’ karşı, Bolşeviklerle omuz omuza vuruşmak” gerekmektedir. Ancak bu demek değildir ki, “böyle bir teşrik-i mesai, Rusların emrine girmek telakki ed(ilsin)”. Böyle bir şeyi kabul etmek kuşkusuz mümkün değildir (GP, s. 35). Tam bağımsızlık konusuna ayrı bir hassasiyet gösteren Mustafa Kemal, bu husustaki görüşlerini şu sözlerle pekiştirir:

“Mesele, ‘istiklâl-i tam’ telakkimizin ‘mutlak’ oluşundan neşet ediyor: İngiliz yahut Alman tahakkümü yerine, bu kere Bolşevik tahakkümü koyarsak bu nasıl bir ‘müdafaai hukuk’ olur? Hâlbuki Meclis’te de beyan ettim, Ruslarla bizi düşman eden, Garbî Avrupa’dır, hassaten İngiltere; Moskova, keyfiyeti idrak, hüsn-ü niyetimizi takdir eylemeli: Enternasyonal’a iştirak teşebbüsümüz, samimidir; Tevfik Rüştü Bey’in seyahati, bunun müşahhas delili olup...” (GP, s. 64).⁸⁴

Romanda Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya iş birliğine, özellikle de Mustafa Kemal’in bu iş birliğinde tam bağımsızlık ilkesine verdiği öneme dair -bir anlamda bu iş birliğinin/ilişkinin ve tam bağımsızlık düşüncesinin kanıtlanması adına- muhtelif yazar-

⁸⁴ Mustafa Kemal Paşa’nın Millî Mücadele’de Sovyet Rusya’yla kurulan iş birliğinde “tam bağımsızlık” ilkesine gösterdiği öneme, Prof. Dr. Taner Timur, şu şekilde temas etmektedir: “(...) Atatürk stratejisini ilk aşamada İngiliz emperyalizmi ile Sovyet Rusya sosyalizmi arasındaki temel çatışmadan yararlanma fikri üzerine kurmuştur. Kendisi için asıl amaç, Anadolu’da bağımsız bir Türk Devleti kurmaktır. Ancak bunun için Batılıların gerekli fedakârlığı yapmaları fazla muhtemel olmadığı göre, Kafkas Cephesi’ni yarmak ve Bolşeviklerden yardım almak gerekir. İşte, Millî Mücadele’imizi Sovyet Rusya ile doğal ittifak durumuna sokan koşullar bunlardır. Ancak, Atatürk, Sovyet rejiminin ‘sosyal veya politik bir hareket birliğine’ zorlayıcı yönünü daima hesaba katmış ve bu konuda temkinli davranmıştır.” (Timur, 2018: 25).

ların eserlerinden alıntılar da yapılmıştır. Bunlardan biri, Hikmet Bayur'un *XX. yy'de Türklüğün Dünya Siyasetine Etkisi* adlı eserinden alıntılanan şu satırlardır:

“Gâzi başlangıçta Rusya ile sıkı iş birliğini göze almıştır; yani şimdi, Rusya’da komünizm olduktan sonraki ilk günlerde, Doğu milletleri için çağrı vardır; orada işte, her millet istediği gibi şeye kavuşacaktır, isterse Rusya’dan ayrılabilir; zaten Lenin’in prensiplerinde de bu vardır; ondan sonra Kazan’da Türk Cumhuriyeti kuruldu, sahiden Türk milliyetçilerinin elindeydi; sahici bir şeydi, bunu gördük, inandık (buna). (s. 334)

‘Gâzi öbür Türklerin bağımsızlığını isterdi. Komünistlerden soğuması nedir? Azerbaycan’da yapılanlardır: Yani isterdi ki, Azerbaycan müstakil olsun! Kazan’da cumhuriyeti kurdular, sonra atverdiler, işleri görüldükten sonra; çünkü Kazan Tatarlarını çok kullandılar Kızılordu’da; o bakımdan o cumhuriyeti istediler, sonra dağıttılar...’ (s. 337)” (GP, s. 83).

Bayur’a göre Mustafa Kemal, Millî Mücadele’de Sovyet Rusya’yla sıkı bir iş birliği yapmıştır; zira, Sovyetler, başlangıçta ulusların bağımsızlığına önemli bir atıf yapmıştır. Ancak, ne vakit ki, Rusya, Azerbaycan’da Türklerin bağımsızlığına karşı gelmiştir, işte o zaman Mustafa Kemal, Rusya’yla arasına bir mesafe koymuştur. Mustafa Kemal’in Türkiye-Sovyet Rusya ilişkilerinde tam bağımsızlığa verdiği önem, bu örnekle de sınırlı kalmaz. Mustafa Kemal Paşa, muhtemel bir Rusya-İngiltere iş birliğine dair, dönemin Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa’ya, şu telgrafi göndermiştir:

“(…) Moskova Sefir-i Kebiri Ali Fuat Paşa Hazretleri’nden 7.6.1337 (1921) tarihinde gelen tafsilatlı raporda, şimdiye kadar emperyalist ve kapitalist hükümetlere düşman olan Bolşeviklerin, söz konusu siyaseti değiştirdikleri ve hassaten İngilizlerle anlaşarak Kafkasya tarafında bize hücum eylemeleri muhtemel bulunması itibariyle, Şark Ordusu’nun her ihtimale karşı fevkalade müteyakkız ve hazır bulunması lüzumu ehemmiyetle bildirilmektedir.” (GP, s. 127).

Telgraf alıntısında da görüldüğü üzere, Mustafa Kemal, her ne kadar emperyalizm karşısında Kuva-yı Milliye ile Sovyet Rusya arasında iş birliği sağlanmış olsa da, muhtemel bir siyaset değişikliği durumunda, tam bağımsızlık ilkesi çerçevesinde gerekli tedbirleri almaktan çekinmemektedir.

Attilâ İlhan, Kurtuluş Savaşı’nda Kuva-yı Milliye ile Sovyet Rusya arasında emperyalizme karşı yürütülen iş birliğinin temelini “mazlum milletler” ortak paydasında olduğu kanaatindedir. Öyle ki, bu kavram, diğer birçok romanda olduğu gibi, *Gâzi Paşa*’da da vurgulanır. Söz gelimi, İzmir’in Yunan işgalinden kurtarılmasından sonra dünyanın dört bir yanından Ankara Hükûmeti’ne gelen tebrik mesajları, romanda “*Mazlum Milletler’de Şenlik*” başlığı altında alıntılanır (GP, s. 317).

Mustafa Kemal Paşa'nın dolayısıyla Kuva-yı Milliye'nin Sovyet Rusya'yla olan ilişkisine dair bir başka önemli alıntı da, 21 Eylül 1922 tarihli *Internationale Presse-Korrespondenz* dergisinden romana aktarılan şu cümlelerdir:

“Sovyet Rusya, son notalarıyla İstanbul ve Doğu üzerine verilecek karara etkili bir biçimde müdahale etmeye niyetli olduğunu gösterdi. Kemal Paşa, Sovyet Hükümeti'nin çağırılmadığı hiçbir barış konferansına katılmayacağını bildirdi. İngiltere'nin boğazladığı, Fransızların terk ettiği Türkiye, Sovyet Rusya'nın safına itiliyor. (...) Sovyet Rusya'nın Doğu'daki ve dünya siyasetindeki gücü, bu yeni gelişmeyle artıyor. Bu durum, komünistlerin tüm ezilen sömürge halklarını destekleme siyasetinin bir kanıtıdır...” (GP, s. 425-426).

Alıntıda da vurgulandığı üzere, Kuva-yı Milliye ile Sovyet Rusya, emperyalizme karşı tam bir iş birliği hâlinindedir. Mustafa Kemal, Yunan Ordusu önünde kazanılan kesin zaferden sonra toplanması düşünülen barış konferansına Sovyet Rusya'nın çağrılmaması hâlinde katılmayacağını bildirmiştir. Bu karar kuşkusuz emperyalizm karşısındaki dayanışmanın önemli bir örneğidir.

Emperyalizm tehdidine karşı oluşturulan Kuva-yı Milliye-Sovyet Rusya iş birliği, komünist düşünceye bağlı kişilerin de Mustafa Kemal'e ve Kemalizme bakışını olumlu hâle getirmiştir. Örneğin Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nurettin'in komünist arkadaşlarından Giritli Ahmet Cevat, Mustafa Kemal ve Kemalizme dair “*Bu sabah, Marksizm ve Vladimir İlyiç, 'dünyanın geleceği' idiyse, yarın elbette Mustafa Kemal ve Kemalizm, Türkiye ve Türkler için, yeni bir ufuk demektir.*” yorumunu yapmaktadır (GP, s. 386-387).

Bu yorumun bir komünist tarafından yapılması, özellikle de Marksizm ve Lenin ile Kemalizm ve Mustafa Kemal'in âdeta bir tutulması, son konağının ulusal sosyalizm olduğu ifade edilen Kuva-yı Milliye düşüncesi için kuşkusuz oldukça önemlidir.

3.3.2.3. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı

Kuva-yı Milliye mücadelesini yürütenlere göre asıl düşman sahada savaşılan Yunan Ordusu değil, onun arka plandaki destekleyicisi olan emperyalizmdir. Bu düşüncenin açık bir kanıtı, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin “20 Temmuz 1336 (1920)” tarihli nüshasından alıntılanan şu cümlelerde görülmektedir:

“En büyük düşmanı düşmanların düşmanı; ne filan ne de falan milletler; bilakis bu, âdetâ her tarafı kaplamış bir saltanat hâlinde, bütün dünyaya hâkim olan ‘kapitalizm’ afeti ve onun çocuğu ‘emperyalizm’dir...” (GP, s. 11).

Burada dikkati çeken en önemli husus, Kuva-yı Milliye’nin baş düşman olarak emperyalizmi gördüğünün bizzat mücadelenin önderi olan Mustafa Kemal Paşa tarafından söylenmiş olunmasıdır. Bilindiği üzere, Millî Mücadele döneminde yayın hayatını Ankara’da sürdürmüş olan *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin birçok başmakalesini Mustafa Kemal Paşa kaleme almıştır. Alıntılanan bu makalenin de onun tarafından yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zira anlatıda da bu kanıyla ilgili cümleler alıntılanmış ve böylelikle Kuva-yı Milliye’nin kapitalizm ve emperyalizm karşıtlığı, bizzat hareketin yürütücüsünün ağzından vurgulanmış olunmuştur (GP, s. 75-76).

3.3.2.4. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Karşıtı Olarak Enver Paşa ve İttihatçılık

Attilâ İlhan anlatılarında oluşturulan Kuva-yı Milliye-İttihat ve Terakki ile Mustafa Kemal Paşa-Enver Paşa karşıtlığının⁸⁵ *Gâzi Paşa*’da da sürdürüldüğü görülmektedir. İlhan, bu romanında da İttihat ve Terakki karşısında Kuva-yı Milliye’yi, Enver Paşa karşındaysa Mustafa Kemal Paşa’yi konumlandırmıştır. Söz gelimi, bir toplantı sırasında Mustafa Kemal, İsmet Bey’e “*Hürriyet’in ilanını müteakip, İtalya, Trablusgarp’ın*

⁸⁵ Şevket Süreyya Aydemir, Mustafa Kemal-Enver çatışmasının tarihsel temellerine dair şu yorumu yapmaktadır: “(...) Mustafa Kemal’in İttihat ve Terakki’nin merkez çevrelerinden uzak tutuluşu ve Selanik’e gelmesinden hemen sonra ‘gözden düşme’ durumuna sürükleniş bir gerçektir. Bu durum, onun hayat hikâyesinde önemli etkiler yapmıştır. Bu sonuçta belki de iki tarafta, farkına varmadan, gizlice çarpışan iki mizaç, iki karakter, iki ayrı şahsiyet rol oynamış olsa gerektir. Mustafa Kemal’i, İttihat ve Terakki’nin icra mevkilerinden iten, gizli umumi merkezin müessir şahsiyeti Binbaşı Enver Bey’dir. (...) Enver Bey’in askerlik ve siyasetteki nispi ileri görüş zayıflığına karşı, Mustafa Kemal daha sonraları, bilhassa siyaset ve askerlikteki ileri görüşlülüğü ile kendi çağının en üstün misallerini verecektir. Enver Bey’in teşkilatçılık vasfına rağmen siyaset ve askerlikteki nispi görüş zayıflığı değil, kesin görüşsüzlüğü ileride hem bir ordunun çöküşüne, hem bir devletin yıkılışına mal olacağı hâlde, Mustafa Kemal’in askerî ve siyasi ileri görüşlülüğü, hem çökmüş, yenilmiş bir ordunun yeniden yaratılmasına, hem yıkılmış bir devletin yerinde daha dinç, daha hayatiyetli yeni kuruluşuna yol açacaktır. (...)Hulasa, daha 1908 İhtilâli öncesinde ve ileride memleketin hayatında tayin edici roller oynayacak olan bu iki genç kurmay arasında, gittikçe beliren mizaç ayrılığı, ilk adımda Mustafa Kemal’in kenara itilişiyile gelişir. Ama kompleks de tek taraflı değildir. Enver Bey de Mustafa Kemal’e karşı onu kendi çevresinden uzaklaştırmak, onu şüpheli ve bozulmuş görmek şeklinde beliren ve yıllarca gelişecek olan bu kompleksin karşılığı da Mustafa Kemal’de yerleşmektedir. Enver’i kıskanmak dahi diyebileceğimiz, onu kudretli olduğu kadar kısır görmek, kendine karşı arka fikirleri olan, geleceğini zincirlemek isteyen bir insan görmek şeklinde bir kompleks. Bir Enver Bey (yahut Enver Paşa) kompleksi ki, bu kompleks, Mustafa Kemal’in hayatında, muhakkak ki, çeşitli şekiller alarak daima yaşamıştır. Ta Enver Paşa’nın ölüm haberi duyuluncaya kadar. Bu ruh hâli onun varlığında, onu yeden, onu uyanık tutan, belirli birkaç iç dürtüden biri olmuştur (Aydemir, 2011a: 104-105, 109-110).

işgaline tevessül edince, İttihatçılar acaba neden ilan-ı harp etmediler?” sorusunu yöneltir. İsmet Bey’in soruyu duyunca şaşkınlık yaşadığını gören Mustafa Kemal, sorusunun yanıtını kendisi verir: “Kim bilir, devr-i istibdatta onlara yaptığı hizmetlere mukabil, belki de Macedonia Rissorta Locası’na en kalbî şükranlarının arzıdır.” (GP, s. 67). Şüphesiz Mustafa Kemal’in burada ima ettiği asıl mesele, İttihat ve Terakki’nin/Enver Paşa’nın tam bağımsızlık ilkesine aykırı bir şekilde yabancı güçlerle iş birliği yapışdır.

Oysa Mustafa Kemal kesin bir tam bağımsızlık taraftarıdır. Bu kesinlik, anlatının sosyalist karakterlerinden “*Baytar*” Salih “*Yoldaş*”ın tespitlerine de yansır. “*Baytar*” Salih, hem Türkiye Komünist Partisi’ni kurduran, hem de İştirakiyun’a karşı olan Mustafa Kemal’in bu tavrını anlayamayan Ahmet Ziya’ya şu açıklamayı yapar:

“Hayatı, istiklâl fikr-i sabiti üzerine müessesdir; bunu âdeta mukaddesat telakki eder; o yapıdaki bir adam, İngiliz’e ‘istiklâl-i tam’ diye meydan okuyup, Moskof’a teslim olabilir mi?! Cevabını arayan sual budur; sen Hâkimiyet-i Milliye’yi okumuyor musun?..” (GP, s. 75-76).

Mustafa Kemal’in hayatı -Enver Paşa’nın aksine- tam bağımsızlık düşüncesi üstüne kurulmuştur. Onun için tam bağımsızlık âdeta kutsal bir kavramdır. O Mustafa Kemal ki, İngilizlere bağımsızlık için meydan okumuştur, elbette Rusya’ya karşı da bağımsızlığından ödün vermeyecektir.

Romanda üzerinde durulan bir başka husus da, Mustafa Kemal Paşa ile Enver Paşa’nın birbirlerine çok olumlu yaklaşmalarıdır. Örneğin, Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa’dan aldığı bir mektup üzerine şunları düşünür:

“Bu kadarla kalsa, iyi: Ayriyeten ‘İslamiyet bahsi, Düvel-i Muazzama’nın hassas noktası’ imiş; yani, alakadar olduğunu zinhar aşikâr etmeyeceksin! Şuna bak! Ne destek var ne iştirak ümidi veriyor: Küstahlığın bu kadarı kifayet etmezmiş gibi, bir de tumturaklı imza: ‘TBMM Reisi Mustafa Kemal! Ne ‘Sarı Paşa’dır o, bilmez miyiz?..’ (GP, s. 111-112).

Ancak anlatıda Mustafa Kemal-Enver çatışması meselesiyle ilgili sadece bu alıntılarla yetinilmemiş, dönemin resmî yazışmalarından da faydalanılarak bu iki tarihî şahsiyet arasındaki mücadele belirginleştirilmeye çalışılmıştır. Sözün gelişi, Mustafa Kemal’in Kâzım Karabekir’e gönderdiği, Enver Paşa’nın Anadolu’ya geçme tehlikesinden bahseden telgraflar da bu anlamda anlatıda kullanılmıştır (GP, s. 123-124).

Meselenin Mustafa Kemal Paşa'nın gözünden anlatıya yansıtılırsa şu şekildedir:

“Enver'in mektuplarındaki üslup gittikçe küstahlaştı; bunda ağleb-i ihtimal, Bakü'da, arzu ettiği neticeyi alamayışı müessir oldu; Mustafa Suphi ve avanesinin katlinde dahil olabilir mi? Vakti, biz de mumaileyhin Ankara'ya vürudunu pek arzu etmiyorduk ama; Azerbaycan'a iadesi kifayet ederdi, böyle bir cinayet, Moskova'yla aramızda bir kara gölgedir ki, her iki tarafın da işine gelmez...” (GP, s. 168).

Mustafa Kemal-Enver meselesine dair Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam* adlı eserinden de alıntı yapılmıştır. Romana aktarılan satırlarda özetle, Mustafa Kemal Paşa ile Enver Paşa arasındaki siyasi çatışmaya değinilmiş ve Enver Paşa'nın Anadolu'ya gelmek istediği; ancak, Mustafa Kemal Paşa'nın buna izin vermediği ifade edilmiştir (GP, s. 189).

Mustafa Kemal-Enver çatışmasında taraf olan TBMM vekilleri de anlatıda ele alınmıştır. Söz konusu vekillerin Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığını Meclis'in kabul edip etmeyeceğine dair yürüttükleri tartışmayla ilgili Yunus Nadi, Hüsnü Faik'e şu yorumu yapacaktır: *“Bunların kısm-ı azamında, Enver Paşa bir fikr-i sabit! Devr-i ikbalinde, onun sıfatı 'Başkomandan Vekili'ydi ya; Reis Paşa'nın 'başkomandanlığı'na katlanamıyorlar: Bu kadar basit!..”*. Hüsnü Faik'e göreysel asıl mesele, İttihatçıların Başkomutanlık makamını padişahattan başkasına layık görememeleridir (GP, s. 195).

Hüsnü Faik Bey'in bir başka konuşmada Ahmet Ziya'ya, Mustafa Kemal Paşa-Enver Paşa meselesinin iç yüzüne dair anlattıkları şöyledir:

“Bak azizim, Rusya'da ahali açlıktan kırılıyor, Bolşeviklerin hâli, cidden perişan; vaziye-tin vahameti, Bolşevik Fırkası'yla Enternasyonal'ı; ihtilafa sevk etmiş: fırka, sulh akdetmeye mütemayil; Bolşevik Beynelmileli 'Dünya İhtilâli'ne devam, temayülünde; iki tarafın mutabık bulunduğu tek nokta, İngiltere'yle müzakeratta muhkem durabilmek için, Anadolu'da Yunan'ın muvaffakiyetsizliğe uğraması! Bu da, maazallah, Ankara Sakarya'da mağlup olursa, Müslüman Kızılordusu'yla Enver'in, Kafkasya'dan üzerimize sarkması ihtimalini kuvvetlendiriyor...” (GP, s. 221).

Hüsnü Faik'in bu açıklamasına Ahmet Ziya'nın yorumuysa *“Tabii ya, elbette! Böyle bir hâl vukuunda İştirakiyun Fırkası... Ethem'den kalan bakiye... Ben ne diyorum bre? Hatta Meclis'teki II. Grup muhalefeti, külliye Enver'e iltihak edecektir ki, bu da...”* şeklinde olmuştur (GP, s. 221).

Muhtemel bir Sakarya yenilgisi sonrasında Meclis'teki İkinci Grup'un Enver Paşa'ya katılması, Hüsnü Faik'e göre Ankara'nın sonu manasına gelmektedir. Bundan

dolayıdır ki, Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşa tehlikesini bertaraf etmek için Tevfik Rüştü Bey'in Ankara Hükûmeti'nin Komünist Beynelmileli'ne katılma isteğini bildirmesi amacıyla Rusya'ya gönderilmesi gibi zorunlu tedbirlere başvurmuştur. Ancak burada altı çizilen önemli bir nokta, Mustafa Kemal Paşa'nın “*müttefik olarak Sovyetler İttihadını ne kadar istiyorsa; ister Mustafa Suphi, ister Enver Paşa kanadıyla olsun, müdahalesini o kadar istemiyor*” oluşudur. Zira Hüsnü Faik'in kanaatine Mustafa Kemal Paşa için “*ecnebiye karşı hürriyet ve istiklâl-i tam, vazgeçilmez nokta-i nazarıdır... ve (Paşa) bunda haklıdır...*” (GP, s. 221-222).

Romandaki anlatıma göre, Mustafa Kemal-Enver çatışmasında, Enver Paşa, meseleyi insan öldürtmeye kadar götürmüştür. Çünkü I. Doğu Halkları Kurultayı'nda “*'Yoldaş' Mustafa Suphi, Enver Paşa'nın kurultaya hâkim olmasını önlemek için*” bazı tedbirler almıştır. Mustafa Suphi, “*İttihatçı takımının, 'sözde' Komünist Fırkası'nı dağıtıp; Komintern'e bağlı gerçek Komünist Fırkası'nı tesis ettikten sonra; Kurultay'a katılmış 'delegatlar' arasında, komünistlerle Kemalistler el birliği edip, Enver Paşa'ya imkân tanı(mamışlar)*”dır. Bunun üzerine o dönemde Mustafa Suphi'nin ve arkadaşlarının Trabzon'da öldürülmeleriyle ilgili şu iddia dile getirilmiştir:

“*(...) komitacılıklarıyla maruf İttihatçılar, bunun intikamını Trabzon'da almıştır; Halil Paşa'nın, kurultay ertesinde, Enver Paşa'yı, Batum'da ağırladığı söyleniyor; tesadüf, 'Küçük Talât Bey de oralardaymış; Enver Paşa, Mustafa Suphi'yi de, 'yoldaşlarını' da, Karadeniz'in soğuk ve karanlık sularında boğdurtup; Cihan İslam İhtilâli'ni, bu kere, Ruslarla karşı yapmak üzere, Asya içlerine hareket eylemiş.*” (GP, s. 389).

Öne sürülen iddiaya göre Enver Paşa siyasi iktidarını yeniden kazanabilmek için Mustafa Suphi ve arkadaşlarını öldürtmekten geri durmamıştır. Anlatıda bu iddianın kullanılmasının temelinde, ortaya konulan Mustafa Kemal-Enver karşılaştırmasında Enver Paşa'nın olumsuz yönlerinin vurgulanması amacı olduğu ifade edilebilir.

3.3.3. O Sarışın Kurt

O Sarışın Kurt, esasında bir senaryodur. Daha doğrusu, Attilâ İlhan, *Allah'ın Süngüleri Reis Paşa* ve *Gâzi Paşa'yı, Gâzi Mustafa Kemal Paşa/“...O Sarışın Kurt!..”* adlı senaryosundan romanlaştırmıştır (İlhan, 2014f: 5-9). İlhan, her ne kadar *Allah'ın Süngüleri Reis Paşa'yı* tamamlayabilmişse de, *Gâzi Paşa'yı* tamamlamaya maalesef ömrü vefa etmemiştir. Bu açıdan bakıldığında, *Gâzi Paşa'nın* muhtemel sonu, *O Sarışın Kurt'un* 377. sayfasından itibaren takip edilebilmektedir. “Görsel roman” olarak takdim

edilen *O Sarışın Kurt*, *Gâzi Paşa*'nın devamı niteliğindeki söz konusu bu bölümü incelemek üzere çalışmaya dâhil edilmiştir.

Çalışmada ele alınacak bu bölümde Kurtuluş Savaşı sonrası Lozan Antlaşması dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki siyasi ve sosyal meseleler -Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Sait Ayaklanması ve İzmir Suikastı- ve söz konusu meselelerle ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın takındığı tutum üzerinde durulmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1920-1926 yılları arasındaki mücadelesine yoğunlaşılacak *O Sarışın Kurt*'ta, öncelikle İngiliz emperyalizmi destekli Yunan işgali karşısında elde edilen kesin zafere değinilmiş, daha sonraysa Türk milletinin Atatürk'ün önderliğinde saltanata ve hilafete son vererek ulusal egemenliğini kazanışı ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuruluşu anlatılmıştır. Anlatının son bölümünde ise Cumhuriyet devrimleri ile bu devrimlerin mahiyetini kavrayamayan birtakım komutanların ve siyasilerin Mustafa Kemal'le yaşadıkları fikir ayrılıkları ele alınmıştır.

İlk baskısı Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından 2007'de gerçekleştirilen "görsel roman"ın son baskısı da yine aynı yayınevince 2016'da yapılmıştır.

3.3.3.1. Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir

Kuva-yı Milliye düşüncesinin temel ilkelerinden biri halkçılıktır. Kuva-yı Milliye düşüncesinde saltanata, tek adam yönetimine, diktaya ve tahakküme yer yoktur. Bunun en açık kanıtı Millî Mücadele Dönemi'nde saltanatın kaldırılması ve savaşın kazanılmasının akabinde ulus egemenliğinin, yani Cumhuriyet'in ilanı olmuştur. Ulusal egemenlik hususunda Kuva-yı Milliye düşüncesinde ilham alınan başlıca isim olan Mustafa Kemal'in görüşleri şu şekildedir:

"Hâkimiyet bilâ-kayd u şart milletindir! Türkiye'nin sahib-i hakikisi, hakiki müstahsil olan köylüdür! Bizim halkımız... Menfaatleri yekdiğerinden ayrılı sınıflar hâlinde değil... Bilâkis mevcudiyetleri ve muhasala-i mesîsi yekdiğerine lazım olan sınıflardan ibarettir... Biz... Heyet-i umumiyez itibariyle... Mazlum bir milletiz..." (OSK, s. 399-400).

Mustafa Kemal Paşa önderliğinde verilen Kuva-yı Milliye mücadelesinin en önemli başarılarından biri, kuşkusuz Cumhuriyet'tir; Mustafa Kemal, bu başarıyı, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmada şu sözlerle vurgulamıştır:

“Yeni Türkiye devletinin... Zaten ve cihanca malum olan... Malum olması lazım gelen mahiyeti... Beynelmilel maruf unvanıyla yâd edildi... Bunun icab-ı tabiiyesi olmak üzere... Bugüne kadar doğrudan doğruya Meclis’inizin riyasetinde bulundurduğunuz arkadaşınıza... İfa ettirdiğiniz vazifeyi... Reis-i Cumhur unvanıyla yine aynı arkadaşınıza... Bu aciz arkadaşınıza tevcih buyurdunuz...” (OSK, s. 432).

Mustafa Kemal’e göre halk egemenliği Kuva-yı Milliye mücadelesinin en önemli kazanımıdır. Halk savaşmış ve egemenliğini kendi eline alarak mücadelesini Cumhuriyet’le taçlandırmıştır. Kemal Paşa, halk egemenliği/Cumhuriyet meselesine, Çalköyü/Çaltepe’de Meçhul Asker Abidesi’nin açılışında yaptığı bir başka konuşmada da değinir ve Cumhuriyet’i Türk gençliğine emanet eder:

“Efendiler... Bu muazzam zaferin muhtelif amilleri fevkinde... En mühimi ve alisi... Türk milletinin, bilâ-kayd u şart, hâkimiyetini eline almış olmasıdır... Çünkü, hâkimiyeti-i milliye, öyle bir nurdur ki... Onun karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar yanar, mahvolur... Milletlerin esareti üzerine kurulmuş müesseseler, her tarafta yıkılmaya mahkûmdurlar... Milletimizin mefkûresi... Bütün cihanda tam manası ile medeni bir heyet-i içtimaiye olmaktadır... Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir... İçtimai hayatta... İktisâdi hayatta... İlim ve fen sahasında muvaffak olmak için... Yegâne terakki yolu budur... Hayat ve maişete hâkim olan ahkâmın, zaman ile tagayyür, tekâmül ve teceddüdü zaruridir... Medeniyetin ihtiraları... Fennin harikaları... Cihanı tahavvülden tahavvüle düçar ederken... Asırlık köhne zihniyetlerle... Maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir... Gençler! Cesaretimizi takviye ve idame eden sizsiniz... Siz almakta olduğunuz terbiye ve irfan ile... İnsanlık meziyetinin... Vatan muhabbetinin... Fikir hürriyetinin kıymetli timsali olacaksınız... Ey yükselen yeni nesil... İstikbâl sizindir... Cumhuriyeti biz tesis ettik... Onu ila ve idame edecek olan sizsiniz...” (OSK, s. 463-464).

Türk milleti, saltanatı ortadan kaldırarak en büyük ülküsü yolunda, uygar bir toplum olma yolunda ilk adımı atmıştır. Zira Mustafa Kemal’e göre, uygar dünya, bilim ve fen marifetiyle yenileşme yolunda başarılar kazanırken, bu başarıları saltanat gibi köhnemiş yönetim sistemleriyle takip edebilmek mümkün değildir. Onun içindir ki, Türk milleti de, uygar dünyadaki yerini alabilmek adına, çağın gereği olan ulusal egemenliği benimseyerek Türkiye Cumhuriyet’ini kurmuştur. Cumhuriyet’i kuranların yegâne dayanak noktalarıysa Türk gençliğidir. Gençlik eğitim ve kültürü ile, niteliği ve vatan sevgisi ile düşünce özgürlüğünün simgesi olacak ve Cumhuriyet’i sonsuza dek yaşatacaktır.

Mustafa Kemal Paşa, bu düşüncelerinin somutlaşmış hâlini, suikast hadisesi sonrası İzmir halkının kendisine gösterdiği sevgi teveccühü dolayısıyla yaptığı şu konuşmada ortaya koyar:

“Umumen izhar olunan hissiyatla... Cumhuriyet ve prensiplerimize olan fart-ı merbutiyetin... Ne derece layezal olduğuna... Bir kere daha kani oldum... Cumhuriyet’imizin ve milletin ruhundan mülhem prensiplerimizin... Bir vücudun izalesi ile haleldar olabileceği

zehabında bulunanlar... Çok sahif dimağlı bedbahtlardır... Evet, benim naçiz vücudum... Bir gün elbet toprak olacaktır... Fakat Türkiye Cumhuriyeti... İlelebet payidar kalacaktır. Ve Türk milleti... Emniyet ve saadetini zamin prensiplerle... Emniyet yolunda... Tereddütsüz yürümeye devam edecektir...” (OSK, s. 555).

Türk milleti, ulusal egemenliğine, Cumhuriyet’ine son derece bağlıdır. Kemal Paşa’ya göre kendisini öldürerek bu bağlılığı sona erdireceklerini düşünenler fena hâlde yanılmışlardır. Hiç kuşkusuz Mustafa Kemal’in naçiz vücudu birgün elbet toprak olacaktır; fakat, milletin ulusal egemenliği, yani Türkiye Cumhuriyeti sonsuza değin yaşayacak ve millet, çağdaşlaşma yolunda başlattığı mücadeleyi durmaksızın sürdürecektir.

3.3.3.2. Kuva-yı Milliye Düşüncesinin Emperyalizm Karşıtlığı

Kuva-yı Milliye düşüncesinin emperyalizme ve emperyalizmin doğal bir sonucu olan kapitalist anlayışa bakışı ve emperyalizm ile kapitalizm karşısında ne yapılması gerektiği, bizzat Mustafa Kemal’in şu sözleriyle ortaya konmaktadır:

“Her birimizin hakkı vardır... Salahiyeti vardır... Fakat çalışmak sayesinde bir hakkı iktisap ederiz... Yoksa arka üstü yatmak ve hayatını sayden muarra geçirmek isteyen insanların... Heyet-i içtimaiyemizde yeri yoktur... Hakkı yoktur... O hâlde, ifade ediniz efendiler... Halkçılık, nizam-ı içtimaisini... Sayin hukukuna istinat ettirmek isteyen bir meslek-i içtimaidir... Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak... İstiklâlimizi emin bulundurabilmek için... Bizi mahvetmek isteyen kapitalizme karşı... Heyet-i milliyece mücahedeysi caiz gören bir mesleği, takip eden insanlarız...” (OSK, s. 396).

Mustafa Kemal’e göre hayattaki en önemli şey çok çalışmaktır. İnsan hangi işi yaparsa yapsın, her şeyden önce çok çalışması gerekmektedir. Bu bakımdan yeni Türk toplumunu oluşturacak insanlarda aranacak olan ilk vasıf çalışkan olunmasıdır. Zira emperyalizm ve kapitalizm her an Türk milletini mahvetmek için fırsat kollamaktadır. Bu noktada Mustafa Kemal, emperyalizm karşısında kazanılan askerî zaferler kadar ekonomik atılımlara ve iktisadi başarılarla da ihtiyaç olduğu kanaatinde. Zira “siyasi ve askerî muzafferiyetler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi muzafferiyetlerle tetviç edilmezlerse, husule gelen zaferler payidar olama(yacak)”tır. Dolayısıyla emperyalizm karşısında uygulanması gereken ilk tedbir, ekonomik bağımsızlığı sağlayacak siyasi ve iktisadi kararları almaktır (OSK, s. 383).

3.3.3.3. Ayrılkçı Hareketler

Anlatıda ele alınan dikkat çekici hususlardan biri de ayrılkçı Kürtçülük hareketidir. Bu hareketin önde gelen isimlerinden olan “Kör” Sâdi Bey, “İngiltere Devlet-i Fehimesi, Hariciye Nezâreti, Şark-ı Karip Masası”ndan, Mr. Templeton’la (Temple-

ton'un daha sonra Millî Emniyet Teşkilatı'nın İngiliz kimliğine bürünmüş bir görevlisi olduğu anlaşılacaktır.) yaptığı konuşmada şunları söyler:

“Şu anda, mufassal işsaata mezun değilim... Hülasaten diyebilirm ki... Akdeniz'e çıkışı olan, muhtar bir Kürt Emirliği... Bittabi, İngiltere devlet-i fehimesinin himayesinde...” (OSK, s. 479).

Anlatıdaki yaklaşıma göre Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ayrılıkçı hareketlerin ulaşmak istedikleri siyasi sonuçlar, sadece Türkiye'nin bölünmesiyle sınırlı kalmamıştır. Ayrılıkçı hareketin içindeki isimler, Cumhuriyet'i bir hükûmet darbesiyle yıkıp saltanatın yeniden tesisini de hedeflemişlerdir. “Kör” Sâdi Bey'in Mr. Templeton'la Şeyh Sait İsyanı sırasındaki bir başka konuşmasında ifade ettiği şu sözler, bu hedefin açık kanıtı niteliğindedir:

“‘Kör’ Sâdi Bey: ‘Mutalebatımız, muvaffakiyetimizle mütenasip olacaktır? Evveleminde, şu 250.000 altın... Darbe-i hükûmeti müteakip, daha da fazlası...’

Mr. Templeton: ‘...Darbe mi? İlk teklifinizde mevcudiyetini hatırlamıyorum.’

‘Kör’ Sâdi Bey: ‘Ömürsünüz, Mr. Templeton... Her şey sırasıyla, efendim... Diyar-ı Bekir'in sükûtunu müteakip, İstanbul'daki Kürtler kıyam edecektir... Bilahare İzmir, Konya, Bursa ve ilahiri... Size münhasıran, Zât-ı Şâhâne'nin avdetini temin külfeti kalacak...’” (OSK, s. 492).

“Kör” Sâdi'nin düşüncesine göre İngiltere'den alınacak 250.000 altınla gerçekleştirilecek bir darbeyi takiben memleketin çeşitli şehirlerinde ikamet eden Kürtler ayaklanacak ve Cumhuriyet yıkılarak saltanat yeniden kurulacaktır. Sâdi Bey'in bu tasarıdaki tamamlayıcı son hamleyse tahmin edileceği üzere Mehmet Vahdettin'in ülkeye getirilmesi ve yeniden kurulacak saltanatta bir kez daha tahta geçirilmesidir.

3.3.3.4. Kuva-yı Milliyeciler Arasındaki Fikir Ayrılıkları

Kuva-yı Milliye hareketinin bazı önemli isimleri, Cumhuriyet'in ilanından sonra siyasi konularda uyuşamadıkları Mustafa Kemal'le fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Özellikle İzmir Suikastı Davası ve İngiltere destekli Şeyh Sait Ayaklanması sonucu kimi isimlerin aldıkları siyasi konum, söz konusu bu ayrılığın somut tezahürü olmuştur. Mustafa Kemal, Fevzi ve İsmet Paşaların Şeyh Sait İsyanı sonrası gerçekleştirdikleri bir konuşmada bu ayrılık daha net görünür:

“Mustafa Kemal Paşa, kati ve kararlı: ‘Bir komplo karşısında bulunuyoruz... Maksat, bizi bertaraf etmek!.. İstinat noktaları, hilafetin ilgası... İstanbul matbuatı, onlara arka çıkıyor...’

Fevzi Paşa, eliyle alnını kaşıyarak: ‘Yani, Karabekir Kâzım Paşa ve Ali Fuat Paşa’nın istifası...’

Mustafa Kemal Paşa: ‘Harekete politika yolundan geçecekleri için... Evvela iki taraflı çalıştılar... Orduda mebusluğun siyasi nüfuzunu, Meclis’te kumandanlığın askerî gücünü kullandılar... Bir fırsat intizarı içinde iken...’

İsmet Paşa, cümleyi tamamlar: ‘Hilafetin ilgası bir yandan... İngiltere’nin ultiyatomu öbür yandan... Bu fırsatı ihdas etmiş oldu...’

Mustafa Kemal Paşa, sigarasını söndürüyor: ‘İngiltere ile harp ihtimalini göze aldık... Askerlikle siyaseti ayırıp, orduyu Meclis’te kullanmalarının önüne geçeceğiz... Paşalar ya mebusluğu intihap edecekler, ya kumandanlığı...’” (OSK, s. 481).

Mustafa Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye mücadelesini birlikte verdiği bazı komutanların özellikle Cumhuriyet’in ilanı ve hilafetin kaldırılması sonrasında kendisine cephe aldığı kanaatinde. Mustafa Kemal’e göre bu komutanlar, Şeyh Sait Ayaklanması ve İngiltere’nin bu ayaklanma ile ilgili verdiği ultiyatomun yarattığı siyasi belirsizlikte, Mustafa Kemal’e karşı ortaya koydukları muhalefeti daha belirgin hâle getirmişlerdir.

Kuva-yı Milliyeciler arasındaki fikir ayrılıkları önce Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası’nın kurulmasına, daha sonraysa bu fıkranın “rejim karşıtı irticai faaliyetlerin odağı olma” iddiasıyla kapatılmasına kadar varır. Yöneticileri arasında Rauf Bey ile Ali Fuat ve Karabekir Kâzım Paşa gibi Kuva-yı Milliyecilerin de bulunduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası’nın kapatılması dönemin gazetelerine de yansımış, gazete haberlerini okuyan Mustafa Kemal Paşa, Millî Mücadele’yi beraber yürüttüğü arkadaşlarının kendisine karşı hareket etmelerine dair şu yorumu yapmıştır:

“İnkılaba karşı, emperyalizm, irticayı kullanıyor; işte Vahdettin... İşte Nasturiler... İşte Şeyh Sait... Her şey bu kadar ayan beyan ortada iken... Yola beraber çıktığımız arkadaşların... Meseleyi kavrayamaması... Şayan-ı tesadüftür... Hadi Rauf, Mondoros’u imzalamış olmasını hazmedemiyor... Karabekir, mütekebbir ve muhteris... Refet Paşa kazıp... Ali Fuat Paşa, ya o? O hangi akla hizmet ediyor?” (OSK, s. 497-498).

Mustafa Kemal, yaptıkları devrime karşı emperyalizm destekli gericiliğin kullanılıp saltanatın geri getirilmeye çalışıldığı bir zamanda, kurtuluş mücadelesini birlikte verdiği arkadaşlarının kendisine cephe almasını anlayamaz. Ona göre Rauf Bey Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalamanın rahatsızlığını yaşarken Kâzım Paşa da kibrine ve ihtirasına yenik düşmektedir. Fakat Mustafa Kemal’in asıl şaşırıldığı, asıl anlamlandı-

ramadığı Ali Fuat Paşa'nın tavrıdır. Kemal Paşa, arkadaşlıkları askerî lise dönemine uzanan Fuat Paşa'nın davranışlarının sebebinin bir türlü tespit edemez.

Anlatıdaki genel yaklaşım, Mustafa Kemal'in eski silah arkadaşlarıyla yaşadığı fikir ayrılığının İzmir Suikastı olayına kadar gittiği yönündedir. Suikastı planlayanlar arasında eski Maarif Nazırı Şükrü Bey ile Ziya Hurşit Bey dikkati çeken isimlerdir. Esasında bu girişimin ardında İttihatçılar ile Mustafa Kemal arasındaki iktidar mücadelesi vardır. Bu mücadeleyi Şükrü Bey, “*Hareketi başlatan kim? Biziz! ‘Kara’ Vasıf Bey, Karakol Teşkilatı’nı kurmuştu... Bolşeviklerle ilk teması yapan kim? Biziz!.. ‘Sarı Paşa’, İttihatçının mirasına oturup, İttihatçıyı silkeleyip atamaz!.. Yaptığını, hayatıyla ödeyecektir...*” sözleriyle ortaya koyar (OSK, s. 510).

Fakat mesele sadece bu iki isimle sınırlı kalmaz. Açılan dava sonrasında Kâzım Karabekir Paşa tutuklanmış, Ali Fuat Paşa ise aranır duruma düşmüştür (OSK, s. 542). Bu anlamda Kuva-yı Milliye mücadelesinin yürütücülerinden olan komuta kademesinin zamanla derin fikir ayrılıkları yaşamaya başlamalarının ve Mustafa Kemal Paşa'nın konuyla ilgili söylediği “*İttihatçı mantığı, bunu kabul eder mi?.. Asla!.. Onlara göre, millet, mücadele-i milliyeyi, onları resikâra getirmek maksadıyla yaptı... Bizimkisi fuzuli işgal!..*” sözlerinin bir hayli dikkat çekici olduğu ifade edilmelidir (OSK, s. 547).⁸⁶

3.3.3.5. Kuva-yı Milliye Düşüncesinde Kadının Yeri

Kuva-yı Milliye düşüncesinde toplumun çağdaşlaşması noktasında kadının sosyal konumuna çok büyük bir önem atfedilmektedir. Söz konusu önem, Mustafa Kemal'in şu sözleriyle vurgulanmaya çalışılmıştır:

⁸⁶ İlhan, “*Millî Mücadele kadrosu*”ndaki fikir ayrılıklarını şöyle açıklamaktadır: “*Mustafa Kemal'in, iç içe üç büyük eylemi vardır: Emperyalizme karşı kurtuluş savaşı, padişaha karşı demokratik devrim, toplumun ümmet aşamasından ‘millet’ aşamasına dönüşümü... ‘Kuva-yı Milliye’, aslında 20. Yüzyılın gördüğü ilk ‘Halk Kurtuluş Ordusu’dur; nasıl ki ‘Müdafaa-i Hukuk’, ‘mazlum milletler’in hepsi için ilk kurtuluş öğretisi; Bandung Konferansı’nın (ya da Sultan Galiyef’in tasarladığı ‘Mazlum Milletler Beynelmilleli’nin) ilk bildirgesidir. Savaşın emperyalizme karşı verilmesi, ‘ulusallık’ bilincini pekiştirmiş; Padişah ve Halife’nin emperyalizmle iş birliği, hareketin ‘demokratlaşmasını’ sağlamıştır. Mustafa Kemal, İstanbul’daki hükümete başkaldırdığı zaman, ‘ihtilâlcî’; devraldığı toplumu dönüştürmeye koyulunca, ‘inkılapçı’dır. Devrim, antiemperyalist kurtuluş savaşıyla eş zamanlı yürüdüğünden, ‘kurtarıcılığı’ ağır basmış, ‘devrimciliğinin’ gerçek boyutları gözden kaçırılmıştır. Oysa, ‘Millî Mücadele’ kadrosunun çoğunluğu, ‘müstevliyi def ettikten sonra’ işlerinin biteceğine inanıyordu. Düzen değişmeyecekti. Pek pek, Mustafa Kemal Paşa, Talat ya da Enver Paşa’nın yerini alacaktı. O kadar. Daha 1919 yılının Aralık ayında, ‘Kuva-yı Milliye’nin amil, İrade-i Milliye’nin hâkim’ olacağını söylemenin, tarihsel düzeyde, bireysel ve teokratik bir iktidara karşı, ulusal ve demokratik bir devrimi içerdiğini, acaba kaç kişi kestirebilmişti? Kestiremeyenler, yolda dökülmüşlerdir.” (İlhan, 2014g: 14-15).*

“Bugünün levazımından biri de... Kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temin etmektir... Binaenaleyh... Kadınlarımız da... Âlim ve mütefennin olacaklar... Ve erkeklerin geçtikleri bütün derecat-ı tahsilden geçeceklerdir... Kadınlar... Hayat-ı içtimaiyede... Erkeklerle beraber yürüyerek... Birbirinin muini ve müzahiri olacaklardır... Bir heyet-i içtimaiye... Bir millet... Erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir... Kabil midir ki, bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim... Diğerini ihmal edelim de... Kitlenin heyet-i umumiyesi mazhar-ı terakki olabilsin? Mümkün midir ki, bir camianın yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça... Diğer kısmı semalara yükselebilsin!.. Şüphe yoktur! Terakki adımları... İki cins tarafından... Beraber... Kardeşçe atılmak ve saha-i terakki ve teceddüte... Birlikte kat-ı merahil edilmek lazımdır... Cesur olmak lüzumu aşikârdır... İnkılap ancak böyle muvaffak olur...” (OSK, s. 534-535).

Mustafa Kemal, Türk kadınının her konuda en yüksek düzeye gelmesi gerektiği görüşündedir. Türk kadını bilimsel bir eğitimden geçerek toplumsal hayatta erkeklerle beraber çalışmalı ve Türk devriminin ileriki konaklarına ulaşabilmesi için uğraş vermelidir. Mustafa Kemal’e göre kadın ve erkek iki cinsten oluşan bir toplumda eğer kadın eğitim ve öğretim olarak erkekten geri kalırsa o toplumun ilerlemesi söz konusu olamayacaktır. Türk toplumu da, ancak kadın ve erkek olarak beraberce bilimde ve fende ileri giderse, kendisini bilgi çağında ileriye taşıyacak hamleleri yapabilirse, uygar ulusların arasına katılabilecek ve Türk devrimini başarıyla devam ettirebilecektir.

SONUÇ

Türk edebiyatı tarihinde birçok yazar ve şair edebî kişiliğinin yanı sıra düşünür kimliğiyle de tanınmış; fakat, bunlardan çok azı kendi özgün siyasal kuramını yaratabilmiştir. Söz konusu nadir isimlerin başında, ele alınan çalışmada romanları incelenen Attilâ İlhan gelmektedir. İlhan, siyaset bilimcilerin ifadesiyle, siyasi olayları/olguları tarihsel süreçte belli bir sosyal bilim metodolojisiyle sistemli bir şekilde inceleyerek entelektüel niteliği ön planda olan fikirler ileri sürmüş ve handiyse bir bilim insanı gibi toplumsal ve siyasal çözümler yaparak ortaya özgün bir siyasal düşünce koymuştur.

Siyaset bilimi araştırmalarında, İlhan'ın söz konusu siyasal düşüncesi, “ulusalcılık”, “ulusal sol”, “Kemalizm”, “sol Kemalizm”, “sosyalizm” ve “ulusal sosyalizm” gibi adlandırmalarla tanımlanmıştır. Ancak, İlhan'ın gerek Kemalizm ve sosyalizm anlayışının genelgeçer kabullerden farklı oluşu, gerekse Türk toplumuna özgü bir siyasal kuram oluşturma çabasının tezahürü olan “ulusal bileşim” düşüncesini savunması, sanatçının siyasal düşüncesinin yeniden adlandırılmasını gündeme getirmiştir.

Bu bağlamda, “Kuva-yı Milliye” kavramının hem İlhan'ın edebî ve düşünsel eserlerinde sıklıkla kullanılması, hem de İlhan'ın bu kavrama antiemperyalist, devrimci ve tam bağımsızlıkçı anlamlar yüklemiş olmasından hareketle, sanatçının siyasal kuramının “Kuva-yı Milliye düşüncesi” olarak tanımlanmasının daha doğru olacağı sonucuna ulaşılmış ve böylelikle, Kemalizm ile sosyalizmin sentezlenmesi yönünden temelde Attilâ İlhan'a özgü olan “Kuva-yı Milliye düşüncesi” tanımı, literatürde ilk kez bu çalışmayla kullanılmış olmuştur.

Öte yandan, İlhan'ın gerek edebî kişiliği/şairliği ve romancılığı, gerekse düşünürlüğü/siyasal kuramcılığı üzerinde birçok akademik çalışma yapılmış olsa da, söz konusu çalışmaların hiçbirinde yazarın eserleri bütüncül bir yaklaşımla incelenmemiştir. Özellikle romanlarıyla ilgili çalışmalarda İlhan'ın siyasal düşüncesinin eserlerine yansıması dar kapsamda ele alınmış, dolayısıyla sanatçının romanlarını yazışındaki temel amacın, Türk toplumuna bir “kurtuluş fikri/çözüm yolu” sunma gayesinin üzerinde yeterince durulmamıştır. Ele alınan araştırmada bu eksiklik de giderilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgulara göre, Attilâ İlhan'ın klasik sosyalist ve egemen Kemalist öğretilerden özgün bir siyasal bileşime ulaşmasındaki etmenlerin başında İzmirli aydın bir ailenin üyesi oluşu gelmektedir. İlhan çocukluk ve ilk gençlik yıllarını İzmir'deki aile büyüklerinden Kuva-yı Milliye anıları dinleyerek geçirmiştir. Kuşkusuz bu anılar daha çocukluk döneminde İlhan'da ulusal bir bilinç oluşturmuştur. Ayrıca, İlhan'ın anne ve babasının edebiyat, sanat ve kültürün yanı sıra siyasal fikirlerle de ilgilenen aydın bireyler olması, İlhan'ı küçük yaşlarda edebiyat ve siyasetle tanıştırmış; böylelikle İlhan, ilerleyen yıllarda geliştireceği siyasal kuramın temellerini bu dönemde atmaya başlamıştır.

Attilâ İlhan'ın “Kuva-yı Milliye düşüncesi”ni oluşturmasında bir başka önemli etmen de, Anadolu'yu ve Anadolu insanını, önce ilk gençlik yıllarında, daha sonraysa askerlik görevini yaptığı dönemde yakından tanımış olmasıdır. İlhan'ın özellikle siyasal düşüncesinin geliştiği gençlik döneminde, Anadolu'nun çeşitli şehirlerindeki ekonomik, kültürel ve sosyal geri kalmışlığa bizzat şahitlik etmesi, onun sosyalist düşünceye eğilim göstermesinde etkili olmuştur.

Ancak, İlhan'ı sosyalizme yönelten asıl unsur, önce bir şair, sonra da bir sosyalist olarak Nâzım Hikmet'i tanımış olmasıdır. Zira, İlhan, edebiyata/şiire ilgi duyan bir lise öğrencisiyken, arkadaşına gönderdiği bir mektupta Nâzım Hikmet'in şiirleri yazılı olduğu için “komünistlik” suçlamasıyla tutuklanmış ve altı ay kadar cezaevinde kalmıştır. İlhan böylelikle, hem Nâzım'ın şiirlerindeki sosyalist temalardan, hem de özellikle cezaevinde tanıdığı “kıdemli” sosyalistlerden etkilenecek sosyalizmi araştırmaya/sosyalist çevrelerle ilişki kurmaya ve kendini sosyalist/toplumcu bir şair olarak görmeye başlamıştır.

Attilâ İlhan'ın Nâzım Hikmet'i tanıyarak sosyalist düşünceyle yakınlaşması, düşünce hayatındaki bir başka dönüm noktasının da nedeni olmuştur. İlhan, Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi'nin çalışmalarına katılmak için gittiği Paris'te, Mustafa Kemal'i yeniden keşfetmiş ve bu keşifle beraber siyasal düşüncesinde kapsamlı bir dönüşüm yaşamıştır. İlhan'ın Paris'te kaldığı dönemde hem sosyalizmi asıl kaynaklarından okuyarak gerçek sosyalizmin Türkiye'de algılanılandan farklı olduğunu görmesi, hem de Mustafa Kemal Devrimi'yle ilgili yaptığı araştırmalar neticesinde, Atatürk'ün vefatıyla beraber Kemalizmin mahiyetinden saptırıldığı sonucuna ulaşması, sanatçının

özgün bir siyasal kuram yaratma/Kuva-yı Milliye düşüncesini oluşturma çabasının başlıca sebebidir.

İlhan'a göre gerçek sosyalizm özgürlükçüdür ve toplumsal çelişkileri olduğu kadar bireysel çelişkileri de önemsemektedir; oysa, Türkiye'deki hâkim sosyalist anlayış despotiktir, özgür düşünceye tahammül gösterememektedir; ayrıca, Türkiye'deki sosyalist çevrelerde bireysel çelişkilere de değer verilmemekte, sadece toplumsal çelişkiye yoğunlaşmaktadır.

İlhan, Kemalist Devrim'in de üç temel üzerine, antiemperyalizm, tam bağımsızlıkçılık ve sürekli devrimcilik üzerine inşa edildiği görüşündedir. Ancak, Atatürk sonrası dönemde ne antiemperyalizm ve tam bağımsızlıkçılık, ne de sürekli devrimcilik ilkeleri korunmuştur. İlhan'a göre, CHP/İnönü iktidarında başlayan emperyalizmle iş birliği, tam bağımsızlıktan ödün verme ve devrimci atılımları terk etme tasarrufu, DP/Menderes iktidarında artarak devam etmiş ve Türkiye, 1950'ler itibarıyla, "1923 felsefesi"nden oldukça uzağa düşmüştür.

İşte, İlhan'ın "Kuva-yı Milliye düşüncesi", Türkiye'nin söz konusu "1923 felsefesi"ne yeniden dönebilmesi, hatta "1923 felsefesi"nin tarihsel seyri içindeki ileri konaklarına ulaştırabilmesi için getirilen özgün bir "kurtuluş" teklifidir. İlhan, Kuva-yı Milliye düşüncesiyle, Türkiye'nin içinde bulunduğu mevcut durumdan/siyasal ve sosyal bunalımdan kurtulması için antiemperyalist, antikapitalist, tam bağımsızlıkçı ve devrimci bir yönetim modeli önermiştir. Bu modelde özetle, üretim ekonomisi yaratılacak, ulusal bileşim gerçekleştirilecek, ağır sanayi hamlesi ve bilişim teknolojisi hedefine ulaşılabilecek ve adil ve eşit bir toplumsal düzen kurulacaktır.

Kuva-yı Milliye düşüncesinin Attilâ İlhan'ın romanlarındaki yansıması oldukça kapsamlıdır. İlhan'ın, ilk iki romanı *Sokaktaki Adam* ve *Zenciler Birbirine Benzemez*'de, Kuva-yı Milliye düşüncesini işleyeceği romanların temelini oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Çünkü İlhan, *Kurtlar Sofrası*'nda Mahmud Ersoy ile Kuva-yı Milliye aydınının ilk örneğini sunmadan önce, bu aydın tipine neden ihtiyaç duyulduğunu açıklamak istemiştir. Bu bağlamda, *Sokaktaki Adam*'ın Kamarot Hasan'ı, yanlış Batılılaşma anlayışının bir sonucu olarak bireysel ve toplumsal hayattaki tereddütlerini aş-

mayan ve yaşama mücadele etmek yerine sorunlarından kaçmayı yeğleyen aydın tipinin sembolü olmuştur.

Kamarot Hasan betimlemesiyle olumsuz aydın tipini ortaya koyan İlhan, *Zenciler Birbirine Benzemez*'deki Mehmed Ali'yle de yine bireysel ve toplumsal tereddütler yaşayan aydını ele almıştır. Ancak, Mehmed Ali'nin Hasan'dan en önemli farkı, tereddüdünü sonlandırıp “doğru yol”u bulmak için harekete geçmeye karar vermiş olmasıdır. Böylelikle İlhan, *Sokaktaki Adam*'da “sorun”u teşhis etmiş, *Zenciler Birbirine Benzemez*'de “çözüm”ü aramaya başlamış ve nihayet *Kurtlar Sofrası*'nda “kurtuluş”u bularak Türk toplumuna “çözüm yolu”nu sunmuştur.

İlhan'ın çözüm yolu, şüphesiz Kuva-yı Milliye düşüncesidir. İlk kez *Kurtlar Sofrası*'nda Mahmud Ersoy'un *Mustafa Kemal'in İnkılap Teorisi* başlıklı çalışmasıyla somutlaştırılan söz konusu kurtuluş fikri, nihai hedefi ulusal Türk sosyalizmi olan, Kuva-yı Milliye ruhuyla yoğurulmuş devrimci bir Kemalizmdir. Mahmud'un bu “sol Kemalizm” anlayışı, İlhan'a göre klasik sosyalist solun dağınıklığına karşı, gerçekçi ve uygulanabilir bir öneriye, Mustafa Kemal'in demokratik devrimini tamamlayacak yeni bir atılım teklifine dayandırılmıştır.

İlhan, kendi özgün siyasal kuramı olan Kuva-yı Milliye düşüncesini, Kemalist Devrim ve ulusal sosyalizm temelleri üzerine kurarken, Kemalizmin halk hareketi kimliği ve antiemperyalist yapısı ile sosyalizmin toplumsal ve iktisadi eşitlik hedeflerini esas almıştır. *Kurtlar Sofrası*'nda dile getirilen bu görüşe göre, Kemalist Devrim'in donması, hareketi yürüten kadroların halk yığınlarından kopması ve dolayısıyla antiemperyalist ve halkçı özelliği kaybedilmesiyle ilgilidir. Eğer kapitalizme ve emperyalizme karşı emek esasına dayanan halkçılık, yeniden tüm kurumlarıyla işler hâle getirilebilirse, Kemalist Devrim, kaçınılmaz olarak tarihsel seyri içindeki son konağına, ulusal sosyalizme ulaşacaktır.

Fakat, İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde nihai hedef olarak tespit edilen ulusal sosyalizm, esas aldığı temel çelişki yönünden klasik sosyalizmden ayrılmaktadır. Ulusal sosyalizmde işçi-işveren/emek-burjuvazi çelişkisi değil, mazlum milletler-emperyalizm/sömürülen-sömüren çelişkisi esas alınmakta ve bu bağlamda Marks'tan ziyade Galiyef tarzı bir sosyalizm anlayışı benimsenmektedir. Kuva-yı Milliyeci aydını

bu anlayışa yönelten, Türkiye'ye/Türk halkına özgü bir sosyalizm kurma düşüncesi olmuştur.

Sultan Galiyef ve onun millî komünizm/ulusal sosyalizm kuramı, İlhan'ın romanlarında/Kuva-yı Milliye düşüncesinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira, İlhan, Galiyef'in "Mazlum Milletler" tanımlaması ile Atatürk'ün yürütmüş olduğu antiemperyalist ulusal kurtuluş savaşı arasında benzerlik olduğunu ileri sürmüş ve bu benzerlikten hareketle ulusal bileşim fikrine/ulusal sosyalizm düşüncesine ulaşmaya çalışmıştır.

İlhan, özellikle *O Karanlıkta Biz*'de Galiyef'in görüşlerine yer vererek hem Sovyet Rusya'nın "enternasyonalizm" adı altında kendi tahakkümünü diğer toplumlara kabul ettirmek isteyişine/"Büyük Rusya"yı yeniden kurma arzusuna eleştiri getirmiş ve böylelikle Kuva-yı Milliye düşüncesindeki tam bağımsızlık ilkesini vurgulamıştır, hem de Türk sosyalistlerine, Stalin'le beraber baskıcı bir ideolojiye dönüşen "Sovyet sosyalizmi" yerine, ulusallığı ve özgürlükçülüğü savunan "Galiyef sosyalizmi"ni benimsemelerini işaret etmek istemiştir.

Attilâ İlhan romanlarında, emperyalizm, ilhamını 20. yüzyılın ilk antiemperyalist ulusal kurtuluş mücadelesinden ve sömürü düzenine son verme iddiasındaki sosyalizmden alan Kuva-yı Milliye düşüncesi için, doğal bir sonuç olarak birincil karşıt güç durumundadır. Emperyalizmin özellikle iktisadi ve sosyal alanlarındaki yansımaları, bu romanlarda üzerinde durulan hususlardır. Söz gelimi, Kuva-yı Milliyeci aydın, ülkedeki iktidarın da, muhalefetin de aslında emperyalizmle iş birliği hâlinde olduğunu, hatta Kemalist Devrim iddiasıyla yönetime el koyan Silahlı Kuvvetler'in dahi, ilk elde emperyalizmin sembolü konumundaki ABD'yle ilişkilerini geliştirmek için çabaladığının bilincindedir.

Diğer taraftan, İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesine göre savaş sahasında kazanılan zaferler, iktisadi zaferlerle taçlandırılmalıdır; buysa şüphesiz tam bağımsız bir ekonomi yönetimiyle mümkün olabilecektir. Ancak Atatürk'ün vefatıyla beraber başlayan dönemde, "bağımsız ekonomi" ilkesini göz ardı edilmiş ve ülke, Batı'nın, özellikle de alınan mali yardımlar sonucunda ABD'nin/ABD'li çok uluslu şirketlerin açık pazarı hâline getirilerek emperyalizme ve kapitalizme teslim edilmiştir.

Kuşkusuz Türkiye'nin emperyalizmin yarı sömürgesi durumunda bulunmasında komprador sermayenin de büyük payı vardır. Batılı çok uluslu şirketlerin ülkedeki temsilcisi konumunda bulunan komprador sermaye, kendi halkının ve ülkesinin siyasi ve ekonomik çıkarından önce yabancı şirketlerin/devletlerin çıkarını gözetmiş, böylelikle Türkiye, emperyalizme ve kapitalizme daha da bağımlı olmuştur. Dolayısıyla, Kuva-yı Milliyeci aydın, emperyalizmle olduğu kadar, emperyalizmin temsilcisi komprador sermayeyle de mücadele etmiştir.

İlhan'ın romanlarında emperyalizm karşıtlığı noktasında dikkati çeken bir diğer önemli husus da, ABD emperyalizmine olduğu kadar, Alman ve Rus emperyalizmine de karşı çıkılmış olunmasıdır. İlhan'ın, ilk kez II. Abdülhamit Dönemi'nde etkisini gösterdiğini ve İttihat ve Terakki/Enver Paşa iktidarında gücünü arttırdığını ileri sürdüğü Alman emperyalizmine yönelttiği temel eleştiri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın çıkarları doğrultusunda I. Dünya Savaşı'na dâhil edilmesine ve Türk askerinin Alman emperyalizminin menfaati uğruna savaştırılmasınadır. Öyle ki, İlhan, romanlarında Alman emperyalizminin Osmanlı topraklarına nüfuzunu ve özellikle İttihat ve Terakki/Enver Paşa iktidarının Almanlarla olan iş birliğini detaylandırmak için tarihsel kaynaklardan/araştırmalardan dahi alıntılar yapmıştır.

İlhan'ın Rus emperyalizmine temel itirazıysa, Sovyet Rusya'nın kendi sosyalizm anlayışını tüm dünyaya ihraç etme teşebbüsü üzerinedir. Zira, İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde her ülkenin/toplumun kendi tarihsel şartlarına ve kültürel özelliklerine uygun bir sosyalizm kurması savunulmaktadır. Oysa İlhan'a göre Türkiye'deki hâkim sosyalist/komünist çevreler, SSCB'nin uydusu olmaktan öteye gidememiş ve kendi ülkelerine/toplumlarına özgü bir sosyalizm geliştirememişlerdir. Söz konusu uydulaşmada şüphesiz Sovyet yönetiminin emperyalist yaklaşımının da payı büyüktür.

Türkiye'nin 1950'li yıllarda yaşadığı siyasi ve toplumsal krizden çıkabilmesi için önerilen bir kurtuluş fikri olan Kuva-yı Milliye düşüncesi için, Türkiye'yi içinde bulunduğu krize sürüklediği öne sürülen Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarı da, önemli karşıt güçlerden biridir. Kuva-yı Milliyeci aydın, DP/Menderes iktidarını, her şeyden önce emperyalizmle iş birliği yapan, Kemalist Devrim'i geriye götüren ve yönetim kabiliyetini yitirdikçe baskı ve zoru arttıran bir dikta olarak görmektedir. Kuva-yı Milliyeci aydına göre iktidar, zamanla toplumdaki kolay yoldan zengin olma arzusunu

temel beslenme alanı yaparak kendisine muhalif olan herkesi ya parayla ya da kaba kuvvetle etkisiz hâle getirmeye başlamıştır.

Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarını bir dikta olarak kabul eden İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde, DP/Menderes diktasıyla iş birliği yapan komprador sermaye, toprak ağaları, bir kısım aydın ve eşraf da karşıt güç olarak tanımlanmıştır. Özellikle Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in ilk yıllarında “*ezdiği*”, fakat DP/Menderes iktidarıyla yeniden güçlendiği ifade edilen emperyalizm destekli Cumhuriyet/laiklik karşıtı kesimler, Kuva-yı Milliyeci aydınının, Mustafa Kemal'in emperyalizme ve onun yerli iş birlikçilerine karşı verdiği savaştaki azim ve kararlılıkla mücadele edilmesini düşündüğü çevrelerdir.

Kuva-yı Milliye düşüncesinde Demokrat Parti/Adnan Menderes yönetimine getirilen bir diğer temel eleştiri de, iktidarın ülkeyi yeniden Mütareke Dönemi şartlarına döndürdüğü iddiasına ilişkindir. Kuva-yı Milliyecilere göre Demokrat Parti'yle beraber bir bakıma saltanat düzeni geri gelmiş, Menderes de âdeta bir padişahmış gibi davranmaya başlamıştır. Gerek emperyalist devletlerle kurulan ekonomik ve siyasi ilişkiler, gerekse muhalefet partilerini ve bağımsız basın organlarını kapatma girişimine varan diktavari politik tercihler, Kuva-yı Milliyecilerin DP/Menderes iktidarını bir “istibdat yönetimi” olarak görmelerine yetmiştir.

Fakat, Kuva-yı Milliyeci aydınının tıpkı iktidar iş birlikçileriyle yürüttüğü mücadelede olduğu gibi, bizzat iktidarın kendisine karşı yürüttüğü mücadelede de güç aldığı isim yine Mustafa Kemal'dir. İlhan'ın anlatımına göre, Mustafa Kemal'in Mütareke'de ortaya çıkıp “*Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir!*” diyerek emperyalizme ve saltanata/padişaha karşı mücadele etmesi gibi, Kuva-yı Milliyeci aydın da DP/Menderes “postmodern Mütareke”sinde ortaya çıkmış ve “*en padişah korkulara direnebilen yepyeni bir Mustafa Kemal davranışı*”yla DP/Menderes diktasından kurtulmak için mücadele etme kararlılığını göstermiştir.

Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarına yöneltilen güçlü tepkilerden bir başkası da, Türkiye'nin NATO'ya üye olabilmek için Kore Savaşı'na katılması ve Türk askerinin kendi topraklarından binlerce kilometre uzakta emperyalizmin çıkarları uğruna hayatını kaybetmesine neden olunmasıdır. Özellikle *Yaraya Tuz Basmak*'ta üye-

rinde durulan Türkiye'nin NATO'ya üyeliği ve Kore Savaşı'na katılımı, 20. yüzyılın ilk antiemperyalist kurtuluş savaşını veren bir ulusun, emperyalizmin çıkarlarını savunmak için mücadele eder hâle gelmesinin “*Kore, nere?*” sorusuyla sorgulanması biçiminde ele alınmıştır.

Attilâ İlhan romanlarında, Demokrat Parti/Adnan Menderes iktidarının yanı sıra, Cumhuriyet Halk Partisi/İsmet İnönü iktidarı da, bir dikta olarak tanımlanmış ve Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında konumlandırılmıştır. İlhan'a göre İsmet İnönü, her ne kadar bir Kurtuluş Savaşı/Kuva-yı Milliye kahramanı olsa da, Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olarak görev yaptığı dönemde siyasi tercih ve uygulamalarıyla Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında yer almıştır. İlhan'ın CHP/İnönü iktidarına yönelttiği en temel eleştiri, Atatürk'ün ölümünden sonra emperyalist devletlerle iş birliğine gidildiği ve ülkenin Tanzimat Dönemi'nde olduğu gibi Batı'nın/emperyalizmin kültürel ve ekonomik alanlarda yarı sömürgesi hâline dönüştürüldüğü iddiası üzerindedir.

İlhan'ın 1938-1950 arasında bir tek parti diktası olduğu ve bu diktanın da ucu faşizme varan bir yönetim anlayışını beraberinde getirdiği kanaatinin arka planındaysa, CHP/İnönü iktidarında solcu/sosyalist aydınlara uygulanan siyasal ve sosyal baskılar vardır. Kuşkusuz, İlhan'ın İnönü dönemini bir “dikta” olarak nitelendirilmesinde, kendisinin de bu dönemde politik baskılar yaşaması etkili olmuştur. Öyle ki İlhan, henüz 16 yaşındayken “*komünist suçlaması*”yla tutuklanmış ve bir müddet cezaevinde kalmıştır. Ayrıca, yine CHP/İnönü iktidarında öğrenimini sürdürmekte çeşitli siyasi zorluklarla karşılaşan İlhan, öğrenim hayatı boyunca ve sonrasında birçok kez gözaltına alınarak sorgulanmıştır. Bütün bu yaşananların İlhan'da bir CHP/İnönü tepkisi oluşturduğu ve söz konusu tepkinin İlhan'ın romanlarına yansıdığı söylemek mümkündür.

Kuva-yı Milliyeci anlayıştaki temel kabullerden biri, “egemenliğin kayıtsız şartsız milletin oluşu”dur. Bu temel kabul, Kuva-yı Milliyeci aydına, demokrasiyi sonuna kadar savunma ve sivil veya askerî her türlü darbenin karşısında yer alma görevini yüklemiştir. Gerçi başlangıçta İlhan'ın *Kurtlar Sofrası* ve *Bıçağın Ucu* gibi romanlarında orduyu, özellikle de orduda kendini Kemalist olarak nitelendiren bir kısım subayı Kuva-yı Milliye düşüncesinin savunucusu olarak konumlandığı görülmektedir. Zira İlhan da, bir zaman, ülkenin DP/Menderes diktasından ancak bir askerî müdahaleyle kurtulabileceğini düşünmüş ve 27 Mayıs Hareketi'ni Kemalist bir devrim olarak algılamıştır.

Ancak darbeden sonraki gelişmeler, özellikle cunta yönetiminin emperyalizmle ilişkilerini geliştirme çabaları, İlhan'ın düşüncelerini değiştirmiş ve İlhan, 27 Mayıs'ın ABD kontrolünde gerçekleştirilen “*alelade bir hükûmet darbesi*” olduğu sonucuna vararak bu görüşünü *Sırtlan Payı* ve *Yaraya Tuz Basmak* gibi romanlarında işlemiştir.

Kuva-yı Milliye düşüncesindeki darbe karşıtlığının temelinde, ordunun siyasete müdahalesiyle ortaya çıkan olumsuzlukların ülkede yarattığı tahribat vardır. Öyle ki, Kuva-yı Milliyeci aydın, -tıpkı İlhan gibi- önceleri “devrim” olarak nitelediği 27 Mayıs Hareketi'nin, sonunda “*bir ucundan politikaya bulaşan bir cunta*”ya dönüştüğünü görmüş ve gerçek bir “devrim”in askerî bir darbeye değil, halkın tüm kesimlerinin katıldığı örgütlü bir mücadeleyle gerçekleştirilebileceği görüşünü dile getirmeye başlamıştır.

Kuva-yı Milliyeci aydınının bu görüşünün altında, yine Mustafa Kemal'in eylem ve söylemleri vardır. Kuva-yı Milliyeci aydına göre, Mustafa Kemal, gerek Balkan ve I. Dünya Savaşı'nda, gerekse Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemi'nde ordunun siyasete müdahil olmasına kesin bir şekilde karşı çıkmış ve bu hususta gerekli önemleri almak için çaba sarf etmiştir. Dolayısıyla, Atatürk'ün ilke ve devrimlerinden ilhamla oluşturulan Kuva-yı Milliye düşüncesinde, askerî darbelere ısrarla karşı çıktığının ve özgürlükçü demokrasilerde ordunun siyasete müdahalesinin asla kabul edilemeyeceğinin vurgulandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Diğer taraftan, Kuva-yı Milliyeci aydına göre, iddia edildiğinin aksine, ne 27 Mayısçılar Kemalisttir, ne de 27 Mayıs Kemalist bir devrimdir; 27 Mayıs, yalnızca İttihatçı anlayışla yapılmış “*alelade bir hükûmet darbesi*”dir; çünkü, 27 Mayıs'ı planlayıp uygulayanlar, Mustafa Kemal Paşa'nın fikirlerinden (kongreler, şûralar ve antiemperyalizm) ziyade Enver Paşa'nın fikirlerini (hükûmet darbeleri ve emperyalizmle iş birliği) benimsemişlerdir.

İttihat ve Terakki/Enver Paşa anlayışını, Kuva-yı Milliye düşüncesinin karşısında konumlandıran İlhan'ın, 27 Mayıs Darbesi'ni gerçekleştirenleri İttihatçı olarak nitelmesi, bilinçli bir tercihin sonucudur. Zira, İlhan'ın romanlarında vurguladığına göre, Türk Ordusu'ndaki “darbe geleneği”, İttihat ve Terakki/Enver Paşa anlayışının ülke yönetiminde etkili olmasıyla başlamıştır. Bu hususta İlhan'ın genel kanaati, İttihatçı düşüncenin, Balkan Savaşı'nda ve I. Dünya Savaşı'nda siyasetin orduya, 1913 Babıali

Baskını'yla da ordunun siyasete karışmasının yolunu açtığı, böylelikle de Türk demokrasisindeki yapısal bir sorunun, “ordu-siyaset ilişkisi sorunu”nun ortaya çıkmasına neden olduğu yönündedir. Başka bir söyleyişle, İlhan'a göre İttihatçıların öncelikleri, iktidarı/yönetimi elde etmektir, bunun için askerî darbeye dahi başvurulmuştur; oysa Kuva-yı Milliyeciler, yalnızca vatanın düşmandan kurtarılmasını ve tam bağımsızlığın sağlanmasını önceliklemişler, bunu yaparken de halkın iradesinden/meclisten vazgeçmemişlerdir.

Attilâ İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesi çerçevesinde İttihat ve Terakki/Enver Paşa anlayışına yönelttiği bir diğer eleştirel yaklaşım da, yapılan ekonomik ve askerî antlaşmalarla II. Abdülhamit Dönemi'nde başladığını ifade ettiği Osmanlı'yı Almanya'nın yarı sömürgesi/uydusu hâline getirme teşebbüsünün, İttihat ve Terakki'nin, özellikle de Enver Paşa tek adamlığının devletin idaresinde karar sahibi olduğu 1913-1918 döneminde artarak devam ettiği düşüncesiyle ilgilidir. İlhan, bu dönemde Almanya'ya ekonomik imtiyazların sağlandığı ve ordunun önemli noktalarına Alman subayların getirilmesiyle askerî açıdan iyi planlanmamış harekâtlara girişildiği fikrini ileri sürmektedir.

Tüm bu düşünceler, İlhan'ın, “Almanya'ya Batı cephelerinde üstünlük/hareket genişliği kazandırmak için yeterli araştırmalar/planlamalar yapılmadan Türk askeri doğu ve güney cephelerinde savaştırılmış, böylelikle Türk ulusu nitelikli bir neslini savaş meydanlarında yitirmiştir.” görüşünü romanlarında işlemesine neden olmuştur. İlhan'ın fikrinde, Almanya, Osmanlı topraklarını sömürgeleştirilecek büyük bir kaynak olarak görmüş, İttihat ve Terakki yönetimi de, yanlış siyasi değerlendirmeler sonucu koşulsuz bir “Alman dostluğu”na güvenerek devleti âdeta çöküşe sürüklemiştir. İlhan'ın romanlarında ortaya koyduğu nihai yoruma göre, Enver Paşa liderliğindeki İttihatçılığın çöküşe götürdüğü Türk ulusunu, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Kuva-yı Milliyecilik yok oluştan kurtarmıştır.

Ancak burada şunu da ifade etmek gerekir: Attilâ İlhan romanlarında her ne kadar İttihatçı anlayışın aldığı askerî ve idari kararlar eleştirilip bu kararların yanlışlığı ifade edilmiş olursa da, İttihatçıların Kuva-yı Milliye oluşumunun örgütlenmesindeki hakları kendilerine teslim edilmiştir. Romanlardaki anlatıma göre, I. Dünya Savaşı boyunca yüksek bir vatanseverlik duygusuyla memleketlerinin kurtuluşu için mücadele

eden İttihatçı subay ve aydınlar, -yönetici kadro Mütareke'yle birlikte ülkeyi terk etse de- savaş sonrasında mücadelelerini sürdürerek Yunan işgaline karşı direnişin başlatılmasında ve bağımsızlık savaşının zaferle sonuçlanmasında önemli görevler üstlenmişler, Mustafa Kemal Paşa da İttihatçıların geçmişteki siyasi ve askerî yanlışlarını bir kenara bırakarak vatanın kurtarılmasında onlarla iş birliği yapmıştır.

İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde “ulusal kültür bileşimi” ve “antiemperyalizm” çerçevesinde milliyetçiliğe de önemli bir anlam yüklenilmiş; ancak, demokrasiye ve hümanizme aykırı olduğu ve emperyalizmin çıkarlarına hizmet ettiği belirtilen ırkçılığa ve Turancılığa açık bir dille karşı çıkmıştır. Zira, Kuva-yı Milliyeci aydın, ilk kez 20. yüzyılın başlarında dillendirilen “Turan İmparatorluğu hayali”nin, Osmanlı'nın bir imparatorluk olmasından ileri geldiğini, hâliyle Panturanizm ve Panislamizm düşüncelerinin de Osmanlı aydınının bir türlü vazgeçemediği “cihangirane bir devlet olmak rüyaları”nın sanata ve politikaya yansımaları olduğunu düşünmektedir. Onu bu düşünceye yönelten, *Nutuk*'ta “*Panislamizm'i ve Panturanizm'i birer apandisitmiş gibi kesip attık.*” diyen Gâzi Mustafa Kemal'in, Cumhuriyet'i, “demokratik, laik, fakat en önemlisi, ulusal ve üniter bir devlet olarak tasarlamış” olmasıdır.

İrkçılığa ve Turancılığa karşı çıkılan İlhan'ın Kuva-yı Milliye düşüncesinde, Türkçülük ve milliyetçilik ısrarlı bir biçimde sahiplenilmiştir. Çünkü İlhan, ırkçı anlayıştan farklı olarak, Türkçülüğü bir “Nazi ırkçılığı”ndan ziyade Batılı emperyalizme karşı antiemperyalist bir “Mazlum Milletler Hareketi” olarak görmektedir. İlhan'a göre gerçek Türkçülük, İsmail Gaspıralı'dan Molla Nur Vahidof'a, Sultan Galiyef'ten Mustafa Kemal'e ve Ziya Gökalp'tan Mustafa Suphi'ye, tam bağımsızlıkçı ve antiemperyalist bir halk cephesini savunanların öğretisidir. İlhan, bu saptama yapılmadığı takdirde -tıpkı 1940'lı yıllarda “Nazi ırkçılığı”ni milliyetçilik sanma tuzağına düşüldüğü gibi-, yabancıların/emperyalistlerin “tuzağı”na düşüleceği düşüncesindedir. Dolayısıyla, yapılması gereken, akli ve bilimselliği savunup antiemperyalist, laik ve tam bağımsızlıkçı bir tavırla “mazlum milletler”in hakkını emperyalizm ve kapitalizm karşısında korumak olmalıdır.

Ulusalılığa/milliliğe bu denli değer atfedilen Kuva-yı Milliyeci anlayışta, “ulusal bileşim” fikri de oldukça önemli bir yere sahiptir. Öyle ki, Kuva-yı Milliyeci aydın, antiemperyalist tavrın doğal bir neticesi olarak “1000 yıllık Türk/İslam kültürü”nden

“çağdaş bir sentez”e ulaşılması gerektiğini düşünmekte ve “akılcı metotlarla, o görkemli Türk/İslam sentezine yaslanıp, ondan yararlanarak yeni yaşama koşullarının, çağdaş, laik, demokratik ve orijinal kültür sentezini gerçekleştirmek” gerektiğini ifade etmektedir. “Ulusal bileşim”, işte bu gerekliliğin ismidir ve dolayısıyla akılcı, laik ve demokratik bir yapı olarak ne geçmişin kültür değerlerini toptancı bir yaklaşımla reddetmiş, ne de yabancı kültürlerin taklidini savunmuştur; “ulusal bileşim” düşüncesinin temel amacı, antiemperyalist bir tabanda özgün bir kültür sentezini başarabilmek olmuştur.

İlhan’ın Kuva-yı Milliye düşüncesinin bir diğer adı olarak da değerlendirilebilecek ulusal bileşim fikrinde, belli bir sanat görüşü de dile getirilmiştir. Buna göre ulusal bileşimin gerçekleştirileceği sanat, estetiği esas almakla birlikte, antiemperyalist ve antikapitalist bir tavrın da savunucusu olmalıdır. Çünkü emperyalizm ve kapitalizm, bir ülkeye ekonomik olduğu kadar kültürel boyutta da nüfuz etmekte ve sonunda ilişki kurduğu ülkeyi/toplumunu hem iktisadi, hem de kültürel/sanatsal alanda bağımlısı yapmaktadır.

İlhan’ın Kuva-yı Milliyeci sanatçısına göre, Türk sanat hayatında Tanzimat’la başlayan Batılılaşma sürecinde olan tam da budur. Tanzimatçı aydın, Batılılaşmanın bir metot sorunu olduğunu kavrayamamış ve onu Batılı emperyalizmin istediği gibi bir taklit sorunu olarak almıştır. Hâliyle, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar edebiyattan mimariye, müzikten resme bütün Türk sanatı, Batı’nın kötü bir taklidi olmaktan öteye gidememiştir.

Bu noktada Kuva-yı Milliyeci sanatçının ulusal bileşim fikri çerçevesinde Türk milletine sunduğu çözüm, büyük ulusal kültürden Batılı metotlarla modern sentezler yaratılmaya çalışılmasıdır. Söz konusu sentezler yaratılırken Türk milleti elbette Batı’nın geçmişi ve büyük eserleri kadar, kendi geçmişi ve büyük eserlerini de bilecektir. Zira, “Ronsard ezbere bilinirken Bâkî’den habersiz olmak, Mozart dinlenirken İtrî’yi görmezden gelmek ya da Leonardo da Vinci’yi hatırlarken Mimar Sinan’ı unutmak, Türk sanatçısını ne Batılı, ne de Türk yapacaktır, sadece sömürge aydını yapacaktır”.

İlhan’ın Kuva-yı Milliyeci sanat anlayışında çağdaşlığın yanı sıra toplumsal dayanıklılığın da üzerinde durulmuştur. “Mustafa Kemal’le bir hizada olduğu”nu ve “Türk sanatında toplumcu ve Mustafa Kemalci bir bileşim aradığı”nı ifade eden Attilâ İlhan,

siyasal düşüncesinde olduğu gibi sanat anlayışında da Kemalist öğretiyi kendisine temel almıştır. Özellikle Mustafa Kemal'in "sanatın toplumsallığına ve sanatçının ulusal mutluluk yolunda Kuva-yı Milliye hareketinin temel ilkelerini, devrimlerin anlam ve yöntemlerini belirtmek, işlemek ve yansıtmakla görevli oluşu"na değindiğini dile getiren İlhan için, her şeyden önemli olan, Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi şairler ile Ahmet Mithat ve Hüseyin Rahmi gibi romancıların, yani sanatını toplumu uğruna yapmaya çalışanların yolunda yürüyebilmektir.

Sonuç itibarıyla, Attilâ İlhan'ın ilk kez 1950'li yıllarda, Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasal ve sosyal bunalımdan kurtulabilmesi için ileri sürdüğü, ancak yaşamını yitirdiği 2005 yılına kadar -Doğan Avcıoğlu'nun deyişiyle- "Türkiye'nin düzeni"nde itiraz ettiği noktalarda herhangi bir değişiklik olmadığından, edebî ve düşünsel eserlerinde ısrarlı bir şekilde savunmaya devam ettiği, bir yanı sıra Kemalizme dayanıp diğer yanı sıra ulusal sosyalizmi amaçlayan, antiemperyalist, antikapitalist, tam bağımsızlıkçı ve devrimci bir siyasal kuram olan "Kuva-yı Milliye düşüncesi"nin, İlhan'ın romanlarının temel tematik teklifini oluşturduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Attilâ İlhan'ın Eserleri

Şiirler

- İlhan, Attilâ. (2005a). *Yasak Sevişmek*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2011a). *Ben Sana Mecburum*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2011b). *Yağmur Kaçağı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2012a). *Ayrılık Sevdaya Dâhil*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2012b). *Belâ Çiçeği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2012c). *Elde Var Hüzün*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2012d). *Sisler Bulvarı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2013a). *Duvar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2014a). *Kimi Sevsem Sensin*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2014b). *Korkunun Krallığı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2014c). *Tutuklunun Günlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2015a). *Böyle Bir Sevmek*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Romanlar

- İlhan, Attilâ. (1995). *Yaraya Tuz Basmak*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- _____ (2003). *Dersaadet'te Sabah Ezanları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2005b). *Fena Hâlde Leman*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2005c). *Sırtlan Payı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2010) *Allahın Süngüleri "Reis Paşa"*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- _____ (2011c). *Hacı Hanım Vay*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2011d). *Zenciler Birbirine Benzemez*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2012e). *Sokaktaki Adam*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2013b). *Gâzi Paşa*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2014d). *Bıçağın Ucu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2014e). *Kurtlar Sofrası*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2014f). *O Sarışın Kurt*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2015b). *O Karanlıkta Biz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Deneme-Söyleşiler

- İlhan, Attilâ. (1986). *Ulusal Kültür Savaşı*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- _____ (1996). *Hangi Sağ*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- _____ (2004a). *Aydınlar Savaşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2004b). *Gerçekçilik Savaşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2004c). *İkinci Yeni Savaşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2004d). *Yıldız, Hilâl ve Kalpak-Gâzi'nin "Ulusal" Solculuğu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2005d). *Bir Sap Kırmızı Karanfil*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2005e). *Dönek Bereketi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2005f). *Faşizmin Ayak Sesleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2005h). *Sosyalizm Asıl Şimdi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- _____ (2005ı). *Sultan Galiyef-Avrasya'da Dolaşan Hayalet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- _____ (2005i). *Ufku Arkasını Görebilmek*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2011e). *Abbas Yolcu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2011f). *Hangi Edebiyat*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2011g). *Hangi Laiklik*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2014g). *Hangi Atatürk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2015c). *Hangi Batı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2015d). *Hangi Küreselleşme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2015e). *Hangi Sol*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2015f). *Sağım Solum Sobe*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____ (2016). *Batı'nın Deli Gömleği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Genel Kaynaklar

- Ağaoğlu, Samet. (2011). *Kuvayı Milliye Ruhu "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi"*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali. (2010). *Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ahmad, Feroz. (2016). *İttihatçılıktan Kemalizme*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- _____ (2017). *İttihat ve Terakki 1908-1914*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akşin, Sina. (2004). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*. Ankara: Kır-
langıç Yayınları.

_____ (2017a). *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

_____ (2017b). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

_____, Balcı, Sarp; Ünlü, Barış. (2017c). *100. Yılında Jön Türk Devrimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aliye, Zeynep. (2001). *Mavi Adam Attilâ İlhan'la Söyleşiler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ankara, Zeynep. (1996). *Yalnız Şövalye Attilâ İlhan*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Atay, Falih Rıfkı. (2017a). *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

_____ (2017b). *Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

_____ (2017c). *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Atılgan, Gökhan. (2008). *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*. İstanbul: Yordam Kitap.

Avcıoğlu, Doğan. (2013). *Türkiye'nin Düzeni Dün Bugün Yarın*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

Aydemir, Şevket Süreyya. (2011a). *Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919 Cilt I*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____ (2011b). *Tek Adam Mustafa Kemal 1919-1922 Cilt II*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

_____ (2011c). *Tek Adam Mustafa Kemal 1922-1938 Cilt III*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydoğan, Metin. (2017a). *Mustafa Kemal ve Kurtuluş Savaşı Ülkeye Adanmış Bir Yaşam I*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

_____ (2017b). *Atatürk ve Türk Devrimi Ülkeye Adanmış Bir Yaşam II*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Bardakçı, Murat. (2015a). *Enver*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- _____ (2015b). *Şahbaba-Osmanoğulları'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Battomore, Tom. (Yay. Yön.) (2005). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. Çev. Mete Tunçay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bektaş, Mehdi. (2015). *Kemalizm ve Sosyalizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Benningsen, Alexandre A.; Wimbush, S. Enders. (1995). *Sultan Galiyef ve Sovyetler Birliğinde Millî Komünizm*. Çev. Bülent Tanatar. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- _____ ; Quelquejay, Chantal. (2005). *Sultan Galiyef ve Sovyet Müslümanları*. Çev. Nezih Uzel. Ankara: Elips Kitap.
- Berkes, Niyazi. (2017). *Atatürk ve Devrimler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cevizoğlu, Hulki. (2004). *Bütün Kaleler Zaptedilmedi Attilâ İlhan'la Birkaç Saat*. Ankara: Ceviz Kabuğu Yayınları.
- Ciravoğlu, Öner. (hızl.) (2012). *Büyük Yolların Haydudu Kendi Kaleminden Attilâ İlhan*. İstanbul: Can Yayınları.
- Coşkun, Alev. (2009). *Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çelik, Yakup. (2007). *Şubat Yolcusu Attilâ İlhan'ın Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (Ed.) (2010). *Attilâ İlhan*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Demir, Halim. (2008). *Millî Mücadele Kuva-yı Milliye-İttihatçılar ve Muhalifler*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Devellioğlu, Ferit. (2017). *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Enginün, İnci. (2009). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Esemenli Söker, Gönülden. (2002). *Attilâ İlhan'da Kültür Sorunsalı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Fikret, Tevfik. (2010). *Rübâb-ı Şikeste*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Gökalp, Ziya. (2008). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Gülsunar, Emrah. (2015). *Jakobenizm ve Kemalizm Eleştirel Bir Karşılaştırma*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Işıklı, Alpaslan. (2008). *Sosyalizm, Kemalizm ve Din*. Ankara: İmge Kitabevi.
- İleri, Selim. (2002). *Nâm-ı Diğer Kaptan "Attilâ İlhan'ı Dinledim"*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, Halil. (2016). *Akademik Ders Notları 1938-1986 Timur İnkılap Tarihi Osmanlı Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnan, Afet. (2014). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaynar, Mete Kaan. (Haz.) (2016). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kemal, Gâzi Mustafa. (2018). *Nutuk*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Koloğlu, Orhan. (2013). *Curnalcilikten Teşkilat-ı Mahsusa'ya*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Komisyon, (2005). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Komisyon, (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Manisalı, Erol. (2002). *Düşünceler Attilâ İlhan'la Neler Tartıştık*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- _____ (2004). *Attilâ İlhan'la Siyaset Güncesi*. İstanbul: Derin Yayınları.
- _____ (2005a). *Attilâ İlhan'la 1000 Saat*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____ (2005b). *Attilâ İlhan'la Akıp Giden Düşünceler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- _____ (2012). *Attilâ İlhan'la Hayatın İçinden*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

- Marks, Karl; Engels, Friedrich. (2008). *Komünist Manifesto*. Çev. Celal Üster-Nur Deriş. İstanbul: Can Yayınları.
- Naci, Fethi. (2013). *Yüz Yılın 100 Türk Romanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Newman, Michael. (2013). *Sosyalizm*. Çev. Hakan Gür. Ankara: Dost Yayınları.
- Okyar, Osman. (2017a). *Milli Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- _____, Seyitdanlıoğlu, Mehmet. (2017b). *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar'ın Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oluklu, İbrahim. (hızl.) (1998). *Attilâ İlhan'ın Tarih Öncesi Yayınları*. Balıkesir: Jaycees Balıkesir Genç Müteşebbisler Derneği Yayınları.
- Ortaylı, İlber. (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- _____, Küçükkaya, İsmail. (2016a). *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı 1923-2023*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- _____. (2016b). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- _____. (2018). *Gâzi Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul: Kronik Kitap.
- Özher Koç, Semra. (2009). *Romancı Yönüyle Attilâ İlhan Kaptan'ın Aynasından Yansıyanlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdağ, Ümit. (2004). *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- _____. (2017). *Atatürk İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri*. Ankara: Kripto Kitaplar.
- Özkaya, Yücel. (1981). *Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını.

- Pekin, İsmail Hakkı; Yavuz, Ahmet. (2016). *Asker ve Siyaset Osmanlı'dan Günümüze Sivil-Asker İlişkileri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Reyhan, Hakan. (2010). *Doğu'nun Büyük Devrimcileri, Mollanur Vahidov-Sultan Galiev*. Ankara: Alter Yayınları.
- _____ (2012). *Attilâ İlhan'ın Siyasal Düşüncesi Türkiye'de Ulusalcılığın Kökenleri*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Sarmaşık, Belgin. (drl.) (2001). *Attilâ İlhan'a Edebiyat Dünyasından Mektuplar*. İstanbul: Otopsi Yayınları.
- _____ (drl.) (2004a). *Attilâ İlhan: "Açtırma Kutuyu!.." Röportajlar-1 (1964-1983)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____ (drl.) (2004b). *Attilâ İlhan: "Söyletme Kötüyü!.." Röportajlar-2 (1983-1987)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, Bilâl N. (2015). *Doğu'nun Kahramanı Atatürk*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tekin, Mehmet. (2014). *Roman Sanatı Romanın Unsurları 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Timur, Taner. (2018). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Topses, Mehmet Devrim. (2009). *Kurtuluş Savaşı Sosyolojisi*. Çanakkale: Anı Yayıncılık.
- Tunaya, Tarık Zafer. (2007). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2016a). *Türkiye'de Siyasi Gelişmeler (1786-1938) Kanun-ı Esasî ve Meşrutiyet Dönemi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2016b). *Türkiye'de Siyasi Gelişmeler (1786-1938) Mütareke, Cumhuriyet ve Atatürk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tunçay, Mete. (2009a). *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925) Cilt 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.

_____ (2009b). *Türkiye’de Sol Akımlar (1925-1936) Cilt 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.

_____; Zürcher, Erik Jan. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkeş, Mustafa. (1999). *Kadro Hareketi Ulusçu Sol Bir Akım*. Ankara: İmge Kitabevi.

Ülken, Hilmi Ziya. (2018). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yanardağ, Merdan. (2018). *Kadro Hareketi Dünyada ve Türkiye’de Ulusçu Sol ve Üçüncü Yol Arayışının İdeolojik Kaynakları*. İstanbul: Destek Yayınları.

Zürcher, Erik Jan. (2016). *Millî Mücadele’de İttihatçılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Makaleler ve Yazılar

Kahraman, Nazan. (2016) *Türkiye Solunda Bir Figür Olarak Attila İlhan*. Ankara Üniversitesi İLEF Dergisi. 3 (1): 91-119.

Mumcu, Uğur, *Türk Sosyalizmi*, Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ağustos 1962.

_____, *Kuva-yı Milliye Nedir?*, Cumhuriyet Gazetesi, 19 Mayıs 1992.

Özkaya, Yücel. (1992). *Kuva-yı Milliye*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Sayı: 24, C. VIII: 451-480.

Tezler

Bal Esen, Esra. (2015). *Attilâ İlhan’a Göre Kültür, Dil ve Eğitim*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gâzi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erdem, Arif. (2013). *Attilâ İlhan Düşüncesinde Ulusalçılık*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hürtaş, Arkın. (2010). *Attilâ İlhan’da Kalkınma Algısı “Türkiye Örneği”*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Işık, Serhat. (2006). *Attilâ İlhan ve Batı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahraman, Nazan. (2012). *Attilâ İlhan ve Ulusal Kültür Sentezi Kavrayışı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahraman, Sibel. (2009). *Attilâ İlhan'a Göre Atatürkçü Düşüncede Üç Misak-ı Millî*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karsan, Gökhan. (2011). *Türkiye'de Marksist Sol Milliyetçilik ve Popülizm Attilâ İlhan*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalyoncuoğlu, Zeynep. (2011). *Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Li, Pei-Lin. (2007). *Attilâ İlhan'ın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Bekir Ozan ÖNER

Doğum Yılı ve Yeri : Sinop, 1989

Eğitim Durumu

Lisans Eğitimi : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (2008-2012), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Tarih Bölümü (2015-2019)

Yüksek Lisans Eğitimi : Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı (2014-2018)

Yabancı Dili : İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri

Öner, Ozan. (2015). *Oktay Rıfat'ın Şairliği*. Vira Dergisi. Sayı: 1: 32-33.

_____ (2016). *Kaptan'dan Roman Sahifeleri: Attilâ İlhan'ın Romancılığı*. Vira Dergisi. Sayı: 2: 32-33.

İş Deneyimi : Millî Eğitim Bakanlığı'nda Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği (2013-...)

İletişim : ozanoner89@hotmail.com